

Digitized by the Internet Archive
in 2025

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

ANUARI
DE LA
BIBLIOTECA BALMES

VOLUM VI
MCMXXX

BIBLIOTECA BALMES

Duran i Bas, 11
BARCELONA

28140

v.6
1930

Es propietat de la BIBLIOTECA BALMES.

Nihil obstat: Censor: Franciscus Faura,
CANONICUS LECTORALIS.

Imprimatur: Barcinone 23 aprilis 1930.
Joseph, EPISCOPUS. — De Excmi. ac
Rdmi. Domini mei Episcopi mandato,
Dr. Franciscus M.ª Ortega de la Lo-
rena. CANCELLARIUS SECRETARIUS.

Editorial BALMES S. A.

TEOLOGIA - FILOSOFIA

DE DOCTRINA CIRCA REVIVISCENTIAM MERITORUM MAXIME DIGNA, QUAE AB OMNIBUS FIDELIBUS COGNOSCATUR ⁽¹⁾

Notum est omnibus qui utcumque sacrae Theologiae operam dederunt, Theologos omnes ad unum asserere merita per peccatum mortificata, per subsequentem iustificationem reviviscere; at notum est etiam ad explicandum quomodo vel quousque merita reviviscant, Theologos in plures abiisse sententias.

Sed dum in memoriam revocatur plures esse sententias ad id explicandum excogitatas, periculum sane est ne quis doctrinam communem parvi faciat, secum ipse reputans, nullam esse explicationem aut modum dicendi in hac re qui reliquos omnes superemineat. Etenim vel ipsa sola sententiarum varietate invocata, nullo argumento in contrarium adhibito, facile poterit sententia etiam fundatissima omnium despici (2).

Est autem in re praesenti probatissima sententia, quam illustrare contendimus, quae sic se habet: *Merita apud Deum, per peccata mortificata,*

(1) Quid sibi velit merita vel opera reviviscere planum est. Nihil enim aliud prae se ferunt haec verba, nisi quod opera meritoria illam vim ad praemium vitae aeternae assequendum denuo acquirant, quam amiserant quodammodo per peccatum post ipsa bona opera. Hinc autem statim opiniones varias exsurgere intelligitur hac super re. Alii enim, quibus fidenter assentimus, affirmant per quamcumque iustificationem merita reviviscere ad integrum praemium essenziale, ad visionem nempe Dei beatificam; ita ut post iustificationem, idem ius ad Deum videndum, eadem quippe mensura, sortiantur, quod habuerant quondam, priusquam per peccata mortificarentur. Alii vero multiplici pacto reviviscentiam meritorum coarctant atque extenuant. Hoc praemittimus claritatis gratia, longiorem explicationem in sequentibus reddituri.

(2) Non est dubium quin id accadat, ad rem praesentem quod attinet in opere, *Prima lineamenta Tractatus Dogmatici, De Sacramento Paenitentiae, auctore ADHEMAR D'ALÈS* (Paris, 1926). Quandoquidem in ipso sententiam maxime probabilem quasi obrutam videmus auctoritate et multiplicitate aliarum; sententiam vero a paucis admissam, perinde ac certo esset genuina interpretatio S. Thomae, sine ulla dubitatione commendatam. Dubium autem circa praepositam quaestionem inter Theologos existens ita commemoratur: "Ipsi discipuli S. Thomae, inquit p. 164, abierunt in multiplices sententias, quarum diversitates hic persequi non vacat. Sed nominandi sunt hic duo Doctores, qui multum distant a S. Thoma et multo magis inter se." Ii autem sunt, ut ex contextu apparet, Scotus et Suarez. Sed de his postea. Nunc tantum, occasionem nobis oblatam huius articuli scribendi, referre volumus.

per subsequentem quamcumque iustificationem ad integrum praemium reviviscunt.

Clarissima sunt verba Cardinalis Toledo (in 3 p. q. 89, a. 5 *Secunda Concl.*) ad hanc sententiam enucleandam: "Attende, inquit, quod volo dicere, quod illa opera praemium habebunt peculiare, quod habuissent, ac si non peccasset homo: unde ratione illorum operum crescet praemium essenziale, ac cresceret prius."

Porro sententia prolata quasi duplicem continet affirmationem. Nam ipsam possumus contrahere, atque hoc unum dicere: *Merita mortificata reviviscunt*, scilicet non nihil praemii obtinent. Cui nempe affirmationi quiddam addimus cum dicimus: *Raeviviscunt ad integrum praemium*, ut iacet in nostra propositione (3).

Unde eam possemus sic proferre: Merita non solum utcumque reviviscunt, sed etiam ad integrum praemium obtinendum. Hac autem ratione proposita duplicem partem contineret, quarum prima reviviscentiam tantum affirmaret, nihil circa eius efficaciam decernendo; altera, hanc efficaciam plenam esse statueret iuxta capacitatem meritum.

Itaque cum duo nobis sint declaranda, statim ad primum venimus (4).

(3) Hanc necessariam distinctionem non attendisse videtur clarissimus P. Billot, qui cum velit excludere alteram partem affirmationis (quam immerito, postea videbimus), propositionem tamen instituit his totidem verbis (*De Ecclesiae Sacramentis. Commentarius in tertiam partem S. Thomae. Tomus posterior* (Romae, 1908) p. 114): "Opera per peccata mortificata, vi paenitentiae ipso facto reviviscunt, et quidem ad totum praemium gloriae tam essenziale quam accidentale, ad quod ut meritoria ex sese valebant." Merito in hac thesi cl. P. Billot aliquid obscuritatis inesse animadvertit R. P. Paulus Galtier (*De Paenitentia. Tractatus Dogmatico-Historicus* (Parisiis, 1923) p. 439) cum ait in nota: "Communiter thomistae non sequuntur Bafiez, cuius tamen sententiae adhaesit E. C. Billot, nisi forte accedat ad sequentem, nam in tota hac quaestione videtur valde impeditus."

(4) Duo inquam tantum sunt declaranda. Nam tertium quod attingitur semper hac quaestione proposita, quodque de Reviviscentia Gratiae et donorum agit, non nisi corollarium esse potest doctrinae traditae circa Reviviscentiam Meritorum. Non enim facile possumus ex fontibus revelationis aut traditionis argumentationem instituere incipiendo a Reviviscentia Gratiae et donorum de qua vix quidquam distincte percipimus, nisi per ea quae immediate pertinent ad meritum seu ius ad praemium bonorum operum. Quapropter recte advertitur in opere, de quo in nota (2): "Noli confundere reviviscentiam meritum cum reviviscentia totius gratiae, nam haec longe differunt" (Ibid. p. 162). Id tamen diceret esse huic ipsi laudato auctori commendandum. Cum enim ibi titulus disceptationis sit, De Reviviscentia Meritorum, in argumentatione hoc semper tacite supponi videtur, nisi mancam eam esse putes; nullam esse reviviscentiam meritum ad praemium essenziale nisi sit reviviscentia gratiae, reviviscentiam autem gratiae proprie nullam esse. Hinc illa, quam miramur, affirmatio de maxima oppositione inter opiniones Scoti et Suarez, cum tamen si solam Reviviscentiam meritum inspicimus identitas sit earum. Quam identitatem ita meridiana luce demonstro. Scotus in 4 *Sent. dist. 22* q. unica ait: "Ita habenti bona merita in acceptatione divina, mortificata tamen per peccatum mortale remanet totum ius, quod correspondet illis meritis ad vitam aeternam, sed non remanet actio, quamdiu ille est inimicus... Cessante autem inimicitia contracta per novum peccatum mortale, non redit novum ius, sed competit actio secundum ius antiquum." Atque iterum inferius: "Igitur, ait, nunquam exspirat illud ius quousque bonum aeternum sit solutum, etc." Unde Hiquaeus, commentarista Doctoris Subtilis merito eius doctrinam exponit iis verbis (n. 52): "Dico primo, reviviscere merita integra quoad totum ius antiquum praemii essentialis, est Doctoris in

Sed primum illud est quod ab omnibus admittitur, quodque expositione non indiget. Fundatur enim certitudo quam circa hoc profiteamur in unanimi consensu Theologorum. Immo vero etiam eadem doctrina aperte traditur in Bulla Iubilaei, *Infinita Dei misericordia*, die 29 Maii 1924 a SS. Domino nostro Pio P. XI data, his verbis disertissimis: *Quicumque enim paenitendo Apostolicae Sedis salutaria iussa, Iubilaeo magno vertente, perficiunt, iidem, tum eam quam peccando amiserant meritorum donorumque copiam ex integro reparant ac recipiunt*, etc. (D. B. Umberg. n. 2193).

Quod vero unanimis sit consensus Scholasticorum, sequentibus testimoniis plane constabit. 1) Alexander Alensis (p. 4, q. 12, m. 4, a. 6) haec habet: "Hic quaeritur solum, utrum paenitentia restituat opera mortificata."... "Resolutio. Conveniunt omnes, opera mortificata, id est, aliquando viva, quia in caritate et ex caritate facta, sed intercidente peccato mortificata, hoc est, facta indigna remuneratione, adveniente gratia per paenitentiam revivisci, id est, denuo remuneratione digna fieri." 2) Dominicus Soto in 4, *dist.* 16 q. 2, a. 5 primo rem asserit cum ait, "Fit ergo consequens, ut per paenitentiam (merita mortificata) efficaciam suam recuperent perducendi paenitentem in vitam aeternam". Tum vero censuram refert his verbis: "Conclusionem hanc satis a. 2 elucidavimus, quare non aliud est notandum, quam quod conclusio haec adeo est certa, ut temerarium in primis esset illam negare: nempe contra Theologorum turmam, in 4, *dist.* 14 et 22." 3) Vazquez, qui sane erudite disputat de hac re (in 1, 2, q. 114, a. 8, *disp.* 221), hoc profert testimonium (in c. 1 n. 2): "In praesenti igitur quaestione scholastici ad unum omnes absque ulla controversia consentiunt antiqua merita facta ab homine iusto, per peccatum mortale solum impediri et mortificari; persequentem vero iustificationem iterum reviviscere." Quod acrius repetit

littera." Eodemque iure atque eadem perspicuitate Mastrius scotista (*Disputationes Theologicae in 1. 2 Sent. disp.* 7 q. 10) statuit (n. 305): "Dicendum tamen est, merita mortificata reviviscere per quamcumque iustificationem subsequentem, et non tantum iuxta dispositionem, quam habet resurgens, verum etiam quoad totum ius, quod habuerat ante, respectu praemii essentialis. Ita Scotus (l. c.) et cum eo Scotistae omnes tum veteres, tum recentiores, etc." Ita etiam Frassen (*Scotus Academicus, seu Universa Doctoris Subtilis Theologica Dogmata* t. 9 ed. nova. Romae, 1901. *De efficacia Paenitentiae*. q. 4 *Concl. secunda*): "Opera mortificata, inquit, virtute paenitentiae reviviscunt semper, quantum ad gloriam essentialem, non autem quantum ad accidentalem tantum." Atque Suarez in *Relectione de reviviscentia meritorum, disp.* 2, *sect.* 2, n. 17, scripsit: "Dicendum ergo censeo, per quamcumque contritionem, et peccati mortalis remissionem restitui integre omnia merita, prius mortificata, quoad totum essentialia praemium. Ita sentit Scotus in 4. *dist.* 22 q. *unica*." Concinit Cardinalis Toledo eodem modo hanc tribuens Scoto sententiam. Atque ut caeteros omittam qui expresse vel tacite testantur eandem esse doctrinam Scoti et Suarez in hoc puncto, unum Vazquez commemorabo propterea quod vere independentem a Suarez cum ipso concordat. Ait enim (in 3 p. q. 89, a. 5 *dub.* 2): "Mihi ergo videtur redire omnia in integrum antiqua merita, et illis tribuendum esse tantum praemii quantum redderetur, si nullo fuissent mortificata peccato, totum inquam quod antea merebantur accipere, quocumque conatu quis a peccato resurgat." Et inter varios auctores recensendos, addit: "Hoc enim absque dubio ita docent Scotus" (l. c.) etc. Vide etiam apud Vazquez hanc quaestionem latissime evolutam in commentario in 1, 2, q. 114, a. 8 *disp.* 221.

in 3 p. q. 89 a. 5 *Dub.* 1 cum "Denique, inquit, non memini me legisse aliquem, qui doceat opera meritoria nunquam redire". 4) Ripalda, qui etiam late evolvit hanc quaestionem, id ipsum praestat, ostendens hanc unanimem Theologorum sententiam. Ita in *disp.* 91 *de Ente Supernaturali*, *sect.* 1 n. 1, "Redire, inquit, merita et per peccatum eis superveniens non extinguunt sed solum mortificari, et impediri, constans est omnium Theologorum consensus." Statimque 46 auctores commemorat. 5) Coninck (*De Sacramentis ac Censuris* 1618) parum ante Ripalda eodem modo persuasus scripsit (*disp.* 2 *de effectu Paenitentiae*, *dub.* 20 *Concl.* 1 n. 167): "Certum omnino est opera mortificata per paenitentiam reviviscere. Hanc conclusionem omnes Theologi admittunt." 6) Cardinalis de Lugo (*de Paenitentia*, *disp.* 1, *sect.* 1, n. 2) in hunc modum universalem omnium consensum refert: "Conveniunt Theologi, inquit, cum S. Thoma in praesenti, quod per paenitentiam reviviscunt merita praecedentia. Conveniunt, inquam, in hoc quasi in dogmate, ita ut aliqui dicant esse de fide, ut Nuñez in praesenti a. 5, § tota difficultas. Alii contrarium esse errori proximum. Ita Bañes 2. 2. q. 14, a. 6, *dub.* 6. Alii non posse sine temeritate negari. Ita Suarez cum aliis." 7) Ac P. Galtier nostris quidem diebus (l. c. n. 561) "Mira, inquit, unanimitate omnes Theologi profitentur hanc reviviscentiam, ita ut illam negare temerarium saltem sit, imo multis videatur erroneum aut forte haereticum." Hos autem auctores tam perspicue consensum universalem asserentes eo libentius adduximus, quod experti loquimur cum affirmamus omnes Theologos id docere. Cum enim eorum magnam multitudinem consuluerimus, neminem invenire potuimus, qui vel de hac re dubitaret.

His autem perspectis existimabit fortasse quispiam frustra rem ipsam nos velle probare, atque argumenta a quamplurimis iam allata pro hac prima nostrae propositionis parte in medium iterum proferre. At non solum otiosum non erit ea repetere ad nostrum propositum secundae partis seu totius propositionis probandae, sed etiam utilissimum ac plane necessarium.

Quam utilitatem nullo negotio ostendo facto illo recensito in nota 3. Illud igitur evenit; quod ad defendendum primum hoc in sententia nostra quasi involutum, ab omnibus quidem propugnatum, argumenta eiusmodi sunt, ut auctorem cl. P. Billot manifeste secundae parti nostrae propositionis, vel nostrae opinioni adversantem, inducant ut suum assertum proponat perinde ac si ipsam quam tuemur opinionem defenderet. Quod inde dimanare cuilibet facile persuadebitur quod ipsa argumenta, quae propositionem fere dogmaticam evincunt, etiam hoc ipsum demonstrant, nequidquam ab aliquibus in dubium revocatum, quodque nostra est sententia.

Ut autem haec quae videtur simplex quaedam suspicio, rei veritati appareat cohaerere, aliud praemittam factum. P. de San in opere *de Paenitentia*

(Brugis, 1900), quod fere inter recentiora eiusmodi opera optimum arbitramur, sic quaestionem hanc proponit. Primo quidem auctorum dissensum narrat et sententias varias recitat. Tum vero ait: "Et haec quidem sententia, quae est Suarezii, Vazquezii, Card de Lugo, et maioris partis ceterorum Theologorum, sola logice cohaeret cum principiis in quibus fundatur assertum de reviviscentia operum peccato mortificatorum." Quod statim declarat breviter, ut decet, quia evidens. "Unde, ait, solum superest probare opera mortificata vere reviviscere in sequenti iustificatione" (n. 453).

Ex quo licet conicere non recte argumentari eum, qui ex sola disparitate vel multiplicitate sententiarum in reviviscentia meritorum definienda, quamcumque opinionem pro lubito evenire conatur. Si enim argumenta quae sunt robur et virtus sententiae communis, seu primae partis nostrae propositionis, uni huic prae caeteris favent opinioni in hac re, profecto haec una opinio quam tenemus, magnam obtinet auctoritatem et pondus etiamsi suffragium universale Theologorum non ipsi accidat. Nec licet arguere a negatione huius suffragii ad negationem harum rationum pro nostra propositione. Nam rationes non ponderantur suffragiis hominum fallibilium, sed propria vi ac claritate quam ex sese profundunt.

Ergo sic se res habet. Rationes quibus ab innumeris Theologis, id est, ab omnibus, ostenditur, merita propter peccatum mortificata, quacumque subsequenti iustificatione reviviscere, si quidquam probant, hoc etiam probant, videlicet merita mortificata totam suam pristinam virtutem et efficaciam recuperare ut hominem ad caelestem gloriam perducant, quam unquam habuere. Ac proinde summo iure nostram sententiam profiteri poterimus si, postquam sartam et tectam, ut aiunt, doctrinam communem ostenderit, iisdem innixi argumentis longius progrediendo reviviscentiam hanc plenam esse demonstramus.

Ut autem transitus a prima ad alteram partem in argumentatione recte, expedite ac sine cunctatione fiat, simul ac rationes pro sententia ab omnibus admissa proponimus, etiam opinionem nostram singulis ipsis rationibus ostendimus.

DEMONSTRATIO

Probationes quae multo abhinc tempore afferri solent ad sententiam communem tuendam tres praecipue sunt. 1) *Argumentum ex Concilio Tridentino petitur* 2) *Aliquot textus ex Scriptura vel Traditione Patrum desumpti* 3) *Ratio ex aliis principiis theologicis dimanans.*

Nemo autem mihi vitio vertat, quod priusquam ad haec maxime nota veniam, propter reverentiam erga supremum Ecclesiae caput, prius repetam,

ut veram etiam probationem (5), verba superius recitata SS. D. N. Pii P. XI: "Quicumque enim, inquit SS. D., paenitendo Apostolicae Sedis salutaria iussa, Iubilaeo magno vertente, perficiunt, iidem, tum eam quam peccando amiserant meritorum donorumque copiam ex integro reparant ac recipiunt", etc.

Enimvero docere SS. D. N. his verbis sententiam communem de reviviscentia meritorum est manifestum. Offert enim omnibus qui paenitendo Apostolicae Sedis salutaria iussa perficiant reparationem meritorum quae peccando amiserant. At vero nonne etiam opinionem longe communiorē quam tuemur eadem verba clare prae se ferunt? Sufficit legere nec opus est demonstratione. "Eam, inquit, quam peccando amiserant meritorum donorumque copiam ex integro reparant ac recipiunt."

1) ARGUMENTUM EX CONC. TRIDENT. sess. 6. c. 16 et can. 32

En verba Conc. in sess. 6 c. 16: "*Nihil ipsis iustificatis amplius deesse credendum est quominus plene illis quidem operibus quae in Deo sunt facta, divinae legi pro huius vitae statu satisfecisse, et vitam aeternam suo etiam tempore, si tamen in gratia decesserint, consequendam vere promeruisse censeantur* (D. B. n° 809). Atque in can. 32: "*Si quis dixerit..... ipsum iustificatum bonis operibus, quae ab eo per Dei gratiam et Iesu Christi meritum, cuius vivum membrum est, fiunt, non vere mereri augmentum gratiae, vitam aeternam et ipsius vitae aeternae, si tamen in gratia decesserit, consecutionem, atque etiam gloriae augmentum: A. S. (D. B. n. 842).*

Iam vero, si ex hac doctrina Conc. Trident. hoc unum volumus concludere, ergo merita reviviscunt; nihil aliud faciendum nobis incumbit, nisi animadvertere in meritis mortificatis adimpleri post novam iustificationem conditiones requisitas a Concilio ad gloriam sempiternam vel augmentum ipsius gloriae consequendum. Constat enim evidenter in ipsis meritis quondam peccato mortificatis, si tandem homo in gratia decesserit, contineri quidquid Concilium exigit ut meritum suum consequatur effectum. Concilium autem expresse ait: "*Nihil ipsis iustificatis amplius deesse credendum est*",

(5) Hunc locum Bullae, *Infinita Dei misericordia*, ad huiusmodi sententiam tuendam primus, quod sciamus, adhibuit P. Umberg, in *Zeitschrift f. kath. Theol.* 49 (1925) ubi consulenda speciatim p. 302. Quanto autem iure id fiat praesertim apparet cum verba Bullae sequentia leguntur ex quibus constat nullam ibi conditionem specialem requiri ad iustificationem quod attinet, nullum certe summum gradum intensitatis in conversione. Sunt autem haec verba quae periodum allatam complent: "tum de asperissimo Satanae dominatu sic eximuntur ut libertatem repetant qua Christus nos liberavit, tum denique paenis omnibus, quas pro culpis vitiisque suis luere debuerant, ob cumulatissima Christi Iesu, B. Mariae Virginis Sanctorum merita, plene exsolvuntur." Quae quidem verba ideo textui non sunt apposita, quod non nisi ad suspensionem omnem in contrarium tollendam inserviunt. Directe autem nec iuvant nec nocent.

scilicet nisi quod in eo ipso loco docet. Itaque non est dubium quin ex his testimoniis probetur reviviscentia meritorum (6).

(6) In opere laudato P. Adh. d'Alès, reprehenditur Suarez eo quod utatur hoc argumento ex Conc. Trident. desumpto. At primo non elucet utrum arguatur Doctor Eximius propterea quod ipsum adhibeat ad doctrinam communem certius stabiliendam, an quia abutatur, ut videtur supponi, ea auctoritate ad propriam opinionem non certam magis fulcendam. En verba: "Appellat (Suarez) auctoritatem Tridentini: num iure, merito dubitatur; nam in illa sessione Concilium aliud agebat; voluit damnare errores haereticorum, non controversias in scholis catholicis pendentes dirimere. Ex illa intentione eius verba interpretanda sunt. Sane accurata descriptio modi in incremento iustitiae servati non pertinebat ad errores in haereticis revincendos. Eiusmodi interpretatio, quam pro certa profert Suarezius, neque ex traditione antetridentina aperte colligitur, neque a theologis posttridentinis unanimi consensu recepta est" (ibid. pp. 166-167). Nota tamen, lector amice, interpretationem quam pro certa profert Suarezius, illam esse qua probatur id quod ex traditione antetridentina aperte colligitur, quodque a theologis posttridentinis unanimi consensu receptum est. Ceterum, illa interpretatione iure supposita, clarissima luce affulget opinio quam tuemur. Animadversio autem contra Suarez facta in contextu illius operis magis animum perplexum relinquit, cum paulo post clarissimus auctor ad propriam et longe minus probabilem sententiam sustinendam ipsum appellet Concilium. Quod attinet ad gloriam paratam, inquit, proprium est S. Thomae ut, instituta distinctione praemii essentialis et accidentalis, statuatur praemium essenziale commensurari gratiae in qua homo decedit, praemium accidentale caritati actuali unde singuli eius actus meritorii processerint. Haec distinctio, quae multarum difficultatum solutionem suggerit auctoritate Tridenini egregie commendatur (!): Atque ideo bene operantibus usque in finem et in Deo sperantibus proponenda est vita aeterna et tanquam gratia filiis Dei per Christum Iesum misericorditer promissa, et tanquam merces ex ipsius promissione bonis ipsorum operibus et meritis fideliter reddenda (sess. 6, c. 16. D. B. n. 809). Haec P. Adhemar d'Alès. At verba Concilii huc adducta clariorem prae se ferunt sensum in quacumque sententia nihil cogitando de quaestione quam versamus. Praeterea, numquidnam Concilium defendere intendebat opinionem quam probabiliter nemo Theologus Concilii Tridentini profitebatur? Thomistae enim, ut videbimus, eam communissime reliiciunt. Sed de his postea. Nunc autem silentio praeterire non possumus (cum contra accusatorem eruditum agamus), errorem esse historicum accusare Suarez, propterea quod praedictam argumentationem adhibuerit. Non enim Suarez auctor esse videtur eiusmodi optima argumentationis. Hanc suam esse affirmat Vazquez, nec contradicit Suarez, qui eam sic inducit (l. c. disp. 1, sect. 2, n. 8): "Tertio, inquit, praecipue, probatur haec veritas ex Conc. Trident. etc." Audiendus itaque est Vazquez qui facta recenset hoc pacto: "Ex his locis Scripturae et Concilii hoc modo expensis anno Domini 1580 in nostro Collegio Complutensi, et iterum Romae anno Domini 1587 in nostro Romano Collegio, dum publice scholas Theologiae docerem, deduxi non solum antiqua merita, quae peccato erant mortificata, per iustificationem reviviscere, sed etiam integre redire, ac si mortificata non essent per peccatum; quae quidem Concilii testimonia, quod iam ab aliis ex nostris ad hoc ipsum probandum usurpata videam, maioris apud me momenti existimantur." Ita sane P. Vazquez in 1, 2. q. 114, a. 8, disp. 221. c. 6. Enimvero Concilium conditiones meriti apud Deum ad consequendam vitam aeternam recenset; ergo nonnisi imprudenter quidquam aliud addere Theologus potest. Nam, ut recte ait P. Coninck (l. c.), "mutila esset doctrina, et impropria locutio Concilii, si quid aliud requireretur". Unde acutissimi Theologi, ut Cardinalis de Lugo nihil aptius existimarunt ad illam certam et communem omnium Theologorum sententiam confirmandam quam hoc argumentum ex Conc. Trident. desumptum (l. c.). Ubi notat de Lugo: "Non dixit Concilium si gratiam non interrupit, sed solum si in gratia decesserit. Haec autem omnia verificantur in eo opere quod postea per peccatum mortificatur; fit enim in gratia, et ex gratia, et tandem homo decedit in gratia, ergo consequitur praemium: alioquin si aliquid aliud requiritur, falsum est quod Concilium dicit id solum requiri, et nihil amplius deesse, ut habetur illo c. 16." Quid contra hanc gravissimam argumentationem ab innumeris etiam et gravissimis Theologis usurpatam valere potest levis illa interrogatio: "Appellat (auctor videlicet unus) auctoritatem Tridentini: num iure, merito dubitatur?" Immo, idem prorsus argumentum eruitur a Sylvio ex sacris literis. Dicit enim (in 3 p. q. 89, a. 5): Veritas haec "fundatur tum in Scripturis ante citatis, tum in illis quae promittunt vitam aeternam bonis operibus, modo qui illa fecerunt, in gratia decedant".

Atqui eadem evidentia procedit eadem consecutio si reviviscentiam extendimus ad integrum effectum meritorum: ergo propter eandem rationem qua sententiam communem sustinemus, etiam opinionem propositam sustinere debemus. Omnia hic sunt perspicua; immo vero, vim verbis Concilii facere videmur, si obscuram tantum ac non indefinitam seu nullis circumscriptam limitibus reviviscentiam meritorum inde arguimus.

2) ARGUMENTATIO EX SCRIPTURA VEL TRADITIONE

Indicia quidem non desunt in sacris litteris ut intelligamus atque affirmemus reviviscentiam meritorum: res vero expresse haudquaquam ibi traditur. Accedente autem expositione et doctrina Patrum, omnes Theologi mirando sane consensu ad eandem asserendam adducti sunt. Neque enim ad defendendam certam illam sententiam circa reviviscentiam meritorum quasi in genere et abstracte, nihil de ea definiendo, omnino efficax argumentum ex sola revelatione esse reputamus.

Nullatenus autem contemnenda sunt indicia, si quae forte sunt, in libris sacris inventa, alicuius rei quae legitimo progressu dogmaticae eruditionis ab omnibus tandem Theologis sustineatur. Quod quidem locum habere patet in re praesenti.

a) *Arguitur ex Luc. 15.*

Porro verba sacrae Scripturae quae perfectam et absolutam remissionem peccatorum a Deo omnibus offerri significant, animum ad hoc inclinant, ut arbitremur merita praecedentia peccatori divina bonitate servari. Quis enim hoc non cogitat cum parabolam Filii prodigui mente revolvit? Quidquid enim prius in domo paterna illi attigerat, eum obtinere videmus. Apposite inquit Crysostomus ad Theodorum lapsum (l. I, n. 7, P. G. 47, col. 285-286): "Attamen pristinum in statum rediit, amissamque gloriam recuperavit. Si desperasset, et ob calamitatem despondens animum in aliena terra mansisset, nunquam consequenturus erat, quae postmodum recepit, sed fame consumptus miserrima omnium morte periisset; verum quia resipuit, nec desperavit, post tantam corruptionem, eundem ipsum assequutus fortunae splendorem, pulcherrimo induitur amictu, et maioribus fruitur bonis, quam frater non lapsus" Et recitatis verbis Luc. 15, 29-30 exclamat Chrys.: "Tanta est virtus paenitentiae!" Qui quidem commentarius non pia tantum est oratoria explanatio, sed sensus ipse intimior parabola videtur. Non enim in interpretatione dubia alicuius vocabuli sistit, sed ex benevolentia atque amicitia paterna tam praeclare expressa deducitur; quae nova cum Deo amicitia vix, aut ne vix quidem, potest intelligi tam illustris, sine obtentione donorum, quoad eius fieri potest, quae unquam apud patrem aliquo proprio titulo filio obvenerant.

Age iam, huiusmodi sensum parabolaе et interpretationis Chrysostomi quoddam esse signum reviviscentiae meritorum a Deo concessae peccatori resurgenti nemo est qui non possit videre: quomodo autem non eodem iure vertatur parabola in favorem alterius partis nostrae propositionis, sane nos latet. Revera illa tanta vis paenitentiae non ad aliquod tantum bonum filiationis pristinae redintegrandum iuvare videtur, sed ad ipsum prorsus fortunae splendorem.

b) *Ex Ioel (2,25). Et reddam vobis annos quos comedit locusta, bruchus et rubigo et eruca.*

Vix non omnes antiqui Theologi haec verba Ioelis adhibent ut fundamentum doctrinae de reviviscentia meritorum ab omnibus admissae; quamquam non facile profanus quilibet in his talem reviviscentiam contentam videt. Verumtamen, qui locum Scripturae considerat ubi haec verba inveniuntur, quo in loco conversionis ad Deum effectus egregie extolluntur, et meminerit in veteri testamento omnia in figura contigisse iudaeis, nihil absonum iudicat, hunc quasi redditum fructuum propter peccata amissorum, reviviscentiam meritorum in iustificatione significare.

Porro Hieronymus in interpretandis Scripturis Doctor Maximus, ita Ioelem commentatur: "Et annos, quos perturbationibus ante regnantibus perdidistis in vobis, quando opera vestra locusta, bruchus, rubigo erucaque consumpserant, Deus vobis perire non passus est. Tunc comedetis fructus iustitiae et saturabimini, et laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit vobiscum mirabilia. Si autem post paenitentiam tantam ubertatem Deus rerum omnium pollicetur, quid respondebit Novatus negans paenitentiam, et reformari posse peccatores in pristinum statum, si digna fecerint opera paenitentiae? (P. L. 25, col. 974).

Hinc nihil mirandum si Alexander Alensis (l. c.) ita argumentatur: "Ioel. 2 *Reddam vobis annos* etc. Glossa. Non patiar perire ubertatem, quam cum perturbationibus animi perdidistis. Sed illa ubertas erat ex multitudine bonorum operum: ergo si illam non patitur perire, paenitentia restituit bona opera per culpam mortificata." Sic ille. Quem imitatur S. Bonaventura (in 4 *Sent. dist.* 14, p. 2, a. 2, q. 3, *Contra*: 1); seu potius, iisdem verbis repetit hanc argumentationem.

Similiter S. Thomas (in 4, *dist.* 14, q. 2, a. 3, *quaestiunc.* 3); et in 3 p. q. 89 a. 5. "Sed contra, inquit, est quod super illud Ioel. 2: *Reddam vobis annos, quos comedit locusta*, dicit Glossa interl.: "Non patiar perire ubertatem, quam cum perturbationibus animi amisistis. Sed illa ubertas est meritum bonorum operum quod fuit perditum per peccatum. Ergo per paenitentiam reviviscunt opera meritoria prius facta."

Porro post huiusmodi auctoritates consentaneum erat ut omnes passim

Scholastici, ac praesertim magni commentatores S. Thomae hunc locum ad rem eandem applicarent. Exemplum adest in P. Vazquez, qui postquam reiecit quasi nulla vi pollentes quosdam alios textus ab aliquibus in re praesenti usurpatos, sic ad nostrum propositum redit (l. c. c. 2): "Non desunt efficaciora testimonia, inquit, quibus haec communis et vera sententia confirmetur; inter quae sunt duo validissima..... quibus praemittam unum Glos. interlinearis in illud Ioelis 2 et *reddam* etc. Nam si antiqua merita non reviviscerent, periret proculdubio ubertas antiqua, hoc est, uberes fructus bonorum operum omnino interirent."

Audiatur etiam Cornelius Alapide (*in Ioel.* 2,25). "Tropologice, ait, significatur hic vis paenitentiae, quae lapso, sed paenitenti, omnes priores virtutes, omnia priora merita restituit, ut docet S. Hieron. hic ac S. Thomas et Theologi Tract. de Paenitentia, ideoque facit ut homo lapsus semper ad maiorem gratiam resurgat: praeter enim gratiam praeteritam, quam omnem reducit, addit insuper propriam, tum virtuti, tum Sacramento paenitentiae commensam."

Vis autem huiusmodi probationis, ita manifeste potest extendi usque ad affirmandam integram reviviscentiam quoad omnem vim ad praemium consequendum quam unquam obtinere merita, ut Cardinalis Toledo eundem locum (*Ioel.* 2,25) cum eadem Glossa ad eandem opinionem disputatam, quam tuemur, demonstrandam sine commentario adducat: Quod etiam fecisse constat Alapide in commentario modo transcripto (7).

c) *Ex Gal.* 3, 3-4, *Sic stulti estis, ut cum spiritu caeperitis, nunc carne consummemini? Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa.*

Venio nunc ad *Gal.* 3, 4, quem locum saepissime Theologi appellant ad sententiam communem demonstrandam. Equidem non afferro verba Pauli ut certum argumentum, sed ut valde probabile. Nam vere probabile est vel ex ipso v. 3 Galatas quos dure admodum increpat Apostolus amisisse iustitiam.

(7) Quippe in commentario P. Alapide perspicue apparet quam pronum sit, iuxta rationem, admittere textus eiusmodi probare, si quidquam vere probant, non tantum aliquam reviviscentiam meritorum sed etiam perfectam atque integram, quin etiam plenam reparationem gratiae ac donorum; quandoquidem egregius commentarista pro uno eodemque id omne conclusit, cum tamen sciret S. Thomam partim non favere amplissimae conclusioni. Nam simul adiungit: "Vide Franciscum Suarez, Opusc. 5, *de Reditu bonorum operum*, ubi disp. 2, sect. 3, cum Ioan. Maiore, Gabriele, Ockam, Medina et Henrico a Gandavo docet, hunc reditum fieri vi paenitentiae non in altera vita, uti censuit Scotus et Durandus; sed in praesenti, adeoque in eodem paenitentiae instanti; nec tantum per actus paenitentiae prioribus virtutum actibus intensiores, uti censuit D. Thomas et Paludanus, sed etiam per actus eiusdem remissiores" (In editione operum Alapide *Xysto Riario Sfortiae Cardinali Archiepiscopo Neapolitano dicata*, t. 7 (Neapoli, 1857) p. 198). Disputatio autem circa sensum integrum Prophetiae Ioelis probabilitatem applicationis ipsius loci ad veritatem de qua est sermo, non minuit, siquidem etiam si prorsus schatologicus esset sensus, adhuc translatio verborum ab ordine naturali ad supernaturalem sustineri posset; quinimo potiori iure sustineretur.

Verumtamen theologicè certum non est, quia multi commentaristae, praelucente S. Agustino, contrarium indicant.

Verum enim vero sententiam Angelici Doctoris sectantes aptum locum *Gal.* 3, 4, putamus ad confirmandam reviviscentiam meritorum "Quod ideo dicit (Apostolus), inquit S. D., quia in eorum potestate erat paenitere si vellent, quamdiu viverent. Ex hoc autem habetur, quod opera mortificata reviviscunt."

Praeterea, interpretationem hanc S. Thomae longe communiorem esse arbitramur apud antiquos ecclesiasticos scriptores. Eandem ut aptiorem tradidit Hieronymus hac quidem ratione: "Melius sic intelligi potest, quod primum credentes Galatae in Crucifixum, et a Iudaeis et a gentibus opprobria multa perpassi sint, persecutiones non minimas sustinuerint. Quas frustra arguuntur fuisse perpassi, si a gratia Christi recedant propter quam tanta perpassi sunt. Simul et illa spes, quod quicumque ob Christi fidem laboraverit, et postea lapsus fuerit in peccatum, sicut priora sine causa dicitur passus fuisse dum peccat, sic rursum non perdat ea, si ad pristinam fidem et ad antiquum studium revertatur" (P. L. 26, col. 350-351).

Iterum hanc interpretationem nos docet Chrysostomus (*ad Gal.* in c. 3, n. 2). Recitatis enim Apostoli verbis, eadem perpendens haec ait: "Omnium, inquit (Apostolus), illorum quae sustinuistis, isti iacturam vos facere volunt, et coronam vobis student intervertere. Mox ne concuteret eorum animos, nervosque dissolveret, non perstitit usque ad sententiam ferendam, sed subtexuit, Si tamen frustra. Si volueritis, inquit, expergisci ac revocare vos ipsos, non frustra passi fueritis. Ubi nunc sunt qui tollunt paenitentiam? Ecce hi Spiritum acceperant, signa fecerant, confessores fuerant, innumerabilia pericula, varias persecutiones Christi causa perpassi fuerant, et post tam multa recte facta a gratia exciderant. Et tamen, inquit, si volueritis potestis vos ipsos revocare" (P. G. 61, col. 650).

Idem, etiam fortasse clarius ad probandam doctrinam communem nobis praebet Theodoretus (*in Gal.* 3,4). "Eos (Paulus) deflet, inquit, ut qui collectas divitias perdiderint. Quisnam, inquit, invidus et fascinator daemones admirabiles vobis opes eripuit? *Tanta passi estis sine causa?* Non enim pro lege sed pro Christo passi estis. Qui autem Christum reliquistis, et vitae ex lege institutionem amplexi estis, nihil ex passionibus deinceps lucri facitis. Sed bonam eis spem ostendens, subiunxit: *Si tamen sine causa.* Si enim vultis manere in gratia, pro vestris perpassionibus mercedem accipietis" (P. G. 82, col. 475-478) (8).

(8) Silentio praeteriri non potest, ad textum quod attinet Theodreti modo adductum, lepida quaedam oppositio optimi exegetae P. Cornely in hoc loco (*Gal.* 3, 4), contra non paucos nec leves Theologos, v. gr., contra P. Suarez. Hic enim postquam adduxit auctoritatem Chrysostomi ad probandam ex hoc loco reviviscentiam meritorum (est autem evidens interpretationem Chrysostomi ad hoc iuvare, quod etiam Cornely statuit), tunc ait:

Ambrosiaster his concinjt cum *Gal.* 3, 4 ita commentatur: "Unde similiter Galatae multi passi sunt insaniore experti, cuius rei meritum perdiderant mittentes se sub Legem. Sed quia adiecit: Si tamen sine causa, ostendit (Paulus) sperare se posse reformari illos" (P. L. 17, col. 353).

In commentario, vel si mavis, compilatione SS. PP. a Rabano Mauro edito hanc ipsam explicationem communioem saltem esse factam apparet. In eo enim ad verba Pauli, *Sic stulti estis*, legimus: "Si sanctum Spiritum acceperant Galatae, quomodo stulti erant? Verum statim solvitur, caepisse quidem eos Spiritu, sed cum carne consummarentur, Spiritum ab eis fuisse sublatum. Unde sine causa passi sunt tanta quae passi sunt" (P. L. 112, col. 287). His dictis repetit verba Ambr., August. et Hier. ad explicandum *Gal.* 3, 4, ita quidem ut ex Ambr et Hier. pateat sensus quem attulerat, scilicet, Spiritum ab eis fuisse sublatum, ex August. autem non pateat contrarius, quamquam profecto August. contrarium praeferret.

Adhuc in Ecclesia graeca multo communior evasit sententia Chrys. et Theod. hac in re. Testes tibi sunt Oecumenius Triccae episcopus in Thessalia et Theophylactus Bulgariae archiepiscopus in suis commentariis in Paulum. In eodem enim loco Pauli Oecumenius ait: "Nam si respiscere volueritis non erunt frustra." (P. G. 118, col. 119). Theophylactus vero, qui videtur verba Oecumenii mutuari, eaque magis enucleare, hunc sensum refert:

"Expressius vero quam caeteri Theodoretus", scilicet favet probationi huiusmodi, atque transcribit fere verba Theodoreti iam allata. Contra Cornely opponit auctoritati Chrysostomi auctoritatem Theodoreti; ad hoc autem depromit haec verba: "Si enim vultis permanere in gratia, pro vestris perpeccionibus mercedem accipietis"; atque notato verbo *permanere* in gratia, litteris ab aliis distinctis, demonstratam esse existimat oppositionem inter Theodoretum et Chrysostomum. Iam vero, animadvertas oportet, verba transcripta a Cornely contineri inter excerpta a Suarez, atque a nobis repetita. Ergo, longe debent distare ab evidentia quam eis tribuit Cornely; quinimo, deceptum esse arbitror Cornely, quod breviter ostendo. Cornely sumpsit verba *permanere in gratia*, quasi in abstracto, perinde ac si ex adiunctis postulare non possent aliquam explicationem ac significare certo permanere, sed post aliquam interruptionem praesuppositam. Porro verba praecedentia Theodoreti supponunt, seu potius clare affirmant interruptam esse illam permansionem, quam iure possunt velle Galatae. Quid enim aliud significant haec: *Eos (Paulus) deflet, ut qui collectas divitias perdiderint. Quisnam, inquit, invidus et fascinator daemon admirabiles vobis opes eripuit? ... Qui autem Christum reliquistis, nisi Galatas iam a gratia cecidisse? Cum igitur addit auctor, Si vultis permanere in gratia*, permansio de qua est sermo, non est omnimode perfecta, sed velle permanere in gratia postquam eam amiserant; ipsam nempe recuperando.

Etiam labia prorsus sunt quae post praedictum locum Theod. ad idem argumentum labefactandum subiungit Cornely ex Mopsu., qui ait: "Ne videatur (Paulus) ad plenum desperasse de eis, addidit sinon et sine causa: haec dicens ostendit, se bonam de illis adhuc habere spem." Nonne propriissime potuit Paulus habere spem de conversione eorum quos graviter lapsos esse arbitrabatur, atque id ipsum intellexisse Mopsuestenum dum talia protulit? Nec tacere possumus, quoniam auctoritatem S. Hieronymi ad nostrum argumentum firmandum recitavimus, Cornely etiam nobis testimonium hocce adimere, cum in nota (p. 475) haec tradit: "Hier. qui eam (doctrinam, scilicet in hoc loco *Gal.* 3, 4) diserte tradet, simul duas alias verborum (Pauli) explicationes proponit, nec apparet, quam praetulerit." Verumtamen meminerit lector hanc quam assumimus explicationem caepisse Hieronimum his verbis: *Melius sic intelligi potest*. Unde sine ullo timore confusionis Estius atque Alapide, ut videbimus, Hieronimum appellant ut certo faventem interpretationi Pauli, quam in argumento supponimus.

"Si enim circumcidimini, illa omnia sunt supervacanea, impostoresque tot vos coronis orbarunt. Deinde spem revertendi ipsis addit, inquit, Si tamen sine causa, hoc est, Si velitis resipiscere, non frustra neque temere a vobis laboratum est. Pudefiant hinc qui paenitentiam tollunt. Ecce enim antesignani, et confessores, et martyres fuerunt isti, qui tamen cum excidissent, non reiicit eos Paulus, sed suaviter excipit" (P. G. 124, col. 983-986). Nonne haec est interpretatio Pauli a Chrysostomo tradita?

Haec eadem tam antiqua ac late diffusa doctrina diligenter custodita est ab illo commentario Pauli a venerabili Herveo monacho Burgidolensi elaborato, Anselmo tam longo temporis intervallo attributo, qui non paucos theologos reviviscentiam meritorum edocuit. Nomen et auctoritas Anselmi ipsi commentario defecit; vis atque utilitas ipsius nobis permanet. Sententia enim eius ad *Gal.* 3, 4 interpretandum minime dubia est, quae sic sonat: "Et ideo sine causa, id est, sine utilitate vestra, passi estis ab adversariis tanta, id est tam magna et tam multa adversa pro fide tuenda, quam nunc sponte reliquistis. Non tamen affirmando haec dico, ne in desperationem cadatis, et adhuc profundius in barathrum perditionis demergamini: sed quia utrumque est in voluntate vestra, dico conditionabiliter, quod tanta adversa pro Christo passi estis sine causa, si tamen sine causa haec passi estis. Sine causa enim passi estis, si in hoc errore perseveretis; non sine causa, si resipiscatis" (P. L. 181, col. 1151) (9).

Rursum Petrus Lombardus in suis *Collectaneis in epistolas Pauli*, quibus sincere opinionem PP. investigat, quamvis vere recenseat aliqua ex Augustino, quae animum inclinare possent in sententiam nobis adversantem, attamen perpendens *Gal.* 3, 4 hanc reddit expositionem: "*Si tamen*; quasi dicat: Dico vos passos sine causa, non tamen affirmo, quia in vobis, id est in potestate vestra est, si vultis, non erit sine causa, imo proderit. Sine causa enim factum dicitur superfluum, quod nec prodest, nec nocet. Hoc autem prodesse potest, si resipuerint. Hoc dicit ne desperent."

Iam vero his veteribus scriptoribus annumerandi sunt etiam non pauci

(9) Non dubito quin possit fieri quaedam difficultas circa mentem Hervei ex verbis quae sequuntur separatim sumptis: "Et quandoquidem ita perdere potestis omnia bona per legis observantiam, ergo Deus qui etiam nunc tribuit vobis Spiritum prophetiae et sapientiae, aliarumque gratiarum, et operatur in vobis virtutes miraculorum, dat vobis hoc ex operibus legis, an ex fide quam audistis?" (ibid.). At nisi velimus eum sibi apertissime contradicere, cum ex verbis ante commemoratis, tum etiam ex multis aliis, hoc postremum intelligere necesse est de gratiis gratis datis, non autem de sanctitate et gratia iustificante coram Deo, saltem non in omnibus Galatis. Quam vero certo Herveus argueret ex iis quae Paulus ibi connectit, Galatas defecisse a fide, patet, exempli gratia, cum ab initio capitis haec non dubitat scribere: Paulus "vertit se ad increpationem Galatarum et fortiter arguit dementiam illorum, quia doctrinam eius quae tantis auctoritatibus fulcitur, deseruerant, et falsitati pseudoapostolorum credebant. Unde subversionem illorum attendens, prorupit subito in exclamationem, ut exagitando magnitudinem reatus illorum, facilius revocare eos possit", etc. (Ibid. col. 1149-1150).

recentiores qui ita commentati sunt hanc Pauli sententiam ut inde statim reviviscentiam meritorum vindicarent. Ac primo liceat huc adducere Caietanum interpretem Pauli (in opere *Epistolae Pauli et aliorum Apostolorum cum Actis, per R. D. Thomam de Vio Caietanum Cardinalem S. Xisti, ad Graecorum codicum fidem castigatae, et ad sensum litteralem quam maxime accomodatae*. Lugduni, 1558, fol. 239, 1) ubi in *Gal.* 3, 4, ita refert sententiam Pauli: "Frustra dicit eos passos pro quanto reiiciunt gratiam libertatis evangelicae. Et adiungit si tamen frustra: quia sperat reducere eos ad viam rectam, et sic non frustra passi fuissent. Significatur enim hic quod quaecumque facta bona et mala perpressa a iustis sunt frustra si decidunt a gratia, ita quod non redeant ad illam: non autem sunt frustra si redeunt. Hoc est quod consuevit dici de meritis, illa reviviscunt quae mortificata fuerunt." Certe sperare fore ut Galatae reducantur ad viam rectam est eos iudicare a gratia defecisse; quod etiam intelligitur etiamsi Galatae non funditus verbo et opere totum Evangelium negarent:

Eadem perspicuitate rem tradit celebrior ille Pauli et Epistolarum canonicarum interpres Estius, qui hac ratione propriam expositionem in *Gal.* 3, 4 perficit: "Hic locus, ait, ostendit id quod a Theologis traditur, bona opera subsequenti peccato mortificari, id est, infructuosa reddi, eademque rursus per paenitentiam vivificari. Quod si vero paenitentia non sequatur, frustra, quantum ad illos qui ea fecerint, facta esse, ut qui fructum inde nullum unquam sint percepturi. Qua de re vide commentarium Hieronimi", quem videlicet retulimus.

Nec dissentit Alapide qui sic locum istum exponit. "*Si tamen sine causa*. Id est si tamen frustra; supple, quod erit nisi resipiscatis, q. d. Hortor ergo ut resipiscatis, et in Christi fide persistatis: ita Hieronymus." In quibus clare perspicimus quam facile connectuntur atque inter se cohaerent verba quae conversionem exprimunt ac proin peccatum etiam grave supponunt cum vocibus quae perseverantiam significant; quod in simillimis adiunctis in Theodoro Cornely animadvertere nequivit.

Sed ut brevius plures interpretes ipsius loci, *Gal.* 3, 4, colligam, me confero ad collectionem cui titulus, *Biblia Sacra cum selectissimis litteralibus commentariis* t. 26 (Venetiis, 1757) ubi P. Mariana lego sic dicentem: "*Si tamen sine causa*: quasi dicat: Tanta pro fide frustra sustinuistis, si tamen frustra: quod scilicet erit nisi resipiscatis." Ibiq. Tirinus causam ad Hieronymum remittit, ad testem scilicet qui certam sententiam protulit, non dubiam. Et P. Gordon ait: "Et vos iustificati per spiritum fidei, videte quam insipienter, qui persecutiones pro fide passi estis, reditis ad vomitum: et sic frustra passi estis, et sine fructu (si tamen frustra) nisi resipiscatis."

Tandem in commentario, *La Sainte Bible avec Commentaires. Épitres de Saint Paul par M. l'abbé Drach*, auctor affirmat merito Theologos prop-

ter Traditionem hunc locum afferre ad reviviscentiam bonorum operum demonstrandam (10).

Itaque cum quaestio sic se habeat apud PP. atque exegetas, cum tot sint Theologi qui rem sedulo considerantes hanc interpretationem adhibuerint, cum praesertim verba Pauli tam gravia sint, ut Galatae vere graviter deliquisse videantur, optimum arbitramur indicium verae reviviscentiae meritorum illam correctionem Apostoli, *Tanta passi estis sine causa: si tamen sine causa.*

Porro si haec quidquam probant, multum autem probare videntur iuxta probabilem existimationem sapientum, non tantum efficiunt aliquomodo tantum esse reviviscentiam meritorum, sed simpliciter et absolute, secundum totam nempe naturam extensionemque ipsorum. Non enim iuxta verba Apostoli alicuius tantum fructus perpessionum spes affulgere debebat Galatis iterum iustificatis, sed simpliciter tam magni quanta fuerant mala quae iam pridem propter fidem exantlaverant.

d) *Arguitur ex Hebr. 6, 10: Non enim iniustus Deus, ut obliviscatur operis vestri, et dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis et ministratis.*

Hanc Apostoli sententiam non nihil iuvare ad nostram argumentatio-

(10) Ex dictis parum probabilis videtur opinio P. Cornely ita concepta: "Attamen hanc (ut dicam quod sentiam) ullo modo teneri posse non arbitror, quia erroneo innititur supposito." Atqui tamen nulla ratio critica vel historica erroneum esse suppositum evincit. Quin etiam, propter auctores recensitos potius diceret erroneo inniti supposito sententiam P. Cornely contra argumentum. Qui sat tenuiter, immo nimis subtiliter argumentari debet contra S. Hieronimum. Scripserat enim Hier. in verba (*Gal. 3, 5*), operatur virtutes in vobis: "Observandum est, quod operari virtutes dicuntur in eis, qui non tenent evangelicam veritatem, sicut in illis, qui Dominum non sequentes in nomine eius signa faciebant", quae postquam refert Cornely, ait: "Verum nemo sibi, opinor, persuaserit, Deum signa, quae ad apostolicae praedicationis veritatem demonstrandam erant ordinata, etiam inter eos operari perseverasse, qui ad errorem iam defecerant signorumque continuationem pro novi sui erroris confirmatione habere potuerunt." At quisnam nos cogit eo usque defectionem illorum fidelium extendere, ut miraculum exempli gratia in nomine Iesu patratum in confirmationem erroris verteretur? Iterum subtilitas quaedam magis quam vera ratio apparet sequens confirmatio eiusdem sententiae ab ipsomet auctore conficta: "Haud apta quoque Pauli fuisset interrogatio, siquidem eiusmodi signa, quae ex hypothesi inter Galatas in errorem delapsos facta essent, neque ex auditu fidei, quam abiecerant, neque ex operibus Legis, quae eis non insigniuntur, fuissent." Verumtamen apta esse verba in nostra sententia est manifestum, facta scilicet distinctione quae in eiusmodi re certe est concedenda. Facile enim possumus admittere quosdam vel etiam plerosque, si mavis, ex illis fidelibus amisisse fidem; nec tamen quia Paulus tam acriter obiurgat illam Ecclesiam opus est supponere omnes fidem abiecis; quippe Cornely (cum aliis qui contra argumentum nostrum pugnant) audita obiurgatione Pauli omnes Galatas sanctos existimare non desistit. Quamobrem licet in reprehensione Apostolus non nisi de insensatis cogitet, cum Spiritum atque operationes virtutum meminit nonnullos recordatur qui certe fidem non abiecerant, quidquid de eorum sanctitate fuerit. Summa autem, nihil decernendo de cogitatione Apostoli, haec est. Ipse invehitur contra Galatas, quod sine peccato ipsorum quorundam non explicatur; at mox gratias gratis datas apud eos non destitisse in memoriam revocare videtur, quae duo cum de aliqua Ecclesia est sermo facile inter sese componuntur ut primo aspectu apparet.

nem contendimus. Verumtamen id ostendere difficultate non caret. In ipsa autem probabili solutione difficultatis quidquam ex hoc loco coniiciemus ad reviviscentiam meritorum declarandam haud inutile.

Ergo probationem ex his verbis petitam non esse omnibus numeris perfectam ultro concedimus. *Non enim iniustus Deus ut obliviscatur operis vestri, et dilectionis* rectissime intelligitur ad fideles dictum, qui meritum bonorum operum simul cum gratia sedulo conservant, nec proprie demonstratur quidquam aliud praeter hoc unum dicere Paulum. Attamen hoc libeuter concesso, suspicio remanet, quae non videtur contemnenda si adiuncta loci (*Hebr. 6, 10*) perscrutamur, iuxta quam ad eos etiam sit extendenda sententia qui gratiam Dei amiserant, si ad meliorem frugem reverterent.

Caput autem hoc est. S. Paulus principium illud pronuntiat ad totam ecclesiam hebraeorum, nec tantum ad eos qui ferventiori caritate erga proximum gratiam Dei certo sibi servaverant. Enimvero expresse non affirmat se etiam loqui pro eis, qui quodammodo pertinebant ad illos quos paulo ante tam acriter incusaverat, contra quos etiam acerrimo stilo pronuntiaverat, impossibile esse illos renovari ad paenitentiam, ipsosque terram esse reprobam et maledicto proximam.

Sed correctio, *Confidimus autem de vobis meliora et viciniore saluti*, haudquaquam demonstrat omnes ad quos verba facit sanctos iudicasse, nec ullum eorum labe peccati mortalis infectum esse: immo vero, quosdam inter iam iam damnandos vitam agentes, prudentissime potuit supponere, ita inveniri deiectos de quibus tamen confidebat esse surrecturos.

Hanc legitimam iam ex sese suppositionem fundamentum etiam habere in modo loquendi Apostoli, facile constat. Nam euphemismus, quem adhibet Paulus illis quidem verbis, *viciniora saluti*, non ob aliud poni videtur quam quod non essent prorsus opposita opera eorum omnium ad quos loquebatur, operibus illorum quos tam graviter exagitaverat. Ipsum autem verbum *Confidimus*, ostendit nobis Paulum loquentem ac iudicantem iuxta ea quae solent inter fideles contingere. Etenim in adiunctis illorum Hebraeorum fidelium cum proximi ipsis constitissent qui tam absurde peccaverant, quis non videt consentaneum rationi supponere, aliquos saltem esse fideles, qui licet adhuc externa quaedam recte facta prosequerentur, a gratia tamen et sanctitate interna iam defecissent. Itaque ad hos etiam (haud solos, inquam) verba illa (*Hebr. 6, 10*) referre Paulum propter praedictam coniecturam affirmandum putamus.

Ita sane locum intellexit Petrus Lombardus qui in proprio commentario (P. L. 192, col. 444) sic argumentatur: "*Non enim*. Quasi dicat: Ideo de vobis confidimus quia olim multa bona operati estis, pro quibus, si paenitentis (sic), de malis benefaciet Deus vobis. Sicut enim priora bona per sequentia mala mortua fuerunt, et irrita facta, ita ipsa eadem per paenitentiam et

alia bona sequentia mala reviviscent. Et hoc est quod ait: *Non enim*” etc. Atque illud attendas oportet, esse manifestissimum ex integro stilo Petri Lombardi hanc eum expositionem ab scriptis Patrum mutuatum esse.

Eadem prorsus ratione innumeri Theologi ab hoc loco repetunt reviviscentiam meritorum; quibus adnumerare debemus ipsum D. Angelicum. Hic enim in *Commentario in Epistolas Pauli* sic arguit ex *Hebr.* 6, 10: “Dicendum est, quod homo, qui cadit post gratiam dupliciter potest se habere. Uno modo quod in malo perseveret, et tunc Deus omnes iustitias eius obliviscitur. Alio modo, quod paeniteat, et tunc bonorum praecedentium recordatur, quia reputantur sibi ad meritum. Unde dicit glossa quod mortificata reviviscunt. Sed tunc videtur dubium, quia constat quod iustitia respicit meritum: si ergo iustitia Domini exigit quod Deus non obliviscatur si paeniteat, sicut dicit Glos., ergo cadit sub merito quod resurgat a peccato”, etc. (II).

(II) P. Pesch (*Praelectiones Dogmaticae*, t. 7, n. 320) ait: “Aliud argumentum multi conantur cum Patre Suarez instruere ex *Hebr.* 6, 9, 10... At argumentatio non procedit.” Verum: Suarez id conatur efficere. Quamquam ex hoc modo dicendi videtur haec opinio commemorari ut specialis et propria P. Suarez cum tamen nec tempore nec auctoritate, ut patet, ex modo dictis, ipse primus fuerit in hoc argumento tradendo; neque maiore alacritate ac certitudine quam alii plures ipsum argumentum sustinuerit. Ad totius rei veritatem magis accommodate scripserat Alapide in *Commentario* (*Hebr.* 6, 10): “S. Thomas et Franciscus Suarez... putant Apostolum loqui Hebraeis tam in gratia stantibus, quam in peccatum iam ante lapsis”, etc. Porro Suarez in hac causa non fuit antesignanus. Magistrum sequitur sine dubio S. Thomam. Ipsum imitatur dum primo affert Glossam interlinearem atque ordinariam. Tum vero addit: “Consentit etiam D. Thomas in membro hoc, quia de mortificatis meritis illud expresse interpretatur.” Ceterum Suarez argumentum huiusmodi nullatenus certum esse putat. Nam quamvis amplissime eius vim perpendat et tueatur, cum ad quaestionem venit “Quam certum sit merita mortificata per paenitentiam reviviscere”, eam sic evolvit. Inprimis rationem dubitandi proponit hoc pacto. Ex disputatis haec veritas fundatur in sententia D. Pauli: ergo dicenda esset veritas catholica. Quam consecutionem non admittit, sed hac prudenti ratione corrigit: “Quod quidem merito dictum esset, si explicatio a nobis tradita certa esset et infallibilis. Quia vero non ita est, sed sub opinionem cadit, ita etiam veritas illa in opinione posita est. Quam propterea et auctoritate, et rationibus latius confirmare necesse est” (Rel. disp. I, sect. 2, n. 1). Nec dubitamus quin in expositione huius argumenti a Suarez facta (ibid. sect. 1) periculum sit ne lector decipiatur existimans argumentum prout certum ab auctore tradi. Sed meminere contra omnem suspicionem praevalere testimonium ipsius auctoris modo recitatum. Praeterea non desunt in ipso aestu argumentationis signa indubia huius prudentis dubitationis. Ita exempli causa postquam instituit confirmationem quamdam argumenti ex Concilio Tridentino derivatam, post Vazquez et ipsum Suarez a Theologis usitatissimam, sibi obiicit interpretationem verborum ipsius Conc. quae nihil adiuvaret probationem ac modeste difficultati sic respondet (n. 16): “Haec interpretatio Conc. (ut verum fatear) non potest evidenti demonstratione refelli, et ideo sententia quam defendimus non est omnino certa. Nihilominus tamen ostendi potest expositionem illam non esse admodum verissimilem.” Atque iterum a n. 19 dum efficacius urgere probationem intendit auctor indicia non pauca praebet, quibus se conscium ostendit, argumentum non certo rem efficere. Sic enim denuo argumentationem aggreditur: “Tertio, inquit, principaliter hoc ostendo ex contextu ipsius Apostoli, et coniecturis ex ipsa littera desumptis.” Quibus dictis patienter ac tenuiter rem exquirat multa quaquaversus circumspicendo et moderate valde. Iure ergo Coninck etiamsi anceps videatur permansisse inter contrarias interpretationes verborum Pauli quaestionem circa argumentum ita refert (l. c.): “Probant, inquit, eam (propositionem nempe de reviviscentia meritorum) multi, et inter alios doctissime P. Suarez ex c. 6 ad *Hebr.* v. 10, sed alii eum locum aliter intelligunt.”

Age iam aliqua recenseamus ut appareat quam alte defixum maneret apud Theologos

Cum igitur nostrae coniecturae tam magna adhaereat auctoritas, eamque non leve agmen Theologorum propugnet, ipsam sustinendam esse putamus. Neque enim tantum argumenta indubia ex sacris litteris fas est depromere.

Quid autem probet hoc argumentum ad rem nostram, si quid certe probat, ut iam supponimus, nunc paucis perpendemus.

Enimvero, quod verba ipsa Pauli (*Hebr.* 6, 10) prae se ferunt, hoc sine ulla tergiversatione probabunt. Atqui haec verba prae se ferunt, agi de stri-

etiam magni nominis locum Pauli (*Hebr.* 6, 10) prout ad rem probandam utile. Dominicus Soto plane acerrimo ingenio vir, posteaquam ex unanimi consensu Theologorum reviviscentiam meritorum certam esse statuit (l. c.), testimonia respicit Scripturae, quibus id ipsum roboratur, et nominatim *Hebr.* 6, 10, unde etiam graviorem reddit censuram in contrariam sententiam his quidem verbis: "Non ergo solum temerarium verum et erroneum esset negare mortificata opera reviviscere." Mitiori modo P. de Valencia scripsit: "Atque idem indicat etiam Apostolus ad *Hebr.* 6 cum ait, confidimus autem de vobis, fratres, meliora et viciniore salutis; non enim iniustus est Dominus ut obliviscatur operis vestri boni, sicut ibi exponunt Beda et Theophilactus" (*De Sacramento Paenitentiae* q. 6 punctum 1). Enixius id idem adstruit P. Vazquez cum (l. c. in 1, 2) ita rem proponit: "Insignis tamen est locus ille Pauli ad *Hebr.* 6, quae verba manifeste confirmant praedictam sententiam, si verum est, Hebraeos illos, ad quos Paulus scribebat in peccatum lapsos fuisse." Et posteaquam multis confirmat id verum esse, rem iterum assumit hoc pacto: "Et quidem, inquit, contextus Pauli aperte indicat, lapsos fuisse Hebraeos illos, ac proinde eorum antiqua merita per novam iustificationem revocanda et restituenda esse", etc. Etiam P. Lessius locum Pauli ad eundem scopum affert in hac argumentatione: "Positis duobus, ait, quorum alter post quadraginta annos sanctissime traductos laberetur aliqua tentatione in peccatum mortiferum et statim resurgeret mediocri contritione; alter similiter post quadraginta annos sceleratissime transactos resurgere pari contritione, sequeretur hos pares fore in gratia et gloria: quod non est credibile. Non enim iniustus Deus ut obliviscatur operis nostri, ut inquit Apostolus ad *Hebr.* 6" (*Lessii Leonardi e Societate Iesu in D. Thomam, De Beatitudine, De Actibus humanis, De Incarnatione Verbi, De Sacramentis et Censuris. Praelectiones Theologicae Posthumae.* Parisiis, 1648 in 3 p. q. 89, *Dico Tertio. Probatur Secundo*). Cardinalis de Lugo idem argumentum adhibet, quod iis verbis proponit: "Fundamenta praecipua, ait, haec sunt. Primum ex Paulo ad *Hebr.* 6. Ubi iuxta commune interpretationem loquitur ad eos, qui post Baptismum lapsi fuerant in peccatum", etc. Quod rursus abunde atque acriter fecit P. de Ripalda ut etiam contra adversarios ipsius argumenti haec proferat (*disp.* 19 *sect.* 1 n. 10): "Equidem patienter non fero aliquorum recentiorum studium, qui dogmatibus Theologiae suffragium Sacrarum Litterarum adimunt reiiciendo sensus earum magis communes et Patribus Ecclesiae magis probatos, qualis est superiori testimonio Pauli ad reditum meritorum a nobis propositus quem veteres interpretes et Ecclesiae Patres probarunt, et soli recentiores rejecerunt." Patet autem quosnam praecipue eiusmodi verbis accuset Ripalda. Etenim immediate antea propriis nominibus sequentes minime contemnendos auctores recenset sibi contrarios, Moncaem nempe (V. Moncaem Philippum Parisiensem S. I. *Disputationes Theologicae in aliquot selectas D. Thomae quaestiones.* Parisiis, 1622 *disp.* 12 c. 12), Maeratum (M. Loudovicum Trecensem e S. I. *Disputationum in Summam Theologicam S. Thomae* t. 3 Lutetiae Parisiorum, 1633. *Tract. de Paenit. disp.* 13), Caietanum (in *Hebr.* 6, 10), Granadum (*Jacobum* S. I. quem Scholasticum perinsignem appellat Hurter), Cornelium (Alapide l. c.), Iustinianum (Giustiniani Benedictum S. I. qui explanationes scripsit in omnes B. Pauli epistolas, Lugduni 1612-1613), Ribera (qui commentarium in *Epistolam ad Hebraeos* scripsit). Quorum nomina eo libentius commemoro, quod si propter eorum Theologorum auctoritatem nimis urgere videtur argumentum P. Ripalda, proportionem servata idem constabit contra nonnullos recentiores qui nimio studio argumentum nihil valere contendunt. Profecto cum ipsum propugnaverint melioris notae Theologi, atque ex omni Schola, ut Gabriel Biel nominalista, Ioannes a S. Thoma thomista, Hiquaeus scotista, manifestum est argumentum ex *Hebr.* 6, 10 neque uni Suarez esse tribuendum, nec posse contemni, dum evidentia in contrarium non affulgeat, quod certe nondum evenit.

cto bonorum operum merito apud Deum, de merito presse sumpto iuxta Concilium Tridentinum; a quo etiam hac ipsa Pauli sententia (*Hebr.* 6, 10) veritas christiana de existentia meriti fulcitur ac docetur (sess. 6 c. 16 D. B. n. 809). Ergo haec verba non sunt restringenda ad partem meriti, vel ad effectum qui non adaequet totam vim ac praestantiam operis pristini ad merendum; quidquid sit de dispositione qua paenitens post merita mortificata e caeno peccatorum exsurgit.

Qua in re etiam illud notandum est, non esse opus tenere Concilium Tridentinum adhibuisse verba Pauli, ipsam doctrinam de reviviscentia meritorum innuens; sed ab hac lite in hoc argumento, prorsus abstinendo, adhuc cum in eo loco Concilii eiusmodi sententiam inveniamus recte ex ipsa deducimus, reviviscentiam bonorum operum, non ad aliquid accidentale tantum obtinendum exsistere, aut, quod levius esset, ut novo tantum titulo caelestem hereditatem obtineremus, sed quantum ad totum meritum gloriae, quomodo-cumque ad amicitiam Dei de novo perveniatur (12).

(12) Non pauci Theologi sensum verborum Pauli (*Hebr.* 6, 10) in favorem nostrae argumentationis a Concilio Tridentino petunt (sess. 6 c. 16). Quosdam id agentes commemorabo, ex his qui sine dubio proprio Marte argumenta proferre consueverunt. Ac primum Vazquez percurramus qui usum Concilii Trid. ad reviviscentiam meritorum probandam, quasi rem a se inventam sibi vindicat, ut antea vidimus. Ipse igitur inter defendendum sensum allatum verborum Pauli, ait: "Et quod caput est, Conc. Trid. (sess. 6 c. 16) hunc sensum aperte sequitur, et redditum meritorum per iustificationem inde probat." Verba autem Concilii quae appellat haec sunt: "Hac igitur ratione iustificatis hominibus, sive acceptam gratiam perpetuo conservaverunt, sive amissam recuperaverint, proponenda sunt Apostoli verba: *Abundate in omni opere bono, scientes, quod labor vester non est inanis in Domino* (1 Cor. 15, 58); *non enim iniustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri et dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius*" (*Hebr.* 6, 10). Hinc arguit Vazquez: "Ubi Concilium data opera dixit proponenda esse iustis hominibus duo Scripturae testimonia... non quidem ad idem omnino denotandum, sed ad exhortandum, et erigendum in spem duo genera hominum iustorum quae proposuerat;... Unum autem testimonium accommodat uni generi iustificatorum, alterum vero alteri... alioquin frustra Concilium dixisset, proponenda esse praedicta Apostoli verba iustis, sive acceptam gratiam perpetuo conservaverint, sive amissam recuperaverint, nisi peculiare aliquid de his qui amissam gratiam recuperant, docere voluisset. Sentit igitur Conc. illud (*Hebr.* 6, 10) de iis qui gratiam amissam recipiunt, esse intelligendum", etc. Haec Vazquez. Post eum Cardinalis de Lugo qui bene noverat argumenta illius debilitare aut prorsus respuere, inquit: "Confirmatur magnopere hic sensus Pauli ex Tridentino... ubi illa Apostoli verba in eo sensu videntur accipi." Recitatis autem Tridentini verbis ita instituit argumentum: "Ubi Concilium cum mysterio videtur dixisse, haec verba proponenda esse iis etiam iustificatis qui amissam gratiam recuperaverint: ut indicet sermonem etiam esse de meritis praemortificatis: nam si de solis *meritis* loqueretur factis post ultimam iustificationem, non oporteret de iis iustificatis specialiter facere mentionem, cum nihil habeant peculiare ab aliis iustificatis respectu eorum meritorum", etc. Cum amore eiusmodi argumentationem sustinet atque amplificat P. Ripalda, qui tam alacriter alias argumentationes horum auctorum vel in ipsa hac quaestione impugnat et vituperat. Nunc igitur potsquam fere argumentum cum Lugo proposuit, ipsum autem non nominat, rem urget hoc pacto: "Quia tamen quoad merita mortificata erat peculiaris difficultas, ideo illorum, qui post peccatum revocaverunt se in statum gratiae, specialiter meminit, ut eos etiam Apostoli verbis in spem futurae mercedis erigeret", etc. Multa enim congerit ut idem confirmet. Age iam, quid de hac probatione sentimus paucis dicamus. Ipsum Tridentinum insipientes contra praedictam probationem hoc videmus. Nempe fuit opus illa distinctione uti initio c. 16, quia in c. 15 fuerat sermo de recuperatione gratiae amissae. Ideo post verba: "Hac igitur ratione iustificatis hominibus", necesse fuit dicere,

Qua ratione etiam possumus locum huiusmodi (*Hebr. 6, 18*) afferre ad nostram propositionem demonstrandam, qua parte ipsa non est certa, etiam si ipsum locum ad sententiam communem et certam de reviviscentia meritorum confirmandam non adhiberemus, hac tamen communi supposita aliis argumentis demonstrata.

Ita sane optimum argumentum confecit Cardinalis Toledo cum ait: "*Praeterea 4. Ps. 61. Tu reddes unicuique iuxta opera sua. Et ad Hebr. 6. Non enim iniustus Deus, ut obliviscatur operis vestri.* Clarum est in his locis haberi, non solum vitam aeternam seu praemium dari pro bono opere, sed quantitatem praemii iuxta operum proportionem. Si ergo opera vivificata computantur inter ea de quibus hic dicitur: *Reddes unicuique iuxta opera sua*, ergo profecto ad meritum proprium vitae reviviscunt."

3) RATIO THEOLOGICA

Existimabit fortasse quispiam non intelligi unanimem consensum Theologorum in affirmanda reviviscentia bonorum operum, cum labilia appareant fundamenta quae in Scriptura invenimus ad hanc doctrinam fulciendam. At difficultas huiusmodi nulla est. Siquidem fundamentum solidissimum tam perspicui consensus minime gentium est nuda quaedam sententia, quae in abstrusiore loco librorum sacrorum casu aliquo sit inventa; sed magna et praeclara revelatio quae per omnes sacras paginas sive Novi sive Antiqui Foederis diffunditur atque explicatur. Est autem revelatio, quae nos docet veram atque absolutam peccatorum remissionem.

"sive acceptam gratiam perpetuo conservaverint sive amissam recuperaverint". Nam nisi diceretur defecisset sensus. Ratio enim iustificationis erat duplex. Quo animadverso non remanet mysterium illius disiunctionis, quod attendebat Cardinalis de Lugo; quia disiunctio refertur ad doctrinam traditam non autem ad distinctos textus; ac proinde textus non sunt explicandi per comparisonem ad disiunctionem inter iustificatos. Ita sane videtur, si ea tantum quae praecedunt attendimus. Verum enim vero cum quae sequuntur in ipso capite perpendimus, Patres Concilii praefata disiunctione sternere sibi viam videntur, ut paulo post ipsam reviviscentiam meritorum, quamvis implicite, indubie affirmant. Vidimus verba in prima probatione. Ex hoc autem illa suspicio redit, quae magnos Theologos induxit ut hinc argumentarentur verba Pauli (*Hebr. 6, 10*) adhiberi a Concilio ut in spem erigeret eos speciatim qui amissam gratiam recuperaverunt. Hanc coniecturam, quae sponte nobis ex consideratione huius Conc. capitis emanavit, invenimus etiam in P. Suarez ubi argumentum P. Vazquez (?) enixe tuetur (l. c. *sect. 1, n. 18*). Sic enim ait Suarez: "Accedit tandem quod postea in discursu illius capitis concludit Concilium, iustos per bona opera, quae per virtutem et influxum sui capitis (Christi scilicet Domini) operantur; Vitam aeternam suo tempore, si tamen in gratia decesserint obtinendam promereri. Ubi absolute et simpliciter de bonis operibus ex gratia et in gratia factis loquitur, sive antecedant lapsum a prima iustitia, sive sequantur post lapsum et reparationem eius, dummodo illa conditio impleatur, *Quod in gratia decedat...* Nunc solum hinc colligimus de utrisque operibus fuisse loquutum Concilium in principio capitis, et in hoc sensu adduxisse testimonium Pauli." Hucusque Suarez. Itaque ex dictis patet non nihil roboris huic coniecturae esse concedendum.

Profecto, hac divina veritate ac misericordia revelata, convenientissima apparet reviviscentia meritorum et de lege ordinaria a Deo concessa. Iuxta hanc enim divinam misericordiam, nihil damnationis est in iis qui sunt in Christo Jesu: esset autem damnatio quaedam, quod etiam post iustificationem perpetuo amissa forent bona opera praeterita in caritate facta. Etiam iusti in caelo perenniter essent privati propter peccatum remissum propriis meritis; peccatum iam perfecte remissum in ipsis regnaret ad hunc effectum haudquaquam levem quod attinet. Vere triste consecrarium peccati sine fine lugendum, quod minime concipi potest in paradiso voluptatis regni caelestis.

Ita haud raro egregii Theologi argumentantur; quorum argumentationes audire iuvabit nonnullis exemplis recitatis.

Lessius Leonardus (l. c.), si non reviviscerent merita absolute sequeretur, aiebat: "Peccatum non perfecte remitti paenitentibus, sed in aeternum puniri in caelo. Patet sequela; quia privatio gratiae prioris, et iuris ad haereditatem, quod ante lapsum habebat, est paena peccati commissi: ergo si haec gratia et hoc ius non restituitur, homo iustus etiam in caelo punietur perpetuo ob peccatum commissum. Quando enim paena consistit in privatione, tamdiu durat, donec bonum propter peccatum ablatum, restituatur. Neque satis est, quod ei detur gratia et gloria respondens paenitentiae; nam hoc non est restituere bonum ablatum quod antea habebat, cum paenitentiae secundum se debeatur gratia et gloria, etiamsi homo antea nulla merita habuisset: ergo ut paena peccati tollatur, debet restitui illa meritorum portio, quae per peccatum subtracta fuerat, eaque tota."

Ipsam fundamentum doctrinae communis iecit Vazquez (l. c. c. 4) haec scribens: "Legitima et germana ratio communis sententiae quam praemisimus, ex natura ipsa iustificationis et meriti desumenda est, et discrimen constituendum inter peccata semel dimissa, ne iterum redeant, et merita impedita per peccatum, ut iterum reviviscant." Et paucis interiectis: "nam cum peccata per veram iustificationem ita purgentur, ut nec maneant tecta, neque solum rasa, sed vere purgentur, remittantur et eradicentur, neque sub conditione condonentur, imo neque condonari queant; efficitur nullo modo iterum redire posse"..... "At vero merita antiqua per peccatum ita impediuntur, et mortificantur, ut sublato vero peccato per iustificationem, iterum ius ad gloriam recuperent, nam bona opera semel facta fuerunt digna aeterno praemio. Quamvis autem quod est condignum remuneratione aeterna iure optimo remuneratione privetur propter peccatum commissum in Deum qui remuneraturus erat; tamen remuneratione solum privari potest in compensationem, et paenam delicti commissi, ac proinde si ipse alias aut condigne satisfaciat pro delicto, aut condigne mutetur coram Deo quem offendit, ita ut ei delictum neque ad culpam, neque ad paenam digne possit imputari, certe restituet sibi omne bonum, quod in paenam delicti merebatur amittere, et ex-

pellet a se omnem paenam. Inter paenas autem quaedam erat, ut remunerationem antiquorum meritorum amitteret; ergo eam sibi recuperabit", etc.

Probationem ipsam late evolvit Cardinalis de Lugo qua solet perspicuitate; unde ita concludit (l. c. n. 24): "Ultimo constat ex dictis differentia inter merita et demerita, cur illa reviviscant, et non haec.... cum enim peccatum condonatur, eo ipso perit omnino ius Dei contra hominem:.... quando autem homo peccat non perit ius ad praemium non enim potest aliter perire illud ius, nisi volente Deo punire peccatum privatione perpetua illius praemii; dum ergo Deus non habet istam voluntatem, non perit meritum, peccatum vero perit per paenitentiam quia Deus habet voluntatem efficacem nunquam irascendi ulterius propter illud peccatum, sed potius condonandi illud. Quod ergo pereat peccatum et non meritum oritur ex tali vel tali voluntate Dei: utrumque enim posset aequè perire vel durare si Deus vellet."

Reapse aliis cohaerens quamvis scrupulose nimis reiiciat multorum probationes, P. Ripalda eodem principio nititur, cum multa quae acute arguteque congerit (l. c. sect. 4), his ipsius verbis colligi possint. "De facto vero Deum ita remittere peccatum, ut nullam relinquat dignitatem ad paenam privationis gratiae et gloriae anterioribus operibus delendo cum illa omnem dignitatem ad aeternam paenam: at privatio gratiae et gloriae pristinae esset aeterna paena: paena quidem quia non potest induci ex peccato tanquam effectus causae formalis, sed tanquam effectus causae demeritoriae et efficientis moralis. aeterna vero, quia ea privatio duraret in aeternum."

Haec quidem sufficerent ut optimam probationem confirmarent; sed cum tam saepe praesens quaestio ut a P. Suarez maxime agitata proponatur, non abs re erit quaedam ipsius addere, quae et rationem extollunt, et ipsi argumentatione Angelicum Doctorem suffragari ostendunt.

Ergo postquam hanc excutit radicitus doctrinam, modum loquendi aliorum modeste considerans, haec ait: "Atque ex eisdem principiis procedunt optime aliae rationes quae fieri solent. Una est supra tacta, quod divinae iustitiae repugnat in aeternum punire spirituali paena, seu carentia alicuius gradus gratiae et visionis Dei peccatum mortale, quod in hac vita remisit: sed nisi praemiaret meritum mortificatum per peccatum quod postea remissum est, puniret eiusmodi peccatum tali paena perpetua: ergo est hoc alienum a divina iustitia: ergo e contrario praemium reddere talibus meritis est opus iustitiae. Haec enim ratio necessario supponit illam legem misericordiae cum peccatoribus, ut ipso facto non statim incurrant per peccatum amissionem perpetuam omnium meritorum. Atque hoc modo optime etiam invatur haec ratio ex verbis *Ezech. 18. Si impius egerit paenitentiam de omnibus peccatis suis, omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor. Satis enim recordaretur Deus talium iniquitatum, si propter eas, praemium perpetuum praecedentium meritorum denegaret.*"

Quo fundamento iacto optimo iure rationem Angelici Doctoris sustinet, atque, "Hinc etiam, ait, robur habet ratio, qua D. Thomas in hac materia utitur (3 p. q. 89, a. 5. in c.). Nam opera meritoria semel facta semper manent in acceptatione divina: quod autem huic qui ea fecit, non sint efficacia ad praenium, provenit ex impedimento peccati supervientis: ergo ablato peccato per paenitentiam et remissionem eius, recuperant illa merita efficaciam perducendi hominem ad vitam aeternam. Hactenus fere D. Thomas. Nos vero ulterius subsumimus; sed efficacia meritorum perducendi hominem ad statum praemii est efficacia iustitiae (agimus enim de proprio merito de condigno), ergo remisso peccato, quidquid postea fit ex vi talium meritorum, fit ex iustitia. Imo iuxta mentem D. Thomae eandem efficacitatem habent merita post ablatum peccatum, quam habebant ante peccatum commissum." En optimos Theologos, qui dum gravissima ratione utentes non nihil addunt sentiis expressis Angelici Doctoris, vel ex hoc ipso quod aptissima argumentatione ipsius S. Doctoris progrediuntur, rectissime vestigia ipsius S. Thomae sequi demonstrantur.

Multo autem rectius intelligitur si reviviscentiam plenam admittimus ad ipsum praemium scilicet, ad quod opus meritorium in gratia et ex gratia factum quondam ius contulerat. Constat enim novam iustificationem non esse propriam dispositionem ad illud ipsum ius novo titulo acquirendum, sed tantum conditionem, atque ut dici solet, removens prohibens.

Summa igitur nostrae argumentationis facillima est, quam etiam verbis praeclari Theologi, Aversa (*De Eucharistiae Sacramento et Sacrificio, De Paenitentiae Sacramento et virtute et de Extremaunctione, auctore P. Raphaelis Aversa a Sanseverino clericorum regularium Minorum*. Bononiae, 1642. *De Paenit.* q. 6, sect. 6) referre possumus. Ipse enim ait: "Probatur assertio, iisdem fundamentis iam adductis ad probandum absolute merita reviviscere. Hanc enim sane vim habent, ut persuadeant, antiqua merita ex integro reparari, et ita in pristinum statum redire quem antea habebant, ac si peccatum non intercessisset. Hoc ipsum specialiter ex Tridentino colligitur, dum non aliam conditionem requisivit ad hoc ut merita praemium aeternae gloriae consequantur, nisi ut homo decedat in gratia, praemium utique integrum ipsis debitum. Hoc etiam ratione illa convincitur; quia merita per peccatum non extinguuntur sed impediuntur: et dum homo resurgit, auferitur totum impedimentum peccati: nihilque remanet quod amplius merita priora detineat, quominus in toto suo valore et ad totum suum praemium reviviscant." Hucusque praeclarus hic Theologus.

En igitur propositionem nostram abunde roboratam: *Merita apud Deum, per peccatum mortificata, per subsequentem quamcumque iustificationem ad integrum praemium reviviscunt.*

COROLLARIUM DE GRATIAE REVIVISCENTIA

Quaestio de reviviscentia meritorum secum fert quaestionem de reviviscentia gratiae et donorum. Dona autem hic intelliguntur virtutes infusae supernaturales quae iuxta sententiam communem Theologorum comitantur hominem in statu gratiae constitutum. Unde etiam ipsa gratia continetur sub hoc vocabulo donorum. Ex quo fit, ut vix aut ne vix quidem duo sint consecutaria, sed unum idemque potius, reviviscere gratiam et dona simul cum meritis. Nam neque dona intelliguntur infusa in anima sine gratia, nec gratia sine complexu donorum, praesertim fidei, spei et caritatis. Haec enim et aliae virtutes per se infusae iuxta communem sententiam infusionem gratiae comitantur ad eum ferme modum quo proprietates naturales respondent exigentiis naturae. Quapropter non datur in homine certus gradus caritatis nisi existente in ipso subiecto eodem certo gradu gratia, et vicissim. Virtus autem caritatis est mensura aliarum virtutum per se infusarum. Itaque a gratia ad virtutes affirmandas in quolibet gradu necessaria est consecutio.

Iam, quamvis non una sit omnium sententia hac super re, *communior* tamen est quae proxime cohaeret cum reviviscentia plena meritorum statim in omni iustificatione obtinenda, quaeque sic exprimi licet: *Dona et gratia per peccatum mortificata integre reviviscunt simul ac peccator Deo reconciliatur per quamcumque dispositionem.*

Hanc sententiam exprimere videtur SS. D. N. Pius XI verbis supra relatis: "Quicumque enim paenitendo Apostolicae Sedis salutaria iussa, Iubilaeo magno vertente, perficiunt, iidem, tum eam quam peccando amiserant meritorum donorumque copiam ex integro reparant ac recipiunt", etc.

Rectam vero et validam esse consecutionem a praecedenti propositione circa reviviscentiam meritorum ad hanc alteram stabiliendam sine dubitatione putamus. Siquidem perfecta interest proportio inter ius ad praemium seu meritum et gratiam, quod sane ceu principium evidens in re theologica passim admittitur: atqui per novam iustificatioem, quacumque demum dispositionis intensitate perficiatur cum Deo reconciliatio, qui gratiam amiserat ius integrum ad praemium, illi gratiae pristinae respondens, recuperat: ergo ipsam gratiam etiam statim obtinet quaecumque sit eius dispositio, quamvis scilicet gratia pristina dispositionem praesentis iustificationis superet.

Breviter et nervose hanc ratiocinationem tradidit Toledo hoc pacto: "Non enim aliquis, inquit, maius praemium apud Deum meretur, nisi qui ipsi est magis dilectus et amicus: non est autem magis amicus nisi per gratiam: non ergo est tantum praemii meritum sine tanta gratia."

Eadem ferme ratione Lessius ait: "Quia secundum legem ordinariam nemo acceptatur ad gloriam, nisi simul acceptetur ad gratiam: ergo neque ad

maiolem gloriam acceptabitur, nisi ad maiolem gratiam acceptetur: atqui dum merita restituuntur acceptatur homo ad maiolem gloriam: ergo etiam ad maiolem gratiam" (13).

His autem perspectis, aliisque bene multis quae ad rem faciunt, haud miramur clarissimum Theologum, R. P. Herrmann in opere, *Tractatus de Divina Gratia secundum S. Alphonsi M. de Ligorio doctrinam et mentem* (Romae, 1904), cum huic quaestioni (p. 3 de Merito, cap. 4) sedulo, ut elucet, operam dedisset, postquam 21 auctores nomine proprio attulisset pro hac quam tuemur sententia, ipsi eiusmodi verbis suffragari (l. c. n. 1079): "Quinta haec sententia, praesertim si intelligatur de reditu totius gratiae statim in ipsa iustificatione, primo adspectu videtur nimis indulgens, et talem eam olim existimabamus. Rem autem accuratius perscrutati, isti sententiae tanquam probabiliori subscribendum esse existimamus. Etenim: 1. Maiori prae ceteris gaudet probabilitate extrinseca, ob numerum sc. doctorum maximae auctoritatis qui eidem adhaerent: nulla siquidem ex aliis sententiis tot pro se citare potest Theologos, quam haec nostra sententia" (14).

SCHOLION DE DIVERSITATE SENTENTIARUM IN HAC QUAESTIONE

Consulto omisimus initio varietatem opinionum exponere, quae hanc doctrinam obscurare videtur, ut in medias res statim veniremus, ac sententiam maxime probabilem ex intrinseca vi et robore argumentationis sustineremus. Nunc autem varietatem illam percurramus oportet. Quod ita facere

(13) Adducta argumentatio, quae tanta perspicuitate a reviviscentia meritorum ad gratiae reviviscentiam procedit, quamvis tam trita sit propter eius evidentiam a Theologis Societatis Iesu, nequaquam ab ipsis inventa primo aut inducta fuit. Hanc enim apertissime iam proposuit Gulielmus de Rubione ordinis FF. Minorum in *Commentario in Magistrum Sententiarum* prelo edito, forsitan secundo, anno 1518. Ibi enim (in 4 dist. 22 q. 2) eandem opinionem quam sustinemus sic proponit ac probat: "Quarta conclusio est, quod bona opera mortificata reviviscunt per paenitentiam seu redeunt virtualiter quantum ad gratiam prius eis debitam. Haec (quae tamen non est ita certa sicut praecedens: unde et aliqui negant istam aliam concedentes) probatur, quoniam habens maiolem gratiam est consecutus maiolem gloriam: ergo ordinato seu acceptato ad tantam gloriam quantum prius, redditur tanta gratia quantum habebat prius. Consequentia est evidens, quia oppositum consequentis infert oppositum antecedentis: sed paenitens acceptatur seu ordinatur ad tantam gloriam ad quantum prius, cum bona opera praeterita reviviscant virtualiter quantum ad totam gloriam debitam eis prius: ergo et consimiliter quantum ad totam gratiam redeunt seu reviviscunt." Res est tam clara ut in ea non liceat immorari.

(14) Iuvabit etiam notasse iudicium de hac quaestione quod in opere *Lehrbuch der Dogmatik* vol. 3 ed. 7 (Paderborn, 1922) protulit optimus Theologus J. Pohle, cum ait p. 391: "Dem Sinne der Offenbarungs- und Kirchenlehre kommt am weitesten, eine vierte Ansicht entgegen, welche mit Suarez und der sententia communis vorträgt, dass die ertöteten Verdienste durch jede wahre Busse—gleichviel ob stark oder schwach—sofort in so vollem Umfange nach Gnade und Glorie wiederaufleben, als ob der Bekehrte überhaupt niemals gesündigt hätte. Wie der oben geführte Offenbarungsbeweis sowie die Lehre des Tridentinum eine andere Auffassung als diese kaum zulässt oder begünstigt, so unterstützen dieselbe namentlich auch die inneren Gründe, welche wir oben entwickelt haben."

instituiamus. Primo breviter indicabimus opiniones quae independenter ab auctoritate S. Thomae exstiterunt. Tum de variis dicendi modis agemus in quos Thomistae abierunt. Tandem mentem S. Doctoris perscrutabimur.

1) *Opiniones quae sese offerunt ante S. Thomam, vel independenter ab eius auctoritate*

a) Sententia multorum antiquorum parum definita videtur. Omnes quidem reviviscentiam bonorum operum profitentur, at vix quousque eam admittant definiunt, quove gradu, neque apparet eos aliquam proprii nominis reviviscentiam concessisse, ad gratiam quod attinet. In exemplum Alexandrum Halensem et S. Bonaventuram gravissimos sane Theologos subiicimus. Uterque dum reviviscentiam operum exponunt, fere diceret, hanc eos integram agnovisse; attamen indicia praebent quae nos detinent quominus arbitremur eos vere talem affirmasse. Cum vero de recuperatione gratiae agunt, quaestionem de propria operum reviviscentia curare non videntur, sed tantum novam ad ipsam gratiam dispositionem, qua scilicet peccatores, quondam iusti, denuo iustificari possunt.

Quamquam minus id elucet in Alexandro Halensi: quin etiam Gabriel Biel ipsum affert pro sententia, quae integram reparationem meritorum et gratiae in quacumque vera iustificatione admittit. Sed eadem difficultate ac postea dicemus de S. Thoma possent isti auctores reduci ad sententiam iuxta quam merita solum reviviscunt secundum mensuram caritatis et gratiae in qua paenitens a peccato resurgat.

b) Altera sententia est Scoti, bene definita quoad hoc quod merita reviviscant quantum ad integrum praemium vel gloriam, ut vidimus in nota (4). Non autem admittit Doctor Subtilis gratiae reviviscentiam statim in ipsa iustificatione, sed modo parum definito ad aliud tempus reservat in quo proportionata dispositio exstiterit. Parum definite, inquam, hoc facit, siquidem non clare constat, utrum illa sit vera reviviscentia gratiae pristinae, an solum nova adquisitio per novum opus meritorium (15).

Simili ratione Albertus Magnus integram reviviscentiam meritorum

(15) Non esse perspicue definitam apud Scotum reviviscentiam gratiae patet, quandoquidem varie eum probatissimi auctores interpretantur. Suarez (l. c. *disp.* 2, *sect.* 3 n. 10) ait: "Est igitur tertia sententia Scoti dicentis, gratiam debitam prioribus meritis non restitui homini statim in ipsa iustificatione, neque etiam in discursu totius vitae, quantumcumque per ferventes et multos actus se disponat. Ita tenet Scotus *dist.* 22 a. 2 et Almainus ibi q. 1 et Durandus in 3, *dist.* 31, q. 2. Idemque sentit Marsilius", etc. Et paulo inferius (n. 11): "An vero detur saltem in alia vita, dicti auctores distincte non declarant: et solet Scoto attribui quod neget illam gratiam restitui etiam in vita futura... Verumtamen Scotus nunquam id negavit, neque potuit consequenter negare." At Salmanticenses in Tractatu de Merito (*De Reviviscentia Meritorum disp.* 5 *dub. unicum* n. 8) ita sententiam Scoti proponunt: "Tertia... sententia ita explicat praedictam reviviscentiam, ut per

propugnat (in 4, dist. 14 a. 22). Quaerit enim. "An opera mortificata quoad omnia quae sunt in ipsis, vivificantur"? Atque haec est eius solutio: "Dicendum, quod opera mortificata eo modo quo mortua fuerint, omnia vivificantur per paenitentiam sequentem, sicut innuitur in *Littera*." Quod iterum in a. 24 magis determinat ubi ait: "quia scilicet restituitur homini, quod faciant in ipso quod faciunt optima opera: et hoc est dignum facere vita aeterna," quod profecto non est reviviscere ad aliquod praemium accidentale tantum, vel ad certum gradum iuxta dispositionem metiendum. At neque Albertus M. admittit gratiam ipsam reviviscere in omni iustificatione, seu potius, nullam gratiae reviviscentiam concedit. Etenim in a. 30, "An resurgens per paenitentiam a peccato, resurgat in maiori caritate quam prius habuit"? nihil meminit quod reviviscentiam pristinae caritatis redolet. Quod facile evincitur ex responsione quam ibi praeberet ad quintam difficultatem, quae sic se habet: "Dominus totam sanitatem mentis simul restituit quoad habitum omnium virtutum, quia hoc debetur iustificationi: sed non quoad quantitatem virtutum, quia hoc non debetur iustificationi, sed potius sequenti merito." Ex quo fit ut immerito dixerit Cardinalis Toledo: "Et videtur hoc idem dicere Albertus d. 14, a. 22", loquens de sententia quam nos cum ipso Toledo defendimus. Recte autem Suarez cum aliis Albertum recenset inter eos qui plenam reviviscentiam meritorum propugnant, nempe ut haec propositio nihil indicat circa reviviscentiam gratiae aut virtutum. Facile ad hanc sententiam reduci possunt ac debent haud pauci magni Theologi antiquiores, ut Hugo a S. Victore, Magister Sententiarum atque, ut postea videbimus, S. Thomas.

Qua in re nunquam satis advertitur defensores huius sententiae quae varie loquitur vel etiam nihil admittit circa reviviscentiam gratiae, plerumque perfecte cohaerere in affirmatione praecipua, scilicet circa plenam reviviscentiam meritorum, cum defensoribus tertiae ac probabilioris sententiae.

c) Tertia igitur opinio quam in hoc articulo exposuimus, duplici constat propositione. Prima tenet integram reviviscentiam meritorum in quacum-

quemlibet actum caritatis, vel contritionis homo ad duplicatam gratiam se disponat, et eam recipiat: v. g. si actus sit intensus ut quinque recipiat decem gradus gratiae, quinque ratione meritorum praecedentium et quinque qui ipsimet actui secundum se correspondent; hacque ratione per quemlibet actum duplicatam gratiam recipiat quousque tota illa, quam amisit restituatur. Hanc sententiam tenet Scotus in 4, dist. 16, q. 2^a, etc. Sed sine dubio hic modus proponendi sententiam Scoti a Salmanticensibus adhibitus aequus non est. Nam primo inducit in errorem. Ex ipso enim colligeres meritum etiam non nisi ex parte reviviscere, quod certe contra mentem esset Scoti. Tum etiam non nisi ex quadam consecutione, quam forsan Scotus non agnoscebat, ad gratiam quod attinet id potuit ipsi attribui. Nam potius recuperationem gratiae amissae reservat Scotus (in 4, d. 21, q. 1) ad finem vitae. Cum vero hanc gratiae et donorum reviviscentiam non nisi vi consequentiae ac corollarium doctrinae de Reviviscentia Meritorum tueamur, nihil nostra interest rem historice obscurissimam latius investigare.

que vera iustificatione; quam etiam sustinent propugnatores secundae sententiae. Altera vero assertio huius opinionis, quaeque ut corollarium habetur prioris, docet omnia dona et gratiam antiquam in eadem iustificatione sine novo titulo, quia tollitur obex, reddi. Omittimus, brevitatis gratia, longam annectere seriem Theologorum Societatis Iesu, qui communissime, inde a P. Toledo saltem, id tenuerunt. Quam sententiam iam ante non pauci Nominales defenderant; quaeque communior sane evasit, ac verbis SS. D. N. Pii P. XI initio adductis contineri arbitramur (16).

2) *De variis dicendi modis in quos Thomistae abierunt*

Ut omnem prorsus offensionem praeclarae istius Scholae vitemus, varietatem hanc sententiarum referre curabimus verbis auctorum, vel in ipsa Schola, nobilium.

Atque in primis afferendum duximus Dominicum Soto, qui quidem, ad hanc doctrinam quod attinet, multis recentioribus viam stravit. Ergo in 4 *Sent. dist.* 16, q. 2, a. 2 antequam propriam statuatur sententiam; "*quod gratiae et virtutes praeteritae restituantur secundum quantitatem et proportionem contritionis qua homo resurgit*", sic commemorat ceterorum Thomistarum opiniones: "Potest tamen opinio duos habere sensus", inquit, quo melius pateat propria sententia: "unus quod gratia pristina recuperetur, ad aequalitatem contritionis resurgentis, itaque si contritio est ut unum, gratia sit simpliciter, ut unum, et si ut quatuor gratia erit simpliciter ut quatuor. Et hic est sensus quem Thomistae sustentare consueverunt, et quem Capreolus d. 14, q. 2 insinuare videtur, licet non se clare explicet. Et sunt qui arbitrentur esse sententiam S. Thomae inferius a. 5, quem locum tunc explicabimus, monstrantes nunquam id S. Thomam somniasse. Quicumque igitur fuerit sensus huius auctoris, tum falsissimus est, tum menti S. Thomae adversissimus". Ac postquam valide refutavit hanc opinionem, in hunc modum aliam

(16) Inter defensores huius tertiae opinionis recensendus videtur etiam Vazquez; quamvis post egregiam eius defensionem, non nihil hanc doctrinam obscuraverit, inexpectata quadam exceptione. Negavit enim reviviscere gratiam acquisitam ex opere operato. Ipsum autem vix unus aut alter, ut Luisius de Torres, est sequutus (*Disputationum in 2.2. D. Thomae, de Fide, Spe, Caritate et Prudentia t. unus* (Lugduni, 1617) in fol. *disp.* 69 *dub.* 2 etc.); ac brevi singularis dicendi modus oblivioni est traditus. Quamvis enim summo opere urget rationem reviviscentiae bonorum operum ad omne praemium et gratiam ipsis respondentem, eum fugit eandem prorsus rationem valere ad reviviscentiam illius gratiae, quae ex opere operato cuiquam obvenerit. Nam ut arguit de Lugo (l. c. n. 48): "eo ipso quod homo per poenitentiam iustificatur, et accipit gratiam habitualement, accipit ius ad gloriam aeternam, et per consequens exigit statum expertem omnis poenae et punitionis aeternae: Si autem non restitueretur gratia tota per peccatum ablata, sequeretur hominem puniri aliqua poena damni aeterna, quatenus perpetuo careret illa gratia in poenam sui peccati, et per consequens gloria illi correspondente; ergo ex natura ipsa iustificationis oritur, ut eo ipso restituatur aliquando tota gratia, cuius iacturam incurrimus propter peccatum", etc.

adoritur: "Sed vide, ait, lepidam quorundam solutionem. Aiunt, inquam, quod illa gratia et gloria respondens contritioni, quae daretur si nulla opera praecessissent bona, datur propter contritionem et simul propter illa opera. Itaque per ipsam omnia illa opera acceptantur. At vero si nihil plus mihi gloriae accrescit propter illa mortificata quam si nulla fuissent, quid mihi prodest illa vivificari. Sed aiunt augeri accidentale gaudium: quia gaudebit homo illa fecisse. Attamen profecto cum hominis vita non sit, nisi illa aeterna, consequitur ut nisi illis meritis respondeat essenziale praemium vitae aeternae, non proprie reviviscant."

Reiecta igitur hac altera sententia, suam hac ratione proponit: "Verissimus ergo sensus opinionis S. Thomae, inquit, qui inter extrema praedictarum opinionum medius est, in his propositionibus consistit. Prima. Ratione contritionis resurgentis non solum confertur divinitus gratia illi aequalis, verum et novus gradus ratione meritorum mortificatorum quae tunc vivificantur. Probatur, quia non solum est dispositio ad novam gratiam, sed ad vivificationem aliorum. Quod si quaeras, quantus gradus dabitur propter praecedentia: posset quis forsitan respondere quod tantus, quantus datur novus ratione contritionis. Itaque si contritio est ut unum, donatur unus gradus novus ratione ipsius, atque alter propter merita praecedentia. Sed huic responso non acquiescit animus: quoniam non solum habenda est ratio quantitatis, verum et multitudinis magnitudinisque meritorum quae fuerunt mortificata. Nam resurgenti per contritionem, ut unum, liquida ratio exposcit, ut plus gratiae restituatur si a gratia ut decem ceciderat, quam si a quinque dumtaxat cecidisset. Qua enim ratione considerantur merita, debet multitudo et magnitudo considerari. Hanc igitur ob rem statuerim secundam propositionem. Ille qui summo conatu, quem per auxilium Dei habere potest, resurgit, praeter gradum gratiae respondentem contritioni recuperat omnem gratiam a qua ceciderat, sive magna fuerat sive parva." Atque haec Magister Soto. Sed ut melius pateat fortuna varia opinionum quae in verbis allatis exprimuntur, audiatur etiam Ioannes a S. Thoma (*De Sacramentis, disp. 36 a. 2 nn. 7-8*). "Alii, inquit, semper, et in toto rigore dicunt, merita remissa solum valere iuxta suam quantitatem, non vero augere gratiam, respectu cuius remisse se habent, sed solum valere ad praemium accidentale, non vero ad aliquod augmentum essenziale: quae est sententia Bañez 2-2, q. 24 a. 6; alii dicunt contritionem qua aliquis resurgit, esse dispositionem ad duplicem gratiam, scilicet, ad eam quae de novo datur in vi praesentis dispositionis, iuxta quantitatem illius et ad restituendam antiquam in eadem intensione et quantitate Alii dicunt, tam merita remisse facta, quam remisse vivificata de praesenti solum augere gratiam moraliter In hoc puncto probabilior resolutio secundum mentem S. Thomae mihi videtur componenda ex his duabus ultimis solutionibus." Hucusque Ioannes a S. Thoma.

Ergo probatissimis his auctoribus testibus elucet varietatem esse opinionum haud levem in interpretanda mente S. Thomae circa meritorum reviviscentiam (17).

QUID SENSERIT S. THOMAS DE REVIVISCENTIA MERITORUM

Age iam videamus quomodo se habeat res et contentio, opera S. D. perscrutando. Quod obtinebimus, si primo investigamus quid docuerit circa propriam reviviscentiam meritorum, omitta quaestione ut seorsim statim attingenda de reviviscentia gratiae et donorum.

Porro duplex est praecipuus locus ubi meritorum reviviscentiam tractat Angelicus. 1) *In Commentario in 4, dist. 14, q. 2, a. 3, quaestiuunc. 3*; 2) *In Summa Th. 3 p. q. 89, a. 5*.

At simul prae oculis habenda sunt loca in quibus negat reviviscentiam peccatorum. Haec autem sunt, 1) *In Comm. in 4, dist. 22*; 2) *In Summa Th. 3 p. q. 88*.

Enimvero comparatio inter haec debet esse distincta ac tenuiter sustineri, cum bene exploratum sit praecipuam difficultatem ad reviviscentiam meritorum sustentandam esse negationem reviviscentiae peccatorum; seu potius quia reviviscentia meritorum non demonstratur nisi propterea quod re ipsa ostendit magnum intercedere discrimen inter modum quo merita mortificantur atque peccata remittuntur.

Itaque tota vis ac ratio declarationis circa mentem Magni Aquinatis praecipue in comparatione sistit, inter articulum quo S. D. tuetur haudquaquam esse reviviscentiam peccatorum (q. 88, a. 1. *Utrum peccata dimissa redeant per sequens peccatum*) atque locum principem de reviviscentia meritorum (q. 89, a. 5. *Utrum opera mortificata per peccatum per paenitentiam reviviscant*).

Iam vero cum ex instituto (q. 88, in eius a. 1) doceat peccata dimissa non redire per novum peccatum, sine dubio tradere intendit doctrinam his verbis in corpore ipsius articuli contentam. "Et ideo nullo modo potest esse quod macula et reatus praecedentium peccatorum redeant, secundum quod ex talibus actibus causabantur." Ac splendidius mentem aperit suam cum addit: "Sic igitur per peccatum sequens paenitentiam redit quodammodo reatus peccatorum prius dimissorum, non in quantum causabatur ex illis peccatis prius

(17) Passim defensores nostrae sententiae eam etiam probant indirecte refutatione sententiarum quae ipsi adversantur. Aliam vero viam ingressi sumus, propterea quod non ad refutandos probatos auctores, sed ad rei veritatem confirmandam quo magis positive id fieri possit, incumbimus. Qui vero varias Thomistarum sententias enucleatius collectas, reiectasque videre velit, adeat G. Huarte, *De Sacramento Paenitentiae ad usum privatum auditorum Universitatis Gregoriana* (Romae, 1913). Prop. 25.

dimissis, sed in quantum causatur ex peccato ultimo perpetrato, quod aggravatur ex peccatis prioribus. Et hoc non est peccata dimissa redire simpliciter, sed redire secundum quid, in quantum scilicet virtualiter in peccato sequenti continetur."

Similiter ex adverso quo in loco sibi prestituerat de meritorum reviviscentia dicere (q. 89, a. 5): "Unde restat, inquit, quod opera prius mortificata, per paenitentiam recuperant efficaciam perducendi eum qui fecit ea, in vitam aeternam, quod est ea reviviscere. Et ita patet quod opera mortificata per paenitentiam reviviscunt."

Comparatio autem inter utrumque articulum ex necessitate instituitur in mente cuiuslibet lectoris, multoque amplius, auctoris sapientissimi. Consulto igitur S. D. hac opposita ratione loquitur de meritis nempe bonis mortificatis, et malis condonatis. Macula et reatus praecedentium peccatorum non redeunt "secundum quod ex talibus actibus causabantur", vel "in quantum causabantur ex illis peccatis prius dimissis". Contrarium autem accidit ubi de bonorum operum meritis est sermo. Haec enim "recuperant efficaciam perducendi eum qui fecit in vitam aeternam". Ergo propriissimam tradit S. D. reviviscentiam meritorum. Hoc est enim opera reviviscere, habere vim seu efficaciam perducendi hominem ad vitam aeternam, postquam mortificata fuere.

Ex quo patet agi de ipsa vi meritorum in ordine ad praemium essentielle. Quia ipsa merita recuperant efficaciam, profecto ipsam quam unquam habuerunt, perducendi eum qui fecit in vitam aeternam, quae sane est praemium essentielle. Atque illud etiam luculenter apparet non esse hic iuxta S. D. quaestionem de nomine aut de sola acceptatione extrinseca Dei sine valore, seu virtute aut iure orto ex operibus ipsis vivificatis. Quippe probe elucet, non agere S. D. de efficacia quam mutuuntur opera pristina ex nova dispositione, sed ex sese, "secundum quod remanent in acceptatione divina".

Rem totam iterum cumplectitur Angelicus ac pressius stringit in responsione ad 1, cum ait: "Opera peccati per paenitentiam abolentur secundum se, ita scilicet quod ex eis ulterius, Deo indulgente, nec macula nec reatus inducatur; sed opera in caritate facta non abolentur a Deo, in cuius acceptatione remanent; sed impedimentum accipiunt ex parte hominis operantis, et ideo remoto impedimento, quod est ex parte hominis operantis, Deus implet ex parte sua illud quod opera merebantur." In quibus verbis duo oportet annotare ad rem praesentem maxime accommodata. Primo, cum affirmat S. D. reatum non induci, intelligendum esse de reatu aeternae paenae; esset autem paena aeterna ac perpetua privatio non retinere merita per peccatum quondam mortificata proprium valorem et efficaciam perducendi hominem ad visionem beatificam. Secundo, impedimentum de quo hic est sermo, peccatum esse, non autem defectum intensitatis in caritate; hoc enim ultimum non nisi

divinando quidam dixerunt, ex praeconcepta nempe sententia, non autem ex verbis Aquinatis deductum.

His autem perspectis, quidquid asseritur de proportionem inter dispositionem paenitentis et reviviscentiam meritorum, prorsus alienum esse a mente S. Thomae facile convincitur; ac proinde annumerandus videtur S. D. inter defensores Reviviscentiae Meritorum nulla subintellecta limitatione.

Confirmatio. Quod ex *Summa Th.* haurimus idem etiam ex *Comentario* eruere possumus.

Nam in 4, *dist.* 14, q. 2, a. 3, *quaestiunc.* 3 legimus: “Opera in caritate facta, ut dictum est, et si transeant actu, manent tamen quantum ad meritum in Dei acceptatione: et secundum quod sic manent habent efficaciam quantum in ipsis est, inducendi facientem in vitam aeternam, et sic dicuntur viva manere: sed quod hunc effectum in peccatore non habeant, est per accidens propter peccatum quod facit peccatorem indispositum ad percipiendum effectum praecedentium meritorum, non autem quod ab ipsis operibus aliquid dematur, cum in suo fieri efficaciam praedictam obtinuerint hoc ipso quod ex caritate sunt elicitae, quod eis sequens peccatum auferre non potest: et ideo remota indispositione a peccatore per paenitentiam, opera illa praecedentia effectum suum in ipso iterum habere incipiunt, et secundum hoc vivificari dicuntur.”

Atque haec S. Thomas: quae profecto eandem prorsus continent doctrinam, ac quae in corpore a. 5, q. 89 tradit S. D.; sed quaedam in his clarius affulgent, quae etiam ad plenioris interpretationem *Summae* (l. c.) possent inservire. Paucis ea perpendimus.

Itaque merita servant suam efficaciam quantum in ipsis est, inducendi facientem in vitam aeternam. Propria eorum efficacia recte explicatur per operationem. Attamen in peccatore non obtinent effectum merita, propter indispositionem in subiecto ad percipiendum effectum praecedentium meritorum. Quoniam vero sit haec indispositio ex sequentibus colligitur. Peccatum autem est, non defectus certi cuiusdam gradus in caritate. Nam hoc est per accidens, *propter peccatum quod facit peccatorem indispositum*. Ita quidem ut haec indispositio non accadat, eo “quod ab ipsis operibus aliquid dematur”; quae satis indicant haudquaquam ex parte tantum et non semper in integrum reddi efficaciam, videlicet iuxta novam dispositionem. Quod luculentius roboratur postremis hisce verbis: “Et ideo remota indispositione a peccatore per paenitentiam, opera illa praecedentia effectum suum in ipso iterum habere incipiunt”; in quibus, iterum incipere habere effectum suum, non sibi vult partem ipsius effectus obtinere, sed indivisibili modo, totum effectum, utpote qui non debet de novo per propriam dispositionem generari atque induci in rerum naturam.

Et re quidem vera "secundum hoc vivificari dicuntur" in quantum pristinam efficaciam recuperant.

Reviviscentiam autem non sumi a S. D. ad partem tantum meriti quod attinet plenissime etiam constat ex responsione ad 4 quae sic se habet: "Opera prius viva non moriuntur in se, sed moriuntur per accidens quoad iustum, et ideo remoto illo accidente vivificari dicuntur." Ergo eo modo et gradu semper vivificantur, quo in se viva semper permanserant. Quam doctrinam clarissime etiam nobis praebet Angelicus per comparisonem ad peccatorum remissionem (in 4 *dist.* 22 q. 1, a. 1, ad 6) his quidem verbis: "Peccatum mortale non mortificabat merita praecedentia, quin in se essent viva, unde in gloria electorum cedebant, sed mortificabantur solum quantum ad illum cuius erant, qui impediabatur a consecutione effectus ipsorum, et ideo remoto impedimento in sua efficacia remanent quoad istum; sed peccatum per paenitentiam non solum mortificatur quoad peccantem sed etiam in se. Remissio enim peccatorum est principaliter opus Dei: sed mortificatio meritorum praecedentium est opus hominis. Homo autem sua actione non potest evacuare simpliciter opus Dei, quamvis possit impedire ne sibi prossit: et ideo homo per peccatum sequens non potest remissionem praecedentium peccatorum annullare, potest autem sua actione evacuare quod per ipsum factum est: et ideo potest mortificationem praecedentium meritorum per merita sequentia penitus annullare, praecipue gratia adiutus." Atque haec est sententia S. D. circa reviviscentiam meritorum, cui plene cohaeremus in nostra propositione.

Verum enimvero in his S. Thomam manifeste sequentes, quamdam attingimus difficultatem bene notam, quam etiam crucem multorum appellare possumus, ex qua varietatem sententiarum inter Thomistas ortum duxisse non dubitabis. Est autem haec, responsio ad 3 (3 p. q. 89, a. 5). Ecce tibi verba: "Ille qui per paenitentiam resurgit in minori caritate, consequetur quidem praemium essenziale, secundum quantitatem caritatis in qua invenitur; habebit tamen gaudium maius de operibus in prima caritate factis, quam de operibus quae in secunda fecit, quod pertinet ad praemium accidentale." Difficultas eam responsionem conciliandi cum corpore articuli, immo vero etiam cum responsionibus ad 1, atque ad 2, est luce clarior. Prudenter igitur rem ut iacet in medio relinquimus. Neque ideo arbitramur a doctrina tanti Doctoris desciscere (18).

(18) Iudicium P. Suarez in hunc locum S. Thomae sat cognitum existimamus; id tamen apponimus, quia in difficilioribus adiunctis reverentiam illam magnam erga S. Thomam refert, quam perenniter in suis scriptis verbis atque opere profitetur Suarez. "Propter hoc ergo, inquit (in *Commentario*, vol. de *Paenitentia*), fatentur Thomistae praemium illud essenziale, quod respondet caritati etiam minori, dari (ex mente divi Thomae) propter priora merita iam vivificata. Propter alias vero difficultates addiderunt nonnulli, hoc praemium, neque aliud, neque maius esse, quam responderet praesenti contritioni, sed idem dari pluribus titulis: quod etiam Caietanus hic insinuavit. Verumtamen neque hoc divus Thomas unquam explicuit, neque in se verum est, aut probabile, ut in dicto loco late ostendi.

Attamen in corollario quo reviviscentiam gratiae propugnnavimus, aliam sententiam S. D. re quidem vera reliquimus. Facile enim agnoscimus eum nullam veram gratiae reviviscentiam admisisse: verumtamen quia hanc negationem nullo solido fundamento inniti putamus, neque ullo pacto cum propria meritorum reviviscentia componi posse videmus, contrarium sustinimus quod sine ulla dubitatione probabilius esse dicendum satis constat.

ALOISIUS TEIXIDOR, S. J.

Fateor ergo me non satis intelligere quid D. Thomas in hac solutione sibi voluerit. Et libentius dicerem non satis accurate hic respondisse, quam propter unum verbum, quod excidere solet in solutione unius argumenti, sententiam aliquam improbabilem, et aliis principiis eius repugnantem, illi imponere. Ingenua illa Suarez confessio: *Fateor ergo me...* etiamsi totidem verbis non fuerit ab ipsis Thomistis repetita; tanta autem opinionum varietate in hac re inter ipsos quodammodo repeti videtur. Vide etiam rem apud Toledo, qui minus vitare curat in honorem S. Thomae, incommoda quae innuit Suarez, in verbis allatis; atque his innixus irridet Soto et Ledesma de quorum sententia ait: "Et quamvis putent esse S. Thomae, sine dubio non ita est, et credo ipsos in corde non potuisse id affirmare."

¿EN QUÉ AÑO DE TIBERIO MURIÓ JESUCRISTO?

INTRODUCCIÓN. Ya desde los primeros siglos del cristianismo los escritores eclesiásticos mostraron vivo interés por conocer y conservar el año en que murió nuestro divino Redentor. Pero, careciendo de un sistema cronológico universalmente admitido, que sirviera de punto de comparación, se limitaron a señalar diferentes sincronismos de la Pasión con algunos acontecimientos o circunstancias históricas. Las diferentes maneras de contar el principio del año civil o el comienzo de un reinado o su duración dieron origen a notables discrepancias, que luego han desconcertado a los cronógrafos, historiadores y críticos. De ahí la divergencia actual de opiniones sobre la fecha exacta de la Pasión. Los años 29, 30 y 33, principalmente, han hallado numerosos y decididos patrocinadores, que no dan muestras de llegar a un acuerdo. ¿Será posible obtenerlo? Este acuerdo se lograría, desde el momento en que se consiguiese harmonizar, reduciéndolas a la unidad, las divergentes fechas señaladas por la tradición. Mas, antes de llegar a este acuerdo definitivo, y para llegar a él, es indispensable examinar y aquilatar de antemano el valor y el sentido de cada una de estas tradiciones.

Una de estas tradiciones, la que determina el año de la Pasión con relación a los años del reinado de Tiberio, es la que ahora vamos a estudiar. Y, no siéndonos posible investigar con la debida escrupulosidad todo el inmenso campo de la literatura cristiana, nos limitaremos casi exclusivamente a uno de sus sectores menos explorados, las *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII*, publicadas en tres volúmenes por TEODORO MOMMSEN en *Monumenta Germaniae historica* (1). Sólo por vía de ilustración citaremos algunos otros documentos.

MÉTODO Y PLAN DE NUESTRO ESTUDIO. Las fechas de la Pasión consignadas en las fuentes históricas que investigamos son los años 15°-19° de Tiberio. Pero entre estas cinco fechas hay dos predominantes: los años 15°

(1) En la serie *Auctorum antiquissimorum*, tom. IX, XI, XIII, Berolini apud Weidmannos, 1892, 1894, 1898. Para mayor brevedad citaremos simplemente el vol. I, II, III de las *Chronica* y la página correspondiente del respectivo volumen.

y 18°. Estas dos examinaremos con preferencia: no desperdiciaremos, con todo, las otras tres secundarias, que podrán ayudar a precisar con más exactitud el año de la Pasión.

Tres partes comprenderá nuestro trabajo. En la 1.ª presentaremos los testimonios, acompañados de oportunas observaciones. En la 2.ª examinaremos el carácter de las dos tradiciones principales. En la 3.ª, finalmente, pondremos las conclusiones que parecen desprenderse de la razonable interpretación de los documentos.

I. LOS TESTIMONIOS

A. Año 15°

SAN PRÓSPERO DE AQUITANIA, llamado PRÓSPERO TIRÓN, en su *Epitoma Chronicon* (ed. ann. 433) escribe: "Quidam ferunt anno XVIII Tiberii Iesum Christum passum, et argumentum huius rei ex evangelio adsumunt Iohannis, in quo post XV annum Tiberii Caesaris triennio dominus praedicasse intellegatur, sed quia usitatio traditio habet dominum nostrum XV anno Tiberii Caesaris duobus Geminis consulibus crucifixum, nos sine praeiudicio alterius opinionis successiones sequentium consulum a supra scriptis consulibus ordiemur" (I, 409-410). La afirmación de Próspero (2), que la tradición por él preferida es la más comúnmente admitida (*usitatio*), es exacta por lo que se refiere a los dos Géminos; mas no lo parece tanto en lo que toca al año 15° de Tiberio, considerado independientemente del consulado de los Géminos. Es también exacta la insinuación que hace, que la preferencia dada al año 15° se debió a la creencia común de que este año coincidía con dicho consulado.

A San Próspero se remite el *Paschale Campanum* de los años 464-599: "Prosper presbyter usque ad annum XV Tiberi Caesaris, id est duobus Geminis, quo dominus Iesus Christus passus est, annos VCCXXVIII exponit (ab exordio mundi)" (I, 745).

Un códice de Oxford (Bodl. e museo n. 113) presenta diferentes cómputos cronológicos, en varios de los cuales la Pasión es el punto de término

(2) El P. HETZENAUER (*De annis magisterii publici Iesu Christi*, Romae, 1921, pag. 16) cree que este texto de San Próspero no es genuino; y, en su lugar, da la preferencia al de Migne (*ML*, 51, 551-552), que es el de unos pocos códices (*ALV Paris. 4871*) que después citaremos. La razón apriorística invocada por Hetzenauer es muy endeble en materia de crítica textual y refutada, además, a continuación por él mismo (pág. 17). Creemos que, si en vez de contentarse con la edición de Migne, hubiera consultado la de MOMMSEN, donde hubiera podido examinar el número y valor de los códices (cf. I, 342-373), habría acaso mudado de parecer. Por lo demás, el texto que damos como de San Próspero es el preferido por MOMMSEN.

o de partida. He aquí los que ahora nos interesan: "(A secundo anno Darii regis Persarum) usque in quinto decimo Tiberii Caesaris anno et praedicationem domini Ihesu Christi sunt anni DXLVIII. Ab inicio mundi usque quando passus est dominus Ihesus Christus anni $\bar{V}CCXXVIII$. A passione domini nostri Ihesu Christi usque ad transitum Childeberti regis... sunt anni DXXXII" (II, 492). Aunque explícitamente asigna al año 15° de Tiberio la "predicación" del Señor, se ve por el contexto que este año de la predicción se confunde con el de la Pasión.

La *Historia Brittonum* habla del año 15° de Tiberio con la misma ambigüedad. Reproducimos a dos columnas, como lo hace MOMMSEN, los cálculos referentes a la Pasión, que se hallan en el capítulo I "De sex aetatibus mundi":

(HISTORIA BRITTONUM)

(NENNIUS)

A transmigracione Babyloniae usque ad Christum (anni) DLXVI.

A Dario usque ad praedicationem domini nostri Iesu Christi et usque ad XV annum imperatoris Tiberii expleantur anni DXLVIII.

Ab Adam vero usque ad passionem Christi anni sunt $\bar{V}CCXXVIII$.

Ita simul fiunt ab Adam usque ad predicationem Christi et XV annum epiromani imperii imperatoris Tiberii $\bar{V}CCXXVIII$.

A passione autem Christi peracti sunt anni DCCLXXXVI (o según otros códigos, DCCCLXXIX).

A passione Christi peracti sunt anni DCCCCXLVI.

...Quinta (aetas mundi) a Daniele usque ad Iohannem Baptistam.

Sexta a Iohanne usque ad iudicium (III, 145-146).

Se ve que se sustituyen, como si fueran equivalentes, las expresiones "Pasión", "predicación" y ministerio de "Juan Bautista".

Un código de París (antes Turonense) del siglo IX (*nouv. acq. n. 1613*) contiene cinco cálculos, que se dicen tomados de Julio Africano, Eusebio, San Jerónimo, San Isidoro y San Beda. El 4° dice: "*Ex libro Isidori Hispalensis episcopi. Tiberius regnavit annos XXIII. huius XV^{mo} regni anno dominus crucifixus est...*" (III, 719). Anota MOMMSEN que en San Isidoro "praescribitur annus Tiberii XVIII" (Ib.). Acaso el anónimo compilador leyó en su código 15° en vez de 18°; si ya no es que corrigió al Doctor Hispalense sustituyendo el 18° por el 15°, que él tenía por más verídico. La misma equivocación se repite en el cómputo 5°, tomado "*ex libro Bedae presbiteri. Anno suo (scr. XV°) imperii Tiberii...*" (Ib.). También San Beda, como veremos, coloca la Pasión en el año 18°.

Por lo mismo que hemos de dar la preferencia a la tradición del año 18°, no queremos omitir una serie de testimonios que implícitamente suponen y acreditan la tradición del año 15°. Tales son los que, sin mencionar la Pasión, asignan al año 15° la predicación del Salvador.

El código de París, que acabamos de citar, en el cómputo 3° “*ex libro qui titulatur cronica Eusebii adque Ieronimi*” dice: “a Dario usque ad praedicationem domini nostri Iesu Christi et usque ad XV annu(m) Tiberii principis Romanorum expleantur anni DXLVIII” (III, 719). El punto ordinario de partida o de término en los cómputos es la Pasión, como puede verse en este mismo código en los cómputos 1°, 2° y 4°; mas el hecho de que muchos vinculaban la Pasión al año 15° fué causa de que otros, que la colocaban en el año 18°, concediesen en sus cómputos tan grande importancia al año 15°. En este sentido afirmamos que esos textos son otros tantos testimonios, si bien implícitos e indirectos, del crédito alcanzado por la tradición que colocaba la Pasión en el año 15° de Tiberio.

En las “Adiciones Africanas relativas a los años 446-455” hechas a la Crónica de Próspero Tirón se contiene este cómputo: “Colliguntur omnes anni usque in consulatum Valentiniani VIII Augusti a XV Tiberii anno et praedicatione domini nostri Iesu Christi anni CCCCXXVI” (I, 487).

Más significativo es el testimonio de la *Chronica Gallica an. D X I*, que, a pesar de poner la Pasión en el año 18°, toma el año 15° y la predicación como punto de comparación en los cómputos: “A restauratione templi usque ad XV Tiberii anni DXLVIII” (n. 289). “Ab Adam vero usque ad praedicationem domini anni VCCXXVIII” (n. 293. I, 639).

Luego examinaremos el carácter y el valor de estos testimonios, cuales aparecen en los documentos transcritos.

B. Año 18°

Mucho más extendida y firme se muestra en las fuentes que estudiamos la tradición que coloca la Pasión en el año 18° de Tiberio, patrocinada anteriormente por la autoridad de San Hipólito y San Jerónimo.

El código *F* (Florentino, del s. x) del *Liber Genealogus* del año 452 dice: “Huic (Augusto) successit Tiberius Cesar, cuius anno XVIII passus est dominus noster Iesus Christus...” (I, 194).

Conocemos ya la afirmación de San Próspero, que “Quidam ferunt anno XVIII Tiberii Iesum Christum passum...” (I, 409). Más adelante hace este cómputo: “Colliguntur omnes anni usque in consulatum Theodosii XIII et Maximi a XV Tiberii anno et passione domini anni CCCCVI” (I, 474). Pero el código *H* (Havniensis, cf. I, 362) pone al cómputo de San Próspero este justo reparo: “Ex numero Hieronymiano 351 additis annis 55

suum 406 effecit Prosper, ad id parum attendens, quod Hieronymus annos numerat a praedicatione, non a passione, et ipse Prosper vere numerationem ab illa inchoat consulatus decem Tiberio in hac computatione attribuens et hic non XVIII Tiberii annum nominans, sed XV, qui est praedicationis” (I, 474, not. al núm. 1312). Parece aprobar el anónimo censor que Próspero tomase la Pasión como punto de partida de sus cálculos; pero no que la colocase en el año 15° de Tiberio.

La *Chronica Gallica* del año 511 ofrece pormenores dignos de consignarse.

- 281 Thiberius ann. XXIII...
- 283 XIII Pilatus procurator missus in Iudaeam.
- 284 XIV Ioannes baptista iuxta Iordanem Christum adesse testatur.
- 285 XV Herodes Tiberiadem condit...
- 286 XVI Pra(e)dicatio et miracula Christi.
- 287 XVII Discipulos imbuens ad praedicationem gentium.
- 288 XVIII Passus dominus, sicut et in commentariis scribitur ethnicorum (I, 639).

En los números que siguen, como antes hemos notado, hace comenzar la predicación del Señor desde el año 15°.

SAN ISIDORO DE SEVILLA en su *Crónica* escribe: “Tiberius filius Augusti regnavit ann. XXIII... Huius XVIII anno dominus cruci fixus est...” (II, 454).

La recensión tardía (siglo XI) de la *Crónica de San Isidoro*, titulada por MOMMSEN *Isidori Chronica quae feruntur sub nomine Augustini et Hieronymi*, dice: “Regnavit Tiberius ann. XXIII, in cuius XV anno baptizatus est dominus a Iohanne, cum esset XXX annorum, et post hos predicavit annos duos et menses tres usque ad Tyberii annum XVIII” (II, 299). Nótese aquí de paso que entre el bautismo del Salvador, que en la mente del cronista fué sin duda el 6 de Enero del año 15° de Tiberio, y los meses de Marzo-Abril del año 18° mediaron tres años y varios meses, tanto si los años se cuentan desde el 1.º de Enero, como si se cuentan desde el 19 de Agosto en que murió Augusto. Por tanto, los “dos años y tres meses” que señala el cronista se habrán de entender de la predicación en Galilea: lo cual es exacto.

SAN BEDA EL VENERABLE en su *Chronica maiora* escribe: “Tiberius privignus Augusti... regnavit an. XXIII. Huius anno XII Pilatus Iudaeae procurator ab eodem dirigitur... Anno XV imperii Tiberii dominus post baptismum quod praedicavit Iohannes, mundo regnum caelorum adnuntiat... Anno XVIII imperii Tyberii dominus sua passione mundum redemit” (III, 282-283). Y en su *Chronica minora* dice escuetamente: “Tiberius ann. XXIII. Huius ann. XVIII dominus crucifigitur” (Ib.).

La Crónica titulada *Generationum regnorumque Laterculus Bedanus* comienza así la "Aetas sexta": "A nativitate domini nostri Iesu Christi usque ad Tiberium numerantur anni XIII. A Tiberio vero usque ad passionem Christi fiunt anni XVIII" (III, 351).

Esta misma tradición la había expresado con mayor precisión la *Expositio temporum (Hilariana) a mundi incohatione*, escrita el año 468: "Tiberius regnavit annis XXIII. huius quinto decimo imperii anno dominum ad baptismum venisse annos agentem aetatis in carne XXX, evangelista Lucas demonstrat. qui etiam post baptismum triennio praedicasse et sic ad passionem venisse ex evangelio Iohannis intellegitur, qui fuit Tiberii XVIII annus..." (III, 416).

El *Laterculus Imperatorum Romanorum Malalianus*, que llega al año 573, refiere dos veces la misma tradición. Primero más extensamente: "Post regnum vero Augusti Caesaris sub consolatu Sexti et Sexticiani regnavit Tiberius Caesar, cum esset dominus Iesus Christus inter homines habens aetatis annos XV. in anno autem XV regni eiusdem Tiberii Caesaris sub consolatu Silvani et Neri caepit sanctus Iohannes precursor predicare baptismum penitentiae... tunc venit ad eum dominus Iesus Christus a Galilea in Iordanne incipiens annorum XXX, id est dies XII supra annos XX et VIIII, qui octava kal. Ianuarias natus est de virgine, et VIII idus Ianuarias baptizatus ex aqua est, ex quo et mirabilia facere inchoavit... Anno igitur XVIII regni Tiberii Caesaris, mense etiam VII octavi decimi anni regni eius, factus annorum circa XXXIII Iesus Christus dominus noster traditus est a Iuda Scariotes discipulo suo..." (III, 429). Luego más concisamente: "Tiberius regnavit annos XXII et dim. sed in quinto decimo regni eius baptizatus est dominus Iesus in Iordanne flumine a Iohanne precursore. et in XVIII anno regni ipsius Tiberii Caesaris passus est idem dominus noster Iesus Christus" (III, 435).

C. Años (14º, 16º, 17º, 19º

Año 14º (?). Los dos textos, que hemos hallado, que vinculan la Pasión al año 14º de Tiberio, no merecen tomarse en cuenta. Se trata de un simple *lapsus calami*. El código *M* (cf. III, 242) de la *Crónica Menor* de BEDA, en el pasaje antes copiado, escribe XIII en vez de XVIII (III, 283). Más evidente es la errata en la *Chronographia brevis* de NICÉFORO, quien, después de afirmar que el Señor comenzó su predicación el año 15º de Tiberio, añade que murió el 14º (MG. 100, 1011-1012 A). Así se lee tanto en el texto griego como en la versión latina que lo acompaña. Pero los cómputos que preceden y siguen muestran evidentemente que Nicéforo escribió 18º. De hecho, ANASTASIO BIBLIOTECARIO en la versión de la *Cronología de Ni-*

céforo traduce “Anno autem (eiusdem) decimo octavo passus fuit...” (ML. 129, 525).

Año 16°. El *Liber genealogus* del año 432, según la lección de los códices *L* (Lucensis) y *G* (Sangallensis) (cf. I, 156, 157), que MOMMSEN adopta en el texto, dice: “Huic successit Tiberius Caesar, cuius anno XVI passus est dominus...” (I, 194, n. 612). Anteriormente, en 397, proponía esta misma fecha Q. JULIO HILARIANO en su *Chronologia sive Libellus de mundi duratione*: “...usque ad passionem domini nostri Iesu Christi, id est usque ad annum sextum decimum imperii Tiberii Caesaris...” (III, 415. ML. 13, 1104 C). Anteriormente habían señalado el año 16° los anónimos citados por Clemente de Alejandria (MG. 8, 887-888) y repetidas veces JULIO AFRICANO (MG. 10, 81-82 C; 83-84 A; 89-90 C; 91-92 AB. Cf. 89-90 B, en que determina claramente que este año 16° es el de la Pasión).

Año 17°. El pasaje de PRÓSPERO TIRÓN (I, 409-410), que citamos al principio, en varios códices (*A L V Paris. 4871*) ha sufrido una modificación sustancial, que rechaza el año 15° y establece implícitamente el 17°: “Quidam putant dominum nostrum Iesum Christum XV anno regni Tiberii Caesaris, id est duobus Geminis consulibus, crucifixum, quo anno secundum indubitabilem Lucae evangelistae auctoritatem baptizatum eum esse manifestum est... secundum Iohannis uero euangelium festiuitati paschae Iudaeorum ter dominum interfuisse cognoscimus, ut appareat tertium fuisse illud pascha, quod verus agnus suo sanguine consecravit” (I, 409-410, not.). Por puro error del copista, a lo que parece, el código *F* de la *Crónica Mayor* de BEDA pone XVII, en vez de XVIII, en el pasaje antes citado (III, 283, n. 274). Proponen también el año 17° PAULO OROSIO (ML. 31, 1068-1069) y SAN GREGORIO DE TOURS (*Hist. Francorum* I, 22 (o 23). ML. 71, 172. *Mon. Germ. Hist. Scriptores rerum Merovingiarum*, I, 45).

Año 19°. Esta fecha, la más tardía de cuantas hemos hallado, se halla en cuatro códices (*D E X Z*, pocos relativamente) de la *Crónica Mayor* de SAN ISIDORO, que, en el pasaje antes copiado, escriben XVIII, en vez de XVIII (II, 454, n. 239, nota). Quizás en esos códices se deba la variante a una distracción del amanuense; pero es lo cierto que el año 19° se halla en varios otros documentos, como, por ejemplo, el evangelio apócrifo *Acta o Gesta Pilati* (TISCHENDORF, *Evangelia apocrypha*, ed. 2. Lipsiae 1876, página 335. Cf. ib. pág. 211-213. *Patrol. Orient.* IX, 66-67) y la *Historia universal* de AGAPIO (*Patrol. Orient.* VII, 470). Tal fué también la opinión de EUSEBIO, como luego tendremos ocasión de notar, y la de NICÉFORO CALISTO (MG. 145, 749-750).

II. CARACTER DE LAS DOS TRADICIONES PRINCIPALES

A. Año 15°

“Ad Patres quod attinet, escribe PETAVIO, vetustissimi docent anno Tiberii XV, aetatis suae XXX mortuum esse (Christum), Geminis duobus Coss.” (*De doctrina temporum*, lib. 12, cap. 12). Entre estos Padres antiquísimos se hallan JULIO AFRICANO (según el testimonio de SAN JERÓNIMO, ML. 25, 543 C y D), CLEMENTE ALEJANDRINO (MG. 8, 885-886), TERTULIANO (ML. 2, 655), LACTANCIO (ML 7, 193-195; cf. 6, 474) y SAN AGUSTÍN (ML. 41, 619). Es la “usitatio traditio” de que nos habla PRÓSPERO TIRÓN. Pero a partir de mediados del siglo V la tradición se modifica profundamente. Mientras que la tradición relativa a los Géminos se mantiene incommovible, en cambio la del año 15° de Tiberio se extingue rápidamente para ceder su lugar a la del año 18°. El *Paschale Campanum* no hace sino reproducir históricamente el cómputo de Próspero. El código de Oxford y la *Historia Brittonum* hablan del año 15° oscilando entre la Pasión y la predicación. El código de París atribuye equivocadamente a San Isidoro y San Beda la opinión del año 15°. Los demás testimonios, último residuo de la tradición, vinculan al año 15°, no la Pasión, sino la predicación del Salvador.

Las vicisitudes de esta tradición no parecen difíciles de explicar. El crédito que alcanzó en los primeros siglos se debió principalmente al hecho de haber identificado el consulado de los Géminos con el año 15° de Tiberio, identificación que ciertamente no carece de fundamento. Se invocaron también, sin duda, en apoyo del año 15° algunas razones exegéticas, inseguras y endeables, por no decir fantásticas. Pero ya no es tan fácil decidir si esas razones exegéticas fueron causa o más bien efecto del arraigo alcanzado por la tradición.

Mas, al fin, la tradición, así entendida y apoyada en razones tan discutibles, chocaba demasiado rudamente contra los datos evangélicos. Cuando “vino sobre Juan, el hijo de Zacarías, la palabra del Señor”, era ya el 15° año de Tiberio (Lc. 3, 1-2). Siguióse la predicación del Bautista, hasta el bautismo de Jesús, que tenía unos 30 años. Entre el Bautismo y la Pasión (inclusive) menciona San Juan explícitamente tres Pascuas, implícitamente cuatro. Y la predicación galilaica, mencionada por los Sinópticos, sumada a la judaica, narrada por San Juan, por mucho que se preñe no puede caber en

menos de dos años y varios meses, y para su natural desenvolvimiento necesita tres años largos. Al tiempo, pues, de la Pasión, estamos ya, siguiendo el cómputo de San Lucas, en el año 17º, o más probablemente en el 18º, del reinado de Tiberio. Ante esta exégesis tan sencilla y palmaria de los Evangelios no podía subsistir, sin alguna explicación o distinción, la tradición del año 15º. Y, como esa distinción o explicación no se dió, la tradición del año 15º perdió su crédito primitivo.

Pero este crédito primitivo invita a un estudio más detenido de la tradición que, descubriéndonos su sentido y su valor histórico, acaso nos dé la clave para la solución definitiva del problema.

La exégesis de los Evangelios, que acabamos de indicar sumariamente, no se escondía a los partidarios del año 15º. Razones muy poderosas debieron tener para mantener el año 15º de la Pasión ante la afirmación categórica de San Lucas que asigna al año 15º los meses anteriores al Bautismo. Y este conflicto entre los dos cómputos se agrava por la índole especial del tercer Evangelio. Si se tratase de los otros tres Evangelios, en que tanto preponderan los recuerdos personales, sería más fácil suponer en el autor un punto de vista particular en la determinación del año 15º: punto de vista, que pudiera ser diferente del ordinario; pero la extensa información de San Lucas y el carácter mismo de universalidad propio del tercer Evangelio obligan a suponer que la determinación del año 15º fué más impersonal y objetiva y conforme a un sistema comúnmente admitido de contar los años de Tiberio. Según esto, ¿cómo explicar la coexistencia de los dos cómputos del año 15º? ¿De dónde tomó su origen la "usitatio traditio" de los primeros siglos?

Ya lo hemos indicado: el origen y el crédito de esta tradición hay que buscarlos en la tradición primitiva de los Géminos, con cuyo consulado se creyó coincidía el año 15º de Tiberio. Se sabía que el Señor murió durante el consulado de los Géminos, se creyó que este consulado señalaba el año 15º de Tiberio: y, cerrando los ojos a las dificultades, se concluyó que el Salvador murió el año 15º.

La consecuencia que de aquí fluye parece ineludible. El sentido y el valor de la tradición del año 15º hay que entenderlos y apreciarlos en función de la tradición relativa a los Géminos. Este año 15º es el mismo del consulado de los Géminos. Y como la tradición de los Géminos es primitiva, constante y digna de crédito, síguese que el Señor murió durante este consulado y, en el mismo sentido, en el año 15º de Tiberio. Por otra parte, como este año 15º es posterior dos o tres años al 15º de San Lucas, síguese igualmente que la tradición y San Lucas cuentan de diferente manera, y tomando un punto de partida diferente, los años del sucesor de Augusto.

La tradición del año 18º, completada con la del año 19º, nos ayudará a precisar con mayor exactitud.

B. Año 18°

A continuación de las palabras antes copiadas, prosigue PETAVIO: "Posteriores (Patres) anno fere Tiberii XVIII (docent mortuum esse Christum), EUSEBIUM et EPIPHANIAM secuti" (Ib.). Entre estos patronos del año 18° hemos hallado, en las fuentes que estudiamos, el *Liber Genealogus* según el códice *F*, los anónimos citados por Próspero y el censor de sus cálculos en el códice *H*, la *Chronica Gallica*, SAN ISIDORO DE SEVILLA y el revisor de su *Crónica*, SAN BEDA EL VENERABLE, el *Laterculus Bedanus*, la *Expositio temporum Hilariana*, el *Laterculus Malalianus*. Anteriores a éstos, entre fines del siglo IV y principios del V, pueden citarse SULPICIO SEVERO (ML. 20, 144 D), SAN EPIFANIO (MG. 43, 259-260 A), SAN JERÓNIMO (ML. 25, 551 AB; cf. 447 A; 27, 571-572). También Eusebio de Cesarea, a principios del siglo IV, sería partidario del año 18°, si hubiéramos de creer a SAN JERÓNIMO (loc. cit.) y a JORGE CEDRENO (MG. 121, 381-382 B). Más antiguo es SAN HIPÓLITO, quien a principios del siglo III escribía: "Padeció el año trigésimo tercero..., el día de parasceve, el año décimo octavo de Tiberio César..." (*In Daniel*, tr. 4, 23. Ed. BONWETSCH, pág. 242). Sobre las cuales palabras anota RUFFINI: "Si haec lectio critice certa esset, testimonium haberetur de supputatione annorum Tiberii ab eius *conregno*" (*Chronologia Veteris et Novi Testamenti*, pág. 135, not. 5). Admitimos la consecuencia, que hipotéticamente enuncia Mons. RUFFINI, como luego veremos; pero agregamos que la lección ὀκτωκαιδεκάτῳ (décimo octavo) nos parece críticamente cierta, ni vemos motivo alguno razonable para dudar de su autenticidad. BONWETSCH en su edición *crítica* la admite en el texto sin la menor señal de duda; y las tres variantes del aparato crítico, puramente ortográficas, lejos de debilitarla, corroboran la autenticidad de la lección adoptada en el texto.

Como se ve, la tradición del año 18° alcanzó mucho mayor extensión y firmeza que la del año 15°. Rivalizando con la del año 15° desde el siglo III hasta mediados del V, luego la suplantó completamente. Y, lo más curioso del caso, es que apropiándose la tradición de los Géminos, privó a la del año 15° del sólido fundamento en que se apoyaba. Y esta apropiación o asimilación no es postiza, dado que el primer representante de la tradición del año 18°, SAN HIPÓLITO, lo es igualmente (exceptuado, a lo más, TERTULIANO) de la tradición de los Géminos.

Pero, a diferencia de esta última, que es primitiva, la del año 18° es derivada, como fruto que es de la exégesis evangélica. Tomando como base el año 15°, asignado por San Lucas a la predicación del Bautista, y añadiendo los tres años y varios meses sugeridos por San Juan, concluyeron que la Pa-

sión del Señor fué durante el año 18° de Tiberio. Esta es, en efecto, la razón que se alega explícitamente en muchos de los testimonios aducidos. La solidez y sencillez de este raciocinio es garantía de acierto. Y, nótese aquí de paso, que la extensión de esta tradición muestra que la opinión de que la vida pública del Salvador duró tres años largos es más común en la antigüedad de lo que algunos parecen suponer (3).

De lo dicho se siguen dos conclusiones, que conviene señalar, como preliminares a las conclusiones finales. La primera es sobre el sentido de la tradición. Como ésta estriba totalmente en la afirmación de San Lucas relativa al año 15° de Tiberio, es evidente que hay que entender y explicar el año 18° en función del año 15° de San Lucas, refiriéndose ambas a un mismo punto de comparación, sea éste el que fuere, bien la muerte de Augusto, bien el principio del co-reinado, unos dos o tres años antes. La segunda conclusión es sobre el valor histórico de la tradición relativa al año 18°. Como la afirmación de San Lucas es indubitable para todo católico, y aun para todo crítico sensato, y, por otra parte, la adición de tres años (o, a lo menos, dos) y varios meses a los años señalados por San Lucas es incontrovertible, síguese manifiestamente que la tradición que coloca la Pasión en el año 18° de Tiberio ofrece todas las garantías de verdad histórica, en general por lo menos. Decimos en general, o *modo grosso*, por cuanto ulteriores precisiones pueden modificar la conclusión, llevándonos al año 19°, según nuestra manera actual de contar.

III. CONCLUSIONES

Para llegar a conclusiones definitivas, el campo de nuestra investigación habría de ser más extenso, y, al mismo tiempo, los puntos de vista de nuestro estudio más comprensivos. Por esto, presentaremos nuestras conclusiones como simplemente provisionales. Aunque abrigamos la confianza, confirmada por otras consideraciones, de que aquí hemos querido prescindir, que nuestras conclusiones provisionales no pueden alejarse mucho de las definitivas, si ya no es que, como creemos, coinciden plenamente con ellas.

Lo delicado de la materia nos obliga a proceder por grados.

1.º El sincronismo de la Pasión con los años de Tiberio se fijó en dos años preferentemente: el 15° y el 18°. De ahí las dos tradiciones rivales. Dada

(3) La conclusión de HETZENAUER, que "in quaestione de annis magisterii publici Iesu Christi deesse consensum Patrum ideoque illam ex solis evangeliiis solvendam esse" (*Op. cit.*, pág. 16) es más pesimista de lo que consiente la verdad histórica. Si no temiéramos salirnos de los límites impuestos, citaríamos los numerosos testimonios que hemos hallado, y explicaríamos, creemos que razonablemente, la mayor parte de los testimonios que parecen contrarios. Como muestra de los muchos testimonios que no suelen citarse, recordaremos el de SEVERO, obispo de Ashmunain, en su *Refutación de Eutiquio* (*Patrol. Or.*, III, 139-142 y 224).

la difusión y aceptación que alcanzaron, parece verosímil, por no decir necesario, que alguna de ellas, si no las dos, nos haya conservado la verdadera fecha de la muerte del Salvador. Que no parece admisible que esta fecha memorable se perdiese enteramente, sin dejar rastro de sí, de la memoria de los cristianos. Y si no se perdió, es natural reconocerla en alguna de las tradiciones más acreditadas. Hay que hallarla, pues, o en el año 15° o en el 18°, si ya no en ambos.

2.° Las dos tradiciones a primera vista parecen rivales y aun irreducibles. Que no parece posible que el Salvador muriese a un mismo tiempo el año 15° y el 18° de Tiberio. Si así fuese, la solución del problema quedaría por fuerza vacilante. En tal caso, si se prefiriese, por ejemplo, la tradición del año 18°, como más documentada, resultaría que del total de los votos sólo tendría en su favor el 60 %, supongamos, con la doble desventaja de carecer de los otros 40 % y de tenerlos en contra suya. Y, sobre todo, ¿es tan claro que hay que dar la preferencia al año 18°? Al fin, la tradición del año 15°, aunque menos documentada, es en conjunto más antigua. Todo pesado, ninguna de las dos prepondera notablemente sobre la otra; y parece sería arbitrario negar todo valor a una de las dos. Fuera de que el descartar la una sería herir de muerte a la otra, que se apoya en testimonios del mismo orden y carácter. Por este camino, pues, no es posible hallar la verdad. ¿Quedará otro camino?

3.° Si la oposición entre las dos tradiciones fuera sólo aparente, si se lograra conciliarlas reduciéndolas ambas a la unidad, semejante conciliación de las tradiciones llevaría consigo la unanimidad de los testimonios: y en materias históricas la unanimidad de los testigos, si son numerosos e independientes, es garantía segura de verdad. Hablamos hipotéticamente; y las hipótesis no son hechos. Para que lo sean, es menester que se verifique la condición. ¿Se verifica en nuestro caso? ¿Es posible, es probable, establecer el acuerdo entre los testimonios al parecer discordantes? Tal es el nudo principal del problema.

4.° *A priori* parece muy razonable que dos tradiciones igualmente antiguas, extendidas y acreditadas, por más discrepantes que parezcan, hayan de poderse conciliar. Sin un fundamento de verdad no se explica suficientemente la existencia misma de semejantes tradiciones. Por tanto, aun cuando los hechos no nos mostrasen el modo real e histórico de la conciliación, sería razonable excogitarlo. En general, siempre que nos hallamos ante diferentes testigos, que parecen a la vez verídicos y contradictorios, buscamos instintivamente manera de ponerlos de acuerdo. Y toda explicación, aunque hipotética, que dé razón de la discrepancia y concilie entre sí los testimonios divergentes, la consideramos aceptable y vemos en ella garantías de acierto y de verdad. Aunque, por otra parte, semejante conciliación hipotética, que no

salga de los límites de la posibilidad, no acaba de aquietarnos plenamente. La historia no vive de hipótesis y de posibilidades: quiere hechos. ¿Será, pues, posible señalar algunos hechos que nos den la clave de la conciliación, pero de una conciliación real, histórica, positiva entre las dos tradiciones? Si lo logramos, habremos resuelto satisfactoriamente el problema.

5.º Un hecho positivo y cierto podemos señalar, y es la coincidencia de las dos tradiciones rivales con una tercera tradición, la más acreditada y constante de todas, cual es la referente al consulado de los Géminos. Precisamente los dos mantenedores más antiguos de esta tradición, Tertuliano y San Hipólito, hacen coincidir el consulado de los Géminos con los años 15º y 18º respectivamente. Esta coincidencia es un indicio vehementísimo, por no decir un argumento sólido, de que la diferencia de los dos números es debida, no a la distinción de los años, sino al diferente punto de comparación o de partida; pues sólo así el año 15º y el 18º de Tiberio pueden coincidir con el célebre consulado. Y si así es, acordadas entre sí las tres tradiciones, convergen en una sola tradición, que a boca llena puede llamarse universal y que, razonablemente interpretada, posee todos los caracteres de auténtica y verdadera.

La coincidencia de los años 15º y 18º con el consulado de los Géminos es un indicio o argumento del doble punto de partida. Mas si este indicio careciera de comprobación positiva, perdería, sin duda, gran parte de su fuerza demostrativa. Afortunadamente, es posible señalar en la historia de Tiberio un hecho que ha podido dar pie a un doble cómputo de los años de su reinado. Tal es su asociación al imperio durante los dos o tres últimos años de Augusto.

6.º Augusto murió el 19 de Agosto del año 767 de Roma (=14 p. Chr.). A principios del año 765 (=12 p. Chr.) o fines del 764 (=11 p. Chr.) asoció a su imperio a su hijo adoptivo Tiberio. El hecho lo refiere así TÁCITO: "Filius, collega imperii, consors tribuniciae potestatis adsumitur, omnisque per exercitus ostentatur" (*Ann.* 1, 3). "...Lege per Consules lata, escribe SUE-
TONIO, ut provincias cum Augusto communiter administraret, simulque census ageret..." (*Tib.* 21). "Quum... senatus populusque rom., dice VELEYO PATÉRCULO, postulante patre eius (Augusto) ut aequum ei ius in omnibus provinciis exercitibusque esset... decreto complexus esset..." (*Hist.* 2, 121). Tiberio, elevado al mando supremo de las provincias y de los ejércitos en calidad de emperador colega, por voluntad de Augusto y por ley del senado y del pueblo romano promulgada por los cónsules, pudo muy bien, en las provincias a lo menos, contar los años de imperio a partir de esta elevación. Algunos oponen a esto varias expresiones de los mismos historiadores, que parecen indicar que sólo a la muerte de Augusto comenzó el verdadero reinado de Tiberio. TÁCITO, por ejemplo, escribe: "Primum facinus novi prin-

cipatus fuit Postumi Agrippae caedes" (*Ann.* 1, 6. Cf. 1, 7. Suetonio, *Tib.* 24. Velejo Patérculo, *Hist.* 2, 124). Mas semejantes expresiones, relativas a Roma y dichas en Roma, nada quitan de la verdad e importancia del precedente imperio por asociación en las provincias. Fuera de que la plenitud de la soberanía poseída principal y exclusivamente justifica estas expresiones, y es el punto de partida natural, en Roma a lo menos, para el cómputo de los años de reinado.

Claro está que si tuviéramos documentos positivos y directos que acreditasen haber contado Tiberio, en las provincias romanas a lo menos, los años de su imperio a partir del día de su asociación, como los tenemos de otros emperadores, no hubiéramos tenido necesidad de apelar a los indicios (4). Mas creemos también que todos esos indicios suplen de alguna manera los documentos y que constituyen una base sólida, y necesaria, para la conciliación de las diferentes tradiciones.

7.º Que la asociación al imperio haya sido el punto de partida para los que colocan la Pasión en el año 18º de Tiberio, como la muerte de Augusto lo fué para los que ponen la Pasión en el año 15º, se confirma por una coincidencia singular y significativa. La diferencia de tres años que median entre el 15º y el 18º es precisamente la misma que existe entre la asociación del imperio, a fines del año 11 o principios del 12, y la muerte de Augusto, el 19 de Agosto del 14. Los tres años que separan estos dos hechos señalan exactamente la diferencia de las dos tradiciones.

8.º La duración del reinado de Tiberio se cuenta de dos maneras diferentes e irreductibles, si se toma como punto de partida la muerte de Augusto. Lo ordinario es atribuirle 23 años de reinado (I, 408; II, 454 y 499...), que algunos precisan diciendo que fueron 22 años, 7 meses y 22 (o 28) días (I, 138 y 145) o 22 años y medio (III, 435); o, contando los últimos meses del año 14 y los primeros del 37 como años completos, alargan hasta 24 años (I, 639; III, 413); o, viceversa, descontando las fracciones, reducen a solos 22 (I, 279; III, 719, n. 4.). Como se ve, estos diferentes cómputos se concilian fácilmente, sin necesidad de apelar al co-reinado. Pero existió en la más remota antigüedad otra manera de contar los años de reinado de Tiberio, conservada por CLEMENTE ALEJANDRINO (*Strom.* 1, 21), que de ninguna manera se explica si no es tomando como punto de partida la asociación al imperio. Después de proponer su propio cómputo, en el cual atribuye a Tiberio 22 años de reinado (MG. 8, 881-882), añade el ilustre Alejandrino: "Quidam Romanorum imperatorum tempora sic describunt:... Tiberius (regn timerit) annis viginti sex, mensibus VI, diebus XIX" (MG. 8, 881-884). Que esta diferente manera de contar dependa del distinto punto de partida, se co-

(4) A estos indicios puede agregarse el término indefinido ἡγεμονίας (en vez de βασιλείας) que emplea San Lucas para designar el reinado de Tiberio.

lige claramente comparando los años de Tiberio con los de Augusto; pues mientras Clemente le da solamente 43 años (MG. 8, 881-882), otros, según él, le daban 46 años, 6 meses i 1 día (Ib. 883-884): diferencia que en Augusto se debe únicamente al distinto punto de partida. Y en las fuentes que estudiamos se atribuyen a Augusto ya 55 años (III, 435), ya 56 (I, 194, 520; II, 367, 453), ya 56 y medio (I, 405, 538; II, 134; III, 280), ya 57 (I, 137. Cf. PRAT, *Recherches de Science religieuse*, III [1912], 101, not.). Ahora bien, los 26 años y medio que según CLEMENTE concedían algunos al reinado de Tiberio no pueden explicarse por la aplicación de diferentes sistemas cronológicos, sino únicamente, como en Augusto, al distinto punto de partida.

Y hay en esto una coincidencia significativa, análoga a la que anteriormente notábamos: y es que la diferencia entre los 22/24 años, atribuidos ordinariamente al reinado de Tiberio, y los 26 y medio que otros le daban es también precisamente la que media entre las dos tradiciones del año 15° y del 18°.

9.º De todo lo dicho se sigue que el año 15° de Tiberio de que habla San Lucas ha de computarse a partir del co-reinado inaugurado hacia los años 11/12 de nuestra era y que conforme a este cómputo la Pasión coincidió con el 18°, que contado a partir de la muerte de Augusto es el 15°. El acuerdo así restablecido de estas dos tradiciones entre sí y con la referente al consulado de los Géminos, que convierte las tres tradiciones en una sola tradición universal y constante, da plena certidumbre histórica a la solución que proponemos, corroborada además con el cúmulo de indicios que hemos señalado.

Pero ¿qué año de nuestra era es este año 15° o 18° de Tiberio, que coincide con el consulado de los Géminos?

10.º Este año es evidentemente o el 29 o el 30 de nuestra era; de ninguna manera es ni puede ser el 33. Y esta es la conclusión principal de nuestras investigaciones, que tenemos por absolutamente cierta, por más que algunos recientemente se muestren partidarios del año 33. Creemos que este año tiene contra sí la tradición antigua, interpretada conforme a los modernos adelantos de la cronología, lo mismo que los datos suministrados por los Evangelios: los cuales nos llevan decididamente a los años 29 ó 30 de la era cristiana.

Pero ¿podremos entre estos dos años señalar, con probabilidad de acierto, el que fué realmente el año de la Pasión?

Lo que en otro lugar hemos escrito sobre la tradición de los Géminos (5) nos podría ahorrar aquí ulteriores investigaciones. Lo que allí dejamos establecido, esto es, que el consulado de los Géminos se ha de interpretar conforme al sistema cronológico oriental, según el cual los primeros meses del año 30 (en que acaeció la muerte del divino Redentor) continuaban

(5) *Estudios Eclesiásticos*, 1929, pp. 456-470.

en Oriente designándose como pertenecientes al consulado de los Géminos (que en Roma se contaba desde 1.º de Enero al 31 de Diciembre del año 29), puede aplicarse a los años 15º o 18º de Tiberio, que la tradición hace coincidir con este consulado. Pero para mayor corroboración de la solución que consideramos más aceptable, trataremos de probar aquí, independientemente de la tradición de los Géminos, que los años 15º o 18º de Tiberio coinciden en realidad con el año 30 de nuestra era.

11.º Una demostración matemática de esta materia es imposible, por dos razones: primeramente, por la notable diferencia, según los distintos países, en señalar el principio del año civil; en segundo lugar, por las diferentes maneras de contar la duración de un reinado, según se cuenten o no las fracciones de año. Por estas razones algunos casi desesperan de llegar a determinar exactamente el año de la Pasión. Creemos, con todo, que por otro camino podemos llegar a esta determinación exacta.

Comencemos por el año 15º, que, como hemos notado, se ha de contar a partir de la muerte de Augusto a 19 de Agosto del año 14. Conforme a esta cuenta el año 15º es el que va del 19 de Agosto del 28 al 18 de Agosto del 29. Por esto, si más no hubiese, habría que confesar que la tradición del año 15º nos llevaba al 29 de nuestra era. Pero, examinados atentamente los textos, dicen otra cosa de lo que a primera vista parecía. Examinemos, por vía de ejemplo, el testimonio más antiguo de la tradición del año 15º, el de Clemente de Alejandría: "...Sic scriptum est in Evangelio secundum Lucam: *Anno autem quintodecimo Tiberii Caesaris, factum est verbum Domini super Iohannem Zachariae filium. Et rursus in eodem: Erat Iesus veniens ad baptismum, quasi triginta annorum. Et quod anno solo oporteret eum praedicare, hoc quoque sic scriptum est: Annum acceptabilem Domini praedicatum misit me. Hoc et propheta dixit et Evangelium. Quintodecimo ergo anno Tiberii et quintodecimo Augusti, sic implentur triginta anni usque ad tempus quo passus est*" (MG. 8, 885-886). Antes de pasar adelante notemos las incoherencias sistemáticas de Clemente. Cuando "vino sobre Juan la palabra del Señor", era ya el año 15º de Tiberio. Al llamamiento siguió la predicación del Bautista, el bautismo del Señor, los cuarenta días de ayuno en el desierto... y el año entero de su predicación: ¿cómo, pues, podía ser que, pasado un año y varios meses, cuando murió el Señor fuese todavía el 15º de Tiberio? Y, si al ser bautizado tenía Jesús 30 años, ¿cómo después de más de un año seguía teniendo la misma edad? Por tanto, si es verdad que antes del bautismo del Señor era ya al año 15º de Tiberio, a su muerte estamos en el 16º, y, por tanto, en el 30 de nuestra era. Esta imprecisión de su cómputo la reconoce poco después el mismo CLEMENTE, cuando escribe: "Et de eius passione subtilius disserentes (ἀκριβολογούμενοι) aliqui... sextodecimo anno Tiberii Caesaris... dicunt passum esse Dominum" (Ib. 887-888). A esta mayor exactitud en el cómputo

acaso se deban los testimonios antes citados que colocan la Pasión en el año 16° de Tiberio. Otras consideraciones podrían hacerse; mas basta lo dicho para demostrar que la tradición del año 15°, que parecía señalar el 29 como el año de la Pasión, nos lleva en realidad al año 30 (6).

Con más seguridad creemos nos lleva al año 30 la tradición del año 18°.

El año 18° se cuenta, como hemos notado, a partir de la asociación. Mas como no podemos determinar directa y exactamente el año de la asociación, habremos de comparar el año 18° con el 15° de que habla San Lucas. Como en este año 15° era ya Pilato, según el mismo San Lucas, Procurador de Judea, el cual no comenzó su cargo hasta entrado el año 26 de nuestra era, síguese que el año 15° no puede ser anterior al 26, ni tampoco posterior al 27 (si el 18° ha de ser el 29 o el 30). Fué, por tanto, el 26 o el 27.

Si el principio de la predicación del Bautista fué a principios del año 27, o, por lo menos, el bautismo del Señor fué, según una tradición muy acreditada en la antigüedad, a 6 de Enero de este año, evidentemente los meses de Marzo-Abril del año 18° de Tiberio, en que murió el Señor, caen dentro del año 30 de nuestra era.

En el supuesto, que consideramos más probable, de que el Bautista inaugurase su predicación a fines del año 26, el resultado no varía, si se toma en cuenta la antigua tradición relativa al bautismo de Jesús, que, aunque ya en el año 27, seguía aún perteneciendo al año 15° de Tiberio. Y ésta parece ser la mente de San Lucas, quien, al señalar sus numerosos sincronismos, pretendía designar no tanto la época en que Juan inauguró su ministerio, cuanto el tiempo preciso en que el Salvador dió comienzo a su vida pública. Y si así fué, el comienzo del año 15° de Tiberio no coincidía con el 1° de Enero, según el sistema romano, sino con los meses de Agosto-Octubre, según los varios sistemas orientales, pero que, según lo dicho, caería en la segunda mitad del año romano. Conforme a esto, la predicación del Bautista se inauguró en los primeros meses del año 15° de Tiberio, durante el 26 de la era cristiana, y la Pasión se consumó a mediados del año 18°, el año 30.

Por otra vía aún podemos llegar al mismo resultado, prescindiendo del bautismo del Señor. Para ello nos servirá la tradición de que el año de la Pasión fué el 19° de Tiberio.

(6) Inverso en cierta manera al de Clemente es el caso de JULIO AFRICANO, a quien San Jerónimo atribuye la opinión del año 15°, pero que en realidad sostiene la del año 16°. Estudio más detenido merecería el Africano: sólo apuntaremos ahora los datos principales. Cuatro veces afirma, en los fragmentos que han llegado hasta nosotros, que el Señor murió el año 16° de Tiberio (*MG*, 10, 81-82 C; 83-84 A; 89-90 C; 91-92 AB). Aun cuando algunas veces habla más indefinidamente, otras, en cambio (principalmente en *MG*, 10, 89-90 B), identifica el año 16° con el año de la Pasión. Tres veces, además, hace coincidir el año 16° de Tiberio con el segundo de la Olimpiada 202 (*MG*, 10, 83-84 A; 89-90 C; 91-92 AB). Ahora bien, como el año 16° de Tiberio es el 29-30 de nuestra era, y el segundo de la Olimpiada 202, el 30-31, la coincidencia (o intersección) de entrambas fechas es evidentemente el año 30: nueva confirmación de que la muerte del Salvador fué el año 30 de la era cristiana.

Esta tradición, si así puede llamarse, es poco nutrida, y, sobre todo, no se muestra independiente, sino que aparece como adherida a la del año 18º, de la cual es una corrección o determinación más precisa. Y en esto está su valor. Su principal representante es EUSEBIO DE CESAREA (7). A pesar de la declaración contraria de SAN JERÓNIMO y de JORGE CEDRENO, creemos que Eusebio hizo coincidir el año de la Pasión con el 19º de Tiberio. JORGE SINCELO transcribe así el pasaje de la *Crónica* de Eusebio (8): "*Eusebii Pamphili de hoc ipso. Iesus Christus, Filius Dei et Dominus noster, secundum prophetias, quae de ipso sunt, ad passionem properat anno decimo nono imperii Tiberii*" (MG. 108, 1193 D). La versión armenia de la *Crónica* traduce el pasaje exactamente de la misma manera (CB. 20,213). Más aún, el mismo *Hieronymi Chronicon*, traducción del de Eusebio, conserva incoherencias, que no se explican sino en la hipótesis de que San Jerónimo mudó deliberada o inconscientemente, el número 19 por el 18. En efecto, si en el texto pone XVIII, en los números marginales con que va señalando los años de Tiberio, al principio del párrafo pone XVIII, y pocas líneas más abajo, en que prosigue sin interrupción la cronología de la Pasión, pone XVIII. Transcribiremos el texto crítico del *Hieronymi Chronicon* editado por R. HELM en *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte* (CB. 24, 174-175):

XVIII	IHS. XPS. SECUNDUM PROPHETIAS, QUAE DE EO FUERANT PRAELOCUTAE, AD PASSIO- NEM UENIT ANNO TIBERII XVIII. QUO TEMPORE ET- IAM IN ALIIS ETHNICORUM COMMENTARIIS HAEC	XVIII
XVIII	AD UERBUM SCRIPTA REPPERIMUS: SOLIS FACTA DEFECTIO, BYTHYNIA TERRAE MOTU CONCUSSA ET IN URBE NICAEE AEDES PLURIMAE CORRUERUNT. QUAE OMNIA HIS CONGRUUNT, QUAE IN PASSIONE SALVATORIS ACCIDERANT ARGUMENTUM AUTEM HUIUS REI, QUOD SALUATOR ISTO ANNO PASSUS SIT, EUANGELIUM PRAEBET IOHANNIS, IN QUO SCRIBITUR POST XV ANNUM TIBERII CAESARIS TRI- BUS ANNIS DNM PRAEDICASSE	XVIII

¡Fenómeno singular! En la edición de la *Crónica* de Eusebio, según la versión latina de San Jerónimo, de la *Patrología griega* de MIGNE se dice "anno Tiberii XVIII", pero después que en las tablas numéricas, en que se intercalan las notas históricas, se ha puesto ya el número "19", que indica que estamos en el año 19º de Tiberio (MG. 19, 535-536). En cambio, en la

(7) Hemos citado antes otros testimonios en favor del año 19º; y luego añadiremos el del *Chronicon Paschale* del año 630. Cf. además MG. 92, 1037-1038 B.

(8) El texto griego de este pasaje nos lo ha conservado JORGE SINCELO, y, en parte, JORGE CEDRENO (MG. 121, 367-368 C). En la *Patrología* de Migne se halla, no en la *Cronografía* de Sincelo (MG. 108, 1193-1194), como era de esperar, sino al pie de la versión latina de la *Crónica* de Eusebio (MG. 19, 535-536; ML. 27, 569-570).

versión armenia (9) de la Crónica (traducida al alemán), antes citada, se dice “en el año décimonono del reinado de Tiberio”, pero después del número “18” y antes del número “19” (CB. 20, 213).

Otro fenómeno curioso. JORGE CEDRENO, que, como hemos indicado, hace decir a Eusebio (citándole muy libremente) que el Señor murió el año 18º de Tiberio (MG. 121, 381-382), algunas páginas antes copia *a la letra* el pasaje de Eusebio, pero sin citarle, en que dice haber muerto el Salvador el año 19º (MG. 121, 367-368 C). El contexto muestra claramente que el pasaje (precedido de δτι) es reproducción de un documento, y que el número 19 no es una simple errata de copista.

Como ejemplo significativo de oscilación entre los años 18º y 19º, aun cuando no se refiera a Eusebio, citaremos el de AGAPIO; quien en su *Historia universal*, después de escribir: “El año 15º (de Tiberio) nuestro Señor el Cristo, que glorificado sea, fué bautizado por Juan... El año 19º de Tiberio César, el 342 de Alejandro, nuestro Señor el Cristo fué crucificado”, añade poco después: “El año 17º de Tiberio César, el 341 de Alejandro, un año antes de la crucifixión de nuestro Señor el Cristo, que glorificado sea, Abgar el Negro, rey de Edesa envió mensajeros...” (*Patrol. Or.* 7, 469-473). El hecho de Abgar, acaecido dentro del año 341 de Alejandro, pudo decirse que precedió de un año (largo) la crucifixión acaecida dentro del año 342. Mas, no coincidiendo el principio de los años de Alejandro y el de los de Tiberio, bien pudo ser que el hecho de Abgar cayese dentro del año 17º de Tiberio y la crucifixión el 19º. De todos modos este año 19º, estando todavía en sus principios, pudo llamarse generalmente 18º (10).

Todos estos testimonios, al oscilar o vacilar entre los años 18º y 19º, muestran claramente que la tradición del año 19º no es una tradición independiente o sustantiva, sino inherente a la del año 18º, la cual corrige o precisa. Y esta precisión es una confirmación o comprobación del raciocinio que hemos hecho anteriormente, al demostrar que los tres años que corren entre

(9) Imita en esto a la versión armenia el *Chronicon Paschale* del año 630, que copia a la letra las frases principales de EUSEBIO (MG. 92, 529-530 BC).

(10) Parecido al cómputo de Agapio, aunque más claro y preciso, es el del *Chronicon Paschale* del año 630, que, si no nos da la clave para interpretar la oscilación que aparece en la *Crónica* de Eusebio, nos da a entender por lo menos cómo un mismo año pudo llamarse casi indiferentemente 18º y 19º de Tiberio. Refiriéndose al año 18º de Tiberio, dice que el Señor “ad passionem transiit, imperii Tiberii anno XIX, initium sumentem a Martii mensis XXI” (MG. 92, 529-530 BC). Más adelante añade: “Ita igitur demonstratum est quemadmodum decima quarta lunae hoc praesenti a mundi conditu an. V.MDXL et XIX imperii Tiberii Caesaris, anni initio sumpto a XXI mensis Martii, ind. IV, quando Dominus noster Iesus Christus salutarem crucem ultro subiit, incidit in XXIII mensis Martii et in diem Parasceves” (MG. 92, 537-540). Comenzando el año el 21 de marzo, el 23 en que murió al Salvador pertenecía ya al nuevo año, que en el caso era el 19º de Tiberio. Más curioso es el cómputo de JORGE SINCELO, quien afirma que el Salvador murió el penúltimo día del año 33 de la encarnación y resucitó el primer día del año 34 (MG. 108, 1193 C y 1194 A).

el 15° de que habla San Lucas y el 18° de la tradición son tres años íntegros y varios meses. Con esto, aun cuando pongamos el llamamiento del Bautista en los últimos meses del año 26 de nuestra era, la Pasión de nuestro Señor Jesu-Cristo hay que colocarla en los meses de Marzo-Abril del año 30.

Otras razones podríamos traer en corroboración de esta solución, que creemos ser la más probable; mas no queremos salirnos de los límites que nos hemos impuesto. Sólo notaremos que la conclusión que se desprende del atento estudio de las diferentes tradiciones relativas al año de Tiberio en que murió el Señor es la misma que sacamos del estudio de la tradición relativa al consulado de los Géminos como año de la Pasión. Y esta convergencia de las tradiciones (como también la de los diferentes datos evangélicos) es una razón poderosa que excluye en absoluto el año 33 de nuestra era, como año de la Pasión, y que entre los años 29 y 30 se inclina decididamente al año 30. Podemos, pues, en este año de 1930 celebrar, sin gran peligro de equivocarnos, el hecho más trascendental de la historia humana, la Pasión y muerte de nuestro divino Redentor.

José M. BOVER, S. I.

QÜESTIONS DE GNOSEOLOGIA

LA TEORIA DE L'INTELLECTE AGENT

Descartat el Materialisme i establerta la distinció essencial entre el coneixement sensible i l'intellectiu; descartada, també, la hipòtesi de les idees innates, amb l'afirmació que s'originen pels sentits i naixen de la sensació, el problema gnoseològic es redueix a suavitzar la transició del coneixement sensible al pròpiament intel·lectual, a explicar com els sentits exteriors, o interiors, poden provocar l'actuació de la intel·ligència.

Els Escolàstics solucionaren la qüestió d'una manera lògica i enginyosa, amb la coneguda i cèlebre teoria de l'intel·lecte agent i les espècies intelligibles. Però aquesta teoria, que entre els escolàstics és com un dogma filosòfic, és, per a molts altres filòsofs espiritualistes, un absurd o una complicació innecessària. Pot dir-se que extra-murs de l'Escolàstica, àdhuc en aquells sectors, com el que representa Balmes, que senten per ella una simpatia sincera i n'aprofiten molts elements, la teoria de l'intel·lecte agent és, entre les que integren l'ideari escolàstic, una de les més discutides.

El sistema gnoseològic de Balmes és més simple i més dreturer que el dels escolàstics; es limita a constatar la unitat substancial de la sensibilitat i de la intel·ligència, per a legitimar la irrupció de la primera en la segona. Vegi's *Filosofia fundamental*, llib. 4, cap. XX, núm. 125.

Aquesta teoria, però, comet el defecte de no haver sospesat a bastança la dificultat que representa, dintre qualsevol sistema de Filosofia espiritualista, el trànsit del coneixement sensible a l'intel·lectual, en el punt concret d'assenyalar una raó suficient de la determinació de l'intel·lecte, de l'estat potencial a l'acte propi. No és prou raó la unitat substancial de la imaginació i l'intel·lecte, per autoritzar un procés de simpatia, com ja nota justament S. Tomàs: "*Verum est quod duae potentiae, quae sunt in una substantia animae radicatae, compatiuntur sibi invicem... quantum ad hoc quod una potentia ab alia movetur, sicut imaginatio a sensu. Et hoc quidem possibile est, quia formae imaginationis et sensus sunt eiusdem generis: utraeque enim sunt individuales. Et ideo formae, quae sunt in sensu, possunt imprimere formas quae sunt in imaginatione, movendo imaginationem, quasi sibi similes. Formae autem imaginationis, in*

quantum sunt individuales, non possunt causare formas intelligibiles, cum sint universales." (*De anima*, a. 4, ad I.)

Opinem que la lògica sòbria d'aquestes consideracions, si prescindim d'algun detall accidental, que podria discutir-se, basta per desvirtuar el vibrant raonament de Balmes contra les espècies intelligibles (1).

En el mateix defecte de Balmes cauen els altres filòsofs enemics de la teoria escolàstica de l'intel·lecte agent, v. g., PALMIERI, *Anthropologia, thes.* XXV; MENDIVE, *Psychologia*, cap. X, a. 6, núm. 513; ROMEYER, *Saint Thomas et notre connaissance de l'esprit humain — Archives de Philosophie*, vol. VI, Cahier II, — París, 1928, pàg. 44; etc. L'estat potencial de l'intel·lecte exigeix, amb necessitat metafísica, un determinant proporcionat, per explicar l'acte intel·lectiu. Així, doncs, si no es prova prèviament, almenys amb arguments negatius, que un ésser material i sensible és *actu* intelligible, en el sentit que, com a tal, pot influir directament damunt l'intel·lecte, malgrat la condició espiritual d'aquest, i determinar-lo a l'acte propi, de res no serveix apellar a la simpatia de les potències de l'ànima. Tot el més, concedint molt i massa, s'explicaria la determinació *quoad exercitium*, però no *quoad specificationem*.

El sistema escolàstic, en canvi, té el mèrit d'haver-se preocupat àmpliament, i a fons, de la dificultat esmentada; però no havent-li trobat una solució natural i adequada, deixà la línia recta de la simplicitat balmesiana, i adop-

(1) "Sea lo que fuere de la distinción de las facultades entre sí, lo cierto es que la conciencia nos atestigua que es uno mismo el ser que piensa, el que siente, el que quiere, el que hace o el que padece; lo cierto es que esa misma conciencia nos atestigua la íntima comunicación en que se hallan todas las operaciones del alma. Instantáneamente reflexionamos sobre la impresión sentida, instantáneamente experimentamos una sensación agradable o ingrata, a consecuencia de una reflexión que nos ocurre; pensamos sobre la voluntad; queremos o rechazamos el objeto del pensamiento; hay dentro de nosotros un hervidero, por decirlo así, de fenómenos de diferentes clases, que se enlazan, se modifican, se producen, se reproducen, influyendo recíprocamente los unos sobre los otros, en comunicación incesante. De todos tenemos conciencia, todos se hallan en un campo común, en ese yo, que los experimenta. ¿Qué necesidad hay, pues, de fingir seres intermedios para poner en comunicación las facultades del alma? ¿Por qué ésta, con su actividad llamada entendimiento, no podrá ocuparse inmediatamente de las afecciones y representaciones sensibles, y de todo cuanto halle en su conciencia? Supuesto que esa conciencia, en su indivisible unidad, comprende toda la variedad de los fenómenos internos, no alcanzo por qué la actividad intelectual del alma no podría referirse a todo cuanto ella encierra de activo o de receptivo; sin que sea necesario fingir especies que sirvan, como de correos, para comunicar a unas facultades lo que está sucediendo en las otras." (BALMES, *Filosofía fundamental*, lib. IV, cap. XX, n. 125.) Paraules eloqüents i expressives d'una gran veritat experimental, però al marge de la raó íntima de la possibilitat d'aquest fet intern, en el que es refereix a la invasió del camp espiritual de l'ànima pels fenòmens sensibles! Si l'esperit és independent de la matèria, i no pot patir-ne la influència directa, ¿com és possible aquesta penetració, aquest hervidero? La unitat indivisible de la consciència! Evident; un fet experimental. Però un filòsof espiritualista, per a conciliar-ne la possibilitat amb el seu ideari, ha d'exposar prèviament com els fets sensibles entren o poden entrar directament en la consciència intel·lectiva.

tà la corba complicada de l'intel·lecte agent i les espècies intel·ligibles, per tal d'explicar i justificar el pas de l'ordre sensitiu a l'intel·lectiu, obeint sempre, amb lògica severa, als seus principis metafísics: la potencialitat de l'intel·lecte, i la impossibilitat de reduir-lo a l'acte, per un agent d'ordre sensible.

Pot hom dubtar del valor de la solució escolàstica al problema gnoseològic, pot hom sentir-se adversari de la teoria de l'intel·lecte agent i les espècies intel·ligibles; hom, però, ha de reconèixer que els escolàstics han determinat el fons de la qüestió més profundament que els seus adversaris. Aquests devien haver sospesat millor la dificultat que representa, per a tot filòsof espiritualista, que un agent material, com ho és la imatge o *phantasma*, pugui actuar sobre una potència espiritual, l'intel·lecte, i haurien pogut veure que la simpatia de les potències no explica, ni pot solucionar res per ella sola, mentre no se li deixi expedit el camí, que li barra la dificultat susdita. Posats els inicis del coneixement espiritual en el coneixement sensible, no hi ha més remei que admetre una acció prèvia espiritualitzadora del *phantasma*, com els escolàstics, o provar que, almenys en aquest ordre, cal rebaixar o explicar un xic el to emfàtic i absolut del principi espiritualista.

Els enemics de la teoria de l'intel·lecte agent insisteixen a rebaixar la distinció de les potències de l'ànima entre si i de llur substància comuna, per tal de poder eixamplar l'eficàcia de la simpatia de les potències orgàniques fins a les espirituals; però per molt que hom redueixi la susdita distinció i inculqui la unitat substancial de l'ànima, sempre restarà aquest element distintiu: que l'ànima té funcions espirituals, com la intel·lectiva, i en té de sensitives, com la imaginativa. I aquestes funcions, essent distintes i de distint ordre, requereixen un excitant proporcionat i apte per a llur actuació. Altrament hom hauria de confessar, sota la pressió de la lògica, que qualsevol funció en la qual prengui part l'ànima, v. g. una funció nutritiva (cal recordar que l'ànima té potències espirituals, sensitives i vegetatives), bastaria per excitar directament, en virtut de la simpatia, l'intel·lecte i determinar la intel·lecció. Així, doncs, malgrat la simpatia de les potències que, en si mateixa i en termes generals, és un fet innegable, hi cap sempre aquesta pregunta: ¿un excitant d'ordre purament sensible és prou per provocar, per si mateix, una funció espiritual?

És ací on rau essencialment l'estat de la qüestió. Alguns autors el desplacen en referir-lo a l'afirmació de la inintel·ligibilitat del singular material, la qual, diuen, se suposa, però no es prova en el sistema escolàstic. (Cf. ROMÉYER, o. c., pàg. 45.) Els escolàstics argüeixen d'aquesta manera: Essent l'intel·lecte una potència passiva, li cal un determinant a l'acte de la intel·lecció. I, com un ésser material no pot obrar sobre una potència espiritual, és necessària la mediació d'una espècie espiritual, representativa de l'objecte sensible, que actuï l'intel·lecte; i, ulteriorment, una potència, l'intel·lecte agent, productora de les espècies intel·ligibles. Així ho estableixen terminantment els mestres

més representatiu de l'Escolàstica (2). És ací, doncs, on cal impugnar l'ideari escolàstic, si hom vol arribar al moll de la controvèrsia.

Entre els enemics de la teoria escolàstica hi ha metafísics eminents i francament espiritualistes, i àdhuc afectats, en moltes coses fonamentals, a l'ideari de S. Tomàs. És natural, doncs, que s'hagin plantejat la qüestió en el punt que acabem d'assenyalar i hagin cercat una solució a l'argument escolàstic. Però la solució neta i lògica de l'argument escolàstic no l'hem poguda trobar en cap dels esmentats autors. Veiem-ne alguna temptativa.

PALMIERI (o. c., thes. XXV) després d'haver concretat la seva opinió amb aquestes paraules: "*Intellectus non debet spectari ut aliquod agens separatum a sensu, sed est reapse ipsa anima sentiens. Existente ergo sensatione et sensu intimo ejusdem, naturaliter consequitur ut anima sentiens, cum sit capax intelligendi id quod sentit, illud quoque intelligat*"; com pressentint ell mateix la feblesa de l'explicació per pura simpatia de les potències, es fa aquesta objecció: "*Dices objectum in sensu existens est materiale, ideoque non idoneum pro intellectu.*" I respon: "*Haec argumentatio supponit tum quod requiratur ante cognitionem informatio intellectus... (id vero negamus, imo nec possibile est)... tum quod non sufficienter determinetur intellectus a praesentia sensationis in eodem subiecto.*"

Com es veu, la resposta de Palmieri a l'argument escolàstic es redueix a negar que el principi determinant de l'intel·lecte hagi d'informar la potència per a determinar-la a l'acte intel·lectiu. I bé! Això tot el més que prova és que el determinant de l'intel·lecte no cal que sigui precisament l'espècie intel·lectiva dels escolàstics, però resta intacta la dificultat essencial: ¿quin és el determinant proporcionat a la condició espiritual de l'intel·lecte?, car una energia en estat potencial, per a reduir-se a acte, necessita la intervenció d'un excitant adequat, tan si l'excitació és informativa i inherent, com si és extrínseca, o de qualsevol manera.

Cal, però, fer justícia al talent de Palmieri, d'haver obirat la solució satisfactòria, en escriure aquestes paraules: "*Ad determinandum intellectum non est necessaria actio alicuius nobilioris agentis, sicut nec corpora quae sensus determinant sunt nobiliora sensibus; nam heic non agitur de causa quae vim conferat cognoscendi, sed de dispositione subiecti, quae ratio sit cur intellec-*

(2) "*Nihil corporeum imprimere potest in rem incorpoream. Et ideo ad causandam intellectualem operationem, secundum Aristotelem, non sufficit sola impressio sensibilibus corporum, sed requiritur aliquid nobilius, quia agens est honorabilius patiente, ut ipse dicit... phantasmata non sufficiunt immutare intellectum possibilem, sed oportet quod fiant intelligibilia actu, per intellectum agentem.*" (SANT TOMÀS, I, 84, 6).

"*Intellectus non movetur nisi ab obiecto interius in phantasmata repraesentato; phantasma autem materiale est; ergo non potest agere in intellectum spiritualem spirituales species; aliud ergo principium accomodatius quaerendum est, quem vocant agentem intellectum.*" (SUÁREZ, *De anima*, lib. 4, c. 2, n. 1.)

tus vim suam exerat. Quare tunc quidem cum determinans elevat determinabile ad perfectiorem naturam debet esse eo nobilius; at cum tantum afferat aliquid quod in determinabile non continetur, id non est necesse."

Llàstima que l'autor no hagi tret d'aquest raonament tot el suc que pot donar! En ell hauria trobat la solució adequada de l'argument escolàstic, sense recórrer a altres explicacions insuficients i poc lògiques.

Mendive (c. c.) com Palmieri, com Balmes, i com els altres adversaris de les espècies intel·lectives, apella també a la simpatia de les potències per explicar la determinació de l'intel·lecte a l'acte propi, en virtut del *phantasma*; però en explicar aquesta simpatia, afegeix que és una moció d'ordre moral, anàloga a la de la voluntat (segons l'opinió de molts escolàstics) sobre les altres potències. "*Propter radicationem omnium potentiarum in eadem anima sufficit motio moralis in actu volitionis imbibita ut reliquae potentiae operativae ad suos actus naturales determinentur: item propter praedictam radicationem sufficit motio moralis objecti in cognitione intellectuali relucens ut voluntas in suos proprios actus crumpere valeat. Ergo propter eandem radicationem sufficere dicenda erit motio moralis phantasmatis ut virtus activa intellectus ad suos peculiares conceptus determinetur."*

No volem negar les analogies que pugui haver-hi entre la moció (moral o física) de la voluntat sobre les altres potències i la moció del *phantasma* sobre la intel·ligència. Les nostres opinions personals ens menen a admetre-les, i concedir-los importància. Així com la voluntat no és més que un excitant de les altres potències per determinar-les a funcionar, i són aquestes les que executen tot l'acte, així també el *phantasma* no és més que un excitant (i ulteriorment, si voleu, la causa material) de l'acte que realitza la intel·ligència, com més avall exposarem. Però amb això no es desvirtua l'argumentació escolàstica; resta sempre en peu la qüestió essencial abans enunciada: tant si l'excitació és d'ordre físic, com si és d'ordre moral, ¿el *phantasma*, que és material i sensible, és un excitant propi i adequat per a una potència espiritual, com ho és l'intel·lecte?

Una moció moral és, segons l'exemple adduït per Mendive, i segons l'opinió gairebé unànime dels escolàstics (Cf. URRÁBURU, o. c., vol. 6, número 13, seq.), la del coneixement sobre les potències afectives. Però el mateix Mendive remarca expressament que és el coneixement *intellectual*, el qui mou moralment la voluntat. ¿Podria provar, ni tan sols concedir, que un coneixement *sensible* pot excitar un acte de la voluntat espiritual, directament, per pura simpatia, sense la mediació del coneixement superior, espiritual? Sense això, l'argumentació de Mendive és, més aviat, un *retorqueo argumentum* automàtic.

Altrament, és el mateix Mendive qui, en un altre lloc de la mateixa

obra (509), proposa la qüestió amb aquestes paraules, tan clares i terminants: "*Naturae materiales quas intelligimus in seipsis non sunt intelligibiles actu: existunt enim in materia ac proinde ex se non habent vim movendi ad cognitionem spiritualem et universalem sed tantum ad cognitionem materialelem et particularem. Atqui nihil reducitur de potentia in actum nisi per aliquod ens actu.*"

Tampoc no és gens convincent l'altra raó que proposa Mendive en el mateix sentit, i a continuació de l'anterior. Després del que hem dit, resta prou desvirtuada perquè no calgui insistir-hi més. La reproduïm, sols com una mostra dels arguments adduïts pels més il·lustres adversaris de la teoria escolàstica. Diu així Mendive: "*Etiam si supponamus intellectum indigere motione aliqua phisica... nulla opus est ad hanc motionem specie intelligibili... nam intellectus passibilis phisice movetur secundum praecipuam partem sui substantiam nempe animae, per phantasma in ea receptum. Unde sicut dicimus voluntatem secundum praecipuam partem sui vere intelligere obiectum quod appetit quia substantia animae est pars principalis tam intellectus quam voluntatis; ita propter eandem rationem dicere oportet intellectum secundum praecipuam partem sui vere res materiales imaginari et phantasmatis imaginacionis formaliter moveri. Hoc vero posito jam nulla alia motio phisica ex parte intellectus ad eliciendos actus cognoscitivos necessaria est; quia phantasia et intelligentia continuantur per praecipuam ipsarum partem quae est utrique communis; ac proinde substantia animae, quatenus formaliter mota per phantasma, phisice determinatur ad eliciendum actum intellectualem una cum intellectu*" (o. c.).

Si totes les potències de l'ànima fossin homogènies, res no tindríem a objectar contra aquest raonament; però ara... unes són espirituals i altres materials: sensitives, vegetatives.

Llegint l'article de la *Summa theol.* (I, 79, 3) on prova S. Tomàs la necessitat de l'intel·lecte agent, hom veu la relació íntima d'aquesta qüestió amb una altra de cèlebre en la història de la Filosofia: la dels universals. Les diferències gnoseològiques entre platònics i aristotèlics, de fet (3) radiquen en la diversa concepció dels universals, pròpia de cada escola; i tota l'argumentació de S. Tomàs en favor de l'intel·lecte agent es basa en el concepte aristotèlic dels universals.

Nosaltres ens declarem francament aristotèlics en la qüestió dels universals. Aquests, *formaliter*, no existeixen a *parte rei*, sinó que són un producte

(3) Diem *de fet*, perquè en bona lògica potser hi cabria alguna objecció contra el raonament aristotèlic. Els éssers espirituals són *actu* intelligibles, tal com existeixen en la realitat. Doncs, els hauríem de conèixer directament i no per mediació de cap espècie intellectiva, ni (menys encara) de cap *phantasma*...

de les operacions mentals. La realitat sols presenta elements singulars, en els quals, però, la ment pot destriar diverses notes (unes de pròpies i exclusives d'aquell objecte, i altres de comunes i aplicables a d'altres objectes de diversa individuació) i considerar-les separadament.

En alguns autors escolàstics moderns ens ha semblat apreciar una certa confusió sobre l'existència dels universals. Tot i impugnant la concepció platònica, sembla que admeten que la nota, que esdevé universal, és una realitat objectiva que existeix *actu*, com a tal, però barrejada amb altres notes singulars. Tot el conjunt de l'objecte real, segons aquests escolàstics, vindria a ésser un agregat de petites realitats atòmiques, universals unes, i altres particulars.

Seria interessant de constatar a quina distància del platonisme es troba aquesta concepció. Pel demés, nosaltres opinem que és més aviat filla de la imaginació que de la intel·ligència. En últim terme, potser que no sia més que una expressió poc encertada. En tot cas, volem advertir que els qui l'adopten, han d'afluixar notablement, o rebutjar del tot, l'argumentació de S. Tomàs pro intellectu agent.

Quan se'ns presenta un objecte sensible, cada un dels sentits hi percep el que li és propi: la vista, el color; l'oïda, el so; l'olfacte, l'olor; etc., i a ningú no li ha vingut mai al cap la necessitat d'admetre un *sentit agent*, la funció del qual sia extraure el que és propi de cada sentit, de la totalitat, que en l'ordre objectiu existeix sempre barrejada (Cf. 1, 85, 2 ad 2). Ara bé, si els objectes sensibles contenen un element universal i, per tant, segons la doctrina de S. Tomàs, *actu* intel·ligible, envoltat d'altres elements purament sensibles, ¿per què en ésser presentat a l'ànima l'objecte en sa realitat total, l'intel·lecte no hi percebria l'element intel·ligible directament, amb abstracció dels restants que són d'ordre material? Si ho fan així els sentits, per si mateixos, sense cap intervenció estranya, per què no l'intel·lecte?

Fem aquesta observació, no amb l'intent de recolzar-nos-hi per impugnar la teoria de l'intel·lecte agent. Ja hem dit que, en la qüestió dels universals, ens sentim rigidament aristotèlics. Parlem sols en hipòtesi, per a plantejar ben clarament la qüestió, i per a esvair certs malentesos que podrien fer tronollar injustament la lògica del sistema escolàstic.

Hom podria pensar en la distinció entre el coneixement espontani i el que és provocat per la voluntat, en ordre a la intervenció de l'espècie intel·lectiva. La necessitat de l'espècie es limitaria al coneixement espontani, en el qual la indiferència inicial de l'intel·lecte exigiria un determinant exterior, o sia l'espècie intel·lectiva.

Els filòsofs escolàstics discuteixen la natura de la moció de la voluntat sobre les altres potències de l'ànima (Cf. URRÁBURU, *Psychol*, vol. 6, nú-

mero 81) i per tant sobre l'intel·lecte; si és física o moral. Però podem prescindir de la controvèrsia escolàstica, i respondre simplement que la distinció esmentada sembla inoportuna en la matèria que tractem. Basta explicar en quin sentit es diu que la voluntat pot moure l'intel·lecte, i determinar-lo a l'acte propi. La voluntat és una potència cega, com diu l'adagi filosòfic. Perquè pugui moure l'intel·lecte en direcció a un determinat objecte, cal que l'intel·lecte li hagi presentat *actu*, prèviament, encara que sia en confús, l'objecte sobre el qual ha de concentrar-se l'atenció intel·lectiva. La moció de la voluntat suposa sempre la intelligència actuada en la direcció de l'objecte en qüestió; ella sols pot desplaçar les energies intel·lectives amb més intensitat, constància, etc., però la direcció inicial envers l'objecte no és volitiva, sinó intel·lectual.

La voluntat obra com un impellent, moral o físic, de la intel·lecció i, en general, de les accions humanes, però el determinant formal n'és l'objecte llur. Es tracta de dos determinants, o de dues causalitats, teòricament diverses, però en la realitat identificades. En el coneixement espontani, l'objecte, o l'espècie vicària d'ell, és el determinant formal i impellent. En el coneixement voluntari, aquesta doble funció procedeix de la voluntat simultàniament, perquè és impossible moure l'intel·lecte, si no és en la direcció determinada d'un objecte, però aquesta direcció fou assenyalada inicialment per la intelligència, almenys en confús i globalment.

Ja hem dit abans que la teoria de l'intel·lecte agent i les espècies intelligibles és, entre els escolàstics, com un dogma filosòfic. En aquest punt, si prescindim de certs detalls ulteriors, regna la unanimitat, transcendent les divisions, altrament tan pronunciades, entre tomistes, escotistes, suaristes, etc. No mancaren mai, però, ni en l'època medieval, adversaris declarats de la teoria escolàstica. Bastaria citar el nom del cèlebre dominicà, filòsof i teòleg agudíssim, Durand de S. Portien. Podríem afegir-hi els de Biel, Ockam, Gregori de Rimini, Enric de Gand, Joan Bacon, Ponce, Oviedo, etc. Hom veu, doncs, que àdhuc en aquells temps de predomini aristotèlic i tomista, la Filosofia cristiana no estava mancada de sentit crític, com algú nícia-ment ha volgut dir. Les inacabables controvèrsies al voltant de la present qüestió, en són una prova definitiva.

Quant als temps moderns, ja hem citat abans alguns noms tan il·lustres i tan significatius, com els de Balmes i Palmieri.

I si volíem acudir als altres filòsofs no escolàstics, però francament espiritualistes, la llista dels adversaris de l'intel·lecte agent i les espècies intelligibles s'allargaria excessivament: Descartes, Mallebranche, Leibnitz, Reid, etcètera, amb tot el seguici de filòsofs que representen.

Les raons que volem proposar contra la teoria escolàstica responen a dues tendències. Ultra les que van en sentit negatiu, indirecte, ço és, que tendeixen a destruir els fonaments en què es basen els partidaris de l'intel·lecte agent, n'hi ha d'altres, no menyspreables, que van en sentit directe, que impugnen positivament la teoria mateixa. Per preferències personals, posarem en primer terme les de tendència indirecta.

La nostra actitud, doncs, en aquesta qüestió es dirigeix principalment a la crítica del principi en virtut del qual els escolàstics establiren l'intel·lecte agent i les espècies intel·ligibles, i en haver-ne demostrat la inconsistència, ço és, en haver provat que no es tracta d'un axioma, sinó d'una afirmació discutible i probablement falsa en les aplicacions que se'n fa, rebutgem la complicació del sistema escolàstic, aquell intel·lecte agent tan misteriós i aquelles espècies intel·ligibles que tan inintel·ligibles resulten, i adoptem la solució més simple i més rectilínia del sistema de Balmes.

Advertim, d'una vegada per a sempre, que, en impugnar les espècies intel·ligibles dels escolàstics, no ens referim, per a res, a l'espècie *expressa* o *verbum mentis*, representació vital de l'objecte, feta per la intelligència per assimilar-se'l, l'element essencial del procés cognoscitiu en qualsevol sistema filosòfic, sinó a l'espècie *impressa*, que no és la idea, o espècie expressa. La distinció és òbvia, i pot trobar-se explicada en qualsevol manual de Filosofia escolàstica.

CRÍTICA DE L'ARGUMENTACIÓ ESCOLÀSTICA

En bastir la teoria de l'intel·lecte agent, suposen els seus partidaris aquest principi: un ésser material, com els objectes sensibles i les espècies que se'n deriven a la imaginació (*phantasmata*) no pot obrar sobre l'intel·lecte, per determinar-lo a l'acte propi. S. Tomàs inculca més d'una vegada que "*agens est nobilius patiente*" i ho recolza en l'autoritat d'Aristòtil i de S. Agustí, per a demostrar que el *phantasma* no pot ésser el determinant immediat de l'acte intel·lectiu (Cf. v. g. 1, 84, 6 = 1, 79, 2); i el mateix venen repetint els seus deixebles, no sols els qui ho són estrictament, sinó també aquells qui el segueixen a certa distància i amb certes reserves. Abans hem citat unes paraules de SUÀREZ (*De Anima*, lib. 4, c. 2, núm. 1) que són típiques, i tradueixen el sentit de tota l'Escola.

Alguns escolàstics, com el mateix Suàrez, i els escotistes, concedeixen a l'intel·lecte humà el coneixement directe del singular material, però no s'obliden de remarcar, per tal de no lesionar l'alludit principi, que l'espècie impressa d'aquesta intel·lecció és espiritual *in essendo*, encara que sia material *in repraesentando* (Cf. SUÀREZ, o. c., cap. 3, núm. 5).

El qui conegui les múltiples discrepàncies, a voltes tan subtils i profundes, que divideixen els filòsofs escolàstics, en gairebé totes les qüestions, davant d'aquesta unanimitat sentirà una forta prevenció a favor de l'esmentat principi, però un esperit crític, poc disposat a acceptar axiomes per pura tradició, per atavisme, es fa espontàniament aquesta pregunta: ¿És cert que es tracta d'un axioma ver, indiscutible? Nosaltres no ho veiem tan clar, ni tan cert. Opinem que aquest *axioma* és susceptible de distincions i consideracions, que poden desvirtuar-lo. I com es tracta del pern essencial de la teoria escolàstica, de son argument Aquiles, caldrà examinar-lo acuradament.

Ésser espiritual vol dir ésser independent de la matèria, i superior a ella. El concepte d'espiritualitat, tot i definint-se com una negació, és un concepte positiu. Una negació pura no pot importar graus, però sí un concepte positiu. Els éssers espirituals formen una gradació en el sentit formalment espiritual, ço és, en llur independència i superioritat respecte de la matèria. Déu és sumament, infinitament espiritual; no ho són tant els àngels, i és l'ànima humana qui ocupa el darrer lloc en la gradació dels esperits. És, encara, en la seva substància i en algú dels seus actes, independent de la matèria; però no ho és en absolut, car s'ordena a la matèria en virtut d'una relació transcendental, s'uneix a la matèria en unitat substancial, i és la matèria, segons la doctrina de S. Tomàs, qui determina una nota tan íntima i tan substancial de l'ànima humana, com la individuació.

Resulta, doncs, que àdhuc en un sistema estrictament espiritualista, no es pot parlar massa emfàticament i absoluta, de la independència que gaudeix l'ànima respecte de la matèria. Als qui proclamen, com postulat intangible, que la matèria no pot influir directament sobre la intel·ligència, perquè és una facultat d'ordre espiritual, seria escaient de fer-los aquestes preguntes: ¿I la individualitat de l'ànima, que no és espiritual? ¿I no dieu vosaltres que és la matèria *signata quantitate*, el principi d'individuació? ¿I la unió substancial de l'ànima i el cos, no insinua res en contra dels vostres principis? ¿Què s'oposa més a la independència de la matèria, unir-s'hi substancialment, o rebre'n alguna influència accidental? ¿I en el mateix ordre de les influències actives, no us diu res la que té, v. g., el to fisiològic en el criteri intel·lectiu, i en les determinacions de la voluntat? (Vegeu BALMES, *El Criterio*, cap. XIX).

¿Direu, potser, que aquestes influències, almenys en l'ordre intel·lectiu, no són directes, sinó mitjançant l'intel·lecte agent i els altres elements de la vostra teoria? I bé, en primer terme, això caldria escatir-ho millor, i haver-ho provat positivament. Aquesta és una explicació vostra, forjada precisament segons els vostres prejudicis filosòfics; l'experiència sols testifica el fet. Però àdhuc admetent tota la vostra teoria gnoseològica, sempre trobareu un punt,

en el qual la matèria exerceix influència directa sobre l'esperit. L'argument és ben simple: Una sèrie de processos d'ordre material que n'excita una altra d'ordre espiritual. Doncs bé, en un punt o altre d'aquesta doble sèrie, es verifica el contacte immediat de la matèria amb l'esperit. O establiu solució de continuïtat entre aquests dos processos, o haveu d'admetre la influència directa i immediata de la matèria en certes determinacions de l'esperit.

Comentem ara el famós principi aristotèlic (*De anima*, 3, com. 19) i agustinià (*De Genesi ad lit.*, 12, 16), *agens est honorabilius patiente*, en el qual es recolza tota la concepció gnoseològica dels escolàstics. Segons aquest principi, els objectes materials no poden exercir sobre una potència espiritual, com ho és l'intel·lecte, cap influx per determinar-lo a la intel·lecció. Per això és indispensable l'existència d'una força que prèviament els posi en condicions (immaterialitzant-los) d'obrar sobre l'intel·lecte. Aquesta força és l'intel·lecte agent. L'acció d'un ésser sobre un altre pot verificar-se de dues maneres: sovint, gairebé sempre, l'acció importa una superioritat sobre el qui la rep, o pateix; a voltes, però, el poder rebre una influència exterior, és senyal de perfecció i superioritat.

Això s'esdevé evidentment en matèries intel·lectives i, en general, cognoscitives. L'ull qui pot rebre la imatge de la pedra, i de fet la rep per l'acció d'aquesta, li és superior en perfecció substantiva. La intelligència que capeix els objectes propis, per l'acció d'aquests sobre ella, no els és inferior; v. g. en el coneixement reflex. En general, hom pot dir que, tractant-se de matèries cognoscitives, és indicatiu de major perfecció patir la influència exterior que no exercir-la, car sempre és més perfecte conèixer que ésser conegut. En bona lògica, l'aplicació que deuria fer-se de l'esmentat principi, en matèries gnoseològiques, és precisament la contrària de la que és tradicional dins l'Escolasticisme. I és en virtut d'aquesta aplicació contrària, que els sentits i, en general, les potències orgàniques, no poden atènyer l'ordre espiritual, perquè els objectes espirituals no poden exercir sobre potències d'ordre material, una influència cognoscitiva, de la qual elles no són capaces, per raó de llur inferioritat.

Insistim, encara, en aquesta distinció perquè la reputem fonamental, i volem explicar-la ulteriorment, sota un altre aspecte. Hi ha potències i potències, causes i causes. Hi ha causes, que sols representen una part de la totalitat productiva de l'efecte, que no tenen altre paper en la producció, que el d'un excitant, que determina l'actuació de la causa productiva integral; v. g., un llumí, que encén un magatzem de pólvora, produeix un efecte immensament superior a si mateix; és que ell sols ha provocat l'incendi; les grans flames són efecte de la pólvora acumulada. Un altre exemple encara més adaptat a la nostra matèria: una pedra excita, sota l'acció de la llum, la seva imat-

ge en l'òrgan de la visió i, amb ella, l'acte de veure. ¿Gosàrieu dir que l'acció de la pedra és més noble que l'acte vital, psicològic, de la visió? És que l'acció de la pedra ha estat únicament la d'excitar i fixar, sobre si, la funció visiva. L'aplicació al nostre cas és òbvia. Un objecte material que excites el nostre intel·lecte (ho demanem hipotèticament possible) i el determinés a conèixer, no faria res més que excitar i atraure sobre si l'acció vital de la intel·ligència; l'acte intel·lectiu es deuria principalment a la potència activa, a l'energia de la intel·ligència. ¿Seria lògic deduir que l'objecte entès hauria d'ésser més perfecte que la potència intel·lectiva, o que l'acte intel·lectual?

Els escolàstics insisteixen molt en el caràcter passiu de la intel·ligència, i caldria determinar la significació i els límits d'aquesta passivitat. És passiva, en el sentit que no està sempre en acte, segons l'explicació autèntica del mateix S. Tomàs: "*secundum quem modum, omne quod exit de potentia in actum, potest dici pati, etiam quum perficitur*" (1-79-2), però no ho és en totes les fases i en la totalitat de la seva activitat. És una energia vital, una potència activa, que per a ésser acte, un acte proporcionat a ella, sols requereix un excitant, com el polvorí necessita sols el foc de l'espurna, per desplegar les energies potencials, que porta acumulades en els grans de pólvora.

Podíem distingir en la intel·lecció, com en altres funcions vitals, dos moments: el moment inicial, i el de la continuació. En el moment inicial, l'acció és de l'objecte qui excita la potència; després, però, un cop excitada la potència, els papers s'inverteixen; és la potència qui obra sobre l'objecte, i se'n fa una representació vital. No cal observar que la producció pròpiament dita, l'activitat específica de la intel·lecció, pertany al segon moment i en ell es manifesta.

Pel demés, els exemples paral·lels són abundants, àdhuc en l'ordre físic. Un automòbil, v. g., necessita un excitant, cal que l'engeguin, per posar-se en marxa. En continuar, però, ja no és l'excitant exterior, sinó la força autòctona, la productora del moviment. En el moment inicial, en engegar, l'impuls anava de fora a dins de l'auto; en continuar, va en sentit contrari. ¿Voldríeu exigir que si l'auto té una potència, v. g., de 20 H. P., en engegar-lo s'ha d'esmerçar una força igual o major?

Encara una altra distinció que potser, en el fons, ve a ésser la mateixa, sota un altre aspecte. La proposem sols en hipòtesi, i advertim que és el mateix S. Tomàs qui la suggereix amb aquestes paraules: "*Quamvis intellectus possibilis sit simpliciter nobilius quam phantasma; tamen secundum quid nihil prohibet phantasma nobilius esse in quantum scilicet phantasma est actu similitudo talis rei; quod intellectui possibili non convenit nisi in potentia*" (*De veritate*, q. 10, a. 6, ad 8.—Cf. també ib. q. 18, a. 8, ad 3.—1, 84, 6 ad 2, etc.).

Segons això, àdhuc suposant absolut i intangible el principi que comentem, sempre hi cabria reduir el seu abast a aquella nota o formalitat que és el principi d'acció i passió. La distinció podria ésser formulada així: *Agens est honorabilius patiente, secundum quid*, ço és, en la nota formal d'acció i passió; *concedo: Simpliciter*, ço és, quant al grau de perfecció substancial de l'agent i del pacient; *nego*. Concediríem, doncs, segons aquesta distinció (més ben dit, ho transmetríem) que en el moment i aspecte formal d'influir un objecte material sobre l'intel·lecte, per determinar-lo al coneixement, aquell sia superior en perfecció, per estar en acte i en disposició d'actuar, però negaríem rodonament que ho hagués d'ésser també quant a la perfecció substancial. I amb aquesta negació, cauria el supòsit sobre el qual basteixen els escolàstics llur argument, per excloure l'acció de la matèria sobre l'esperit (Cf. I, 82, 4 ad 1) (4).

Després d'aquestes distincions, ens sembla un argument de poca eficàcia el que, en aquesta matèria, formulen, o suposen tàcitament, els partidaris de la teoria escolàstica: L'esperit és independent de la matèria i superior a ella; no pot, doncs, patir-ne cap influència, i, per tant, és impossible que un objecte material, sensible, tant en si mateix, com representat en el *phantasma*, pugui determinar la intel·ligència al seu acte, sense contradir la condició d'espiritualitat de l'ànima i de l'intel·lecte.

És cert que l'esperit humà, si bé en un grau ínfim, és encara essencialment independent de la matèria i superior a ella, però aquesta superioritat i independència se salva perfectament en concedir que, en la seva substància i en les operacions que li són pròpies, l'ànima humana no depèn directament de la matèria. Exigir, ultra d'això, que la matèria, ni com a excitant i objecte de la intel·lecció, pugui influir en determinar l'intel·lecte de l'estat potencial a l'acte propi, és suposar el que s'hauria de provar; és cometre una petició de principi. Qui volgués provar-ho, hauria de recórrer a altres medis argumentatius, diferents del concepte d'espiritualitat i l'alludit principi.

És indiscutible que coneixem les coses materials concretes, i en judiquem, n'inferim conclusions, etc. Cau, doncs, el singular material dins de l'objecte de la intel·ligència; és, en un sentit ver i suficient, intel·ligible *actu*; car, de

(4) Cal pendre nota, per rebaixar una mica l'èmfasi de l'alludit principi, i l'aplicació que se'n fa, d'una opinió teològica sustentada per autors de nota, que (Cf. v. g. PESCH, *De novissimis*, n. 664) arriben a concedir la possibilitat absoluta, i el fet, de l'acció directa del foc material de l'Infern, per a turment dels esperits condemnats (Vegi's també SANT AGUSTÍ, *De civitate Dei*, lib. 2, cap. 10).

No intentem ara propugnar aquesta opinió, ni impugnar-la; sols volem anotar la diferència enorme, essencial, que hi ha entre influir un objecte material sobre un ésser espiritual per a turmentar-lo, i per a determinar-lo a l'acte del coneixement. Si hi ha violació del principi que comentem, si hi ha quelcom que desdiu de la condició d'ésser espiritual, és, certament, en el primer cas, més que en el segon.

fet, l'entenem. Ara bé, el determinant d'una potència vital a l'acte propi, el que l'excita a emprar-se sobre un objecte determinat, si prescindim ara de la voluntat, com a motor de les accions humanes, és la presència del mateix objecte a l'activitat de la potència vital, sempre i quan l'objecte estigui en condicions actuals de poder ésser-ne el terme; l'ull, v. g., per a determinar-se a la visió d'un objecte, sols necessita la presència de l'objecte, en les condicions necessàries de llum, etc. ¿A què ve, doncs, l'intel·lecte agent? ¿Quin és el paper de les espècies intel·ligibles impreses?

Ja sabem la resposta dels escolàstics: El singular no és intel·ligible *actu*. Però, ¿com ho proven? Fundant-se en la teoria de l'intel·lecte agent, pel famós principi: que el material no pot influir de cap manera en l'espiritual. ¿Voleu una petició de principi més clara?

IMPUGNACIONS POSITIVES

Feta la crítica dels fonaments lògics de la teoria escolàstica, volem apuntar unes observacions directes sobre l'intel·lecte agent i les espècies intel·ligibles impreses, els dos elements característics de l'esmentada teoria.

La *species impressa* juga un paper essencial en la teoria gnoseològica dels escolàstics. Ella hi representa la solució del gran problema del trànsit de l'ordre sensitiu al pròpiament intel·lectiu. Però, ¿què és l'espècie intel·ligible? Havem llegit molts d'autors escolàstics, els més autoritzats; hi havem meditat força, i confessem que encara no hem pogut capir què cosa sia la *species impressa*. Diuen els seus partidaris que és una realitat accidental, d'ordre espiritual, etc., etc. (Cf. URRÁBURU, *Psychologia*, vol. 2, p. 403-441). Però, amb això res no sabem encara de la seva natura íntima, en ordre a les funcions que li són assignades. Els tomistes diuen que és el resultat d'una abstracció especial de l'intel·lecte agent, en virtut de la qual, és despullat el *phantasma* de les notes materials i individuants, restant-ne sols l'element intel·ligible, universal (Vegi's, v. g., I, 79, 3). Aquesta transformació espiritualitzadora, aquesta abstracció, és evident que no afecta l'ordre real ni l'ordre imaginatiu, que no és cap vivisecció de la realitat sensible, que no es produeix com una excisió d'una partícula de l'objecte, o del *phantasma*, la qual anés a actuar l'intel·lecte possible; es tracta d'una abstracció purament intel·lectiva; per això en diuen una espècie intencional. Però una abstracció intel·lectual no és altra cosa que la separació, que fa la intel·ligència, de les diverses notes contingudes en un objecte. Ara bé, és evident que aquesta separació mental suposa, com a condició indispensable, el coneixement previ dels elements a separar.

Responen els escolàstics que aquesta abstracció, que suposa el coneixe-

ment previ, és l'abstracció de l'intel·lecte possible, no pas la de l'agent. Però nosaltres insistim que aquesta és l'essència de l'abstracció intel·lectual, que una espècie intencional plasmada, elaborada, per una potència intel·lectiva, sense un coneixement formal de l'objecte, que s'hi representa, és un absurd, o una afirmació inintel·ligible. La *species* és una representació intencional de l'objecte (Vegi's, v. g., I, 85, 1 ad. 3). ¿I quina potència intel·lectiva, encara que li doneu el nom d'intel·lecte agent, és capaç de produir una representació d'un objecte, sense coneixe'l prèviament?

Hom ha discutit molt entre els escolàstics, quina mena de representació és la de l'espècie impresa respecte del *phantasma* a què es refereix. Els tomistes solen propugnar, recolzats en l'autoritat de S. Tomàs (Cf. *C. Gent.*, lib. I, cap. 53), una representació formal i explícita. Altres li concedeixen sols una representació virtual, efectiva (SUÁREZ, o. c., lib. 3, c. 2, núm. 20).

La nostra argumentació fereix més directament l'opinió tomista que afirma més netament el caràcter representatiu de l'espècie. Quant a l'altra opinió, caldria, per a fer-ne la crítica, aclarir prèviament en quin sentit entenen que el germen (és llur exemple clàssic; Cf. SUÁREZ, o. c., núm. 22; URRÁBURU, o. c., pàg. 413) conté l'ésser viu que d'ell es forma. En el fons sembla haver-hi un concepte antiquat de la contenció germinal. Segons els fisiòlegs moderns, el germen o llavor conté *actu* tots els elements del futur organisme, però petits, en miniatura, diríem. Deixant de banda aquest punt exegetic, advertim que si aquesta representació virtual que concedeixen a l'espècie conté germinalment però *actu*, els elements representatius de l'objecte, cau també plenament sota l'objecció anterior. I si ni en germen conté *actu* la representació de l'objecte, caldria que ens expliquessin aquest nou misteri: una espècie que no representa *actu* l'objecte, i determina l'intel·lecte a conèixe'l actualment! ¿I aquell axioma: *nihil reducitur de potentia in actum, nisi per aliquod ens actu*? ¿No és, encara, un principi inconcús de gnoseologia escolàstica que, per a verificar-se la intel·lecció, cal la conjunció del conegut amb el coneixent? ¿I no és precisament perquè aquesta conjunció no existeix en l'ordre físic, que cal l'espècie impresa per a poder-la realitzar intencionadament? "*Constat*, diu Suàrez, *dari in omnibus potentiis species rerum cognoscibilium, et hoc non alia ratione, nisi ut obiectum cognoscibile, uniatur potentiae*" (o. c., I, 3, c. I, núm. 6). Si, doncs, l'espècie no representa *actu et formaliter* l'objecte, ¿com es fa la conjunció?

A compte de trobar en l'espècie impresa la solució científica del problema gnoseològic, hi trobem un misteri que caldria que fos ben explicat i ben provat, per admetre'l com a solució d'un problema purament filosòfic. Un misteri que és doble; car tan difícil és entendre que sia una espècie impresa, com un intel·lecte que, sense capir mentalment un objecte, n'extreu una espècie representativa.

La invenció de l'intel·lecte agent es deu, com ja havem dit abans, a la lògica implacable del famós principi, que suara criticàvem: *agens est nobilius patiente*. Admès el caràcter passiu de la intel·ligència, i essent aquesta una facultat espiritual, hom no podria, segons l'esmentat principi, concedir-la actuada pels objectes exteriors, o pels *phantasmata*, que són d'ordre sensible. Fou inventat l'intel·lecte agent per a fornir, extraient-la del *phantasma*, una espècie adequada, de caràcter immaterial, capaç d'influir sobre l'intel·lecte possible, i determinar-lo a la intel·lecció actual. Hom demanaria, però, si l'intel·lecte agent no és ell també una potència passiva d'ordre espiritual, i com, essent-ho indubtablement, pot determinar-se a l'acte propi, sota la influència dels objectes sensibles, del *phantasma*. Si aquest determina l'intel·lecte agent de l'estat potencial a l'actual, ¿per què no podria fer el mateix sobre l'intel·lecte possible directament?

Aquesta objecció contra l'intel·lecte agent, en el fons, no és nova (Cf. BALMES, *Filosofia fund.*, lib. 4, cap. 20; PALMIERI, o. c., thes. XXV); opinem, però, que encara està per resoldre. Car no és una solució acceptable dir que l'intel·lecte agent es determina sota la influència del *phantasma*, per la simpatia natural que importa la radicació de l'intel·lecte i de la *phantasia* en la substància de la mateixa ànima. (SUÁREZ, o. c., lib. 6, cap. 4, núm. 2.) ¿Per què, en virtut d'aquesta simpatia, no es provoca igualment la determinació de l'intel·lecte possible, que també radica en la substància de la mateixa ànima?

Hom sol dir que l'intel·lecte agent està sempre en acte. Aquesta expressió o és ambigua (Cf. *De veritate*, q. 10, a. 8, ad. 11), o és un contrasentit. És un principi inconcús de metafísica tomista que tota potència finita necessita ésser actuada per un agent exterior, que la redueixi a acte. I l'intel·lecte agent no s'escapa d'aquesta llei inexorable.

Quant a l'exemple que solen emprar els qui això propugnen, del sol que sempre llueix, encara que no hi hagi objectes il·luminats, basta dir que és un exemple antiquat. Sense matèria il·luminable i il·luminada, el sol no lluiria. És també un exemple inadequat, car l'acció il·luminativa del sol està contínuament en acte, i no a intermitències, com la de l'intel·lecte agent.

Per molt que hom inculqui el caràcter actiu de l'intel·lecte agent, sempre restarà que tant ell, com l'intel·lecte possible, són potències passives en el sentit que no estan sempre en acte (Cf. I, 79, 3) i, per tant, que necessiten un determinant per a posar-s'hi. ¿Direu que l'intel·lecte agent no és purament passiu? Però tampoc no ho és el possible; també aquest, un cop determinat, executa i produeix l'acció vital d'entendre. Ambdues potències intel·lectives procedeixen amb perfecte paral·lisme. Ambdues, un cop excitades convenientment, obren sobre llur objecte propi; la una abstraient-ne una espècie; l'altra assimilant-se'l, i fent-se'n una representació vital. Les denominacions d'agent i de possible, aplicades a l'intel·lecte, no poden tenir

altre sentit raonable, més que en relació a l'espècie impresa; l'un la fa; l'altre la rep. Però quant a la manera de determinar-se a l'acte propi, no sabem trobar cap diferència essencial entre les dues potències. Caldria, en tot cas, que els seus partidaris les determinessin més lògicament.

També el testimoni de la consciència podria fornir-nos un argument indirecte contra la lògica del sistema escolàstic.

Ningú no gosarà negar que la consciència intel·lectiva, o coneixement espiritual, percep els actes de la vida sensitiva, i no en termes generals i abstractes, sinó concretament. Aquesta percepció, segons la doctrina de S. Tomàs sobre el coneixement dels actes interns, és directa en el sentit que no exigeix la intervenció d'una nova espècie intel·lectiva elaborada *ad hoc* per l'intel·lecte agent, sinó que en haver-se actuat la intelligència sobre un objecte exterior, ja està en disposició pròxima de percebre els seus actes o funcions, sense cap espècie ulterior (Cf. I, 87; I, ad 3; In 3 Sent. d. 23, q. 1, a. 2, ad 2; *De veritate*, q. 10, a. 9, c. ad 2; ib. a. 8, ad 9; etc.) (5).

Ara bé, si l'intel·lecte pot atènyer directament, sense cap espècie pròpia, una funció sensitiva o imaginativa, ¿per què no un objecte sensitiu o imaginatiu, el contingut mateix de les funcions alludides, el *phantasma*? Màxime, si hom té en compte que, de fet, el que percebem amb la consciència, no és precisament l'acte sensitiu isolat de l'objecte, sinó referit a ell. La consciència em diu, no sols que *veig*, sinó que *veig aquest paper*, ço és, l'acte i l'objecte, tan íntimament lligats, que hom practicaria una vivisecció, en separar-los dins de la consciència.

Amb això no volem indicar el camí a seguir per a resoldre la qüestió gnoseològica, ço és, no volem dir que l'intel·lecte, d'antuvi, percep l'acte sensitiu i en ell i per ell, el contingut, o sia el *phantasma*. Aquesta via és possible teòricament, però en l'ordre real s'esdevé el contrari. Percebem directament el *phantasma*, sense adonar-nos, almenys de llei ordinària, de l'acte vital amb el qual el percebem; després, per reflexió, podem atènyer el mateix acte. Així ho palesa el testimoni de la consciència, i així ho inculca justament S. Tomàs (v. g., *De veritate*, q. 10, a. 8; I, 87, 3).

Si el gran obstacle perquè el *phantasma* pugui actuar directament sobre

(5) Així ho entenen els qui segueixen la doctrina de Sant Tomàs. Cf. URRABURU, *o. c.*, vol. 5, pàg. 826. D'altres, com SUÀREZ (*o. c.*, lib. 4, c. 5, n. 3), opinen el contrari, que és per una espècie pròpia, que percebem els actes de la nostra ànima; les raons, però, que addueixen no són gaire convincents, ni en absolut, ni des del punt de vista escolàstic. Es tractaria d'unes espècies intelligibles que no bastarien, per si soles, a determinar l'acció intel·lectiva, sense la moció prèvia de la voluntat, o la intervenció d'algun altre determinant. Així ho exigeix l'experiència interna (basta constatar que la reflexió sol ésser un acte lliure) i així ho confessen francament els alludits autors. (Cf. LOSSADA, *De anima*, d. 7, c. 1, n. 9). En resulta, doncs, una posició curiosa: una espècie que no determina l'intel·lecte! ¿I no és precisament aquesta determinació l'efecte formal de l'espècie intel·lectiva, segons l'ideari escolàstic?

la intel·ligència, si la raó exigitiva de l'espècie preparada per l'intel·lecte agent, és la condició material i sensible del *phantasma*, també és material i sensible l'acte imaginatiu. I si volíeu dir que aquest és percebut en si mateix, sense espècie, perquè està present a l'ànima, en la substància de la qual radiquen tots els actes i potències (1, 87, 4, ad 1), també ho està el *phantasma*, que, en definitiva, no és res més que el contingut, o terme immanent, de la funció imaginativa.

Hom dirà que, segons la doctrina de S. Tomàs, en els llocs abans citats, essent reflex el coneixement que tenim de l'acte sensitiu o imaginatiu, l'intel·lecte s'hi determina, no en virtut del mateix acte formalment, sinó per l'espècie directa de l'objecte sentit o imaginat, extreta del *phantasma* per l'intel·lecte agent. Però aquesta explicació sembla insuficient, a la llum dels grans principis tomistes sobre la potència i l'acte. Àdhuc donada l'espècie representativa de l'objecte exterior, l'intel·lecte no està determinat a reflectir sobre el propi acte, que ha excitat l'espècie; per a reduir-lo de l'estat potencial a l'acte de la reflexió, és necessària la intervenció de la voluntat, o d'una altra circumstància determinant de l'acte reflexiu. Altrament, tota percepció directa aniria seguida fatalment de la reflexió sobre l'acte perceptiu, contra el testimoni explícit de la consciència.

El determinant formal de la potència intel·lectiva a la reflexió sobre els propis actes, no pot ésser més que l'objecte i terme de la reflexió, ço és, el mateix acte intel·lectiu o sensitiu, si volem atendre-us a la doctrina de Sant Tomàs, o bé una nova espècie directament representativa dels actes de l'ànima, si preferiu l'opinió de Suàrez.

Hem de confessar lleialment que segons les idees abans exposades en tractar del coneixement voluntari i de l'espontani, no podem concedir a aquesta argumentació una força gaire decisiva, més que en tractar-se de la reflexió espontània. En el cas de la voluntària, el determinant no sols impellent, sinó també formal, de la reflexió és la voluntat, moguda per la intel·ligència directa de l'objecte; car en tota percepció la intel·ligència sap i, per tant, percep, almenys confusament, l'existència d'actes perceptius; i això basta perquè pugui determinar l'intel·lecte a la reflexió sobre els seus actes.

Però, quan es tracta de la reflexió espontània, l'impuls i la determinació formal han de venir dels actes mateixos, que són l'objecte de la reflexió (o bé d'una espècie representativa d'ells) i aleshores l'argumentació que hem formulat, fundada en les nocions de potència i acte, subsisteix vigorosament lògica. L'espècie directa de l'objecte exterior, extreta del *phantasma* per l'intel·lecte agent, s'ordena essencialment i formal al coneixement directe, i està indiferent quant al reflex; no pot, doncs, ésser el determinant formal de la reflexió de la intel·ligència sobre els seus actes.

EL CONEIXEMENT DEL SINGULAR MATERIAL.

L'aplicació inconsiderada del principi: *agens est nobilius patiente*, i la conseqüent teoria de l'intel·lecte agent, crea als escolàstics, més concretament, als tomistes, una situació difícil, quant a donar raó del coneixement dels objectes singulars materials. Cal parlar-ne amb certa amplitud, perquè ultra l'interès filosòfic que té en si mateix el tema, afecta, amb ses derivacions, la qüestió de les relacions del talent amb l'organisme, per la part que té o pugui tenir el coneixement sensible en la perfecció de l'intel·lectiu. És per això, que volem fer una exposició crítica de les teories dels escolàstics, per explicar el fet innegable del coneixement dels individus materials, que tan clarament ens testifica la consciència. Podem avançar, ja des d'ara, que, fins avui, el problema no ha estat resolt satisfactòriament, malgrat les temptatives enginyoses i subtils, i que, al nostre entendre, la solució és impossible sense un afebliment, o, si ho preferiu, sense una explicació de l'esmentat principi, i sense renunciar a la teoria de l'intel·lecte agent, tal com la propugnen els escolàstics de més anomenada.

Primer de tot cal consignar un punt bàsic i acceptat universalment, en l'exposició del qual s'esmercen les diverses teories: El nostre intel·lecte coneix els éssers materials, no sols en abstracte, sinó també quant a llur singularitat.

És aquesta una afirmació corroborada mantes vegades per S. Tomàs, malgrat el que d'antuvi semblen indicar els titulars de certs articles, v. g., I, 86, 1, i garantida pel mateix sentit comú fins a l'evidència. La vida humana, en sa part màxima, per no dir en sa totalitat, és la constatació d'aquest fet experimental: que la nostra intel·ligència concep, judica i raona entorn de dades materials concretes, v. g., quan dic: aquest paper és blanc (6).

(6) Hom podria suposar que SANT TOMÀS atribueix a la *cogitativa* i no a l'intel·lecte pròpiament dit, o espiritual, el coneixement judicatiu dels singulars, quan diu que la *cogitativa* o *ratio particularis* "*est collativa intentionum individualium, sicut ratio intellectiva intentionum universalium*" (I, 78, 4).

No volem escatir aquest punt d'exegesi tomista, sinó sols deixar establert que Sant Tomàs no nega a la intel·ligència, pròpiament dita, el coneixement dels singulars. Basta constatar que en el lloc citat de la *Summa* (I, 86, 1) i en molts altres de paral·lels (*ib.* a. 3 i 4; I, 89, 4; *Quodlibet*, XII, art. 11; *De veritate*, q. 10, a. 5; *Qq. disput. de anima*, a. 2, ad 1, etc.) afirma expressament que l'intel·lecte humà coneix, d'una manera o altra, els singulars; i Sant Tomàs distingeix perfectament l'*intellectus* de la *cogitativa*. Si atribuís a la *cogitativa* el coneixement dels singulars i el negués a l'intel·lecte, altra seria, v. g., la resposta *ad 1* del lloc citat.

Pel demés, és significatiu que el Sant Doctor no concedeix a la *cogitativa* en el coneixement dels singulars, més que "*collationem quamdam*", i no parla absolutament (Cf. I, 82, 2, ad 3).

Un altre text de SANT TOMÀS que cal explicar en coherència amb la totalitat del seu ideari, és *Qq. disp. de anima*, a. 20 ad. 1. Sobre el qual es pot llegir el que diu ROMEYER, o. c., pàg. 30.

Hom pot afegir, encara, que tot procediment científic es basa essencialment sobre la combinació de dades materials concretes. La Història, v. g. (podríem citar exemples encara més convincents) s'ocupa, primer, de constatar i coordinar els fets; després, hi basteix teories, apreciacions generals, etc.

Suàrez resumeix l'estat de la qüestió amb aquestes paraules: "*In hac quaestione conveniunt authores singulare aliquo modo cognosci ab intellectu nostro, quoniam id evidentissima constat experientia. Attamen difficultas est et dissensio circa modum quo singulare ab intellectu cognoscitur*" (o. c., lib. 4, c. 3, núm. 2).

Un altre punt generalment acceptat pels escriptors escolàstics, i garantit per l'experiència, és que el coneixement que tenim dels éssers materials no és *quidditatiu*, no es refereix, d'una manera directa pròpia i absoluta, a llur essència íntima, sinó més aviat al conjunt de qualitats exhibides sensiblement, i a les composicions ulteriors que en faci la intel·ligència, per la via de la deducció, abstracció, etc. Així, v. g., sabem que són éssers substancials, perquè ho exigeix la necessitat de sustentació de les qualitats que percebem, evidentment insubstituïbles; i, en general, sabem que tenen tal o qual propietat interna, perquè ho deduïm de les condicions exteriors percebudes pels sentits. Un anàlisi ben senzill ens palesaria que les idees que tenim relatives als éssers materials concrets, restarien lògicament anorreades, si volíem prescindir de recolzar-les en les qualitats sensibles.

Heus ací una manifestació de la tragèdia intel·lectual humana: reduïts a proveir-nos de les dades proporcionades pels sentits, i condemnats a ignorar-ne l'essència íntima que s'hi enclou!

Entre aquests dos extrems: l'afirmació general, que coneixem verament els éssers materials, i la negació, que sia *quidditatiu* el coneixement que en tenim, oscil·len totes les teories gnoseològiques. Però, qualsevol que sia la posició que hom adopti dins del tomisme, es topa sempre amb una dificultat seriosa: Si els singulars materials no són *actu* intel·ligibles, sinó previ el despullament de les notes individuals per l'intel·lecte agent, ¿com podrà mai la intel·lecció versar, de cap manera, sobre objectes sensibles, concrets, com a tals, i sobre d'ells exercir la seva activitat judicativa i illativa?

Es tracta solament dels éssers materials, car no és l'ésser singular, segons el tomisme, l'obstacle de la intel·ligibilitat, sinó la materialitat concreta (I, 86, 1, ad 3). I essent la *materia signata* el principi individuante dels éssers materials, resulta que aquests, en llur singularitat, com a tals, són irreductiblement i essencialment refractaris a la intel·lecció.

La qüestió és interessant i greu; les solucions intentades són diverses.

La més radical i, potser, la més lògica de totes, és la del Cardenal Caietà, el cèlebre comentarista de la *Summa Theol.* Segons ella, el nostre intel·lecte no coneix els singulars amb conceptes propis, sinó sols argüitiis, ço és, "*cum unum concipimus et aliud in illo conceptu arguimus inveniri: quod tamen quid sit non concipimus. Sicut cum concipimus Sapientiam infinitam esse, rem quandam excellentissimam subesse arguimus: quid tamen sit res illa ignotum est. Sic res illa et nota quoddammodo et ignota est. Nota quidem in alio scilicet in conceptu Sapientiae infinitae: ignota secundum suam rationem formalem et consequenter in proprio conceptu: nota arguitive, ignota directe: nota quantum ad quaestionem quia est: ignota quantum ad quaestionem quid est. Et hoc modo singulare materiale notum est intellectui nostro... Concipientes hominem et singularitatem et quod homo non subsistit per se... arguitur et concluditur ab intellectu in rerum natura res quaedam singularis... differens ab universali sibi oblata per differentiam sibi incognoscibilem quidditative*" (In. I, 86, 1).

L'opinió de Caietà, sostinguda ja per alguns vells tomistes com CAPREOLUS (In. I, Sent. d. 35, q. 2, ad. arg. cont. 4, conclus.) i per altres aristotèlics, com Averroes, és rebutjada gairebé unànimement pels moderns.

I amb raó, en quant hom limita amb ella el coneixement que tenim dels singulars a notes comunes i impròpies i argüitives.

Prescindint de la força lògica que pugui tenir dins del sistema tomista, sembla evident que l'experiència interna li és totalment contrària. No coneixem els singulars *quidditative*, però si amb conceptes propis i positius, i en formem judicis i raciocinis corresponents. Els dos llibres que tinc oberts al davant meu, m'ofereixen detalls diversos, sobre els quals puc raonar, comparar, etc., fer actes intel·lectuals; i aquests detalls em són coneguts per notes pròpies, i no tan sols *arguitive*, i responen no sols a la qüestió *an est*, sinó també, en part suficient, a l'altra *quid est*, i són, en tot cas, de natura ben diversa de les que em serveixen per formar el concepte de Saviesa infinita, subsistent, idèntica a l'Essència de Déu, citant el símil que addueix Caietà.

Pel demés, sols la lògica de sostenir una posició inicialment falsa, pot ésser la causa d'haver d'acceptar opinions tan contràries a tota realitat psicològica, com la sentència que comentem. I el mateix, o pitjor, hauríem de dir d'alguns tomistes moderns que, tancats en el clos de llur teoria tradicional, no concedeixen per als singulars materials més que un coneixement purament negatiu: "*comme une lacune d'intelligibilité*" (MARECHAL, *Le Thomisme devant la philosophie critique*, pàg. 168). L'haver de refugiar-se en posicions, com aquestes, tan contràries a la realitat experimental, constitueix un argument formidable contra les teories d'on dimanen tals conseqüències.

Volem anotar, però, que la noció de *concepte propi* i àdhuc la d'*argüitiu* no és, entre els autors, tan clara i tan uniforme, com caldria. I com es tracta d'un punt fonamental de la qüestió del coneixement dels singulars, convé definir clarament la nostra posició en la crítica de la sentència de Caietà.

a) Nosaltres propugnem que, en el coneixement que tenim de l'essència íntima dels singulars, tots els elements són, d'alguna manera, argüitius, com a deduïts de les qualitats exteriors sensibles, que la intel·ligència, paral·lelament a la percepció sensible, aprèn; i ulteriorment combina i en fa il·lacions.

b) No sabem comprendre què cosa sia el concepte propi d'una individualitat material, v. g., d'aquesta taula, sense les qualitats sensibles que la distingeixen de les altres taules. En prescindir d'elles, no hi ha res més d'individual en el concepte que la nota abstracta d'una *haecceitas*, que serà tot el que vulguin els seus patrocínadors, menys una nota pròpia, car no expressa les qualitats sensibles que li són distintives, i les úniques que ateny el nostre coneixement directe, en l'ordre de la singularitat.

En resum: qui nega la coneixença directa del singular n'ha d'admetre sols l'argüitiu; qui sosté que les qualitats sensibles, com a tals, són refractàries a la intel·lecció pròpiament dita, no pot admetre més que un coneixement impropï dels singulars. I això caldria que sospesessin bé els tomistes adversaris de l'opinió de Caietà.

Una altra de les solucions que proposen els tomistes, per resoldre la dificultat que comentem, és la que sembla indicar S. Tomàs amb els següents paraules: "*Homo cognoscit singularia per imaginationem et sensum; et ideo potest applicare universalem cognitionem, quae est in intellectu, ad particulare: non enim proprie loquendo, sensus aut intellectus cognoscunt, sed homo utrumque*" (*De veritate*, q. 2, a. 6, ad. 3).

Aquesta solució sembla tenir certa acceptació, àdhuc entre alguns que no pertanyen a l'escola tomista en sentit estricte (Cf., v. g., T. PESCH, *Psychologia*, vol. 3, núm. 851, 1.º i 4.º, pàg. 152-4); ens sembla, però, molt desencertada i trobem justa la qualificació que li aplica SUÀREZ: "*aliena a ratione*" (*De anima*, l. 4, c. 3, núm. 3), si hom s'entesta en prendre en un sentit massa literal les paraules suara citades de S. Tomàs. És cert que és l'ànima, més ben dit, l'home, l'últim subjecte d'atribució de tot acte intel·lectual, però la realització d'aquest és obra total i exclusiva de l'intel·lecte; les potències sensibles no hi poden tenir d'altra intervenció més que indirecta i remota. I si el judici, v. g., importa essencialment una còpula, ço és, la comparació i afirmació (o negació) de dos termes mentals, és evident que ha d'ésser una mateixa potència cognoscitiva en la qual es trobin els dos termes; altrament, no seria possible la comparació i l'afirmació o negació. Així ho exigeix el sentit

comú, i així ho inculquen els filòsofs espiritualistes, en demostrar la simplicitat de l'ànima (Cf., v. g., BALMES, *Filosofia elemental*, *Psicologia*, cap. 2; *Filosofia fundamental*, lib. 9, cap. XI). Ara bé, en la proposició clàssica: Sòcrates és home; hi ha un terme concret (Sòcrates) i un altre d'abstracte (home). I com la imaginació, i qualsevol potència orgànica, és incapaç d'abastar un terme abstracte, resulta que ha d'ésser sola la intel·ligència qui capeix els dos termes, i en fa la comparació judicativa, i la subsegüent afirmació.

Opinem que les paraules citades de S. Tomàs, en les quals es recolza aquesta opinió que impugnem, no expressen totalment la idea del Sant Doctor, que no són més que una solució indicada, que deuen completar-se amb aquelles altres, on el Mestre indica prou clarament que és la mateixa intel·ligència (i no sols la imaginació) la que arriba fins al *phantasma*, i l'aprèn per *quamdam reflexionem*. Heus ací les paraules de S. TOMÀS: "*Mens singulare cognoscit per quamdam reflexionem, prout scilicet mens cognoscendo obiectum suum quod est aliqua natura universalis redivit in cognitionem sui actus et ulterius in speciem quae est actus sui principium et ulterius in phantasma a quo species est abstracta; et sic aliquam cognitionem de singulari accipit*" (*De veritate*, q. 10, a. 5. Vegi's també Ib. q. 2, a. 6; *De anima*, a. 2, ad. 1; 1, 86, 1; etc.).

Aquesta posició és la general de l'escola tomista, i àdhuc dels qui segueixen, més o menys a distància, la doctrina de S. Tomàs. Autors tan allunyats del Sant Doctor en altres matèries afins, com PALMIERI (o. c. thes. 28), l'adopten; i altres fins la donen com a doctrina certa i incorporada definitivament al patrimoni de la ciència filosòfica (Cf. F. SEEVIS, *Della conoscenza sensitiva*, p. 1, c. 3, a. 9, núm. 118). És per això que caldrà tractar-la més acuradament.

I en primer terme, ens cal anotar que un sector important de la Filosofia escolàstica, representat principalment pels noms de Duns Scot i Suárez, propugna el coneixement directe dels éssers materials concrets. Hi ha, però, una diferència remarcable entre la posició d'aquests grans filòsofs de l'Escolàstica i la que nosaltres adoptem en aquest problema. Per als escotistes i suaristes el principi intrínsec d'individuació en els éssers materials, no és la *materia signata*, sinó una altra nota intrínseca, que porta el nom convencional de *haecceitas*; en el qual se separen netament dels tomistes. Tots els escolàstics, obeint a la lògica del gran principi que hem comentat abans, han de suposar, i suposen, la matèria, com a tal, refractària a la intel·lecció directa i immediata. Els tomistes admeten la matèria principi d'individuació i proclamen inintel·ligible l'individu com a tal. Els suaristes i escotistes posen el principi d'individuació fora de la matèria, i admeten intel·ligible l'individu, com a tal. Però cap escolàstic no admet la possibilitat de coneixença del sin-

gular material sota l'aspecte precís de la seva materialitat sensible (obsta sempre el famós prejudici d'escola) sense la intervenció de l'intel·lecte agent, productor d'una espècie representativa de l'objecte material, però espiritual ella en la seva essència, i, com a tal, capaç d'influir sobre l'intel·lecte possible, i determinar-lo a la intel·lecció (SUÀREZ, *ib.*, c. 3, núm. 5).

Coincidim amb els escotistes i suaristes, en el punt concret i exclusiu de rebutjar la reflexió sustentada per l'escola tomista per al coneixement dels singulars, i en establir-ne la percepció directa.

El procés intel·lectiu que estableixen els tomistes: la reflexió des de l'objecte universal a l'acte intel·lectiu, d'aquest a l'espècie, de l'espècie al *phantasma*, pot ésser constatat experimentalment, quan es tracta de la reflexió conscient i científica, però en l'ordre del coneixement espontani, la consciència testifica clarament que no es dona aquesta gradació reflexiva, sinó que, abans de conèixer l'espècie i l'acte intel·lectiu, i potser també l'objecte universal, la nostra intelligència percep el singular, com tal. Quan dic d'aquesta ploma, que és fina, v. g., no m'adono ni de l'acte intel·lectiu amb el qual capeixo la ploma en general, ni de l'espècie intelligible impresa, ni tan sols de la idea general de ploma.

Aquesta testificació experimental és encara més evident si es tracta de persones d'escassa cultura científica i, en especial, filosòfica.

També, en el terreny teòric, topa aquesta teoria amb dificultats serioses. ¿En virtut de quin determinant pot arribar la reflexió intel·lectiva a atènyer el *phantasma*? Si en el coneixement directe això li és impossible, ¿per què no en el reflex? I si per la reflexió pot atènyer l'intel·lecte passiu el *phantasma*, ¿per què no directament? ¿Quina és l'espècie determinant de l'intel·lecte a aquest coneixement reflex? Essent l'espècie intelligible qui redueix a acte l'intel·lecte, aquest no podrà atènyer res més que el que li abasta l'espècie. Si dieu que l'espècie conté també les notes individuants, heu destruït la vostra teoria, en anul·lar la funció essencial de l'intel·lecte agent, que consisteix a fornir una espècie despullada de notes individuants. I si dieu que no les conté, és impossible que, per ella sola, pugui l'intel·lecte arribar al coneixement del singular, més que en tot cas *argüitive*, o com una negació d'intelligibilitat. (És per això que havem insinuat que l'opinió de Caietà era lògica, dins el sistema tomista.)

¿És que admeteu una nova espècie intel·lectiva pròpia per aquest coneixement reflex? Però no evadireu la dificultat. De la nova espècie, com de l'anterior, us demanarem si contindrà les notes individuants sensibles de l'objecte, o no. I no us restaria altra solució lògica que admetre una espècie d'ordre espiritual, però representativa de l'objecte, com a material i concret, a l'estil

d'Escot i Suàrez, o concedir que el mateix objecte sensible, el *phantasma*, sense cap espècie intermèdia, determina l'acte intel·lectiu que versa sobre ell, com opinem nosaltres. En un cas i en l'altre, la reflexió és artificial i innecessària.

Com una mostra de la dificultat que pateixen els partidaris d'aquest coneixement reflex dels singulars, per a fer-lo viable, heus ací l'explicació ideada per un talent tan agut, com el de JOAN DE S. TOMÀS, precisament per a solucionar aquesta argumentació, que acabem de formular. "*Species ipsa abstracta in obliquo et de connotato habitudinem importat ad illa singularia phantasmatis, tamquam ad terminum a quo relictum; repraesentat enim naturam abstractam ab illis; unde relinquit aliquam connotationem et habitudinem ad illa, ratione cujus semper illa repraesentatio et cognitio per eam facta, a phantasmatis dependet. Itaque ipsa species repraesentans naturam movet etiam ad cognoscendum obliquum et connotatum talis naturae et originem unde primo abstracta est*" (JOAN DE S. TOMÀS, *De anima*, q. 10, a. 5).

Resp. Aquesta explicació ve a resultar com si hom intentés conèixer una persona determinada, mitjançant una fotografia, de la qual haguessin estat esborrats o suprimits tots els detalls de la fisonomia personal. ¿Quin profit reportaria l'haver estat extreta d'aquella persona determinada? La relació de l'espècie intel·ligible al *phantasma*, ben escatida, és una relació d'origen, sense cap fonament positiu en l'espècie, més que el d'haver-ne estat extreta per un procediment que consisteix en despullar-la de tot el que sia singular, de tal manera que es pot referir indistintament a tots els concrets de la mateixa espècie. Essent així, no sabem trobar-hi cap fonament per bastir-hi una idea pròpia i distinta del singular. I si no és així, tota la teoria de l'intel·lecte agent, i, amb ella, tota la gnoseologia escolàstico-tomista, restaria en formal contradicció, car tendeix essencialment a fornir espècies despullades de tota nota individuante, i així ho professen amb tota claredat els seus partidaris.

Les anteriors observacions es refereixen a la doctrina tomista, principalment. Quant a la crítica de l'opinió d'Escot i Suàrez, cal fer un aclariment previ. La consciència ens testifica que, de fet, tota idea relativa als singulars, expressa indefectiblement les qualitats materials llurs. La idea que tinc del meu gat importa la nota del color, forma, dimensions, actituds, etc., del mateix animal. Si en prescindia, ja no representaria el gat *mew*, sinó un altre, o el gat en general.

Deixem, doncs, de banda la qüestió, no gens fàcil, de la individuació dels éssers materials en virtut d'una *haecceitas* intrínseca, a la qual, com a un element semi-misteriós, recorren alguns autors anti-tomistes. De fet, les nostres aprehensions dels singulars materials es refereixen essencialment, al-

menys en part, a les qualitats sensibles. Això és el que principalment objecten a la teoria que comenten els seus adversaris (Cf. URRÀBURU, o. c., vol. 5, núm. 256).

No cal remarcar com aquesta objecció no afecta, per a res, la nostra posició, més que, en tot cas, per confirmar-la (7). Per a nosaltres, el coneixement directe dels singulars materials és essencialment el coneixement de llurs qualitats sensibles, exhibides en el *phantasma*. I això és, també, el que vénen a dir els autors esmentats, almenys, els que hem pogut estudiar directament. En tractar del coneixement directe dels singulars no el refereixen a una *haecceitas* intrínseca, en la noció de la qual hom faci abstracció de les qualitats o accidents sensibles, sinó als mateixos accidents o qualitats concretes, expressament. Heus ací un text, ben clar, de SUÀREZ: "*Species quae primo fit ab intellectu est omnino similis in repraesentatione phantasmati; sed per phantasma tantum repraesentatur res secundum accidentia per se sensibilia; ergo eandem rem et eodem modo repraesentat species intelligibilis facta ab intellectu agente*" (*De anima*, lib. 4, c. 4, núm. 1).

Tot amb tot, la nostra opinió, en el fons, ve a coincidir amb la de Suàrez si prescindim de l'intel·lecte agent i de les espècies impreses, que Suàrez, com els altres escolàstics, reputa elements imprescindibles, i nosaltres rebutgem com a innecessaris.

CONCLUSIONS

Els arguments amb què hem impugnat el coneixement dels singulars per un procés de reflexió, proven que els coneixem directament. Ho proven, primer, per exclusió, i, després, també positivament; sobretot l'argument d'experiència, el qual és en si, i en la manera que l'hem formulat, una prova positiva del coneixement directe dels singulars. No cal insistir-hi. Mes aviat serà convenient de fer una exposició esquemàtica de la nostra teoria, i remarcar-ne algunes coherències notables amb altres punts de doctrina gnoseològica generalment acceptats.

Heus ací reduït a uns quants punts l'esquema del procés gnoseològic:

a) L'intel·lecte és una potència passiva, en el sentit que, trobant-se en estat potencial, necessita un determinat *quoad specificationem* i *quoad exercitium*, per arribar a l'acte propi. Cal, però, no exagerar la passivitat de l'intel·lecte, fent-ne com un ésser inert i sense acció vital sobre l'objecte, com si, en totes les fases del procés intel·lectiu, necessités d'ésser portat per l'impuls de l'objecte.

(7) El mateix diem d'altres objeccions que solen fer-se contra la teoria del coneixement directe dels singulars materials (Cf. MENDIVE, o. c., n. 148). En el nostre sistema es resolen automàticament, i no cal fer-ne una refutació expressa.

b) Res no obsta perquè el *phantasma* pugui obrar directament sobre l'intel·lecte en estat potencial, i determinar-lo a la intel·lecció. Especialment en l'home, per la unitat substancial de l'intel·lecte i la imaginació (radiquen en la mateixa substància, la de l'ànima), l'acció del *phantasma* sobre la potència intel·lectiva, no sols no és absurda, sinó que és, junt amb la seva recíproca, l'expressió de l'estat o grau d'espiritualitat propi de la nostra ànima, i és facilitada i simplificada per la simpatia natural de les potències.

c) El que percep primerament i directa l'intel·lecte en el *phantasma* és el conjunt d'accidents o qualitats sensibles; el conjunt, o alguns detalls isoladament.

d) Coneguts els accidents, venim *per discursum* en coneixement intel·lectiu de la substància, per tal com un ésser accidental no pot existir sense un altre que el sostingui. Així també, la natura i les propietats íntimes de la substància es descobreixen discursivament, per les operacions i qualitats exteriors.

e) Les idees universals s'obtenen de les singulars per abstracció i per comparació.

f) No hi ha cap necessitat d'espècie intel·ligible impresa, per a determinar la potència intel·lectiva al seu acte. Com el *verbum mentis* determina la voluntat, així, *servatis servandis*, el *phantasma* determina l'intel·lecte a emprar-se sobre ell. La intervenció d'un intel·lecte agent és, doncs, sobrera, inútil.

Una objecció i un aclariment. Almenys haureu de concedir que els objectes materials, tal com són en si mateixos, no obren directament i immediata sobre l'intel·lecte, per a determinar-lo al seu acte, sinó en quant estan continguts en el *phantasma* prèviament format per la imaginació. Altrament, no podríeu explicar-vos el fet universalment reconegut de la necessitat del concurs de la imaginació en tot acte intel·lectiu. Aleshores, l'intel·lecte podria percebre directament els objectes materials, sense mobilitzar la funció imaginativa.

Resp. El punt essencial de la discrepància entre la nostra teoria i l'escolàstica no és, precisament, si els objectes exteriors sensibles poden obrar directament sobre l'intel·lecte, o si és necessària la intervenció dels sentits i de la imaginació; sinó aquest altre: un objecte sensible (sia com a existent en la realitat exterior, sia com a elaborat per la imaginació i contingut en el *phantasma*), pot, o no pot, pel fet d'ésser d'ordre material, provocar l'acte intel·lectiu? Els escolàstics ho reputen absolutament impossible; nosaltres ho creiem possible, almenys negativament, ço és, per manca de proves. Hom veu, doncs, que en concedir que, en el present estat del nostre intel·lecte, no són els objectes exteriors directament, sinó en quant continguts en el *phantasma*, el determinant de l'acte intel·lectiu, no atenuem per a res, les afirma-

cions establertes anteriorment, com a bàsiques del present estudi. A l'ordre material pertanyen, igualment, l'objecte exterior, i el *phantasma* que el representa.

La necessitat de la funció imaginativa per l'acte intel·lectiu, no sols en els inicis del procés de formació d'una idea, sinó també sempre que es suscita novament en la consciència, planteja als filòsofs espiritualistes un problema ben difícil de resoldre, en qualsevol teoria. Pensem parlar-ne amb l'amplitud que cal. Per ara, basti remarcar que no són sols els objectes materials, sinó també els d'ordre espiritual, els que no podem percebre, sense la funció imaginativa. El fet és evident, i constatat per tots els ideòlegs de qualsevol escola. No és, doncs, per la raó formal de llur materialitat sensible, que neguem als objectes exteriors el poder d'actuar directament i immediata el nostre intel·lecte. És que raons, d'ordre més aviat experimental que teòric, ens manifesten que en el present estat de vida, mixta d'esperit i de matèria, la nostra ànima no es comunica directament amb la realitat externa, sinó mitjançant els sentits exteriors i interiors. Però, en l'estat de deslligament del cos, no existint els sentits, el procés intel·lectiu pot i deu anar directament de l'objecte exterior a la intel·ligència, sense passar pels sentits ni per la imaginació.

L'esquema gnoseològic que acabem de presentar, com a resum de les nostres idees sobre aquesta matèria, concorda perfectament amb les dades experimentals de la Gnoseologia (millor diríem que ha estat formulat en vista d'elles) i amb altres principis que, si no són rigorosament experimentals, són com axiomàtics entre els autors de totes, o gairebé totes, les escoles filosòfiques.

Heus ací alguns punts a remarcar:

a) La perfecció intel·lectiva, el talent, és *per se* i en termes generals, proporcional a la de la percepció sensible. Aquest principi, que no és gaire fàcil de justificar en altres sistemes que l'accepten plenament (vegi's el que diguérem en comentar la raó psicològica de S. TOMÀS, I, 85, 7; *Criterion*, núm. 19, pàg. 439 i seg.), obté, en el nostre, una explicació tan simple com lògica. Basta recordar el que inculcàvem suara, com a distintiu de la nostra teoria sobre el procés cognoscitiu: que la intel·ligència percep directament i primària, i sols allò, que expressa el *phantasma* de la imaginació.

Advertim que cal posar a aquest principi les reserves anotades en tractar aquesta matèria, en el lloc esmentat de la nostra revista de Filosofia.

b) Hom accepta universalment, i ho comprova l'experiència, que no coneixem *quidditative* els éssers materials, sinó sols en quant ens els mostren els detalls sensibles, que hi hem conegut. En el nostre sistema, és aques-

ta una afirmació bàsica, imprescindible; millor diríem, n'és tota l'essència. En els altres sistemes que fan començar el coneixement intel·lectiu, no pels accidents sensibles, sinó per la mateixa essència universal, la cosa no és tan simple ni tan clara.

Els tomistes diran que també l'espècie impresa de llur sistema, elaborada per l'intel·lecte agent, és extreta del *phantasma* i, per tant, limitada i ajustada a les condicions d'aquest. Però els demanàriem, si aquesta abstracció misteriosa de l'intel·lecte agent, és feta a base d'un coneixement previ dels elements sensibles, o no. Si accepten la primera hipòtesi, admeten un coneixement intel·lectiu directe del singular material; si la segona, no acabem de comprendre, perquè l'espècie impresa ha d'ésser determinada i limitada pels elements de la percepció sensible, dels quals s'ha prescindit en elaborar l'espècie, i els quals són inconeguts de la potència plasmadora de l'espècie intel·lectiva.

c) Remarquem finalment el fet psicològic de la connexió de la idea amb la imatge. Però com aquesta qüestió interessantíssima pensem tractar-la expressament en una altra ocasió, ens acontentem per ara d'alludir-la, per no allargar innecessàriament les pàgines del present estudi.

UNA DERIVACIÓ TEOLÒGICA

Aquestes idees tenen una derivació teològica, que volem consignar expressament. Es refereix al coneixement que tenen els àngels de les coses materials. Fem constar prèviament que és una qüestió sobre la qual els teòlegs discuteixen amb gran llibertat i diversitat d'opinions (Cf. CH. PESCH, *De Deo creante*, núm. 373), entre les quals bé pot cabre també la nostra, derivació, com hem dit, de les idees exposades en el present estudi.

Les diverses opinions dels teòlegs responen, com és natural, tractant-se de matèries de lliure discussió, a les diverses posicions adoptades en la gnoseologia dels singulars materials; sempre, però, uns i altres sota la influència coercitiva del principi que hem comentat, el qual ve a ésser, també en el camp de l'Angelologia, com un axioma que ningú no gosa criticar.

El grup més copiós, i el més significat, sosté, amb S. Tomàs, que els àngels coneixen les coses materials per espècies intel·ligibles infuses per Déu en llurs intel·ligències. La raó és òbvia: éssers totalment immaterials com són, no poden produir-se el *phantasma*, del qual sia extreta l'espècie. Tampoc no tenen intel·lecte agent, per la mateixa raó; fóra completament inútil. No hi ha, doncs, més remei: o els éssers materials imprimeixen en ells directament llur espècie intel·ligible, o és Déu qui els la infon. El primer extrem del dilema importa la negació del principi intangible.

Aquesta és també la posició de Suàrez i de la seva escola, malgrat d'haver admès en l'home el coneixement directe del singular material.

Els escotistes, en canvi, suposen en els àngels un procés semblant al de la intel·ligència humana quant als objectes materials singulars, ço és, per espècies directes, emanades dels mateixos objectes; per això admeten en els àngels, com en els homes, un intel·lecte agent, forjador d'espècies espirituals, representatives dels éssers materials, i capaces de determinar a l'acte propi, la intel·ligència dels àngels, sempre obeint a la lògica del gran principi; que els objectes materials no poden influir damunt l'intel·lecte, que és una potència espiritual.

Finalment cal citar l'opinió d'un teòleg modern, de gran empena i originalitat, adduït diferents vegades en el present estudi, el jesuïta D. Palmieri; el qual, rebutjades, en el terreny de la Filosofia, les espècies intel·ligibles i l'intel·lecte agent, influït, però, encara, de la pressió del principi axiomàtic, sosté que els àngels es determinen al coneixement directe dels éssers materials, en virtut d'un impuls inicial, que Déu imprimí a llurs intel·ligències, en ordre a dirigir l'atenció sobre els objectes (PALMIERI, *De Deo creante*, thes. XX).

Hom veu que aquestes diverses opinions, dintre llur varietat, obeeixen a la mateixa tònica fonamental: la suposada i indiscutida impossibilitat que un objecte material pugui influir sobre la intel·ligència espiritual, i determinar-lo a l'acte: "*Ratio est*, diu SUÀREZ, *quia naturaliter non potest spiritus immediate et directe pati aut affici aut excitari ab objecto materiali, quia est spiritui omnino improporcionatum*" (*De Angelis*, l. 2, c. 6, núm. 24). Però, un cop rebutjada aquesta impossibilitat, no hi ha cap inconvenient d'admetre que, en els àngels, com en els homes, la intel·ligència és determinada *quoad specificationem* i *quoad exercitium*, per la presència de l'objecte mateix, sobre el qual recau l'acció intel·lectiva. En l'intel·lecte humà, durant la vida present, els objectes materials obren determinant-lo a la intel·lecció per mitjà del *phantasma* o imatge, que en els àngels no es dona, per tal com són esperits purs. Hom ha de convenir, però, que en l'ordre metafísic, i a la lògica del principi escolàstic, la mateixa dificultat hi ha per al *phantasma*, que per a l'objecte exterior, en ordre a determinar l'intel·lecte, car tots dos són factors d'ordre infra-espiritual.

Aquesta manera de conèixer, per influència directa dels objectes sobre la potència intel·lectiva, seria per als àngels el natural i ordinari de conèixer els éssers materials; sense intentar de negar, i molt menys, si hi ha raons teològiques convincents, la intervenció d'espècies infuses en els inicis de llur existència.

Sempre ens ha semblat una construcció innatural, un artifici, la condició, atribuïda als àngels, de conèixer els éssers materials per espècies infu-

ses immediatament per Déu en llurs intel·ligències. No és aquest el procediment normal de la Creació! Cada creatura, dins del seu ordre, és perfecta i expedita per a actuar-se en les operacions, que li són pròpies; sols necessita l'impuls general (antecedent o simultani) de la Causa suprema. I una natura, tan perfecta com la de l'àngel, necessitaria per a actuar la seva potència intel·lectiva, la intervenció directa, especial, de Déu? Nosaltres opinem que l'Angelologia hi sortiria guanyant, si podia suprimir aquest afegitó de les espècies infuses, com a element necessari per al funcionament de la intel·ligència angèlica.

Els tomistes tenen raó contra els escotistes, en negar la necessitat de l'intel·lecte agent, tractant-se d'unes intel·ligències exclusivament espirituals; però els escotistes en tenen contra els tomistes, en establir que els àngels coneixen les altres coses, per espècies directament emanades dels objectes mateixos (8).

El que acabem de dir de la intel·ligència dels àngels, ho podem i devem aplicar proporcionalment a l'intel·lecte humà, en l'estat de separació de l'ànima i el cos, per la supervivència immortal dels esperits. Amb el qual i el que hem dit anteriorment, restaria automàticament solventada alguna dificultat que es proposa S. Tomàs (I, 89) i deixa sense una solució plena i satisfactòria, perquè no és possible de trobar-la dins del sistema escolàstic. En tractarem expressament en un altre lloc.

Quant a la Intel·ligència divina, només cal recordar que a l'Acte puríssim li repugna qualsevol actuació *ab extrinseco*. És impossible, doncs, que

(8) Sant Tomàs, conseqüent amb les seves opinions filosòfiques, ensenya que la intel·ligència dels àngels està sempre en acte respecte dels objectes que coneix naturalment, i no en estat potencial com la dels homes (I, 58, 1). Això s'ha d'entendre, no quant a la consideració actual dels objectes, sinó quant al coneixement habitual, quant a l'estat d'ignorància o de coneixença.

Sobre la consideració actual dels objectes, opina Sant Tomàs que la intel·ligència de l'àngel està sempre en acte respecte d'ell mateix; però, quant als altres objectes, pot estar en potència. "*Intellectus angelì non est in potentia respectu essentiae eius, sed respectu eius semper est in actu; respectu autem aliorum intelligibilium, potest esse in potentia*" (*De veritate*, q. 8, a. 6, ad 7).

Aquesta opinió no és inconciliable amb el que acabem de proposar. No tenim cap inconvenient, ans ho reputem molt lògic, d'admetre que l'intel·lecte de l'àngel està sempre actuat respecte de la seva essència. Quant al coneixement habitual de les coses sensibles basta notar que la raó per la qual la nostra intel·ligència es manté en estat purament potencial, és, entre altres, perquè els objectes no estan d'antuvi i sempre, a l'abast dels sentits, pels quals comença la intel·lecció humana. En la de l'àngel, però, els objectes sensibles no serien coneguts pel mitjà dels sentits, dels quals l'àngel està desproveït, sinó directament i sense els límits de temps i espai, almenys en els termes estrictes que exigeix l'acció pròpia d'un ésser material sobre un altre de la mateixa índole.

Encara hom podria admetre còmodament aquell impuls inicial que en aquest sentit suposa Palmieri (nosaltres, però, el reputem un element artificial, un altre afegitó). Després, el vigor de la intel·ligència angèlica, la seva condició purament espiritual, fornirien el complement de l'explicació.

el coneixement que té Déu dels singulars, sia determinat pels objectes mateixos, ni directament, ni indirecta.

ORDRE DEL PROCÉS COGNOSCITIU

Resta encara una qüestió, sobre la qual ens és obligat de parlar, puix és el complement lògic i indispensable de la doctrina fins ara exposada, sobre el coneixement dels éssers singulars materials, i pot ésser important per ses derivacions a la qüestió del talent: *l'ordre dels nostres coneixements*.

Els tomistes, conseqüents amb llur teoria del coneixement reflex dels singulars i directe dels universals, afirmen que primer percebem l'universal que el singular. I dins l'ordre universal, les idees menys universals són les més tardanes, perquè s'atansen més als singulars. Comença, doncs, el procés intel·lectiu per la idea més universal i més vaga, la de l'ésser, i va davallant pels gèneres i espècies subalternes, fins a l'ínfima d'aquestes, que és l'última de les que abasta directament l'intel·lecte. N'hi ha molts, però, que opinen, com CAIETÀ (*De ente et essentia*, q. 1, concl. 2), que aquest descens no cal que sia rigorosament ordenat i gradual, que pot produir-se el salt de les categories més transcendents a les menys universals, sense passar per les intermèdies (Cf. URRÀBURU, o. c., pàg. 894).

Contràriament, els qui admeten la coneixença directa dels singulars solen establir, com Durand, Suárez, etc., un ordre general ascendent en el procés intel·lectiu: primer, els singulars; després, els universals. Quan es tracta, però, de l'ordre dels mateixos universals entre si, es decanten amb preferència per la via descendent: dels més universals als que no ho són tant; v. g., SUÀREZ (o. c., núm. 16).

ESCOT (*In. l. Sent.*, d. 3, q. 2) i els seus deixebles adopten una posició anòmala, original, en fer començar el procés intel·lectiu per l'ínfim universal, l'espècie àtoma, abans i tot que el singular.

Hem de començar establint una distinció que podria ésser la clau de la solució del problema.

Cal distingir dues menes d'universals, o dues classes d'idees que volen ésser designades amb aquesta denominació: universal. N'hi ha uns que ho són per raó de llur vaguetat, perquè són conceptes confusos, en els quals res (o molt poc) no es concreta i determina; resulten idees boiroses, mig esfumades, que, per això mateix, tant poden ésser *a* com *b* com *c*, etc., i en aquest sentit es dirien comunes i aplicables a *a*, a *b*, o a *c*, indiferentment. Però n'hi ha d'altres, els que podríem anomenar universals reflexos, científics, o pròpiament tals, que no basen llur universalitat en l'aprensió vaga

i confusa, sinó en l'abstracció intel·lectual; en virtut de la qual, de les moltes notes, clares i distintes, que integren un concepte, es va prescindint mentalment d'algunes més particulars, i en resta una d'aplicable a altres objectes. Sempre, però, cal remarcar-ho bé, la nota (o notes) universal és una idea clara i distinta, un concepte perfectament definible. Els primers importen essencialment una coneixença imperfecta; els segons assenyalen el punt culminant de la perfecció intel·lectual. Els primers es dissipen, s'esvaeixen, amb l'atenció i l'estudi; els segons es confirmen i s'aclareixen més.

En relació amb els singulars, els universals primers representen un grau o una etapa intel·lectual inferior, car sempre el coneixement detallat i concret d'un objecte és més perfecte que el coneixement obscur i vague. En canvi, els segons assenyalen un progrés sobre el coneixement singular, el que hi ha del coneixement analític al sintètic: després d'haver analitzat i ponderat bé les notes que integren un objecte, és quan la ment pot triar les essencials i copsar-hi la raó d'universalitat.

Exemples confirmatius d'aquesta distinció: Quan dic que l'ésser abstracte és l'objecte de la Metafísica, parlo de l'universal científic; però quan dic, *una cosa*, això és *una cosa*, expressió tan freqüent en el llenguatge vulgar, es tracta de l'universal del segon mode, de la vaguetat. Quan dic que un triangle és una superfície limitada per tres línies rectes, assenyalo una nota abstracta, universal, però clara i distinta, i ben precisa; i en predicar aquesta definició d'un equilàter o d'un isòsceles, o d'un escalè, faig una afirmació clara i plena. Compareu aquesta nota abstracta amb la imatge d'un triangle real i concret, però que, vist de lluny, es presenta amb forma boirosa, i hom no pot precisar si és equilàter, isòsceles, o escalè.

Segons aquesta distinció i els principis abans establerts, intentarem la solució del problema de la prioritat lògica dels universals. Fem notar que ens basem en l'argumentació de S. Tomàs (I, 85, 3), que, en principi, reputem incontrovertible.

Heus ací les idees de S. Tomàs: Tot el que procedeix de l'estat de potència a l'acte, arriba primer a l'acte incomplet, que és mitjà entre la potència i l'acte, que a l'acte perfecte. En procedir, doncs, el nostre intel·lecte a actuar-se, troba primer l'universal que el singular, car el coneixement d'aquest es refereix a notes distintes i determinades, mentre el del primer importa essencialment una certa vaguetat i confusió característiques del coneixement imperfecte (9).

(9) PALMIERI, qui en aquest punt no sembla trobar-se gaire lluny dels escotistes, critica així l'argumentació de Sant Tomàs: "*non sequitur necessario quod debeat esse prior cognitio indeterminatissima entis, nam potest esse cognitio confusa quidem, illius tamen obiecti quod prius ei obijcitur.*" (*Anthrop. thes.*, XXVIII.)

Aquesta observació de Palmieri és justa en si mateixa, però no afavoreix la teoria escotista, sinó la que nosaltres propugnem derivada de la del coneixement directe dels

El mateix principi és aplicable i, de fet, l'aplica S. Tomàs al coneixement sensitiu.

La conclusió final és aquesta: "*Tam secundum sensum quam secundum intellectum cognitio magis communis est prior quam cognitio minus communis.*"

D'aquesta doctrina, i del que abans hem explicat, resulten aquestes dues proposicions, en les quals es resumeix el nostre pensament sobre aquesta qüestió.

a) Sempre que la percepció intel·lectiva és vaga i indeterminada, i per tant, imperfecta, ja perquè ho ha estat la percepció sensitiva, base de la intel·lectiva, ja, potser, per altres causes, el procés intel·lectiu segueix la via descendent, de l'universal al particular; la qual, en aquest cas, és la via indispensable per al perfeccionament intel·lectual. És el cas a què es refereix l'argumentació de S. Tomàs. Un cas freqüent en tot el transcurs de la vida intel·lectual, quan hom comença a actuar la intel·ligència en un ordre determinat de coneixements, que ens vingui de nou; i, encara més pròpiament, sembla ésser el cas dels inicis absoluts de la vida de la intel·ligència, en cada individu. La causa és sempre la mateixa, la que assenyala S. Tomàs, el pas gradual de la intel·ligència de l'estat potencial a l'acte, primer imperfecte, fins a assolir la perfecció que li és pròpia.

Aquesta consideració sembla d'un valor absolut en l'ordre intel·lectual teòric. Pràcticament, però, l'home no és sols intel·ligència, és voluntat, és afecte, és passió. Per això, en intentar de determinar la idea que fou la inicial de l'existència humana, cal considerar l'home integralment, i no sols en l'ordre intel·lectual pur. I si és cert el que diuen alguns psicòlegs moderns, que els primers moviments i activitats vitals responen a tendències o afectes, com la fam (TURRÓ), la *libido* (FREUD), o, segons d'altres, l'admiració traduïda a l'exterior en l'actitud d'obrir els ulls extraordinàriament i fixa davant dels objectes, semblaria destruir-se l'afirmació tomista, que la primera idea, que envaeix la pensa de l'infant, és la d'ésser, car la fam, la *libido*, l'admiració, etc., importen conceptes més concrets i més determinats que el generalíssim d'ésser.

Nosaltres, però, opinem que aquestes i altres dades semblants de la

singulars, i que resumim en el text amb les dues proposicions que hi segueixen immediatament.

Si la confusió del coneixement és tal que en resten esborrats els trets individuants de l'objecte, lògicament hem de pensar que en el moment de la màxima confusió, que és el moment inicial, restaran esborrats, ultra els individuants, els trets específics i els genèrics, i el concepte restarà reduït a la idea més vaga, que és la d'ésser. És el cas de la primera proposició. Però, si la confusió no arriba al grau d'anullar els trets que són característics i singulars de l'objecte, aleshores el que ateny la intel·ligència no és l'espècie àtoma, ni cap universal, sinó el singular i concret. És el cas de la segona proposició.

Psicologia moderna, àdhuc suposant-les científicament comprovades, no resolen la qüestió de la prioritat cronològica de les nostres idees, car es refereixen necessàriament a un estat de la vida intel·lectual, que no és el primer en absolut, sinó que en suposa d'altres, que potser no han tingut cap manifestació exterior, o, almenys, no han estat apreciades, els quals, lògicament, han de referir-se a idees cada cop més vagues i imperfectes, i, en últim terme, a la d'ésser, que és la més imperfecta de totes.

b) Quan la percepció sensitiva és clara i distinta, com s'esdevé normalment en el transcurs de la vida, i sobretot si es tracta d'objectes ja habitualment coneguts, la intel·lecció corresponent no comença per l'universal, sinó pel singular i concret, tal com el presenta l'aprensió sensitiva. El procés intel·lectiu, aleshores, segueix la via ascendent vers l'universal pels procediments d'abstracció, comparació, etc. Es tracta de l'universal científic, del concepte transcendent, en el qual consisteix la perfecció intel·lectual, i al qual arriben, uns més aviat que els altres, segons el grau de talent de què estan dotats.

La prova teòrica s'obté fàcilment amb l'aplicació dels mateixos principis de S. Tomás. Ací la perfecció no consisteix, com quan es tracta de l'universal de la vaguetat i confusió, a descendir al coneixement detallat, singular, sinó al revés, a remuntar-se a les idees universals, que són la llei reguladora de l'ordre singular. És per això, que l'intel·lecte, en actuar-se vers l'acte propi complet i perfecte, ha de seguir la via ascendent.

Pel demés, la història de totes les ciències n'és una prova experimental irrefutable. En això consisteix el progrés científic, en ascendir, recolzats en l'anàlisi, que és coneixement detallat i singular, a la síntesi dels principis i les lleis científiques, que són essencialment universals. (Vegi's BALMES, *Filosofia fundamental*, lib. 1, cap. 4.)

I fins l'experiència interna ens diu amb tota claredat que, en els assumptes normals i corrents de la nostra vida, comencen els nostres coneixements intel·lectuals en el punt mateix que assenyalen els sensitius, o sia en el singular i concret; des del qual hom pot arribar, i sovint s'hi arriba, al coneixement universal; però, a voltes, es realitza tot el procés intel·lectiu, sense haver-se produït ni una idea universal, o almenys, molt tardanament i secundària.

Sembla oposar-se a aquestes idees el conegut principi, axiomàtic entre els afiliats a l'escolàstica (v. g. I, 79, 7) i corroborat pel mateix BALMES (*Fil. fundamental*, lib. 5, c. I i XI), amb el qual, en aquestes matèries, convenim més que amb els aristotèlics: *Nihil intelligitur nisi sub ratione entis*.

Per tal de posar en clar l'abast d'aquest principi, convé establir una distinció tan fàcil, com fàcilment negligida: Una idea pot referir-se a un ob-

jecte de dues maneres: explícitament i implícita, expressant-ne mentalment les notes constitutives, o bé, només suposant-les, deixant-les, com a latents, dins la consciència. En la idea integral que tinc de S. Tomàs entra que fou frare dominicà, que visqué al segle XIII, etc. Ara, en citar-lo i comentar-lo habitualment, no penso aquests detalls, però els trobaria fàcilment reflectint i escorcollant en el meu ideari. Hom veu clarament, i cal remarcar-ho, que per a fer explícit el que estava contingut implícitament en una idea, cal una idea nova, un acte intel·lectiu numèricament distint de l'anterior.

No hi ha cap percepció intel·lectiva que no importi latent i implícita la idea d'ésser, que pot esdevenir, fàcilment, explícita, per la reflexió, amb un nou acte de la intel·ligència; però és fals que la idea d'ésser sia necessàriament l'objecte explícit i directe en tota intel·lecció. La consciència em diu ben clarament que moltes de les idees i percepcions que tinc es refereixen a objectes materials concrets, sense cap expressió de l'ésser abstracte. En pensar Pere, penso un home, un animal, etc., un ésser, en últim terme; però això no vol dir que en la idea que tinc de Pere es contingui, per a res, la idea expressa d'ésser, ni de cap altre universal (10). La hi trobo per reflexió; una reflexió tan simple i tan fàcil com vulgueu, però reflexió, al fi i al cap. Una reflexió, a més, directa, ço és, que per arribar a la idea d'ésser des de la d'En Pere, no em cal passar gradualment per totes les categories intermèdies, sinó que hi arribo, o puc arribar-hi, directament, de primer antuvi. Més encara, nosaltres concediríem que la ment en reflectir sobre els objectes concrets que coneix, se'n va espontàniament a la nota general d'ésser, amb preferència sobre les altres universals que constitueixen l'objecte, per la raó que les propietats o notes més fàcils, més conegudes, i que ens són més familiars d'un objecte, són les primeres que se'ns presenten en reflexionar-hi.

Els peripatètics invoquen molt sovint la intervenció de l'element universal en tots els actes intel·lectius i volitius. Opinem que aquesta intervenció és una veritat sempre certa, i moltes vegades, estèril. Tots els éssers singulars, pel fet d'ésser-ho, reflecteixen una idea o principi universal, sota la qual poden classificar-se. Qualsevol acció referent a un objecte determinat, es refereix implícitament a totes les categories universals superiors a dit objecte, i en ell verificades. ¿I qui gosarà sustentar que, per això mateix, tota acció es refereix a un universal, com al seu objecte exprés i formal? Un fuster, v. g., en emprar les eines pròpies, obeeix implícitament a aquest principi:

(10) Dissentim francament d'alguns autors, que semblen reduir els conceptes singulars a una composició artificiosa, a base d'elements universals. "*Conceptus singulares*, diu PALMIERI, *coalescunt ex conceptu aliquo universali determinato per factum sensationis aut aliquid simile*" (o. c., thes. XXVIII). Encara ens desplauen més aquestes altres paraules del mateix autor: "*In conceptu singularis continetur explicate conceptus universalis.*" "*In his conceptibus ego existens, hic homo, habes universale explicatum.*" (Ib.)

Amb les eines de fuster hom pot fer taules. ¿I volem dir que l'objecte, que intenta produir el fuster amb les eines, és una taula en abstracte?

El principi: *Nihil intelligitur nisi sub ratione entis*, no té altre valor que el que li permeten aquestes observacions. Quan percebem mentalment un objecte concret i clar, la idea d'ésser no hi és explícita, no preexisteix, més que implícitament, a l'acte reflex pel qual és formulada explícitament; un acte nou i distint de l'anterior amb el qual percebíem l'objecte concret. Per a poder ocupar-nos de l'ésser general, i formular-ne la idea expressa, cal que deixem mentalment, més o menys, la idea de l'objecte concret.

A això ve a reduir-se, substancialment, el que diu BALMES (*Fil. fund.*, lib. 5, c. II), malgrat certes discrepàncies externes, més aviat de lèxic.

Hi ha una distinció corrent entre els escolàstics, que expressa així el Card. CAIETÀ: "*Natura aliqua dupliciter sumitur in communi, scilicet, adverbialiter et nominaliter. Adverbialiter quidem, ut cum dicitur quod color in communi est obiectum visus, non enim color communis aut universalis, sed color communiter et universaliter est obiectum visus, quoniam visio non terminatur ad colorem universalem, hoc enim solo intellectu attingitur, sed ad colorem universaliter, id est in quocumque, quandocumque et uticumque invenitur. Nominaliter autem cum dicitur quod color in communi intelligitur, scitur, deffinitur, etc. Quoniam color universalis, id est abstractus a conditionibus individuantes haec terminat*" (In. I, 80, 2). Segons això, classificariem el principi escolàstic, que comentem, d'aquesta manera: "*Nihil intelligitur nisi sub ratione entis, adverbialiter sumptum, concedo; nominaliter, nego.*"

L'ésser abstracte i els universals constitueixen, dins l'objecte integral de la intel·ligència, una nota característica i distintiva, a la qual no pot arribar el coneixement sensible. Però l'acció intel·lectiva no versa sempre sobre aquests objectes propis i reservats; té una altra esfera més modesta, la dels objectes materials concrets i singulars, que li és comuna amb les potències cognoscitives inferiors.

La posició del nostre intel·lecte és, també en aquest punt, intermèdia entre els esperits purs (Déu, àngels) i els éssers inferiors; amb els primers té de comú, si bé en un grau molt inferior, les idees universals; amb els segons, el coneixement sensible, però sota un aspecte essencialment superior.

LA VOLICIÓ DEL SINGULAR MATERIAL.

L'íntima relació de les dues grans potències espirituals, intel·lecte i voluntat, fa que tota teoria especial, referent a l'ordre intel·lectiu, es projecti

sobre el terreny de la volició, amb una modalitat pròpia. Així s'esdevé en la qüestió del coneixement dels singulars materials, quant a les derivacions que té a l'ordre volitiu. En el cas de la nostra teoria, el pas d'un ordre a l'altre és obvi i fàcil: la intel·lecció dels singulars, directa i formal, determina la voluntat a acceptar-los, o rebutjar-los, en el mateix sentit, formal i directe, de llurs qualitats individuals. Però en el cas de la teoria tomista del coneixement reflex dels singulars, que acabem de criticar, la solució no és tan expedita. En el terreny de la volició dels singulars, com en el de la intel·lecció, el tomisme es crea situacions difícils, sempre obeint a la lògica dels principis aristotèlics, i, en especial, per l'aplicació inconsiderada del principi que hem comentat, segons la qual, un objecte d'ordre sensible no pot influir sobre una potència espiritual, i determinar-la a l'acte propi.

Si la voluntat és, com ensenya S. TOMÀS (I, 89, 2), i ho ratifica el mateix sentit comú, un apetit o tendència, que segueix el coneixement intel·lectual, així com l'apetit sensitiu segueix el coneixement del propi ordre, es dedueix, donats els principis tomistes, que la voluntat superior o racional, essent una potència purament passiva, no pot determinar-se al seu acte, més que per un objecte d'ordre espiritual o espiritualitzat, ço és, universal.

Això no s'avé gaire amb l'experiència interna, que ens diu, amb tota claredat, que també els objectes materials concrets poden excitar la nostra voluntat, i ésser el terme dels actes volitius. Si la voluntat superior no pot moure's més que per motius d'ordre universal, ¿com pot atènyer els singulars materials, que són l'objecte propi de l'apetit inferior? Si algun d'ells influïa sobre la voluntat, determinant-la a l'acte, es violaria el famós principi. Més encara, com la voluntat es refereix als objectes, tals com són en la realitat, si hom suprimia del seu àmbit els singulars i concrets, resultaria impossible, gairebé en absolut, tota actuació de la voluntat.

La dificultat és seriosa, i fins podria comprometre la distinció essencial entre la voluntat i l'apetit sensitiu. En aquest sentit se la proposa S. TOMÀS, i li dóna la solució següent: "*Ad secundum dicendum quod appetitus intellectivus et si feratur in res quae sunt extra animam singulares, fertur tamen in ea secundum aliquam rationem universalem, sicut cum appetit aliquid quia est bonum*" (I, 80, 2 ad. 2). La mateixa solució proposa, encara més expressament, en altres llocs, v. g., *De veritate*, q. 22, a. 4 ad. 2.

Cal confessar que la resposta és subtil i és enginyosa, però no és prou convincent, ni prou objectiva. Àdhuc dins de l'ideari tomista, gosàriem posar-li certes reserves de caràcter lògic. Si la voluntat es regeix per l'intel·lecte, si aquest entén, en un sentit ver i suficient, encara que imperfecte, el concret material, si en el concret material pot haver-hi raó de bé, ¿perquè la voluntat no podria amar el bé concret directament, i sentir-ne l'atracció immediata i formal? És cert que, segons la doctrina tomista, el singular material no és

conegut directament per l'intel·lecte, sinó per reflexió, però ja adverteix el Card. Caietà, en el comentari d'aquest capítol, que "*sive directe sive reflexe non est curae, non enim oportet quod apprehensum reflexe sit appetitum reflexe; multa enim reflexe intelligimus, ut quae in anima sunt, et directe volumus*".

Altra volta és la lògica dels prejudicis aristotèlics, el que impedeix la visió clara d'una realitat tan simple, tan natural!

Però prescindint d'aquests detalls, que en diríem interiors, la teoria escolàstica de la volició dels singulars *secundum aliquam rationem universalem*, és susceptible de diverses impugnacions directes. Ens fonamentem, en primer terme, en el testimoni de la consciència.

Segons aquesta doctrina de S. Tomàs, cal distingir en la volició, el terme de l'acte volitiu, i la raó formal del mateix; el terme és l'objecte concret, tal com el presenta la realitat; la raó formal és la nota de bé universal, abstracte, que es reflecteix en el singular concret. "*In termino alicuius actus, diu CAIETÀ, comentant aquest lloc de la Summa, sunt duo, scilicet terminus et ratio terminandi; terminus est res ipsa ad quam appetitio terminatur, quae scilicet cognoscitur et appetitur. Ratio autem terminandi, iuxta nomen suum, est id quo formaliter terminus ipse habet quod terminet actum illum, verbi gratia... in proposito, cum appetimus sanari, res appetita est corpus sanum. ratio vero terminandi appetitum est sanitatis bonitas*" (In I, 80, 2).

Sembla evident que la raó formal de voler un objecte és el primer que es vol explícitament i formalment en el mateix procés de volició. Un comerciant, v. g., quan vol emprendre un negoci pel guany que espera traure'n. El guany és ací la raó formal de voler. I és clar que sense haver vist prèviament el guany i haver-lo volgut realitzar, no hauria volgut emprendre el negoci.

Ara bé, hi ha molts actes de la voluntat, relatius a objectes concrets, en els quals la consciència no percep cap intervenció de motius de caràcter universal. En el cas, suara citat, del comerç, el comerciant no ha fet cap acte de volició explícita del guany, o negoci, en general, sinó d'aquest guany, d'aquest negoci. És més, ni tan sols li ha vingut al pensament cap objecte o principi d'ordre universal. I cal advertir que, sense aquesta condició prèvia, no pot donar-se un acte volitiu corresponent, per motius d'ordre universal, car la voluntat és una potència cega, que sols pot moure's en el sentit, i en la mida, que li marca la intel·ligència.

Els motius de caràcter abstracte es pressuposen en tota volició racional; però una cosa és que es pressuposin, i altra, que sien la raó formal i explícita de voler. És el mateix que dèiem respecte de l'ésser en la intel·lecció. No és tot u dir: res no podem entendre, si no té raó d'ésser, que dir: en tota intel·lecció l'objecte formal i primer és la idea d'ésser. Emprant el lèxic de

l'Escolàstica, diríem que el bé universal, pres *adverbialiter*, és el terme de tota volició, però no, pres *nominaliter*.

Insistent en aquestes consideracions no és difícil de trobar la raó explicativa d'aquest fet de consciència, i, ensems, un nou argument contra la teoria escolàstica. La voluntat, essent una potència passiva, no pot actuar-se ultra l'abast de l'excitant que li presenta la intel·ligència. Una de dues, doncs; o el singular material, com a tal, pot moure la voluntat, o la volició dels singulars és impossible. Cert que en tota volició concreta, hom pot trobar implícita, ja ho hem dit, la intervenció d'algun principi general, d'algun bé abstracte (v. g. en el exemple del comerciant, s'hi implica que el ngeociar, el fer guany, és bo); però això no basta per explicar la volició d'un objecte concret, d'*aquest* objecte. Dir que la voluntat del comerciant fou moguda únicament pel desig de guany *secundum rationem universalem*, equivaldria a dir que la seva volició versa exclusivament sobre el guany en abstracte, i no sobre *aquest* guany.

¿I no pot ésser, direu, que el motiu formal, que atrau la voluntat, sia el bé abstracte, i el terme del consentiment sia un objecte concret, en el qual es trobi verificada la raó d'aquell bé abstracte? *Resp.* La imaginació ho coordina fàcilment; però a la llum de la intel·ligència és un contrasentit. Concebem perfectament, i ho concedim, que una qualitat bona d'un objecte ens faci voler tot el conjunt, l'objecte integral, perquè li és inseparable, o, de fet, inseparable; però l'anàlisi psicològic ens demostra que, per a voler l'objecte integral, ens ha calgut apreciar, en tot el conjunt, la raó de bé, almenys, de la connexió amb el bé formal. Sense aquesta premissa, la volició no abastaria tot el conjunt, sinó sols la qualitat al·ludida. Així també, per a explicar la volició d'un objecte concret, no basta la raó formal de bé abstracte, reflectida en el bé concret, cal la raó formal de bé concret, car la voluntat sols pot voler ço que li presenta l'intel·lecte, i tal com li ho presenta. Quan li presenta un objecte material i concret, si, dels elements que constitueixen el concret, sols els universals (i no els individuants) poden moure la voluntat, com afirma el tomisme (1, 80, 2), a ells terminarà l'acte volitiu, i hi terminarà separadament i única, car així l'hi presenta l'intel·lecte.

Remarquem, com a explicació última, que l'intel·lecte és una potència atractiva, ço és, que en el conjunt de notes constitutives o integrants d'un objecte, la intel·ligència pot atènyer *actu* aquestes o les altres, deixant de banda les restants. I l'adhesió de la voluntat és de la mateixa condició que l'aprensió intel·lectiva.

Hom instarà, encara: La connexió entre el concret i l'abstracte és, per si sola, un bé suficient per explicar la volició del primer pel motiu formal

del segon, segons indicàvem suara. No cal, doncs, invocar la raó de bé singular intrínsec, per explicar la volició del concret. *Resp.* Aquesta connexió, essent un fet d'ordre concret, singular, no pot, segons la doctrina tomista, exercir influència sobre la voluntat, determinant-la a l'acte, ni ésser el terme formal de la volició. I és que, deixant de banda tecnicismes obscurs, aquesta connexió no significa res més que: tal objecte és bo, però bo, no sols en abstracte, sinó també concretament com a singular, per ses qualitats intrínseques singulars i concretes. Concebre aquesta connexió en un sentit material, com un lligam extrínsec entre l'objecte concret i la raó de bé universal que s'hi reflecteix, seria estrafer la realitat ontològica i el procés psicològic de la volició.

Hom hauria de dir encara que l'acte de la voluntat tindria, com a terme propi i *per se*, el bé abstracte, i el concret, només que *per accidens*.

De res no serviria tampoc, en ordre a explicar la volició dels singulars, apellar a la coneguda distinció entre apetit superior, o voluntat, i inferior, o sensitiu, i atribuir al primer els universals, i els singulars materials, al segon.

En principi, és ver que l'apetit que s'ocupa dels objectes sensibles és l'inferior, però, de fet, també se n'ocupa, moltes vegades, el superior. "*Contingit, diu CAIETÀ, appetitum superiorem ferri complete in hoc appetibile singulare... absque appetitu inferiori*" (I, 80, 2). Pel demés, la consciència ho testifica amb tota claredat; amb un sol acte, amb el mateix acte, puc rebutjar un plaer material, per amor a Déu.

La intel·lecció i la volició procedeixen perfectament paral·leles, sota aquest punt de vista, segons la nostra teoria. L'apetit inferior i el coneixement sensible es refereixen solament als objectes materials singulars. L'apetit superior (voluntat) i el coneixement superior (intel·lecte), ultra l'objecte dels inferiors (singular), en tenen un altre de propi i exclusiu de les potències espirituals (universal).

Però àdhuc que la voluntat no es referís directament als objectes d'ordre sensible, sinó a la tendència de l'apetit sensitiu envers ells, caldria preguntar: ¿és que aquesta tendència de l'apetit sensitiu no pertany a l'ordre material i concret, tant com els objectes als quals es refereix?

El Cardenal CAIETÀ, en el comentari del capítol alludit de la *Summa theol.* (I, 80, 2), que, dit sia de pas, en alguns punts, més aviat sembla una impugnació, que un comentari del text de S. Tomàs, proposa, per a solvençar el problema de la volició dels singulars materials, presentat per ell amb claredat i lògica insuperable, la següent explicació: "*Appetitus intellectivus*

semper movetur ab intellectu practico cuius est etiam apprehendere singularia sensibilia, sive directe sive reflexe non est curae...

Nec obstat si intellectui practico oporteat quandoque immisceri apprehensum per cogitativam ad perfecte movendum quoniam apprehensum per sensum exclusum est a motione appetitus intellectivi virtute propria et secundum se, non autem ut adiungitur apprehenso per intellectum... Cum differentia penes diversitatem motivorum secundum se pro unoquoque appetitu stat quod per adiunctionem et colligationem, tan virium quam obiectorum, sensatum ut coniunctum intellecto, compleat quandoque motum intellectivi appetitus."

Abans, en parlar de la intel·lecció dels singulars, hem referit i hem rebutjat una opinió paral·lela, que alguns atribueixen a S. Tomàs, i que Suárez qualifica justament de "*aliena a ratione*". Una crítica semblant podiem fer de l'explicació de Caietà sobre la volició, fundant-nos precisament en el text de S. Tomàs. Si hi ha dos ordres de coneixement, essencialment distints, i si correspon a cadascú el seu apetit propi, per molt relacionats que suposeu els elements objectius d'aquests dos ordres de coneixement, sempre seran essencialment distints, i sempre els uns afectaran l'apetit superior, i els altres, l'inferior exclusivament. Si fallava aquesta regla, hauria fallat la raó adduïda per S. Tomàs, per a establir la distinció essencial entre la voluntat i l'apetit sensitiu.

Aquesta, poc encertada, explicació del comentador de la *Summa theol.*, o no afegeix res al text que comenta, sinó que n'és més aviat una explicació més obscura, o es converteix en una negació velada (si volem, una atenuació) de la doctrina fonamental del text de S. Tomàs.

TEORIA TOMISTA DEL LLIURE ALBIR

Resta, encara, un punt a aclarir, referent al terme directe i formal de la volició humana. Apar que S. Tomàs fa derivar lògicament la llibertat humana de la universalitat de l'objecte de la voluntat, i, en últim terme, de la universalitat de l'objecte de la intel·lecció. L'argument, ve a ésser així: l'objecte propi de la voluntat o apetit superior de l'home és el bé universal, abstracte. Però, com l'universal es refereix indiferentment als singulars en ell continguts (car en prescindeix), en presentar-se a la voluntat un objecte singular (noti's que la voluntat s'adreça a objectes concrets), no pot inferir-li una atracció o impuls necessitant; pot, doncs, rebutjar-lo. Heus ací la voluntat lliure.

Aquesta idea consignada, més o menys explícitament, en alguns textos de S. Tomàs (v. g., *C. Gent.*, l. 2, c. 48, núm. 4; *De veritate*, q. 23, a. 1),

ha estat reproduïda, com és natural, pels seus deixebles i seguidors, àdhuc aquells que no ho són gaire incondicionalment. (Cf. ZIGLIARA, *Psych.*, pàgina 352; URRÀBURU, *Psych.*, vol. 3, núm. 96, pàg. 305; T. PESCH, *Psych.*, vol. 3, núm. 912, 4, pàg. 218; GOTTE, *Theologia scholastico-dogmatica*, vol. 2, pàg. 63, dub. 4; etc.)

El nostre comentari a aquesta argumentació és ben simple. Deixant de banda la crítica d'aquesta teoria, i donant-la com a expressió autèntica de la ment de S. Tomàs, bastaria recordar que, segons doctrina indubtable del Sant Doctor (Cf. 1, 57, 2), els àngels coneixen els singulars materials, com a tals, i, conseqüentment, a ells, com a tals, es refereix també la voluntat angèlica. I si en els àngels això no és cap obstacle per a la llibertat d'albir, ¿per què ho seria en els homes?

Pel demés, ens reca d'admetre que sigui aquest el pensament autèntic i integral de S. Tomàs. Sense sortir dels seus escrits, en la mateixa *Summa theologiae*, hom pot trobar els elements d'una teoria dels fonaments de la llibertat, més sòlida segons el nostre parer, i més independent de certes preocupacions i partidismes d'escola. La teoria del lliure albir importa, en primer terme, un element objectiu, ço és, la condició de certs objectes, en els quals no es verifica plenament la raó de bé, sinó que porten la tara (objectiva o subjectiva, real o pensada) d'algun mal, que neutralitza l'acció atractiva que la raó de bé exerceix sobre la voluntat, i la deixen en cert equilibri, que la faculta d'acceptar-los o de rebutjar-los. Ço que explica S. Tomàs, amb aquella precisió i lògica que li són pròpies, v. g., 1, 82, 2, c. i ad. 2; *De malo*, q. 6, a. un. ad. 7; etc.

Caldria que els seguidors de S. Tomàs possessin esment a determinar el sentit que dóna el Sant Doctor a l'expressió bé universal, en proposar-la com la idea fonamental, per a bastir-hi la prova de l'existència del lliure albir. El bé universal, abstracte, exerceix sobre la voluntat un impuls irresistible, necessitant, però no precisament per sa condició d'abstracte, o universal, sinó perquè importa un bé pur, sense barreja de mal. I en aquest sentit l'argumentació de S. Tomàs coincideix amb la que acabem d'enunciar, i és del tot convincent. Altrament, caldria preguntar si la voluntat, sempre que se li ofereix un objecte universal, sent la necessitat interior de voler-lo. L'experiència interna diu prou clarament que els objectes que no verifiquen la noció de bé pur i complet, tant si són universals com si són singulars, no infereixen a la voluntat una atracció necessitant. Els exemples són abundants i vulgars.

Ultra aquest element objectiu, en cal un altre de subjectiu, per completar la teoria del lliure albir: la mobilitat de la intel·ligència, no lligada a la consideració d'un determinat aspecte i d'una determinada apreciació de l'objecte, com s'esdevé en els animals inferiors, sinó lliure de fixar-se i apre-

ciar diversament els diversos caires morals, i les diverses condicions, bones o dolentes, atractives o repulsives, d'un objecte.

Sense aquesta condició subjectiva, l'exercici de la llibertat, tal com ens el manifesta la consciència, fóra impossible. (Vegi's I, 83, 1.)

Opinem que amb aquests elements, autènticament tomistes, hom podria formular una prova fonamental de l'existència del lliure albir humà (que designariem amb l'expressió: teoria dinàmica de la llibertat) molt menys discutible que la que proposen alguns escolàstics, basada en la noció del bé abstracte, com a objecte propi de la voluntat.

JOAN B. MANYÀ, *Prev.*

HISTÒRIA I ARQUEOLOGIA

LA CONFRARIA DELS CORREUS

EN LA CIUTAT DE BARCELONA SOTA LA INVOCACIÓ DE LA VERGE MARIA EN LA CAPELLA D'EN MARCÚS

DADES PER LA HISTÒRIA I ORGANITZACIÓ DELS CORREUS A CATALUNYA

No pretenem ara escriure la història dels correus a Catalunya. Quan, encuriosits per la propera inauguració del Palau de Comunicacions a Barcelona estàvem fent la recerca, en estones vagatives, dels documents, gairebé tots ignorats en aquesta matèria fins ara verge, altres estudis i determinacions ens feren posar un punt i apart en la delitosa tasca.

Ara, per aprofitar quelcom del que llavors arreplegàrem, anem a publicar un important document, que haurà d'ésser una de les bases per assajar d'escriure la història dels correus a Catalunya.

És un diploma reial del rei Ferran (1488) en confirmació dels estatuts i privilegis de la "Confraria dels Correus" a Barcelona. Tal confirmació és continguda en una altra de Carles, l'emperador (1519). Ambdues són importantíssimes, com veurem.

Origen del correu modern

Fem una mica d'història. Carles V, hereu de les corones d'Aragó i Castella i de la Casa d'Àustria, recull un imperi immens. Pel seu govern, necessita una organització postal proporcionada. En planejar-la, no fa més que continuar la política del seu pare Felip I, qui en 1505 dona a Brusselles una reial ordre a favor de Francesc de Tassis, capità i mestre de postes, manant-li establir-les amb bons cavalls a França, Espanya, Alemanya i en la regió de Güeldres. Era la primera temptativa de correu internacional, i aiximateix la primera passa que donava en el correu d'Espanya aquella poderosa família Tassis, que tan activa i excloïdora part tingué en aquest ram de l'activitat humana, en tots els dominis espanyols (1).

(1) Vegeu l'excel·lent article de GAJETÀ ALCÁZAR en *Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo del Ayuntamiento de Madrid*, any V, abril 1928, n. 18, p. 169: *Los orígenes del Correo moderno en España*. El cognom Tassis era d'origen italià; hom escríu també Taxis i Tasis, tanmateix.

Com molt bé observa Gaietà Alcàzar: "España contaba con una tradición gloriosísima de organización postal. Especialmente Aragón, Cataluña y Valencia tenían disposiciones sin semejanza en Europa; pero todo esto era desconocido por Carlos V, cuyos consejeros y familiares desconocían no sólo las tradiciones, sino hasta la lengua española, y no podían hacer una excepción al tratar de los servicios de postas" (2). Pel que fa a Catalunya, ho veurem tot seguit.

Doncs Carles V, desconeixent com era de l'organització postal espanyola, i volent sens dubte unificar-la amb l'estrangera, refermà les seves relacions amb els Tassis, fent dos tractats que ens donen la clau de l'organització postal de l'emperador, mitjançant els Tassis.

El primer (12 de novembre de 1516) és un conveni entre Carles V i Francesc i Batista de Tassis, regulant l'establiment de postes per a el servei de l'emperador a Espanya, Roma, Nàpols, Alemanya i França (3).

Els Tassis són obligats a establir llur servei des dels llocs on residirà l'emperador a Insbruck, Verona, Roma i Nàpols i a cada posta hi haurà regularment dos cavalls pel bon servei; també hom cursarà, mitjançant ells, les lletres, regulant-se el temps en que deuran ésser transportades de Brusselles a París, en trenta sis hores a l'estiu i quaranta a l'hivern; a Blois, en cinquanta i seixanta respectivament, i a Lió tres jorns i mig i quatre; de Burgos a Brusel·les, set i vuit; d'Insbruck a Brusel·les, cinc i sis; de Brusel·les a Roma, deu i mig a dotze dies i de Brusel·les a Nàpols catorze dies en hivern.

En tots els immensos territoris que comprèn aquesta organització hom cuidaria de tenir representants, tant a França i Alemanya com a Itàlia i a Espanya, qui obeirien sempre els mestres de postes o llurs representants i tindrien cura de cursar tota la correspondència que els arribés. Per tal de poder aconseguir la realització d'aquestes missions, l'emperador obtindria dels sobirans dels territoris per on fos establerta l'organització dels Tassis, les autoritzacions, franquícies i mitjans corresponents. També se'ls atorga tota mena d'autoritzacions, podent corregir i castigar els qui manquessin a llurs ordres.

Així mateix és establert el monopoli del servei en les persones de Batista i Mateu de Tassis, a Espanya, Roma i Nàpols, no podent cap altre tenir cavalls ni postes sens consentiment dels Tassis.

Demés d'aquest monopoli, amb llurs privilegis, l'emperador pagaria cada any 11.000 ducats d'or; dels quals 6.000 serien pagats a Espanya, 4.000 a Nàpols i la resta 1.000 a Flandes.

(2) Article citat, p. 170.

(3) Publicat per J. RÜBSAM, *Johann Baptista von Taxis*. Friburg, 1889, p. 215; Cfr. ALCÁZAR, article citat, p. 170 qui en dóna un resum.

El segon tractat entre Carles V i Batista i Mateu de Tassis (Valladolid, 20 de desembre de 1517), és una ratificació de l'anteriorment estipulat (4). En aquest conveni ja no sona el nom de Francesc de Tassis, i el conveni és estipulat amb els seus nebots Batista i Mateu.

En 28 d'agost de 1518, Carles V nomena mestres majors "de ostes y postas y correos de nuestra casa y corte y de todos nuestros reinos y señoríos", a Batista, Simon i Mateu de Tassis, i els fa "naturales de estos nuestros reinos y señoríos."

Era la centralització en el terreny postal, com anava fent-se en el polític, en ares de la política internacional de l'emperador. De fet, els Tassis cuidaven a assumir tots els mitjans de comunicació i tenir en llur mà les distintes organitzacions postals aleshores existents en terres espanyoles.

Protestes de les institucions establertes

Les antigues organitzacions terrals protestaren contra aquesta política que feria llurs privilegis, i els atorgava a gentes estrangeres.

Els consellers de Barcelona deliberaren donar comissió i facultat als síndics de la ciutat en les Corts generals de Catalunya per reclamar la restitució dels hostes de Catalunya i València. Més encara: deliberaren donar facultat als síndics perquè interposessin desestiments a tots els actes de les Corts, fins a tant que no fossin restituïts en llurs oficis els hostes de correus de Barcelona i València (5).

Aleshores (1519) Carles es trobava a Barcelona, on havia fet una entrada triomfal, a l'estil renaixentista, que ens descriuen llargament les memòries contemporànies, especialment el *Llibre de coses assenyalades*, de l'arxiu municipal (6). Era vingut a celebrar les Corts, en que havia de jurar les Constitucions de Catalunya i rebre el jurament de reconeixença i fidelitat, com era de consuetud, i demés recaptar un donatiu per l'erari reial, obligat ja a despeses enormes, per mor dels afers de política internacional, a la qual es lliurà el jove rei, empès per les circumstàncies.

Aquelles Corts foren treballoses i llargues; feren la jura el 16 d'abril (1519), però anaren allargant llurs sessions, repetint la pròrroga en nom del rei i persistint en llurs protestes de greuges i sobre tot sens acordar el donatiu que havia demanat Carles, en la seva proposició llegida a les Corts pel seu protonotari Miquel Vilasques Climent. Per fi, el 12 de gener de 1520 hi hagué la sessió en presència del rei, que "tenia la spasa entre les mans";

(4) Arxiu de Simancas, *Contaduría*, primera època, lligall 315; ALCÁZAR, a. c.

(5) Arxiu Municipal de Barcelona, *Deliberacions*, 1518-1519, f. 49; *Ibidem*, 1519-1520, foli 54.

(6) PERE JOAN COMES, *Llibre de coses assenyalades*, any 1519, llib. III, Barcelona, 1878.

hom donà per finides les Corts, havent aprovat l'emperador les constitucions, el 14 d'aquell mes, i fet les Corts al rei el donatiu de dues centes cinquanta mil lliures, moneda barcelonina.

Aprovació dels correus de Catalunya

Una de les protestes presentades al rei, contra greuges, durant les Corts, fou la qüestió dels correus de Catalunya, amenaçats de mort, per la concessió reial feta als Tassis; l'abast de la qual capiren perfectament els majorals de la Confraria dels correus i els consellers de Barcelona. Carles, acostumat a imposar la seva voluntat, estava frisós i despitat, tenint de romandre a Barcelona, on la pesta feia estralls. Durant les absències, passà molts dies a Molins de Rei, en el palau d'Estefania de Requesens, hereua del difunt Lluís de Requesens i de Soler, i d'Hipòlita de Liori (7); allí la rica pubilla catalana conegué per primera vegada el noble castellà Joan de Zúñiga, camarlenc de l'emperador; coneixença que anys després fou coronada amb el casament d'Estefania i Joan, que esdevingueren senyors del Palau de Barcelona i patrons de la seva capella. En llur arxiu familiar havem trobat la còpia legalitzada de la confirmació de la Confraria dels correus, que ara publiquem.

Perquè Carles V no tingué més remei que aplanar-se a moltes de les exigències de les Corts de Catalunya, per tal de treure'n el subsidi que reclamava. Una fou la dels correus.

En nostre cas, fou molt faedora la tasca, per quant no calgué sinó presentar a l'aprovació reial la lletra de confirmació que havia signat Ferran, el Catòlic, a Saragossa en 12 de gener de 1488. En ella s'havien presentat a l'aprovació reial tots els estatuts i privilegis antics de la Confraria dels correus, desatesos i amenaçats ja llavors pels nous corrents que venien de fora.

Sols, que una cosa és aprovar, en moments difícils, i una altra el complir: els tractats reials amb els Tassis no foren revocats, i com que eren exclusius i tenien el favor reial, ells varen prevaldre a la llarga. En 15 de febrer de 1522 fou ordenat per reial cédula al tresorer Francesc Vargas que fos abonat tot el que era degut a Batista i Mateu de Tassis, per les postes establertes entre Espanya i Flandes.

La desfeta s'accentuà quan Felip II, perfeccionant el servei postal, esta-

(7) Cfr. *Rúbrica de BRUNIQUE, Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, I, Barcelona, 1912, p. 246, i *Dietari del antich Consell Barceloní*, III, Barcelona, 1894, p. 296. Cfr. també la *Vida de D. Lluís de Requesens*, escrita per un familiar seu, ms. de la Bibl. Nacional de París, publ. per MOREL-FATIO en *Bulletin Hispanique*, 1904-1905; PEDEMONTE, *Notes per a la Història de la Baronia de Castellvell de Rosanes*, Barcelona, 1929, p. 456.

blí a tot arreu un sistema regular d'estafetes pel correu, a utilitat del públic, reclamant a favor seu els quantiosos emoluments que el nou sistema produïa. Això no era cosa nova sinó molt antiga a Catalunya, o sigui el tenir correu particular, distint del reial i oficial; se li donà, però, una nova forma, i s'anà unificant-lo amb els de la resta d'Espanya i altres dominis espanyols.

El diploma de Carles V, de què ara tractem, porta una particularitat, o sigui, que el segell és el comú, el que usava el rei abans d'ésser elegit al sacre imperi i com a rei de Romans, "per no tenir-ne encara d'altres fabricats". En efecte, l'elecció havia estat feta a Francfort, el dia 28 de juny d'aquell any 1518, i la nova era arribada a Barcelona, el 6 de juliol, on es trobava Carles celebrant les Corts catalanes. La confirmació de la Confraria dels correus era firmada a Barcelona mateix el 14 de setembre d'aquell any 1519 (8).

La Confraria de correus

Els correus de Barcelona, a l'estil dels altres oficis i professions, estaven organitzats en forma de confraria (9). D'aquesta guisa formaven com una societat religiosa democràtica, amb llurs majorals, elegits per sufragi, a qui devien tots obeir, i amb llurs estatuts, que tothom havia de guardar, i amb llurs privilegis, que a ultrança eren defensats. Les pràctiques religioses formaven el lligam més fort de les diverses parts i com l'ànima de la institució.

La Confraria dels correus de Barcelona era "sots invocació de madona Sancta Maria en la capella nomenada den Marcús, per privilegi, a ells atorgat, instituïda". No anem a fer una relació dels estatuts i privilegis de la Confraria. Hom podrà veure'ls, encara que una mica desordenats, en el text de la confirmació reial inèdita, que tot seguit copiem.

L'esperit religiós informa tota la corporació: allí queda regulada l'assistència dels hostes de correus "a les vespres i oficis divinals de la festa de madona Sancta Maria, cap i patrona de la dita Confraria", sota pena d'una lliura de cera blanca; l'elecció de majorals i prohoms de la Confraria s'ha

(8) Com és sabut, els senyors BOFARULL (Manuel i Francesc) publicaren dos volums (1876 i 1910) de *Gremios y Cofradías de la antigua Corona de Aragón*. Res no hi ha a aquesta obra de la *Confraria dels correus*. Hom trobarà algunes dades disperses en PUIGGARÍ, *Confraria dels correus en la Capella den Marcús*, en *La Renaixensa*, a. IX, 1879, v. I, pp. 90-96.

(9) No pot ésser precisat el primer establiment de la *Confraria de Correus* a Barcelona. Ja decaiguda, va ésser renovada i de nou aprovada per Alfons V, amb constitució donada a València, 10 de setembre de 1417. Les ordinacions llavors aprovades fan especial referència a la constitució pietosa de la confraria, als deures d'ordre religiós i règim intern. Poden veure's, traduïdes al castellà, en l'obra, no mancada de cert interès, d'EDUARDO VERDEGAY, *Historia del Correo desde sus orígenes hasta nuestros días*, Madrid, 1894, p. 84. Res no diu del document que ara publiquem.

de fer cada any el dia de la festa de la Mare de Déu d'Agost, "celebrada la missa en la dita capella den Marcús", i congregats tots els hostes de correus i correus confreres de devoció, en el cor de dita capella, "com és acostumat"; cap confrare no pot ésser admès, si no és presentat per algun correu confrare, "com a pare d'aquell, e dins la dita capella de la Verge Maria den Marcús"; en el senyal que tot confrare haurà de portar a la part esquerra del mantell o roba vestida, amb les armes d'Aragó i de Castella, hi ha d'haver la imatge de la Verge Maria, "mostrant com ell es confrare e jurat de la Confraria e companyia"; els hostes de correus, tota vegada que seran convidats, són obligats a assistir als combregars dels confreres i al soterrament i sepultura llur.

És estatuida també la caixa i almoina de la Confraria, i les recaptacions, entrades i administració que hauran de fer-se. També el reconeixement que de tant en quant haurà de practicar-se de la caixa i almoina.

Socialment ens revela aquesta organització un grau d'avenç molt gran: fins és establert el dret de jubilació amb delme per als malalts i inútils; és refermat el secret en la correspondència; són dictades les mides per evitar tota mena de fraus i enganys i hom castiga els transgressors, ordinàriament amb multes profitoses.

L'organització tècnica és senzillament admirable. Poques n'hi haurà, potser cap, en aquell temps, que facin avantatge a la nostra. Fins els convenis firmats per Carles V amb els Tassis són en alguns conceptes inferiors. En ésser establerta a Catalunya la nova posta, sofí la influència llarga i profunda de les nostres organitzacions, les quals, amb això, sobrevisqueren, més o menys modificades i sofrint mil retops, fins que moriren a l'empenta d'una absoluta unificació, portada de fora.

La nostra publicació

Dues paraules sobre la nostra publicació. Publiquem amb la fidelitat possible la confirmació de Carles V, que enclou la del rei Ferran, tal com la trobarem en el nostre *Arxiu del Palau, a Barcelona*, en una còpia legalitzada, contemporània dels temps de Carles V, signada per l'arxiver reial i notari Joan Viladamor (10). És continguda en deu folis escrits, en prou mal estat, per mor de la humitat que ha ennegrit i gastat el paper, i de la mala tinta que l'ha cremat en l'indret de la lletra. Les llacunes que deixava aquest text, les havem omplertes amb el del registre corresponent de l'*Arxiu de la Corona d'Aragó*, que guiats per aquesta fidel còpia, hem pogut després trobar i

(10) Sobre l'arxiver Joan Viladamor, cfr. E. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Guía histórico-descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón en Barcelona*. Madrid, 1920, p. 27. Estefania de Requesens, el 19 d'abril de 1549, deixava el notari Viladamor com a procurador i administrador condicional del seu fill Lluís de Requesens.

examinar; és a dir: *Diversorum secundum Caroli I; 3881, f. 193 v.^a 206 r. Confratrie beate Marie den Marcus Civitatis Barchinone*. El mateix camí ens ha portat a trobar altres documents reials, perduts en la immensitat dels registres reials del mateix arxiu (sens parió en el món), les còpies antigues dels quals ja posseïem.

Hom comprèn l'interès que per la família Requesens tenia aquesta confirmació, per Carles V, de la Confraria dels correus de Barcelona, feta en les Corts de 1519. Dona Hipòlita de Liori, vídua de Requesens, comtessa de Palamós, senyora de les Baronies de Martorell i de Molins de Rei, tenia i posseïa a Martorell l'hostal dels correus, el dret del qual venia amenaçat per la nova organització que intentava Carles V. Després de la confirmació de la Confraria dels correus i llurs constitucions, obtingué (26 de març de 1523) la confirmació del seu dret i exclusiva, per Pere de Cardona, arquebisbe de Tarragona i lloctinent i capità general de Catalunya; el qual, en fer això, volia "conformar-se a les disposicions del dret canònic i civil, i de les constitucions de Catalunya: *per nos juratarum*" (*Diversorum Locumtenentium* 1.º, foli 99).

Ens cal advertir, finalment, que la divisió en paràgrafs a part i retolació l'havem feta nosaltres per a més claredat.

CONFIRMACIO PER CARLES, L'EMPERADOR, DE LA CONFRARIA DELS CORREUS DE BARCELONA (1519)

Nos Carolus diuina fauente clementia... Quia per fideles nostros Maiores et prohomines societatis et confratrie cursorum habitantium in ciuitate Barchinone, intendentes totis viribus augmento diuini cultus bonoque et tranquillo statui vestre societatis et totius reipublice regnorum nostrorum, aliqua edita fuerunt capitula et additiones aliis capitulis vestre confratrie, que jam a pluribus annis ab Illustribus regibus predecessoris nostris, memorie recolende, vobis fuerunt, sub honorificentia intemerate virginis Marie in ecclesia sive capella vulgo dicta den Marcus sita in dicta ciuitate Barchinone, quorum capitulorum et additionum tenores sunt hujusmodi:

1. — CONSTITUCIONS: CREACIÓ D'HOTES DE CORREU.

Com sia cert que los administradors o majorals dela compania o confraria dels correus sots inuocacio de madona Sancta Maria en la capella nomenada den Marcus dela ciutat de Barchinona, per priuilegi a ells atorgat instituida, hagen facultat e potestat de fer e ordenar totes aquelles coses que les seran vistes faedores a tota utilitat be y repos e conseruacio dela dita confraria e confreres de aquella e officii de correus hostes de aquells, anyadint, mudant e aiusant en aquelles tantes vegades com los sera vist a lur coneguda, e sie per ells clarament vist e conegut que los dits hostes de correus no tenen e seruen les

coses al bon exercici lur statuídes e ordenades, ans per ells en aquelles per di-
nerses maneres es contrafet e abusat e farian encara molt mes per auant, si no
y ere prouehit, en grand offensa de nostre Senor rey e dany dela republica dels
regnes de Arago e principat de Cathaluna e Valencia. Per tant los dits maio-
rals o administradors prohomens companya e confreres dela dita confraria, per
obuiar als dits mals e posar en la deguda orde los dits hostes e correus e per
conseruar e augmentar aquella, han fetes e ordenades les coses següents. Pri-
merament ordenaren que los hostes de correus e lo consell de aquells que per
auant seran en los dits regnes e principats se hagen a crear e fer per vostra Ma.^t
en aquesta manera: que dins la capella dessus nomenada den Marchus, ço es
que ajustats dins lo dit loc los majorals o administradors e companyia de cor-
reus e lo consell de aquells e los confreres dela dita confraria e altres de deuoc-
cio o la mes part de aquells, vista e inquirida primer dela bona vida fama e
condicio deles persones en dit offici de hoste de correus dispostes, elegescan a
mes vots e veus a tres o quatre de aquelles que millor, segons Deu, a lur bona
consciencia conexeran; la qual electio faran en poder del notari dela dita con-
fraria e feta dita electio, fins dos mesos hagen a trametre aquella a vostra Ma-
jestat, la qual hage e crear e fer una de aquelles en hoste de correus, e assi se
hage a fer e fermar quiscuna vegada que se haura a fer electio de hoste de
correus en los dits regnes e en la forma dessus dita.

Item ordenaren que feta dita electio e creatio, los hostes de correus hagen
e sien tenguts de jurar en poder de aquells dits majorals sobre los sants quatre
euangelis corporalment tocats, que ells se hauran en lur offici de hosteleria be
e lealment, tot frau e engany cessants, e a tot servey dela Maiestat vostra e
cosa publica de aquella e al benefici e endreça dels confreres correus e compa-
nyia e confraria de aquells, e de tenir e seruar los priuilegis e ordinacions sobre
ells e confraria e companyia dessus dita fetes, e que estaran a tota ordinacio
dels dits majorals e prohomens en tot ço que seran ordenats, e semblant sera
fet e hagen a fer los altres hostes de correus constituïts en dits regne e senoria
de vra. Ma.^t.

2. — CAIXA I LLIBRE D'ALMOINES.

Item que tots los dits hostes hagen a tenir una caxeta en la qual metran
les almoynes que los correus donen e paguen a la dita confraria, segons es acos-
tumat, ço es los correus que seran confreres a raho de tres diners per limosna,
e los que no seran confreres sis diners per liura; los quals los dits hostes hagen
de metre en dita caxa. E si cars sera que ells no los hauran presos o rebuts sien
obligats de pagar aquells del seu propi, e a ço per lo semblant sien tenguts dits
hostes de jurar.

Item ordenaren que tots los dits hostes hagen de tenir un libre intitulat
dela almoyna dela verge Maria, en lo qual estiga continuat de lur ma propria,
si sabran scriure, si no de altre, tots los viatges percasos auantatges e altres
coses que donaran o seran donades als correus que ells despatxaran, a fi que
sapia la veritat del que a la dita confraria e coses propries de aquella seran
lexades e donades per lur donacio e almoyna, sots ban de cent sous a quiscun
e quiscuna vegada que sera contrafet en lo dit libre sie pagat dels diners pro-
ceynts de dites almoynes, e si dits hostes no se hauran lealment en dites coses,

tota vegada que sera trobat ells hauer fet lo contrari en aquelles, *ipso facto* sien incorreguts en pena de priuacio de lurs officis e en ban de vint i sinc lliures guanyadores per la meytat a vostra Ma.^t e per l'altra meytat a la caxa dela dita confraria, e en loc seu ne sie elegit un altre per los dits majorals concell e prohomens, ab lo qual aixi inhibit no puxe per los altres hostes per la dita causa conuersat ne contractar en alguna manera fins a tant que en dit offici fos tornat e restituit.

3. — ORDRE DE LES TANDES I EXCLUSIVA DE CORREUS

Mes encara ordenaren que tot hoste de correus dins la dita senoria de vostra Ma.^t sie tengut e obligat donar e complir les tandes degudes e acostumades en los viatges dels correus, ço es en aquell correu confrare qui mes haurie vagat e primer sera arribat, e apres al qui apres dell sera vingut dels viatges e axi successivament per lur orde passant tots los qui en son hostel passaran o seran dela sua tanda. E en cars aquell troues a qui es pertany lo dit viatge nol voldra acceptar, lauors sie donat al altre a qui apres de aquell tocara. E si lo dit segon nol pendra, sie dat al tercer, e axi per orde dits viatges sien compartits *juxta* los dits priuilegis, qui se han en aço ja ordenats. E si per lo dit hoste sera contrafet sie incorregut per quiscuna vegada en ban de deu lliures adquisidores e compartidores en la forma e manera en lo predit capitol contengudes, declarat empero que si en la tanda de dit hoste no haura tal correu, que lauors dit viatge sie donat a altre correu confrare de altra tanda, seruant lo matex orde.

Item ordenaren que los dits correus o correu que en dit cars no hauran volgut acceptar dits guiatges, tocant los la dita lur tanda, no puguen hauer guiatge algu fins tots los altres que primer venien del, li sien passats, si donchs legitim impediment no hauia hagut; e si era fet per lo dit hoste lo contrari, pac de ban de cent sous, per la meytat adquisidors als cofrens de vostra Ma.^t e per l'altra meytat a la dita caxa.

Item ordenaren que de aci auant alguns dels dits hostes no puxen ni los sie permes donar algun guiatge o percars o letres o paper a persona alguna que fos preuere frare o religios o judeu o semblant, ne a qualseuol altre, sino sol a correu confrare dela dita confraria, sots ban de doscents sous, adquisidors e repartidors en la forma dessus dita.

4. — AFRONTACIÓ DE CORREUS

Item ordenaren que los dits hostes hagen e sien tenguts de continent que hauran presos los guiatges, de afrontar los correu o correus ab aquell o aquells que els faran despatxar ans de lur partida. E si aquell que els despatxara no volia que dit correu lo sapia, que après tornat lo dit correu del viatge que fet haura, lo dit hoste lo hage a frontar dins spay de tres dies. E mes sie obligat lo dit hoste hauer albara o scrit de aquell qui haura despatxat, de hauer pagat complidament lo dit correu dins tres dies apres que sera tornat de dit viatge. En altra manera lo dit hoste sie tingut pagar la quantitat que a dit correu pertanya, pus per ell sie portada certificacio hauer complit lo seu viatge.

Item ordenaren que de aci auant no sie permes algu hoste de correus obli-

garse per algun correu, en cars que no cumple lo viatge, en restituir los diners que rebut haurie per aquell a qui desempatxat lo haurie; e hont lo dit correu dit guiatge no haurie complit segons promes haurie e dit hoste hi serie entrat e tengut com dit es, en aquest cars lo dit hoste lo hage a pagar del seu propi e no del correu en manera alguna.

5. — CORREU DE PASSATGE

Item ordenaren que de aqui auant algu dels dits hostes no puxca donar viatge ni percas a algun correu qui vindra de passatge fora dela senoria del dit senor rey, ans tal percas o viatge hage de donar en aquell correu o confrare qui sera en aquella ciutat o loc o en casa del dit hoste, y en cars que el dit confrare no volgues pendre dit percas o viatge, lauors dit hoste puxa donar aquell al dit correu de passatge, tot frau empero e engany cessant als dits confreres correus, sots ban al dit hoste, si lo contrari haura fet, de cent sous per quiscuna vegada repartidors e adquisidors en la manera demunt dita.

Item ordenaren que de aqui auant algu dels dits hostes no puga fer percas o auantatges a ningun correu confrare, que sie per lo semblant de passatge, sino dins lo temps e spay de vint y quatre hores, junt que sera en la sua casa com es acostumat. E si lo tal correu stara mes del temps de vint y quatre hores en la ciutat o loc amagat o sperant letres o en altra manera, en aquestos cassos no li sie donat letra ne paper per auantage o percars. E si lo dit hoste fara lo contrari, encorrega en ban de cent sous per cascuna vegada adquisidors en la dessus dita forma.

6. — TRAMESA DE LES LLETRES

Item ordenaren que algu dels dits hostes no gos ni presumesca tenirse letres algunes de persones o persona alguna mes auant de dos dies, les quals letres fossen vengudes o portades per correu, e per lo semblant si li eren stades donades per trametre en alguna part sperar de aquelles per cassos o auantages o en altra manera. E si fara lo contrari, encorrega en ban de cent sous adquisidors com demunt es dit e com es ordenat e contengut en dits priuilegis. E si per dita causa lo correu no sera pagat del port de dites letres, en tal cars lo dit hoste del seu propi sie tengut pagar al dit correu lo dit port.

7. — LLIBERTAT D'HOSTAL I JUST PREU

Item ordenaren que de aqui auant ningu dels dits hostes no gos manar dir o pregar a correu algu a qui donara guiatge que pos o alberc en loc sabut ans sie en llibertat de dit correu posar en aquell hostel o loc hon voldra, si donchs per los dits majorals no li era prohibit. Empero dit correu hage e sie tengut donar les letres de dit viatge o percars en aquell hoste o persona que dit y manat li hauran. E si dit hoste contrafara en lo que dessus es dit, pac de ban quiscuna vegada cent sous guanyadors e conuertidors en la forma demunt dita.

8. — ORDRE I DELME PER ALS IMPEDITS

Item ordenaren que de aquí auant algu dels dits hostes no gos ni puga fer plecs denbust de letres, remetentles a altre hoste o persona de viatge percars o auantage, si donchs no seran manifestades al correu qui les portara, metent hi los vertaders preus continguts en dits percassos o auantages, assi que la almoyna dela dita confraria sie cumplida e los correus hagen lur dret. E si per altre hoste dites letres li seran trameses, per semblant les hage a manifestar al dit correu sots ban de vint lliures per quiscuna vegada que sera fet lo contrari.

Item ordenaren que de aquí auant si es seguira cas que aquell correu confrare al qual vindra la sua tanda de viatge no sera apte o sufficient de fer o servir en aquell viatge que li tocara, porque sera gran o haura a complir dins breu temps o en altra manera, lo dit hoste lo hage a donar a altre correu confrare qui sia sufficient e bastant per aquell, i que aquell correu a qui dit viatge pertany hage lo delme dela quantitat que lo correu qui ira rebra del dit viatge o auantage, pero que perda per aquella vegada la dita sua tanda fins los altres ne sien passats e vingan apres a ell laltre segons lo dit orde. E faent lo contrari encorrega lo dit hoste en ban de doscents sous aquisidors en la forma damunt dita.

Item ordenaren que si en tals viatges o auantages no es trobara correus confrares que servir puguessen en aquells e que es trobarien altres correus no confrares, en aquests cassos los dits hostes puxen donar dits viatges en aquell correu no confrare qui voldra e li parra, e lo dit correu confrare a qui la dita tanda vindra, hage e reba la deena part dela quantitat dessus dita com dit es. E tal viatge lo dit hoste no puxa donar sens sabuda empero del dit correu confrare. E si lo contrari fara, encorrega per quiscuna vegada en ban de deu lliures e de pagar al dit correu lo dit delme.

Item ordenaren que la dita deena part que se haura de pagar al dit correu confrare com dit es se pac en aquesta manera, ço es que si lo correu qui ha rebut quantitat tal que aquell puxa pagar, que el pag, e si no quen hage a donar la meytat e lo altre que sie retengut per la part que fara fer lo dit viatge.

Item ordenaren que si es seguira que algun mercader o altre persona demanara al dit hoste algun correu confrare o no confrare per servir al dit viatge per cars o auantage, en tal cars lo dit correu puga anar, pus com dit es pag la dita quantitat del delme en aquell qui la dita tanda tocara. En altra manera si lo contrari era fet, lo dit hoste hage a pagar la dita quantitat al dit correu a qui com dit es pertanyia e pac de ban ultra aço deu lliures.

Item ordenaren que de aquí auant algu dels dits hostes de correus qui ara son e per auant sera, no pugan ni los sie permies donar viatges percassos o auantages a ningun correu vulla sie confrare o no confrare que primer no se hage retengut, ço es si sera confrare tres diners per liura, e si no sera confrare sis diners per liura de la quantitat que de aquells hauran, segons es ja ordenat, per servey deles coses pies dela dita almoyna e confraria. E si sera fet lo contrari, encorrega en ban de cent sous e sie tengut de pagar del seu propi la dita quantitat a la dita confraria.

9. — LLIBRE DE LES TAULES

Item ordenaren que de aquí auant tots los dits hostes de correus e quiscuns dells hagen e sien tenguts tenir un libre intitulat *deles taules*, en lo qual sien nomenats tots los correus qui seran, assi que se sapia quals son confreres: e en dit libre lo correu qui sabra scriure, e si no sabra, lo hoste, scriura la jornada e hora que partit haura per fer viatge, e per lo semblant lo jorn e la hora que sera arribat de aquell. Per tant que sie vista e mostrada la veritat deles tandes a qui tocara, si sera viatge que la quantitat puge sinquanta sous. E si lo dit hoste no scriura o scriure fara lo dit libre no tindra, encorrega en ban per quiscuna vegada de deu lliures.

10. — FIDELITAT I SEGURETAT PERSONAL

Item ordenaren que de aquí auant alguns dels dits hostes no gosen ni presumescan o directament o indirecta en manera alguna pendre letres algunes per descloure, mostrar o retenir aquelles, ans les hagen a donar an aquella persona a qui seran dressades e trameses, ne fer en alguna forma frau ne engany a persones algunes. E si ho feya, *ipso facto* sie hagut per inhabil e insuficient e privat del dit ofici de hoste de correus e no poderse alegrar en alguna manera dels priuilegis dela dita confraria e beneficis de aquella e sie exequtat un ban de vint y sinch lliures.

Item es ordenat que algu dels dits hostes no gos tenir correu o correus alguns amagats, si donchs no ho feya ab sabuda voluntat del qui aquell despatxaria, ans lo dit correu desempatxara e anira *juxta* la paga o pacte que entre ells concordat sera, e fahent lo contrari encorrega en ban de vint y sinch lliures e priuatio dessus dita de son ofici.

Item ordenaren que si algu dels dits hostes per alguna mala volença o en altre manera batra, nafrara palesament o amagada en cami o fora cami o en qualsevol loch algun correu, que tal hoste hage estar a merce del senor rey *et ipso facto* priuat del ofici ab interuencio dels majorals. Empero si al dit hoste de correus algu li hauia feta alguna offensa, mal o altre dany, que ho puxa demanar e precehir contra aquell per via de justicia.

Item ordenaren los dessus dits que si hoste de correus algu en los viatges que faran o trametran de correus confreres trametran letres de cambi o de crehensa per darlos entenen o crehent que per lo cami los sera donada alguna quantitat o quantitats per servey del dit viatge e aquelles seran trobades fictes e no vertaderes, en tal cars lo dit correu hage facultat e puxa pendre cambi sobre lo dit hoste e que tots dans, messions e damnatges qui es seguiran per dita causa sien a carrec del dit hoste e ell sie tengut a pagar e satisfferho e sie priuat com dit es de dit ofici.

Item ordenaren que de aquí auant si algunes diferencies e alteracions provenien entre alguns dels dits hostes dells ab ells o dells ab correus per causa de lurs hostals o deutes de correus o de caualladures o de qualseuol altres coses tocants los dits officis e exercicis per leuar totes questions de bans, plets, messions e damnatges entre ells, que ne hagen a estar a tota determinacio del thesorier o de son loch o en absencia dels majorals del ofici de dits correus sots ban de deu lliures.

II. — ASSISTÈNCIA DELS HOSTES A LES VÈSPRES, A CONSELL, COMBREGAR I SOTERRAR.

Item ordenaren que tot hoste de correus que de aquí auant sera demanat per los dits majorals a esser a les vèspres e officis diuinals dela festa de madona sancta Maria, cap e patrona dela dita confraria, hage a venir a la dita capella e de aquí no partescan aquelles hores fins los officis diuinals sien acabats, e si no hi seran incorrega quiscun per quiscuna vegada en ban de una lliura de cera blanca, si donchs just impediment no y haura.

Item ordenaren que tota vegada que dits hostes e quiscun dells sera demanat e appellat a venir a consell amb los dits majorals hage a esser en aquell sots ban de dotze diners per quiscuna vegada que hi mancara, salvat lo dit just impediment.

Item ordenaren que los dits hostes sien tenguts tota vegada que seran conuidats a combregar de algu o alguns dels confreres dela dita confraria e per semblant als cossos de aquells al soterrar o a lur sepultura, hi hagen esser sots lo dit ban de dotze diners salvat lo dit just impediment.

12. — HOSTES DEUTORS

Item ordenaren que tot hoste de correus qui sera deutor dela dita confraria sie tengut de aquí auant dins vuit dies passada apres la festa de nostra dona sancta Maria del mes de agost hage a hauer pagat sens mes dilacio alguna e si pagat no haura encorrega en ban de cinquanta sous e sie exequitat ensems ab lo dit deute.

Item que algun hoste de correus dessus dit no puxe ne gos tenir secretament o amagada ningun correu confrare o no confrare que sie deutor al altre hoste, ans lo dega denunciar al hoste o majorals per tant que sie feta la raho del deute sots ban de cent sous.

13. — ELECCIÓ DE MAJORALS I PROHOMS

Mes auant es estat ordenat que de aquí auant la eleccio dels majorals e prohoms dela dita confraria se hage a fer quiscun any lo dia dela festa de nostra dona sancta Maria del mes de agost en la forma seguent, ço es que celebrada la missa en la dita capella den Marcus los majorals e prohoms facen ajustar tots los hostes de correus e correus confreres de deuocio en lo cors de dita capella com es acostumat, y aquí congregats quiscun dells en lur orde hagen a votar en poder del notari e scriua dela dita confraria donant sa veu e vot per majorals de Barchinona, Çaragoça e Valencia; dels quals tres axi elegits, de necessitat ne hage, de hauer hu qui sie majoral confrare de deuocio e los altres dos correus, *juxta* forma dela dita concordia; e acabats de votar, en lo dit consell, aquells qui mes veus o vots hauran hagudes pels dits officis de majorals, en quiscuna de les dites ciutats, sien per lo dit notari nomenats e haguts per elegits en dit exercici de majorals; los quals pugan fer e nomenar loctinents quiscu en soc loc per regir e gouernar dit offici en absencia sua, pus aquell sie

casat e habitant en la dita ciutat, vulles sia confrare correu o confrare de deuocio. Axi matex en semblant forma dessus dita sien elegits altres tres persones per prohomens, los quals servescan per aconsellar los dits majorals en totes coses que seran demanats e occorreran en lo temps de lur regiment, dels quals tres prohomens ni hage hauer hu dels confrares de deuocio e los dos altres hagen esser correus confrares com es acostumat e per los priuilegis de dita confraria ordenat.

Item ordenaren que fetes dites eleccions, de continent los dits majorals e prohomens axi com dit es seran estat elegits e loctinents de aquells, hagen e sien tenguts jurar per nostre senor Deu sobre los sants quatre Euangelis per ells corporalment tocats que ells e quiscun dells se hauran be diligentment e leal en la administracio e regiment de lur offici en totes coses tocants e concernents la dita confraria segons Deu e lurs consuetuts, tenint e seruant tots temps los priuilegis ordinacions e capitols ordenats e ordenades, axi los que hauran sguart als hostes correus companya e a altres confrares e confraria *juxta* seria e tenor de aquells e aquelles.

14. — RECONeixEMENT DE LES CAIXES D'ALMOINES I DEL LLIBRE DE LES TAULES

Item ordenaren que de aqui auant los dits majorals e prohomens hagen esser tenguts anar personalment almenys dos o tres dells quatre vegades del any, ço es de tres en tres mesos ensem ab lo notari a les cases dels hostes dels dits correus per veure e regonexer e obrir les caxes dela dita almoyna de la confraria dela verge Maria, e lo libre que han a tenir, com dit es, si aquell estara be e com star deu costumat lo que es ordinat que deuen scriure dels viatges percassos e auantages dels correus confrares o no confrares, e les quantitats que a la dita almoyna sera trobada dits majorals prengan e lo dit notari lo continue faentne debtors los dits majorals, segons es praticat e acostumat.

Item es ordenat que de aqui auant lo majoral de deuocio sie tengut de tenir lo libre e diners dela dita confraria e guardar aquells e donarne complida raho deuant los altres majorals e prohomens e hostes de correus e altres confrares axi de deuocio com de companys correus confrares, obligantne la persona sua e sos bens e assi ho jurara.

15. — LLOCTINENTS DE MAJORALS

Ordenaren mes auant que los dits majorals e prohomens hagen facultat de poder fer loctinents de majorals aquells que benvist los seran en les dites ciutats de Çaragoça e Valencia com en altres ciutats e lochs de la Senoria de vostra Maiestat, a beneplacit de dits majorals, e los dits loctinents sien tenguts e obligats de distribuhir si mester sera les coses pies de la dita confraria dela dita quantitat ja ordenada continuant ho tot en llibres, quiscuna partida distintament e clara. E sie trames per lo semblant als dits majorals en Barchinona, com dit es, assi que es puxe complidament continuar en lo libre dela dita confraria.

Item que tals loctinents hagen facultat e potestat de exequitar e fer exequitar les penes e bans imposats en dites ordinacions contra tots aquells qui en

aquelles contrafara o vindra e hage lo dit loctinent per sos treballs la terça part dels bans de aquella part que a la dita caixa de la almoyna se pertanyen e sguarden.

16. — ADMISSIÓ DE CORREUS A LA CONFRARIA

Mes auant es per los dessus dits majorals e consell ordenat que tots correus que de aqui auant voldran entrar en la dita confraria de nostra dona e ferse confreres de aquella hagen e sien tenguts mostrar, prouar e aduerar les coses següents. Ço es que hagen estat e seruit de correu per temps de tres anys complits e que en aquells ha fet be e lealment los viatges sens frau o engany de persona alguna en ninguna manera. E si aço constara als dits majorals dela dita confraria, tal correu sia admes per ells en confrare; altrament si lo contrari era per ells conuengut, no sie e no puxe esser admes en dita confraria, car no seria sufficient en seruir lo dit offici.

Item es ordenat que de aqui auant algu no puxe passar per confrare si donchs no sera presentat per algun correu confrare com a pare de aquell e dins la dita capella dela verge Maria den Marchus e a presència dels dits majorals e dels hostes e dels prohomens confreres dela dita confraria sie demanat y examinat deles coses dessus mencionades en la admissio de dits correus. E si lo contrari era fet encorreguen los quil administraran e admetran en dit offici en ban de cent sous.

Item ordenaren que de aqui auant en la forma dessus mencionada dits correus presentats y examinats, sia per los correus companys dela dita confraria sobre aquells votat en poder del notari de aquella, e presos los vots, si los mes hauran dit que aquell tal sia bo e dispost per esser admes que sie acceptat e continuat per lo dit notari; altrement que no sie pres per confrare en alguna manera.

Item ordenaren que quiscun que al dit offici e confraria sera admes com dit es, si sera natural de la senoria del senor rey pac de entrada deu sous a la dita confraria e si no sera dela dita senoria vint sous aplicadors a la caixa e almoyna, e al notari que haura pres el acte e admissio sua sis diners; atrament no vage ne sie hagut per admes en dit exercici.

Item ordenaren que en la forma dessus dita quiscu que sera mes e posat en dita confraria sie tengut jurar de continent en poder dels dits majorals sobre los sancts quatre Euangelis de nostre senor Deu de tenir o seruar los priuilegis e ordinacions fetes e faedores per la dita confraria e no contrauenir an aquells o aquelles, e que stara a tota ordinacio e obediencia de dits majorals dela dita confraria. E si lo contrari feyan encorregan en ban de sinquant sous e de esser priuats del dit offici e leuar del libre dela confraria. Mes auant jurara que seruirá be e lealment son offici e que no fara o consentira en alguna manera sia fet frau o engany a alguna persona directament o indirecta, ans lealment e be complir a les promeses o pactes que ab la part o hoste sen seran stats concordats sots ban de esser priuat per tot temps del dit exercici si lo contrari haura fet, e la sua persona metent la a merce del senor rey y de sos officials. Mes encara jurara de pagar al hoste seu o hon tindra la dita sua tanda e donar de tot lo que guanyara en dit offici per ops y seruey de la dita confraria de nostra senora a raho de tres diners per liura com es acostumat. E si lo contrari ha fet sie caygut en ban de cent sous e perda la tanda sua.

17. — DE LES PARTS DE PONENT

Item es stat mes auant ordenat que de aci auant tot correu que vindra en la dita ciutat de Barchinona, arribat deles parts de ponent, ço es de Castella Nauarra Portugal, e vindra ab viatge o partira auant, com a Roma Napols Brujes Vencie o en altres qualseuol parts, que del que lleuara al regne de Valencia de Arago e del principat de Cataluna hage de pagar ala dita confraria de nostra dona a raho de tres diners per liura segons es acostumat. E si aço fer reusera incorrega per cascuna vegada en ban de vint sous barchinonins.

18. — SENYAL REAL

Item que de aqui auant tot correu confrare de dita confraria en tots los viatges que fara, hage e sie tengut portar en si publicament en la part squerra del manto o roba vestida lo senyal real deles armes de Arago y Castella ab la verge Maria, mostrant com ell es confrare e jurat dela confraria e companyia. E si fara lo contrari que encorrega en ban de cinquanta sous e perda la tanda de confrare.

Item ordenaren que de aqui auant no sie algun correu qui confrare no sie de dita confraria qui gos ni presumisca portar lo dit senyal real com dit es palesament ni amagada dins dita senoria o fora aquella, sots ban de deu lliures quiscuna vegada que sera trobat lo contrari, e que no sie a tal correu de aqui auant donat viatge percars o auantage. E si algun hoste o correu confrare trobaran aquell tal correu no confrare portant dit senyal onsevulla lo tropien sien tenguts leuarli lo dit senyal real ab interuencio de official, si altrament no tenien licencia del senor rey e acusarli la pena e ban dessus dit. E si dit hoste correu aço no exequlara cayga quiscun dells en ban de vuit sous.

19. — DEMANDA DE PARTIDA

Item ordenaren que de aqui auant no sie licit ni permes a algun correu confrare o no confrare port dit viatge percas o auantage algun sens que primer aquella hagen a demanar al hoste o hostes de correus los quals acostumen de desempachar los viatges, si donchs mercader o altre persona que dits viatges fer voldra no li feya manament que tal viatge no diuulgas a algun hoste; entenent empero que aquella tanda fos sua, car si no ho era lo correu a qui tocara guany la part segons del que en lo altre capitol es contengut. E si sera fet lo contrari encorrega lo dit correu en ban de cent sous.

Item que ningun correu confrare no puxe pendre algun viatge de hoste o de mercader o de altre que la tanda no sie sua, encara que fos demanat, si donchs aquell correu de qui seria la tanda, no ho consentis en fos conuidat, no podent ell dit viatge fer lauors, que lo dit correu ho fahes a plaer seu e si fos pagat lo dret del delme dessus ja ordenat; e si sera fet lo contrari encorrega lo correu en ban de deu lliures.

Item ordenaren que si es seguira que lo mercader o altre persona qui fara dit spachament o viatge o percars no volie que dit correu demanas la sua par-

tida de ningun, que en tal cars lo dit correu puxa anar pagant al hoste lo dit dret dela almoyna e lo dret del correu a qui la tanda tocarie e al hoste ço que li pertanyeria. E si lo dit no podie denunciar la sua partida leuors sie tengut dins tres dies apres que sera arribat, de pagar los dits drets.

20. — CONSIGNA DE LLETRES I LLIBERTAT D'HOSTAL

Item ordenaren que tot correu qui portara viatge percas o auantage sie tengut donar les letres en aquell hoste o per lo hom a qui comanades li hauran sots ban si fes lo contrari de cent sous. Entes empero que si dit hoste o persona, per manament de les quals dites letres donades haura, nol voldra pagar, en tal cars lo hoste qui trames lo haura fos tengut de ferlo pagar y se oblic pagarlo de sos bens propis sens contradicció o dificultat alguna.

Item ordenaren que de aquí auant qualseuol correu confrare hage facultat e llibertat de anar posar en aquell hostal o hostals de correus hon ben vist li sera axi en Barchinona Valencia Çaragoça com en altres parts hon acostumen a fer viatges, si donchs per los majorals de dita confraria per alguns bons respectes no li era vedat e prohibit. E si lo contrari en fes, encorrega en ban de cent sous. E si en cars que lo dit correu per causa que ell fos deutor a algun hoste no voldra en son hostal posar, sie tengut dit correu pagar aquell de continent sens dificultat alguna, pus dit deute fos clar esser degut sots ban de sinquant sous si sera fet lo contrari.

21. — CORREUS DEUTORS

Item ordenaren que si algun correu sera deutor a hoste algun per raho de correratge hostalage bestia o bestias o per altra raho de son offici, que dit correu dins vuyt jorns apres que lo dit hoste lo haura request deuant los dits majorals los hage hauer pagat o prorrogarlo los dits majorals al temps que coneixeran complidament sens contradicció alguna, sots ban de cent sous si fara lo contrari.

Item ordenaren que si algun correu sera deutor a hoste algu o a altra persona per besties preses a lloguer per fer viatge sie tengut dins sis dies apres que per dits majorals ne sera request, de pagar e contentar aquelles sens contradicció alguna sots ban de vuit sous.

22. — PREU PER TANDA

Item ordenaren que tot correu qui ira en qualseuol viatge hage hauer per tanda cinquanta sous en sus e no menys. E si no bastaua a sinquant sous, lo dit viatge no li sie pres en comte de tanda, ans apres que tornat sera puxa e hage a correr la sua tanda no obstant lo dit viatge, empero que tot correu sia tengut occorrent lo cars en qualseuol part dins lo principat de Catalunya per poca o molta quantitat encara que no bastas a sinquant sous, pus com dit es no li fos pres per tanda. E si dit viatge lo dit correu recusara fer, que perda la sua tanda a raho de quatre sous per jorn.

Item ordenaren que següintse cars que en lo temps que dit correu fara lo dit viatge com dit es, lo qual no li sera pres per tanda, vindra algun viatge pera Roma Naps Naps Venecia o altre part de leuant o per Castella Nauarra Portugal o altre part de ponent e lo hoste hi haura a trametre altre correu, qui sera aquell qui apres dell que sera anat vindra la tanda, en semblant cars aquell correu qui haurie presa la tanda del altre correu dessus dit sie tingut donarli lo delme dela quantitat que guanyara.

23. — ASSISTÈNCIA DELS CORREUS A CONSELL, COMBREGAR I SOTERRAR

Item ordenaren que tot correu que per los dits majorals o algu dels sera demanat o combidat a venir a consell sie tengut anar y estar en aquell. E si fara lo contrari pac de ban dotze diners.

Item sots lo matex ban sie tingut tot correu que sera appellat per a sepultura de qualseuol hoste correu o confrare de ser en aquella, e si no si sera pac com dit es lo ban; e per semblant als combregars sots ban de sis diners, saluat just impediment conexedor per dits majorals.

Item ordenaren que de aqui auant tot correu confrare que sera de tanda hage e sie tingut anar e seruir un viatge o percas o auentage en cars que no bastas a sinquanta sous o hage a donar home per ell, qui si fage altrament perda la dita tanda, empero que hage a contar a raho de quatre sous lo jorn e caminar set legues per dia.

24. — VIATGES LLARGS I DELMES

Item ordenaren que de aqui auant porque los viatges lonchs, com es de Roma Naps Florença Genoua e altres, millors sien seruits, aquells no entren ni sien donats en tanda a correu algu encara que fos confrare fins a tant que hagues seruit e experimentat per alguns viatges y trobat sufficient. E si algun correu se trobara enantat en dies o contret o en altre manera indispost que no pogues seruir tals viatges segons en lo passat han seruit, ordenaren los dessus dits que tal correu se puga alegrar deles dites tandes o hage lo delme de aquelles per sustentacio dela sua vida.

25. — SECRET DE CORRESPONDÈNCIA

E mes encara esta ordenat que de aqui auant no sie licit ni permes a algun correu, o confrare o no confrare, descloure o mostrar letres o donar aquelles a persones algunes, sino sol en aquelles que manades li seran donar ni en alguna manera directament o indirecta no fara ne consentira dany o frau algu que o per oste o per altre conegues se volgues fer, e si lo contrari serie trobat sie inhibit e leuat lo senyal de confrare e no puxe null temps usar de dit offici, o en altre manera procehir contra ell per justicia.

Mes es stat ordenat que algu dels dits correus no sie permes ne gos star amagat o secret en loc algu sens sabuda de aquell quel desempatxara e per semblant no donara havis de aço porque trames sera, ne pendra o acceptara letres

algunes en contrari, ans fara dit viatge en la manera e forma que ab la part concordat haura. E si lo contrari fara encorrega en ban y pena dessus dita e sie procehit contra ell com dit es.

26. — CONTRA ELS TRANSGRESSORS. APROVACIÓ DEL REI FERRAN (1488)

Item ordenaren que de aqui auant si algu hoste de correus de la ciutat de Barchinona Çaragoça o Valencia o de altres ciutats o parts del dit regne fos inobedient als majorals de dita confraria en no voler seruar los dits priuilegis e ordinacions sobre aquestes coses fetes e faedores, que algun correu no gos portar en aquell tal hoste letres ne paper ne posar en son hostal, pus per los dits majorals le fos manat sots ban de sinc lliures.

Item com sie cert que alguns osts de correus qui son dins la ciutat de Barchinona y altres parts dins los dits regnes de Arago Valencia e principal de Cataluna han comesos en dies passats e encara quiscun jorn cometen diuersos crims frauds e enganys exercint lur offici e hostaleria e correus, hoc encara tant en la retencio dels diners dela almoyna com encara en la inobediencia per ells feta als majorals e prohombres dela dita confraria, la qual cosa es gran perjudici del demunt dit priuilegi y capitols e ordinacions dessus dites. E per ço volent que los majorals qui vuy en dia son e aquells qui per sdevenidor seran elegits tenint e fermant dits priuilegis sien tenguts y obligats procehir e inquirir per justicia e fer instancia contra aquell o aquells que tals crims hauran comesos e per auant cometran directament o indirecta, tot temps que per algu o alguns seran requests. E aço hagen a fer personalment o ab procurador en persona de aquells ab messions y despeses dela dita confraria. E si per algu dells ere fet lo contrari, de continent sien priuats del offici e caygua en pena de cent sous. Entes empero que aquell o aquells hostes o correus qui tals crims hauran comesos o per auant cometran no puxen esser remesos deles penes demunt dites e en dit priuilegi contengudes sens sabuda e voluntat dels majorals e prohombres de dita confraria. *Idcirco fuit nostre Ma.^{ti} per vos dictos majores et prohombres confratrie et societatis cursorum predictae ciuitatis supplicatum, ut licet dicti majores et procures atque administratores dicte confratrie virtute priuilegiorum confratrie predictorum jam antea concessorum possint et sit eis attributa facultas ordinandi faciendi et mutandi pro bono et quiete dicte confratrie et societatis statuta ad euitandum fraudes mala et damna que sepe numero euenire possent, ut laudando et approbando rattificando et confirmando priuilegia dicte confratrie et sine prejudicio derogatione et administratione eorumdem capitulorum ordinationes et additiones superius insertas et alias quas in futurum eos facere opportuerit, juxta dictam potestatem et facultatem, laudare approbare et rattificare et confirmare ac etiam de nouo concedere dignaremur. Nos vero supplicationi predictae annuentes, quandoquidem capitula et additiones predictae in non paruum utilitatem reipublice et regnorum nostrorum cedere visa sunt, ea propter tenore presentis carte nostre ex certa scientia capitula ipsa et ordinationes superius insertas et omnia et singula in eis contenta laudamus approbamus rattificamus et confirmamus et de nouo concedimus, hoc adjuncto quod medietas penarum et bannorum nostre Curie acquiratur sine remissione. Sere-nissimo propterea Joanni, principi Asturiarum et Gerunde, primogenito nostro carissimo et in regnis et terris nostris Castelle et Aragonum post nostros feli-*

ces et longevos dies immediato heredi et successori, sub paterne benedictionis obtentu, dicimus; gerentibus quoque vices nostri generalis gubernatoris in regnis Aragonum Valentie et Cathalonie principatu, iusticiis salmedinis marinis vicariis bajulis ceterisque officialibus nostris, nec non juratis consulibus et probis hominibus in eisdem regnis et principatu Cathalonie constitutis et locumtenentibus eorundem, presentibus et futuris, dicimus precipimus et jubemus de eadem certa scientia et expressa, sub ire indignationisque nostre incursu penaque quatuor mille florenorum auri a contrafacientium bonis exigenda et nostris erariis applicanda. ut presentem cartam nostram et omnia et singula in ea contenta tenere firmiter, et observent tenerique et observari per quos deceat faciant... In cuius rei testimonium presentem fieri jussimus nostro communi sigillo impendenti munitam. Datum in ciuitate Cesarauguste die duodecimo mensis januarii anno a natiuitate domini Millesimo quadringentesimo octuagesimo octavo regnorumque nostrorum... Yo el rey... In diuersorum vi°.

27. — APROVACIÓ DE CARLES, L'EMPERADOR (1519)

Fuimusque pro parte virorum dictorum majoralium et procerum societatis et confratrie predictae cursorum capelle virginis Marie den Marchus humiliter supplicati, ut preinsertum priuilegium ac omnia et singula in eo contenta laudare approbare... solita benignitate dignaremur. Nos vero eisdem moti respectibus, quibus erga dictam confratriam et collegium dicta catholica Maiestas mota fuit, supplicationibus vestris benigne annuentes... preinsertum priuilegium et alia quaecumque in fauorem dicte confratrie et societatis hac de causa concessa... laudamus rattificamus approbamus et confirmamus... sub ire et indignationis nostre incursu penaque quatuor mille florenorum auri Aragonum a bonis singulorum contrafacientium exigendorum, nostris inferendorum erariis... In cuius rei testimonium presentes fieri jussimus et nostro communi, quo antequam ad regnum Romanorum sacrumque imperium electi essemus utebamur sigillo, cum nondum alia fabricata fuerint. Datum ciuitate Barcinone die decimo quarto mensis septembris anno a natiuitate domini Millesimo quingentesimo decimo nono, regnorumque nostrorum vero electionis sacri imperii anno primo... Yo el rey. Cesarea catholica Maiestas mandauit mihi, Ugoni de Urries...

(Exemplum huiusmodi... sumpsit ego Joannes Viladamor, prefate Maiestatis scriba et archivarius Regiae auctoritate notarius publicus...)

JOSEP M. MARCH, S. J.

EL TRASLLAT DE L'ARQUEBISBE JOAN D'ARAGÓ DE LA SEU DE TOLEDO A LA DE TARRAGONA

El dia 14 de novembre de 1319 el papa Joan XXII nomenava arquebisbe de Toledo l'infant Joan d'Aragó, el fill tercer del rei Jaume II. La notificació del Papa al rei no es feia fins quatre setmanes més tard, al 12 de desembre (1). La consagració tingué lloc a Lleida, però la solemne entrada a Toledo es diferí fins a les darreries de l'any 1320. La festa de Nadal d'aquest any ja la celebrava el nou Prelat en la seva església de la ciutat del Tajo (2).

No trobà, però, l'infant en el nou i alt càrrec lo que el seu pare i ell mateix esperaven. A Castella, durant la minoritat del rei Alfons, era tan embullada la situació política que també en devia patir l'Església. Així aviat arribaren queixes a la cort d'Aragó, i Jaume II, qui a juliol de 1321 havia demanat consell al cardenal Napoleó Orsini (3), encarregava al seu ambaixador Vidal de Vilanova que demanés al Papa que elevés l'Infant al cardenalat o el traslladés a la seu arquebisbal de Narbona (4).

Donat aquest estat de coses, ja es comprèn que el Primat sovint i per llarg temps estigué allunyat de la seva església de Toledo i romangué en el seu país natal. Ací fou requerit, tant com li permeté el seu estat de salut, a intervenir en la política de la Corona d'Aragó, especialment per a la conquesta de Sardenya. En desembre de 1323 li demanava el seu pare de pendre part en el Concili provincial de Tarragona "pro subveniundo nobis pro ne-

(1) JANER Y DE MILÁ DE LA ROCA, J. DE, *El Patriarca Don Juan de Aragón, su vida y sus obras*. Tarragona, 1904, p. 75.

(2) Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona, Reg. 349, fol. 67 v.

(3) Reg. 246, fol. 233.

(4) Comunicació de 22 febrer de 1323. El Rei es queixava al Papa que el seu fill es trobava "tanquam margarita inter porcos" i, pel contrari, a Narbona "erit inter suos et in domo sua". Però la Seu de Narbona no estava lliure i per això el Papa devia primerament transportar el seu arquebisbe a la Seu de Auch. Els cardenals Berenguer Fredoli de Tusculum i Napoleó Orsini, íntims amics de Jaume II, devien apoiar aquesta pretensió. Reg. 338, fol. 124 v.

gocio adquisicionis [Sardinie]" (5). També el trobem ocupat en aquest afer des de la primavera fins a la tardor de 1324 (6).

Hom no veia amb bons ulls a Castella la creixent expansió del poder de la casa d'Aragó, i amb l'activitat política de l'infant, qui com a arquebisbe de Toledo era el canceller de Castella, es multiplicaren els motius d'oposició. La topada s'esdevingué a la tardor de 1325. El jove rei Alfons, per instigació de l'infant Joan Manuel, prengué la Cancelleria a l'arquebisbe. Els esforços de Jaume II (7), del Papa (8) i d'alguns cardenals (9) a la cort de Castella no restaren, és veritat, del tot sense resultat, però l'aquiescència del rei Alfons es féu esperar mig any (10), de tal manera que Jaume en l'entretemps — el dia 9 de gener de 1326 — ordenà al seu fill "sub obtentu gracie et benedictionis nostre" que nomenés immediatament un vicari general per les coses *spiritualia* i un procurador per les *temporalia* i retornés a la seva pàtria "nulla in hoc mora aliquatenus contracturus" (11). Però Joan, de primer intentà amb el rei Alfons un arreglament, que es va iniciar pel març del mateix any (12). Però com que el rei no ho revocà tot i Joan per consideració a la seva església i al seu pare no podia conformar-s'hi, decidí deixar Castella. De Joan XXII obtingué la facultat d'usar a la seva terra en determinades festivitats el pal·li i poder així presentar-se com a metropolità (13). Demés usà encara fins l'any 1328 el títol de canceller de Castella (14), potser per no voler abandonar el dret de l'església de Toledo a aquest càrrec, i potser també perquè la ruptura de relacions no continuà tan radical com es presentà de primer antuvi.

A la tardor de 1326 es trobava l'infant altre vegada a València, on havia ja sojornat la major part de temps des de la mort de la seva mare fins al seu nomenament d'abat de Montaragó (1310-1317).

Des de llavors ja no tornà més a Toledo, i donà orde que continuessin celebrant-se els concilis provincials que obligatòriament devien ésser convocats cada dos anys. Sembla, no obstant, que aquesta disposició no fou respectada (15). El Papa li atorgà que pogués acomplir les visites pastorals per medi d'un representant (16).

(5) FINKE, *Acta Aragonensia*, II (1908) n. 541.

(6) Reg. 225 i 226; Reg. 397, fol. 174 v.

(7) Reg. 249, fol. 71.

(8) Reg. 424, fol. 47 v; FINKE, *Acta Aragonensia*, II, n. 545; III, ns. 224-231.

(9) Reg. 249, fols. 71-78.

(10) Id., fol. 132.

(11) Id., fol. 89.

(12) Arxiu de la Corona d'Aragó. Cartes reials (CRD) de Jaume II, ns. 7986, 7991.

(13) Concessió de 22 abril de 1326. MOLLAT, G., *Lettres communes des papes d'Avignon*. Jean XXII (1912), n. 25054.

(14) JANER, *El Patriarca Juan*, pp. 25 i ss.

(15) MOLLAT, Jean XXII, n. 41456.

(16) Permís de 16 novembre de 1327 per un any. Id., n. 42391.

Entretant recomençaven de nou les diligències per a canviar Toledo per un altre arquebisbat o per una altra dignitat. Ja cap a finals del 1325 Guillem Richer, canceller de l'infant Joan i ardiaca de Santa Engràcia a la catedral d'Osca, era enviat a Avinyó per a demanar la mediació del Papa.

Segurament que Jaume II era la força que empenyia aquestes negociacions; en tot cas a ell — i no a l'infant — demanava el canceller que fos cridat de la cúria papal quan ell cregué que havia enllestit la seva missió (17).

Mentre durava aquesta missió escriví Guillem Richer una lletra que adreçava a Jaume II a 20 de gener de 1326 (18). En ella comunicava que per la Cúria corria el rumor de què estava vacant l'arquebisbat de Rouen, que es considerava com el de més rendiment de França; hom creia, en general, que les rendes de l'arquebisbe de Rouen eren tres vegades més altes que les del de Toledo. Per ço el rei devia demanar al papa aquest arquebisbat pel seu fill, i des d'ací podria després ésser traslladat fàcilment al de Narbona.

Jaume s'aprofità del consell i pregà al rei de França Carles IV que treballés perquè el papa conferís l'arquebisbat a l'infant Joan. Carles contestà que l'arquebisbe de Rouen gaudia encara de la més perfecta salut (19).

Però el rumor de la malaltia del ric metropolità francès no volia cessar a la Cúria. Hi havia en ella, naturalment, massa pretendents a aquesta poderosa seu, als qui interessava la propera mort del seu possessor. Un any més tard el procurador reial Bernat Lull creia que de cap manera devia callar al seu senyor que el metropolità estava malalt de mort i sense esperança de vida (20). Jaume s'adreçà de nou a Carles IV. Li proposava que per mitjà del Papa, tan prompte hagués finat el Metropolità, l'arquebisbe de Narbona fos traslladat a Rouen i l'infant Joan passés de Toledo a Narbona (21). Per resposta li fou dit altra vegada: “quod prefatus archiepiscopus Rothomagensis, prout a fidedignis accepimus et, quia nobis in presenciarum propinquus est, audivimus, plena sui corporis fruitur sospitate” (22).

Ben just estava desfet aquest projecte, que Jaume ja trametia amb una nova demanda el seu conseller Blai Maça de Vergua cap a Avinyó (23), on trobà també l'arquebisbat Joan, per a moure el Papa a un prompte arranjament de la qüestió. Aquesta vegada se seguí el camí que havia de portar a la meta, puig hom proposava que l'infant fos traslladat a Tarragona i Xi-

(17) Escrit al Rei, de 12 març de 1326. FINKE, *Acta Aragonensia*, III, pp. 505 i ss.

(18) Id., pp. 504 i 505.

(19) Id., III, p. 507, nota 1.

(20) “qui archiepiscopus eiusdem [episcopatus Rothomagensis] infirmatur ad mortem, ita quod de eius vita desperatur”. Escrit de Lull de 25 abril de 1327. Id., p. 506.

(21) Id., pp. 507 i 508. Escrit de 17 maig de 1327.

(22) Id., p. 508. Escrit de 18 juny de 1327.

(23) Comunicació de 25 juny de 1327. Reg. 250, fol. 37 v.

menes de Luna passés d'ací a Toledo. Quan Blai estigué de retorn, el rei, llavors ja malalt, notificava, el 27 d'octubre de 1327, al Papa la seva íntima satisfacció per l'estat de les negociacions, no deixant, però, d'afegir que Toledo valia més que Tarragona i per la mateixa raó, en compensació, el seu fill, a més de la metropolitana de Tarragona, devia obtenir el patriarcat d'Alexandria i l'abadia de Montaragó (24).

No havia passat una setmana des que Jaume havia recomanat aquests desitjos al Papa, que se li acabà la vida (25). Potser amb això s'encallaren encara les negociacions, però, no obstant, sempre més i més s'apropaven al terme.

Al 12 d'octubre de 1327 moria l'abat Bernat de Avellaneda; el 15 del mateix mes els canonges es preparaven per una nova elecció, de la qual, per manera de compromís, en sortia electe Ximenes Lope de Guerra. Joan XXII confirmà aquesta elecció el 23 de desembre (26). Així s'enderrocava per l'infant aquesta perspectiva. Però per compte d'aquella abadia obtingué aquest el priorat de Santa Maria de Montserrat. El papa traslladà el seu abat Gallard a la diòcesi de Nimes (27) i al 8 d'abril de 1328 cedí en comanda el monestir vacant a l'arquebisbe Joan (28), el qual tot seguit s'encarregà amb fermesa de l'administració dels seus béns (29).

Pocs mesos després podia també ésser portat a cap el canvi de les seus arquebisbats. El 16 d'agost Joan XXII nomenava l'arquebisbe i primat de Toledo patriarca d'Alexandria (30) i el dia següent traslladava l'arquebisbe Ximenes de Luna de Tarragona a Toledo (31) i encarregava al nou patriarca com administrador de Tarragona (32). El patriarcat d'Alexandria es trobava encara en poder dels Mahometans i no podia, per ço, proporcionar cap renda; així Tarragona, l'antiga renomada metropolitana — que llavors per primera vegada fou regentada per un administrador — devia de constituir el fonament econòmic de l'Infant.

L'infant Joan, qui altra volta tenia un ample cercle d'acció del seu gust, tornà a emprendre amb nou zel el seu treball i en els venturosos sis anys fins a la seva mort es manifestà com una glòria de la casa reial i del poble, que li donà la sang.

DR. J. VINCKE

(24) CRD, n. 9736. JANER, *Patriarca Juan*, pp. 91 i ss.

(25) Morí el 2 de novembre.

(26) HUESCA, R. DE, *Teatro histórico de las iglesias del Reino de Aragón*, VII (1797), 396 i ss.

(27) MOLLAT, *Jean XXII*, n. 40705. El 16 març de 1328.

(28) Id., n. 40837.

(29) Id., n. 41177.

(30) Id., n. 42198.

(31) Id., n. 42202.

(32) Id., n. 42206. MORERA, E., *Tarragona cristiana*, II (1901), p. 786, erra en consignar la data, el mateix que VILLANUEVA, *Viage literario*, XIX, p. 204.

LES GALERES CATALANES PEL RETORN A ROMA DE GREGORI XI EN 1376

Després d'uns setanta anys d'haver Clement V traslladat la cort papal de Roma a Avinyó, decidia Gregori XI, en 1376, retornar-la per sempre més a la ciutat eterna. El papa no podia portar a terme aquesta bella decisió sense l'ajut d'alguns Estats amb els quals estava en bones relacions d'amistat i per ço el demanà a algunes ciutats mediterrànies i a alguns regnes, com el de Nàpols i el d'Aragó.

A aquest fet, que havia de tenir tan transcendents conseqüències, dedicaren no poques pàgines els cronistes contemporanis, quasi tots italians, i els historiadors, i sobretot els autors de dues excel·lents monografies, aparegudes quasi a un mateix temps (1). Però cap dels investigadors, ni àdhuc els dos darrers esmentats, pogueren aprofitar els nombrosos documents que sobre aquest tema ja hom podia suposar existirien en el nostre riquíssim Arxiu de la Corona d'Aragó. Tampoc el sempre tan ben documentat Zurita tocà per res aquest punt (2).

Tot revisant nosaltres en el susdit arxiu la documentació que ja de temps teníem recollida sobre el Gran Mestre Heredia, qui, com direm, juga en aquest afer un paper importantíssim, ens haguérem de fixar en el gran nombre de cartes, quasi reunides en el registre núm. 1.743, sobre l'armament de les galeres que el rei Pere III devia enviar al Papa Gregori XI pel retorn d'aquest a Roma. I no poguérem resistir la temptació de publicar-les resumides i ordenades, completant naturalment la col·lecció amb les altres cartes, que necessàriament trobaríem en altres registres del mateix Arxiu (3).

(1) KIRSCH, J. P., *Die Rückkehr der Päpste Urban V und Gregor XI von Avignon nach Rom*, Paderborn, 1898, LXII-330 pàgs. — MIRÓ, L., *La politique pontificale et le retour du Saint-Siège a Rome en 1376*, Paris, 1899, 199 pàgs.

(2) Encara és més estrany que tampoc en parli Bofarull en la seva *Historia crítica*, puix precisament recorda, al vol. IV, p. 586, el retorn de Gregori XI a Roma, dient que sortí d'Avinyó "con algunas galeras".

(3) Si bé no havem regirat tota la bibliografia que fóra del cas, creiem que pot donar-se com inèdita aquesta correspondència. Ni Zurita ni Bofarull parlen d'aquest afer. Tampoc parlen de les nostres galeres A. de Capmany, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y arte de la antigua ciudad de Barcelona*; ni F. de Bofarull en el tractat especial: *Antigua marina catalana*, Barcelona, 1898. Les dues interessants lletres del nostre apèndix, n. 16 a b, no es troben entre els *Documents per a la cultura catalana migeval* de Rubió i Lluch. Darrerament, en corregir les proves d'aquest article, havem fullejat ràpidament el volum recentment publicat per la INSTITUCIÓ PATXOT i premiat per l'"Academia de Buenas Letras" de Barcelona: *Johan I d'Aragó*, per JOSEP M. ROCA, Barcelona, 1929, 472 pàgs. Tampoc hi havem vist cap referència al nostre tema.

Malauradament la nostra recerca s'hagué d'allargar molt més del que volíem i encara, si haguéssim intentat exhaurir el tema, s'hauria hagut d'allargar molt més. Potser no era necessari. Precisament, el més important resultat d'aquest modest treball podria ésser, sens dubte, el provar una vegada més l'abundor, la riquesa de documentació estotjada en el nostre Arxiu.

Per a comprendre millor la correspondència que anem a transcriure no estarà de més recordar la situació política de la Santa Seu i del regne d'Aragó l'any susdit (4).

L'Estat pontifical ocupava el centre de la península italiana i no podia menys de tenir relacions amb els veïns Estats, que sovint veïeren amb mals ulls l'expandiment del territori papal. Al 1375 eren els florentins els més envejosos del poder temporal de l'Església i saberen aprofitar-se del malcontentament dels súbdits del papa a causa de l'absència d'aquest de la seva metròpoli romana, per a fer-li una guerra deslleial, invocant greuges que en el fons no tenien cap importància. Deixant de banda les intrigues, les negociacions diplomàtiques de Florència per a crear una unió d'Estats italians contra la Santa Seu, que hom pot veure en Mirot, constatem només aquests dos aspectes: 1. A Roma i als Estats pontificis d'Itàlia existia, com havem dit, un gran descontentament per l'absència del papa, augmentat fàcilment, com es comprèn, pel procedir dels administradors de les rendes i tributs, en la seva major part estrangers. Florència afavorí per tots els medis aquest estat d'incipient rebel·lió, pretextant voler lliurar-los de la tirania estrangera i fent-los veure l'abandó en què els tenia el papa. — 2. Quan veié la ferma decisió del pontífex de retornar a la ciutat eterna féu tot el possible per impedir-ho, incitant aquells Estats a la revolta, puix prou comprenia que, amb el papa a Roma, la seva propaganda quedaria sense fonament. Gregori XI havia anunciat als romans la seva intenció de traslladar-se a Itàlia en 1375, mes es veié obligat a retardar la sortida fins el 1376. Florència, aprofitant-se d'això, activà la seva propaganda revolucionària de tal manera que el papa als primers mesos de l'any 1376 cità els florentins a comparèixer davant seu a Avinyó i donà contra ells una sentència pública, verament terrible. Interdicte, confiscació dels béns, prohibició general de comerciar amb els florentins, etcètera, etc. (5).

D'altra banda a Avinyó Gregori XI havia de comptar pel seu projecte de deixar aquesta ciutat amb l'oposició aferrissada, no solament de bona part de la seva Cort, especialment dels cardenals, quasi tots francesos, sinó també, i sobretot, de la casa reial de França.

(4) La situació política de la Santa Seu es troba detalladament exposada en la monografia citada de Mirot, de la qual prenem aquestes notes.

(5) MIROT, *l. c.*, pp. 86-87.

Pere III, el rei d'Aragó, si bé estava en pau amb tots els Estats, tenia pendants aquestes tres qüestions un xic delicades.

1. L'illa de Sardenya, que la corona catalano-aragonesa tenia en feu de la Santa Seu, no estava mai segura de sublevacions més o menys importants, des de la rebel·lió del famós jutge d'Arborea.

2. Pere III pretenia el domini absolut sobre algunes terres de la frontera aragonesa-castellana de les Ordes de Santiago i Calatrava i no podia comptar de segur amb l'amistat d'Enric II de Castella, l'antic comte de Trastámara.

3. La més delicada de totes les qüestions era, però, a principis del 1376, la renovació del llarg plet per la corona de Mallorca. El rei cerimoniós, com és sabut, en 1343 (6), després d'un llarg procés, desposseí, a la força, d'aquella corona el seu últim rei Jaume II, el dissortat, qui morí en la batalla (7). El fill d'aquest, després d'haver passat alguns anys presoner del seu oncle el rei Pere d'Aragó, volgué reconquerir el regne del seu pare, finant tràgicament a Castella en febrer de 1375; deixant, però, en testament tots els seus discutits drets a la seva germana marquesa vídua de Montferrat. El duc d'Anjou, germà del rei de França Carles IV, buscava, feia temps, una corona, petita o gran i fos allà on fos, i aviat entrà amb tractes amb la susdita marquesa perquè li traspassés o vengués els seus drets imaginaris. Diem imaginaris perquè Jaume I, el Conqueridor, el fundador del regne de Mallorca, en deixar-lo al seu fill segon, en testament, hi posà com a condició que les dones quedaven excloses de la successió per tal que mai no anés a parar a adversaris de la casa d'Aragó. Per altra part, la marquesa de Montferrat havia renunciat solemnement i davant del papa a tots els drets, acceptant, en contraure matrimoni, la dot de 50.000 florins del rei Pere III (8). Però el duc d'Anjou, polític astut i d'una ambició sense límits, amb aquells drets en tenia prou per a reclamar aquella perduda corona (9). Entre els aliats amb qui devia comptar per fer la guerra al d'Aragó hi havia Enric de Castella.

(6) Vegeu LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, París, 1892, vol. II, pp. 111-114.

(7) En la batalla de Lluchmajor, el 25 d'agost de 1349. — LECOY, *l. c.*, II, p. 163.

(8) Cf. LECOY, *l. c.*, pp. 205-206. Document de la renúncia de (la marquesa) Isabel de Mallorca, pp. 360-364.

(9) Es curiosa la posició de Lecoy en tocar aquest punt. Al vol. I, p. 102, deia parlant de les particions del regne que Jaume, el Conqueridor, féu en vida: "il peut sembler étrange a des lecteurs français habitués a voir l'ainé de leurs souverains heriter de plein droit de la monarchie tout entière...". Es a dir que a França no era admissible que un rei repartís o deixés el seu regne a qui volgués. En canvi el mateix Lecoy, p. 112, diu, encarant-se amb Jaume I perquè posà algunes condicions al seu repartiment: "Et puis, au fond, jusqu'à quel point un souverain, quelque puissant qu'il fût, était il en droit d'engager l'avenir? Jacques I n'ignorait pas que les rois qui lui succéderaient jouiraient, comme lui, d'agir a leur gre, d'instituer leur heritier, de partager, a la rigueur, leur heritage; il le faisait bien lui!" Tot això per a justificar els drets imaginaris de la marquesa de Montferrat i de retop els més imaginaris del duc d'Anjou. Per ço afegeix a vol. II, p. 203: "mais les titulaires succesifs, agissant dans l'exercice de leur souveraineté avaient au contraire (de

EL REI PERE III I LES NEGOCIACIONS (10)

Pos després d'haver-se celebrat el contracte entre la marquesa de Montferrat i el duc d'Anjou en tenia coneixement Pere III per mitjà del Castellà d'Amposta. Aquest, en una carta del 22 de setembre al rei aragonès, exposaria l'assumpte com a molt greu i li aconsellaria que enfortís les fronteres del Rosselló i enviés ambaixadors al papa i al rei de França. Pere, de moment, convençut del seu dret, donà poca importància al susdit contracte (11), però aviat s'adonà de la conveniència de seguir els consells del Castellà i al 15 d'octubre ja escrivia a aquest notificant-li que, escoltant el seu parer, trametia per missatgers al rei de França mossèn Gilabert de Cruilles i micer Bn. dez Pont (12).

Poc després enviava també el rei, per aquest i altres afers, ambaixada al papa, presidida per Berenguer de Cruilles (13).

Ambdues ambaixades es trobaren a França en gener de 1376 (14) i de retorn al mes de març. Carles IV, el rei de França, aconsellava que l'assumpte es posés en mans del Pontífex, al qual ambdues parts litigants devien trametre ambaixadors el primer de maig (15). Gregori XI demanava

Jaume I) stipulé dans leurs testaments que les femmes hériteraient de la couronne a défaut des mâles." Però, és que creia Lecoy que a Aragó la successió del regne depenia, sense limitacions, de la voluntat del monarca? De cap manera era això veritat. Lecoy mateix fa prou bé notar la forta oposició que trobà Jaume I entre els seus en voler fer l'arbitrària repartició del seu regne. Catalunya tenia drets indiscutibles sobre Mallorca i sobre el Rosselló i, si bé de mala gana acceptà la creació d'aquell regne, no podia renunciar als pocs drets que sobre ell li deixava el testament del Conqueridor. Els reis de Mallorca no podien, doncs, tenir el dret de cedir aquella illa a qui els plagués, a un enemic de la casa d'Aragó.

(10) Només toquem aquí els punts principals de les negociacions, que es trobaran més detallades en l'*Apèndix documental*.

(11) En aquesta data contestava el rei al Castellà: "recebimos vra. letra escrita en Avinyon a xxii. del present mes, a la qual vos respondemos: primeramente a lo que nos feytes saber que vos sodes certificado que'l duch d'Anjou ha comprado el dreyto que la marquesa entiende haver en el regno de Mallorques e en los condados de Rossellon e de Cerdanya con condicion si al rey de Francia place, vos dezimos que en esto damos poco, porque la dca. marquesa no havia, ne ha, ne puede haver ningun derecho en los dcas. regnos e condados. E asi, pus non lo ha, non lo ha podido vender." Reg. 1357, f. 143-144.

(12) "sobre'l feyto de la marquesa de Muntferrat, segun nos havyades consellado, embiamos nros. missageros al rey de França, mossen Gelabert de Cruilles e micer Bn. dez Pont, según ellos vos recontaran." Reg. 1240, f. 179.

(13) El 4 de desembre. Reg. 1240, f. 188 v. Té raó Lecoy en dir (vol. II, p. 222, nota 5): "Zurita qui nomme simplement cette ambassade, le nomme Berenger de Cruyllas (IV, 369). Les documents originaux l'appellent toujours Gelabert." En efecte, l'ambaixador enviat per la qüestió d'Anjou fou sempre Gilabert. La confusió o imprecisió de Zurita fou deguda a què al mateix temps era enviada una altra ambaixada al papa, presidida per Berenguer de Cruilles.

(14) El 10 de gener. Reg. 1093, f. 56. Però el 20 de març el rei deia al governador de Catalunya que fes anar tot seguit cap a Montçó els seus ambaixadors, els quals havien arribat de França, i que els pagués els mil francs que havien gastat de més. Reg. 1092, f. 194.

(15) Carta del 27 de març. Reg. 1251, f. 104 v. — Cf. la publicada per Lecoy, II, 400.

ajuda al rei d'Aragó pel seu projectat retorn a Roma i també contra els florentins. Pere III, qui es trobava a Lleida, de camí cap a les Corts de Montçó, acordà amb alguns del seu consell (Cf. n. 4) tornar-li resposta pel mateix Berenguer de Cruilles (n. 1 a), lliurant-li uns capítols (n. 1 b), en els quals podem veure el viu afany del rei en voler complaure al pontífex, àrbitre de la delicada qüestió del duc d'Anjou. Si bé en aquests capítols no hi consta, amb seguretat, que el rei, de paraula, ja deuria insinuar al seu ambaixador que estava disposat a oferir a Gregori XI, pel projectat viatge, 10 galeres, tal com havia fet amb el papa Urbà en 1371, en deixar aquest la ciutat eterna.

Mentre es preparaven aquestes ambaixades i ja estaven de camí, es creuaren algunes lletres entre el papa d'una part i l'infant Joan i el rei Pere de l'altra (n. 3). El papa urgia el socors contra els florentins els quals havia eitat a comparèixer davant la seva Cúria, el 31 de març, per a respondre d'algunes greus acusacions. La sentència, com havem dit, fou terrible. El papa promulgà una butlla que devia ésser publicada a tots els Estats cristians. El rei Pere i l'infant Joan la trobaren massa cruel i de primer no la deixaren publicar (n. 36 b); després el rei, amb el consell de les Corts, en permeté la publicació, però no que es complissin algunes de les seves clàusules, aquelles que ferien els florentins innocents qui ja estaven establerts en el seu regne abans del conflicte entre el Pontificat i Florència, puix, com diu el rei, qui en aquest cas es mostra més humanitari del que generalment apareix en la Història, "seria contra Deu a justícia" (n. 36, c, d).

La principal demanda del papa era, però, la de les 10 galeres, i, per a obligar més el rei, li feia dir oficiosament que no partiria d'Avinyó sense haver arreglat a honor seva el conflicte amb el duc d'Anjou, promesa que el rei farà recordar més tard, en veure que les negociacions no portaven a res (Cf. n. 41).

Berenguer de Cruilles prometé, és cert, les 10 galeres al papa i al 15 de maig l'infant Joan i el seu pare ja rebien lletres papals sollicitant les hi preparessin (n. 6) per tot el mes de juny.

Les Corts de Montçó, a petició del rei, acordaren concedir-li 50.000 florins per a la dita armada, a repartir en aquesta forma: Mallorca pagaria 3.000 florins, València 10.600, Aragó 12.400 i Catalunya 24.000. Així ho comunicava el rei Pere a l'infant Joan, el 25 de maig, en una llarga carta (Reg. 1.404, f. 129-131), en la qual encarregava a aquest l'afer de l'armada. Les deu galeres devien ésser: les dues que tenia N'Averçó a Sardenya i que estaven per arribar a Barcelona; una de N'Angla (o Joan Çalangla), la qual havia portat els missatgers a Avinyó; una de P. Bn. de Mallorca; altra que devia armar-se ací; dues a armar a Barcelona, la que havia servit pel papa Urbà, i la Santa Maria; tres a armar a València de les quatre que allí hi

havia. Li encomanava que es fessin 4.000 quintars de pa, 1.600 a València i 1.600 a Barcelona i que es parés "taula de acordar" a Barcelona i Tortosa. Per a reunir la xurma necessària el rei havia "guiats e assegurats en nostra fe reyal tots e sengles de qualque estament qui en la dita armada se acordaran e en aquella iran de tots e sengles crims e excesses que hagem comeses... exceptats..." (6 juny, id. fol. 132 v.).

Les galeres es devien armar, operació llarga i costosa, en ben poc temps a Barcelona, València i Mallorca. Per al comandament de l'armada el rei fa revenir d'Avinyó (16) el capità general de totes les seves mars, Gilabert de Cruilles, creient que el nombre de les galeres era massa petit per a oferir-lo al seu almirall, el comte de Cardona; però aquest, en saber-ho, sollicita poder menar-les ell, fent valer les seves prerrogatives (17). Potser fou un xic arbitrària la conducta del monarca en aquest punt. El dia 25 de maig escrivia a Cruilles ordenant-li retornés d'Avinyó (n. 9 b) i en canvi l'endemà ja deia al comte (n. 10) que, sabent desitja menar les galeres, vagi a trobar-lo i així deixà passar temps sense advertir d'aquest seu intent ni al seu fill, ni al més interessat, Gilabert de Cruilles qui, efectivament, retornà d'Avinyó i arribà a Barcelona amb la il·lusió de gaudir de tan gran honor. Trist desengany! tot just arribat a la ciutat comtal s'assabenta que el rei havia encarregat l'afer de les galeres a l'almirall. El mateix rei ho comunicava l'11 de juny al seu primogènit (n. 19). Aquest, desolat, vol aconsolar al de Cruilles (n. 21 b) i en altra lletra demana al seu pare que no li faci un tal afront (n. 21 a). La lletra és de tons tan vius que a l'acabament prega al seu pare que la faci cremar en la seva presència, després de llegida.

El rei es veu que, sia per interès, sia per la seva honor (sembla que aquest sentiment era molt viu en aquest monarca bon xic cruel i egoista) s'havia entusiasmat amb l'armada a enviar al pontífex i pensà de trametre-li no sols deu sinó quinze galeres i fins projectà que hi pugés com a legat reial el seu fill segon, l'infant Martí; cosa de la qual el dissuadí el consell apassionat del seu primogènit (n. 14 c).

Per sort d'En Cruilles pocs dies després, el 16 de juny, quan degut a la diligència de l'infant Joan l'armament de les galeres ja estava força avançat, arribaven ardits d'Avinyó de què el papa allargava la sortida (n. 22 a) i al 23 de juny ja se sabia de cert que l'ajornava per al primer de setembre (n. 26).

(16) Enviat allí en ambaixada, per segona vegada, com veurem.

(17) Al Reg. 1404, f. 116-117 es troba un "Officium Capitane generalis omnium armatarum regis ac locumtenentis amirati nobili Gilaberto de Crudiliis facte". Es un contracte entre el vescomte de Cardona N'Uch, almirall, i Gilabert de Cruilles. Es de 22 de desembre de 1373 i en ell l'almirall, futur comte de Cardona, es reserva algunes prerrogatives, com aquesta: "Item mes se reté que, si's volrà, puxa pujar lo dit almirall en armada o armades que's convinguen fer dins les terres e mars del senyor rey o altres on lo senyor rey les vulla fer, e que là, donchs, lo dit lochtinent no se'n pogués entremetre sens sa voluntat...". Doc. publicat per CAPMANY, *Memorias*, IV, 145-147.

Per al primer de maig, com havem dit, estaven citats a Avinyó els ambaixadors del rei Pere, els quals devien trobar-s'hi amb els del duc d'Anjou. El rei volgué que aquesta ambaixada, donada la importància de l'assumpte a tractar, fos ben solemne i nomenà per missatgers Ramon Alemany, Bertran de Valls i Bn. dez Pont i la cort de Catalunya hi afegí el bisbe de Lleida (18), Gilabert de Cruilles i micer Jacme de Vallsecca (n. 5 a b). Aquesa darrer no volia acceptar el nomenament sense el previ permís dels jurats i prohoms de Barcelona (19) i a la fi no hi pogué anar. L'infant Joan aconsellava que hi anessin representants de tots els regnes de la Corona (n. 5 f).

Els ambaixadors catalans arribaren a Avinyó a primers de maig, però no hi trobaren els de l'altra part, i després de molt esperar sense gaire profit, demanen al rei què han de fer. Aquest el 25 de juny els diu que retornin (n. 28), si bé en altra lletra deixa a la seva disposició el quedar-s'hi més temps.

Comencen a rebre's notícies de què el d'Anjou prepara la guerra. L'infant Joan a Barcelona s'esvera i en un moment donat vol partir amb mil llances cap al Rosselló, excitant aquest gest l'entusiasme del seu pare (20). Aquest, si bé més serè, entra també en recel i, havent ordenat que cessés l'armament de les galeres (n. 22 a) en tornar a insistir el Sant Pare si podria comptar amb elles pel primer de setembre, ell posa condicions a la resposta. D'una banda vol que el papa li assegurí si ha de tenir o no guerra amb el d'Anjou i d'altra exigeix que el pontífex li concedeixi les "dècimes". En nombroses cartes als seus missatgers (n. 29), al cardenal d'Aragó (n. 23), al Castellà d'Amposta vol fer dependre l'oferiment de les galeres ja de la resposta a aquestes dues condicions ja d'una sola d'elles (n. 33, 34). Els seus representants a la Cúria romana prou li volen fer veure que no seria decorós de demanar les "dècimes" per endavant, ell insisteix i amb cinisme els respon "nos veem que tothom vol fer sos afers com pot e sins fem nos" (n. 39 b), o bé: que ells no esperaran pas a resoldre els seus assumptes particulars a què marxi el Sant Pare, sinó que ho faran abans (n. 53 b).

En el fons, però, ja comprèn el rei que els seus consellers d'Avinyó tenen raó i es decideix a seguir el seu consell reforçat encara pel dels de Montçó. En 22 de juliol escriu al seu primogènit que, escoltant el susdit consell, ha decidit que de totes maneres s'armin les galeres pel papa; però, donat el poc temps que restava, només se n'armessin sis, les tres que ja tenia preparades N'Aversó a Sardenya, una a Barcelona i dues a València.

Pare i fill escriuen al mateix temps al comte de Cardona que se'n vagi a

(18) El bisbe de Lleida era Romeu de Cescomes (EUBEL, *Hierarchy*, I, p. 283).

(19) Pere III escrivia el 20 d'abril als consellers i prohoms de Barcelona que tinguessin per bona l'elecció d'ambaixador que ha fet de "Jacme de Vallsecca, a qui havem obligat d'acceptar, si bé ell deia que sense el vostre permís no ho podia fer". Reg. 1251, f. 121.

(20) Cf. n. 54 a b.

Barcelona per encarregar-se de les galeres (n. 42), mes el comte, en veure que aquestes només serien sis, s'excusa dient a l'infant que la seva mare està malalta, fent però constar que si les galeres fossin deu hi aniria. El rei Pere, després d'una segona carta (n. 48) l'excusa (n. 48 b) i de més bon grat ho fa també el seu fill (n. 44 a), puix així pot convidar al de Cruilles (n. 44 b). Aquest, encara un xic ferit d'amor propi, en rebre el manament del rei, fa demanar explicacions pel tresorer. El rei les hi dona clares i precises, recordant les prerrogatives de l'almirall (n. 48 d).

No era pas cosa de perdre temps i tothom es posa a la feina. Però els jurats i prohoms de València no volien ara lliurar les dues galeres que ja s'havien començat a armar pel maig. D'això se n'origina un greu conflicte, puix l'inexpert primogènit manà al vice-almirall i batlle d'aquella ciutat les prenguessin a la força, conflicte que sabé desfer fàcilment el rei amb la seva perspicàcia (n. 33 a 55 a b c d).

Gregori XI no deixava perdre ocasió per a recordar al nostre rei el compliment de la promesa de les galeres (n. 47 a) i a mida que s'acosta la data de la seva projectada partença demana que li precisin el dia que podrà tenir-les al port de Marsella i que sens falla sien deu. L'infant és l'encarregat de respondre a la primera petició (n. 47 a) i fixa el 8 de setembre com a data més tardana (n. 49). A la segona petició, a darrera hora, també hi volia accedir el rei, donant ordres a uns i a altres (n. 52, 58 a b c) per tal que almenys les galeres sien vuit i, quan al 25 d'agost els seus ambaixadors li diuen que el papa ha promès que no partirà sense deixar llest el plet amb el d'Anjou, mana que de totes maneres se n'armin quatre més (n. 58 a b c), però que les primeres sis, sense esperar aquestes, parteixin tan bon punt estiguin llestes i que les altres quatre potser encara hi podran arribar a temps "puix com tot die s'esdevé que les coses s'allarguen" (58 a).

És que el papa havia enviat al rei el seu uixer Remirot d'Ayerbe (21) per a exigir el compliment íntegre de la promesa, el qual devia entornar-se amb les galeres. Per ço Pere III quan, a 7 de setembre, ja havien partit les tres primeres galeres, encara insisteix perquè prenguin les que es fan armar a Mallorca contra els pirates (n. 62 a b c), a la qual cosa s'oposa l'infant (n. 62 d), recordant, potser, el que li havia passat amb els jurats de València.

Gregori XI voldria, no hi ha dubte, amb la més bona voluntat resoldre en favor del nostre rei el conflicte amb el d'Anjou i així ho feia dir per mitjà dels ambaixadors (n. 58 a), però ja tindria prou feina en remoure tots els entrebancs que li sortien per a portar a cap el desitjat viatge cap a Roma.

(21) En els registres de l'Arxiu Vaticà apareix amb el nom de Remirotus Sancii. El dia 2 d'agost (de 1376) li eren lliurats 60 florins d'Aragó pel viatge a Catalunya. KIRSCH, *l. c.*, p. 136, i MIRÓ, p. 136. El 2 d'octubre, ja de retorn, li donaven 30 florins més "pro reste expensarum quas nuper fecit eundo pro galeis dni. regis Aragonie apud Massiliam conducendis de mandato dni. pape..." Id. *íd.*

A darrera hora, veient que no podia complir les promeses fetes a Pere III, decideix enviar-li el cardenal de Teroana, almenys per a guanyar temps. Pere, impacient, sabent que el papa ja havia sortit d'Avinyó (22) deixant enlaire el perillós plet, ordena, el 25 de setembre (n. 64), cessi l'armament de les altres galeres i dos dies després escriu al capità de les que ja eren a Marsella, En Gilabert de Cruilles, una carta manant-li en posi una a disposició dels seus ambaixadors, els quals reclama puguin tornar en seguretat, dictant-li les paraules que Cruilles ha de repetir al Sant Pare (n. 65 a). És que tornava a témer la guerra amb el d'Anjou, com ho diu a l'arquebisbe de Saragossa el dia 28 (n. 65) i als principals personatges del seu regne (n. 65 c).

No és fàcil que Cruilles llegís aquella carta al papa, puix molt aviat es tranquil·litza el rei en saber, ja el dia 29 (n. 65 f), que l'assumpte del duc d'Anjou es posava en mans del susdit cardenal. Per altra part sabem que Cruilles sortí acompanyant el papa amb totes les sis galeres (n. 67).

Aquest estat d'intranquil·litat del rei Pere, els darrers mesos, féu que ell canviés més d'una vegada les disposicions donades a Gilabert de Cruilles sobre com devia portar-se en acompanyar el Sant Pare. En 22 d'agost (n. 57) li deia que si a la sortida de Marsella el papa hagués deixat el plet d'Anjou en tal estament que hi fos pau, podria Cruilles, després d'haver deixat el papa a Itàlia, quedar-se un o dos mesos a sou, si aquest l'hi demanava; que si aquest només hagués donat sobreïment al plet, que no hi devia aturar ni una hora. En 3 de setembre (n. 60) li ordena que, anessin com anessin els fets d'Anjou, Cruilles en tot cas acompanyés el papa fins allà on aquest volgués, però que de cap manera s'hi quedés a sou per a fer guerra.

LA INTERVENCIÓ DE L'INFANT JOAN

L'infant Joan tenia uns vint-i-cinc anys al 1376. Havent el seu pare sortit per una llarga temporada cap a les Corts generals de Montcò, ell quedà de lloctinent a Catalunya i, degut a aquesta circumstància de la separació de pare i fill, s'ha conservat una tan nombrosa col·lecció de lletres sobre el fet de les galeres, puix la major part i les més importants són adreçades de l'un a l'altre. Per ço no posseïm tants detalls de l'expedició mateixa de les galeres a les darreries d'aquell any, puix llavors pare i fill ja tornaven a estar a prop.

És notable l'afany que demostra l'infant en voler intervenir en tots els tractes del susdit assumpte. Ja de bon principi, 16 d'abril (n. 4), es queixa al bisbe de Lleida dels dos que "han pastada la resposta al Sant Pare e que no han consentit que nos... hajam res sabut de aquella", queixa que deuria

(22) El papa partí d'Avinyó el dia 13 de setembre. MIROT, p. 156; KIRSCH, p. XX.

haver fet arribar al mateix rei, puix aquest sembla s'excusa (n. 1). Quan el rei ha de contestar al papa l'infant vol conèixer prèviament la resposta per adjuntar-hi la seva que hi estigui d'acord (n. 27). Sovint fa de mitjancer entre el papa i el rei (n. 12, 47 c. 59 c).

La intervenció, però, més apassionada i que, si no fos en part deguda potser a gelosia, ens revelaria una migradesa indigna del futur rei amador de la gaia ciència fou la que ens mostra la lletra n. 14 a. És cert que la manca de diners en el tresor públic en aquell temps (després de la desastrosa guerra amb Castella), com en tants d'altres, era molt dolorosa (Cf. n. 15, 17), el mateix infant diu que amb penes i treballs pogué haver 1.000 florins per armar les galeres i que ningú li'n podria manllevar més, però això sol no explicaria l'actitud de l'infant. El rei ha promès deu galeres al papa i després, creient que seria honor de la corona, es proposa enviar-n'hi quinze i vol que hi munti l'infant Martí. Joan, reunit un gran consell, troba que no hi hauria tal honor (n. 14) i dóna una pila de raons per a dissuadir el seu pare d'aquell propòsit. És que potser li sabia greu que hi muntés l'infant Martí? El que sabem és que Joan es sortí amb la seva. Ja no es torna a parlar més de quinze galeres i, cosa curiosa, l'infant proposà encara que només n'hi enviessin sis per a poder atendre millor el negoci de Sardenya (n. 15), que li semblava més urgent i més important i també, a la fi, per força, però, de les circumstàncies, fou seguit el seu consell.

Encara en un altre punt veiem intervenir apassionadament el primogènit, guanyant també la partida. Segons ja havem dit, el comte de Cardona com a almirall, fent valer les seves prerrogatives, desitja menar l'armada, creient que les galeres serien deu. El rei està decidit a complaure'l, tot i que ja havia invitat a muntar en aquella el capità general de les seves mars. En Gilabert de Cruilles (23). L'infant es posa de part d'aquest i no vol que se li faci l'afront de pendre-li un comandament que ja li havia estat ofert. Si bé en aquest cas el rei no escoltà el parer del seu fill, a l'últim els desigs d'aquest es veieren satisfets, perquè les galeres enviades només foren sis i el comte s'excusà de menar-les.

Una intervenció, però, verament honorífica del nostre infant la trobem en la preparació de les galeres. Les instruccions (n. 16 a) que ell dóna al governador i jurats de València per a l'armament d'una galera Santa Maria que ha de servir personalment pel papa i d'una altra pel cardenal de Teroana ens ofereixen, potser, el més antic document del nostre Arxiu sobre la bella decoració d'una nau. En la del papa devia haver-hi una cambra pintada, com la popa, de color vermell amb cairons d'or i amb el sostre pintat de blau i clapejat d'estrelles; en la del cardenal la cambra devia anar pintada, com la popa, de color verd amb cairons de plata, però les armes reials en ambdues havien

(23) Cf. nota 17.

d'ésser daurades. Una descripció semblant, un xic més detallada, ens mostra un document més tardà (de l'any 1420) copiat per Bofarull (24).

La intervenció de l'infant que, com havem vist, fou tan eficaç en els resultats, experimentà només un fracàs que ens revela la seva inexperiència política i al mateix temps ens ensenya el viu sentiment del poble perquè fossin respectats els seus furs. L'infant vol fer agafar a la força dues galeres de València (n. 43 b) que es necessitaven, i, certament, amb urgència; els jurats i prohoms d'aquella ciutat, tot i veient sens dubte la necessitat de la demanda, s'hi oposen per a fer respectar un capítol de Corts que havia firmat el rei de no apoderar-se de les galeres contra la seva voluntat (55 a) i convençuts del seu dret responen al primogènit "ab paraules indiscretas" (n. 55 c) o amb "paraules fort fades e qui no 's pertanyen de dir a senyor per vassalls" (n. 55 d), segons les considera Joan. El rei des de Montçó revoca directament l'ordre del seu fill (n. 55 a b), per la qual cosa aquest se sent ferit, se'n queixa amargament (n. 55 e) i suplica al seu pare que en endavant, si ha de revocar alguna ordre seva, l'hi comunicui abans, que ell, com a fill obedient, farà el que li plagui. Els de València, en veure que el rei respectava així els seus furs, cedeixen aviat les galeres i l'infant qui, al 21 d'agost els adreçava una lletra defensant el seu procedir en to altiu (n. 55 c), pocs dies després, al 28, n'escrigué una altra molt més suau, agraint atorguessin les galeres, si bé, com els diu, "hajats puntejat per l'atorgament" (n. 55 e).

EL VIATGE DE LES GALERES

Les galeres catalanes enviades al papa només pogueren ésser sis: les tres que tenia N'Aversó a Sardenya, una que s'armà a Barcelona i dues de València. Entre aquestes dues darreres hi havia la Santa Maria preparada amb la bella cambra decorada pel papa.

Gregori XI les havia demanades, la segona vegada, perquè fossin a Marsella el primer de setembre (n. 42, 43). Les tres de N'Averçó devien anar cap aquest port directament des de Sardenya i així ho ordenava l'infant Joan ja el 3 d'agost (n. 46), i el rei perquè no fessin tard manava a Cruilles hi trametés un llaut (n. 58 c). Hi arribaren el dia 3 de setembre. L'infant, el qual es dalia sempre per haver noves de totes parts, ja sabia el dia 5, per un leny que les trobà a mitja via venint de Gènova, que hi arribarien aquest dia (n. 61) i el dia 9 ja rebia lletra del mateix N'Averçó confirmant la notícia (n. 63).

Les tres de València i Barcelona que menava Gilabert de Cruilles "notablement armades", segons diu l'infant (n. 61), sortiren, el dia 4, del port de la ciutat comtal, arribant segurament a Marsella el dia 8, tal com havia promès.

(24) BOFARULL, F. DE, *Antigua marina catalana*, pp. 93-94, doc. 22.

A Marsella les nostres galeres hi degueren esperar una mesada. El rei i Cruilles ja es preocuparen de què els hi arribés, per mitjà de barques, provisió de panàtica (n. 57).

El Sant Pare amb la seva cort sortia d'aquest darrer port el 2 d'octubre. L'armada papal es componia, en conjunt, d'unes vint-i-cinc galeres (25), sense comptar les embarcacions de tota mena per a transportar l'impedimenta. Com almirall papal hi anava el castellà d'Amposta, Joan Fernàndez d'Heredia. Si bé aquest era súbdit i àdhuc conseller del nostre rei, Pere III ordenava a Cruilles, responent a una consulta que aquest li dirigia, que no obeís sinó al papa (n. 57).

Cruilles demanava i el rei li feia entregar l'estendard d'or batut (n. 57, a, b). Pere III era, com diu ell, "gonfanoner de la Esgleya" (n. 48 d).

El Pontífex muntà, com ja es temia l'infant Joan (n. 13), en la galera d'Ancona. La travessia fou verament accidentada i plena de perills. Ja abans d'arribar a Gènova (el dia 18 d'octubre) hagué de sofrir tres fortes tempestes, una de les quals fou tan terrible que molts dels cortisans amb alegria confiaven que el papa se'n tornaria cap a Avinyó (26). No fou pas més agradable el passatge, en curtes etapes, de Gènova a Livorno i Piombino (15 de novembre). Aquí Gregori XI muntà en la galera catalana Santa Maria (27) i la tempesta, poc després de la sortida de Porto Ercole, fou tan espantosa que s'esfondraren alguns dels vaixells, entre ells el que portava el cardenal d'Amiens, i la catalana amb el pontífex s'hagué de refugiar a l'illa d'Elba, podent retornar a Piombino. La nostra galera encara portà el papa en persona fins al port de Corneto, que ja pertanyia als Estats de l'Església, i per ço aquí ja es podia donar per acabat el viatge.

A Corneto, el dia 6 de desembre, el papa feia lliurar graciosament al còmit, sotscomit, oficials i familiars de la Santa Maria 120 florins (28). Ja abans, a Livorno, la diada de Sant Martí, els feia obsequiar amb dues botes de vi (29). S'ha de tenir en compte que la major part de les galeres que acompanyaven el papa eren llogades i pagades a sou, en canvi totes les despeses de les galeres catalanes anaven a compte del nostre tresor i així, com havem observat, ja de bon començament, es feien enviar provisió de panàtica a Marsella (n. 57).

(25) MIROC, p. 142. Les barques utilitzades foren unes 44.

(26) MIROT, p. 161.

(27) MIROT, p. 165.

(28) "Dicta die (6 desembre) ibidem (Corneto), cum dominus noster papa ordinasset quod darentur gentibus galee Aragonum de Valencia quam dictus dnus. noster in suo recessu ascenderat, scilicet comiti, subcomiti, consiliariis et aliis familiariis dicte galee... 120 flor. camere." KIRSCH, *l. c.*, p. 210, MIROT, p. 136.

(29) "Dicta die fuerunt positi in expensis... pro duabus botis vini datis ibidem (apud Liorum) de mandato dni. nostri pape pro festo beati Martini marinariis galee Aragonie de Valentia, 13 flor. camere." KIRSCH, p. 205, i MIROT, p. 136.

Havem vist, no obstant, que Pere III esperava, i ben aviat, la corresponent recompensa. En lliurar a Gilabert de Cruilles les instruccions pel viatge, li adjuntava, el 3 de setembre, uns capítols de les coses que devia demanar al Sant Pare en pendre'n comiat (n. 60): les dècimes per sis anys; remissió dels tributs del feu de Sardenya o sobresseïment del dit tribut per deu anys, i anul·lació d'alguns processos promoguts contra la corona per afers eclesiàstics. La petició de les dècimes la tornava a recomanar especialment al Castellà d'Amposta, qui certament gaudia de gran influència prop del pontífex, per ço li deia: "e vos, Castella, ab vres. bones maneres induits en aço lo papa e los cardenals. E entre altres coses podets los dir les grans messions que nos havem fetes en les galees, les quals havem prestades, les quals, segons veritat, eren x. ja sia que les iiii, sien haudes a romandre per galeas de moros que havia en nres. mars..." (n. 66).

JOSEP VIVES, prev.

APENDIX DOCUMENTAL

(Tots els documents són de l'any 1376 i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó)

I

a) *Pere III al seu primogènit Joan: que per Berenguer de Cruilles fa resposta a la demanda del papa, com podrà veure en els capítols que aquell li mostrarà.*

Reg. 1092 f. 193

Lleida, 12 març 1376

Lo Rey.

Molt car primogènit: sobre'l aemprament que'l papa nos ha fet nos havem acordat de fer li resposta per mossen Bng. de Cruilles, axi com veurets per los capítols que li havem liurats, los quals ell vos mostrara e porets saber per la relacio que ell vos en fara. E sapiats, car fill, que abans de la venguda de mossen P. Bohil que'ns havets trames, nos haviem acordat lo dit fet e per lo dit mossen P. nos vos respondrem largament e us farem saber tota nra. intencio. Dada en Leyda a xii. dies de març del any m.ccc. lxxxvi. Rex.

b) *Capítols per l'ambaixada de Berenguer de Cruilles al papa.*

Reg. 1251 f. 90 v-91

Lleida, març 12

Capítols de ço que mossen Bng. de Cruilles, per part del senyor rey e per vigor de la creença a ell comanada, ha dir al sant pare.

E primerament com sera en Avinyo fara que en ço que ha de dir al sant pare sien presents mossen de sent Estaci, de Toroana, mossen Dalvern e mossen d'Arago e lo Castella d'Am posta als quals, apres les letres del senyor rey que'ls haura donades, pora dir quelcom del dit fet.

E, presents los dessus dits, dira al sant pare que per part sua es estat dit al senyor rey per mossen Bng. de Cruilles e micer Narcis, que li havia trameses, que'l senyor rey se senta de la deshonor e injuria que per alguns son estats fets en Italia a la esgleya de Roma e al sant pare e que aço mateix li es estat dit per lo prior de Muntserrat lo qual al senyor rey es venut ab letra de creença del sant pare.

Perque lo dit mossen Bng. de Cruilles diga al sant pare que del dit fet e de tot altre qui sia deshonor ne minve de la Es gleya ne del sant pare ha haut e ha despler lo senyor rey, per tal com ha molt cara la persona del sant pare e se'n sent e se'n vol sentir, e per aço lo dit missatger offira (*sic*) al sant Pare que si enten que'l senyor rey en aquest fet lo puxa servir per

tornar a loch la deshonor e minve de la Esgleya e del sant pare, segons a la honor de la Esgleya e del sant pare pertany, lo senyor rey axi per mar com per terra hi metra volenterosement sa persona e de sos sotsmeses e encare dels amichs e servidors seus qui seguir li volran.

Item li diga que placia a la sua santedat que aquest fet sia secret tro que profitar deia e's meta en obra; cor lo senyor no'n enten en ufana, ne'l mou altre enten(ten)cio sobre aço sino per servir ne a la Esgleya e al sant pare, axi com a princep vertader catholich.

E si per ventura era dit al missatge si ha poder de tractar d'aquest fet, respondra que'l senyor rey, con li fou parlat sobre'l dit fet, no y poch en altra manera acordar, ne poch haver loch de acordar tro que sapia la volentat del sant pare, mas que, si al sant pare ho es vigares, que trameta al senyor rey alcuna persona notable qui ab ell ne tracte, cor be's pensa que'l senyor rey hi fara com que d'ell se pertany. Rex.

Super predictis fuit facta credencia dco. nobili cum littera scripta manu dni. regis et dno. pape directa.

c) *Pere III comunica amb lletra de mà pròpia aquesta ambaixada al Cardenal de Sant Eustaqui, al de Teroana, al Dalvern (sic) i al d'Aragó, i amb altre en aragonès al Castellà d'Amposta (1).*

Reg. 1251 f. 91 v

Lleida, març 12

Reverende pater et amice carissime: nos super aliquibus arduis negociis servitium ste. ecclesie et dni. pape tangentibus ipsi dno. pape destinandum providimus nobilem cons. nrum. Berengarium de Crudiliis, militem...

Sub hac forma fuerunt facte iiii. littere, una videlicet Cardinali Sti. Eustacii, alia cardinali de Toroana, alia cardinali Dalvern et alia cardinali d'Aragon.

Et similis littera in vulgari aragonensi fuit facta et missa Castellano Emposte.

2

a) *Pere III diu al primogènit que els ambaixadors Gilabert de Cruilles i B. dez Pont, enviats al rei de França, han retornat recomanant enviem a Avinyó el 1.º de maig ambaixadors per la qüestió del duc d'Anjou i que ell vol enviar-los pel dia 15 del susdit mes.*

Reg. 1251 f. 104 v

Montsó, març 27

b) *Carta semblant al rei de França, de la mateixa data, publicada per Lecoy, vol. II, p. 400. Altra carta semblant, de 14 d'abril, al papa (Reg. 1251 f. 115), publicada en Lecoy, p. 402.*

(1) El cardenal de Sant Eustaqui era Petrus Flandrini; el de Teroana, Gilles Aycellin, antic bisbe de Therouanne; el Dalvern segurament Petrus de Vernbio i el d'Aragó Pere de Luna. Cfr.: EUBEL, *Hierarchia*, p. 22. El castellà d'Amposta era Joan Fernández d'Heredia, qui l'any següent fou nomenat Gran Mestre de l'Hospital.

3

Pere III al papa. Que ha rebut la seva lletra notificant-li les barbaritats que els florentins fan a l'Església i que li doni ajuda; que està disposat a fer-ho i ja li ha enviat B. de Cruilles.

Reg. 1251 f. 110 v

Montsó, abril 7

Sanctissime ac beatissime pater: recepimus sanctitatis vre. litteras notificantes nobis nefandas factiones et dampnatos ausus per civitatem et populum Florencie adversus sanctam matrem ecclesiam nequiter perpetratos et deprecantes nos ut ipsa facinora et eorum patratores detestabiles execremur et contra eos modis congruis et nobis possibilibus favorem nostrum ipsi ecclesie impendamus. Sane, clementissime pater, iam antequam ipsas apostolicas recepissemus litteras, predicta facinora ad aures nostras pervenerant et inde displicenciam magnam assumpsimus et velut catholicus filius in turbacione sancte matris ecclesie turbati fuimus et sumus admodum vestreque persone gravamini non fuimus nec sumus expertes, unde ut nedum verbis set factis... filialem et promptam affectionem nostram erga sanctam ecclesiam vestramque personam adversus quoscumque eius rebelles et hostes patule demonstremus, vestre sanctitati super offerendo favore et auxilio nobis possibilibus in huiusmodi negocio, jam misimus nobilem et dilectum consiliarium nostrum Bng. de Crudiliis, militem, cui credere poterit ipsa sanctitas super hiis que eidem super dicto negocio retulerit nostri parte. Almam personam vestram conservare dignetur Altissimus per tempora longiora. Dat. in Montesono... vii. die aprilis... m.ccc.xxvi. Rex.

4

El primogènit Joan al bisbe de Lleida, el seu camarlenc, que ha rebut les seves lletres i que desitja anar a les Corts, però quan tot estigui preparat, que llavors l'avisí. Afegeix: "Quan de ço que'ns significats d'aquets dos que han pastada la resposta del Sant Pare e que no han consentit que nos ne altre del consell del dit senyor hajam res sabut de aquella, entenem nos qui son be que no'ls hajats volguts nomenar" (Cfr. n. 1.).

Reg. 1743 f. 7 v

Barcelona, abril 16

5

a) *Pere III diu al primogènit Joan que ha nomenat ambaixadors per enviar al papa pel fet del duc d'Anjou, el bisbe de Lleida, Gilabert de Cruilles i micer Jaume de Vallsecca i que per ara ho tingui secret.*

Reg. 1251 f. 117

Montsó, abril 17

Lo Rey.

Molt car primogenit: nos a fer la embaxada que deuen fer a Avinyo per lo fet del duch d'Anjou havem ordenats mossen de Leyda e mossen

Gilabert de Cruilles e micer Jacme de Vallsecca, pero aço encare no ho divulgam; perque es mester que vos a present ho tingats secret, e havem acordat que se'n vagen per mar ab la galea qui's arma aqui. E per que havem acordat que la dita galea lev abans mossen Lois Ros, qui era vengut a nos ab gran e notable proferta que'ns ha fet, e que'l pos en Proença o altre loch segur e que sia tornada al vii. o viii. dia de maig que fem compte que'ls dits nres. embaxadors poran partir, manam vos e us pregam que façats que la dita galea sia tantost espachada. Dada en Montso... a xvii. dies d'abril del any m.ccc.lxxvi. Rex.

b) *El rei Pere ordena també per missatgers Ramon Alemany, Bertran de Valls i Bn. dez Pont, i la Cort de Catalunya, perquè l'ambaixada fos més solemne, hi afegí els tres abans esmentats (Reg. citat, f. 121 v, 20 abril).*

c) *El rei comunica a Gilabert de Cruilles el seu nomenament (f. 117 v).*

d) *El rei escrivé als consellers i prohoms de Barcelona que tinguin per bona l'elecció d'ambaixador que ha fet de Jaume de Vallsecca al qui havia obligat d'acceptar, si bé aquest deia que no podia fer-ho sense el permís d'aquells.*

Reg. 1251 f. 121

Montçó, abril 20

e) *El rei recomana aquells ambaixadors al Cardenal de Teroana i a altres cardenals.*

Reg. 1092 f. 230

Montçó, abril 30

f) *L'infant Joan diu al seu pare que es fa tot el que es pot pels ambaixadors que ha decidit trametre a Avinyó. Li recomana que hi enviï ambaixadors de tots els regnes i no sols de Catalunya.*

Reg. 1743 f. 18 v

Montçó, abril 30

6

L'infant Joan al rei: que ha rebut una butlla del papa demanant per cert dia les deu galeres que li ha ofert B. de Cruilles de part del rei. Que hi proveeixi tot seguit.

Reg. 1743 f. 30 v

Barcelona, maig 15

Molt excellent etc. Una bolla he reebuda del sant pare en la qual m'a tramesa copia d'altra bolla, senyor, que envia a la vra. magnificencia ab son embaixador per haver a cert dia les x. galees que mossen Berenguer de Cruilles li ha, segons diu, de part vra. profertes. On, senyor, supplich a la magnificencia dessus dita que us placia en aço breument provehir, segons que a la vra. celsitud se pertany. Nre. Senyor Deus etc. Escrita a Barcelona a xv. dies de maig l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

7

El rei Pere diu a P. de Tous, governador d'Eivissa, que l'ha proveït de l'ofici de vicealmirall del regne de València i que se n'hi vagi "car nos hi fem armar fort prestament quatre galees a compliment de x. que'n volem trametre al sant pare".

Reg. 1258 f. 1 v

Montçó, maig 22

8

a) El rei al seu fill Joan, que ha acordat en les Corts armar prestament deu galeres per trametre al papa, que prengui algunes provisions.

Reg. 1258 f. 1

Montçó, maig 22

Molt car primogenit: Sapiats que nos ab tots los qui son en les Corts havem acordat qu'encontinent e com pus prestament se puga sien armades x. galees, les quals havem acordat de trametre al sant pare... e es mester sien a punt per tot lo mes de Juny propvinent e dins dos dies seran ordenades les persones qui la dita armada metran en execucio. E com entre les altres coses façam concepte de les ii. galees que mena n'Averso, per ço us pregam e manam que en cas que venguen deça façats que sien mantengudes axi de paga com de panatica e que per res no's desarmen... Dada en Montço...

b) Segueix altra carta semblant als diputats de Catalunya.

c) Altra per l'estil al governador de Mallorca, en la qual li mana, a més, que no deixi sortir cap vaixell sense llicència expressa fins que siguin armades les deu galeres pel papa, de les quals algunes s'havien d'armar allí. Al fol. 2, mateixa data.

9

a) El rei al seu fill, que, donat que les galeres pel papa només són deu, no les meni l'almirall Comte de Cardona, sinó Gilabert de Cruilles.

Reg. 1258 f. 7 v

Montçó, maig 25

Lo Rey.

Molt car primogenit: les galees que havem acordat de trametre al sant pare son x. e, per tal com es ten poch lo nombre, no veem que fos convenient cosa ne qui faça a fer al Comte de Cardona que ell personalment hi vaja; majorment car nra. entencio es, e axi ho volem, que les dites galees si havien posat lo sant pare en Italia, on va, nos servesquen en Cerdanya per tot lo temps que restara de la paga que hauran presa; perque havem acordat que Mossen Gelabert de Cruylles puig en les dites galees e li escrivim per nres. letres cuytadament que se'n vinga a Barcelona per dar recapte a la armada de les dites galees... Dada en Montço a xxv. maig m.ccc.lxxvi.

b) *Segueix (f. 8) altra lletra igual a mossèn Gilabert de Cruilles, dient-li que per aquesta raó deixi l'ambaixada d'Avinyó i se'n vagi a Barcelona.*

c) *Tres dies després l'infant Joan escriu també a G. de Cruilles que, com el rei hagi disposat, que "vos en tot cas montets en les x. galees que sen enviar al Sant Pare" hi vagi per fer-les armar.*

Reg. 1743 f. 39

Barcelona, maig 28

10

El rei diu al Comte de Cardona, almirall, que sap desitja muntar en les galeres, que hi vagi per comunicar-li algunes coses secretes.

Reg. 1258 f. 6 v

Montçó, maig 26

Lo Rey.

Comte: Segons que'ns ha dit de part vra. Ramon Berenguer de Sana-huja, a vos plauria pujar en aquestes galees que trametem al sant pare. On vos fem saber que, si vos volets menar les dites galees, a nos plau que ho façats. E axí, si es vra. entencio de fer ho, es necessari e volem en manera que cuytadament vingats a nos, car nos vos havem informar de paraula d'alcunes coses que haurets a fer, les quals per letres no us poriem bonament notificar, com sia mester que sien fort secretes. Dada en Montso a xxvi. dies de maig del any m.ccc.lxxvi. Rex.

Dirigitur Comiti Cardone.

11

L'infant Joan al governador i batlle de València sobre l'armament de tres galeres pel papa.

Reg. 1743 f. 39

Barcelona, maig 28

Lo primogenit.

Governador e batlle: per letra del senyor Rey, a nos sobre aquest fet tramesa, havem entes ell haver ordenat que de les iiii. galeres que son aquí en Valencia sien preses e meses a punt dues de les grosses e una de les sotils a compliment d'aquelles x. galeres armades que deu trametre al sant Pare per tot lo prop vinen mes de juny e que la una de les dites galeres grosses e la sotil se armen aquí e que y sien fets mdc. quintars de bescuyt. E com nos no sapiam qui es a aço ordenat per lo dit senyor, ni qui es son visalmiral en regne de Valencia, affi que l'apparellament e armament de les dites galeres no s'tard perço que aquí se'n deu fer, vos pregam e manam que prengats aquest fet en vosaltres e que y façats ço que fariets en vre. fet o que al i. de vosaltres fos comanat en manera que temps no s'i perda. Cor d'aço farets gran honor e plaer al senyor rey e a nos. E certificats nos ab vres. letres en continent per correu cuytat del estament en que, al reebre d'aquesta letra, serets dels affers dessus dits. Dada en Barcelona sots nre. segell secret a xxviii. dies de maig l'any m.ccc.lxxvi.

Fuit directa gubernatori et bajulo generali regni Valencie.

12

L'infant Joan al papa que, com li demanava, ha intercedit prop del seu pare per l'armament de les galeres.

Reg. 1743 f. 40

Barcelona, maig 29

Beatissime pater et dne. litteras S. V. recepimus non est diu, quibus nos rogabatis ut instaremus apud dominum regem, genitorem nostrum, pro decem galeis armatis quas pro vestro ad partes Italie accessu habere petistis ab eo. Et intellectis eisdem respondemus, clementissime pater, V. S. predicte quod immediate post recepcionem vestrorum rogaminum scripsimus inde supplicando eidem dno. regi, quis quidem dominus, consideratis precibus per vestram beatitudinem de premissis sibi porrectis et ad nostram instantiam antedictam iussit confestim dictas galeas armari et eas sicut celerius fieri poterit mittet S. V., prout ex tenore suarum poteritis perpendere litterarum. Almam personam vestram conservet etc. Dat. Barchne. xxix die madii... m.ccc.lxxsexto. Primogenitus.

13

L'infant Joan al rei: que ha escrit a G. de Cruilles i al governador i batlle de València per l'armament de les galeres. Que els diputats han posat 1.000 florins per "parar taula". Que seria millor preparar per al papa una galera grossa de València.

Reg. 1743 f. 41

Barcelona, maig 30

Molt excellent etc. lo jorn prop passat reebi diverses letres de la vra. altea sobre l'armament de les x. galees que havets promeses prestar al sant pare per anar ab aquelles en Roma; les quals letres enteses, senyor, respon a la excellencia vra. que encontinent tramis ma letra a mossen Gilabert de Cruylles ensemps ab aquella que vos li enviarets pregant lo e manant que, lexada la embaxada en que era e totes altres coses, vengues aci per mar o per terra al pus tost que posques per raho del dit armament. Axi meteix, senyor, trames ma letra al governador de Mallorca ab altra que vos li'n enviarets per sollicitarlo d'aquest fet e per saber d'ell lo punt en que'n era. Noresmenys, senyor, notifique lo fet al governador e batlle general de València e que vos haviets proveit que tres galees fossin lla meses a punt, dues de les grosses e una de les sotils, manan[t] los que hi fessen enantar en manera que temps no s'i perdes e que significassen si hi haviets provehit de visalmirall. E lo dia present, senyor, fiu que'ls deputats que açi son posaren m. florins en la taula del acordar e feyta parar, axi com se pertany, e he feta començar a adobar la galea del papa e u fare continuar aytant com necessari sera... E jassia, senyor, que la galea del papa se continua d'adobar, axi com dit es, jo trob que a esplegar son adob costaria md. florins e que'l pare sant no y montaria, cor hage de costum a montar tostemps que per mar vage en galeas d'Ancotetans e que fet lo servey del sant pare em-

patxaria les altres galeas a fer llurs affers e pertant, senyor, rahonen aci diverses persones, en fet de mar espertes, que valria mes que una de les galees grosses de Valencia fos aparellada per al sant pare en cas que y volgues montar e farie despuys mellor servey. Mester es, senyor, que façats espeegadament venir aqueys que deuen aportar la moneda affi que per aquella l'armament dessus dit, qui es cuytos, no prenga triga. Nre. Senyor Deus, etc. Escrita en Barcelona a xxx. dies de maig l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

14

a) *L'infant Joan al seu pare. Llarga carta per dissuadir-lo que no envïi quinze galeres al papa, sinó menys, i que no hi pugi l'infant Martí, germà seu, com el rei li havia escrit.*

Reg. 1743 f. 44

Barcelona, juny 3

Molt excellent etc. Reebuda he una letra escrita de la vra. ma la qual contenie en acabament dues coses, la una com vos, senyor, haguessets acordat al sant pare per l'anar en Italia x. galees armades que voliets que fossen xv. e que en aquelles pujas per acompanyar lo dit sant pare l'infant en Martí, car frare meu, l'altre que voliets, senyor, que aço fos fort secret e sobre aço manavets que us donas mon consell. E ja sia, senyor, que abans jo reebes la dita vra. letra aquest fet fos divulgat e dit per molts qui paleament ne havien parlat, empero, senyor, jo volen[t] servir vre. manament, be que'l dit fet fos divulgat, e pensan[t] que les gents parlen e divinen moltes coses a les devegadas, no haguí cura de lur parlar o devinar. Mas perço, senyor, que jo us pogues sobre aquest fet donar mellor consell fiu appellar e venir davant mi los deius escrits, ço es P. Boyl, mossen R. de Paguera, mossen P. G. Catala, mossen Francesch de Sent Climent, mossen Garcia Loppeç de Luna, mossen R. Juya, promovedor, En Bng. de Relat, micer G. dez Puig e en P. de Pla, promovedor. E dit a ells e espicat lo dit fet, hoc encara los profits e honors qui per l'armament de les dites xv. galeres e per l'anada que'l dit infant faria ab elles se seguirien a vos, senyor, e a vra. corona e haudes sobre aço moltes altercacions pro e contra, tots aquests, senyor, concordablement e algun d'ells no discrepant del altre, donaren aytal consell, ço es: que aço a ells no paria esser honor ne profit vre. ne aximeix veyen que fos honor del dit infant. E entre moltes rahons... se foren dites les següents: primerament que l'altra vegada con vos, senyor, faes armar les x. galees ab les quals i ab cert nombre d'altres papa Urba isque de Roma per venir se'n a Avinyo, vos senyor, a grans prechs del dit papa Urba, faes aquelles armar e les trametes sabent axi com ell vos ho havia notificat que era en tal estament que bonament no'n podia exir sens perill de la persona, de que, senyor, li faes gran servei, cor aquelles li trametets ab mossen Olfo de Proxida e ab mossen Ramon de Paguera, lo qual servei vos fo mal regonegut per lo dit papa Urba. E que ara, senyor, que sabets que'l dit sant Pare se'n vol anar vers Napolis e aquelles partides per tractar de sos afers ab qui li plau o li es necessari per aquexa terra de la Esglesia qui se's rebellada e lunyada de la senyoria papal, no'ls es semblant

que si lo dit infant en Marti pujava en les dites galees per a acompanyar lo dit sant pare en aquests affers ne en semblants vos senyors faessets vra. honor, ne aximeteix lo dit infant hi faes la sua per la qual vos, senyor, devets star e guardar axi com de car fill vos es, cor la sua honor es vra. E que per lo primer cop, senyor, con trametes les dites x. galees primeres qui era fet estret e de gran necessitat con tocava la persona del dit papa Urba qui era posat en article que bonament no podie exir de Roma sens ajuda, no y trametessets sino x. galees ab ii. cavallers massa serie ara que per fet no axi gran ni urgent hi trametessets ab xv. galees lo dit infant car no par que fos honor vra., senyor, ne del dit infant que ell lo acompanyas ab les dites xv. galees, lo sant pare ell anant deça della hon li plagues per parlar e tractar de sos fets ab qui's volgues, cor enteniment es de tuyt que, guardada la condicio del dit infant, e pensant, senyor, que es vre. fill, bastant serie ell a fer per l'esglesia ço que'l dit sant pare porie tractar ne parlar ab qual capita se vulla que sia e per gran que sie, no pas que'l dit infant aqui o ab les galees o fora les galees e que'l dit sant pare parlas ab altres, lo dit infant absent car seguir se'n hia e's porie dir que no y serie anat sino per correu.

Mes avant, senyor, que donen per impossible que les dites xv. galees se poguessen armar dins lo temps que vos, senyor, deits...

Encara dien, senyor, que'ls sembla que fos pus profitsos... que ço que costara l'armament de les dites x. galees fos convertit en defensio del regne de Cerdunya...

E com se diga que si lo dit infant pujara en les dites xv. galees que ab aquelles porie fer vra. honor e que en i. cami poria fer dos serveys, ço es que apres que hagues posat lo sant pare lla hon volgues anar porie travessar en Berberia e que aqui poria fer una bona ferida o presa e que apres porie travessar en Cerdunya e visitar Corcega...

Mes avant, senyor, no veu hom que'l dit infant hi faes sa honor en pendre terracania (?) en Cerdunya, cor vos, senyor, sabets que'l jutge hi es fort poderos vuy e ab aytant no li porie tenir camps...

Item senyor ultra les dites rahons se'n es dita una que si los genoveses qui no han en gran benevolensa la vra. casa sabien que'l dit infant fos en les dites galees, prestament... porien armar xv. o xx. galees per donar dan o minva a vos, senyor, o al dit infant. E jassie, senyor, que per alguns se diga que'ls genoveses son avui abatuts no'ls deu hom menys prear que no son tan abatuts... E es axi, senyor, que'l enemich no fa menys prear, mas que hom li guard a les mans e que nos meta en via ne carrera que per ell puxa esser dampnificat, car diu l'exempli del prohoms que *a mala nit no ladre ca.* Nre. Senyor Deus etc. Escrita en Barcelona a iiii. de juny l'any m.ccc.lxxvi.

b) *L'infant Joan diu al seu germà Martí que es prengui com a resposta la carta anterior.*

Reg. 1743 f. 46

Barcelona, juny 3

Lo primogenit.

Car frare: una letra del senyor rey car pare nre. e altra escrita de vra. ma havem reebudes sobre l'armament de les galees del pare sant e del vre.

montar en aquelles, les quals letres enteses vos respon, frare car, que nos ne significam al dit senyor nre. consell e voler ab una gran letra nra. segons que en aquella porets veer que's conte largament, la qual vos pregam que vos hajats per resposta. Dada ut supra.

15

L'infant Joan al seu pare. Que als missatgers de Còrsega, que el rei li havia tramès, el tresorer solament els ha donat 40 florins d'or i per això se n'anaren desolats. Que veient que d'això se'n podia seguir gran dany, creu que per comptes de deu galeres només en deurien ésser enviades sis al papa i la moneda destinada a les altres quatre fos convertida en lo necessari per l'ajuda de Còrsega, uns 6.000 florins d'or, i el remanent fos per pagar el sou dels mesquins soldats de Caller i Alger que es moren de fam.

Reg. 1743 f. 42 v

Barcelona, juny 3

16

a) *L'infant Joan al governador, jurats, prohoms i diputats de València que preparin tres galeres. Curiosos instruccions per a l'ornamentació de la que ha de servir personalment pel papa i de l'altra pel cardenal de Teroana. Segueix altra lletra molt semblant adreçada al seu pare.*

Reg. 1743 f. 48

Barcelona, juny 4

Lo primogenit.

Per letres del senyor e nres. sabets que'l dit senyor ha ordenat que aquí en València sien cuytosament meses a punt iii. galees, es assaber: dues de les grosses e una de les sotils, la qual cosa creem be que's fa e mester que y es e cor lo dit senyor hage ara ordenat que la una de les dites galees grosses, ço es aquella appellada sta. Maria, sia aparellada per al sant pare, pertant vos manam espressament que la galea aquesta entre les altres façats notablement metre a punt e QUE Y FAÇATS FER EN L'ESCANDALAR AXI BELLA CAMBRA, COM SE PERTANY, LA QUAL SIA PINTADA AB L'ESCANDALAR ENSEMPES DE VERMELL ALS COSTATS E QUE Y SIEN FETS CAYRONS REYALS AB FULLA D'OR SEGONS QUE'S MEREIX E QUE LA CUBERTA SIA D'AZUR AB ESTELES DE FULLA D'AUR, AXI BE COM FER SE PUSCA, LA POPA DE LA QUAL SIA TOTA VERMELLA E QUE LA FORNESCATS DE TOTES ALTRES COSES QUE Y SIEN NECESSARIES. E metets en cor que ultra los manaments que del senyor rey e de nos havets d'aço nos nos en som per emparats e que es mester que per tot aquest mes sia tot acabat, cor d'altrament seria obra perduda e gran vergonya e minva del dit senyor e de nos e encara de tots los sotsmeses. Aximeteix vos manam QUE L'ALTRA GALEA GROSSA, APPELLADA SENT JOHAN, SIA PINTADA DE VERT, AXI COM L'ALTRA DESSUS DEU ESSER VERMELLA, E QUE Y SIA AY TAL DIFFERENCIA QUE ÇO QUE SERIA D'OR EN AQUELLA, ULTRA LES ARMES REYALS, SIA D'ARGENT EN AQUESTA, en la qual montara nre. cunyat lo Cardenal de Terouana. E siats certs que per honor d'aqueix regne havem ordenat que

axi sia fet. Dada en Barcelona sots nre. segell secret a iiii. dies de juny l'any m.ccc.lxxvi.

Fuit directa Gubernatori, juratis et probis hominibus ac deputatis Valencie.

b) *Segueix altra lletra semblant al rei, f. 48 v.*

Molt excellent: una letra he rebuda de la excellencia vra. ab la qual me manats que en loch de la galea de papa Urba faça metre a punt una de les galees grosses de Valencia e verament, senyor, ha'ns fort plagut, cor la dita galea de papa Urba no's posgues adobar sens gran cost, segons que jo trobava e us he ab mes letres notificat (*Cfr. n. 13*).

La galea sotil de la daraçana d'aci que manats, senyor, que sia presa en loch de la dessus dita faç jo adobar e fare metre a punt, axi com mes-ter fara, e he y triada una que ha nom sent Jorgi e altra que'n faç adobar de les deffora, que ha nom sta. Coloma. E noresmenys, senyor, he manat ab ma letra al governador batlle general e deputats de Valencia que facen metre a punt la una de les galees grosses de Valencia appellada sta. Maria per al papa e QUE FAÇAN PINTAR LA CAMBRA, SENYOR, E L'ESCANDALAR DE VERMELL, ALS COSTATS AB CAYRONS REYALS DE FULLA D'AURO E DALT D'AZUR AB ESTELES DE SEMBLANT FULLA E QUE LA POPA SIA TOTA VERMELLA E QUE L'ALTRA, APPELLADA SENT JOHAN, he jo ordenat, senyor, que sia per a mon cunyat lo cardenal de Teroana e QUE SIA PINTADA DE VERT, AXI COM L'ALTRE DE VERMELL, E QUE ÇO QUE ES D'OR EN L'ALTRA SIA D'ARGENT EN AQUESTA, EXCEPTATS LOS SENYALS. SENYOR LO TENDAL QUE FOU FET PER PAPA URBA POT SERVIR ARA. E axi manats a aquell qui'l te que'l liure encontinent. Les dites dues galeres sotils d'aci seran, senyor, en mar d'aci dicmenge primer vinent sens tot dupte. Nre. senyor Deus etc. Escrita en Barcelona a iiii. dies de juny l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

17

L'infant Joan al seu pare. Que per manca de moneda no es fa res en l'armament de les galeres ni a Mallorca ni a València i ben poc a Barcelona, que proveeixi. En la postdata diu que, segons els ambaixadors, el papa ha perllongat la sortida.

Reg. 1743 f. 49 v

Barcelona, juny 4

Molt excellent etc.: l'armament de les x. galees que havets profertes prestar al papa es en aytal punt que no si fa res en Mallorca ni en Valencia que jo sapia per falta de diners, ne aci sino fort poch. E axi, senyor, si merce es vra., hajats me per escusat, cor jo no he aades ab que y recapte donar. Senyor d'aquests jorns tramis jo una letra vra. e altra mia per raho de les dites galees al governador de Mallorca e el dit governador certifica mi, senyor, ab sa letra la qual remet a la vra, serenitat dins la present enterclosa que d'aquell fet no s'a encara res somiat en Mallorques e que la galea de'n P. Bn., al reebre, senyor, de les dites letres vra. e mia, n'era ja

partida... E com per absència de la dita galea... se convenga senyor armar-ne una altra si volets que x. sien. Perço, senyor, ordenats ne d'aço e del als ab temps, segons que a la dita serenitat parra mils faedor. Certes, senyor, si diners hi haguessets trameses, jo us donara armades les dues galees d'aci sens tot dupte per tot lo present mes. Nre Senyor Deus etc. Escrita en Barcelona a iiii. dies de juny l'any m.ccc.lxxvi.

Senyor apres que aquesta letra fou feta reebi dues letres dels embaixadors vres. d'Avinyo... E jassie segons tenor d'aquelles lo sant pare, senyor, haja perlongada sa anada en Roma es a mi semblant que les dites galeres degen esser axi tost armades com fer se pora, cor elles faen[t], senyor, lur servey, los pora esser trames i. laut que sien axi com esser poran a cert dia a Marsella d'on seran prop en Cerdenya estant, e d'aço, senyor, pendra Cerdenya gran confort sens tot dubte. Dada ut supra, Primogenitus.

18

L'infant Joan al seu pare. Insisteix en què no es pot fer res sense moneda i en què no és fàcil trobar a Barcelona qui la manlleui.

Reg. 1743 f. 48

Barcelona, juny 5

Molt excellent etc. Jassie que ab vres. letres m'ajats significat que trametriets moneda tantost aci e aquells qui devien dar recapte al armament de les x. galees, senyor, que manats armar per al sant pare e jassie encara que jo us haja respost ab mes letres les quals, senyor, devets haver ja haudes, que sens moneda no's pot gayre en lo dit fet enantar, empero, senyor, ne moneda ne home alcu per la dita raho no he vist. E cor lo temps del dit armament sie sobres curt perço, senyor, sopplich a la excellencia vra. que us placia cuytosament trametre la dita moneda, majorment, senyor, con aci no hage home alcu que'n puxe per aquella raho manlevar. Senyor, los mil florins que fiu posar en la taula del acordar se hagueren ja ab affany en tant que non porie hom trobar ne haver atretants. E axi, senyor, dats hi breument recapte o que en altra manera vos placia que me'n hajats per escusat. Nre. Senyor Deus etc. Escrita en Barcelona a v. dies de juny l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

19

a) *El rei Pere diu al seu primogènit que li envia el Comte de Cardona, qui li facilitarà tot per l'armament de les galeres.*

Reg. 1258 f. 28 v

Montçó, juny 11

b) *El rei a l'infant Joan. Que ha rebut la seva carta sobre l'ajuda a Còrsega i Sardenya (n. 15) i en la qual li recomana només envii sis galeres al papa; que no pot disminuir aquesta oferta, puix quedaria malament. Que també ha rebut altres lletres sobre la provisió feta per preparar una galera pel papa i altra pel cardenal de Teroana (n. 16). Que hi va el Comte de Cardona i farà portar*

els diners. Que creu que les Corts li atorgaran que pugui convertir l'armada pel papa en el fet de Cerdanya.

Reg. 1258 f. 28

Montçó, juny 13

20

a) *Joan al seu pare. Carta de creença en favor de Gilabert de Cruilles retornat d'Avinyó.*

Reg. 1743 f. 51 v

Barcelona, juny 14

Molt excellent etc.: lo jorn prop passat fou aci mossen Gilabert de Cruylles, d'Avinyo retornan[t], e vassen, senyor, a la excellencia vra. de consell meu. Sia vra. merce, senyor, que'l vullats creure de tot ço que us recomptara de ma part tot axi, senyor, com si de mi ho oiets. Nre. Senyor Deus etc. Escrita en Barcelona a 14 dies de juny l'any m.ccc.lxxvi. Primo-genitus.

b) *Altra carta semblant per Francesc Averçó qui "fo aci... vespre del Corpus en ora tarda" menant tres galeres, la que ell se'n duqué i dues que en prengué del jutge d'Arborea.*

Id. f. 51

21

a) *L'infant Joan al seu pare. Que ha sabut que el rei ha disposat menar les galeres el comte de Cardona, que no faci un tal afront a Gilabert de Cruilles (Cfr. n. 9, 10, 19). Que faci cremar aquesta lletra un cop llegida.*

Reg. 1743 f. 53

Barcelona, juny 16

Molt excellent etc.: Axi com ab altres letres he notificat a la excellencia vra. mossen Gilabert de Cruilles es vengut per manament, senyor, vre. e meu a ell fet ab letres les quals sens que'l pare sant no sabie res als del atorgament, senyor, que vos haviets fet de les x. galees al dit sant pare ell li mostra e per esguart d'aquelles ha estat, senyor, regracian[t] molt a vos e a mi aquest fet. E prega fort affectuosament al dit mossen Gilabert que tantost se'n vengues per dar bon espegament a les dites galees, segons que li era manat. Ara, senyor, es a mi estat escrit e al dit Mossen Gilabert, segons que diu, recomptat que vos volets fer venir lo Comte de Cardona per l'armament de les dites galees e per fer lo montar com a vre. almirall en aquelles. E cor esguardades, senyor, les coses dessus dites e que'l dit comte no ha servit de son ofici, senyor, de la guerra de Castella a ença en neguns affers e han'i hauts de perillosos e d'altres, aço, esguardades les coses dessusdites, fos la maior confusio del dit mossen Gilabert que venir li posques, e ell axi com sabets, senyor, hage de tot sos dies vos servit en gran e perillosos affers, axi com los seus faeren tostemp e per conseguint, senyor, no meresca esser confus per vos ni envergonyit, mas honorat e enantat, maiorment, senyor, com les dites galees les quals indirectament se

armen per lo fet de la illa de Cerdanya si'l dit comte hi montava servirien en una guisa en la dita illa e serviran sens dupte en altra si hi es lo des-susdit mossen Gilabert e attes, senyor, que vos a requesta de Corts generals l'avets fet capita general de les vres. mars, perço, senyor, supplich a la dita excellencia homilment que a vos placia que'l damunt dit mossen Gilabert, pus tan avant n'es estat e n'a lexada la embaxada en que era, men les dites galees e no lo dit comte ne altre. E verament, senyor, si lo maior home del mon era vre. almirall e vos haguessets fet anar tan avant lo des-susdit comte d'aquests affers com havets lo dit mossen Gilabert jo hagra raho, senyor, de dir semblants noves del dit comte que dich dessus del dit mossen Gilabert. E placiens, senyor, considerar axi meteix en aço que la taula del acordar s'es cordada en nom e apparellada ab armes de mossen Gilabert dessusdit. E sie merce vra., senyor, que quan haurets lesta aquesta letra la vullats en vra. presencia fer cremar. Nre. Senyor Deus etc. Escrita en Barcelona a xvi. dies de juny l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

b) *Altra lletra a Mossèn Gelabert qui anava al senyor rei portant l'am-
terior. Es condol de la deshonor (minva) que li arribaria si el rei no mudés de
consell.*

Reg. 1743 f. 144 v

Barcelona, juny 19

Lo primogenit.

Mossen Gelabert: vra. letra havem rebuda e certificam vos que a nos desplau tant que pus no porie la minva que a vos s'espera de la venguda del Comte, pero, si a Deu plaura, revenir se porie. E axi vos quan serets amb lo senyor rey a qui nos escrivim fort afectuosament, axi com sabets, ab letres que vos meteix portats procurats-ne ço que devets cor nos volenters ne exseguirem tot ço que al dit senyor ne placie fer en favor vre. Dada en Barcelona... a xix. dies de juny l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

22

a) *El rei diu al seu fill Joan que ha sabut que el Sant Pare ha allargat la
seva anada a Roma fins el 1.er de setembre. Que només continuïn armades les
dues galeres de N'Averçó.*

Reg. 1258 f. 34 v

Montsó, juny 16

Lo Rey.

Molt car primogenit. Per ardits que havem d'Avinyo, axi per les letres del sant pare com dels nres. missatgers qui son la, que'l dit sant pare ha allargada la sua anada tro el primer dia de setembre havem acordat que a present ii. galees solament sien armades a asaber les ii. que se'n mena n'Averso qui are son tornades ab ell e axi volem e us manam que no les lexats desarmar per res, ans los fets dar panatica... e com que haien mes-ter ne aquella galea de'n Angla no volem que desarm mas que li sia dada panatica per lo temps que haura a servir... Quant es de les altres galeas

a compliment de les x., com encara no haiam deliberat si's armaran tan prestament no n'havem acordat o si's allargara la armada d'aquelles tro a la anada del papa, volem que s'i sobresega a present tro altra manament haiats nre. Dada a Muntso... a xvi. dies de juny del any m.ccc.lxxvi.

b) *Segueix altra carta semblant adreçada al Comte de Cardona.*

23

a) *El rei al cardenal d'Aragó que ha escrit al Sant Pare per saber de cert el temps de la seva partida per Roma i que li asseguri si ha de tenir guerra o no amb el duc d'Anjou.*

Reg. 1258 f. 37

Montçó, juny 18

Reverent padre e amigo muy caro: nos escrivimos al padre santo en la forma de que vos embiamos traslado dentro la present. E por que es a nos de muy gran necessitat de saber ciertament el tiempo de la partida del padre santo e si de cierto se fara la partença, por que tantos son los aferes que havemos e special en Cerdenya que non nos es menester que espendamos de baldes lo que costaran las galeas que le havemos embiar, mas que nos en el tiempo que agora las demanda que por hivierno qui viene dessuso no poran servir a otra cosa, assimismo nos sea muy necessario de saber si en el dito tiempo hauremos guerra con el duch d'Enjou por que en aquell caso con tales e con tan grandes personas hauremos aferes, es asaber con el rey de Ffrancia e con el rey de Castiella, que nos nos hauremos menester las ditas galeas por seer poderosos por mar e por tierra. Por esto rogamus la vra. paternidat... que vos nos certificades de todo esto como mas clarament podredes e... fagades que'l padre santo nos ende escriba, como sabe Dios que nos havemos gran talant de servirlo... Dada en Muntson a xviii. junio m.ccc.lxxvi. Rex.

Fuit similiter scriptum nunciis qui sunt in curia Romana.

Dirigitur Cardinali de Aragonia.

b) *La lletra al papa a que fa referència l'anterior es troba al f. 36.*

24

a) *L'infant Joan al seu pare. Que li tramet el vicealmirall de Mallorca Tomàs de Bach que li parlarà "sobre la provisio faedora de panatica com de paga e axi de les tres galees qui ja son armades com de les altres que y deuen armar per anar al Sant Pare e altres coses".*

Reg. 1743 f. 55 v

Barcelona, juny 20

b) *Segueix la Memòria per en de Bach "de ço que per part del senyor duc deu explicar al senyor rey":*

Que faci que els aragonesos lliurin 12.000 florins per les dues galeres que es deuen armar a Barcelona.

Que doni manament de convertir en florins d'Aragó els 24.400 que presta el General de Catalunya.

“Item que con per vigor de i. letra per lo dit senyor tramesa al senyor duch per la qual li manava de continent fossen aparellades, adobades e fornides certes galees a compliment de les x. galees que deuen anar al pare sant ab aquelles iii. que ja son armades en la mar e axi se sia de fet seguit, hoc encara mes tota la xurma d'aquelles dos galees qui se armen en la ciutat de Barcelona sia acordada e donat se[n]yal e sie gran perill de perdre lo senyal e les persones que son usades de navegar et no han que despendre si donchs la paga prestament no li es feta per que placia al senyor rey de provehir que la xurma que aci es acordada e semblantment a Valencia que no's perda.”

“Item es estat comptat en la ciutat de Barcelona mdc. quintals de bescuit...”

Que per via de canvi fa enviar a Mallorca 3.000 florins per armar allí dues galeres.

Que faci despendre als aragonesos els 12.000 florins que els pertoca pagar per l'armament.

Que no faci desarmar les tres galeres ja armades, que si es desarmessin no les podria tenir armades ni pel setembre ni per vuytubri.

25

L'infant Joan al rei. Contestant a una lletra seva, li diu que no es desarmaran las dues galees de N'Averçó i la de N'Angle. Que s'alegra de què les Corts li hagin atorgat que els 50.000 florins concedits per a l'armada del papa es puguin convertir en el fet de Sardenya.

Reg. 1743 f. 58

Barcelona, juny 23

26

L'infant Joan al governador de València. Que el Sant Pare ha escrit al rei notificant-li que no necessita les galeres fins per tot l'agost i que, per tant, suspengui l'armament de les galeres fins a nova ordre.

Reg. 1743 f. 59

Barcelona, juny 23

27

L'infant Joan al seu secretari P. de Gostemps (Dagostemps). Que sap que el Sant Pare ha donat les gràcies al rei per la proferta de les deu galeres que no necessita fins l'agost, que com ell vol també contestar al papa que li remeti còpia de la lletra d'aquest.

Reg. 1743 f. 59 v

Barcelona, juny 25

28

El rei als seus ambaixadors en la Cúria Romana, especialment al bisbe de Lleida. Respon a una lletra en la qual li demanaven si devien restar a Avinyó no havent comparegut allí els ambaixadors del duc d'Anjou.

Reg. 1258 f. 47

Barcelona, juny 25

Lo Rey.

Per letres que de vos, mossen de Leyda, havem rebudes havem sabut com los missatgers del rey de França no son aquí venguts, perque voliets saber de nos si voliem que us en vinguessets o que romanguessets aquí. E lesta la dita letra en nre. consell e hauda sobre aço deliberacio, entenem que, haud esguard com ha molt que vosaltres sots aquí e que haura mes que y serets quant haurets la present e que si los dits missatgers hi deguessen venir ja hi foren estats, entenem que us en dejats venir, si donchs certament altre ardit no haviets que prestament hi deguessen esser, faents tota vegada tal escusacio en vra. partida davant lo pare sant que sia descarrech a nos e al altra part carrech. E si altre cosa hi podets fer en la dita partida que poguessen a nos profitar e al altra noure, fets ho. E aço comanam a la vra. diligencia. Dada en Muntso a xxv. dies de juny del any m.ccc.lxxvi. Rex.

Dirigitur ambaxatoribus dni. regis qui sunt in Romana curia.

29

El rei als seus ambaixadors en la Cúria Romana que, tenint en compte les moltes despeses fetes en l'armament de les galeres i el perill de Sardenya, demanin al papa que per esguard de les dites despeses li vulgui concedir les dècimes per sis o almenys per quatre anys, puix ja han estat despeses les darreres que li concedí.

Reg. 1258 f. 46 v

Montçó, juny 25

30

a) *El rei al governador de València Mossèn Olfo. Que les Corts li han concedit que pugui convertir en altres afers els 50.000 florins atorgats per a l'armada pel papa.*

Reg. 1258 f. 48

Montçó, juny 26

b) *El rei diu el mateix al seu fill Joan expressant-li la distribució a fer dels 50.000 florins.*

Reg. 1258 f. 54 v

Montçó, juny 26

31

El rei Pere al comte de Cardona. Contestant a una lletra d'aquest en la qual li demanava si enviava o no les galeres al papa, li diu que ha escrit al papa pregant-li li precisés la data de sortida i que tan prompte rebi la resposta l'hi farà saber.

Reg. 1258 f. 55 v

Montçó, juny 30

32

a) *L'infant Joan al seu pare. Que havia rebut una butlla del Sant Pare i altra per al rei, que li tramet ambdues.*

Reg. 1743 f. 63 v

Barcelona, juliol 3

b) *Altra lletra al seu secretari demanant-li li faci conèixer la resposta que farà el rei a la butlla esmentada. Demana el mateix en altra lletra al rei. El Sant Pare demanava en aquesta butlla que sens falta li enviessin les deu galeres promeses i que fossin al port de Marsella el primer de setembre.*

Reg. 1743 f. 64 v

Barcelona, juliol 4

33

El rei Pere als seus ambaixadors d'Avinyó. Que deixa a llur discreció el restar més temps ací. Que demanin de totes passades les dècimes al Sant Pare, que si les obtenia enviaria les galeres encara que hagués de tenir guerra amb el d'Anjou.

Reg. 1258 f. 63 v

Montçó, juliol 5

Lo Rey.

Ja us havem escrit per nres. letres com lo fet de la vra. aturada en cort de Roma o de la partida remetem a vra. discrecio, perque volem e us manam que, si vehiets que la vra. aturada no faes negun fruyt e que fos minve nra., que no y aturets una hora, tota vegada partint vos en ab gracia e licencia del papa e tenits sobre allo totes maneres que porets descarregoses a nos. Quant es del fet de les galees que deviem trametre al papa e de que li havem escrit per nra. letra que'ns faça be certs de sa partida per tal com una vegada la ha allargada... que tingats la pratica que us havem notificada, pero si lo pare sant nos dona les decimes de que havem escrit a vos, Mossen de Leyda, que en aquell cas, encara que nos hajam guerra, si tendrem totes maneres que puxam per que li pugam acorrer de les dites galees per lo seu viatge, mas sens les dites decimes, en cas que guerra haguessen, seria a nos impossible de trametre hi les dites galees. Dada en Munto a v. dies de juliol del any m.ccc.lxxvi. Rex.

Dirigitur ambaxatoribus dni. Regis qui sunt in Curia Romana.

34

Lletra al Cardenal d'Aragó molt semblant a l'anterior.

Reg. 1258 f. 64 v

Barcelona, juliol 5

Reverent padre e amigo muy caro. Recebimos vra. letra e a lo que nos feytes saber que'l papa ha por cierto de partir con su cort el primero dia de setiembre e assi que'l certificassemos si aquell dia pora fer conto que haia deu galeas que le havemos otorgadas, respondemos a la vra. paternidad que nos ja le havemos escripto sobre este feyto e a vos ende havemos escripto rogando vos que fagades que ell nos escriba de cierto del dia de su partença e si en aquel tiempo nos cale duptar de la guerra del duch d'Enjou e sobre esto atendemos su respuesta. Empero nra. clara entencion es que, aun que haíamos guerra, si ell nos atorga las decimas de que los nros. embaxadores le deven supplicar por las misiones que havemos ja feyto en las ditas galeas, partida de las quales misiones son perdidas, que nos le hayamos las ditas galeas bien que nos seran de gran costa, e que sean franchas las decimas que non de haíamos fer part, pues se espenden en su servicio. Dada en Muntson a cinco dias de julio del anyo m.ccc.lxxvi. Rex.

Dirigitur Cardinali de Aragonia.

35

Llarga lletra de l'infant Joan al seu pare sobre la distribució dels 50.000 florins que les Corts li havien atorgat de passar-los de l'armada del Sant Pare al fet de Sardenya i sobre la qual distribució el rei havia donat uns capítols al vicealmirall Averçó, manant s'endugués tota la moneda i les dues galeres cap a Sardenya a més de 150 ballesters a allistar a València i Barcelona. Joan reuní consell i exposà al rei el seu parer. València devia contribuir a l'armada de les deu galeres amb 10.000 florins.

Reg. 1743 f. 66-67

Barcelona, juliol 8

36

a) *El rei Pere al Sant Pare. Que ha rebut la seva butlla participant-li la intenció de partir el 1.er de setembre i recomanant-li els processos contra els florentins. Que ja li havia escrit com li feia preparar les galeres pel primer de juliol, però estava perplexe per por de la guerra. Que sobre els processos dels florentins li ha escrit altra lletra.*

Reg. 1258 f. 71

Montçó, juliol 11

b) *Segueix una carta al seu fill dient-li que no permeti siguin damnificats els florentins del regne i que ha fet bé de no deixar publicar la butlla papal.*

Reg. 1258 f. 71

Montçó, juliol 12

c) *La carta al papa és al f. 77 v. a la qual segueix aquesta altra als ambaixadors que dona a conèixer el pensament del rei.*

Reg. 1258 f. 78

Montçó, Juliol 16

Lo Rey.

Sapiats que'l sant pare nos ha pregats per ses letres que'ns mostrem favorables e benignes en la publicacio e execucio dels processses que ha fets contra'ls florentins... E par nos, parlant ab reverencia de la sua santedat, que vers alguns florentins qui lonch de temps, ans del començament dels dits processses tenien lurs alberchs ab mullers e fills en nra. terra tinent hi continuament alberchs e botigues e son sens colpa, sien massa rigorosos e aspres los dits processses en alcunes coses qui's contenen en una clausula... ço es en les paraules "nec bona nec parentes a quibus successionem sperare possent haberent nec patres aut alios cum quibus bona non diuissent" cor per haver aquells que son domiciliats e habitants en nra. terra bens en Florença ne per haver hi pares, ne mares, ne germans, ne altres ab qui no haien departits bens, no's demostra ells haver colpa en res... On volem e us manam que supliquets de part nra. al sant pare que li placia mudar aço per manera que si aquests sotsmeses nres. e altres... no han colpa, no haien pena; cor seria contra Deu e justicia. Dada en Muntso...

Dirigitur ambaxatoribus dni. Regis qui sunt in curia Romana.

d) *Segueix una carta a l'infant Joan, de la mateixa data, dient-li que amb els del seu consell ha acordat permetre publicar la butlla del papa, però no deixar agreujar els florentins.*

37

a) *El rei al Cardenal d'Aragó. Que vol saber de cert si haurà pau o guerra amb el d'Anjou per comprometre's a enviar les galeres al papa el primer de setembre, com aquest li demanava.*

Reg. 1258 f. 74 v

Montçó, juliol 12

Reverent padre e amigo muy caro: sepa la vra. paternitat que nos sobre la bolla que'l padre santo nos ha agora embiada con que nos ruega que, como ell sea firme en su partença, le haiamos las galeas al puerto de Marsella el primero de setiembre, le respondemos por nra. letra... Porque es menester que en todo caso del mundo seamos claramente certificados si haremos paç, como en otra manera nos non podriamos embiar las ditas galeas, porque nos sabiendo los grandes pertreytos que'l duch d'Enjou ha feyto e faze, si be a present no faze guerra, si nos conviene que por mar e por tierra continuadamente seamos avisados e endreçados por defender e non fariamos saviesa que, estando en esti dubdo, nos desexiessemos de nras. armas. Porque rogamos la vra. paternitat que desto nos fagades ciertos al mas ajus que podredes. Dada en Muntson a xii. dias de julio del anyo m.ccc.lxxvi. Rey.

Dirigitur Cardinali d'Aragonia.

b) *Segueix una carta semblant als ambaixadors afegint que havent ja ells informat el papa del seu dret, que tornin d'Avinyó, fol. 75.*

38

El rei a l'infant Joan. Que ha informat al papa que li fa armar les galeres per al primer de setembre, en cas, però, que hagi pau amb el d'Anjou. Que ha acordat fer adobar aquelles galeres que ja s'armaven, exceptuades tres. Que hi destina de dos a tres mil florins. Que l'infant tingui diligència en ordenar aquest adob.

Reg. 1258 f. 76 v

Montçó, juliol 15

39

a) *El rei al cardenal d'Aragó. Que ha rebut lletra seva aconsellant fes armar en tot cas les galeres i no demanés per ara les dècimes. Que es meravella no hagi respost a la que li demanava si podia estar cert d'haver pau (Cfr. n. 36), puix no pot estar amb aquest rezel. Que ha manat als ambaixadors que demanin ara les dècimes, puix ja es feren molts gastos per l'armament, que han estat perduts, i que ara es tornaran a fer. Que ell intercedeixi perquè el papa atorgui les dècimes.*

Reg. 1258 f. 84

Montçó, juliol 20

b) *Carta semblant de la mateixa data als ambaixadors, fol. 84 v-85.*

Lo Rey.

Reebuda havem vra. letra en que'ns fets saber que negu no ha vengut aqui per lo rey de França ne per lo duch d'Enjou ans lo papa qui'n havia escrit al rey de França no ha hauda resposta. On vos responem... que us en tornets e que no esperets altres tractaments... cor aquests tractaments no's menyarien a nra. honor, ans poria esser escarn, pus no y ha neguns missatgers de l'altra part. E axi venits vos en... Quant es d'aço que'ns havets despuys fets saber... que trobats, d'acort ab lo cardenal d'Arago e ab lo Castella d'Emposta, que sie minve nra. que are's demanassen les decimes tro que'l papa sia en Roma e puy nos supplicats que pus havem atorgades les galeas que facam que'l papa les haia... meravellam com... nos consellats aço... car si guerra havem... no fariem saviesa que'ns desisguessem de nres. galeras per persona del mon. Pero certificam vos que nos totes les dites galeas si podem sino almenys vi. haurem armades al dit temps... pero volem en tot cas que li sien de present demanades les decimes... e no curets si be no entenets que'ns sia honor cor nos veem que tot hom vol fer sos afers com pot e sins fem nos... E encontinent que demanades les li hajats partits e venits nos en, car de vuy mes a gran minve e deshonor nra. hi aturats. Dada en Muntso... a xx. dies de juliol del any m.ccc.lxxvi.

Dirigitur ambaxatoribus qui sunt in Romana curia.

40

El rei a l'infant Joan. Que, atesos els consells dels missatgers d'Avinyó i dels seus consellers, ha decidit fer armar les galeres de totes maneres, però només sis.

Reg. 1258 f. 86

Montçó, juliol 22

Lo Rey.

Molt car primogenit: los nres. missatgers qui son en cort de Roma e los altres servidors que y havem e encare tots aquells axi de nre. consell com altres qui son ab nos consellen que, pus havem promeses les x. galees al papa, les li haïam al port de Marsella lo primer dia de setembre que'l papa les havia mester per la sua partida; cor diuen que si no u compliem que gran minve e gran escarni li fariem e a nos mateix desonor, pus promes les havem. E per aquesta raho nos havem acordat d'haver li al dit dia no pas totes les dites galees car, esguardat lo temps, qui es poch, e los altres afers que havem, impossible ho veem que's pogues fer; mas vi., ço es les iii. qui devien estar en Cerdenya e altres iii., aquelles que entendrets que sien pus abtes e abans aparellades, en les quals empero ne sia la una aquella que ja d'aquests dies fahiets aparellar per la persona del papa. Perque us pregam e us manam que façats que aquestes galees sien breument aparellades e armades per manera que ab les altres iii. de Cerdenya puixen esser lo dit dia al port de Marsella... Dada en Muntço... a xxii. dies de juliol del any m.ccc.lxxvi. Rex.

Similis littera in effectu et sub eadem data et signo fuit missa Bng. de Relato.

41

a) *El rei al cardenal d'Aragó. Que es fa càrrec de la seva bona voluntat en no presentar al papa la carta en la qual el rei exigia li asseguressin si hauria pau o guerra; li explica la causa perquè féu aquesta demanda i insisteix que en cas de guerra aprofitaria les galeres que prepara pel papa.*

Reg. 1258 f. 90

Montçó, juliol 24

Reverent padre e amigo muy caro. Segunt una letra que nos havedes embiado parece que los nros. mesatgeros no han presentada al padre santo una letra que le embiaramos a fin que por ell fuessemos ciertos si hauriamos paç o guerra con la casa de Ffrancia por el feyto del duch d'Enjou e ha nos sapido malo por que no le es seida presentada, maguera sepamos bien que lo que por la vra. paternidat se ha feyto e se faze en esti feyto e en todos otros es a buen e verdadero zelo e buena affeccion. E porque la vra. paternidat sepa la razon porque nos sobre este feyto escriviamos al padre santo e queriamos sobre esto su respuesta; si fue enganyo quando ell nos empro de las x. galeas el qui nos porto las bollas nos dixo de part suya que'l dito padre santo no partiria de Avinyon tro que'l dito feyto del duch d'Enjou fues posado en buen estado a honra nra., e vedemos que d'esto

no se ha seguido ninguna cosa e maguera que'l padre santo nos haia dito que espera en Dios que verna a buena concordia e que si ha seer guerra no lo sera deste tiempo, poco nos cumple antes nos plaze que sepa la vra. paternidat que nos, vidiendo que tot hombre quiere fer sus aferes, pus que los tractos del duch d'Enjou no tienen via, antes los nros. mesatgeros son seidos detenidos aqui sin todo fruyto, somos en otros tractos, pero, Dios queriendo, nos faremos armar todas las ditas galeas, si podemos, sino al menos vii. porque las podamos embiar al padre santo al tiempo que las demanda, mas si los tractamientos que nos son movidos aca no's vienen bien, si doncas los del duch d'Enjou no vienen a buena concordia, segunt parece no faran, nos nos serviremos de las ditas galeas si laoras las hauremos menester, car mas nos cale de nros. afferes que d'otros. Dada en Muntson... a xxiii. dias de julio del anyo m.ccc.lxxvi. Rex.

Dirigitur cardinali Aragonie.

b) *Al fol. 89 v una carta semblant als ambaixadors insistint, a més, en què tornin.*

42

L'infant Joan al Comte de Cardona. Que vagi a Barcelona per a fer-se càrrec de l'armament de sis galeres que el rei ha decidit enviar al papa.

Reg. 1743 f. 82 v

Barcelona, juliol 28

Una letra havem reebuda, lo dia present, del senyor rey ab la qual nos signifie que'ls embaxadors d'Avinyo e aquells de son consell li consellen que en tot cas face armar les x. galees (Cfr. n. 39) que ha promeses al papa, cor d'altra guisa le'n fora gran injuria e aximateix gran deshonor e que al primer dia de setembre les face esser al port de Marsella. E cor lo senyor rey hage acordat de prestar-le'n vi., ço es les iii. de Cerdanya e iii. que vol que en sien armades prestament e hage a nos manat que aço façem exseguir cuytosament e complir, com aci hage ja moneda assats, perço us pregam e manam que, vista aquesta letra, vengats aci a nos per metre en execucio les coses dessus dites e altres que sien necessaries al dit fet. Dada en Barcelona... dissapte a xxvii. dies de juliol del any m.ccc.lxxvi a hora del sol post.

Fuit directa comiti Cardone.

43

a) *L'infant Joan mana als vicealmirall, batlle i al conseller P. de Marra-des, de València, que, havent el rei ordenat altra vegada s'armin les galeres pel papa, prenguin les dues que tenen allí els jurats.*

Reg. 1743 f. 86 v

Barcelona, juliol 28

Lo primogenit.

Sapiats que'l senyor rey ha ordenat ara novellament e a nos mana que prestament sien armades iii. galees les quals lo dit senyor Rey ensemps

ab altres iii. galees qui son en Cerdanya armades, axi que seran en nombre de vi. galeas armades, ha prestades al sant pare per son passatge que deu fer en Roma, axi que'l primer dia del mes de setembre primer vinent les dites vi. galees sien a Marsella, on lo dit pare sant se deu recollir. Perque us dehim e us manam espressament que en continent prengats e haiats a vres. mans la galea Sta. Maria qui s'a armar e apparellar, la qual ja's metia a punt l'altre jorn per al dit sant pare, con lo dit senyor rey li atorga que li prestaria x. galees, la qual galea fets apparellar e metre a punt segons que ja era començat e ordenat e a vosaltres manat. E aximeteix la galea sotil, aquella que es ja adobada e a punt de metre en la mar. Noresmenys vos manam que acordets a iii. meses xurma de gents, ço es comits, sotacomits, companyons e altres persones necessaries al forniment de les dites dues galees, cor en Michel Palau de la tresoreria del senyor rey vos fara ministrar e donar tota aquella quantitat de moneda que sia necessaria a la dita xurma. E encara mes vos manam que façats fer cccc. quintars de bescuyt a obs de les dites galees qui's pagaran de la dita moneda... E en totes les dites coses haiats sobirana cura e diligencia, cor segons que la qualitat del fet requer les dites galees han a esser al dit loch de Marsella lo dessusdit primer dia de setembre, les quals dues galees armades e apparellades facen la via de Barcelona on trobaran la tercera galea qui s'arma aci en Barcelona; a les quals dues galees nos darem aci compliment de la panatica a compliment dels dits iii. meses. E fets per guisa que en Bn. Torrella mont en la dita galea santa Maria per conseller e, en cas que'l pare sant mont en la dita galea, que ell hi vaja per acomendar, com nos vullam que axi sia, atesa la sua bona fama. Dada en Barcelona... a xxviii. dies de juliol l'any m.ccc.lxxvi.

Fuit directa Petro de Tous, militi viceammirato, Francisco Marrades, bajulo generali regni Valencie, et Petro Marrades, consiliario dni. regis.

b) *Insisteix en què prenguin les galeres i les facin armar aviat en altra lletra del primer d'agost, fol. 89-90.*

c) *En altra carta diu a Bn. Torrella que munti en la galera Santa Maria que s'arma allí, a València, per si hi puja el Sant Pare. Mateixa data, f. 76.*

44

a) *L'infant Joan diu al Comte de Cardona que ha rebut la seva lletra excusant-se de no poder menar, segons estava acordat, les galeres del papa. Que queda excusat (Cfr. n. 48).*

Reg. 1743 f. 89 v

Barcelona, juliol 31

b) *L'infant Joan a Mossèn Gilabert de Cruilles que hi vagi per anar amb les galeres del Sant Pare, puix el Comte de Cardona s'ha excusat de menar-les (Cfr. n. 48 c i 50).*

Reg. 1743 f. 88

Barcelona, juliol 31

45

El rei diu al mestre racional Berenguer de Relat que ha rebut la seva lletra i ell ha decidit trametre, si pot ésser, les deu galeres al papa o les més possible. Que de les tres galeres de Sardenya, dues vagin al papa.

Reg. 1258 f. 97 v-98

Montçó, agost 1

Lo Rey.

Vres. letres havem reebudes sobre lo fet de les galees del papa e sobre lo fet de la terra de Calatrava... E quant al fet de les galees... som d'intencio de trametre totes x., si era cosa possible, mas be veem que tant curt es lo temps que no y poria esser a tot proveit; per que havem sobre aço acord final volem que metats vra. punya en fer espegar aquelles mes que porets. E jassia vos entenats que les tres galees ordonades per estar en Cerdanya hi degen romandre per esquivar lo perill, nos havem per espegat que solament n'i romangue una e que les dues vagen ab les altres al papa... Dada en Muntso... Quant aço que'ns fets saber del bescuit de les galees n'an poch e que'n fos comprat dels iiii^m. florins que us havets retinguts dels x^m., par nos que ja per altres letres nos hajats fet saber que aqui sobrava molt bescuyt que haviets fet fer per lo primer viatge, perque, si d'aquell ni ha, es-talviats los diners tant com porets. Rex.

Dirigitur Bng. de Relato, magistro rationali Curie dni. regis.

46

L'infant Joan diu a Francesc d'Averçó, vicealmirall de Catalunya, que sigui al port de Marsella, el primer de setembre, amb les tres galeres que té allí a Sardenya.

Reg. 1743 f. 90

Barcelona, agost 3

Visalmirall: sapiats que lo senyor rey ha ordenat que sien de present armades tres galees, ço es, una açi en Barcelona e les dues en Valencia o mes si possible sera, les quals ab les tres galees qui son ab vos aqui en Cerdanya lo dit senyor ha atorgades prestar al sant pare que se'n deu anar en Italia e les quals deuen esser dins lo port de Marsella lo darrer dia del mes d'agost. Perque us dehim... siats lo dit dia en lo dit port cor les altres tres galees se'n menara d'aci lo noble mossen Gelabert de Cruilles... Dada en Barcelona a tres dies d'agost l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

Fuit directa Francisco de Avercone, viceammirato Cathaloniae.

47

a) *El rei Pere diu al papa que, accedint als seus requeriments de què les galeres promeses siguin a Marsella el primer de setembre, ja en té algunes d'ar-*

mades i en fa armar d'altres. Que ha encomanat aquest afer al seu fill qui li podrà dir millor el dia que estaran a punt.

Reg. 1258 f. 103

Montçó, agost 5

Sanctissime ac beatissime pater: humilitate qua convenit recepimus S. V. litteras deprecatorias ut galeas per nos liberalitate nra. vobis oblatis tali tempore destinemus quod in portu Massilie in kalendis proximi venturi mensis septembris verisimiliter possint esse, cum sitis in firmo proposito pergendi ad Urbem tempore quo jam nobis aliter intimastis. Quibus litteris respondemus, beatissime pater, quod nos partem dictarum galearum iam armavimus, alias vero, ut festinancius possumus, parari et armari facimus ut eas vobis mittamus. Idem hoc onus nro. primogenito, in civitate Barcinone nunc existenti, dedimus. Ipse enim de tempore quo armate erunt poterit melius S. V. reddere certiore. Almam personam etc.

b) *El rei Pere comunica a l'infant Joan que tramet l'anterior lletra al papa, afegint "es mester que per vres. letres façats al pus breu que porets saber al papa lo temps dins lo qual certament les dites galees pora haver".*

Reg. 1258 f. 104 v

Montçó, agost 6

c) *L'infant Joan escrivia l'II d'agost al Sant Pare que, atenent a una butlla seva i a la lletra anterior del seu pare, li diu que s'estan armant de pressa les galeres i que infaliblement les tindrà al port de Marsella el més tard el 8 de setembre.*

Reg. 1743 f. 97 v

Barcelona, agost 11

d) *Segueix carta del mateix dia de l'infant al seu pare dient-li que ha respost al Sant Pare, fol. 98 v. Altra del dia 12 als ambaixadors, fol. 98.*

48

a) *El rei al Comte de Cardona que li estranya no hagi respost a la lletra demanant-li que anés a Barcelona per menar les galeres.*

Reg. 1258 f. 103 v

Montçó, agost 5

Comte: pochs dies ha que us havem notificat que nos havem acordat de trametre al papa les x. galees, si podem, sino almenys vii. e axi que us en anassets a Barcelona si pujar voliets en les dites galees e que d'aço haguessen encontinent vra. resposta; e no la havem hauda, de que'ns maravel·lam molt. Perque us dehim e us manam qu'encontinent anets a Barcelona per lo dit fet e no'n laguiets una ora, car lo temps es tan curt que no'n sofer, e hajam per lo portador de la present vra. resposta, que es vra. entencio. Dada en Montso... a v. dies d'agost m.ccc.lxxvi. Rex.

Dirigitur comiti Cardone.

b) *Tres dies més tard el rei ja escrivia al Comte de Cardona excusant-lo de no haver acceptat el comanament.*

Reg. 1094 f. 85

c) *Altra carta a Mossèn Gilabert dient-li que, no havent acceptat el de Cardona el comanament de les galeres, el prengui ell i que no li sàpiga greu, perquè l'almirall té aitals prerrogatives.*

Reg. 1094 f. 84 v

Montçó, agost 8

Mossen Gelabert: Sabut havem per nre. almirall qu'ell bonament no pot manar les galeres que nos trametem al papa e nos havem lo u per escusat, per que volem e manam a vos de certa sciencia e espressament que encontinent, tots afers lexats, entenats ab la major diligencia que porets en armar e espatxar les dites galeres, les quals vos vos tenits per dit que havets a menar, car nos ho havem axi acordat. E no us meravellats ne us sapia mal com l'almirall s'entemetia (1) d'armar e menar les dites galees, car saber podets que per son ofici ha ell haver aytal prerrogativa, que si ell pot o vol menar armada que façam, ho pot fer e semblant prerrogativa hauriets vos si erets nre. almirall. Ja veets, mossen Gelabert, quan es breu lo temps, perque cove que façats de necessitat virtut. Dada en Montso a viii. dies d'agost del any m.ccc.lxxvi. Rex.

Fuit missa Gilaberto de Crudilis.

d) *El rei Pere a Gilabert de Cruilles donant-li més explicacions sobre el seu nomenament de capità de les galeres.*

Reg. 1258 f. III v-II2

Montçó, agost 12

Lo Rey.

Mossen Gelabert. Lo tresorer nre., a qui vos havets escrit, nos ha suplicat de part vra. que us vullam declarar nra. intencio sobre la vra. anada d'aquest viatge del papa. E dehim vos que nos volem que, pus lo Comte de Cardona no y va, que vos e no altre siats cap de totes les galees que hi iran, e no era pas intencio nra. que hi anassets ab ell, ne sots ell. Quant al als, que comanem a vos e no a altre ço que havem a demanar al papa, sapiats que tot quant hajam a fer ab lo papa comanare[m] a vos, axi com aquell qui entenem que hi darets bon recapte e d'aço farem ordonar nres. capitols e creences qui seran a vos comanades. Quant al als, que'l papa ha fet almirall lo Castella e que volrem que vos façats sobre aquest fet en tant com nos som ganfanoner de la esgleya, vos responem que nos hi acordarem e apres que y hajam deliberat hi provehirem per tal guisa que elegirem, si plau a Deu, la millor e de tot vos assabantarem fort breu. A nos es dit que P. Rodeja, segons que vos sabets, es bon homo e qui us ha be servit en Cerdanya e axi que'ns plagues li donassem la patronia de una galea e nos, per que'ns pensam que vos guardarets en aço ço que devets, comanam-vos e us manam que, si us es vigares que afer faça, li comanets la dita patronia, car a nos ne plaura ço que vos ne farets. Dada en Munso... a xii. dies d'agost del any m.ccc.lxxvi. Rex.

Dirigitur Gilaberto de Crudiliis.

(1) En el Reg. "sen temetia" que deu ésser per "s'entremetia".

49

De l'infant Joan als ambaixadors responent a tres punts d'una lletra rebuda. Que amb seguretat el papa tindrà sis galeres a Marsella el 8 de setembre.

Reg. 1743 f. 93

Barcelona, agost 5

Lo primogenit d'Arago.

Una letra vra. feta en Avinyó a xxviii. dies de juliol havem rebuda en la qual nos havets trameslat d'una altra que'n enviavets al senyor rey e, entesa aquella, vos responem de les tres coses de que escrits al dit senyor e a nos, ço es de la vra. tornada e de les galees e del fet dels florentins. E primerament que volem e us pregam que aturets per manera aqui que no sia minva del senyor rey ni de nos. Sobre'l fet de les galees es axí que'l dit senyor veen[t] que'l pare sant havia perlongada sa anada, es assaber de juny entro a setembre, si's vol per la perlongacio aquesta si's vol perço cor comunament se dehia que'l dit pare sant no partira enguany d'Avinyo per anar en Italia, havia feta cessar la armada; mas ara, saben[t] lo dit senyor que'l dit sant pare diu en cert que partira sens falla de Marcella per anar a les parts d'Italia lo primer dia del prop vinent mes de setembre e volen[t] li complaure aytant com pot, a nos qui'l havem d'aço instantment supplicat e pregat mana armar les galees que promeses havia al dit sant pare; pero tot hom dupte que dins tan poch temps pusquen esser armades, cor armar dins i. mes x. galees es cosa quaix impossible; mas sens falla alcuna vos notificam que a viii. del dit mes de setembre lo senyor rey haura trameses per la dita raho vi. galees al port de Marcella, Deus volent, cessant tota dilacio e emparg. E aço, si us volets, podets de part nra. assertivament recomptar al dit pare sant. Del fet dels florentins volem axí mateix e us pregam que'l metats en deguda execucio segons que'l senyor rey vos ha ab ses lteres manat, e certificats nos ab vres. letres dels affers de la vra. embaxada aytant com bonament fer se pora e aximeteix de tots los novells que hajats. Dada en Barcelona sots nre. segell secret a v. dies d'agost l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

Fuit directa ambassiatoribus dni. regis in curia Romana.

50

L'infant Joan al seu pare. Que ha complert les seves disposicions per l'armament de les galeres, en l'armament de les quals treballa de ferm Mossèn Gilabert. Que faci entregar el tendal que serví per l'altra papa.

Reg. 1743 f. 96

Barcelona, agost 7

Molt alt etc.: de la vra. magnificencia he reebuda una letra ab humil e deguda reverencia continent en acabament l'espeegament de les galees que deuen anar al sant pare e de continent escrivi al visalmirall de Valencia e an Francesc Marrades, batle general, e an P. Marrades, ciutada de Valencia, que tantost fossen armades les dues galees e aparellades que lla se devien

armar e sien aci al xx. jorn d'aquest mes si abans no poran e sobre aço los he escrit com pus curosament he pogut. La una de les dites dues galees es appellada la galea de sta. Maria e es grossa fusta en la qual puja l'altre papa e l'altre es petita. Aci faç mon poder que una galea sie armada e pens me que y haura prou que fer. Jo tramis al almirall que vengues per dar recapte a les galees e muntar a aquelles e ell ha'm respost que, parlant tota hora amb reverencia de la vra. senyoria, no y podia montar cor tenia la mare malalta e havia altres fahenes necessaries, mas que segons que per vos ere acordat si les galees fossen deu que ell hi vendrie volentes e us servirie, per la qual raho jo he trames a mossen Gilabert de Cruilles e es aci per donar recapte a les galees e fa sa punya nit e dia continuament en allo e es prest de anar ab les dites galees e fer vre. servey. Senyor, en Bng. Simon m'a dit que lo tendal que fou fet per al altre papa, quant vench de Roma, liura de vre. manament a'n Gil de Sada o als de la vra. cambra. Perque, senyor, si vostra merce es, trametets lo aci de continent car, si a fer se havia ara, massa costaria e no seria fet axi tost, e lo dit tendal diu lo dit Bng. Simon que es fort bell. Escrita en Barcelona a vii. dies d'agost l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

51

L'infant Joan als ambaixadors d'Avinyó. Que ha sentit dir que el Sant Pare ha d'anar a Lió, el dia 13, per veure's amb l'emperador i el rei de França, qui tem que si així fos vindria l'hivern i no es faria l'anada del Sant Pare a Roma. Que el certifiquin bé d'això.

Reg. 1743 f. 96

Barcelona, agost 9

Lo primogenit.

Segons que havem entes lo sant pare deu anar a Leo sobre'l Rose per veure's ab l'emperador e lo rey de França e lo duch d'Anjou e deu hi esser al xiii. jorns d'aquest mes e, si aço es ver, debades irien les galees que nos iuarçosament fem armar per anar al dit sant pare qui proposava anar en Italia. E parria versemblant que si lo dit pare sant va a les dites vistes que haura a remanir qualche temps lla, e despuis l'ivern se metra e no sera temps de navegar e les nres. grans despeses que haurem fetes per lo dit armament de les galees serien fetes vanes e tornaria al senyor rey e a nos en fort gran dampnatge, com ja en lo viatge que lo dit pare sant devie fer a viii. de juny prop passat, perque lo senyor rey e nos lavors fem armar e appa-rellar les galees reebem molt gran dan e ara afegiriam al perdut e no se'n segui ni se'n seguiria servey alcu del dit sant pare. Per ço us pregam e volem que de les damunt dites coses nos cuytadament e iverçosa per correus cuytats nit e dia nos certifiquets, car en aço molt hi hage a dany o profit del dit senyor rey e nre. E nos certifiquets aximeteix de tots e qual-sevol altres novells e ardots que saber puxats de totes parts car gran plaer nos en farets. Dada en Barcelona... a ix. d'agost l'any m.ccc.lxxvi.

Fuit directa ambassiatoribus dni. regis in curia Romana.

52

a) *El rei a P. de Relat. Que ha rebut la seva lletra comunicant-li les dificultats per armar més de sis galeres i trobar la xurma necessària, però com que els ambaixadors d'Avinyó li escriuen que hi arribarà el duc d'Anjou, per no donar a dir al papa, ha deliberat que se n'armin tantes com puguin, si pot ésser deu, puix "considerats los afers que lla tenim que son de gran pes, volem que el papa sia content".*

Reg. 1258 f. 107

Montçó, agost 9

b) *Segueix altra carta a l'infant comunicant-li el mateix.*

c) *El rei diu al vice-almirall de València, Pere de Tous, que, segons desitjava, no nomenarà altre capità per menar les galeres de València pel papa, exceptuat el capità qui les menarà totes. Id. fol. 106, 10 agost.*

53

a) *El rei als seus ambaixadors d'Avinyó, que ha rebut la lletra en què li deien que, d'acord amb el Cardenal d'Aragó, havien decidit quedar-se, la qual cosa no aprova; que li aconsellaren que en tot cas enviés les galeres al papa, no obstant les raons donades pel rei. Que això ho farà, si bé les raons eren bones per qui volgués entendre-les.*

Reg. 1258 f. 110

Montçó, agost 12

b) *Al mateix dia escriu el rei a R. de Alemany i G. de Guimerà, els quals eren a Avinyó, que ha entès el seu consell que de totes passades envï les galeres i que no estaria bé que ara demanés les dècimes al Sant Pare; que ell no ho creu així, puix ells no esperaran pas per resoldre els seus afers particulars a què marxi el Sant Pare, sinó que ho faran abans, fol. 111.*

c) *Altra lletra sobre el mateix tema al Cardenal d'Aragó qui per altra lletra li havia dit a més que no tingués recel per l'afer del duc d'Anjou. Mateixa data, fol. 111 v.*

54

a) *L'infant Joan diu al seu pare que per gent del Rosselló té ardis que el duc d'Anjou prepara gent d'armes a la frontera. Que proveeixi.*

Reg. 1743 f. 101 v

Barcelona, agost 17

b) *L'endemà l'infant Joan ja diu "que lo de gent d'armes par no sia res", fol. 104. També Pere III té ardis d'Avinyó que gent d'armes volen entrar al seu regne per la frontera de França.*

Reg. 1094 f. 95

Montçó, agost 22

55

a) *El rei a l'infant Joan, dient-li que ha revocat el manament fet per ell al governador i batlle de València de què prenguessin dues galeres dels jurats d'aquella ciutat (Cfr. n. 49), puix no podia trencar un capítol ordenat en les Corts.*

Reg. 1258 f. 108

Montçó, agost 9

Lo Rey.

Molt car primogenit: entes havem que per vra. letra havets manats als visalmirall e batlle general del regne de Valencia que prenguen a mans lurs dues galees, una grossa e altra sotil d'aquelles que son propies de la ciutat de Valencia per obs de la armada que fem fer per trametre al pare sant. On com per espres capítol, contengut en les condicions de la proferta a nos feta per lo braç de ciutats e viles reyal, ... sia provehit e per nos atorgat de no pendre alcunes de les dites galees contra voluntat de la dita ciutat e dels jurats d'aquella, e que per aquesta raho nos per altra letra hajam manats als dits visalmirall e batlle que, observan[t] lo dit capítol de cort, no prenguen les dites galees... mas que se'n avinguen ab ells a calament rahonable segons que mils poran... Per tal vos certificam de les dites coses a fi que sapiats la rao que'ns ha mogut a fer lo dit manament e que no'n fessets altre contrari... Dada en Muntso... a ix. dies d'agost... m.ccc.lxxvi. Rex.

b) *El rei al vice-almirall i batlle de València que no prenguin les galeres dels jurats com els havia ordenat l'infant Joan, sinó que s'avinguin amb ells a calament raonable.*

Reg. 1258 f. 108 v

Barcelona, agost 9

c) *L'infant Joan als jurats i prohoms de València responent a una lletra en la qual es queixaven de què els trenqués els furs en manar els prenguessin les galeres.*

Reg. 1743 f. 105 v-106 v

Barcelona, agost 21

Lo primogenit.

Prohomens: vra. letra responsiva a una letra que l'altre dia vos trametem sobre les dues galees que aquí s'armen de present havem reebuda a la qual e a cascun capítol en aquella contengut responem:

E primerament, a ço que fets saber que us maravellats con axi sens justa causa e contra vres. furs e privilegis les dites galees vos manam levar, que nos, e no sens raho, no[s] maravellam mes de vosaltres que sobre aço nos escrivits que us trencam vres. furs e privilegis, dients ho per aquelles paraules indiscretas que us volets. Cor lo senyor rey ne nos solem trencar a vosaltres furs ni privilegis. E si nos per nra. letra vos haviem escrit... que les dites dues galees liurassets al visalmirall... e que en aquelles no metessets contrast, aço no pot esser dit trencament... car be sabets que l'altre dia vres. sindichs en la cort general... graciosament atorgaren a

prestar al senyor rey tres galees e de pagar ço qui'ls vengues en l'armament de les dites x. galees... lo qual armament lo dit senyor rey feu sobresseer e en apres ha ordenat que de les dites x. galees ne sien trameses al papa solament vi....

Quan aço que fets saber que si les dues galees sens volentat vra. eren trameses al papa no seria als sino que com nos volguessem sens causa alcuna precedent nos prenguessem los bens de cascun singular de Valencia e de tots en general, nos responem que lo senyor Rey ne nos ne nres. predecessors havem acostumat de pendre res vre. ni de negu, sino per justicia. Mas be havem acostumat per dret de regalia de pendre'ns galees e altres vexells de nres. sotsmeses e d'estrangers que sien dins senyoria del senyor rey e nostra per affers seu e nres., pagant los lo calament o nolit segons que's acostumat; perque... nos... per aytals affers com son aquests... en servey de la santa Esgleya e del papa e per honor sua e nra. poriem licitament pendre les dites dues galees, pagant vos degut calament per aquelles. E perço nos a major cautela... escrivim als damunt dits visalmirall... que lo dit calament pagassen a vosaltres... e resnomenys vos assegurassen obligant hi los bens del senyor rey... Perque us dehim e manam e us pregam que en les dites dues galees als damunt dits contrast no metats, si la honor del senyor rey e nra. cobeajats. Significants vos que lo pare sant ha, de present, escrit al senyor rey e a nos per ses bolles pregant nos que les dites sis galees li haïam a Marsella lo primer dia de setembre... E seria gran vergonya... si les dites galees aquell dia no y eren... Dada a Barcelona... a xxi. dia d'agost l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

Fuit directa juratis et probis hominibus civitatis Valencie.

d) *L'infant Joan al seu pare, queixant-se revoqués directament l'ordre donada per ell de què els jurats de València entreguessin les dues galeres.*

Reg. 1743 f. III v-II3

Barcelona, agost 22

Molt excellent etc.: una letra he reebuda de la excellencia vra. ab la qual me certificats que per espres capitol contengut en les condicions de la proferta a vos, senyor, feta per lo braç de les ciutats e viles reysals del regne de Valencia en les corts que de present celebrats es estat provehit e per vos, senyor, atorgat de no pendre algunes de les galees que son propries de la ciutat de Valencia contra volentat de la dita ciutat o dels jurats de aquella. E que per aquesta raho havets manat al visalmirall e batlle general del regne de Valencia als quals jo per ma letra havia escrit que's prenessen dues galees... per obs de l'armada... per trametre al sant pare, que, observants lo dit capitol de cort, no prenguen aquelles... la qual entesa, senyor, respon... que los sindichs de la dita ciutat... (*com en la letra anterior*) los quals jurats, segons relacio feta a mi per alguns... contrastaren al liurament de les dites dues galees, no curants lavors de respondre a la dita letra que'ls havia sobre aço tramesa, mas recorregueren a vos, senyor, qui'ls havets feta la provisio damunt dita. Ara, senyor, los dits jurats han respost per lur letra, continent diverses incongruitats e paraules fort fades e qui no's pertanyen de dir a senyor per vassalls, cor dien, senyor, que son estats marvellats... a la qual letra jo'ls he respost... Perço, se-

nyor, significant a la vra. magnificencia totes les dites coses li supplich homilment e ab aquella reverencia que's cove que per avant d'aytals fets o d'altres que yo, senyor, faça fer, no vullats dar minva, revocant aquelles o en altra manera, cor be sab la magnificencia vra., senyor, que con s'es-deve cas que per algun fet que jo faça es haut recors a vos, senyor, vos acostumats d'escriure a mi vra. intencio sus aquell, e lavors jo, axi com a obedient primogenit vre., faç en aquell fet ço que a vos, senyor, plau e val aytant com si vos ho fahiets... Escrita a Barcelona a xxii. dies d'agost l'any m.ccc.lxxvi. È be, senyor, que no fos regalia vra. de pendre us les dites galees o naus de sotmeses o d'estrangers, axi com desus se conte, e es cert que la havets, seria gran maravella, senyor, que, vos no usant del do que us es fet per los de Valencia per esguart del qual vos, senyor, los atorgas de no tocar lurs galees, ells usasen ne degen usar d'aytal atorgament. Escrita ut supra. Primogenitus.

e) *L'infant Joan als jurats i prohoms de València que es complau que a la fi hagin cedit les galeres seguint el consell de P. d'Artés.*

Reg. 1743 f. 113 v

Barcelona, agost 28

Lo primogenit.

Prohomens: vra. letra havem reebuda e entesa aquella vos responem que de tota injuria e força que a vosaltres fos feta per oficials del senyor rey o nres. vos fariem nos fer esmena tostemps que fossem certificats de aquella e be que hajats puntejat per l'atorgament que'l dit senyor vos havie de les vres. galees fet, ha molt plagut a nos com havets passat del fet de les dites galees a la manera que'l amat conseller e uxer nre. d'armes mossen P. d'Artes (ha) ha ab vosaltres presa, e us ho grahim molt, axi com devem. E siats certs que per la valor de totes les galees que son en la senyoria del senyor rey no seria mester al dit senyor ne a nos ne encara a vosaltres que torb o alargament de vuyt jorns fos entretengut en l'espeegament de les galees dessus dites. Dada en Barcelona... a xxviii. dies d'agost de l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

Fuit directa juratis et probis hominibus civitatis Valencie.

56

a) *El rei Pere al papa Gregori que ha informat els seus ambaixadors perquè contestin als tres punts de la butlla que li havia enviat.*

Reg. 1258 f. 116 v

Montçó, agost 20

Sanctissime pater: duas bullas S. V. recepimus, alteram rogatoriam quod super facto galearum S. V. per nos mittendarum in portu Massilie, cessante defectu quolibet, habeatis, alteramque ut ratione tractatus pacis super negocio regni Majorice apud partes Perpiniani incunctanter accedamus et ulterius processus per S. V. contra florentinos factos faciamus in omnibus terris nris. executioni debite facere demandari. Quibus omnibus

S. V. respondemus quod nos ambaxiatores quos in romana habemus curia de intencione nra. super predictis... duximus... informandos...

b) *Segueix la carta als ambaixadors recomanant la resposta als tres punts següents: 1. Que fa armar les galeres, però no serà possible tenir-les totes pel temps demanat. 2. Que ara, finides les Corts, se'n va a Barcelona i que entretant li diguin ells el que pensa el papa sobre els tractes amb el d'Anjou, i així veurà si deu anar o no a Perpinyà. 3. Que sobre els processos contra els florentins escriu una altra carta.*

Reg. 1258 f. 117

Montçó, agost 20

57

a) *El rei a Mossèn Gilabert donant-li instruccions sobre el viatge amb les galeres per acompanyar al papa.*

Reg. 1258 f. 120 v-121

Montçó, agost 22

Mossen Gelabert: vra. letra havem reebuda continent diverses coses. E responem vos a cascuna segons que's segueix per orde. Primerament, a aço que demanats, ço es, que direts al sant pare de part nra., nos de tots los affers que havets a fer ab ell fem fer capitols los quals vos trametrem segellats e signats... De la via que demanats apres que haiats posat lo papa lla on volra anar, entenem e volem que sia en Cerdenya e que lla façats la guerra on pus forts porets e d'alli no partiscats tro que'n haiats manament nre. D'aço que dehits si us aturariets ab lo papa a son sou, nos entenem que si el papa ans que partesca ha leixat nre. fet en tal estament que haiam pau ab lo duch d'Enjou, que en aquell cas, si us ha mester, vos aturets ab ell a son sou i. mes o ii. E si no havem pau mas solament sobresehiment de guerra, entenem que no y deiats aturar i. dia ne i. hora, mas que us en vengats encontinent com lo haiats posat lla on volra. E si res d'aço no haura fet per nos ans romangam en guerra ab lo duch d'Enjou, si'n sots certs com siats en Avinyo entenem que no deiats anar sens consultacio nra. E en cascu dels dits cases en lo qual deiats anar es necessari que us confederets e liguets ab les galeas de Nàpols a fi que per la ribera de Genova ne en altre part del viatge no puscats per enamichs pendre dan. A aço que fets saber si obehirets al Castella lo qual se diu que'l papa ha fet almirall d'aquesta armada, no volem que obehiscats sino al papa. Quant es al fet de la paga de les galeas de Cerdenya nra. entencio es que haien oytanta paga com aqueixes, abatut ço que hauran a servir de que ja son pagats. A aço que dehits que sia trames bescuyt a Marsella a ops de les galeas que son en Cerdenya e aximateix que sia provehit a les vres. que per freytura de pa no us ne haiats a tornar, segons letres que havem haudes de'n Bng. de Relat es ja provehit e si provehira mes avant. Quant es d'aço que fets saber si lo papa no muntava en la galea que nos hi trametem per ell si y lexarets muntar Cardenal, volem que façats vre. poder que'l papa hi munt e si ell no y munta que y lexets muntar aquell Cardenal que ell volra car aço deu esser leixat a disposicio sua, pero en cas que cardenal hi

munt plaurie'ns mes que y muntas lo d'Arago que altre, e en aço fets com que puscats bonament. Del tendal e estendart que demanats nos escrivim an Bng. de Relat e an Bn. dez Coll qui'ls te que'ls vos liuren. Item nos havem deliberat e volem de tot en tot que les galeas sien viii. E ultra les vi. que ja havets poran se'n armar i. en Valencia e altre Mallorques perque fets hi ab sobirana diligencia vre. poder e ultra poder car axi es expedient e necessari per algunes rahons que nò'ns cal explicar. Dada en Muntço... a xxii. dies d'agost del any m.ccc.lxxvi. Rex.

Dirigitur Gilaberto de Crudiliis.

b) *El rei mana a B. de Relat i B. dez Coll que entreguin a G. de Cruilles un tendal i un estendard d'or batut.*

Reg. 1258 f. 121 v

Barcelona, agost 22

Lo Rey.

Nos havem acordat e volem que mossen Gelabert se'n port ab les galeas lo tendal que faem fer quan papa Urba ana en Roma e l'estendart d'aur batut. E axi manam vos que'ls hi liurets encontinent. Dada en Montso... a xxii. d'agost del any m.ccc.lxxvi. Rex.

Dirigitur Bngº. de Relato et Bnº dez Coll.

58

a) *El rei diu al primogènit que convé molt armar altres quatre galeres pel papa, que les sis armades surtin sense esperar aquestes.*

Reg. 1258 f. 121 v

Montçó, agost 24

Lo Rey.

Molt car primogenit. Nos havem rebuda vuy una bolla del sant pare que'ns ha portada Ramiro, porter seu, en que'ns prega que per res no li defallgam que no li haïam complidament totes les x. galeas que li havem promeses. E nos, car fill, veen[t] que'l fet nre. e del duch d'Enjou es are en ma del papa, qui segons que'ls nres. missatgers nos han fet saber ha dit de cert que ans que partescia dara fi al dit fet a profit e honor nra., havem axi acordat qu'encontinent se aparellen a Valencia ii. galeas e's armen com pus prestament fer se puxa e si per cosa del mon podien esser iii. o a Valencia o en altre part, seria cosa de que hauriem sobiran plaer. E jatsia que veïam impossible que aquestes galeas puxen esser armades tan prestament que ab les altres ensemps puguen esser a Marsella al primer dia de setembre, empero fem compte que no poran esser armades debades ans ne farem nra. honor e'n retrem nre. deute al papa. Car mossen Gelabert de Cruylles, no esperades aquestes galeas que are manam armar, pora partir ab les iii. galeas ja armades per manera que ab les iii. de Cerdanya ensemps sia a Marsella al dit dia. E si per ventura hi ha aturar alguns dies, axi com tot die s'esdeve que les coses se allarguen, pora esser si s'i dona la diligencia que's cove que les ii. o iii. que are manam armar hi serien ateses, la qual

cosa entenem que'ns seria gran honor e gran profit. E com fos que'l papa fos ja partit no's serien armades debades car en Cerdanya, on no'n roman neguna, nos porien prou servey fer. Per que; car fill, vos pregam tan afectuosament com podem e us manam que façats en totes maneres que les dites ii. galeas sien armades com pus cuytadament e pus presta fer se puxa. E les altres ii. a compliment de x. o a Valencia o la on entenats que pus prestament fer se puxa. E sobre aço fets totes aquelles provisions que sien necessaries e poder e mes de poder, car de res a present no'ns podets tant complaure. Dada en Muntço a xxiiii. dies d'agost del any m.ccc.lxxvi. Rex.

b) *Segueix altra carta, al fol. 122, recomanant el mateix a Berenguer de Relat. Mateixa data.*

c) *Altra carta a Gilabert de Cruilles recomanant s'armin 4 galeres més, però que ell surti tan prompte estiguin llestes les 2 de València i la de Barcelona. Les altres ja podran aconseguir-lo. Que creu que les 3 de Sardenya ja les trobarà a Marsella, però per a més seguretat envï allà un laut o barca per a que hi sien. Acaba dient: Lo papa nos ha trames Remirot d'Ayerbe, uxor seu per sollicitar-nos sobre el fet de les dites galeas e que se'n torn al papa ab aquelles, per que volem e us manam que'l reebats en les dites galeas e li façats tota cortesia e bon aculliment''.*

Reg. 1258 f. 125 v.

Montçó, agost 25

59

a) *El rei al papa que ha rebut la seva butlla que li ha portat Remirot, que fa tot el que pot per tenir-li totes les 10 galeres promeses.*

Reg. 1258 f. 122 v.

Montçó, agost 25

b) *Altra carta al cardenal d'Aragó dient el mateix. Que sis galeres ja estan a punt i que les altres quatre espera les atrapin almenys a mig viatge.*

Reg. 1258 f. 123

Montçó, agost 25

c) *L'infant Joan al papa dient quasi el mateix.*

Reg. 1743 f. 116 v.-117

Barcelona, setembre 2

Beatissime pater et dne.: pridem ex parte s. v. venit ad nos Remirus d'Ayerbe ostiarius vr. cum quadam bulla s. eiusdem qua nos rogabatis ut faceremus instantiam apud dnm. regem genitorem nrm. quod decem galee per ipsum vobis oblate infallibiter essent in portu Marsilie in kls. mensis presentis. Et vere, clementissime pater, nos de et pro hiis institimus toto posse apud dnm. genitorem nrm. jamdictum, sed credens idem dns. atque nos a tempore citra quo accessus vester ad partes Italie dilacionem suscepit quod dilataretis vel mutaretis vrm. recessum, in tam arcto tempore non potuimus nisi sex galeas facere preparari, quarum tres erunt in dicto portu sine dubio hinc ad octavam diem mensis predicti et residue pari modo. Quia vero, piis-

sime pater, bulla continebat pertacta quod galee v. s. mittende omnimode essent decem, s. eidem huius serie intimamus quod dominus rex genitor nr. qui supra tam instinctu vestrorum rogaminum quam nostrorum de novo providit quod quatuor galee ultra dictas sex pro servicio vro. festine armentur. ad quod, ut fiat juxta mandatum paternum, nos facimus dari operam ob dicte v. s. reverentiam cum effectum. Qui cuncta disponit... Dat. Barchinone... secunda dia septembris... m.ccc.lxxv sexto. Primogenitus.

d) *Segueix altra lletra molt semblant i de la mateixa data.*

60

a) *Pere III a mossèn Gilabert de Cruilles, li precisa un capítol de les instruccions que li havia donat pel viatge amb les galeres pel papa. Que ha d'acompanyar al papa fins allà on aquest vulla, però no posar-se després al seu servei a sou per fer guerra. Segueixen uns capítols de ço que Gilabert ha de demanar al papa.*

Reg. 1258 f. 130-131

Monçó, setembre 3

Lo Rey.

Mossen Gelabert. Reebudes havem vres. letres en les quals nos havets consultat sobre i. capítol que us havem trames per altres nres. letres sobre la vra. anada e aturada ab lo sant pare. E havem axi acordat e axi volem que ho seguiscats: que vos en tot cas com se vulla vaien (vaien) nres. afers, car be'ns tenim per dit que iran be o lo papa hi fara son poder, seguiscats lo papa tro la on vulla anar. E si per ventura lo haurets posat en Nàpols o en altre loch notable on parega que ell vulla aturar, prenets son comiat e ab sa licencia partits vos en; pero si era sa intencio de aturar en aquell loch on lo hauriets posat, ans apres poch dies se entenia a partir per mudar se en altre loch, plau nos e volem que'l esperets e'l acompanyets tro la on vulla aturar. Empero si mes avant demanava que romasessets en son servey fahent guerra a sos enemichs o rebelles o per altres afers seus, pus que ell fos la on era sa intencio de aturar, no hi romangats pus avant, encare que us donas sou e podets respondre jatsia no us calla dir que haiats de nos que no havets manament nre. sino d'acompanyar la sua persona e per allo vos havem trames e que jatsia que nos tingam lo regne de Cerdunya a gran perill, lo qual perill se podia esquivar e reparar per la aturada en aquell regne de les dites galees, tot aço havem nos volgut arriscar per esguart de la persona del sant pare, qui'ns es pus cara que regne ne res que haiam; mas pus es la on volia anar, que havets a tornar en Cerdunya per dar hi aquell esforç e secors que puxats e ab aytant partits vos d'ell com mils puxats ab sa gracia. E aquesta es nra. vera e ferma entencio e axi volem que la seguiscats. Dada en Muntso... a iiii. dies de setembre del any m.ccc.lxxvi. Rex.

Fuit missa Gilaberto de Crudiliis.

Aquestes son les coses les quals mossen Gilabert de Cruilles demanara al sant pare com deura pendre son comiat e con li sia vigares que afer faça.

Primerament li demanava que placia a la sua santedat atorgar al senyor rey les decimes a vi. anys, comptadors apres lo dia que finaran aquelles que ja li ha atorgades lo qual finament sera dins i. any...

Item li demanara que placia a la sua santedat fer remissio al senyor rey de tot ço qui es degut de temps passat per lo trahut de Cerdunya...

E si per ventura aço obtenir no podia... que faça sobreseiment a x. anys primer vinents del dit trahut...

Item supplicara al sant pare que vulla desfer los quatre greuges que ha fets al senyor rey contra'ls processos de sometent e de pau e de treva qui's fan en Catalunya e contra les ocupacions de temporalitat de les persones ecclesiastiques...

b) *Segueixen cartes de creença a favor de mossèn Gilabert, capità de les galeres, adreçades al papa, als cardenals d'Aragó, de Teroana, de Vergne (Dalvernio) i a altres.*

61

L'infant Joan al seu pare comunicant-li que el dia anterior havia sortit mossèn Gilabert amb tres galeres i que per un "leny" ha sabut que les tres de Sardenya estaven de camí cap a Marsella on ja deuen haver arribat.

Reg. 1743 f. 117 v

Barcelona, setembre 5

Molt excellent etc.: una letra he lo dia present reebuda la qual tramet a la vra. excellencia dins la present interclusa. Certificant, senyor, la excellencia dessusdita qui ir que fou dijous quart dia d'aquest mes a la vesprada mossen Gelabert de Cruilles sich parti, senyor, ab tres galees, dues de Valencia e una d'aci notablement armades, faent sa via devers Marsella. E per relacio, senyor, de les gents de i. leny, que venia de les parts de Genova a aquestes, he entes que les tres galees que eren en Cerdunya, faen[t] lur travessa devers Marsella, s'encontraren quaix a miya via ab lo dit leny. Axi, senyor, que tot hom presumeix que foren ja ir a despus ir a Marsella. En l'espeegament de les dues galees, senyor, que de present manats armar faç jo fer tot quant es possible e sens dupte, senyor, dins breus dies ab deguda provisio de moneda hauran bon compliment. Nre. Senyor Deus, etc. Escrita en Barcelona divenres a v. de setembre l'any mil ccc.lxxvi. Primogenitus.

62

a) *Pere III al seu primogènit. Que sap que a Mallorca "per dupte de moros" s'armen dues galeres i que les voldria haver per a completar les deu del papa, en la qual cosa hi va molt el seu honor. Que procuri per les millors maneres de conseguir-les.*

Reg. 1258 f. 135

Montçó, setembre 7

b) *Altra lletra similis in effectum fou enviada a Berenguer de Relat.*

c) *Altra de semblant del dia 6 al governador de Mallorca.*

d) *L'infant Joan contesta al seu pare que per moltes raons l'excusi de no pendre les dues galeres de Mallorca que han armades per a dar caça a galeres de moros.*

Reg. 1743 f. 121

Barcelona, setembre 12

63

L'infant Joan diu als ambaixadors del rei en la Curia Romana que ja han partit les tres galeres de Barcelona i les tres de Sardenya ja són a Marsella des del dia 3 de setembre, segons sap per lletres rebudes el dia abans d'En Francesc d'Averçó. Que es treballa per les altres galeres fins a deu.

Reg. 1743 f. 120

Barcelona, setembre 10

Lo primogenit d'Arago.

Per altra letra nra. vos havem notificat que mossen Gilabert de Cruilles parti d'ací dijous prop passat a la vesprada ab tres galees armades notablement. E la nuyt prop passada haguem letra de'n Francesc Averso que lo tercer jorn d'aquest mes fou junt ab les tres galees que mena al port de Marsella, de que havem (havem) haut gran plaer. Certificant vos que en l'armament de les galees que'l senyor rey ha novament manades armar a compliment de les x. que'l sant Pare ha demanades se fa tot quant pot. Dada a Barcelona... a x. de setembre l'any m.ccc.lxxvi. Primogenitus.

Fuit directa ambassiatoribus dni. regis in curia Romana.

64

El rei Pere al batlle general de València que ja no armi les altres galeres segons havia manat.

Reg. 1093 f. 98 v

Barcelona, setembre 25

Lo Rey.

Jassia nos haguessem manat que armassats aquí certes galees ultra aquelles que'l noble e amat nre. conseller nre. mossen Gelabert de Cruylles se'n ha menades. Empero per certes rahons volem e vos deim e manam que les dites galees no armets. Dada en Barchn. a xxv. dies de setembre del any m.ccc.lxxvi. Rex.

Dirigitur Francisco Marrades bajulo regni Valencie generali.

65

a) *El rei Pere diu al capità de les galeres, Mossèn Gilabert, que en posi una d'elles a disposició dels ambaixadors, dient abans al Sant Pare les paraules que li dicta.*

Reg. 1093 f. 99 v

Barcelona, setembre 27

Lo Rey.

Mossen Gelabert: nos vos tra[me]tem una letra de creença la qual s'en-dreça al pare sant perque volem e us manam que encontinent vista la present la li presentets e per vigor d'aquella deys li les paraules següents: "pare sant, lo senyor rey ha sabut que los afers seus e del duc d'Anjou no han algun cap de be e perque lo dit senyor rey vol cobrar sos missatgers e per tal car sens perill de lurs persones los dits missatgers no se'n porient tornar per terra ne per mar ab son vexell, lo dit senyor rey ha ordenat que se'n vagen ab una de les galees sues que son aci car lo dit senyor rey se tendria a gran minva e desonor si als dits missatgers... fet algun greu-e e axi vol los ne guardar perque, pare sant, haiats per escusats lo senyor rey e mi, pero, pare sant, yo me'n ire ab les altres v. galees." E dites aquestes paraules al pare sant, notificats les als dits missatgers e tenits los aparel-lada una de les dites galees e la los liurats aquell jorn que's volran recu-llir per venir aci. E aço no mudets. Dada en Barcelona... a xxvii. dies de setembre del any m.ccc.lxxvi.

Volem empero que fet lo viatge e posat lo pare sant en aquell loch on ell volra aturar, tantost fets la via de Sardenya per fer nre. servey, no contrastant qualsevol manament fet en contrari. Dat. ut supra.

b) *El mateix dia el rei Pere adreçava al papa aquesta lletra de creença.*

Reg. 1093 f. 100

Barcelona, setembre 27

Beatissime pater: nos super quibusdam secretum adventum nunciorum nostrorum in Curia Romana existencium tangentibus nobilem et dilectum consiliarium nrum. Guilbertum de Crudiliis, militem et maris nostri domi-nii capitaneum generalem duximus litteratorie informandum; sanctitati vre. humiliter supplicantes quatenus hiis que dictus nobilis nri. parte beatitudini eidem oretenus explicaverit dignetur fidem indubiam adhibere. Almam perso-nam vram. conservare dignetur Altissimus...

c) *El rei Pere diu als seus missatgers que es recullin en la galera que els darà Gilabert de Cruilles. Mateixa data i foli.*

Lo Rey.

Nos escrivim al noble e amat conseller nre. mossen Gilabert de Cruy-lles per una letra de la qual vos trametem translat dins la present, perque us manam que al pus breu que porets vos recullats en la galea que ell vos dara e us vingats a nos. Dada...

d) *Segueix una carta a l'arquebisbe de Saragossa dient-li que els ambaixa-dors d'Avinyó no han tractat res amb el Sant Pare sobre el fet del duc d'Anjou i que es tem que hi haurà guerra. Que hi vagi per tractar d'això. 28 setembre.*

e) *Altres lletres iguals foren enviades a Blasco d'Alagon, Lupo de Gurreea, Jordan d'Urries, al lloctinent del Castellà d'Amposta i a altres personatges. Del 28 setembre.*

f) *L'endemà tornava a escriure a l'arquebisbe de Saragossa dient-li que el papa, per arranjar el fet del duc d'Anjou, havia acordat enviar-li el cardenal de Teroana.*

Reg. 1093 f. 101

Barcelona, setembre 29

Reverent padre en Christo .Sabet que hemos nuevament haudes letras de nros. embaxadores qui son en cort de Roma por los quales nos han feyto saber como el Padre Santo ha deliberado de embiar a nos mossen de Toroana por acordar el feyto nro. e del duch d'Anjou e por esta razon el dco. duch deve ser en las partes de Narbona... Vos rogamos... luego partades e vingades a nos.

g) *Segueix carta semblant al Mestre de Muntesia, afegint que tem haver guerra.*

h) *Sobre la vinguda del cardenal són nombroses les cartes que es troben en aquest registre. Podriem amb elles afegir detalls interessants al capítol de Lecoy sobre aquest punt.*

66

El rei Pere al Castellà d'Amposta, Joan Fernàndez de Heredia, que sabia pels missatgers tornats que li seria profitós de remetre a Roma un altre ambaixador per diversos afers. Que confia en ell. Que demani amb bones maneres les dècimes al papa tenint en compte les missions fetes en les galeres que de fet eren deu.

Reg. 1093 f. 128

Barcelona, novembre 10

Lo Rey.

Castella: sabut havem per relacio a nos feta per los missatgers nres. que per lo fet del duch d'Anjou havem tramesos al sant pare quan era a Avinyó e specialment per relacio de mossen Ramon Alemany de Cervello, camarlench nre., e de fra Guillem de Guimera que darrers partiren del sant pare e de vos, que a nos era profitos e necessari de trametra i. missatger al sant pare... per les coses següents... ço es per los affers de les terres de Calatrava e de Santiago... preguem affectuosament que los dits afers finets amb lo sant pare...

Item vos pregam que façats... que li placia que'ns culla atorgar les decimes de nres. regnes... per lo fet de Sardenya... E vos, Castella, ab vres. bones maneres induits en aço lo papa e los cardenals. E entre altres coses podets los dir les grans messions que nos havem fetes en les galees les quals havem prestades, les quals, segons veritat, eren x., jasia que les iiij. sien haudes a romandre per galeas de moros que havia en nres. mars. E solament per aço hi trametem aquest escriptura de nra. tresoreria. E no y havem volgut trametre persona de gran estament, confiant nos que vos hi darets endressament mils que no fera nengun altre... axi com aquell que cobege nre. profit, nre, honor e nre. servey... E certificam vos que aquests

afers e altres afers que haiam a fer en cort de Roma rematrem tots a vos... Dada en Barchn. a x. novembre m.ccc.lxxvi.

67

El rei a Gilabert de Cruilles. Que de les sis galeres que acompanyaven el Sant Pare, quan sien de retorn a Sardenya, sols dues quedin ací, per a les quals tramet mil florins. Que ell torni amb les altres quatre, puix, venint l'hivern, no hi farien res allí. El mateix diu al lloctinent de l'administrador de Caller.

Reg. 1093 f. 136

Barcelona, 17 novembre 1376

UNA RECLAMACIÓN DE JAIME II DE ARAGÓN AL SULTÁN DE MARRUECOS, ABUSAID OTMAN (1323)

HECHOS ANTECEDENTES

En la primavera de 1309, Jaime II se decidió, por fin, a ayudar al sultán de Marruecos, Aburrebia Solaiman, con algunas galeras y leños armados, que tanto el dicho sultán como sus sucesores inmediatos le venían pidiendo, para recuperar con su auxilio la plaza de Ceuta, que Mohamed III de Granada les había arrebatado por un golpe de mano en 1306.

Jaime II tomaba resueltamente aquella decisión, cuando Fernando VII de Castilla, en virtud del tratado de Alcalá de Henares (19 de diciembre de 1308), se disponía a secundar con todo su poder el plan muy apetecido por Jaime II, de acometer entrambos el reino de Granada, hasta aniquilar, si les fuese posible, aquel último baluarte musulmán en nuestra península.

Jaime II, al enviar sus galeras a Aburrebia Solaiman, para que coadyuvasen a la toma de Ceuta, buscaba en su interior, como principal objeto, poner al mencionado sultán en el caso de entrar en la liga contra Granada o, al menos, obligarle a impedir todo auxilio a los granadinos de parte de sus correligionarios de allende el Estrecho. Un tratado público de amistad y de mutuo auxilio contra sus enemigos respectivos, formalizado entre ambos soberanos en 5 de julio del referido año 1309, precedió a la ayuda de las galeras de Jaime II en la reconquista de la plaza de Ceuta a favor de Aburrebia Solaiman.

Por la expresada ayuda, Jaime II obtuvo del sultán la promesa de algunos particulares beneficios, como eran: el libre acceso de los mercaderes de la Corona de Aragón a todos los puertos del sultán; que éste dejase de cobrar a dichos mercaderes un tercio de los derechos de aduana por sus cereales y demás mercaderías, el cual sería cobrado por fieles del rey de Aragón, a fin de ayudar con su importe al pago de la armada de las galeras enviadas al cerco de Ceuta; con el mismo destino el sultán había de entregar hasta 3.000 zafas de grano, trigo y cebada; 2.000 doblas por cada galera

por cuatro meses; mantener a su costa 1.000 jinetes contra Granada, en tanto que durase el cerco de Ceuta; y finalmente, que tomada Ceuta, fuesen para el de Aragón el dinero, ganado, bestias y toda clase de muebles que se hallaren dentro de la plaza, quedando ésta con su gente para el dominio del sultán.

Mas de tales beneficios ofrecidos por Aburrebia no obtuvo Jaime II sino una parte muy insignificante, acaso algo del tercio del impuesto expresado y unas cantidades de grano para ayuda de los gastos de la armada. Los bienes, muebles, ganado y dinero, habidos en la toma de Ceuta, no le fueron entregados. Tampoco le fueron satisfechas las otras condiciones importantes prometidas por el sultán. Y por lo que hace al fin político, que Jaime II buscaba con el envío de sus galeras, de mantener la enemiga de Aburrebia Solaiman contra el sultán de Granada o, al menos, su estricta neutralidad, Jaime II se vió igualmente frustado en sus esperanzas.

En marzo de 1309, Mahomed III de Granada, obligado por formidable conspiración, que encontró clamoroso apoyo en la masa general del pueblo granadino, inclinado ante la grave amenaza de los monarcas cristianos, a restablecer la paz y la alianza con el sultán de Marruecos, hubo de abdicar el trono en su hermano Abulchuyux Názar.

La plaza de Ceuta cayó en manos de las tropas de Aburrebia Solaiman, apoyadas muy eficazmente por las galeras de Jaime II al mando del vizconde de Castellnou. El cerco de Almería por Jaime II y el de Algeciras por Fernando IV acrecentó seriamente la inquietud de los granadinos y su deseo de ajustar la paz con sus hermanos de Fez y de solicitar sus auxilios. Tal deseo de los granadinos se avivó todavía más al sobrevenir la caída de Gibraltar (agosto) en manos del de Castilla con la brava intervención de las galeras del vizconde de Castellnou, las mismas enviadas a la toma de Ceuta. Abulchuyux Názar, de conformidad con el consejo de los varones más juiciosos e influyentes de su corte y con la opinión general del país, se apresuró a enviar sus delegados a Aburrebia Solaiman, para restaurar la paz y la alianza entre las casas de Granada y Fez. Abulchuyux Názar, para mover más en su ayuda al de Fez, le ofreció las plazas de Algeciras y Ronda con sus castillos. Aburrebia Solaiman, aconsejado por los buenos musulmanes de su corte, interesados en que el Islam no desapareciese de nuestra península, accedió de buen grado a la demanda de Abulchuyux Názar y recibió para esposa, a una hermana de éste. Aburrebia Solaiman envió al de Granada una suma considerable, gran número de caballos y un cuerpo de jinetes, mandados por Otman ben Isa El-Irniani (1).

(1) Vide: BEN JALDUN en SLANE, *Histoire des Berbères*, IV, 184-84; BEN ALJATIB, *Alhijata*, edic. del Cairo, I, 364; *Ruelh Alcartás*, edic. de Tornberg, págs. 273-74, texto árabe; EN-NASIRI, II, 48-49; GASPAR REMIRO, M., *El negocio de Ceuta entre Jaime II de Aragón y Aburrebia Solaiman, sultán de Fez*, Madrid, 1925.

El fracaso de Fernando IV en el sitio de Algeciras repercutió inmediatamente en el campo de Jaime II contra Almería. La paz se impuso. La Granada musulmana se vió libre, esta vez, de aquella terrible cruzada de los cristianos contra su futura existencia, mediante la entrega de las villas de Quesada y Bedmar y de unos millares de doblas al de Castilla, que había de ceder parte de ellas al de Aragón, y la libertad de los cautivos cristianos en el reino de Granada (2).

Contrariedad y disgusto de Jaime II por el fracaso de la campaña contra Granada. El sultán de Granada, a poca costa, había podido conjurar tan grave peligro para la ulterior existencia de su reino. Jaime II hubo de levantar su campo contra Almería, muy a pesar suyo, disgustado por la escasa cooperación de Castilla a su ideal en aquella campaña, irritadísimo por la deslealtad de Aburrebia Solaiman a sus compromisos, y sin humor para meterse en nuevos empeños semejantes.

Fernando IV se había embolsado todas las doblas de oro, que el de Granada entregó, por razón del tratado de paz, a condición de que una parte de ellas fuesen para Jaime II. En febrero de 1310 enviaba éste, como legado suyo cerca de Fernando IV al caballero Pedro Garcés de Castellón. Entre las instrucciones, que el referido caballero llevaba, de lo que había de manifestar al de Castilla, en nombre de su señor, sobre la actitud del infante don Juan y de don Juan, hijo del infante don Manuel por sus diferencias con el dicho rey de Castilla, sobre el asunto de la paz hecha por ambos reyes con el de Granada y sobre la legación por Jaime al Papa para mostrarle las razones que habían tenido para levantar sus campos de Algeciras y Almería, se contiene la siguiente: "Item diga (Pou Garcés al rey de Castilla) en como ya sabe que quando don Pero Boyl firmó la paz, que se fizo entre el e el rey de Granada, dicho don Pero Boyl requirió que los ostageges se touiesen por el rey d'Aragon, entro que le cumpliesen la quantitat que darle deven. E assi como ellos no ayan cumplido ninguna cosa al dicho rey d'Aragon, como quiere que dizen que lo faran, ruega e requiere que los dichos ostageges no sean sueltos, tro tanto que el rey d'Aragon le faga saber quel han cumplido" (3).

Cuando Jaime II, en julio de 1311, envió por medio de Domingo García de Echauri, arcediano de Tarazona, su notable legación al rey don

(2) Sobre los hechos referidos hasta aquí ver: ZURITA, *Anales*, Zaragoza, 1619, lib. V, v. II, fol. 314 v y ss.; CAPMANY, ANT. DE, *Antiguos tratados de paces*, etc., Madrid, 1786, págs. 5-16, y en *Memorias históricas sobre la marina*, etc., Madrid, 1792, IV, Supl. pág. 42; BENAVIDES, A., *Memorias de Fernando IV de Castilla*, Madrid, 1860, I, 217-224, y II, 659-661, 673, 691 y 707; MAS LATRIE, *Traité de paix et de commerce... concernant les relations des chrétiens avec les arabes...* París, 1866, p. 297; GIMÉNEZ SOLER, *El sitio de Almería*, Barcelona, 1904, y *La Corona de Aragón y Granada*, Barcelona, 1908, cap. IV, págs. 111-170, y mi citado estudio *El negocio de Ceuta*, etc.

(3) Archivo de la Corona de Aragón (ACA), Reg. 334-35, fol. 348-49.

Pedro, hermano de Fernando IV, al infante don Juan y a otros personajes de la corte castellana por el asunto principal de señalar el plazo y lugar de las vistas de ambos reyes para llevar a feliz término el matrimonio convenido del citado infante don Pedro con la infanta María, hija mayor de Jaime II, y procurar la reconciliación amistosa de Fernando IV con el infante don Juan y con don Juan hijo del infante don Manuel, encomendaba a su referido embajador, como instrucción postrera: "Item del fecho de las XVI mil doblas que el rey de Castiella deve al rey de Aragón, que procure el arcidiagno e faule con el rey de Castiella que geles pague, porque el término es pasado pieça ha. E faga en guisa que no aya a çitar e a requerir los hostatges."

Para la formal ejecución del capítulo recomendado al arcediano Domingo, Jaime II le despachó una larga carta procuratoria (doc. 1).

Lo que más condenaban tanto el uno como el otro monarca, era la felonía del sultán Aburrebia Solaiman. Ellos la aducían como principal causa justificante de su retirada de los campos de Algeciras y Almería.

Fernando IV, especialmente, por su irritación contra el sultán mencionado y por su deseo de apoderarse de Algeciras, persistió en acometer de nuevo dicha plaza y sus castillos, pertenecientes ya, según queda referido, al dominio del sultán de Marruecos, importándole poco si los granadinos llevarían a mal su segundo ataque a la citada plaza (4). Algunos hechos acaecidos en el reino de Fez hacia el tiempo de referencia avivaron más el deseo de Fernando IV de caer nuevamente sobre Algeciras.

En los primeros días de octubre de 1310 una conspiración fraguada por altos dignatarios de la corte de Fez y sostenida con el apoyo de algunas fuerzas del imperio, entre ellas, la banda de cristianos de Castilla, al servicio del sultán, de que era alcaide el caballero Gonzalo Sánchez, había suscitado un alzamiento contra el sultán Aburrebia Solaiman, tratando de suplantarle por el príncipe Abdelhac ben Otman, entonces cabeza de todas las ramas colaterales de la familia imperante (5). Los rebeldes al sultán Aburrebia se dirigieron a Teza, en que trataban de hacerse fuertes, contando con el auxilio, que solicitaron, del sultán de Tremecén, Muza ben Otman ben Yagmoracen; pero defraudados en esta esperanza y sin fuerzas bastantes para batir a las tropas de Aburrebia, que ya habían salido a su encuentro, hubieron de correrse al puerto de Honain, de donde el pretendiente Abdelhac ben Otman con algunos de sus caballeros se trasladó a España en demanda del apoyo de Fernando IV, al que propuso el negocio claramente expresado en los documentos que veremos.

(4) Cf. BENAVIDES, *Memorias*, etc., p. 225 y ss.; GIMÉNEZ SOLER, *El sitio de Almería*, p. 63.

(5) Cf. BEN JALDUN, *obra cit.*, IV, 186 y ss., y EN-NASIRI, II, 49-50.

Abdelhac ben Otman y sus acompañantes, por noviembre del citado año, se presentaron en Córdoba a Fernando IV y le ofrecieron, en caso de triunfar su causa, por la ayuda de galeras y gente que les prestase, la plaza de Algeciras con sus castillos y una crecida suma de doblas, garantizándole el cumplimiento de sus promesas mediante la entrega, en rehenes, de personas queridas de sus familias. Fernando IV acogió con singular interés la proposición de Abdelhac ben Otman y los suyos y quiso que Jaime II entrase en aquel nuevo negocio ofreciéndole una buena parte de las doblas prometidas por aquellos rebeldes. Al efecto, despachó a su caballero Vasco Pérez de Leyro, en calidad de delegado suyo cerca de Jaime II, que a la sazón, dolorido por la reciente muerte de su esposa y enfermo él mismo, se hallaba en Alcira (Valencia) por recomendación médica. Vasco Pérez se presentó a Jaime II al final del año mencionado (6), y le expuso el asunto de su legación, según en la forma que se puede ver en el documento núm. 2.

La respuesta de Jaime II a Fernando IV no se hizo esperar. En primero de enero de 1311 le escribía negándose hábilmente y en tono fraterno a tomar parte en la empresa a que le invitaba por su legado Vasco Pérez. Conociendo seguramente la situación desesperada de aquellos moros rebeldes y el fallecimiento del sultán Aburrebia Solaiman en el pasado noviembre, cuando se hallaba precisamente en Teza apagando el rescoldo de la rebelión por muerte o prisión de los individuos y servidores suyos que en ella habían tomado parte (7), expuso francamente al de Castilla su sentir de no ser de fiar las palabras y promesas de tales caballeros moros, según habían podido conocer por reciente experiencia propia. Esta respuesta fué presentada al rey de Castilla por el mismo Vasco Pérez (doc. 3 a, b).

Las nuevas vistas de los Reyes a que se hace referencia en las cartas de Jaime II (doc. 3), habían de tener, como motivo principal, lo del casamiento del infante don Pedro de Castilla con María hija de Jaime II; lo de las diferencias entre Fernando IV y el infante don Juan y don Juan, hijo del infante don Manuel, y otros particulares de familia.

Fernando IV, por razón del consejo que le diera Jaime II en sus cartas expresadas, desistió de favorecer los planes del pretendiente Otman ben Abdelhac al trono de Fez.

(6) ZURITA, *Anales*, lib. V, vol. I, fol. 320, y BENAVIDES, *l. c.*, I, 227, nota.

(7) Cf. BEN JALDUN y EN-NASIRI, *lug. cit.*

JAIME II REANUDA SUS TRATOS CON LA CORTE DE MARRUECOS: LEGACIÓN DE
ROMEO DE CORBERA AL SULTÁN ABUSAID OTMAN BEN JACOB (8)

En Fez, muerto el sultán Aburrebia Solaiman por la fecha antes mencionada, había sido proclamado, para sucederle, el honorable príncipe jefe de la rama principal de la familia reinante, Abusaid Otman ben Jacob ben Abdelhac, por quien Jaime II, algunos años después, reanudó sus interrumpidas relaciones con la casa de Marruecos.

Durante los primeros meses del año 1323, Jaime II, agobiado por los crecidos gastos que le llevaba el alistamiento de la gran armada destinada a la conquista de las islas de Cerdeña y Córcega bajo las órdenes de su hijo y sucesor, el infante don Alfonso, hubo de apelar a toda clase de recursos y de acudir en demanda de ellos, especialmente de dinero, a las cortes de varios soberanos y, entre éstos, a la del sultán de Marruecos, Abusaid Otman, procurando de su parte, con tal motivo, que fuesen renovadas las antiguas relaciones de amistad entre las casas de Aragón y Fez.

En primero de mayo del citado año 1323 desde Barcelona, en que se encontraba ultimando el equipo y armamento de la gran flota contra Cerdeña y Córcega, confiaba a su consejero y familiar Romeo de Corbera una delicada legación cerca del sultán Abusaid Otman y de su hijo heredero Abulhásan Ali, el que más tarde fué derrotado en la famosa batalla del río Salado (9).

Romeo de Corbera recibió las dos cartas credenciales correspondientes (doc. 4).

Romeo de Corbera, según se le previene, punto por punto, en el pliego de las instrucciones para su embajada, que le fué entregado juntamente con las credenciales, había de recordar al sultán de Marruecos, después de saludarle según uso y costumbre, las relaciones de paz y de buena amistad que en el pasado tiempo eran mantenidas entre los antecesores del sultán y su

(8) Capmany en su cit. obra *Antiguos tratados* se limita a dar esta nota sobre la legación de Romeo de Corbera, asunto de mi estudio: "En el Registro del Real Archivo, intitulado *Legationum Iacobi II ab anno 1318 ad 1327*, fol. 147, existe un diploma, fecho en Barcelona en primero de mayo de 1313, en que nombra D. Jaime II a su consejero Romeo de Corbera por su enviado cerca del nuevo Rey de Marruecos Abu Zaid con el encargo de pedirle un socorro de 40.000 doblas de oro (hoy serían más de cuatro millones de reales de vellón) para los gastos de la conquista de Cerdeña, en compensación de los socorros de la esquadra, gente y dinero con que sirvió a su antecesor Abu el Rabí en la toma de Ceuta: desde cuya rendición no se le habían cumplido las condiciones del pago de tan crecidos gastos. Llevaba, además, dicho enviado el encargo de solicitar permiso del rey Abu Zaid de llevarse para la expedición de Cerdeña parte de los caballeros aragoneses que habian quedado guarneciendo la plaza de Ceuta, y entre otros Jayme Seguí con cien hombres de a caballo a la gineta; y últimamente iba autorizado con plenos poderes para renovar las antiguas paces."

(9) "Legacio comisa per dominum regem nostrum Romeo de Corbaria ad regem Marrochorum" (ACA, Reg. 338-39, f. 147 y ss).

señor, Jaime II, especialmente durante el reinado de su inmediato antecesor Aburrebia Solaiman.

Romeo de Corbera había de informar igualmente al sultán sobre la eficaz ayuda de galeras prestadas por Jaime II al dicho Aburrebia Solaiman, para recobrar la plaza de Ceuta, y sobre la falta de este último a sus promesas hechas a don Jaime, al que no había satisfecho ni pagado en cosa alguna la referida ayuda de galeras.

Romeo seguiría su información hablando al sultán de los crecidos y extraordinarios gastos de don Jaime en su armada para la conquista de Cerdeña y Córcega, y haciéndole ver que don Jaime, en atención a la buena amistad antes existente y que, Dios mediante, ha de existir en lo venidero entre las dos casas reales, y confiando en que, para la señalada empresa que va a acometer con tanto honor para sí, el sultán se dignará en ser su amigo y en ayudarle, le envía a suplicar, por mediación suya, que él, por las razones expuestas y habida cuenta de la disposición de su señor, don Jaime, para ayudar al dicho sultán y a su casa en parecido caso y aun mayor, quiera y tenga a bien favorecerle con la cantidad de dinero adecuada al alto honor de un sultán de Marruecos, y digna de ser aceptada por el dicho rey de Aragón.

En el caso de que el sultán dejase a la discreción de Romeo de Corbera el señalar la cuantía de su demanda, había de pedir al sultán, en principio, 40.000 doblas por lo menos. Mas si esta cantidad no le fuese otorgada pugnaría por conseguir la mayor posible hasta un mínimo de 10.000 doblas.

Si el sultán consentía en otorgar la cantidad demandada, Romeo de Corbera podría declararle, en nombre de su señor, por libre y absuelto de toda otra reclamación de parte del rey de Aragón.

Si el sultán se ofrecía en esta ocasión como buen amigo de don Jaime y ayudaba a éste con su tesoro, Romeo de Corbera podría pactar y firmar un tratado de paz y alianza entre las dos casas reales, Aragón y Marruecos.

También había de pedir Romeo de Corbera al sultán que diese licencia, para venir en ayuda de su señor don Jaime, a la mencionada conquista de Cerdeña y Córcega, a algunos caballeros cristianos naturales del Rey de Aragón, que estaban al servicio del sultán de Marruecos, los que de ellos nombrase el dicho Romeo, y aparte de los 100 cristianos montados a la jineta, que ya el propio don Jaime le había pedido por carta que se los enviase con Jaime Seguí.

Romeo podría prometer al sultán el auxilio de galeras de Aragón con todo su armamento, si ofrecía el sultán dar por cada galera 3.000 doblas de oro cada cuatro meses. Y pasados los cuatro meses primeros, dando el sultán 2.000 doblas por galera de cuatro en cuatro meses, mientras las necesitare (doc. 5).

Romeo de Corbera marchó a la corte de Marruecos llevando preventi-

vamente consigo las cuatro cartas de poder o procuración para concluir y firmar con el sultán Abusaid Otman los cuatro capítulos importantes de sus instrucciones (doc. 6), recibidas en la citada información (10):

I. Para ajustar un tratado de paz y alianza con el sultán, que abarcase los siguientes extremos usuales en parecidos convenios: ser amigos de sus amigos y enemigos de sus enemigos contra moros, ayudándose en todo momento contra todos los reyes y gentes de moros, a excepción de aquellos, con los que tuviesen ajustada paz o tregua, en tanto que éstas durasen; libertad de comercio y de exportación, excepto de las cosas prohibidas, con sólo pagar los derechos acostumbrados; y seguridad de vida y hacienda de sus respectivos súbditos en todo lugar de sus dominios, por mar y tierra.

Un poder semejante al anterior fué entregado a Romeo de parte del infante, heredero del trono, don Alfonso (11).

II. Para recibir del mencionado sultán el dinero o cualesquiera otros efectos que aquél, accediendo a la petición de don Jaime, tuviese a bien remitirle, y para dar los vales y recibos correspondientes.

III. Para declarar al dicho sultán, por todo tiempo, libre y absuelto de cualesquiera otra reclamación de derechos, que tuviere o pudiera tener don Jaime contra él y su casa, por razón de aquellos pactos firmados con su predecesor Aburrebia Solaiman.

IV. Para nombrar, de parte de su señor D. Jaime, alcaide de los cristianos naturales del Rey de Aragón, que se encontrasen al servicio del sultán mencionado, entendiéndose que el alcaide nombrado tendría el cargo mientras plazca a D. Jaime.

El interés grande de Jaime II por conseguir algun éxito en la embajada de su enviado Romeo de Corbera le movió a entregarle otras cartas dirigidas a personas de confianza residentes en Fez, que, sin duda, gozaban de particular consideración y estima en la corte del sultán. En ellas les recomendaba que ayudasen y aconsejasen a Romeo de Corbera para el buen desempeño de su cometido.

Una de dichas cartas (doc. 7) iba destinada al venerable obispo de Marruecos P. Francisco (12).

El términos parecidos escribió D. Jaime a los llamados Seguí, caballeros de la banda de cristianos del Reino de Aragón al servicio del Sultán de Fez, y a un Jaime Cancerech. También escribió, con idéntico propósito de recabar su ayuda en favor de Romeo, a Abdala ben Alhach, intérprete mayor del sultán (doc. 8).

(10) "Procuratorium quatuor tradita dicto Romeo" (ACA, Reg. 338-339, fol. 148 v).

(11) "Certum est quod simile procuratorium super proximo factum per dominum infantem Alphonsum verbis competenter mutatis" (ACA, Reg. y fol. cit.).

(12) Fr. Francisco de Pilaco, de la Orden de Predicadores. Vide *Memoria histórica de los obispos de Marruecos*, por el P. ATANASIO LÓPEZ, Madrid, 1920, p. 51.

CONTESTACIÓN DEL SULTÁN ABUSAID OTMAN A LA DEMANDA DE JAIME II

Con fecha 14 de marzo, como dos meses antes de la salida de Romeo de Corbera para Fez, el sultán Abusaid Otman contestaba ya aquella carta, de que se hace mención en las instrucciones encomendadas al dicho Romeo, enviada por Jaime II al sultán pidiéndole de los caballeros cristianos de su servicio cien hombres montados a la jineta, que viniesen con Jaime Seguí a ayudarle en la conquista de Cerdeña. El sultán ofrecía únicamente a Jaime II enviarles con el referido destino, si así lo deseaba, un contingente de jinetes moros de su tierra, como solía hacerse con otros reyes como él, y se había hecho con el rey Sancho de Castilla; mas se negó rotundamente a enviarle los jinetes cristianos de su servicio, que le pedía, por ser contra costumbre a la cual no se podía faltar ni renunciar en modo alguno. El texto de la carta cuyo asunto acabo de exponer se encuentra en el documento árabe n. 83 del A C A. Con el n. 83 bis existe en el mismo Archivo otra carta del príncipe heredero de Fez, Abulhasan Ali ben Otman contestando a Jaime II en iguales términos que su padre. De una y otra carta existen traducciones catalanas de su tiempo (13). Véase la primera en doc. 9.

En 27 de junio del mismo año 1323 el referido sultán Abusaid Otman escribía de nuevo a Jaime II y a su hijo el infante D. Alfonso notificándoles la presentación, en su corte de Fez, del embajador Romeo de Corbera con el que había conversado con toda sinceridad respecto de sus demandas, y le había contestado en los términos que su mencionado embajador, al volver a él, les manifestará de palabra (14).

La respuesta del sultán a Jaime sobre el asunto principal de la legación de Romeo de Corbera, a saber, la donación de una cantidad de doblas en descargo de los beneficios ofrecidos y no satisfechos por Aburrebia Solaiman, habiendo sido transmitida de palabra por el referido embajador, acaso no fuese consignada en documento alguno; pero, a juzgar por la nueva legación que Jaime II, pasado un corto tiempo, hubo de enviar al mismo sultán insistiendo en su anterior demanda, y, sobre todo, por la anotación puesta en la escribanía real a las cartas de poder y al pliego de las instrucciones dadas a Romeo de Corbera y restituidas por éste a su vuelta de Fez, es de creer que Jaime II no sacó fruto alguno considerable de la expresada legación. Al pie de todos aquellos documentos, entregados a Romeo de Corbera, se expresa rotundamente, que al ser restituidos por Romeo a la vuelta de su embajada, fueron rasgados; porque su negociación no había tenido efecto.

Jaime II obtuvo del sultán, con motivo de la embajada de Romeo de

(13) ACA, Cartas reales sin número, caja de griegas.

(14) ACA, docs. árabes, n. 84 y 85.

Corbera, muy buenas palabras, frases de amable cortesía y alguna esperanza de ayuda para más adelante, pero nada de envío inmediato de las doblas solicitadas, ni de los jinetes cristianos de la banda puesta al servicio de los sultanes de Marruecos, ni la formalización de un tratado de sincera amistad y de mutua defensa contra sus enemigos. Sin embargo, hubo de agradecer la buena voluntad y los buenos oficios que en pro de sus demandas, habían sido interpuestos por algunos servidores de la corte de Fez, especialmente por el intérprete mayor del sultán, el nombrado Abdala ben Alhach. Agradeciendo, en efecto, Jaime II al dicho intérprete que, por su obra, las demandas de Romeo de Corbera no hubiesen sido rechazadas de un modo total y absoluto, sino que, respecto de algunas, se tuviese todavía alguna esperanza de éxito en lo porvenir, le nombró, por recomendación de Romeo de Corbera, servidor y familiar de su casa con todos los beneficios inherentes (doc. 10.11).

MARIANO GASPAR REMIRO († 1925)*

* El Dr. Mariano Gaspar Remiro, catedrático de lengua árabe en la Universidad de Granada y después de lengua hebrea y literatura rabinica en la Universidad Central, dedicó especialmente los cuatro últimos años de su vida al estudio de *Las relaciones de la Corona de Aragón con los Estados musulmanes de Occidente*, utilizando principalmente los ricos fondos de nuestro Archivo de la Corona. Al morir, en 1925, tenía ya muy adelantada esta obra, dejando ya corregidas las últimas pruebas de un primer fascículo, *El negocio de Ceuta*, publicado aquel mismo año, y copiosísimo material ordenado y en parte preparado para la imprenta. En la búsqueda de documentos le habían ayudado no poco sus discípulos Pedro Bohigas y José Vives. La Biblioteca Balmes, a ruegos de la señora viuda de Gaspar Remiro y con la cooperación de éstas y otras personas, se propone para honrar la memoria de tan insigne maestro, publicar parte de dichos materiales, creyendo así prestar un buen servicio a la ciencia histórica.

En el artículo que ahora publicamos puede se hayan deslizado algunas erratas en la transcripción de nombres propios, por no haber podido compulsar todas las citas.

DOCUMENTOS

I

Jaime II constituye a Domingo García de Echauri, arcediano de Tarazona, procurador suyo para pedir al rey de Castilla don Fernando las seis mil doblas de oro que éste le adeudaba por el negocio de Granada.

ACA, Reg. 336-337 f. 33 v-34

Lérida, 4 julio 1311

Sepan quantos esta carta vieren como nos don Jaime, por la gracia de Dios, rey de Aragon etc. fazemos e ordenamos nuestro cierto e especial mandadero e procurador al amado consellero nuestro don Domingo Garcia de Echauri, arcidiagno de Taraçona, a demandar, en nompne e de part nuestra, al muy noble e muy honrrado don Fferrando, por la gracia de Dios rey de Castiella etc. las vi. mil doblas d'oro que'l dito rey de Castiella nos deve con carta pública, las quales priso de las doblas que deviamos auer del rey de Granada. E en las quales a nos a pagar se obligaron fiadores e principales pagadores en la dicha carta el noble infante don Pedro, hermano suyo, e su mayordompne mayor don Juan Nunyeç, Sancho Sanchez de Toledo, adelantado mayor en Castiella, Fferran Gomez de Toledo, camarero mayor, e Gutier Gomez, arçidiagno la hora e agora arçebispo de Toledo, e Johan Sanchez de Velasco, e Pero Lopeç Padiella, los quales juraron e fizieron homenaje de pagar a nos o a qui quisiessemos la dicha quantia de doblas, al postremero dia de janero ya passado, ho a tener hostages dentro en la villa de Calatayub, assi como todas estas cosas e otras mas largament son contenidas en la dicha carta de la obligación, seellada con los seellos del rey e de los otros sobredichos dantes e otorgantes al dicho arçidiagno, procurador nuestro, pleno e liure poder de demandar al dicho rey e a los sobredichos la dicha quantia de doblas. E haun mil e c. doblas d'oro qu'el dicho rey de Castiella nos deue con carta suya de paper, seellada con su seello, oltra las dichas xv. mil doblas, las quales tomó del dicho rey de Granada qui a nos tambien las devia dar. E a fazer albara ho albaras de paga. E ahun si contradician de pagar aquellas, a requerir los dichos fiadores por la jura e homenaje que vengán tener hostages dentro en la villa de Calatayub, segunt que se obligaron. Ahun le damos poder de fazer todas cosas que a este sean necessarias, assi como nos personalment las podriamos fazer. E prometemos aquello aver por firme para siempre e no contrauenir. E por que esto sea firme e no venga en dubda, fizimos fazer esta carta de procuración e siellar con nuestro siello de cera cogaldo (sic). Dat. Ylerde iiii. nonas julii anno domini millº ccc.xi. P. Martini. m. v.

2

Fernando IV de Castilla solicita la cooperación de Jaime II de Aragón para ayudar a unos moros rebelados contra el sultán de Fez.

ACA, Reg. 336-337 f. 29 v

Diciembre de 1310

Esta es la forma de lo que demandó el dito Vasco Perez:

Esto es lo que ha de dezir Vasco Perez al rey de Aragon por la creyença de la carta que lieua.

Primeramente en como Abdolhad Abenahuçmen, que el e todos quantos ricos homnes a en Benamarin, e Gonçalo Sanchez con los christianos, que se alçaron con este Abdolhad, e que se llama rey de Benamarin. E este Abdolhad que embió aca sus mandaderos, el e quantos homnes buenos son con el, los maiores e los mas honrrados que nunca vinieron a rey que en Castiella fuesse e salvo por el su pleyto mismo que non podrie seer que tales homnes aca passassen, et el pleyto quel embiaron mover es este:

Que el rey que les embie dieç galeas grossas e quarenta carratones al puerto de Hune que seran hi fasta postremero dia de enero, este primero, e ellos que son mil e trezientos caualleros, e que se vernan del puerto de Hune a la sierra de Benayguen, e que seran hi en quatro dias e en quatro noches, o ante si buen tiempo ovieren, e qual ora ellos legaren a aquella tierra de Benayguen que luego seran con ellos quantos cavalleros son en el regno, que tales posturas han con ellos, e que d'alla faran guerra en tal guisa, porque son ciertos de cobrar toda la tierra, o la mayor parte d'ella, e esto que non puede durar mucho de la cobrar, e qual ora esto sera acabado de todo o de la mayor partida, que ellos que den Algezira e todos sus castiellos al rey de Castiella, e dozientas uezes mil doblas mas.

E el rey que embia rogar al rey d'Aragon, como a hermano e amigo, en quien ha tan grant fihuza, que para tan grant servicio de Dios e tan grant pro e tant grant honrra de amos a dos quel quiera acorrer con cinco galeas gruessas, e con veynte lenyos de banda a su costa del rey de Aragon e quel preste otras cinco galeas e otros veynte lenyos de banda a costa del rey qu'el los quiere pagar luego ante que salgan del puerto. E en esto ha mester que en esto non aya luenga ni detinimiento ninguno. Ca el fecho es de tal natura que si dos dias falecisse del plazo, de non seer alli las galeas, al puerto de Hune, que se podria perder por ello todo el fecho.

Et decit al rey de Aragon que para d'esto seer el rey seguro que se cumpla assi, que este Abdolhad e aquellos homnes buenos que son con el, an puesto de dar al rey sessenta arahenas de sus mugeres e de sus fijos, e el rey ha embiado dos galeas que los reciban e que los lieuen al puerto de Cartagena, e agora tienen amos los reyes en mano un tan grant seruiçio de Dios, que non lo podrie homne dezir, e grand pro suya, e que la cosa que entre los moros es, non la podrie homne esmar, nin podrie venir sino de Dios. E dira Vasco Pereç al rey de Aragon que, como quier que el rey le ha de dar sexina part de las dobles, que tien por bien que aya d'estas dozientas uezes mil dobles las quarenta mil.

Otrossi le dira en razon de la vista, que sea por Santa Maria Candalera, e que sean en Agreda, e en Taraçona, pero si Vasco Pereç viere que el rey de Aragon quiere en otro lugar, que Diego Garcia que lo faga saber al rey el lugar do acuerde que sean las vistas. Otrossi quel digades del fecho del cleyro de Toledo, que tomaron todos los de la eglesia en concordia al arcidiagno Gutier Gomeç, e quel ruego yo que embie sus cartas a la corte, en quel confirme.

3

Respuesta negativa de Jaime II a la solicitud de Fernando IV contenida en el documento anterior.

ACA, Reg. 336-337 f. 29

Alcira, 1 enero 1311

a) Al muy noble e muy honrrado don Fferrando, por la gracia de Dios, rey de Castiella etc. Don Jayme, por aquella misma gracia, rey de Aragon etc. salut etc. Rey hermano, fazemos vos saber que Vasco Pereç de Leyro, cavallero vuestro veno delant nos e dixo nos muy bien e complidament aquellas cosas, que de vuestra parte vos le mandastes dezir a nos. Et nos, entendidas diligentment las ditas cosas, respondiemos a el, la qual respuesta vos enviamos encerrada dins nuestro siello secreto. E porque sabemos por cierto que tovieredes muy grant plazer en oyr buenas nuevas... Dada en Algezira el primer dia de janero, en el anno de nuestro senyor de mil ccc. e dieç ^(a).

b) Al muy noble e muy honrrado don Fferrando, por la gracia de Dios, rey de Castiella etc. Don Jayme etc. salut etc. Rey hermano, faze-mos vos saber que dia miercoles, tres dias a la exida del mes de deziembre, lego a nos Vasco Perez de Leyro, cauallero vuestro, con vuestro mandado, e dixo nos bien e complidament quanto vos le mandastes en fecho de aquellas cosas que vos eran movidas por Abdulhache Abenaduçmen e por Gonçalo Sanchez e por otros ricos homnes de Benamarin, las quales cosas largament entendidas, no nos semexo que las cosas oviessen rahiç de tal firmeza por que vos ni nos nos deviessemos mover en fazer tanta cuesta ni tanta mission como esta seria que ellos requieren, maiormente que en ellos falla homne poca verdat, quando han con ayuda de homne acabado su entendimiento, segunt que vos e nos avemos provado no ha ahun mucho tiempo. E pues finca homne d'ello en danyo, e con escarnio, e non conviene a la honrra vuestra ni a la nuestra que nos dexemos decebir ni enganyar a ellos, mas si quieren ayuda de vos e de nos, e fizieren de manera que nos veamos e entendamos que se siga bien de fecho lo que dicen de palavras, nos estonce faremos por vos e en ayuda vuestra en tal manera que vos end seredes pagado, que sabe Dios, rey, que la vuestra honrra e la vuestra pro deseamos e queremos e por aquella fariamos assi como por la nuestra misma, e maiormente en aquellas cosas que fuessen a servicio de Dios e a proveyto de la christiandat. Otrossi, rey hermano, vos fazemos

^(a) Léase *once*. La fecha *diez* no concuerda con la marcha de los sucesos de referencia, es un fácil lapsus del oficial de la escribanía. Cf. ZURITA y BEN JALDUN, *l. c.*

saber que nos faulo este cavallero en razón de la vista vuestra e nuestra, e a aquello vos respondiemos por nuestras cartas, las quales vos levo el escudero que nos enviastes de Diego Garcia. E assi, rey, sabedes que vos enviamos a dezir que por razon de la enfermedat que hoviemos este verano que passo, nos consellavan los fisicos que por cosa del mundo a tierra fria non fuessemos este yvierno, porque seria muy grant periglo de nuestra persona, lo que somos cierto que vos non querriades, porque, rey, si vos querredes cuytar la vista, convenrra que sea en estas partidas de Requena e de Reyno de Valencia. E si de todo en todo fuese vuestra voluntad que sean en Agreda o en Tاراونا, convenrra que se alargue entro a la Pascua, que sea el tiempo mas temprado.

Item a lo que nos rogo de part vuestra en feyto de la confirmación del clero de Toledo... Dada en Algezira... el primero dia de janero... de mil ccc. e diez^(b).

4

Carta credencial para el sultán de Marruecos Abusaid Otman otorgada por Jaime II en favor de Romeo de Corbera.

ACA, Reg. 338-339 f. 147

Barcelona, 1 mayo 1323

Al molt alt e molt noble e molt poderos Buçait, rey de Marrochs e del Garb. En Jacme, per la gracia de Deu, rey d'Arago..., salut axi com a rey per a qui volriem honor e bona ventura. Rey, fem vos saber que per alguns affers trametem a la vostra presencia l'amat e feel nostre en Romeu de Corbera, conseller e de casa nostra, qui aquesta carta vos presentara. E havem lo informat d'algunes coses que us deja dir, demanar e pregar de part nostra. On, rey, vos pregam que vos lo dit missatge nostre vullats benignament reebre e ohir e creure a ell fermament e sens tot dupte, de tot ço que us dira per part nostra. E grahir vos o [h]em molt. Dada en Barcelona primer dia del mes de maig... m.ccc.xxiii. Bern. de Aversone m. r. (1).

Sigue otra carta credencial muy parecida a Abulhasan Ali, hijo de Abusaid.

5

Legación de Romeu de Corbera al sultán de Marruecos.

ACA, Reg. 338-339 f. 147-48

Aquesta es la informacio, donada per lo senyor rey d'Arago a'n Romeu de Corbera, sobre la missatgeria en quel tramet al rey de Marrochs.

Primerament salut, de part del senyor rey d'Arago, lo dit rey de Marrochs ab cuvinents paraules e diga-li de son bon estament e deman-li del seu.

En apres deja continuar sa missatgeria en aquesta forma. Dient-li que

(b) Léase *once* ut supra.

(1) Esta carta credencial fué publicada con ortografía moderna y algún *lapsus* por CAPMANY en sus *Memorias*, IV, Supl. p. 76 y reproducida por MAS LATRIE, *Traité de paix*, p. 315.

certa cosa es que entre les cases lurs d'Arago e de Marrochs ha estada en temps passada entre'ls predecessors dels dits reys e encara entre'l dit senyor rey d'Arago amor e amistat bona e covinençes de pau e de ajuda de la una casa a la altra. E senyaladament feren aquestes coses entre el dit senyor rey d'Arago e el rey Aborrabe. En tant encara que'l senyor rey d'Arago qui hauia pau ab lo rey de Granada qui lauors era, li volch esser enemich e sempre contra ell per lo dit rey Aborrabe. E feu ajuda a ell contra'l dit rey de Granada qui li tenia forçada Cepta, de galees en gran quantitat e y trames en elles lo noble saenrera en Jaçpert, vezcomte de Castellnou, quin fo dauant lo dit rey Aborrabe. E puy ab les galees fo al fet de Cepta, com fo cobrada a la senyoria del dit rey Aborrabe. E jassia que de part del dit rey Aborrabe fossen al dit rey d'Arago atorgades alunes coses, aixi de ajuda de sou de cavallers per mantenir la guerra del dit rey de Granada e de pagar les galees, com del moble de Cepta, empero no fo complit. E el dit rey Aborrabe hac son enteniment de Cepta, ne encara de ço que per aquesta raho fo assignat sobre'l dret dels mercaders qui venen a la terra del dit rey de Marrochs, non fo res pagat ne satisfet al dit rey d'Arago.

E com ara lo dit senyor rey d'Arago segons que creu que ha entes lo dit rey de Marrochs haia grans fets e fort senyalats a gran honor sua e de son regne per aquesta conquesta del regne seu de Sardenia e de Corsega, per raho de la qual conquesta, segons que ell pot be pensar, li ha convengut e le cove a fer molt grans messions e despeses, per ço lo dit senyor rey, esguardant la bona amor e amistat que ha estat e sera, Deu volent, entre les cases d'Arago e de Marrochs, e confiant que en aytal e tan assenyalat fet lo dit rey de Marrochs li sera bon amich e li ajudara, a volgut trametre a ell lo dit en Romeu de Corbera, per quel prega que ell, esguardant les coses damunt dites e specialment com lo dit senyor rey d'Arago ha ajudat e es aparaylat de ajudar a ell e a la sua casa en semblant cas, e en maior, que vula e li placia de acorrer li d'aquella quantitat de moneda que pertanga al dit rey de Marrochs, e que sia de pendre al dit rey d'Arago. E ell grahir li u ha molt. E en aço lo dit rey de Marrochs li dara a conexer la bona voluntat e la amor que li ha. E el rey d'Arago faria per ell en semblant cas e en maior ço que fos honor sua e be de son regne. E si'l dit rey de Marrochs atorga que ajudara al dit senyor rey d'Arago, mas que vol saber de quina quantitat seria pagat lo rey d'Arago, diga lo dit en Romeu que be pot pensar lo dit rey de Marrochs quina ajuda se pertany a aytal rey com ell es de fer a aytal princep com es lo rey d'Arago e en tan grans affers. E aixi que ell hi faça segons que'l senyor rey d'Arago espera e confia d'ell. E si ell volia que'l dit missatge expressas la quantitat de que enten lo dit senyor rey d'Arago, pot dir que semblaria, que almenys degues esser la dita ajuda de xl. mille dobles d'or. E sobre aço faça sa punya de obtenir e hauer aquella maior quantitat que puga, e finalment si als no podia que'n preses tro a quantitat de x. mille dobles.

Si lo dit rey de Marrochs per aventura demanara que pus ell fa la dita ajuda, que vol que totes les coses damunt dites e ço que pogues esser demanat per les dites covinençes li sien diffinides e absoltes, respona lo missatge que u fara volenter e que'n ha poder.

Encara si'l dit rey de Marrochs demanera e volra que pau e amistat sia renouellada e covinençes fetes entre'l senyor rey d'Arago e ell, diga lo dit Romeu quel senyor rey d'Arago, si ell li es bon amich en aquesta ajuda, es aparellat de donar hi loc tota hora que a ell placia. E si li demanaven ell si ha poder sobre aço, respondra que hoc e ab que la ajuda sia covinent, ell la fermara de part del rey d'Arago. E en aquell cas mostras la carta del poder que se'n porta. E la forma de la pau fos aytal qual se conte en la forma del procuratori.

Item se dira al dit rey de Marrochs que con alguns cavallers naturals del dit rey d'Arago, qui son en son seruiy, entena lo dit senyor rey hauer a son seruiy en aquest fet de la conquesta de Sardenia, prega-lo que li placia de donar licencia a ells que puguen venir al seruiy del dit rey d'Arago, aquells ço es assaber que'l missatge li nomenara. E d'aço'l prega, par los prechs que ja li ha fetz ab carta sua, que li trameta en Jacme Segui ab c. homens a cauayl a la genetia.

Item si demanen ajuda de galees, puga ho prometre, lo rey de Marrochs donant per cascuna galea ab tot son compliment e armada per iiii. mesos iii. mille dobles d'or. E passats los iii. mesos primers, que do ii. mille dobles d'or per galea, de iiii. en iiii. meses, mentre mester les haura (2).

6

Cartas de poder o procuración de Jaime II en favor de Romeo de Corbera para concluir y firmar con el sultán cuatro capítulos importantes.

ACA, Reg. 338-339 f. 148 v

Barcelona, 1 mayo 1323

I. — Sapien tots quants aquesta carta vouran que nos en Jacme, per la gracia de Deu, rey d'Arago... ffem, establim, e ordenam cert e special procurador e missatge nostre vos feel nostre en Romeu de Corbera, conseller e de casa nostra, a tractar, auenir, fer e fermar en nom e de part nostra amor e covinençes de pau e de amistat ab lo molt alt e noble e molt poderos rey Buçait, miramomeli de Marrochs. En aixi que nos serem a ell amich de amich e enamich de enamich, contra moros, e li ajudarem e li valrem tota hora contra tots reys e gents de moros, exceptuats aquells ab qui nos hauem pau o treua, aytant com duras. E axi encara que les gents de qualque condicio sien del dit rey de Marrochs ab tots lurs bens, mercaderies e coses, pusquen venir, estar e exir als regnes e altres terres nostres salvament e segura, sens embarg e contrast, ells pagant los drets acostumats, e trer d'aquen mercaderies e altres coses, exceptades coses vedades. Encara que totes les dites gents del dit rey de Marrochs sien en tot loch, en mar e en terra, salves e segures de nos dit rey d'Arago e de les nostres gents. En aixi, empero, que semblants coses sien atorgades per lo dit rey de Marrochs a nos e a les nostres gents per tota la sua terra e en altres lochs en mar e en terra. E nos prometem en nostra fe e en nostra veritat de tenir

(2) Publicado por Capmany y directamente de éste por Mas Latrúe, según la ortografía moderna y con algún lapsus de lectura en sus obras y lugares citados.

e guardar e fer tenir e guardar totes e cascunes coses que de part e en nom nostre, en la forma danunt dita, ab lo dit rey de Marrochs tractarets e fermarets. E en testimoni e fermetat d'aço, fem fer aquesta carta nostra e segellar ab lo nostre segell pendent. Que fo feta en Barchinona primer dia del mes de maig en l'any de nostre Senyor m.ccc.xxiii. Bern. de Auers. m. v.

II. — Sapien tots qui aquesta carta veuran que nos en Jacme, per la gracia de Deu, rey d'Arago etc. Confians de la saviesa, discrecio e leylaltat de vos, amat e feel nostre en Romeu de Corbera, conseller e de casa nostra, fem e establím e ordenam vos ab aquesta present carta nostra cert e special missatge e procurador nostre a demanar e reebre, per nom e per part nostra, del molt alt e molt noble rey Buçait, miramamoli de Marrochs, o de qualque altre o altres persones, de part d'el, totes coses, axi de moneda com altres, que'l dit rey volra trametre a nos, per raho de la missatgeria en la qual vos trametem a la presencia del dit rey, e a fer albara o albarans de pagues de ço que vos reebrets de part nostra. E prometem haver per ferm tot ço que vos dit en Romeu farets en demanar e reebre les coses damunt dites, axi com si per nos personalment fos fet. E per aço sia pus ferm, fem vos en fer aquesta carta segellada ab nostre segell pendent. Dada en Barchinona...

III. — Nos en Jacme, per la gracia de Deu, rey d'Arago etc. Ab aquesta present carta nostra ordonam e fem nostre procurador e missatge special, vos amat e feel nostre en Romeu de Corbera, conseller e de casa nostra, que trametem al molt alt e molt noble e molt poderos Buçait, rey de Marrochs, e del Garb, a diffinir e relaxar e absolve per tots temps al dit rey de Marrochs totes demandes nostres e tots drets que hauem e podem haver en qualque manera contra ell e la sua casa, per raho d'aquelles covenençes que foren entre nos d'una part e Aborrabe, qui fo rey de Marrochs, de la altra en temps que nos li feem ajuda de galees e en altra manera per lo fet de Cepta, que li tenia forçada lo rey de Granada; la qual diffinicio, relaxacio e absolucio fazats e pugats fer per nom nostre be e cumplidament, aixi com a vos mils sera vist. E nos havem e haurem per ferm e per bo per nos e per los nostres per tots temps, tot ço que vos difinirets, relaxarets e absolveys en les coses damunt dites. E null temps no y vendrem contra. E en testimoni e fermetat d'aço, fem fer aquesta carta nostra e segellar ab lo nostre segell pendent. Que fo feta en Barchinona...

IV. — Sapien tots qui aquesta carta veuran que nos en Jacme, etc. Confians de la fe e de la legaltat de vos amat e feel nostre en Romeu de Corbera, conseyller e de casa nostra, comanam a vos e donam poder ab aquesta carta que vos, per nom e de part nostra, pugats nomenar e metre, aquesta vegada, alcayt de les gents nostres que son en serviý del molt alt e noble Rey de Marrochs, lo qual sia sufficient e bo e us... be e leylalment a honor e a serviý nostre e a be e profit de les dites gents nostres del offici de la dita alcaydia, aixi com mils es estat acostumat. E nos manam per aquesta carta nostra a cauallers e altres gents nostres, de qualque condicio sien, qui

son o seran en seruiy del dit rey de Marrochs, que aien e tenguen per alcayt lur aquell que vos nomenarets e y ordonarets per part nostra aquesta vegada, segons que dit es. E aquell obeequen e atenen així com alcayt, així com deuen e es acostumat. Empero entenem que aquell tenga lo dit offici, mentre plaura a nos. En testimoni de la qual cosa, manam fer aquesta carta e segellar ab nostre segell pendent. Que fo feta en Barchinona primer dia del mes de maig en l'any de nostre senyor ccc.xx.iii.

7

Carta de Jaime II al obispo de Marruecos Fr. Francisco recomendando a su embajador Romeo de Corbera.

ACA, Reg. 338-339 f. 149 v

Barcelona, 7 mayo 1323

Jacobus etc. Venerabili in Christo patri Francisco, divina providencia marrochitano episcopo. salutem et dilectionem. Ecce super quibusdam nostris negociis mittimus ad regem Marrochorum dilectum et fidelem nostrum, consiliarium e de domo nostra, Romeum de Corbaria, presentis litere exhibitorem. Igitur paternitatem vestram rogamus affectuose quatenus memoratum Romeum in agendis suis, quantum poteritis, juvetis et dirigatis, sibique exhibeatis consilium, auxilium et favorem vestrum, ut, quantum in vobis sit melius, imposita sibi citius exequatur. Et habebimus istud gratum. Dat. Barchinone nonas madii anno dom. m.ccc.xxiii.

8

Carta de Jaime II a Abdala ben Alhach, intérprete mayor del sultán de Fez, recomendando a su embajador Romeo de Corbera.

ACA, Reg. 338 f. 149 v

Barcelona, 6 mayo 1323

En Jacme, per la gracia de Deu, rey d'Arago etc. Al honrat e savi Abdella Benalhaig, turcimany maior del molt alt e molt noble rey de Marrochs, salut e volentat de fer-li be e merce. Fem vos saber que nos trametem al dit rey de Marrochs, per alguns affers nostres, l'amat e feel nostre conseller e de casa nostra, en Romeu de Corbera, portador d'esta letra, per que us pregam curosament que vos, per honor e per amor nostra, aiudets e endregets lo dit Romeu en les affers damunt ditz. En manera que ab aiuda vostra endreç aquells que agen bon acabament. E d'aço'ns faretz plaer e seruiy e us ho grahirem molt. E nos som volenterosos a ço que fos honor e profit vostre. Datum en Barchinona VI dies anats de maig en l'an de nostre senyor de mill.ccc.xxiii.

9

Abusaid Otman se niega a enviar los caballeros cristianos de su servicio que le pedía Jaime II (trad. catalana antiga).

ACA, Cartas reales s. n., caja de griegas

Fez, 13 marzo 1323

En nom de Deu qui es piados et piada etc. Del serv de Deu Hotsmen, senyor dels serryays, fill del Mir dels serryays Abu Juceff Jacob fill d'Abdulhac, ayt-li Deu, exalçat sia ell... Al rey molt noble et molt alt et molt nomenat et molt gran et molt poderos el vertader et leyal don Ja. rey d'Aragon... Nos auem scrit a vos de la presencia nostra en la ciutat de Fez, quart la Deu, exalçat sia ell. Nos vos fem saber que'ns plegaren les vostres letres et vim aquelles et entesem ço que en elles se contenia. E ço que demanas que vos aydasem d'aci ab c. cauallers cristians per que anasen ab vos a la isla de Sardenya, nos vos fem saber que si aguesets [demanat] de nos l'aytori de companya de Benimarin, honre'ls Deu e'ls quart, seguiriem la vostra voluntat en això et fariem ço que vos volguesets, axí com ha estat ja axò nostra costum et nostre us ab els reys semblants de vos et així com feem ab el rey de Castella don Sancho quan ac ops nostre aytori. Mas eís cristians demunt dits els quals avets demanats, axò no es pusible del trementre ells, perque null temps no ha estat us axí et no es pusible en axò que isca hom del usatgue, ne que hom se luny d'ell, anant ne vinent, et sapiatz axò et tenits-ho per ver si Deu ho vol, exalçat sia ell. E ell per la sua merce faça seguir la vostra voluntat et la dreta via. Fo scrit xiii. dies en març any de m.ccc.xxii (c).

Fo scrit en el kanelar demunt dit.

10

Jaime II agradece a Abdala ben Alhach los buenos oficios en pro de sus demandas al sultán de Fez.

ACA, Reg, 338-39 f. 149 v

Barcelona, 15 julio 1323

En Jacme, per la gracia de Deu, rey d'Arago etc. al amat Abdella Abenalhaig, turcimany maior del molt noble rey de Marrochs, salut així com a aquell que amam e volem be. Ffem vos saber que es tornat a nos l'amat e feel conseyller nostre en Romeu de Corbera, lo qual haviem trames, segons que sabets, al dit molt noble rey de Marrochs, e ha'ns recomptat ço que ha fet en raho de la dita missatgeria. E entre les altres coses, ha'ns dit com vos ab bon cor e de gran uolentat nos hauets seruits e fet tot vostre poder en aquest fet e entenets a fer tro acabat sia, e encara esser a nostre plaer e a nostre seruiy tots temps, e que per obra vostra es lo fet en l'estament en que es, e presenta'ns una letra vostra de creença, la qual entesem, e tot açò quel dit en Romeu nos dix de vostra part, de la qual cosa som molt pagats de vos e conexem lo vostre bon enteniment que

(c) Debe ser m.ccc.xxiii.

avets a nos e a nostre servi, faents vos saber que per aço entenem a vos fer gracia e merce de manera que vos conexerets que nos som conexents a aquells qui'ns seruen. E aixi aiats cura, com be havets començat, de aportar lo fet a bon acabament. E a dar vos a entendre del bon entinenent que haem vers vos, mantinent atorgam e feem fer e liurar al dit en Romeu de Corbera una letra nostra, aytal com la demana de part de vos. E ell tramet la us ab aquesta letra ensemps. Dada en Barchinona a xv. dies anats del mes de juyol del any de nostre Senyor de m.ccc.xxiii. Bern. de Aversone scriptori regis cui fuit lecta.

11

Jaime II nombra a Abdala ben Alhach servidor y familiar de su casa con todos los beneficios inherentes.

ACA, Reg. 338-339 f. 150

Barcelona, 15 julio 1323

Nos en Jacme etc. Entesa la bona voluntat que vos Abdella Abenalhaig, turciman maior del molt noble rey de Marrochs, havets a nos e a nostre servi, volents vos per aço fer gracia special, reebem vos de casa nostra e per familiar nostre. En aixi que vos siats de nostra casa e per tots los oficials e sotsmeses nostres siats tractat e tengut e mantengut e defes, aixi com qui d'aquells de nostra casa, e volem que vos e vostres companyes e tots vostres bens siats salvs e segurs en tota nostra senyoria, vinent e estant e tornant, e sens embarch negu. E per aquesta present carta nostra manam a nostre procurador general e als tinents loch d'aquell e a batles e justicies e a vegers e altres oficials e sotsmeses nostres, quals que sien, que vos e vostres companyes e vostres coses haien e tracten aixi com a hom de casa nostra, e que no us empatxen ne us embarguen en neguna res, ans vos mantenguen e us guarden, per tota nostra senyoria, e en tot loch aixi per mar com per terra, de tot greuge e iniuria, aixi com han cara la nostra gracia e amor. E en testimoni d'aço, manam fer aquesta carta nostra segellada ab lo nostre segell pendent. Que fo dada en Barchinona a xv. dies anats del mes de juyol del any de nostre Senyor de m.ccc.xxiii. Idem.

LA "PRACTICA DICTAMINIS" DE LLORENS DE AQUILEIA, EN UN CÒDEX DE TARRAGONA

És cosa de doldre que els nostres formularis medievals no figurin en la moderna bibliografia que eflora dels alts estudis relatius a l'antigua literatura jurídica i cancelleresca d'Europa. No és pas que no mereixin una menció ben honorífica dins les obres de Rozière, Zeumer, Leclercg, Rockinger, Gaudenzi, etc.; però cal confessar que, fins ara, a Catalunya hi ha mancat la mà benemèrita que havia d'extreure'ls de les pregoneses dels arxius i oferir-los, ben espolegats, a l'abast dels referits autors estrangers.

Prou és cert que, als nostres temps, el P. Zacarias Garcia Villada ha iniciat aqueix meritíssim afer amb la publicació de *Formularios de las Bibliotecas y Archivos de Barcelona* (1); però la seva obra laudabilíssima deixa, encara, darrera, un camp immens d'investigació, el qual continua verge en gairebé tots els aspectes. No cal sinó recordar que, als pobles catalans de la segona part de l'edat mitjana ultra els elements consultius de les grans cancelleries eclesiàstiques i seculars, l'establiment de les notaries parroquials importava l'existència d'un o més formularis notariais a cada parròquia; i que, d'altra banda, els nostres clergues, emparats per les lleis eclesiàstiques, freqüentaven a llur pler les Universitats nacionals i estrangeres, particularment les ultramontanes, per tal de fer-se mestres en l'*Ars dictandi*; tot això, juntament amb la preponderància política i comercial de Catalunya en els segles XIII-XV, permet apriorar que els nostres còdexs de fórmules han d'ésser molts, molt variats i ensems molt notables.

Pel que toca als de les oficines notariais de les parròquies, en podem copsar una visió de conjunt a la diòcesi de Tarragona, on la creació de l'Arxiu Històric Arxidiocesà ha permès reunir una bona col·lecció dels formularis procedents dels arxius parroquials. La major partida dels còdexs que integren la susdita col·lecció són del segle XIV, també n'hi ha del segle XIII; alguns d'ells expressen palesament llur paternitat, d'altres indiquen el seu lloc d'origen d'una manera més o menys velada. Un formulari glossat, del segle XIV, procedent de la parròquia de Guimerà, manifesta la influència de la Universitat de Bolonya en les nostres fórmules notariais, tota vegada que l'autor del

(1) *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, MCMXI-MCMXII, pp. 533-552.

manuscrit fa constar com es proposa seguir les normes del mestre Rotlandí: "*Hic initium sumit hoc formularium artis notarie cum aliquibus preceptis et documentis ipsius artis que mihi circa easdem formas et earum evidentiam occurrunt memorie tenenda sequendo capitula et formas venerandi patris et colendi preceptoris nostri magistri Rothlandini notarii Bononie admodum peritissimi.*" En canvi un altre formulari del mateix segle XIV procedent de l'arxiu d'Arbeca i redactat pel notari de Mallorca, Guillem Vedell, revela l'enuig d'alguns escrivans vers les fórmules antigues, car l'autor diu en el pròleg, que fa l'obra de referència a instàncies dels amics i deixebles, per tal de llevar l'excessiva verbositat i superfluitat dels formularis antics i encara "*ut super ipsis (instrumentis) coficiendis doctrina plenior et perfectior habeatur et ut ab ipsis tabellionibus, erroribus antiquis et veterum opinionibus reprobatis et omni verbositate et superfluitate remotis, instrumenta ipsorum contractuum et quasi contractuum et ultime etiam voluntatis sub compendio utiliter et legitime componantur, agredior, licet indignus et parvi ingenii, modiceque scientie, pressens opus de arte notarie...*". Un altre formulari, igualment tretzcentista, procedent del Pont d'Armentera, del qual apareix com autor Berenguer Sanç, notari de Cabra, segons expressa la rúbrica inicial: "*Liber prologorum cum suis clausulis et litteris ad eas pertinentibus editorum a Berengario Sanctio*", ofereix la particularitat de que les primeres fórmules són de caràcter purament parroquial. Finalment la majoria dels formularis anònims apareixen redactats a base de documents històrics, els quals sovint conserven el nom geogràfic i àdhuc qualche volta els cognoms dels actors.

Com una mostra dels còdexs que integren la referida col·lecció tarragonina, hem escollit el breu formulari epistolar de Llorens d'Aquileia, no pas perquè l'estimem com el més interessant, sinó per ço com és el més breu i presenta un caràcter diferent dels altres.

No ignorem que a les biblioteques d'altres llocs existeixen textos similars al nostre i àdhuc del mateix autor: A. Giry (2) parla d'un manuscrit de la biblioteca nacional de París, intitulat "*Summa dictaminis... composita Parisius per magistrum Laurentium de ciuitate Rome, Acquingensis* (que dit autor suposa *Aquilegensis*) *diocesis, juxta stylum curie Romane et consuetudinem modernorum*"; Rockinger (3) publica quatre taules de la "*Practica dictaminis siue usus dictaminis magistri Johannis Bondi de Aquileia*" i fa constatar que dit Joan Bondi d'Aquileia era deixeble i company (socius) del referit Llorens d'Aquileia; i encara el mateix autor alemany fa menció d'un còdex llatí del segle XIV, existent en el monestir de Fürstenfeld, el qual conté la "*Practica dictaminis*", del susdit autor del nostre formulari. El fet, però, que es trobin molts manuscrits semblants al nostre, no creiem pas que minvi

(2) *Manuel de Diplomatique*, París, 1925, p. 460.

(3) *Briefsteller und formelbücher*, etc., 1864, pp. 952-966.

l'interès de la publicació, ans al contrari, pensem que l'augmentarà en el sentit de facilitar l'estudi dels diferents còdexs, tota vegada que, com ja fa notar Rockinger, el text de l'expressat formulari variava més o menys en cada país. Una prova del que dèiem és que el nostre text ja ha servit per a identificar el formulari anònim del ms. 33 de Sant Cugat de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, formulari del qual ja donà una referència l'erudit P. Garcia Villada (4), sense que atinés a veure que era la "Practica Dictaminis".

El còdex tarragoní de referència és un manuscrit de la primera meitat del segle XIV, procedent de la parròquia de Rocafort de Queralt; ocupa un quadern de sis fulls de paper, de 290×215 mm., numerats amb les xifres romanes LXV-LXX. De la susdita foliació es dedueix evidentment que formava part d'un còdex més voluminós, del qual, però, no n'hem trobat cap més rastre. No hi ha rúbrica inicial i la lletra capçalera del text està en blanc, per al dibuix de la qual l'emanuense deixà un buit de 30×12 mm.

El text es compon de set taules de fórmules epistolars, cada una de les quals es divideix en quatre parts: *Salutationes...*, *narrationes...*, *petitiones...*, i *conclusiones...*; a continuació segueixen distintes fórmules per a contestar lletres rebudes, per a excusar-se d'atendre determinades demandes, per a oferir els serveis propis, i finalment acaba amb un seguit de fórmules de comiat.

L'escriptura és clara i d'un bon copista; es noten, però, la manca de fixesa en l'ús de la *u* o *v* inicial de mot i dues o tres distraccions de l'emanuense, v. gr., en la taula segona posposa les salutacions *Amantissimo... patri...* a les que podríem dir fórmules de captació de benevolença *Se ipsum cum filiali...*; i en la taula quarta repeteix la primera part de les fórmules de narracions, però en l'un i l'altre cas esmena l'error amb signes convencionals que ordenen convenientment el text.

L'estat del manuscrit no passa de mediocre i revela que ha patit llargues humitats, amb tot, però, l'hem pogut transcriure íntegrament, excepció feta d'algunes paraules que impedeixen la intel·ligència del text i que, quasi sempre, havem pogut completar amb el ms. de Sant Cugat.

No havem intentat fer una edició crítica de la "Practica Dictaminis", cosa que hagués exigit la comparació amb els nombrosos manuscrits existents; però fem notar les lleugeres variants del susdit manuscrit de Sant Cugat en aquesta forma: havem posat en cursiva tot el que es troba en aquest manuscrit i no en el de Tarragona, i entre parèntesi () aquelles paraules que es troben en el de Tarragona i no en el de Sant Cugat.

SANÇ CAPDEVILA, Prev.

(4) Garcia Villada, lloc cit., p. 551. Un formulari semblant es troba també en un manuscrit molt més antic, n. 190, fols. 87-101 del fons de Ripoll del mateix arxiu, descrit per Garcia Villada, p. 547-551. Les variacions en aquest són més importants.

Vniuersis tabellionibus ciuitatis Bononie dominis et amicis karissimis, Magister acquisitione uobis | debite scientie quoddam verum deficere video aut necligentia tione dictandi quascumque epistolas | ea proponitur plenitudo quam exposcit de more et gratiam minime deseratis quarum iustitia noscitur esse mater.

I. SALUTIONES AD SUMMUM PONTIFICEM.

Sanctissimo	{	in X ^o patri ac domino domino C.	{	Talis <i>comes</i> (Rex)	{
Beatissimo		diuina prouidentia sacrosancte		uel dux <i>marchio</i>	
Clementissimo		Romane ac Vniuersalis ecclesie		(uel alius)	
Domino meritisque beato		summo pontifici, Romanorum			
		imperator et semper augustus.			

NARRATIONES AD EUMDEM.

Apostolice gratie	{	vestre tenore presentium	{	deuotissime reseramus	{
Sanctitati				reuerentius intimamus	
Beatitudini				flexis genibus manifestamus	
Clementie					
Pietati					
Clementi bonitati					

PETITIONES AD PREDICTUM.

Eapropter	{	Apostolice gratie	{	vestre	{	Quam orbi dominus preposuit vniuerso
		Sanctitate				Quam diuina gratia preelegit
		Beatitudine				Quam altissimus sanctitate multa beauit
		Clementie				Cuius radiis sanctitatis prauorum refrenatur
		Pietati				Que apertum tenet gremium rediundi
		Clementi bonitati				Apud quam non est acceptio personarum

CONCLUSIONES AD SUPRADICTUM.

Scientes	{	quod nisi nobis uel tali ecclesie per vestram misericordiam celeriter succurratur ad opprobrium desolationis irreuerabilis deducetur, uel talis ecclesia deducetur
		quod nisi vestre pietatis senserimus dexteram adiutricem iminico homine faciente ultime destructioni subiaceret status noster, uel talis ecclesia iacturam patitur et ruinam.
		quod si ad statum nostrum misericordes oculos vestra sanctitas dignabitur aperire nullum in hac parte dispendium patiemur.

quilegensis, salutem et per semitam omni tempore incedere veritatis. Quoniam ab
 u rey familiaris pre | sentis opusculi seriem censiui fabricare vbi momentanea inspec-
 gere noscitur rey publice presens vtilitas | suscipientes igitur quod ofertur, pietatem

am cum deuotione reuerentiam.	}	Et sic tam in clero quam extra
um cum omni reuerentia subiectiua.		clerum scribitur summo pon-
entiam tam debitam quam deuotam.		tifici, tacendo salutem, nam
promte quam debite reuerentie famulatum,		benedicere et salutare est de
debita recomendatione se totum ad pedum oscula [beatorum.]		auctoritate superiorum non de presumptione minorum.

ius sceleris et (proterue) iniquitatis alumpnus cum nonnullis (aliis) ecclesiarum perse-
 ribus impedit talem ecclesiam assidua vexatione et aliis concutit diuersis tributationibus
 santer affligit.

a nostra pastoris solatio destituta conuenientes in unum debita juris solemnitate seruata
 formam compromissi dominum P. virum utique nobilem scientie morum et honeste
 ersionis gratia redimitum in nostrum eligimus episcopum et pastorem.
est in obsidium terre mee locius regni Francie fortitudo.

co camus	}	prece humillima et deuota reuerentia quanta possum cum omni reueren- tia subiectiua	}	quatenus	Superpredictas spoliaciones [<i>atque dampnis</i>] quibus [<i>prefata ecclesia</i>] indecenter concu- titur et turbatur dignemini remedium ad [ibere].
					Electionem in prefata ecclesia canonice cele- bratam generosa benignitate dignemini con- firmare.
					Pressuras dicte ecclesie clementis propiciatio- nis oculis prospicientes ipsam ab innume- ris quibus subiacet oppressionibus liberetis.
					¶ <i>et aliis modis prout placet iuxta materiam.</i>

II. SALUTATIONES AD { CARDINALES
Patriarchas } EPISCOPOS } PARENTES ET ALIOS
ARCHIEPISCOPOS } ABBATES }

Reuerendo
Venerabili
Benignissimo
Domino fauora-
bili et benigno } in X^o patri ac do-
mino dño. P. } dei gratia
miseratione
diuina } Ostiensi episcopo et sante Roman
cardinali
talis tittuli presbitero cardinali
talis ecclesie diacono cardinali
patriarche, archiepiscopo uel epis
lis loci

Amantissimo { Patri
Honoratissimo { Patruo
Dilectissimo { Auunculo } post deum super omnia metuendo

Reuerendis patribus t. et t. precunctis huius vite mortalibus metuendis } talis }

Reuerende { Matri
Carissime { Auie
Predilecte { Amite } domine G. suis meritis gratiose

NARRATIONES AD EOSDEM.

Benignitati
Paternitati
Dominationi
Pietati
Inmense bonitati
Beneficentie } vestre, decclatione presentium { apertius elucescat
humiliter declaramus
euidentialius instilletur }

PETITIONES AD EOSDEM.

Quapropter { Benignitati
Paternitati
Dominationi
Pietati
Inmense bonitati
Benifficentie } vestre { que numquam suis subditis suum patrocini-
um
que justis petentium desideriis faciliter se incli-
nat
que afflictorum grauamina respicit oculo pieta-
tis
quam teneor super omnia venerari
que iuste petentibus facilem prebet assensum
que parata est subditorum incomoda releuare
de cuius nemo potest gratia dubitare

{ prelatus princeps uel magnus quicumque	Salutem in eo qui est omnium vera salus	{ [minores vero tacendo salutem]
	Salutem in eo qui est salutis auctor	
	Salutem et integre dilectionis affectum	
	In vero saluatore salutem	
	<i>Salutem et gaudium consequi sempiternum</i>	
	Salutis et caritatis augmentum	

sum cum filiali reuerentia non simili
tum cum promptitudine famulandi
sum et si quid habet carius semetipso
ntariam seruitutem.
sum et terram coram pedibus osculari
tiam filialem
omni recomendatione se totum
sum ad omne beneplacitum et mandatum
em cum dilectionis affectu
ntem filium virga dilectionis et mansuetudinis

em presentium de cuius industria et legalitate plene confidimus ad romanam curiam pro
busdam negociis terre nostre magnis et arduis destinamus.
omptitudine vestra tanto iucundius quanto multis euentibus ad vestre possessionis habitum
cunstabor.
ctans diutius expectaui vestre subuentionis auxilium, sed habere non videtur expectantis
ctio complementum, quare nec vestra paternitas mihi manum porrigit adiutricem nec
ligentie defectibus hesitanti curat necessaria ministrare.

¶ et aliis modis quibus placet

ico reuerenter es porrigo subiectiuas to humiliter et deuote	{ Quatenus	presentium portitori sic benigne sic fauorabiliter
		assistatis quod expeditionem negociorum pro
		quibus extitit destinatus valeat obtinere.
		me suum paternitas non deserat qui frequenti lite- rarum visitatione reuideat et a suis omnino pre- cordiis non excludat.
		me rerum penuria laboranti et benignitas vestra grata voluntate subueniat et a suis omnino pre- cordiis non excludat.

¶ et aliis modis quibus placet

CONCLUSIONES AD SUPRADICTOS

Cognoscentes { Quod si precum mearum eritis (facilis) exauditor in vestris et
vestrorum seruitiis frequentius animabor.
Quod si nostris deuotis precibus ut confidimus annuatis ad
vestra semper erimus beneplacita promptiores
Quod si vestre liberationis januam nobis senserimus aperiri in
vestri executione mandati prompti semper erimus et aperti.

III. SALUTIONES AD { SAPIENTES { DECANOS { CAPELLANOS { DOCTO
PREPOSITOS { ARCHIDIACONOS { MAGISTROS { FRATRI
PRIORES { CANONICOS { IUDICES { MONACHOS

Magne prudentie magneque sapientie	}	Preposito
Discreto et prouido uiro		Priori
Titulis prudentie adornato		Archidiachono
Litarum scientia redimito		Decano
Floribus eloquentie purpurato		Canonico
Septiformi studiorum lampade radianti		Capellano
Philosophie radiis illustrato		Magistro
Juris ciuilis excellentissimo professori		Doctori
Decoratissimo uiro et decore scientie rutilanti		Fratrī
Honestissimo uiro pietatis visceribus affluentī	Monacho	
Domino suo naturali liberalitate colendo		

NARRATIONES AD EOSDEM.

Prudentie	}	vestre	}	notum facimus per presentes	}	[quod
Discretionī				demonstratione presentium aperimus		
Sapientie				duxi presentibus intimandum		
Honestati						
Circumspectioni						
Jurisprudentie						
Religionī						
Sobrietati						

LARES }
 VARIOS } ET ALIOS SAPIENTES.

tem et paratum animum seruiendi
 tem et omnium bonorum incrementum
 tem et quidquid potest seruitii et honoris
 tem prosperam et felicem
 tem et sapere quod oportet
 tem et ad felicitis sapientie culmina peruenire
 tem et facundiam consequi tullianam
 tem et morum inducere probitatem
 tem et in sacris canonibus gratiam promereri
 tem et illud docere in terris quod angelis placet in celis
 tem et aurire aquam cum gaudio de fontibus scientie salutaris
 niani jurisprudentiam superare
 onis ingenium atque sensum consequi *Salomonis*
 tem et illam quam mundus dare non potest pacem
 tem et ultimum attendere ante principium
 eplacitorum uoluntarium complementum
 m prosperam et longeuam
 tem et bonorum felicitum ubertatem felicibus in domino successibus *habundare*
 tem et continua perfrui sospitate

is et ylaris perseuero, dei vestrique gratia fauente, quod de uobis audire desidero totis
 fectibus cordis mei
 neus socius infidelis cum X libras quas sibi liberaliter mutuaui tali die furtiue dimisso pari-
 ensi studio prout a pluribus intellexi Bononie se transtulit ad studendum
 vestra bonitate confisi P. nostrum filium predilectum parisiis destinamus ad studium litera-
 m, cupientes ipsum per nos scientia et bonis moribus informari quem speramus nostre
 nculum senectutis nostrorumque lumen pariter oculorum
 rem presentium ad romanam curiam venientem eo fiducialius vestre prudentie recomendo
 to strictius me reputo circa obsequia prouidentie vestre promptum

¶ *et aliis modis quibus placet*

PETITIONES AD PREDICTOS.

Quocirca { Prudentiam
Discretionem
Sapientiam
Honestatem
Circumspectionem } vestram { de qua gero fiduciam pleniorē
que hōis amicorū reputatrix sibi leuē
cui seruire desidero jocundanter
in qua post deum spes mea consistit
in qua firmaui ancoram spei mee
cui teneor promptam obedientiam exhibere }

CONCLUSIONES.

Cognoscentes { quod si porrecta penes uos obtatam efficaciam consequantur
semper ero in omnibus totus vester.
quod si directis precibus exauditionis hostium patefiat contractum obligationis tacite cognoscemus.
pro admissis precibus me paratum uobis respondere in casu simile vel maiori. }

IV. SALUTATIONES AD { IMPERATORES { DUCES { BARONES { CAPITANOS
REGES { COMITES { IUSTICIARIOS { MILITES
PRINCIPES { MARCHIONES { POTESTATES { CASTELLANOS }

Serenissimo
Illustrissimo
Excellentissimo
Gloriosissimo
Invictissimo
Illustri
Excelso
Sublimi
(Magnifico)
Honorato militi
Egregio viro
Generoso
Multe probitatis
Magne nobilitatis
Imense potentie
Honoratissimo viro et inter honorabiles educato
Comendabili domino et fideliter non mediocriter fructuoso
Imense potentie et honore excelsi
Nobilibus et prudentibus viris { Comiti } talis loci
{ Duci }
{ Baroni }
domino P. { Capitaneo }
{ Militi }
{ Iusticiario }
Et clare dilectionis affectum
Et honorum augmenta felicitum
Et robore accingi fortitudinis
In eo qui regibus dat salutem
talibus locis

co et exoro
o incesanter
ecor afectanter } Quatenus

Quam prospere quam feliciter erga uos se habeat mihi vestris literis intimetis.
De predicto scolari cautius inquirentes si eum poteritis inuenire michi sine mora vestris literis indicetis nam Bononiam proficiscar uel certum nuncium destinabo vestro auxilio mediante recuperaturus pecuniam prelibatam.
Ipsam velitis scientia et bonis moribus informare prout vestra discretio nouerit expedire.
Dominum P. in hiis in quibus se potest ingerere fauor vester recipere dignemini comendatum.

¶ et aliis modis quibus placet

LIOS NOBILES

utinere quod placet
e inimicis triumphum
arcere postratis et debellare superbos

ptum in omnibus famulatum
debita recomendatione se totum
sun ad omne beneplacitum et mandatum
em cum honoris et glorie incremento
em cunctis prosperitatibus opulentam
re dilectionis affectum
em et felicia felicibus abundare
sus ad uota felices

NARRATIONES AD EOSDEM

Imperatorie	}	vestre insinuatione presentium	}	clarius innotescat limpidius reseretur lucidius patefiat
Regali				
Regie				
Illustri splendoriei				
Excellentie				
Sublimitati				
Nobilitati				

PETITIONES AD PREDICTOS

Ideo	}	magestati	}	vestre	}	/cui quisque tenetur grata famulamina exhibere cuius gesta magnifica per mundum resonat un que consuevit preces suplicantium exaudire in qua locauit totius fiducie fundamentum que benigne audit et exaudit precamina impot que non consuevit aures auertere a querellis fama cuius nominis gloriosi per mundi climat gatur	
							Imperatorie
							Regali
							Regie
							Illustri splendoriei
							Sublimitati
							Celsitudini
Excellentie							
Nobilitati							

CONCLUSIONES *ad supradictos*

Cognoscentes { quod	}	si feceritis, fama vestri nominis augebitur in immen-
		sum
		si vestra dominatio meis affectibus respondebit penes
		uos mea deuotio suscipiet incrementum
}	}	si mea precamina vobis facientibus effectum debitum
		sortiantur de prompto promptissimum me ad vestra
		obsequia sentietis.

V.	SALUTATIONES AD	}	AMICOS	}	SOCIOS	}	NOTARIOS
			CONSANGUINEOS		COGNATOS		SCOLARES
			FRATRES		MERCATORES		

Intimo precordiali Dilecto et speciali Dilectissimo Amantissimo Carissimo Honorabili et dilecto Grato et gratioso	}	Amico Fratri Socio Consanguineo	}	suo P.	}	vestre caritatis nexibus amplexando propria bonitate peramando tali scolari suis meritis glorioso

quid simulet uel fingat ad hoc spetialiter suam intentionem dirigit et toto posse laborat
 ut talem nostram ciuitatem obtineat in qua dicuntur nonnulli existere proditores.
 Domicelli comendabiles ciues nostre ingenues nobilitate preclari desiderant de uestris
 nobilibus accingi cingulo militari
 Regium ystrionem qui nostra militari curia suum officium exercuit eleganter ad vestre
 nobilitatis presentiam destinamus

Publico reuerenter
 Vobis porrigo subiectiuas
 et humiliter et deuote

quatenus

vestra nobilitas sic atente prouidere procuret quod
 predicti persecutoris in hac parte totaliter eli-
 datur et euacuetur intentio
 predictos domicellos ad tante nobilitatis gratiam
 admitatis
 dicto ystrione sic curetis liberaliter prouidere quod
 de uobis ferat ubilibet nomen gratum

¶ et aliis modis prout fuerit narrandum

ALIOS QUOSCUMQUE EQUALES

Vos ad uota felices
 et sincerum amorem
 quam sibi
 aliud quam salutem
 diu et salutem
 cum desiderio reuidenti
 et amicitie puritatem
 quid potest seruitii et honoris

vel

Gratiam in presenti, gloriam in futuro
 Statum ilarem et redditum salutarem
 Vite spatium et diuine gratie incrementum
 Prosperitatem continuam cum salute
 Salutem et felicibus in domino successibus habundare
 Salutem cunctis prosperitatibus opulentam
 Salutem et quidquid diuersos solent in unum ami-
 cos solidare
 Felicem longitudinem et deinde lucis perpetue
 claritatem
 Videndi desiderium et interne sanctitatis
 Indisulubilem amorem et dulcedinem cum affectu
 Quietate salutis et vite delectabilis incrementa

NARRATIONES AD EOSDEM

Amicicie Dilectioni Fraternitati Societati Immense bonitati Amicabili caritati	}	vestre harum serie	}	clareat (evidenter) facio manifestum cupio declarare desidero reserare	}	quod	}	Licet presentia memoria ju Non modicum s carnis debitu Curie talis no inter magnos De prospero v
---	---	--------------------	---	---	---	------	---	--

PETITIONES AD PREDICTOS

Hinc est quod	}	Amiciciam Dilectionem Societatem Puritatem in- uiolabilem Michi caram carissimam	}	vestram	}	quam super aurum et lapidem preciosum cariorem quam brachiis pure dilectionis amplector cui sum indissolubilis amoris vinculo co cui servire cupio jocundanter que amicis numquam deficit in aduersis que consuevit animam ponere pro amici quam diligo cordis et animi puritate que pro amicis non recusat subire labore	}	¶ et aliis modis quib
---------------	---	--	---	---------	---	---	---	-----------------------

CONCLUSIONES AD PREDICTA

Cognoscentes	}	Amiciciam meam propter admissas preces penes uos debite augmentari
		Quod eo clarior apud uos muniar in amando quo penes uos ineas preces inueniam efficaces
		Pro admissis precibus me paratum uobis respondere in casu simili uel maiori
		Quod si feceritis vestre dilectionis sinceritas aparebit reflorabit elucescet

VI. SALUTIONES MAIORUM QUORUMCUMQUE TAM LAICORUM QUAM ALIORUM

Clemens episcopus seruus seruorum dei	}	Karissimo in Xpo R. ^o Romanorum imperatori et semper
		Karissimo in Xpo P. Regi Francie illustri
		Venerabili fratri archiepiscopo
		Dilecto filio abbati tali

R. Romanorum imperator et semper augustus Ph. dei gratia Francie Rex Talis comes uel alius	}	dilecto	}	justiciario filio vasallo
--	---	---------	---	---------------------------------

multis desideriis perobtata vobis tamen sum spiritu dum circa uos meus animus suavi
 reatur
 conturbatus, audiui enim amicabilem fratrem vestrum vite nexibus disolutis uniuerse
 tialiter adesse propono et sic egenorum copia fulciri desidero ut reddat honorabilior
 aduentu non modicum suscepi affluentiam gaudiorum.

precor instantia
 uanta possum
 bus deo omni-
 bus precibus in-
 terpello
 go affectu quo
 aleo ampliori

quatenus

Michi audire de uobis felicia cupienti grata vestri status
 continentia indicetis quotiens uenerit abilitas nuntiorum
 Post dolorem consolationis remedium assumentes gratias
 altissimo refferatis qui vestrum fratrem de hac valle mi-
 serie liberatum sanctorum suorum agminibus aggregauit
 Ad studium gressus tuos non differas sublato morose
 dilationis obstaculo maturare
 Palafredum vestrum michi vestra dignetur acomodare
 nobilitas remittendum uobis post reditum fidei custodia
 custodiendum *uel custoditum*

† et aliis modis quibus placet iuxta materiam

CORUM AD QUOSCUMQUE SUBDITOS TAM CLERICOS QUAM ALIOS

tem et Apostolicam
 benedictionem

fidei uel excommunicato tacendo salutem dicimus: redire ad
 cor et viam cognoscere veritatis uel spiritum concilii sanioris

tem et gratiam suam
 iam suam et bonam voluntatem
 gratie complementum
 tem et omne bonum
 tem in domino Iesu Xpo)
 tem et sincerum amorem)

R. miseratione diuina talis tt. pre-
 sbiter cardinalis
 Talis dei gratia patriarcha, archi-
 episcopus uel episcopus
 (Talis patronie regens ecclesiam)

dilecto in Xpo filio } suo { Salutem in domino Ie
 dilecto capellano suo } P. { Salutem et sincerum

NARRATIONES AD EOSDEM

Devotioni
 Fidelitati
 Circumspectioni
 Humilitati
 Filiationi

tue literis presentibus

Significare curaui
 Manifestare decreui
 Censui declarandum

PETITIONES AD PREDICTOS

Eapropter { Deuotioni
 Fidelitati
 Circumspectioni
 Humilitati
 Filiationi } tue { quam semper inuenimus humilem et
 benignam
 que omni tesauo pretiosior est inuenta
 qua gaudere potest merito animus pre-
 sidentis
 quam semper integram comprobaui
 quam spectamus nostre baculum sene-
 ctutis
 nostrorumque lumen pariter occulo-
 rum

Prec
 ma
 Inju
 su
 Prec
 m

CONCLUSIONES

Attendentes { quod ampliori premio nostre gratie obediens exultabis
 quod dum mearum sensero iussionum sectatorem facilis tuorum
 uotorum inueniar exauditor
 quod si te ad optemperandum cognouerimus efficacem ampliora
 nostre gratie munera reportabis

{	Pater	(dilecto filio)	Salutem et benedictionem paternam
	Dominus	(predilecto nepoti)	Salutem et filii mores genere non priuigni
	Auunculus	(karissimo nato)	Salutem et id addicere in terris quod angelis placet in celis uel in excelsis

r spoliationibus atque damnis quibus talem ecclesiam diceris afflixisse clamor est
idus contra te
montes nec fluuios habemus aureos nec tue necessitate consulere quantumcumque
cesitas urgeat nichil possumus ultra posse
mus ad tue nobilitatis presentiam P. natum in regno probatum in curia scientia magna
editum et morum honestate conspicuum pro finali reportando responso super negocio
quo agitur inter nos
X. libras per latorem presentium destinamus ad omnem tuam indigentiam repellendam

atenuis) { Jura dicte ecclesie tibi non uindices sine causa sed ab eius molestiis et
presuris protinus resipiscas
Super tuo presidio nos amplioris petitionis instantia non molestes
Predictum P. audias patienter de quadam tecum materia locuturum que pote-
rit esse perutilis si pro spiritu sortiatur efectum
Informationi morum insistas, profectum sciencie non desistas
¶ et aliis modis prout fuerit materia

VII. SALUTATIONES SIUE PRESCRIPTIONES AD } **SOLDANUM** } **HERETICO**
} **SARRACENOS** } **PRODITORIO**
} **IUDEOS** } **INIMICOS**

Talis rex uel princeps procuratori satane soldano Babilonie

{	{	Comes	{	Tali infideli sarraceno	}	}
		Dux		Nequam filio		
		Marchio		Contumaci subdito		
		Miles		Maledicto nepoti		
		Iudex		Latronum spelunce		
{	{	Mercator	{	Proditionis nefarie bajulo	}	}
				Omni sterquilinio		
				Fidei violatori		
				Meretricum cultergio		
				(Latronum refugio)		
{	{	Pater	{	Tali in errore iudaico permanenti	}	}
		Auunculus				
		Mater				

P. de tali lo

NARRATIONES

{	{	Perfidie	{	{	{	{
		Calliditati				
		Nequitie				
		Proditioni				
		Iniquitati				
{	{	Maliginitati	{	{	{	{
		Duricie				

tue presenti

{ litera

{ declaretur

{ intimetur

{ reseretur

{ patefiat

{ quod

Turbatiua commotio et commota
multipliciter nos affecit prospec
licet inter meam et tuam pot
nulla uel modica comparatio ce
tu tamen quodam motu presumi
nos terre nostre hostiliter occupa
Intelleximus relatione quorundan
sam nuper armorum resonan
fecisse et contra nos exercitum
gares de quo noster animus ine
gloriatur sperantes tam de tua
quam tuorum sequacibus debita
mere disciplinam
Per horribilis cecitatis oberrans de
indignum effcis matris eccles
nuncupari
Quam tibi contulimus pro studii vi
pecuniam, tu gule, tuque veneri
cionabiliter bipartitus turpiter co

¶ et aliis modis sic

SEDIENTES { FILIOS
NEPOTES } ET ALIOS QUOSCUMQUE INFIDELES
SERUOS }

quid contrarium est saluti
tem quam meruit
ne calamitatum copiam adipisci
queos incidere quos concedit
rnam maledictionem
salute miseriam sempiternam
tis eterne dispendium
Sathan et Abiron assumere porcionem quos absorbuil terra uiuos
umia deserere et desertorum fallacolis inherere)
salute eternam miseriam
idem cognitionem peruenire
nuio ad viam veritatis venire
elictam assumere disciplinam
itum consilii sanioris
a Dei sustinere q. suis meritis inuocauit
re ad cor et viam agnoscere veritatis

PETITIONES AD PREDICTOS

Propterea	{ Perfidiei Calliditaii Nequicie Proditioni Iniquitati Malignitati Duricie }	tue	{ Quia tibi expedire cognouimus suademus Consulimus bona fide Votiue suadeo Precipimus et mandamus Presentibus tradimus in mandatis }	qua
-----------	--	-----	---	-----

CONCLUSIONES AD PREDICTA

Alioquin	{ Ad tuam et tuorum injuriam totis pro posse viribus intendemus Me tibi senties colubrem cum te nunch sentiam scorpionem Tua te decebit iniquitas quid ex tuis illicitis actibus consequatur Inter nos non erit amplius dilectio sed hodium sempiternum }
----------	--

DE MODIS AD RESCRIBENDUM SUPER EXEQUITIONE PRECAMINUM

Animo jucundanti Facie clarissima <i>et serena</i> Vultu ylari et jucundo Omni desiderio et affectu Reuerentia quanta decet Omni affectione quam possum Summa cordis alacritate	{ vestra tua semper precamina }	(Desidero et afecto) Cupio Gestio Concupisco <i>Desidero</i> Opto <i>Affecto</i> Peropto	{ Domini spe Amici kariss Reuerendi p Socii predile
---	--	---	---

Literas amicabili sinceritate transmissas manus recepit amica.

Receptis vestre dilectionis litteris generosis.

Intellecta vestra propositi uoluntate.

Quod mi amici sinceritas serie litterarum explicuit procul dubio successit in gr

Literas vestre dilectionis qua decuit affectione recepi.

Qua decuit diligentia lecta fuit epistola quam nuper vestra dilectio destinauit.

Afectuose recepi et diligenter... quidquid continebat epistola quam misisti.

anioribus utens consiliis in messen alienam noli ponere falsem tuam
 quid vales aut potest te presenti facto rogamus ostendere, nostre fortitudinis potentia
 dante domino tibi senties dominari
 derelictis quibuslibet cismaticorum erroribus ad rectitudinis reddeas intellectum
 ic intendens ad studium expensarum seruata mensura quod in te salubriter mitigari
 valeat ira patris quam tuis culpis exhigentibus meruisti

¶ et aliis modis sicut placet

radere glorioso, }
 le ipsa jocundan } cuius uel quarum
 duxi concupito } lecto et intelecto
 etu demandanda } tenore, relatione
 exequenda } percepta

Volens vestris condescendere uotis et parere petitis
 per presentium porritorem M. solitos uobis mito
 Ecce uobis dantur intelligi rescripto cedule pre-
 sentis quod precamina que nobis duxit vestra
 sapientia uel dominatio porrigenda ad finem pro-
 moueri fecimus gloriosum

Dulcisima vestra precamina et amenam metam
 attingere fecimus concupitam

Amiciciam inter nos diutius conseruatam de bono
 in melius augmentare volentes vestra rogamina
 cordiali duximus desiderio proseguenda

Consideraui quod si vestre probitatis ac amicitie
 dulcorose precamina ducerem indecenter sub
 obliuionis uelamine relinquenda non amicus
 sed verius adulator viderer non inmerito repu-
 tandus

Ne amicitia inter nos diutius obseruata diminu-
 tionem (rey) recipiat uel defectum imo *gratissi-*
imum potius recipiat incrementum vestra statui-
 mus precamina liberaliter consumanda

QUIBUS MODIS POTEST SE QUIS EXCUSARE QUARE NON POTEST FACERE

Quia possibilitas uoluntati plenius non respondet idcirco affectum non possumus cordialem per effectum ostendere, magna precum instantia supplicantes *ut* si pro quo (nobis) vestra precamina porrexistis, ad presens exequi non ualemus minime duxeritis admirandum affectum pro effectu merito reputantes.

Si ad presens vestra non exequor rogamina (seu mandata) vestra dominatio non turbetur nam impotentia me excusat potius quam uoluntas quare si preces vestre non fuerint juxta mentis affectum exequutioni mandare vestra si placet in hac parte me recipiat benignitas excusatum.

Preces vestre apud nos care sunt et eas libenter quam possumus exequutioni mandamus sed in hiis que jure ordinem respiciunt per directum oportet nos affectus restringere sub vinculo juris et termino equitatis, unde cum vestra rogamina dicantur carere fauore justicie uobis erubescimus scripto uel verbo remittere quod forte ad effectum perducere non possumus.

QUIBUS MODIS POTEST QUIS OFFERRE SERUITIIS DOMINI UEL AMICI

Mandetis michi karissime dominorum uel amicorum parato facere potiusquam offerre quidquid uoluntati vestre fuerit graciosum.

Rogo ut me retinere dignantes amicum si qua placitura facturum me cupitis declaretis.

Dilectissime amicorum paruitatem meam ad mandata vestra non offero nam quod est nostrum totaliter (uobis) offerri non expedit utpote vestrum subiectum.

Dilectorum amantissime demandetis quid uolueritis me facturum et ego studebo (totis) pro posse viribus adimplere.

Deuoto vestro fiducialiter imperetis quia in mandatorum vestrorum exequutione posse meum posset deficere non uoluntas.

Vester sum domine et amice *karissime* quare si per me uultis de partibus meis aliquid uobis mitti mentem vestram michi placeat familiariter aperire.

Si possum uobis aliquid seruitii uel utilitatis offerre michi vestro secure mandetis parato cum omni diligentia exponere posse meum ad omnia que vestrum respiciunt commodum et honorem.

Rogo ut tam me quam mea vestra uelitis propria reputare.

Petatis secure et fiducialiter imperetis si qua sunt de partibus meis que placita uobis forent nam persona cum rebus est semper et ubique vestris beneplacitis mancipata.

Nequeo domine dicere multa verba sed breuiter dico uobis quod in vestri exequutione mandati nequaquam me fessum inueniet cordis uotum.

Vobis me ipsum subijcio sicut possum humiliter recomendo.

Sic totus totaliter vester sum quod nil penitus remanet inpossessum unde de me et rebus meis facite sicut placet.

Factus sum totus vester in quantum ministrat potentia, que cupitis cupio et que cupitis fieri peto non aliter quam petatis unde uolo quod uultis sentio quod sentitis.

Tota sum uobis deuotione subjectus et puro animo deditus tamquam vestris uisionibus famulari paratus cum omni promptitudine famulandi.

Vos habetis me in deuotione uobis exhibenda precipuum in deuotione fidelem seruendi fidelitate sollicitum et ad *cuncta* vestra beneplacita preparatum.

* * *

De hoc verbo valete quod semper consuetum est poni in fine litterarum.

Valete et valeat qui vos valere desiderat et affectat.

Viuite feliciter et gaudete.

Valete felicitatis gaudium vos sequatur.

Valete in domino nunc et semper.

Valete in domino cuius pietas et gratia uos conseruet.

Valete perenniter et gaudete.

Valete et uiuere feliciter valeatis.

Valete et vestri valeant amatores.

Valete et amici vestri valeant et doleant inimici.

Salutet vos clementia saluatoris *vel conditoris*.

Valete et saluet vos cui proprium est saluare.

Valete et seruet uel saluet vos qui regibus dat salutem.

Valete et saluet vos qui neminem uult perire.

Valete et personam uestram venerabilem saluet potentia (creatoris) trinitatis.

Conseruet vos deus per tempora longiora.

Valeat dominus sibi acceptum et subditis utilem dignetur clementi misericordia conseruare.

Valete per temporum curricula longiorum.

Valete, deus eternus dignetur uestram conseruare personam in prosperitate continua, sospitate longeva, gaudio, letitia et honore.

Versus

Quod sancti Rome quot sunt miracula Thome
quot panis mice quot amici sunt et amice
quot sunt virtutes tot uobis mito salutes.

SUBSIDIA BIOGRAPHICA VATICANA

Las fuentes principales de la biografía son los archivos. Por extensas que sean las crónicas o biografías coetáneas, siempre necesitan ser completadas por los documentos de los archivos.

En otro trabajo nuestro (1) dimos algunos datos sobre muchos personajes completamente desconocidos, a base de los registros vaticanos de Calixto III.

Y habiendo podido estudiar después los registros de Benedicto XIII (Pedro de Luna), hemos llegado a recoger un caudal inmenso de notas que han de servir para ayudar a trazar la biografía de muchos personajes.

Seleccionando las más importantes, publicaremos íntegras, o en regestos extensos, las que se refieren a primeras figuras, papas, sabios, etc., como por ejemplo: Alfonso de Borja, Felipe de Malla, Martín de Alpartil, etc., para contribuir a dar a conocer con más detalles la vida de estas mismas personalidades, o, con simples noticias, las de otros desconocidos hasta nuestros días, pero que también contribuyeron, dentro de su esfera, a la obra civilizadora a que los destinara la Providencia.

I. ALFONSO DE BORJA (CALIXTO III)

En el trabajo que hemos citado, pág. 201, dábamos algunas notas biográficas de este papa tomándolas de Zurita (2), Villanueva (3), Altisent (4) y Sanchis Sivera (5) y que documentalmente podemos ahora probar.

Decíamos que el año 1411 tomaba posesión de un canonicato de Lérida. En efecto, el documento que vamos a transcribir nos dice que el 9 de julio de este año, siendo ya Alfonso de Borja doctor de decretos y lector de Derecho canónico en la Universidad de Lérida, se le reservó el canonicato de esta ciudad que

(1) *Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III* en *ANALÉCTA SACRA TARRACONENSIA*, 3 (1927), 192-330 y en tiraje aparte.

(2) ZURITA, JERÓNIMO, *Anales de la Corona de Aragón*, vol. III-IV. Zaragoza, 1610.

(3) VILLANUEVA, *Viage*, etc., IV, 108, y XVI.

(4) ALTISENT, JUAN BTA., *Alonso de Borja en Lérida*. Lérida, 1924.

(5) SANCHIS Y SIVERA, J., *El obispo de Valencia don Alfonso de Borja. Calixto III* (1429-58) en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 88 (1926), 241-313.

había de vacar por haber sido nombrado su posesor, D. Julián de Loba, canónigo de Mallorca, y que se le impuso la obligación de enseñar durante cinco años Derecho canónico en la referida Universidad.

El obispo de Orense, con D. Bernardo Fort y un oficial de Tarragona, fueron nombrados ejecutores de dicha gracia.

Arch. Vat., Reg. Avin. 336 f. 216

San Mateo, 9 julio 1411

Dilecto filio Alfonso de Borga, clerico Valentin. dio., decretorum doctori, salutem, etc. Litterarum scientia, vite ac morum honestas aliaque probitatis et virtutum merita super quibus apud nos fidedignorum comendaris testimonio, nos inducunt ut tibi reddamur ad gratiam liberales. Nuper siquidem do. fo. magistro Juliano de Loba, canonico ecclesie Maioricens., clerico Camere Apostolice per nostras diversas litteras de canonicatu et prebenda tunc vacantibus providimus necnon de prepositura ipsius ecclesie que tunc certo modo vacare sperabatur mandavimus provideri, volentes inter cetera quod idem Julianus, qui capellanus et familiaris comensalis noster et litterarum apostolicarum abbreviator et scriptor existit, quam primum dictarum litterarum vigore canonicatum et prebendam ac preposituram predictas foret pacifice assecutus Ilerden., Vicen., et Tirasonen. ecclesiarum canonicatus et prebendas, quos tunc temporis obtinebat, prout obtinet, quos ex tunc vacare decrevimus, omnino dimittere teneretur, prout in eisdem litteris plenius continetur. Cum itaque propterea dicti canonicatus et prebenda ecclesie Ilerden. vacare sperentur, nos volentes tibi [f. 210 v] qui, ut aseris, studio Ilerden. in iure canonico ordinarie legis, premissorum meritorum tuorum intuitu gratiam facere specialem, canonicatum et prebendam ecclesie Ilerden. predictos, quorum fructus, redditus et prov. illos pro tempore obtinenti et in eadem ecclesia Ilerden. non residenti ultra 30 flor. auri de Aragonia, ut etiam asseris, non valent communiter annuatim cum illos premissis vel alio quovis modo preterquam per ipsius Iuliani obitum vacare contigerit, conferendos tibi cum plenitudine iuris canonici ac omnibus iuribus et pertinentiis suis etiam si dispositioni apostolice specialiter reservati existant donationi apostolice reservamus districtius inhibentes vi. fri. nro. epo. et dis. fis. capitulo Ilerdensi ac illi vel illis ad quem, vel ad quos in eadem ecclesia Ilerden. canonicatum et prebendarum collatio, provisio, presentatio seu quevis alia dispositio pertinet communiter vel divisim ne de huiusmodi canonicatu et prebenda contra reservationem nostram huiusmodi disponere quoquo modo presumeret ac decernentes ex nunc irritum et inane si secus super his a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter contigerit attemptari. Non obstantibus quibuscumque statutis et consuetudinibus dicte ecclesie Ilerden. contrariis iuramento confirmatione apostolica vel quocumque firmitate alia roboratis, seu si aliqui apostolica vel alia quavis auctoritate in eadem ecclesia Ilerden. in canonicos sint recepti vel ut recipiantur insistant. Aut si super provisionibus sibi faciendis de canonicatibus et prebendis ipsius ecclesie Ilerden. speciales litteras impetrarint, etiam si per eas ad inhibitionem, reservationem et decretum vel alias quomodolibet sit processum, quibus omnibus in assecutione canonicatus et prebende ecclesie Ilerden. predictorum te volumus anteferri, sed nulum per hoc eis quoad assecutionem canonicatum et prebendarum aut bene-

ficiorum aliorum preiudicium generari seu eisdem episcopo et capitulo vel quibusvis aliis communiter vel divisim a dicta sede existat quod ad receptionem vel provisionem alicuius minime teneantur et ad id compelli non possint, quodque de canonicatibus et prebendis dicte eccl. Ilerden. vel aliis beneficiis ecclesiasticis ad eorum collationem provisionem, presentationem seu quamvis aliam dispositionem coniunctim vel separatim expectantem nulli valeat provideri per litteras apostolicas, non facientes plenam et expressam de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem et qualibet alia dicte sedis indulgentia generali vel speciali, cuiuscumque tenoris existat, per quam presentibus non expressam vel totaliter non insertam effectus huiusmodi gratia impediri valeat quomodolibet vel differri [f. 217] et de quo cuiusque toto tenore habenda sit in nostris litteris mentio specialis. Aut si presens non fueris ad prestandum de observandis statutis et consuetudinibus ipsius ecclesie Ilerden. solitum iuramentum, dummodo in absentia tua per procuratorem ydoneum et cum ad ecclesiam ipsam accesseris corporaliter illud prestes. Volumus autem quod quam primum vigore presentium canonicatum et prebendam ecclesie Ilerden. predictos fueris pacifice assecutus, in studio predicto iura canonica per quinquennium legere tenearis. Nulli ergo, etc.

Dat. apud sanctum Matheum, Dertusen. Dioc., vii. idus iulii, anno de cimo septimo.

In eodem modo venerabili fratri episcopo Auriensi., et dilectis filiis Bernardo Fortis, Canonico Segobricen., ac officiali Terraconen., salt. etc. Litterarum scientia etc. Dat. ut supra.

Expedita v. Kal. Augusti. a. xvii. — A. de Campis.

Lo que aún no habíamos visto mencionado es el que Alfonso Borja hubiese sido párroco de Montoyr (Mallorca). El nombramiento es del 18 de marzo de 1413, como lo prueba la siguiente bula.

Arch. Vat., Reg. Avin. 340 f. 627

Tortosa, 18 marzo 1413

XII. XIII. Do. fo. Alfonso de Borgia, can. Ilerden., decretorum doctori, salutem etc. Litterarum scientia, vite ac morum honestas aliaque laudabilia probitatis et virtutum merita etc. Cum itaque d. f. Garsias de Turribus, rector parrochialis eccl. de Montoyr, Maioricens. dioc., familiaris noster, cupiat... in aliquo ex ordinibus approbatus... Domino famulari, et propterea ipsa parrochialis eccl... vacare speretur, Nos volentes tibi, qui, ut asseris, etiam in legibus licenciatus existis... gratiam facere specialem, dictam parrochiale eccl., cuius fructus... in ea non residenti, ultra 84 libras monete regalium Valentin... non valent... conferendam tibi reservavimus... Non obstantibus... quod canonicatum et prebendam eccl. Ilerden. nosceris obtinere. Nulli etc.

Dat. Dertuse, xv. Kalend. april. a. xix. (1413).

In eodem modo, ven. fri. Episcopo Auriensi, et dis. fis. decano Ilerden. ac archidiacono Maioricens. ecclesiarum, salutem etc. Litterarum scientia etc. Dat. ut supra.

Expedita vii. id. novembr. a. xx. — A. de Campis.

El 12 de octubre del mismo 1413 se obligó a pagar 80 libras a la Cámara apostólica por la primera annata, dándosele el título de doctor en ambos derechos. Esta obligación contraída no pudo ser satisfecha por no haber recibido fruto alguno de este beneficio y se le prorrogó la solución el 30 de abril del año 1414.

Arch. Vat., Reg. Avin. 342 f. 268

12 octubre 1413

In nomine Domini. Amen. Anno a nativitate Domini m.cccc.xiii, indictione vi^a. die vero xii. mensis octobris pont. sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Benedicti, divina providencia pape XIII, anno vicesimo. In presentia Ven. et circumspecti viri domini Juliani de Loba can. et prepositi Maioricens. camere apostolice clerici ac Reverendissimorum patrum dom. Ludovici Maioricens. epi. camerarii et Francisci epi. Barchinonen. thesaurarii dicti domini nostri pape in remotis agentium dominus Alfonsus de Borgia, utriusque iuris doctor, cui providetur de parrochiali ecclesia de Montoir Maioricens. Diocesis obligavit solvere camere apostolice pro prima annata fructuum dicte parrochialis ecclesie lxxx. libras Maioricens., videlicet medietatem in festo Assumptionis beate Marie proxime futuro et etiam medietatem in festo Resurrectionis Domini ex tunc subsecuturo cum sententiis et clausulis consuetis ut in forma presentibus domino Petro Martini de Loba rectori de Garano et Bernardo Costa clerico, Barchinonen. et Elnen. Dioc.

En el margen izquierdo

Die ultima aprilis anni 1414, quia non receperat fructus, cum fuerit per fratrem Garsiam de Turribus seu cameram apostolicam recepti, dominus Julianus sibi prorogavit usque ad festum resurrectionis de proxime futurorum etc. ad solvendum medietatem, et ad aliam medietatem usque ad festum natalis Domini ex tunc subsecuturum, in forma.

El 1413 le da el papa solamente el título de provisor en una comisión sobre un asunto tratado por Borja.

Arch. Vat., Reg. Avin. 340 f. 23 v.

Tortosa, 28 marzo 1413

(a) Do. fo. Fran^{co}. Tovia, can. Ilerden. salutem, etc. "Nuper ad audientiam" nostram pervenit, quod Petrus Romani, canonicus Ilerden. et rector parrochialis eccl. de Batea, Dertusen. D., spiritu diabolico instigante, quandam puellam virginem defloravit, propter quod dilectus filius Alfonsus de Boria, officialis Ilerden., contra dictum Petrum ipsum carceribus mancipando ad nonnullos actus, citra tamen conclusionem, processit. Nos itaque volentes super his ministrari facere iustitie complementum, ex certis causis ani-

(a) Cuando señalamos con comillas las tres primeras palabras queremos indicar que por ser muy largo el formulario prescindimos de él, y para no tener que separar casi cada palabra con los tres puntos indicadores de la supresión de fórmulas damos el texto todo seguido.

num nostram moventibus, in hac parte causam huiusmodi ad nos ex certa scientia advocantes, discretioni tue, de qua in his et aliis in Domino fiduciam gerimus specialem, per apost. scripta committimus et mandamus, quatinus vocatis dicto Petro et aliis qui de iure fuerint evocandi, habitisque in huiusmodi causa per dictum officalem servatis processibus, super premissis inquiras, auctoritate nostra, diligentius veritatem, et si per inquisitionem huiusmodi premissa reppereris fore vera, eundem Petrum canonicatu et prebenda ecc. Ilerden. ac parrochiali ecclesia predicta, eadem auctoritate, sententialiter prives et amoveas penitus ab eisdem et alias contra ipsum procedas, eumque corrigas et punias, prout de iure fuerit faciendum.

Dat. Dertuse, v. Kal. aprilis, a. xix.

En 1414 continúa siendo provisor, como lo prueba la bula siguiente.

Arch. Vat., Reg. Avin. 344 f. 788

Tortosa, 11 enero 1414

Do. fo. Alfonso de Boria, can. et officiali Ilerdensi, salutem etc. "Dudum pro parte dil. filiorum Bernardi de Colle et Petri de Colle, civium Ilerden., nobis exposito quod orta inter eos et Franciscum de Bosco ac Franciscum Basseti et Berengarium Columbi, decretorum doctores, concives eorundem, executores testamenti quondam Elisendis, Petri Serra relictæ vidue Ilerden., Bernardi et Petri predictorum matertere, super bonis que fuerunt dicte Elisendis materia questionis, et ad evitandum dissensiones, mediante carissimo in Christo filio nostro Ferdinando, rege Aragonum illustri, fuerat in Bernardum de Olzinellis et Johannem de Bosco cives Ilerdenses, in arbitros compromissum, tamen proferre sententiam distulerunt, in Bernardi de Colle et Petri preiudicium, nos officiali Ilerdensi, cuius proprio nomine non expresso dedimus litteris in mandatis ut, si ita esset, dictos Bernardum de Ulzinellis et Johannem arbitros ad proferendum, infra tempus in compromissum expressum, equum arbitrium moneret et compelleret. Et deinde pro parte Bernardi de Colle et Petri nobis etiam exposito quod tu ad executionem procedens moneri mandaveras, et Johannes arbitrer a civitate Ilerden. se absentaret ultima die temporis supradicti, tu et dictus Bernardus de Ulzinellis prefatum iudicium proferre volentes, de consilio Johannis de Castellis, decani ecclesie Ilerden., arbitrium protuleratis, sed idem Franciscus de Bosco ab arbitrio ad sedem apostolicam appellaverat quod compromissum huiusmodi facere, iuxta voluntatem dicte Elisendis, minime poterant. Nos do. fo. Francisco Tovia, canonico, dedimus litteris in mandatis ut, si sibi constaret voluntatem predictam ex compromisso enormiter fuisse lesam, eundem Franciscum de Bosco adversus compromissum in integrum restituendum esse decerneret. Et postmodum pro parte Bernardi de Colle et Petri etiam nobis exposito quod F. de Tovia ad nonnullos actus processerat, Nos Otthoni de Montecatheno, archidiacono de Rippacurcia in eccl. Ilerdensi, dedimus litteris in mandatis ut, si ita esset, dictum Franciscum de Bosco ad observationem arbitrii per censuram ecclesiasticam compelleret. Et tandem pro parte dicti Francisci de Bosco petitio continebat quod prefatus archidiaconus ad executionem procedens, licet idem Franciscus de Bosco suspiciones adversus eundem archidiaconum dedisset, ta-

men archidiaconus, reputans caussa suspicionis frivola, prefatum F. sub excommunicationis pena moneri mandavit ut, infra alium terminum, arbitrio pareret, idemque F. de Bosco ad sedem apostolicam appellavit, sed nichilominus archidiaconus Franciscum fecit excommunicatum nunciari, Nos Berengario Gilaberti, canonico dicte eccl. Ilerdensis commissimus ut causam infirmare aut confirmare curaret, qui declaravit archidiaconum bene fuisse processum. Quare pro parte Bernardi de Colle et Petri nobis fuit supplicatum ut cum archidiaconus ad partes transtulerit se remotas arbitrium faceremus robur debitum obtinere. Quo circa discretioni tue mandamus quatinus prefatum arbitrium facias inviolabiliter observari.

Dat. Dertuse, iii. idus ianuarii a. xx.

Expedita, ii. id. ianuarii a. xx. — A. de Campis.

Otra comisión le encarga el papa, en Tortosa, el 28 febrero 1414.

Arch. Vat., Reg. Avin. 344 f. 690

Tortosa, 28 febrero 1414

Do. fo. Alfonso de Boria, canonico Ilerdensi, salutem etc. "Sincere devotionis affectus" quem dilecti filii Franciscus Ferriol, laicus, habitator ville nuncupate de Xativa, dio. Valentin., et Jacobus Rollan, civis Valentin. ad nos gerunt promeretur ut petitionibus ipsorum annuamus. Exhibita pro parte ipsorum petitio continebat quod quondam Franciscus Dexea, habitator dicte ville, condens testamentum voluit quod, solutis debitis et legatis, omnia alia bona sua in pias causas per tres, quos tunc nominavit, et post illarum obitum alias tres eligendas personas de genere suo et duos iuratos ville de Ontinyen dicte dioc. inter quasdam personas de genere suo distribui voluit. Deinde post obitum dicti testatoris, quondam Bartholomeo Dexea, uno ex tribus administratoribus vita functo, Franciscus Ferriol et Jacobus predicti dictos iuratos ad conveniendum cum eis in dicta Xativa vocarunt; ipsi tamen ad hoc convenire distulerunt, propte quod ipsi F. et Jac. dilectum filium Jacobum Felig, ord. fr. predicatorum professorem et de genere testatoris in tertium administratorem elegerunt, ipsi tamen iurati quemdam alium tertium in coadministratorem Francisci et Jacobi elegerunt. Nos discretioni tue mandamus, quatinus, si est ita, electionem de Jacobo Felig, auctoritate nostra, ratifices et confirmes.

Dat. Dertuse, ii. Kalend. april., a. xx.

Expedita, vi. id. August., a. xx. — A. de Campis.

El Sr. Sanchis (Boletín, etc., p. 257) expone los deseos del rey Alfonso V de que nuestro Borja fuese canónigo de Valencia, sin que éste pudiese lograr otra cosa que la parroquia de San Nicolás, de la que se posesionó el 20 de julio de 1419. Pues bien, al cabo de cuatro años no había pagado aún la annata que, por el tiempo que estuvo vacante, aducudaba a la Cánara apostólica.

Arch. Vat., Arm. XXIX, n. 7, f. 168

Roma, 2 marzo 1423

Universis etc. Ludovicus, etc. Ad universiatem etc. quod intellecta mole gravaminum pro parte domini Alfonsi de Boria, curati parrochialis eccle-

sie s. Nicolai civitatis Valentin., provincie Taracone, coram nobis exposita que ipsum ad solvendum id in quo camere apostolice ratione vacantis dicte parrochialis ecclesie sub certis penis et sententiis ac termino nondum elapso tenebatur, prout tenetur, efficaciter obligatus reddunt verissimiliter impotentem, auctoritate etc. terminum faciendi solutionem huiusmodi usque ad festum Omnium Sanctorum proxime futurorum prorogamus, etc.

Dat. Rome apud s. Petrum, die secunda mensis martii, anno a nativitate Domini 1423, indict. i., pont. a. vi. — R. Anclou.

Al mandar el papa Martín V a Aragón el Card. Foix como Legado para terminar el cisma, vacaba la iglesia de Valencia, por haber fallecido el obispo Hugo de Llupiá y Bages el 1 de abril de 1427, y entre las facultades que da al cardenal se cuenta la de proveer dicha sede.

Arch. Vat., Reg. Vat. 351 f. 100 v

Roma, 29 febrero 1429

Martinus, etc. [do. fo. Petro tit. S. Stephani] in regno Aragonum ac omnibus aliis partibus insulis... Legato, salutem etc. Inter sollicitudines varias de quibus assidue premimur illa potissime pulsatur et excitat mentem nostram ut circa statum ecclesiarum... cure nostre divina providentia commissorum ne in spiritualibus et temporalibus detrimenta sustineant... sollicitis studiis intendamus... Dudum siquidem bo. me. Hugone episcopo Valentin. regimen Valentin. eccl. presidente... provisionem ipsius eccl. ordinationi et dispositioni nostre duximus... reservandam... Cum itaque postmodum dicta eccl. per ipsius Hugonis episcopi obitum... sit ad presens pastoris solacio destituta... Nos cupientes eidem eccl. Valentin... de pastore aut alias gubernatore secundum cor nostrum utile et ydoneum... provideri, circumspeditione tue... de aliqua persona nobis et dicte Romane eccl. fidei et devota quam per diligentem informationem per te de eius meritis et ydoneitate faciendam ad ipsius Valentin. ecclesie regimen et administrationem utilem et ydoneam fore reppereris eidem eccl. Valentin. auctoritate apostolica providendi... plenam... concedimus facultatem...

Dat. Rome apud sanctos Apostolos, v. kalend. februarii, pont. a. xii. (1429). — Jo. de Mota.

La legación esta vez fué provechosa para la paz y unidad de la Iglesia, y el Cardenal Legado, en virtud de la anterior autorización, nombró obispo de Valencia al principal promotor de la unión D. Alfonso de Borja. El nombramiento databa del 20 de agosto del mismo 1429 y el 26 del mismo mes expedía el papa la siguiente bula, aprobándolo.

Reg. Vat. 356 f. 64

Ferentino, 26 agosto 1429

Martinus, etc. do. fo. Alfonso, electo Valentin. salutem, etc.

Apostolatus officium... nobis ex alto commissum quo ecclesiarum omnium regimini presidemus utiliter exequi, coadiuvante Domino, cupientes solliciti reddimur et solertes, ut cum de ipsarum regiminibus agitur committendis, tales eis pastores preficere studeamus qui commissum sibi gregem

dominicum sciant, non solum doctrina verbi, sed exemplo boni operis informare, commissasque sibi ecclesias in statu pacifico et tranquillo velint et valeant, duce Domino, salubriter regere et feliciter gubernare. Dudum siquidem bo. me. Hugone episcopo Valentin. regimini ecclesie Valentin. presidente... provisionem ipsius ecclesie ordinationi et dispositioni nostre duximus ea vice specialiter reservandam... Postmodum vero prefata eccl. per obitum ipsius Hugonis... pastoris solatium destituta, Nos vacatione huiusmodi... intellecta, ad provisionem ipsius eccl. celerem et felicem... sollicitis studiis intendentes, post deliberationem quam... cum fratribus nostris habuimus diligentem, demum ad te, utriusque iuris doctorem et in sacerdotio constitutum, cuius de vite mundicia, honestate morum, spiritualium providentia et temporalium circumspectione... apud nos fidedigna testimonia perhibentur, direximus oculos nostre mentis, quibus omnibus attenta meditatione pensantes de persona tua... eidem eccl. Valentin... providemus, teque illi preficimus in episcopum et pastorem, curam et administrationem ipsius eccl. tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo... Iugum igitur Domini tuis impositum humeris prompta devotione suscipiens, curam et administrationem predictas sic exercere studeas sollicite, fideliter et prudenter quod ipsa eccl. gubernatori provido et fructuoso administratori gaudeat se commissam, tuque preter eterne retributionis premium nostram et dicte sedis benedictionem et gratiam exinde uberius consequi merearis.

Dat. Ferentini, vii. kalend. septembr. pont. a. duodecimo.

Registrata Gratis de mandato dom. nri. pape. Poggius.

El mismo día expedía otras al Cabildo, al clero y al pueblo de Valencia, exhortándoles a que lo reconocieran como padre y pastor; al arzobispo de Tarragona, por ser Valencia sufragánea de Tarragona, y al rey Alfonso V de Aragón, recomendándole el nuevo obispo (Reg. citado, f. 64 v).

Las gracias que podía conceder el Cardenal Legado no se limitaron a ésta. El rey y la reina presentaron al sobredicho Legado una lista de personas para que les concediese gracias y dispensas. El rey pidió para setenta, y se valió de nuestro Borja y la reina para veintisiete, seguramente por el mismo medio. Y el Cardenal las mandaba a la Cámara apostólica para que las extendieran y registraran.

Arch. Vat., Arm. XXIX, 13 f. 64-7.

28 agosto 1428

Reverendo in Christo patri domino. Camerani apostolicam regenti et egregiis viris eiusdem Camere clericis. (*Sigue la lista de las 70 personas*). Presentatus fuit presens rotulus continens in se lxx^{ta}. nominationes ex parte prefati domini Regis per reverendum in Christo patrem dominum Alfonsum, episcopum Valentin., Reverendissimo patri domino Cardinali de Fuxo, apostolice sedis legato, die xxviii. augusti Dertuse anno nativitatis Domini m.cccc.xxviii.

No fué tan fácil la provisión de Gil Muñoz (Clemente VIII). Se convino con el comisario regio Alfonso de Borja y el Cardenal Legado nombrarle obispo de Mallorca, y después de haber consentido el papa y haber expedido las bulas el 26 de agosto (VILLANUEVA, XXII. 61), el rey prefirió que fuese nombrado Galcerán Albert, monje de Ripoll. A la súplica del Cardenal Legado contesta el papa que no puede acceder a ello.

Arch. Vat., Reg. Vat. 359 f. 54 v.

Roma, [8 noviembre] 1429.

Martinus, etc. Do. fo. Petro tit. S. Stephani in Celio Monte, presb. card., apostolice sedis legato, salutem etc. Recepimus tuas litteras quibus significas nobis voluntatem carissimi in Christo filii nostri Alfonsi, regis Aragonum illustris, esse, prout etiam ipse nobis scribit, quod ecclesie Maioricensi provideatur de persona fratris Galcerandi Alberti, et propterea postulat tibi super eo mitti facultatem. Nos in his litteris non nihil admirati sumus mutationem voluntatis regie. Nam tua circumspectio, ut nosti, a principio quo facta Paniscolen. concordata sunt scripsit nobis, prout etiam tunc d. f. Alfonsus de Borgia, regis in ea re et tuus commissarius, nobis per plures litteras intimavit quod ecclesie Maioricensi preficeretur Egidius Munionis, electi nunc Maioricensis, cum ita conclusum et conventum, inter cetera, esset, et ita procederet ex voluntate regis, cui cupientes in ea re complacere, permoti tuis et Alfonsi litteris tibi facultatem transmisimus providendi ecclesie Maioricensi de persona Egidii prefati. Insuper nos quoque eodem tempore ad cautelam, ne si, quod accidit, littere facultatis perderentur in via posset negligentia imputari, providimus ipsi ecclesie de persona prefati Egidii, eique demum ut episcopo Maioricensi scripsimus. Non misimus autem litteras nostre provisionis quia premiseramus facultatem, quam sperabamus te subito recepturum. Mutare ergo nunc propositum et rem tam mature factam et publicatam pervertere esset non solum levitatis et inconstantie, sed etiam infamie et dedecoris nostri atque etiam tui, cuius littere fuerunt causa facultatis tibi concesse et nostre promotionis. Igitur, cum ob defectum facultatis quam audivimus una cum nuntio in mari submersam non processeris ad provisionem illam, mittimus nunc tibi bullas nostre provisionis ut eas ipsi Egidio electo tradas et consignes hortarisque ad ecclesie receptionem pro honore nostro. Hoc etiam confidimus placere regie serenitati cuius gravitas et prudentia exposcit ut perseveret in iis que per te et eius commissarium scripta fuerunt esse conclusa, ne sententiam mutando culpam mobilitatis incurrat.

Dat. Rome [a. xii.].

Al mismo rey Alfonso, que también le escribió en el mismo sentido, representa el papa la imposibilidad de complacerle, por haber ya procedido al nombramiento del referido Gil en consistorio público (6).

Arch. Vat., Reg. Vat. 359 f. 55

Roma, [8 noviembre] 1429

(6) Publicada en *Annales ecclesiastici* de BARONIO, RAYNALDI y LARDECHT, Paris, Friburgo, Bar-le-Duc, 1887, tom. 28, p. 69. En la misma página hay un pequeño resumen del documento que publicamos a continuación de éste.

Martinus etc. Carissimo in Christo filio Alfonso regi Aragonum illustri, salutem etc. Recepinus litteras tue serenitatis et etiam di. fi. nostri Petri tit. s. Stephani in Celiomonte presbiteri card... petentes ut mitteremus ipsi Legato facultatem providendi eccl. Maioricensi de persona fratris Galcerandi Alberti, quibus lectis non nihil admirati sumus, non solum nos, sed etiam collegium ven. fratrum nostrorum S. Romane eccl. cardinalium. Nam olim ipse Legatus et d. tunc f. Alfonsus de Borgia, specialis commissarius tuus in factis Paniscole scripserunt per plures litteras nobis et etiam aliis in ipso principio quo facta Paniscolen. concordata sunt, inter cetera, promissum et conventum fuisse, et ita tue voluntatis et beneplaciti esse, ut eccl. Maioricensi provideretur de persona Egidii Munionis, electi nunc Maioricensis. Igitur nos, ut conventa per tuum commissarium adimplerentur... ipsi Legato facultatem misimus ipsi eccl. de persona prefati Egidii providendi, ac etiam tunc ad maiorem cautelam, ne si forsán facultas illa perderetur in via, quod et accidisse dicitur, posset ad negligentiam... imputari, providimus in consistorio dicte eccl. de ipso Egidio... Mutare ergo nunc... propositum... esset... dedecoris nostri... Et propterea cum facultatem illam audierimus una cum nuntio in mari submersam, ex quo Legatus ad provisionem non processit, mittimus eidem Legato bullas dicte provisionis, quas dari et consignari volumus ipsi electo, ut possessionem ipsius eccl. capiat. In quo velis ei favorem tue serenitatis benivolum impertiri propter honorem nostrum ac tuum...

Dat. Rome [a. xii.].

Y como que nuestro Borja había escrito al papa que la voluntad del rey era proveer Mallorca a favor de Muñoz, escribe también Martín V al obispo de Valencia para que exhorte al rey a respetar lo acordado.

Arch. Vat., Reg. Vat. 359 f. 56

Roma, 8 noviembre 1429

Vener. fratri Alfonso epis. Valentin., salutem etc. Miramur satis quod cum dudum post conclusionem factam cum illis de Paniscola, d. f. noster Petrus tit. s. Stephani in Celiomonte presb. card... scripserit nobis: tu vero non solum scripseris, sed per plures litteras replicaris concordatum esse inter vos et conventum, et ita placere regie celsitudini, ut de persona tunc Egidii Munionis provideretur eccl. Maioricensi... Nunc regia serenitas petat a nobis ut ipsi Legato mittamus facultatem providendi ipsi eccl. de persona fratris Galcerandi Alberto. Ideo cum facultas per nos destinata dicatur esse deperdita in mari, mittimus ad Legatum bullas provisionis nostre... Intendimus enim, pro honoris nostri debito, concordata et conventa servare. Velis igitur pro honore tuo, et etiam regio, ne aut tu vana scripsisse, aut rex in tanta re videamini mutare propositum, hortari serenitatem regiam ut acquiescat in eo quod semel est conclusum et factum secundum beneplacitum voluntatis sue. Ad te quidem spectat, et ad famam tuam dare operam cum effectu ut que sunt per tuam diligentiam conclusa et scripta firma permaneant.

Dat. ut supra.

Aunque sin data, seguramente es posterior a las tres anteriores la siguiente carta, contestación a otra del Cardenal Legado en la que probablemente habría escrito que el nombramiento de Galcerán lo había hecho en virtud de comisión pontificia. Martín V asegura que los dos secretarios que con él estaban no escribieron tal facultad, y que, si lo hizo el difunto M. de Escribanis, no recuerda haberle dado orden de hacerlo.

Arch. Vat., Reg. Vat. 359 f. 58

Roma, 1429

Do. fo. Petro tit. s. Stephani in Celiomonte pbro. card., apost. Sedis Legato, salutem, etc. Recepimus binas a te litteras scriptas Dertuse: alteras die xvii. octobris in quibus erant copie duorum brevium, alteras vero die xviii. Quo ad priores litteras scias fuisse nobiscum Ferentini tres secretarios, quorum Cincius et Poggius asserunt se illa brevia non scripsisse: Melchior de Scribanis, qui erat tertius et iunior, defunctus est, et is forsan illa scripsit, sed nos non meminimus eidem talia commisisse. In secundis litteris videmus te multum mirari de litteris per nos scriptis carissimo in Christo filio nostro regi Castelle illustri. Sed nequaquam te mirari decet... Erant eodem tempore et littere ex plurimis locis que narrabant carissimum in Christo filium nostrum Alfonsum, regem Aragonum illustrem, ducere exercitum contra prefatum Castelle regem, et te una cum eo proficisci. Et hanc tuam profectionem diversi diverse interpretabantur, dicebaturque a multis te ire in favorem regis Aragonum. Ex quo etiam d. f. nr. Johannes, card. Rothomagen., motus summo amore quo afficitur ad honorem tuum tibi super ea re scripsit, dicens a multis profectionem tuam culpari. Nos nihil certum sciebamus... verentes ne rex in hoc se reputaret offensum... scripsimus ei, cum negotia Paniscole nondum essent conclusa, preter intentionem nostram illud tuum iter esse... Sed debuisset tua circumspectio nos certos reddere de accessu tuo ad informationem nostram... que ita nunc laudavissemus, prout nunc re cognita laudamus. Gratissimum enim est nobis te illuc accessisse propter bonum fructum quem scribis esse consecutum... De ecclesia Valentin. gratum est nobis quicquid fecisti, et hec et reliqua per te gesta summe placent, postquam est satisfactum plene regie voluntati...

Datum Rome [a. xii.].

El papa concede al obispo de Valencia poder arrendar los frutos de su mensa episcopal durante tres años.

Arch. Vat. 356 f. 54

Roma, 1 abril 1430

Martinus etc. Ven.¹ fratri Alfonso ep. Valentin., salt, etc. Personam tuam nobis et apostolice sedi devotam... paterna benivolentia prosequentes illa tibi libenter concedimus que tuis commoditatibus fore conspicimus oportuna. Tuis itaque supplicationibus inclinati, tibi, ut usque ad triennium a data presentium computandum, omnes et singulos fructus... ad mensam tuam episcopalem Valentin. quomodolibet pertinentes quibusvis personis... cum quibus tuam et dicte mense conditionem efficere poteris meliorem, arrendandi, locandi et ad firmam concedendi... auctoritate presentium licentiam elargimur. Et insuper tibi et eisdem personis eadem auctoritate con-

cedimus quod arrendationes, locationes et concessiones huiusmodi per cessum vel decessum tuum, seu alias quovis modo, non expirent. Non obstantibus etc.

Dat. Rome, apud sanctos Apostolos, kalend. april., pont. nostri anno tertidecimo.

Gratis de mandato domini nostri pape. — Poggius.

Son conocidas ya las circunstancias en que fué nombrado cardenal D. Alfonso de Borja por su eficaz intervención en la paz que pactó entre Alfonso V de Aragón y Nápoles y el Legado de Eugenio IV, así como el día de su promoción, 2 de mayo de 1444, pero no por eso creemos inútil publicar aquí el documento.

Arch. Vat., Oblig. et Solut. 72 f. 31

Die sabati vi. non. maii s. d. n. pontificatus sui anno xiiii°. in consistorio secreto assumpsit reverend. dom. Alfonsum episcopum Valentinum in sancte Romane ecclesie Cardinalem. Voluitque idem d. n. quod non obstanti titulo dicti cardinalatus preesset ecclesie Valentine, ac illius episcopus remaneret, eamque teneret et regeret, prout apparet per cedullam subscriptam per R. p. dominum Cardinalem Morinen., ut est moris.

Die mercurii iii. kalend. Augusti s. d. n. ad relationem dom. Cardinalis Morinensis assignavit Reverendiss. dom. Alfonso card. Valentin. in titulum sui cardinalatus ecclesiam sanctorum iiii^{or}. Coronatorum de Urbe.

II. FELIPE DE MALLA

La Enciclopedia Espasa, que inserta tantas biografías de personalidades contemporáneas que el tiempo discutirá, no publica siquiera dos líneas sobre este personaje.

Aunque no abunde la bibliografía sobre Malla, para llenar un artículo de enciclopedia bastaba hojear la *Typographia española* de MÉNDEZ que cita el libro *Memorial del pecador remut* (1), en el que se da a nuestro Fe-

(1) Todos los tratadistas de bibliografía describen este libro: HAIN, L., *Repertorium bibliographicum in quo*, etc., Stuttgart y París, 1831, vol. II, n. 10548. — BRUNET, J. CH., *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*, tomo III, París, 1862, p. 1343. — GRAESSE, J. G. Th., *Trésor de livres rares et précieux ou nouveau dictionnaire bibliographique*, Dresde, 1863, p. 353. — COPINGER, *Supplement to Hains Repertorium bibliographicum*, Londres, 1895, n. 3783. — HAEBLER, C., *Bibliografía ibérica del siglo xv*, Leipzig y La Haya, 1903, p. 186, ns. 389 y 390, y en la segunda parte, Leipzig y La Haya, 1917, p. 113.

Discutíase si la primera edición del *Memorial* era de Gerona de 1483 porque el editor Vendrell figura poco tiempo después en Barcelona, pero Haebler da por seguro que de las prensas de Gerona salió dicho libro el año citado. En su *Typographie Ibérique du quinzième siècle*, Leipzig y La Haya, 1902, n. 39, reproduce la última página de esta edición y en el n. 113 la primera página de la edición de Rossenbach, Barcelona, 1495.

Un manuscrito del siglo xv de esta obra se conserva en la Biblioteca de Cataluña. Es el n. 465 del catálogo (Cfr. *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 3 (1916) 32). Tiene

lipe el título de "mestre en arts e sacra theologia, canonge e ardiaca del Penedes en la sancta Seu de Barcelona", o el *Diccionario* de Torres Amat (2), si es que el encargado de esta papeleta desconocía el trabajo de Bofarull sobre nuestro biografiado (3), ya que no pretendemos que estuviera al corriente del libro de Finke (4) que seguramente es posterior a la redacción de los artículos de la letra M de la referida Enciclopedia.

Especialmente el mencionado trabajo de Bofarull es una contribución importante a la biografía de Malla, pero sólo a partir de 1415 y hasta su muerte. Para esta época el rico Archivo de la Corona de Aragón le proporcionó abundantes documentos que permiten seguir paso a paso la actividad diplomática de nuestro canónigo. En cambio, para los años anteriores, Bofarull no aporta ni un solo documento (5). Por esto creemos pueden tener mayor interés los que vamos a transcribir que en su mayor parte se refieren a este período.

Olivar (6), examinando una colección de sermones y discursos de Malla conservados en el ms. 416 de la Biblioteca de Cataluña, cree que permiten aquéllos afirmar la actuación de Malla como predicador desde 1408.

El 13 de octubre de 1394 era Malla maestro en artes y estudiaba teología en la Universidad de París (7), y habiéndole el Papa Benedicto XIII concedido expectativas para un canonicato y cuatro testimonios que vacasen, y cuya colación perteneciera al obispo de Mallorca, le otorga además que valgan estas gracias, tanto si vacan desde el 30 de septiembre de 1403, como si vacaren antes.

Arch. Vat., Reg. Avin. 294 f. 553

Aviñón, 13 octubre 1394

Do. fo. Philippo de Medalia, canon. Maioricens., magistro in Artibus, fam. nostro. "Grata familiaritatis et devotionis" obsequia que nobis impendere non desistis nos inducunt ut tibi reddamur ad gratiam liberales. Volen-

180 fol. de papel, con letra a dos columnas de 40 líneas por término medio. Las iniciales de los 20 capítulos son miniaturadas. Otros dos tratados de Malla, aún inéditos, se conservan en los ms. 53 y 466 de la misma Biblioteca. En el primero de los citados manuscritos, fol. 94 v.-116 v., se halla "una molt devota contemplació del preciós cors de Ihesu Crist feta per lo molt reverent mestre Felip de Malla e famós doctor en theologia estant en lo pas de la sua mort" (Cfr. *Buill.*, l. c., p. 114). El otro manuscrito n. 466 (del s. xv) contiene quince sermones y discursos en catalán y latín. De él se ha ocupado M. OLIVAR, *Parlaments en el Consistori de la Gaia Ciència*, Barcelona, 1921, 18 p. (extracto de *Quaderns d'estudi*, vol. 23, n. 18) publicando dos de dichos discursos en catalán.

(2) TORRES AMAT, F., *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, etc., Barcelona, 1836, pp. 356-57.

(3) BOFARULL Y SANS, F. DE, *Felipe de Malla y el Concilio de Constanza*. Estudio histórico biográfico, Gerona, 1882, 134 p.

(4) FINKE, H., *Acta Concilii Constanciensis*, Munster i. W., 1896-1929.

(5) Para este período Bofarull aprovecha las noticias dadas por Zurita y Torres Amat.

(6) Trabajo citado en nota 1.

(7) DENIFLE, H., *Chartularium Universitatis Parisiensis...* auxiliante TEM. CHATELAIN, Paris, 1897, IV, p. 89, pone a Malla entre los estudiantes de 1394-1452 de la provincia de Beziers "actu legenti Ethicam Aristotilis et scol. actu stud. Parisiis in facultate theol."

tes itaque tibi qui Parisius in Theologia studes et cui hodie de canonicatu ecclesie Maioricens. cum reservatione prebende ac prepositure, dignitatis personatus, administrationis vel officii ac prestimoniorum quator nuncupatorum inibi vacaturorum per alias nostras litteras providimus, premissorum obsequiorum et meritorum intuitu gratiam facere specialem, beneficia ecclesiastica cum cura vel sine cura etiam, si in ecclesia Maioricens. existant, cuius fructus 150 libr. tur. parv. non excedant ad collationem episcopi Maioricens. et capituli, si quod ii. kal. octobris a. 1403 vel ex tunc in antea vacaverint, conferendi tibi motu proprio reservamus.

Dat. Avinione iii. id. octobris a. i.

In eodem modo, dis. filiis Abbati Mon. de Regali Maioricens. Dioc. et decano ecclesie S. Petri Avinion. ac officiali Barchinon. Grata etc.

Data ut supra.

Expediit. xvi. kal. januar. a. x. — B. Fortis.

Desde el monasterio de San Víctor (Marsella) se le concede, el 6 de agosto de 1403, un canonicato y prebenda de la catedral de Barcelona, vacante por defunción de Nicolás Canellas.

Arch. Vat., Reg. Avin. 310 f. 289 v. San Víctor (Marsella), 6 agosto 1403

Do. fo. Philippo de Maylla, canon. Barchinonen, magistro in artibus, salutem etc. "Litterarum scientia, vite ac morum honestas" nos inducunt ut tibi reddamur ad gratiam liberales. Dudum siquidem omnes canonicatus familiarium nostrorum collationi nostre reservavimus. Cum itaque postmodum can. et prebenda eccl. Barchinon., per obitum Nicolai de Canellis vacare noscantur, Nos volentes tibi qui etiam bacallarius in theologia existis gratiam facere, canonicatum et prebendam predictos tibi conferimus. Non obstantibus quod quoddam perpetuum simplex beneficium quod de patronatu laicali existit, et in cuius fundatione ordinatum fuit quod illud cum alio beneficio in eadem ecclesia obtineri non posset, nosceris obtinere, quodque dudum tibi de canonicatu ecclesie Maioricens. cum reservatione prebende per diversas nostras litteras mandavimus provideri.

Dat. Massilie, apud S. Victorem, viii. id. Augusti, pont. a. x.

In eodem modo, dilectis priori S. Anne Barchinonen., et Bernardo Fortis, cano. Vicen., ac officiali Vicen., salutem etc. Litterarum scientia etc.

Dat. ut supra. Expediit. viiii. idus septembr. a. x. — B. Fortis.

El mismo Benedicto dispensa a Malla de la obligación de recibir órdenes mayores que le imponían la posesión del canonicato y prebenda de la catedral de Barcelona, a fin de que pueda leer el Libro de les Sentencias en la Universidad de París.

Arch. Vat., Reg. Avin. 320 f. 385 v. San Víctor (Marsella), 27 noviembre 1404

Do. fo. Philippo de Maylla, canon. Barchinonensi, bacallario in Theologia, salutem etc. Litterarum scientia, vite ac morum honestas, aliaque probitatis et virtutum merita super quibus apud nos fidedignorum commenda-

ris testimonio, nos inducunt ut te favore specialis gratie prosequamur. Cum itaque, sicut pro parte tua nobis fuit expositum, obtinens illos canonicatum et prebendam ecclesie Barchinonen., quos obtines, ex statutis eiusdem ecclesie canonice editis et apostolica auctoritate confirmatis, teneatur infra annum a tempore assecutionis illorum computandum ad aliquem sacrum ordinem se facere promoveri, alioquin ipsi canonicatus et prebenda vacare censeantur, tuque, ex eo quod Librum Sententiarum in studio Parisiensi legere proponis in brevi, et deinde alios scolasticos actus in Theologia ibidem exercere intendis, ut in Dei ecclesia fructum afferre valeas oportunum, comode ad aliquem sacrum ordinem promoveri non possens, nos, ut in huiusmodi proposito commodius fovearis, volentes te, qui etiam magister in artibus existis, premissorum meritorum tuorum intuitu favore prosequi gratioso, tuis in hac parte supplicationibus inclinati apostolica tibi auctoritate concedimus quod hinc ad quinquennium a data presentium computandum, ratione dictorum canonicatus et prebende, ad aliquem sacrum ordinem promoveri minime tenearis, nec ad id a quocumque invitatus valeas coartari...

Dat Massilie, apud S. Victorem, iiii. kalend. decemb. pont. a. xi.

Gratis de mandato.

El papa Luna concede a Malla el derecho de expectativa a la parroquia del Pino, de Barcelona, que vacará por haber sido nombrado sacristán de Barcelona el maestro Guillermo Carbonell.

Arch. Vat., Reg. Avin. 326 f. 477 v-8

San Víctor (Marsella), 28 abril 1407

Do. fo. Philippo de Medalia, canon. Barchinonen., bacallario in Theologia, familiari nostro, salutem etc. "Grata devotionis" obsequia que nobis hactenus impendisti nos inducunt ut tibi reddamur ad gratiam liberales. Nuper siquidem magistro Guillermo Carbonelli, sacriste eccle. Barchinonen., cappellano nostro, sacristiam eiusdem eccle. contulimus et de illa etiam providimus. Cum itaque propterea parrochialis eccle. de Pinu Barchinonen. quam primum sacristie possessionem fuerit assecutus vacare speretur. Nos volentes tibi qui etiam magister in artibus et in Theologia bacallarius formatus existis gratiam facere specialem parrochiale eccle. predictam cuius fructus non residenti ultra 350 flor. auri de Aragonia non valent annuatim, cum illa vacare contigerit, tibi reservamus. Seu quod canonicatum et prebendam dicte eccle. Barchinonen. obtines et quod dudum tibi de canonicatu eccle. Maioricens. cum reservatione prebende ac dignitatis eiusdem eccle. ac prestimoniorum ac perpetuorum beneficiorum quartos nuncupatorum in eadem dioc. Maioricens. per diversas alias nostras litteras mandavimus provideri. Volumus autem quod quam primum dictam parrochiale eccle. fueris pacifice assecutus prefate littere et processus quoad dignitatem sint cassa et irrita. Nulli ergo etc.

Dat. Massilie, apud s. Victorem., iv. kalend. maii a. xiii.

In eodem modo. dis. fis. abbati monasterii s. Cucufatis Barchinonen. dioc., et precentori Barchinonen., ac Bernardo Fortis, canon. Vicens., salutem etc. Grata devotionis etc.

Dat. ut supra.

Expedit. xvi. kalend. junii a. xiii. — H. de Spina.

Nombrado párroco del Pino de Barcelona, seguramente por renuncia o muerte de Alfonso de Tous, es dispensado de la residencia para que pueda seguir en la Universidad de París.

Arch. Vat. Reg. 330 f. 266

Saona, 3 noviembre 1407

Do. fo. Philippo de Medalia, canon. Barchinon., baccalario in Theologia, salutem etc. "Personam tuam nobis" et apostolice sedi devotam paterna benivolentia prosequentes illa tibi concedimus que tibi conspiciamus opportuna. Hinc est quod nos, tuis devotis supplicationibus inclinati, tibi qui in Artibus magister et in Theologia baccalarius formatus existis, apostolica auctoritate, tenore presentium, indulgemus, ut litterarum studio in loco ubi illud vigeat generale insistendo, aut in Romana curia residendo, fructus redditus et proventus canonicatus et prebende Barchinon., ac parrochialis eccl. beate Marie de Pinu Barchinon. ecclesiarum necnon omnium beneficiorum que in posterum obtinebis cum ea integritate percipere valeas, cotidianis distributionibus dumtaxat exceptis, cum qua illos perciperes si in ecclesia ipsa presentialiter resideres, proviso quod parrochialis eccl. debitis non fraudetur obsequiis.

Dat. Saon., iii. non. novemb., pont. a. xiv.

In eodem modo dis. fis. B. Fortis, canon. Segobricen., et Ilerden. ac Vicen. officialibus, salutem etc. Personam tuam etc.

Dat. ut supra.

Benedicto le nombra arcediano del Panadés en la iglesia catedral de Barcelona, dignidad que seguramente conservaría Malla durante toda su vida.

Arch. Vat., Reg. Avin. 332 f. 170-1

Perpiñán, 18 enero 1409

Do. fo. Philippo de Malla, archidiacono Penitensi in eccl. Barchinonen., magistro in Theologia, salutem etc. "Litterarum scientia" aliaque merita super quibus apud nos fidedigno commendaris testimonio nos inducunt ut tibi reddamur ad gratiam liberales. Dudum siquidem omnes dignitates ceteraque beneficia ecclesiastica que promovendi per nos ad cathedralium regimina obtinerent vacatura dispositioni nostre duximus reservanda. Cum itaque postmodum archidiaconatus Penitensis, in eccl. Barchinonen., quem ven. fr. noster Franciscus Barchinonen. tunc Gerunden. episcopus tempore promotionis ad eccl. Gerunden. obtinebat per munus consecrationis vacaverit et vacet, nos volentes tibi qui, ut asseris, presbiter ac etiam in artibus magister existis gratiam facere specialem, ac te, qui etiam canonicus eiusdem eccl. amplius honorare, archidiaconatum predictum, qui etiam, ut asseris, dignitas in eadem eccl. existit cuiusque fructus non residenti ultra cxxv. libras barchinonen. non valent, sic vacantem tibi conferimus. Non obstantibus quibuscumque statutis contrariis. Seu quod canonicatum et prebendam dicte eccl. ac parrochiale eccl. s. Marie de Pinu, Barchinonen., nosceris obtinere, et quod dudum tibi, ut asseris, de canonicatu eccl. Maioricens. cum reservatione prebende ac dignitatis, personatus vel officii eiusdem eccl. Maioricens. ac testimoniorum et perpetuorum beneficiorum quatuordecim nuncupatorum in eadem eccl. ac dioc. Maioricens. nec non de beneficio ecclesiastico

ad collationem episcopi Maioricens. et capituli pertinenti per diversas alias nostras litteras mandavimus providere. Volumus autem quod quam primum dictum archidiaconatum fueris pacifice assecutus prefate littere et processus et quecumque inde secuta quoad dignitatem et curatum officium sint cassa, nulliusque roboris vel momenti. Nos enim tecum ut parrochilaem eccle. et archidiaconatum predictos insimul obtinere valeas de uberioris dono gratie dispensamus, proviso quod animarum cura nullatenus negligatur. Nulli etc.

Dat. Perpiniani, Elnen. dioc., xv. kalen. februar. a. xv.

In eodem modo dis. fis. Bernardo Fortis, canon. Segobricen, et Terraconen. ac Vicen. officialibus, salutem, etc. Litterarum scientia etc.

Dat. ut supra.

Ausente de Barcelona en virtud de la anterior dispensa, no podía tener la casa o piso que, como canónigo, le pertenecía, por prohibirlo el estatuto de la catedral; por eso el papa deroga, por esta vez, la prohibición antedicha en favor de Malla.

Arch. Vat., Reg. Avin. 332 f. 339

Perpiñán, 28 abril 1409

Dis. fis. Bernardo Fortis canon. Segobricen. et Terraconen. ac Vicen. officialibus, salutem etc. "Litterarum scientia" super quibus d. f. Philipus de Malla, canon. Barchinonen., magister in Theologia, apud nos fidedignorum commendatur testimonio nos inducunt ut ipsum favore apostolico prosequamur. Nuper siquidem dictus Philipus nobis exposuit quod in statutis eccle. Barchinonen. cavetur expresse ut nullus eiusdem eccle. canonicus extra eccles. ipsam residens aut ante vacationem domus seu hospitii consue- tute vel consueti eiusdem eccle. canonicis assignari, etiam si illa vel illud sibi ex ordine deberetur, aut si secundum antiquitatem in ordine suo domus seu hospitium eidem non competat et quod nisi assidue residens fuerit in eadem eccle. et infra civitatem Barchinonen. suum principale domicilium tenuerit per unum annum et maiorem partem omnium bonorum suorum mobilium residentiamque personalem fecerit per maiorem partem ipsius anni et post illum annum permanserit et principale domicilium teneret, ut profertur, saltem per sex menses continuos vel per intervallum in illo anno quo domus seu hospitium huiusmodi vacaverit illam vel illud possit habere vel etiam obtinere. Cum autem dictus Philippus in eccles. residens et in civitate predictis principale domicilium tenens ab eisdem ecclesia et civitate se absentaverit ac nostris obsequiis diu institerit et insistat de presenti, nos volentes dictum Philippum premissorum obsequiorum intuitu favore prosequi gratie specialis, eius in hac parte supplicationibus inclinati, discretioni vestre mandamus quatinus domum seu hospitium huiusmodi cum illam vel illud vacare contigerit eidem Philippo, qui canonicatum et prebendam ipsius eccle. ac archidiaconatum Penitensem in eadem eccle. obtinet auctoritate nostra conferre et assignare curetis per eum, quamdiu vixerit et dictos canonicatum et prebendam obtinebit, tenendam seu tenendum. Constitutiones, etc. Non obstantibus predictis et quibuscumque aliis statutis contrariis, etc.

Dat. Perpiniani, Elnen. dioc., iv. kalen. maii, a. xv.

Expedit. vi. non. maii a. xv. — B. Fortis.

El 8 de septiembre de 1411 el papa encarga a Malla examine la idoneidad de Francisco Aguiló, canónigo de Gerona, de militari genere procreatus, y, si después de un examen diligente le encuentra apto, le confiera la sacristía de la parroquial de Santa Eulalia de Mallorca que ha de vacar al tomar posesión del arcedianato de Elna D. Jorge de Ornos (Arch. Vat., Reg. Avin. 336 f. 312).

Prosiguiendo el mismo papa derramando a manos llenas el tesoro de sus bondades, concede a Malla el privilegio de altar portátil.

Arch. Vat., Reg. Avin. 344 f. 555 v.

Peñíscola, 21 noviembre 1413

Do. fo. Philipo de Medalia, canon. Barchinon., magistro in Theologia, salutem etc. Sincere devotionis affectus quem ad nos et Romanam geris ecclesiam non indigne meretur ut petitionibus tuis, quantum cum Deo possumus, favorabiliter annuamus. Hinc est quod nos, tuis in hac parte devotis supplicationibus inclinati, ut liceat tibi, qui presbiter es, habere altare portatile cum debita reverentia et honore super quo in locis ad hoc congruentibus et honestis celebrare ac per proprium vel alium sacerdotem ydoneum missas et alia divina officia, sine iuris alieni preiudicio, in tua presentia facere celebrari valeas, devotioni tue tenore presentium indulgemus. Nulli etc.

Dat. Paniscole, Dertusen. dioc., xi. kal. decemb. a. xx.

Exped. x. kalend. febr. a. xx. — A. de Campis.

Por esta otra dispensa de residencia sabemos que Malla en 1415 estaba al servicio del rey de Aragón D. Fernando. En este tiempo le nombraba éste su embajador para el rey de Inglaterra. La embajada partía de Valencia el 29 de abril (8).

Arch. Vat., Reg. Avin. 346 f. 740 v.

Valencia, 20 abril 1415

Do. fo. Philipo de Malla, canon. eccle. Barchinon. et archidiacono Penitensi in eadem eccles., magistro in Theologia, salutem etc. "Personam tuam" paterna benivolentia prosequentes illa tibi concedimus que tibi fore conspicimus oportuna. Tuis itaque supplicationibus inclinati tibi qui cariss. Ferdinandi regis Aragonum obsequiis insistis indulgemus ut tu huiusmodi obsequiis insistendo fructus, redditus et proventus canonicatus ecclesie Barchinonen., et Archidiaconatus Penitensis, et aliorum quorumcumque beneficiorum que in posterum obtinebis, percipere valeas et ad residendum interim minime tenearis.

Dat. in civitate Valentin., Provincie Terraconen., xii. kal. maii, a. xxi.

In eodem modo ven. fri. episcopo Auriem. et dis. fis. archidiacono de Silva in ecclesia Gerunden., ac officiali Terraconen. salutem etc. Personam tuam etc.

Dat. ut supra.

Expedita viiii. kal. junii, a. xxi. — A. de Campis.

(8) BOFARULL, obra citada, p. 3.

Malla, a fines del 1415, ya se había apartado de la obediencia del papa Luna (9). Martín V le llama camarero suyo en la siguiente compensación que debía hacer junto con el colector de Aragón.

Arch. Vat. Arm. XXIX, 7 f. 44 v-5

Roma, 10 mayo 1422

Ludovicus etc. Ven. viro dom. iurium et proventuum Camere apostolice in regno Aragonie debitorum collectori, eiusque in civit. et dioc. Oscensi dictorum iurium camere apostolice prefate debitorum succollettori, salutem etc. Pridem pro parte ven. viri dom. Philippi Medalia, sacre Theologie professoris, sanctissimi in Christo patris et dom. nostri dom. Martini, divina providentia pape quinti cubicularii, expositum extitit quod cum ipse ad solvendum annatam sive medios fructus ratione provisionis sibi dudum de canonicatu et prebenda ac decanatu eccl. Oscen. per dictum dom. nostrum papam facte, se in dicta camera apostolica ad trecentos floren. auri de camera sub certis penis et sententiis obligaverit, et illos in Romana curia aut vobis nomine eiusdem camere solvere promiserit. At, e converso, vos eidem dom. Philippo ratione assignationis et concessionis per dictum dom. nostrum super arreragiis in decreta vobis collectoria camere memorate restantibus factarum ducentos flo. auri predictis similes solvere teneamini, ac deinde humiliter supplicatum, quatinus ducentos flor. ex trecentis flor. huiusmodi una cum ducentis ipsis ratione dicte assignationis hinc inde debitis compensare ac restantes centum flor. huiusmodi ratione dicte annate solvendo attenda expressiva summa valoris de speciali gratia remittere dignaretur. Prefatus vero dom. noster grata memorati dom. Philippi servicia recognoscens huiusmodi supplicationes de sue liberalitatis gratia duxit admittendas et admisit centum flo., facta compensatione predicta, remittendo. Quare de mandato dicti dom. nostri super hoc nobis facto oraculo vive vocis vobis et cuilibet vestrum tenore presentium mandamus quatinus ducentos flor. auri de camera quos prefatus dom. Philippus super arreragiis huiusmodi habere et recipere tenetur una cum ducentis aliis quos solvere habet pro annata supradicta effectualiter compensetis eundem super residuo centum flo. huiusmodi ratione annate predictae, remissorum et datorum nullatenus molestando. Et insuper eundem dom. Philippum ab excommunicatione ac reatu periurii aliisque penis et sententiis si quas seu quo ob moram retardate solutione annate huiusmodi quoquo modo incurrerit tenore predicto duximus absolvendum, et absolvimus per presentes, secumque super irregularitatis macula, si quam occasione premissorum celebrando divina vel inmiscendo se illis; non tamen in contemptum clavium, contraxerit misericorditer dispensantes. In quorum etc.

Dat. Rome apud S. Petrum, die decima mensis maii sub anno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo secundo, indictione xv. pont. a. v. Gratis. — L. Robring.

(9) BOFARULL, pp. 10 ss.

Martín V conferiría a Malla el decanato de Huesca, según se desprende del documento anterior y del que sigue.

Arch. Vat., Reg. Vat. 358 f. 57

Roma, 20 febrero 1423

Martinus etc. Venerabilibus frat. Archiep. Terraconen., ac episcopo Oscen., ac do. fo. precentori eccl. Barchinonen., salt., etc. Sane dilecti filii Philippi de Medalia, decani eccl. Oscen. ac canonicatum et prebendam in eadem, necnon archidiaconatum Peniten. in Barchinonen. ecclesiis, ac etiam parrochialem ecclesiam de Pinu Barchinonen. ex concessione et dispensatione sedis apostolice obtinentis conquestione percepimus quod non nulli archiepiscopi, episcopi aliique... prelati et clerici ac ecclesiastice persone, tam religiose quam seculares, necnon duces, marchiones... occuparunt et occupari fecerunt villas et alia loca, terras, domos... et proventus... beneficiorum ecclesiasticorum que idem decanus canonicè obtinet... Ceterum etc. quodque a dat. presentium sit vobis et unicuique vestrum in premissis omnibus... perpetuata potestas et iurisdictio attributa ut... in premissis omnibus... procedere ac si predicta omnia et singula coram vobis cepta fuissent... constitutione predicta... et alia qualibet... non obstantibus...

Dat. Rome, apud S. Petrum, decimo kalend. marcii anno sexto.

A fines de 1422 Malla formaba parte de la embajada enviada por la Generalidad de Cataluña al rey Alfonso V que se encontraba en Nápoles; regresando ésta el 12 de febrero de 1423. "Desde su regreso hasta el año 1425 —anota Bofarull (p. 112) —nada podemos decir de nuestro teólogo, por no hallarle citado en parte alguna." El siguiente doc. nos constata que durante este intervalo era enviado por Martín V ad nonnullas mundi partes (10).

Arch. Vat., Reg. Vat. 354 f. CLXXIII

Roma, 1 marzo 1423

Martinus etc. ven. fratribus... etc. Cum dil. Phillipum de Medalia mag. in sacra pagina, cub. et fam. nostrum, ad nonnullas mundi partes, pro nostris et Rom. eccl. negotiis presentialiter destinemus. Nos cupientes eundem Philipum cum eius comitiva et familiaribus in personis, equis et bonis in eundo, stando et redeundo plena securitate gaudere, universitatem vestram requirimus et hortamur in Domino... quatinus prefatum Phillipum cum comitiva equitum et peditum, salmis, valisiis, rebus et bonis suis omnibus... tam per mare quam per terram transire, stare, ire et redire pro nostra et apostolice sedis reverentia absque solutione gabelle vel alicuius alterius impositionis exactione libere permittatis, nec eidem vel sociis molestiam aliquam inferatis... sed ei... de securo transitu et receptu sic liberaliter providere curetis quod exinde vestra possit devotio apud nos et sedem predictam non inmerito commendari.

Dat. Rome, apud S. Petrum, kal. marcii, pont. n. a. sexto.

J. RIUS SERRA

(10) El hecho de que en el fol. anterior del Reg. Vat. venga nombrado el enviado para Castilla nos hace sospechar que también Malla fué destinado a la península ibérica.

LA BASÍLICA SUPERIOR DEL TÍTOL DE SANT CLEMENT DE ROMA I LES SEVES REFORMES SUCCESSIVES

La magnífica basílica superior del títol de Sant Clement de Roma, que conserva l'estilística i el sabor dels més antics edificis eclesiàstics, ha vingut sempre assenyalada a trets lleugers entre els elencs de les guies de Roma i dels seus monuments que s'han publicat des del segle XVI. Els historiadors de l'art i els tractadistes mai no l'han oblidada en alguns dels seus capítols d'arquitectura. Donada la seva forma arcaica i les memòries tradicionals que feien remuntar la seva existència a unes edats primitives, tothom la creia una obra propera als temps de Constantí, fins a mitjans del segle passat que fou descoberta una altra basílica anterior, soterrada a quatre metres més avall del seu paviment i comblada de terra (1). Aleshores es veié que ella era una construcció posterior que no antecedia el segle XII.

Ni abans ni després d'aquest moment que va precisar la data del seu origen, ningú no es va ocupar de fer-ne un estudi detingut per a saber com fou produïda, quins eren els elements originals que se'n conservaven i les vicissituds imprescindibles de set segles d'història que hi havien passat amb les successives modes, reformes i juxtaposicions. Els monuments són vivents en el seu lloc i tenen la paraula per ells mateixos per a esclarir els enigmes; per altra part, en els documents i descripcions dels autors que se n'han interessat, trobem la testimoniança sobre altres elements i disposicions que pogueren admirar i que avui no existeixen. Entre aquests hi ha tres autors que ens caldrà pendre com a guies per la vàlua de les seves descripcions acurades, fetes respectivament abans i després de les reformes de l'any 1715. El primer és BENET MELLINI, qui morí als volts de l'any 1667, que hi dedicà un capítol de la seva obra manuscrita *Dell' antichità di Roma, Còdex Vaticà llatí* n. 11905, folis 14-26. Aquesta obra havia pertangut a CIAMPINI

(1) MULLOOLY, *Saint Clement pope and martyr and his basilica in Rome*. Roma, 1869, — DE ROSSI, *I monumenti scoperti sotto la basilica di S. Clemente, studiati nella loro successione stratigrafica e cronologica* en *Bull. Arch. Crist.*, 1870, pp. 129-168.

qui, en l'any 1690, publicà les seves *Vetera Monumenta*, en les quals donà una altra descripció acompanyada de gravats. El segon autor és FELIP RONDINI, qui publicà a Roma, en 1706, el seu volum *De S. Clemente Papa et Martyre ejusque basilica in Urbe Roma*, reproduint els gravats de l'anterior. El tercer és el dominicà TOMÀS DE BURGO, qui ens deixà una relació impresa, des de la pàgina 390 a la 415, entre el recull de monografies intítulat *Hibernia Dominicana*, estampat a Colonia Agripina en 1762.

Amb aquests elements i sempre de cara el monument, assajarem de determinar exactament la forma i les particularitats, l'estructura i la decoració tal com foren enllestides d'una vegada pels arquitectes i artistes i classificarem per l'ordre cronològic successiu tots els altres esdeveniments que les modificaren.

I. - LA BASÍLICA DEL SEGLE XII

1. DATA DE LA CONSTRUCCIO

La basílica superior vingué construïda immediatament al damunt de l'anterior, corresponent a un nivell més alt i en una forma que exclou qualsevulla contemporaneïtat, fins en el sentit de què la subterrània li hagués servit de cripta. Quan l'una deixà d'existir, l'altra li fou encavallada al damunt i les parts inferiors foren repletes de terra.

L'antiga basílica, fundada primitivament en una *domus ecclesiae* titular, havia perdurat durant alguns segles a través d'un historial variat; sofri restauracions, canvis, apuntalaments i esdevenia inservible a mesura que s'escolaven les anyades (2). Les últimes memòries que tenim de la seva existència ens porten a finals del segle XI. Durant les excavacions de mitjans del segle passat, fou trobada en el pòrtic de la façana una sepultura familiar en la qual el darrer difunt sebollit és de l'any 1059 (3):

+ SVBTVS HAC TERRA · $\overline{\text{NRĀ}}$ SEPVLTĀ SVNT MĒBRA
NEPTIS CVM AVA · DVLKIZA NĒPE VOCATA
PETRVS ET DARIA · BIOLA SIMVLO. MARIVLA
CVM HIS QUIB · ADIVNCTIS ALIIS TRIB ·

(2) Vegeu l'estudi que n'hem fet: E. JUNYENT, *La primitiva basilica di S. Clemente e le costruzioni antiche circostanti* en *Rivista di Archeologia Cristiana*, 1928, pp. 231-279. — *Els primitius orígens i desenrotllament del títol de Sant Clement de Roma* en *ANALLECTA SACRA TARRACONENSIA*, 1929, pp. 321-341.

(3) MULLOOLY, *Saint Clement pope and martyr and his basilica in Rome*. Roma, 1869, p. 220.

+ CALMĀD · OB · DVLK · TĒP · GRĒG · VI · PP · IND IIIIX
 ANN · I · NIKĻ · PP · OB · MARIA · IND
 M · SEBT · D · XVIII IIIIX

Alguns decennis més tard fou víctima dels esdeveniments de Roma quan les tropes de Robert Guiscard, en 1084, vingudes a alliberar Gregori VII, devastaren amb incendis i pillatges una bona part de la ciutat (4). N'era aleshores titular el cardenal Raniero que hi fou elegit papa amb el nom de Pasqual II, a 14 d'agost de l'any 1099 (5). Des d'aleshores ja no se'n coneix res més. Aviat degué ésser abandonada i començada la reedificació des dels fonaments que ens donà la basílica superior. Una inscripció conservada com un fris en el disc del respatllet de la cadira episcopal que fou col·locada en l'absis, ens commemora l'innovador:

ANASTASIVS PRESBITER CARDINALIS HVIVS TITVLI HOC
 [OPVS CEPIT PERFECIT

Aquest era el cardenal Anastasi, el més jove dels dos d'aquest nom, a qui el Papa Pasqual II va confiar el nostre títol. El trobem que subscriu un diploma d'Honorí II en l'any 1125 (6). La nova basílica hagué de sorgir, doncs, a primeries del segle XII per obra d'aquest cardenal, com ens ho fa saber també la inscripció del seu sepulcre, avui perduda, que els arqueòlegs del segle XVII llegiren en el pòrtic actual (7):

dudum IS SANCTE PATER CLEMENS TVA TEMPLA NOVAVIT
 CVIVS IN HOC TVMVLO PVLVIS ET VMBRA IACENT
 MORIBVS EGREGIIS ET VITA PRESBYTER VRBIS
 FVLSIT ANASTASIVS NOMINE DICTVS ERAT
 VITA DECENS STVDIVMQ · PIVM VIS RELIGIONIS
 CONSPICVVM MERITIS EFFICIEBAT EVM
 HVNC QVICVMQ · LEGIS TVMVLVM MEMOR ESTO LEGENDO
 DICERE NATE DEI SVBSIDIERIS EI

(4) GREGOROVIVS, *Storia della città di Roma nel medioevo*. Roma, 1900, vol. II, pp. 346 i següents. — LANCIANI, *La destruction de Rome antique*. Trad. de HUIILLIER. Tournoi, pp. 113 i ss.

(5) *Lib. Pontificalis*, ed. DUCHESNE, II, p. 296.

(6) CIACCONIVS, *Vitae Rom. Pont.* Romae, 1657, I, p. 915. — MIGNE, *PL*, CLXVI, col. 1225.

(7) DE ROSSI, *Bulletino d'Arch. Crist.*, 1870, p. 141. — Ell suplí la primera paraula segons altres inscripcions de l'època. Els qui anteriorment l'havien donada s'erraren en el primer vers no indicant la llacuna del principi i escrivint *notavit* en lloc de *novavit*.

Desconeixem la data de la seva mort que s'hagué d'escaure, posteriorment al 1125, en les anyades següents en què la basílica encara no estava enllestida, per tal com sabem que confià l'acabament al seu successor, segons es llegeix en l'epitafi d'aquest que també fou enterrat en el pòrtic actual encara que la inscripció, en dos fragments, fou descoberta en un altre indret (8):

HOC PETRS TVMulo clāVDITVR IN DNO
 CEPIT ANASTASIus quae ceRNIS TEMPLA CLEMENTIS
 ET MORIENS CVRAM detulid HVIC OPERI
 QVAE QVIA FINIVIT Post vite fVNERA VIVIT
 CVI DVM VIVEBA^t subdituS ORBIS ERAT
 POST MORTEM Carnis dabitVR TIBI GLORIA CARNIS
 SANCTIS IVDICIO VivificaNTE DEO

En els primers decennis del segle XII floria a Roma un personatge de nom Pere, el qual, des de *notari regionari* i *scrinari*, fou elevat a cardenal per Pasqual II. Aquest era *Petrus Pisanus*, continuador del *Liber Pontificalis* des de Lleó IX a Pasqual II, el qual s'adherí al cisma d'Anaclet II i en fou retret pel zel de Sant Bernat. Gatti ha cregut que seria el *Petrus*, successor del cardenal Anastasi, a qui pertanyeria aquest elogi funerari, el qual per consegüent hauria acabat la seva obra començada i encomanada. Poca cosa deuria mancar per al seu complement quan aquest va entrar en acció, ja que la consagració solemne de la basílica s'escaigué en el dia 26 de maig de l'any 1128, segons es desprèn d'un antic saltiri manuscrit, que Lonigo va veure en l'arxiu de la Basílica Vaticana, el qual contenia al principi un calendari, on a aquella data del mes es trobava anotat: *Anno MCXXVIII dedicatio ecclesiae s. Clementis* (9).

El nou edifici fou posterior de cinc anys a la basílica de Santa Maria in Cosmedin, també acabada de renovar profundament en l'any 1123. La tècnica de l'estructuració i de la decoració fou en molts punts semblant en una i en altra, sobretot en el material litúrgic. Ambdues construccions ja havien tingut anteriorment certes afinitats per les dates contemporànies de remenaments; encara foren concordes en la reedificació, i en els temps successius, en les diverses restauracions operades les tornem a constatar que són coetànies (10).

(8) Això és, entre la via Arenula i Plaça Cenci. — GATTI, *Di un nuovo monumento epigrafico relativo alla basilica di S. Clemente* en *Bulletino della Commissione Archeologica Comunale di Roma*, 1889, pp. 467-474. Aquest autor la publicà per primera vegada suplint les il·lucnes del marbre trencat.

(9) El publicà ARMELLINI, *Le chiese di Roma*. Roma, 1891, p. 131, n. 1; 2.ª edició, 1899, p. 135. — Un martirologi provinent de Montecassino de la fi del segle XI (*Cod. Vat. lat.* 4958) a la fi del 14 Kal. Sept. (fol. 63 v) diu sobreafegit: *dedicatio sci. Clementis*. Segurament no es refereix a la nostra basílica.

(10) GIOVENALE, *La basilica di S. Maria in Cosmedin*. Roma, 1927.

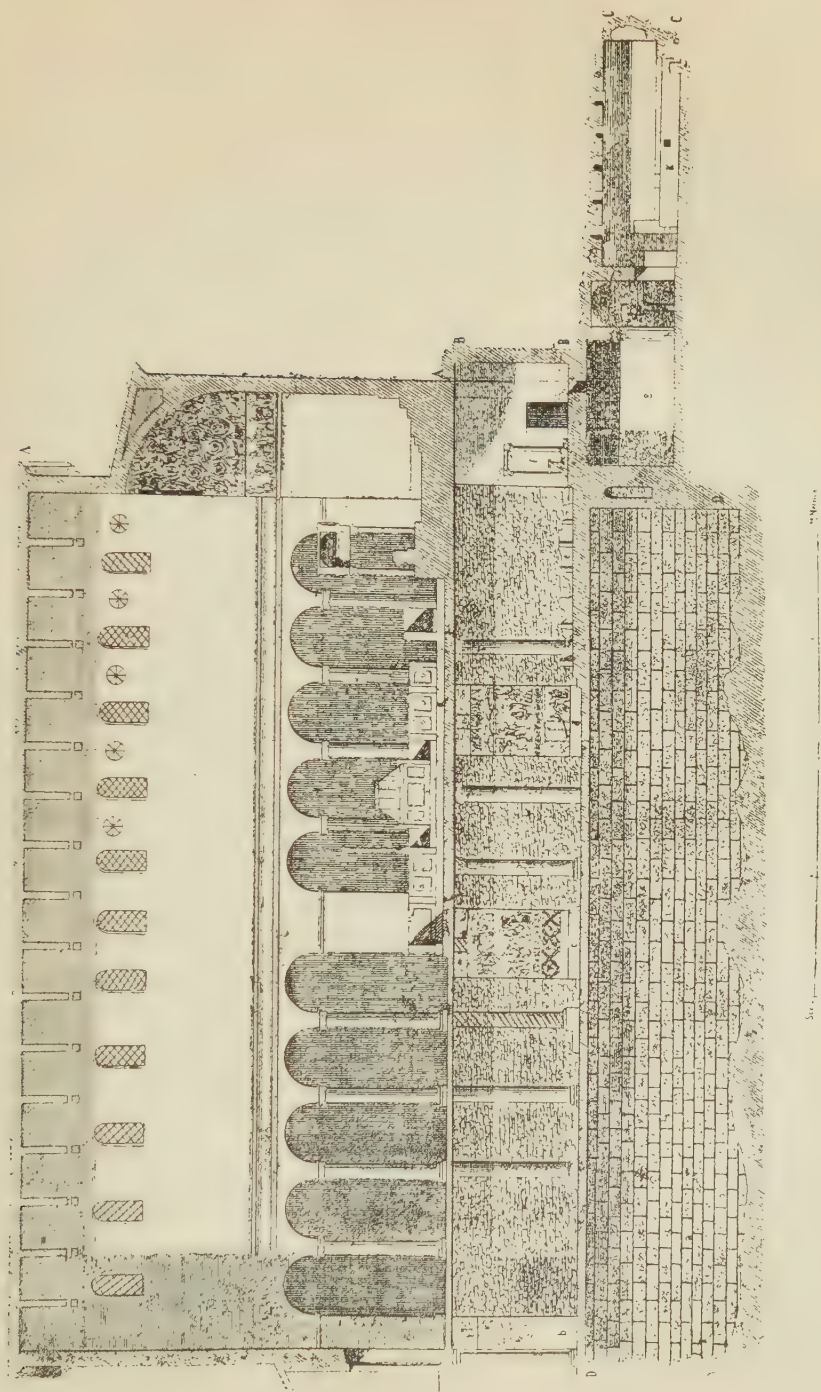

Fig. 1.—Esquema de superposició dels monuments a Sant Clement (DE ROSSI: *Bull. Arch. Crist.* 1870, tav. X-XI). AA, la basílica del s. XII, despullada de les reformes posteriors; BB, la basílica soterrada i DD, la planta baixa d'un edifici del segle I on s'originà el títol eclesiàstic; CC, les restes d'un altre edifici clàssic de finals del s. I que foren adaptats a un santuari de Mitra.

2. ESTRUCTURACIO DE L'EDIFICI

Quan els arquitectes es disposaren a construir la nova basílica de Sant Clement, partiren de la base d'aprofitar tots els elements constructius de l'antiga que oferissin un fonament sòlid. Es trobaven davant d'un edifici ruïnós, conjuminat a diverses repeses i apuntalat en molts indrets, principalment després del terratrèmol de l'any 844 i de les injúries que sofí amb l'incendi de Robert Guiscard en l'any 1084. Era impossible pensar en una reconstrucció total feta al mateix nivell, ja que amb les ruïnes i demolicions el pis del carrer s'havia apujat sensiblement al seu entorn fins a guanyar una alçada de gairebé 4 m. Era molt més econòmic, i garantia millor els resultats, emplaçar la nova construcció al pla del carrer, abatent les parts ruïnoses de la vella que serviren per omplir el subterrani; no calia més que reforçar les zones inferiors de les seves parets que es podien aprofitar, reomplint-les de material, sobretot dessota de les arcades de la primitiva basílica.

De fet, tot demostra que aquesta havia arribat en conjunt força sencera; però malmenada en els darrers temps, i amb la pressió contínua de la massa de terra més alta en els seus voltants, no oferia una resistència apropiada per evitar-li un esfondrament. Aquestes causes degueren determinar una reedificació des dels fonaments, la qual per la manera pràctica com fou acomplerta, conservant bona part dels murs consolidats en la seva base, ens duen a veure com no aixecaven una nova església damunt de les runes inservibles d'una de vella, sinó que bastiren un altre edifici reconstruint l'anterior a un nivell més alt (fig. 1). Aquest principi té la seva importància perquè ens declara el pensament dels arquitectes i ens explica el per què en la nova fàbrica fou conservada integralment la forma arquitectònica de l'antiga, fins a arribar a l'aprofitament de certs elements escultòrics i decoratius que foren trasplantats en el seu original, o bé copiats.

Els obrers del cardenal Anastasi començaren, doncs, per construir un mur espès de grosses pedres i fragments marmoris sota les arcades de les línies divisòries de les naus, tancant-hi les columnes; amb semblant material reforçaren les antigues obertures de la vella paret de la nau esquerra que foren buidades prèviament del material posterior que les farcia; es féu un mur nou dintre la nau central i deixaren intacta la paret lateral de la nau dreta (fig. 4). Això obeeïa a què l'amplada de la nova construcció havia d'ésser menor, mentre es conservava la mateixa llargada. De manera que si la nau esquerra es mantenia en les mateixes dimensions, la nau central venia restringida des d'aquella fins al nou mur de fonament on s'assentava la nova filera de columnes; mentre la nau dreta quedava en proporcions menors, des d'a-

questa, fins a la paret de la nau central de la vella basílica, prescindint del tot de la seva antiga nau dreta. El vell absis, naturalment degué ésser abatut i fou reconstruït en diàmetre menor, proporcional a la novella nau central. També fou abatuda la paret lateral esquerra d'aquesta perquè en el seu lloc s'havien de posar les columnes. Sembla que des del nivell del carrer la paret externa de la nau esquerra seria suprimida i represa de bell nou; és difícil de dir si succeí una cosa semblant amb la de la façana, tal com de fet tingué lloc en les parets de l'altre cap de les naus, als costats de l'absis. En canvi com a paret externa, en la nau dreta, fou conservada íntegrament la mateixa que s'aixecava damunt de la filera dreta de les columnes de la nau central fins a la seva màxima altura, com ho proven encara l'aparell típic de construcció damunt de les arcades, en part descobertes (fig. 5), i les restes de línies geomètriques decoratives en vermell que es poden veure en la faç externa des de les cambres superiors del convent adjunt. Aquesta paret anava primitivament oberta per nou finestrals els quals degueren ésser emmurallats en aquesta ocasió i que avui no hem pas pogut verificar.

Amb les runes de les parets que s'abatien i amb terra portada dels volts, s'omplí el buit subterrani fins al nivell del carrer, colgant els murs espessos que serviren per als fonaments. Damunt d'ells vingueren edificades les noves parets, amb aparell de maons bastant regular, relligant-les amb la que s'aprofitava: s'aixecaren les noves columnes i arcuacions internes al seu damunt, fins a la coberta total de l'edifici, més alta en la nau central que en les dues laterals.

Un nou atri precedí la construcció, reproducció també en menor amplada del primitiu que s'abandonava al dessota, però de majors dimensions que la façana de la basílica. Això degué obeir possiblement a què en la construcció de l'ala dreta el nou mur extern fou refet damunt de la vella columnata d'aquest pòrtic, mentre la nova era avançada cap a l'interior (II). No coneixem exactament com foren aprofitats els elements del vell atri, però les restes de les dues pilastres angulars i de dues columnes en el pòrtic de davant de la vella façana, ens indiquen que succeí una cosa igual com en els murs de la basílica.

La basílica del cardenal Anastasi és integralment la mateixa que ens deixaren els seus operaris en l'any 1128, llevat d'algunes modificacions accidentals i reformes posteriors esdevingudes sobretot en el segle xv i en el segle XVIII. Tractarem de donar-ne una descripció ajustada, reservant-nos de remetre a cada restauració i fets posteriors les noves modalitats aportades, en-

(II) CANINA, *Esposizione sull' Architettura dei tempi cristiani*. Roma, 1843, p. 53. No comprengué com l'atri era més ample que la basílica; per això recorregué a pensar falsament que en l'origen tindrien igual amplada i que per efecte d'una restauració la nau dreta hauria estat refeta transportant la paret més endins, tal com ha deixat significat en la planta que en dona tav. VIII.

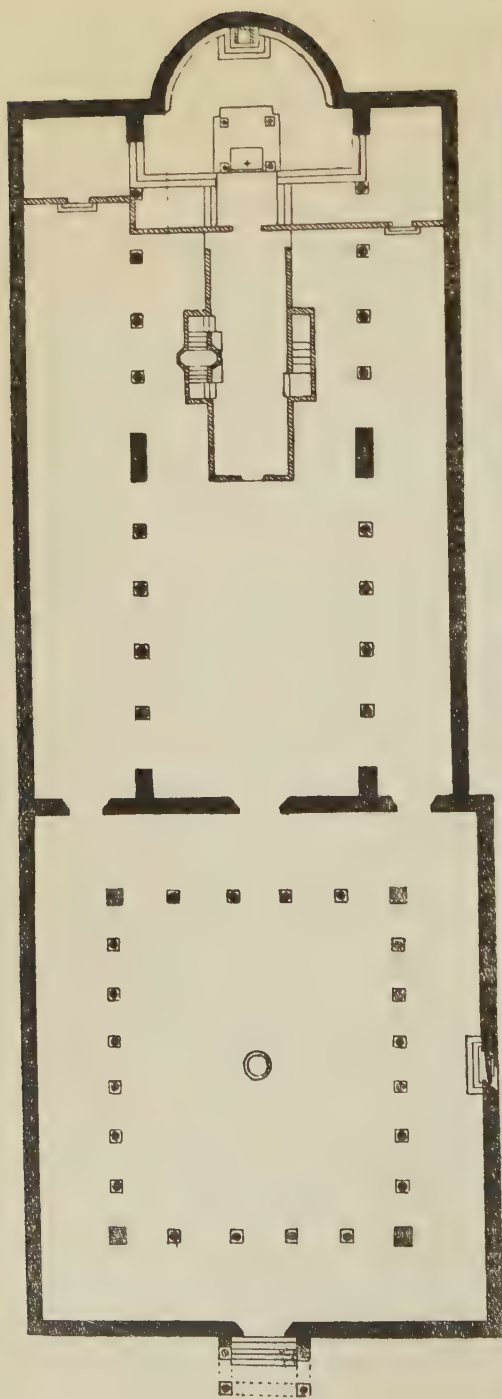

Fig. 2

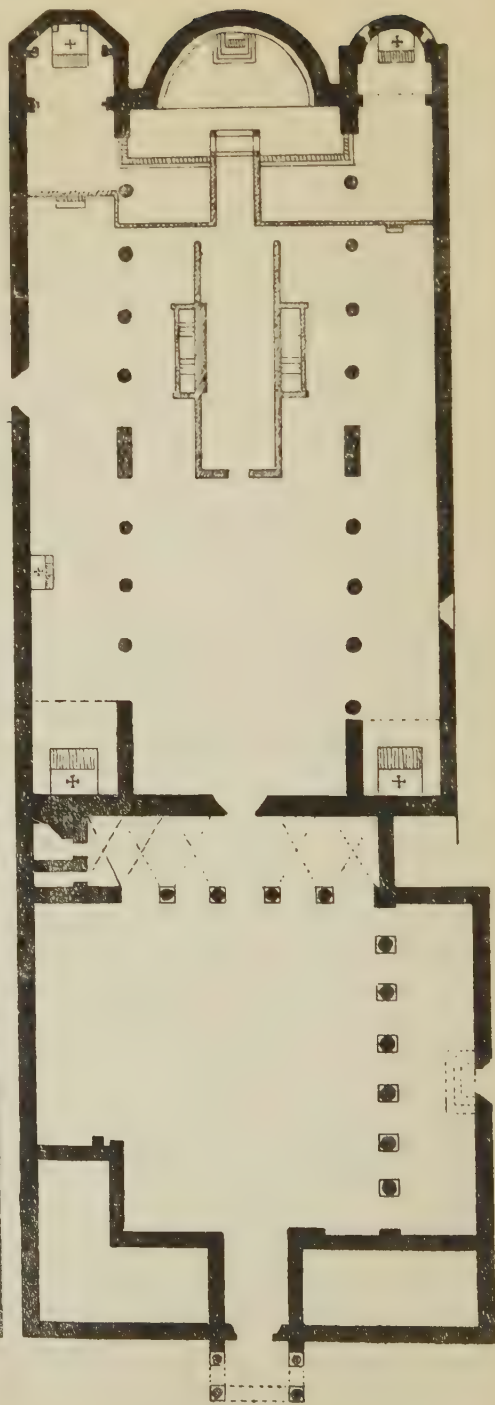

Fig. 3

Fig. 2. — Planta de la basílica de S. Clement tal com fou deixada en el segle XII.

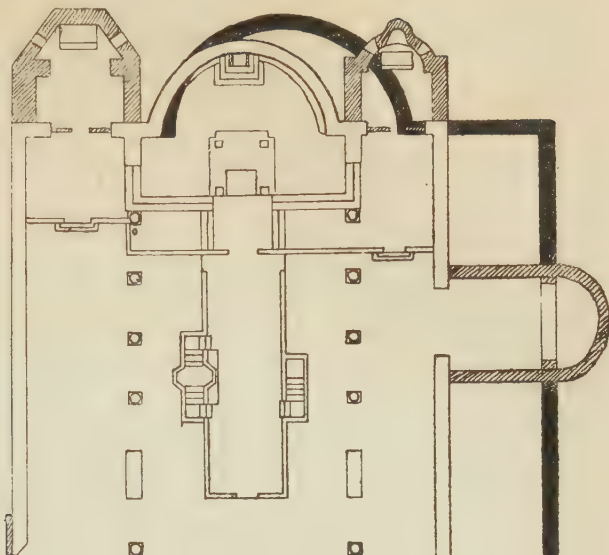

Fig. 3. — Planta donada per RONDININI (*De S. Clemente*, Roma 1706. Tav. III, p. 326) que ens indica el seu estat abans de les reformes de Clement XI en 1715 i amb totes les juxtaposicions sofertes des del s. XII.

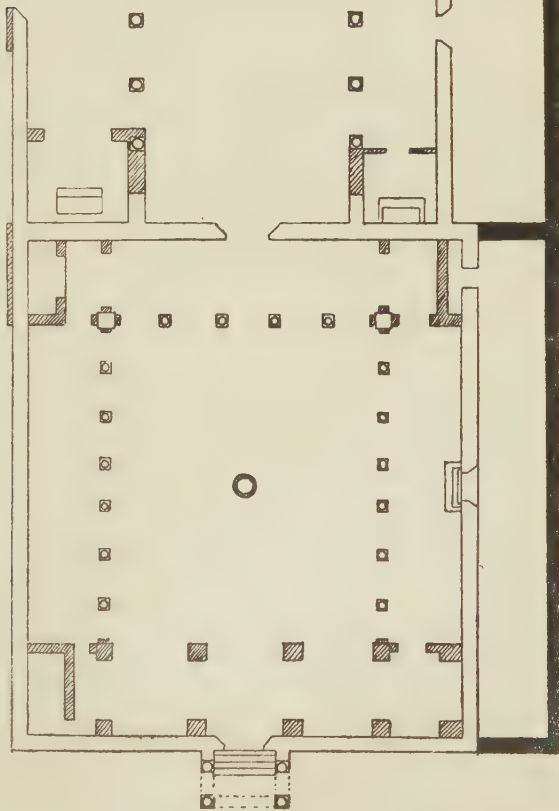

Fig. 4. — Planta de la superposició de la basílica superior actual damunt de la primitiva soterrada. Aquesta ve indicada en pla negre. La del s. XII en blanc i les reformes fetes, en traços ratllats.

Fig. 4

tenent que totes les parts i elements que anem a descriure existeixen encara, a menys que no n'assenyalem la supressió.

3. DESCRIPCIO DE LES SEVES PARTS

a) EL PROPYLEU

En la porta d'ingrés a l'atri des del carrer (fig. 2) es construí un *propyleu* o *protyron* (12), petit pòrtic posat sobre quatre columnes de marbres i dimensions distintes. Damunt de dues mènsules posades sobre els capitells s'aixeca la coberta a quatre pendents indicades per una coronisa de maons amb petites mènsules de marbre que assenyalarien la teulada, avui realçada a una sola pendent per un cos posterior (fig. 6). L'interior presenta una volta a creuera amb vestigis de decoració pictòrica (13). Mitjançant set esglaons es puja fins a la porta emmarcada per un bastiment de fragments marmoris d'entrellaços lombards aprofitats d'elements corresponents a l'edifici anterior (14).

b) L'ATRI

Aquest apareix avui (fig. 7) segons les reformes posteriors, sobretot després de la reedificació operada en 1715, ja que manca per tot arreu de les característiques coronises de maons sobre petites mènsules de marbre. Integralment en la forma, però, és el mateix amb quatre columnes en el pòrtic d'ingrés, i en el seu correlatiu, de davant de la façana de la basílica, i sis columnes en els dos laterals. Damunt dels quatre pòrtics s'aixecaria immediatament la teulada, tal com veiem en els dos laterals. Es difícil de precisar si el *puteus vetustis circumscriptus lapidibus qui aliquid sapit antiquitatis* (15) que en el segle XVIII es veia encara davant del pòrtic de la dreta, on comença l'escala d'ingrés al convent adjunt, sigui el *cantharus* que actualment figura en mig de l'atri i del qual cap autor no parla.

El pòrtic anterior a la basílica, tingué la teulada a ras dels altres, ados-

(12) El *protyron* de la basílica de S. Maria in Cosmedin, construït vers l'any 1100, era originalment a dues soles pendents, com l'altre també contemporani de S. Cosimato (GIOVENALE, *loc. cit.*, p. 245).

(13) Una pintura era ja gairebé indesxifrabable en temps de CIAMPINI (*Vetera Monumenta*, 1747^a, p. 14), i així romangué a través RONDININI (p. 278) i DE BURGO (p. 394). Encara subsisteixen, de capitell a capitell, les tres barres de ferro amb les anelles que aquells autors hi veieren i que serviren per a penjar-hi cortinatges.

(14) Un altre fragment lombard es veu en l'angle dret del pòrtic de l'atri davant la basílica, empotrat a la paret. Un segon fragment, pertanyent a un cancell, pavimenta el voraviu del pòrtic de la dreta en el segon intercolumni. En la part subterrània n'hi ha alguns més de conservats.

(15) RONDININI, *De S. Clemente*. Roma, 1706, p. 280. — DE BURGO, *Hibernia Dominicana*, 1762, pp. 394-395. Fou posada en mig en 1868 (MULLOOLY, *l. c.*, p. 263).

sada a la façana, i comunicava amb l'interior de la basílica mitjançant tres portes, una corresponent a cada nau (16), per tal com els altars que avui han fet desaparèixer les dues laterals són molt posteriors i primitivament la basílica no tingué altre ingrés que per l'atri (17).

c) L'EXTERIOR BASILICAL

L'aula basilical fou deixada com una gran sala quadrangular capçada solament per l'absis central. La típica coronisa de maons amb mènsules de marbre segueix totes les línies superiors externes de l'edifici. Desapareguda avui en la façana a causa de les modificacions que sofrí, existeix assenyalant la pendent de les teulades en les dues naus laterals i en l'absis, i també en tot el carrat de la nau central (fig. 8). La manca d'ella en les pendents del timpà anterior i posterior d'aquesta i la mateixa construcció en pedra i argamassa, i no en maons, fa admetre com el timpà sigui una reforma posterior de quan es canviaren les encavallades en el segle xv (18). Ordinàriament és molt possible que en aquests indrets la teulada fes pendent. En la nau lateral dreta la coronisa de maons ens indica com la teulada fou restituïda a més alçada en canviar les encavallades, cosa que es verifica en el seu interior on han quedat en el seu lloc bona part de les mènsules antigues i l'imprompta de les teules que arrencaven del mur. Aquestes tenien una amplada de 0'30 m. i anaven a 0'60 m. damunt de les mènsules sobre l'embigat sostingut per les encavallades, que, segons la posició d'aquelles senzilles mènsules de marbre, a dos metres de distància l'una de l'altra, ens és possible de restituir perfectament amb certesa. Cal anotar també com la teulada de l'absis presenta una mitja llanterna atrofiada de poca altura.

d) L'AULA INTERNA

L'interior de l'edifici presenta les tres naus dividides per dues fileres de vuit columnes, en mig de les quals, amb quatre columnes per banda, s'aixeca en quiscuna un gros pilar que talla tota l'alçada de la nau central i es fa visible des del seu exterior (19). Deu arcuacions reuneixen els pilars i columnes

(16) L'única porta que podria haver mancat seria la d'ingrés a la nau dreta, ja que en aquest lloc s'emplaçà el campanar.

(17) P. UGONIO en *Storia delle stazioni di Roma* (Roma, 1588, f. 122 v.) diu que en el lloc de la basílica de Sant Clement è fama che esso Clemente ricevesse S. Barnaba quando venne a Roma, si come era già dipinto è scritto sotto l'arco nella prima entrata della chiesa dove fin'hoggi si legge il frammento di un verso che dice: BARNABAS ROMAE... VR dove quel che manca credo io che diceva A CLEMENTE EXCIPITUR ovvero HOSPITATUR.

(18) GIOVENALE, *La basilica di S. Maria in Cosmedin*. Roma, 1927, p. 247, n. 1. La mateixa cosa es verifica en altres esglésies contemporànies, com en la de Santa Maria in Cosmedin, Santa Agnès i Sant Bartomeu.

(19) B. MELLINI cregué erròniament que en el seu interior hi havia una columna murada (*Dell'antichità di Roma, Cod. Vat.* 11905, f. 16).

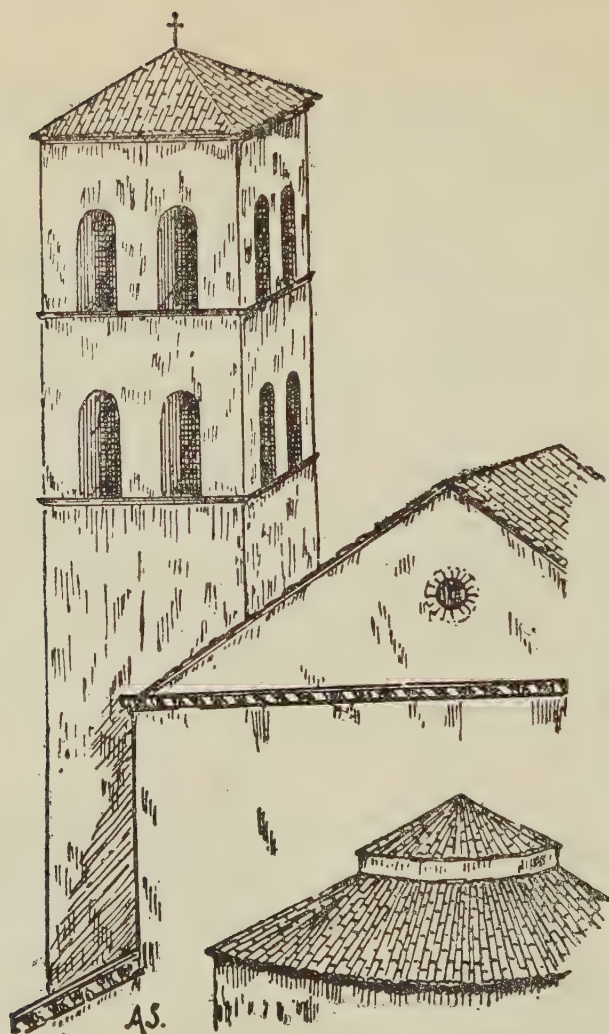

Fig. 11. — Dibuix publicat per Serafini (*Torri Campanarie*, Roma 1927, f. 255) que ens fa veure el primitiu campanar.

per banda, avui sota una crosta de guix que amaga els primitius capitells i els dóna una factura i un estil igual (fig. 9). Al damunt reposen les dues parets destinades a rebre les obertures per a la il·luminació de l'interior. Avui tres grans finestrals quadrangulars en cada una ocupen tot el camper enguixat: en l'exterior, però, han romàs les finestres antigues tapiades. Eren cinc per banda del gran pilar central, una corresponent al damunt de cada arc, de 2 metres d'alçada per 0'60 m. d'amplada, amb la particularitat que en la segona secció de cada costat (fig. 10), des del pilar fins a l'absis, anaven alternades amb uns ulls rodons de 0'80 m. de diàmetre (20). Sembla que les parets més baixes de les naus laterals també anirien proveïdes de finestres, segons hem pogut veure algunes restes, corresponents a l'esquerra, que donen unes finestres més reduïdes de 1'25 d'alçada per 0'37 d'amplada. Res no podem dir de la façana avui desapareguda (21): en canvi, a l'altre cap, on també foren destruïdes les dues parets llises que tancaven les dues naus laterals quan posteriorment es construïren les capelles, ens resta l'absis central, en tota la seva integritat, que mai no posseí cap obertura.

El sostre en la seva part interna avui mostra el feixuc enteixinat que hi féu posar el papa Clement XI en 1715. Si bé és veritat que en el segle xv les encavallades apareixien descobertes, com ho demostren encara unes pintures de l'època que decoren la faç interna del timpà sobre l'absis (22) i de les dues rampes sobre les naus laterals, sembla més probable que des d'un principi hi hauria un enteixinat senzill que cobriria tota l'envergadura de les bigues. Tots els sostres posteriorment reformats n'han fet perdre les traces, però exemples coetanis i la manera de fer en aquestes èpoques inclinen a creure en l'existència de la coberta interna.

e) EL CAMPANAR

No podem prescindir de parlar del vell campanar avui desaparegut i que sembla coetani de les obres del cardenal Anastasi. El campanar actual en un angle de l'atri, adossat a la nau esquerra i fora d'ella, és una obra posterior, com indica el seu estil, que tots els autors han volgut veure reconstruït en el lloc mateix de l'antic. Però un dibuix antic (fig. 11) que ens fa veure la basí-

(20) La basílica de Santa Creu en Jerusalem o *Sessoriana*, que tingué una sola nau fins al segle xii, en aquesta època fou dividida internament a tres naus i es muraren les cinc grans finestres laterals, originals en cada banda, obrint-hi sols petites finestres llargues, alternades igualment amb d'altres de rodones. (SANTI-PESARINI e BIASIOTTI, *Pittura del XII secolo, scoperte nella basilica di S. Croce in Gerusalemme a Roma* en *Studi Romani*, 1913, p. 264, figs. 6 i 7.)

(21) L'ull central, flanquejat per dues finestres, com ens fa veure un boix del segle xvi (fig. 12), podria admetre's com original si no fos per la forma gòtica amb què aquelles s'ofereixen, cosa que també podria ésser deguda a una reforma de les obertures primitives.

(22) Vegeu: GIOVENALE, *La basilica di S. Maria in Cosmedin*. Roma, 1927, p. 265, fig. 80. Les traces foren reconegudes en aquesta basílica.

lica pel costat de l'absis (23) i un gravat (fig. 12) que ens la dona pel davant, publicat per Solinori en 1588 (24), ens assenyalen com en el segle XVI encara subsistia la vella construcció per les campanes, en l'estil típic dels campanars romans del segle XII, no en aquell indret, sinó en l'altre costat, al capdavall de la nau dreta i dintre d'ella, a flanc de la façana. De fet, en mig de les construccions reformades i sobre l'actual altar dedicat a Sant Domènec, hem pogut reconèixer les restes d'alguna paret que formaria aquella construcció, amb vestigis d'una finestra (fig. 13) i demés es remarca com en la part subterrània els murs són doblement reforçats com a fonament de la torre. Per la forma externa d'aquest campanar tant el dibuix com el gravat citats estan d'acord en el nombre de cossos d'elevació, discrepen només en quant a les finestres que preferiríem acceptar segons les dona el gravat, per la millor justesa d'execució fins a assenyalat les coronises de maó amb les mènsules.

f) LA DECORACIÓ MURAL

No cal dir com l'intern de la nova basílica, en les grans superfícies llises de les seves parets, trencades solament per les obertures de les finestres, aniria tot decorat amb escenes pictòriques relatives al Vell i al Nou Testament, tal com era la usança de l'època, que ens ha deixat semblants cicles en altres basíliques coetànies, immediatament després de la construcció (25). Avui tot ha desaparegut a través dels segles i si una decoració pictòrica hi fou reconeguda, ja gairebé indesxifrabla, amb ocasió de les restauracions del 1715 (26), era ja posterior, deguda a un pinzell de la quinzena centúria que degué refer les primitives figuracions o bé més probablement n'hi degué crear de noves. L'única part decorada que té un regust primitiu es troba solament en l'absis (fig. 14). Aquest presenta la conca i l'arc exterior revestits de mosaic; sota la coronisa vénen pintats els apòstols i més avall hi ha la zona inferior amb motius ornamentals.

g) ELS MOSAICS DE L'ABSIS

Són de tipus estilístic molt diferent els mosaics (27) de la conca i el de l'arc triomfal (fig. 15). Aquest presenta en el centre, dintre un cercle estrellat,

(23) SERAFINI, *Torri campanarie di Roma e del Lazio nel medioevo*. Roma, 1927, f. 255, pàg. 96.

(24) SOLINORI, *Stazioni delle chiese di Roma per tutta la Quaresima*, etc. Roma, 1588. En les edicions següents i en altres guies de Roma vingué reproduït, com en FRANZINI, en ZANNETTI i en FELINI.

(25) Com a S. Maria in Cosmedin, acabada en 1123, i a Sant Joan *ante portam latinam*, reconstruïda en 1190, que ens ha llegat el cicle millor conservat.

(26) *Pitture nel titolo di S. Clemente riconosciute d'ordine della Santità di Nostro Signore questo dì 13 Maggio 1715* (Cod. Vat. lat. 9023, fols. 212-215).

(27) Aquests mosaics han sofert algunes restauracions. El *còdice Vallicellia*, G. 16, conté papers del Severano de començos del segle XVII, el qual fou vist per RONDININI

el bust de Jesucrist portant el llibre gemmat amb la mà esquerra velada, mentre beneeix amb la dreta. Dos a cada costat, segueixen els símbols dels Evangelistes duent una corona els del centre i un llibre els dels extrems. A la banda dreta, després d'una palmera i la llegenda AGIOS PETRVS, segueix Sant Pere, assegut al costat de Sant Clement, amb un ròtul mig obert a l'esquerra i mostrant-li Crist amb la dreta alçada, segons explica la llegenda al dessota: RESPICE PROMISSVM | CLEMENS A ME TIBI XVM: aquest sosté una àncora amb l'esquerra, assenyalant-la amb la mà dreta i al dessota es veu una nau, per fer al·lusió al seu martiri ja que fou llençat a mar i exiliat a Chersona. A l'altre costat, també després d'una palmera i de la llegenda AGIOS PAVLVVS, ve Sant Pau amb un ròtul a mig plegar que sosté amb l'esquerra, assegut al costat de Sant Llorenç qui sosté una creu de llarga tija amb l'esquerra, mentre amb la dreta assenyalava les graelles, al·lusives al seu martiri, que té als seus peus; una llegenda al dessota: DE CRVCE LAVRENTI PAVLO | FAMULARE DOCENTI, és l'explicació de l'escena segons la gran veneració tinguda sempre a Roma al seu diaca màrtir. Dessota d'aquestes escenes es veuen a cada banda dos profetes: a la dreta IEREMIAS dret amb gran ròtul obert, on es llegeix: HIC EST D̄S N̄R ET N̄ ESTI | MABITur ALIVS ABSQue ILLO i a l'esquerra ISAIAS igualment amb un ròtul que diu: VIDI DOMINVM | SEDENTEM SUPER SOLIVM. Vorejant el gran arc una inscripció: GLORIA IN EXCELSIS DEO SEDENTI SUPER THRONVM ET IN TERRA PAX HOMINIBVS BONE VOLVNTATIS. Les figures d'aquesta composició són generalment executades en tesselles blanques predominants sobre camper daurat: per la manera d'ésser presentades i combinades i també per la paleografia de les lletres quadrades sense forma gòtica, De Rossi ha remarcat el parentiu que tenen amb la composició també de damunt l'arc absidial de Santa Maria in Transtevere (28).

El mosaic de la conca absidial ve enquadrat sota l'arc per una faixa ornamental de fulles, flors i fruites, en mig de la qual, dintre un cercle, apareix el monograma de Crist, flanquejat per l'*alpha* i l'*omega*. En l'interior i en la part del damunt es despleguen unes zones geomètriques semicirculars i concèntriques, com es veuen ja figurades en les més antigues composicions musives i que poden correspondre a un concepte plàstic de les esferes celestials, en l'última de les quals apareix la mà de Déu portant una corona. Al dessota s'estén la zona major en mig de la qual campeja una gran creu amb tres coloms en el braç superior, dos en quiscun dels laterals i cinc en l'inferior, i Je-

(De S. Clemente, etc., p. 304) i dóna una descripció acurada del mosaic abans que fos més restaurat. També el copia CIACCONIUS (*Cod. Vat. lat.*, fols. 198 i 203 v.). — Fou reproduït per DE ROSSI, *Mosaici cristiani delle chiese di Roma*. Roma, 1899, tavola XXIX. — WILPERT, *Die römischen Mosaiken und Malereien*, vol. I, tav. 117-118.

(28) DE ROSSI, *Mosaici*. Roma, 1899, tav. XXIX.

sucrist crucificat en mig, amb una tovallola des de la cintura fins als genolls i amb els dos peus sobre un subpedani. Al costat dret de la creu va figurada la Verge Maria amb els dos braços alçats en gest aclamatori, i a l'altre, Sant Joan, sostenint el mantell amb l'esquerra, mentre amb la dreta també aclama a Jesucrist. La creu sobresurt d'una massa de fullatge, en forma d'una pinya des de la qual arrenca per banda una planta estilitzada que es desplega per tota la conca en anelles arrissades de fullatges i flors, entre les quals volategen ocells i amoretts, acabant en flors esquemàtiques i paneres de fruita. Quatre figures diminutes, entre el ramatge, representen els quatre doctors de l'Església, Sants Ambrós, Gregori, Jeroni i Agustí, amb volums oberts, intercalats entre tants altres grups de personatges anònims que semblen presos de la vida real i podien tenir relació amb els artistes o donadors. La gran massa de fullatge d'on arrenca la vinya amb la creu, emergeix d'un petit turó, en la part baixa, que dóna origen als quatre rius del paradís; dos cérvols amb altres ocells i paons acudeixen a abeurar-s'hi, mentre a cada banda s'estén una plana amb escenes de la vida del camp, de pasturatge a la dreta, i de cura dels animals domèstics a l'esquerra. Un fris inferior segueix horitzontalment tota la conca portant una inscripció composta de dos dístics, l'un explicatiu de la gran composició i l'altre referent a les relíquies contingudes, disposats, però, de manera que aquest segon va intercalat entre els dos versos del primer, precedit i acabat d'una creu equilàtera. De manera que la lectura cal ésser interpretada així:

+ ECCLESIAM CRISTI · VITI · SIMVLABIMVS ISTI ·
 + QVAM LEX ARENTEM: SET CRVS FACIT ^{Es}SE VIRENTE
 + DE LIGNO CRVCIS · IACOBI DENS · IGNATHI^{Que} ·
 INSVPRASCRIPTI · REQVIESCVNT · CORPORE · CRISTI ·

El segon dístic declara que, en l'indret de la imatge del Crucificat, foren deposades, en alguna cavitat, relíquies de la fusta de la Veracreu, d'una dent de Sant Jaume, i de Sant Ignasi, certament el d'Antioquia. El primer dístic exposa el concepte de la composició que no expressa altra cosa que la gran unitat moral de tota l'Església, de tots els fidels, representats pels ocells i la vinya, amb els apòstols figurats pels dotze coloms en la creu, amb Jesucrist Crucificat mitjançant el misteri de la redempció que vivifica les ànimes, operat en el gran sacrifici de la Divina Víctima que Déu accepta atorgant-li la corona de victòria que baixa de les esferes celestials. Acaba de completar aquest sentit de la composició la faixa inferior del mosaic que figura en cada extrem, posades en la façana de l'arc, les ciutats místiques de Jerusalem i Betlem amb les portes de les muralles obertes per a donar pas a sis ovelles que surten de quiscuna, figures dels dotze apòstols, que es mouen cap al centre vers l'Anyell immaculat.

Els antics autors posats a datar tota aquesta gran composició musiva de l'absis (29), digueren erròniament que fou executada en l'any 1299, portats a interpretar malament una inscripció de caràcter gòtic incisa en marbre i que es troba un xic més avall, en el marge de l'absis, la qual dóna aquella data, però es refereix solament al bellíssim tabernacle eucarístic que té al dessota (fig. 14). El mosaic és certament anterior i contemporani de la construcció de la basílica. Es més: la gran composició interna de la conca té un sabor més antic en les seves línies generals i es pot relligar molt bé amb les similars composicions musives del gran esplendor monumental cristià dels segles v-vi, tal com la de l'oratori del baptisteri del Laterà i altres de Ravenna. Mons. Wilpert (30) ha pensat que llevat de les figures del Crucificat amb la Madona i Sant Joan, les dels doctors i alguna altra, que serien una adjunció feta en aquests segles pels artistes del cardenal Anastasi, tota la gran composició amb la vinya desplegada i la creu en mig, decorada amb les soles figures de les dotze colomes, podria provenir, en tot el seu conjunt, de l'absis de la basílica vella que devia abandonar-se, des d'on s'hauria transportat a l'absis de la nova amb aquelles interpolacions. Cal advertir que si les raons artístiques poden fer admetre aquesta conclusió, les raons d'emplaçament s'hi oposen, car l'absis de la vella basílica tenia gairebé tres metres més de diàmetre que el nou (fig. 4). Podria ésser, però, que donada la manera de la composició amb les línies radials de cercles de fullatge, amb la supressió d'algunes d'elles s'obtenia fàcilment el donar-li cabuda en un espai més reduït; però això noia les proporcions del conjunt que actualment estan tan equilibrades. També podia haver-se donat que els artistes haguessin pres nota detallada del mosaic de l'absis vell, abans d'ésser abatut, i segons aquest disseny haguessin executat el mosaic actual, aprofitant o no les primitives tesselles, però amb la introducció intencionada del Crucificat i les restants figures damunt el pla primitiu. Aleshores completaren també la decoració de l'arc absidial amb més llibertat d'iniciativa, conservant, però, potser també, pel mateix procediment, el bust de Jesucrist amb els símbols dels Evangelistes segons podien haver vist en el mateix indret del vell absis, on des d'èpoques antigues era el lloc propici per a tal figuració.

h) LA PINTURA SOTA LA CONCA ABSIDIAL

Sota la coronisa de la conca absidial es desplega una ampla faixa decorada a pintura (figs. 14 i 20) que presenta la figura de Jesús en mig, en actitud de beneir i amb un volum obert amb la inscripció: *PACĒ MEĀ DO VOBIS*

(29) Remarquem sobretot el capdavanter de tots, RONDININI, *De S. Clemente, etc.*, pp. 266 i ss.

(30) *Die römischen Mosaiken und Malereien der kirchlichen Bauten vom IV bis XIII Jahrhundert*. Text vol. II, pp. 516 i ss. Ja anteriorment MÜNTZ (*Rev. Arch.*, 1882) cregué que era el mateix que venia de sota; i CLAUSSE (*Basiliques et mosaïques chrétiennes*, 1893, II, p. 282) admeté que sols en seria una còpia, adjuntant-hi la resta.

PACĒ MEĀ RELINQVO VOBIS; a la dreta té la Verge Maria amb gest aclamatori (31); a l'altre costat Sant Pere i cinc apòstols per cada banda, tots vestits amb túnica, pal·li i sandàlies, proveïts d'un gros nimbe i d'un rotlle clos en la mà esquerra. Les tretze figures estan dretes, i els apòstols separats un a un per una palmera, als marges frondosos d'un riu que s'escorre als seus peus amb gran moviment de peixos. Un ample fris de grans flors estilitzades amb ocells intercalats, clou la composició en sa part inferior, després de la qual, fins al paviment, hi ha una altra decoració evidentment d'èpoques barroques. En aquesta escena de Jesucrist en mig dels apòstols, ens tornem a trobar, pel seu estil, pel moviment i els elements figurats, davant d'una composició antiga que molt diversament haurien executat els artistes del segle XIV que decoraven la basílica. Cal admetre-la de l'època que estem estudiant o sigui en ésser construïda la basílica, com ens indueix a creure-ho també, el fet que diferents vegades ha estat repintada i refeta. Però potser els pintors de l'any 1128 no crearen una composició original, ni molt menys copiada d'altres figuracions primitives que veurien per les esglésies de Roma. L'original el tindrien encara en el mateix indret de l'absis de la vella basílica que no els calia més que copiar. La prova rau precisament en el fris inferior de flors i ocells que copiarren certament d'un fris exacte en tots els seus detalls i línies que encara avui es veu en una pintura del segle XI existent entre les restes de la vella basílica sota la composició de l'infant trobat en la tomba de Sant Clement (32). Es sempre el mateix fet que així com en la restauració de la basílica els arquitectes n'aprofitaren el que pogueren, els decoradors recorregueren també als motius existents.

i) EL PAVIMENT

La pavimentació de la nova basílica fou executada admirablement en la manera romana de l'època, dita *cosmatesca* en *opus sectile* (figs. 16 i 17), amb fragments de marbres de diversos colors graciosament combinats en figures geomètriques entrelaçades i emmarcades dintre planxes de marbre blanc, per les quals sovint serviren les plaques d'inscripcions aprofitades, provinents dels cementiris forans devastats (33). En mig de la nau central es desplega en la forma d'una gran creu, amb la tija inferior sortint del tancat de la *schola cantorum*, constituïda per una cadena d'anelles rodones entrelaçades. El gran espai dels voltants, inclòs en les naus laterals i en el pla del presbiteri, resta dividit en requadros de diverses dimensions dintre els quals el caprici dels ar-

(31) RONDININI, *l. c.*, p. 306, digué que la figura femenina, a la dreta de Jesucrist, era Santa Petronella.

(32) WILPERT, *Die römischen Mosaiken und Malereien*, IV, tav. 241. CROWE i CARALI (*Pittura*, I, 129) ja feren remuntar aquesta decoració de la conca fins al segle XII.

(33) Aquestes inscripcions han estat publicades: SILVAGNI, *Inscriptiones christianae Urbis Romae*. Nova Series: Roma, 1925.

tistes ha desenrotllat infinites composicions de marbres, combinats geomètricament. La bellesa del conjunt és altament encisadora i en fa un dels exemples més típics i millor conservats, al costat del seu coetani de Santa Maria in Cosmedin, d'igual tècnica i dibuix (34).

j) EL PRESBITERI

Forma un espai sobreaixecat de 0'60 m. com una plataforma més alta que la resta del paviment de la basílica, ocupant tot el cap de les tres naus fins a poca distància més enllà de la primera columna, llevat en la nau esquerra que arriba fins a aquesta (fig. 18). Uns cancells de marbre fan de barrera a aquesta ratlla sobrepujada amb un passatge en el centre de cada nau, on apareixen els esglaons per ascendir-hi, llevat en la part corresponent a la nau central. Aquí resta un espai rectangular que té per fons la caixa on s'eleva l'altar, mentre per cada banda comunica per sengles escales amb el santuari.

k) L'ALTAR

Damunt una altra plataforma enlairada de tres esglaons que ocupa l'absis, l'altar s'eleva en el límit del davant en forma d'una massa quadrangular i té al dessota la cambra de la *confessió* que guarda les relíquies venerades. En les seves disposicions actuals data de la restauració efectuada en temps del Papa Benet XIII qui el va consagrar en 1726. Surtosament els escriptors anteriors a aquesta data ens han deixat una descripció de com era anteriorment la seva forma que pot remuntar al segle XII. Es tracta només d'una altra manera de presentar la façana que la

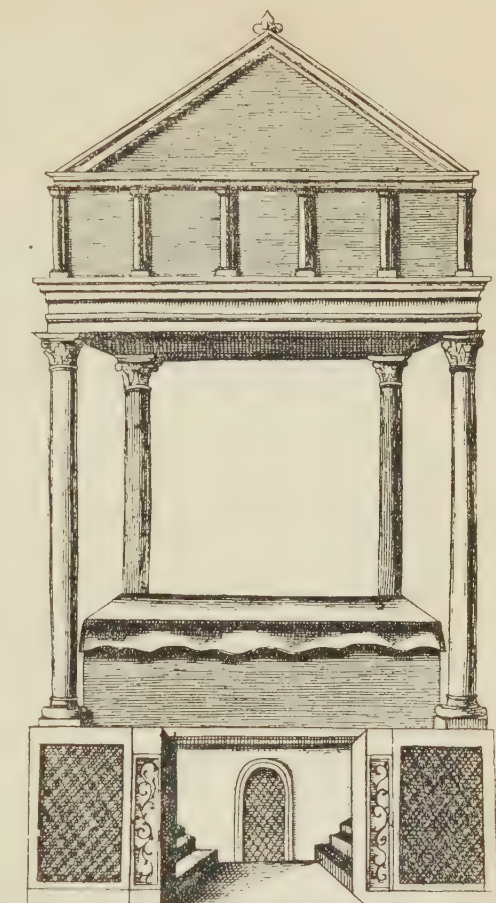

Fig. 19. — L'altar del s. XII encara conservat en l'època de Ciampini (*Vet. Mon.*, Roma, 1690, tav. CXI, fig. 1).

(34) GIOVENALE, *l. c.*, p. 127, tav. XXIII-XXV.

tenia de marbre decorat d'or, a la manera cosmatesca, amb una finestra arcuada en mig, proveïda d'una reixa de ferro daurat que deixava veure la cavitat interna (35). De la taula de l'altar al damunt no en sabem res de precís (fig. 19). Immediatament sobre aquest ha restat l'antic baldaquí format per quatre columnes que sostenen una senzilla coronisa que les relliga, damunt de la qual s'eleva unes elegants columnetes que suporten la coberta de marbre a doble pendent. L'àncora que figura en el timpà anterior junt amb al creu del cim són juxtaposicions posteriors de l'any 1726 (36).

l) LA CADIRA EPISCOPAL

En el fons de l'absis gira el banc destinat als preveres, format per plaques de marbre posades sobre mènsules i interromput en el centre per l'entarrimat en peces de marbre (fig. 20) i donant tres esglaons (37). Damunt d'ell reposa la cadira episcopal feta amb fragments de la gran inscripció del Papa Sirici (384-399) relativa a la basílica inferior (38). Aquesta cadira presenta la forma d'un tron carrat, de braços rectangulars amb un pom a cada extrem, i té el dors elevat en forma de disc al voltant del qual, com un fris, fou incisa la inscripció que ens recorda l'obra constructiva del cardenal Anastasi.

m) LA SCHOLA CANTORUM

Davant de la muralla absidial i de l'altar (fig. 18), i en el centre de la nau central hi ha un espai rectangular, sobrelevat del paviment de l'església per un esglaó, que va també tancat per cancells de marbre, com la clausura del presbiteri, amb dos ingressos, un a cada banda abans d'arribar a aquesta i un altre en el seu centre anterior. Es una obra bellíssima, l'única intacta que avui dia resta en les basíliques romanes, que ens ha conservat el que s'ha convingut en anomenar *schola cantorum* o sigui l'espai destinat als cantors o més pròpiament exprefes de les comunitats monacals en l'exercici de les seves

(35) MELLINI, *Dell'antichità di Roma* (Cod. Vat. lat. 11905, fs. 16 v - 17). — CIAMPINI, *Vetera Monumenta*, 1690, p. 19. — RONDININI, *De S. Clemente*, etc. Roma, 1706, p. 299. El CIAMPINI, tav. CXI, fig. 1, ha donat un disseny d'aquest altar junt amb el baldaquí, segons el qual ROHAULT DE FLEURY en sa obra *La Messe*, vol. *Les ciboires*, l'ha restituit a la pàg. 29.

(36) Un cibori exactament igual figurava en l'època de CIAMPINI en la basílica romana de SS. Pere i Marcellí, segons ell en donà un disseny en *Vetera Monumenta*. Un altre es veu encara de la mateixa època en l'església de Sant Elies vora Nepi.

(37) Formant aquests esglaons hi havia dos marbres amb inscripció que ens descriu el MELLINI (*l. c.*, f. 17): un, que encara hi és:

...F · EORVM · CVRAN...

...O · CONIVGI · BENE · M...

L'altre, que ja no s'hi veu, *di bellissima lettera*:

...FILIA · FLAVIAE · DOMITILLAE

...ANI · NEPTIS · FECIT · GLYCERAE · LET...

(38) En el dors es llegeix la paraula MARTYR i en el seient el començament d'un mot GA...

pregàries. Els marbres que formen la clausura d'aquesta *schola* i els del presbiteri consisteixen en grans plaques finament treballades en relleu que presenten en cada cara motius cruciformes dintre corones, discos i rombes: elles van muntades, unes al costat de les altres, mitjançant petites pilastres que duen motius florals de vinyes i ocells, quiscuna damunt una socalada i sota una coronisa que les enquadra. La seva tècnica estilística ens porta a unes èpoques remotes que recorden l'art de Ravenna i de fet dintre les corones d'algunes d'elles figura el monograma del papa Joan II (533-535) que les féu construir per la basílica de la seva època (39). En el segle XII, doncs, no els calgué més que transportar-les a la nova construcció; aleshores foren decorades les dues de la part anterior de la *schola* amb mosaics cosmatescos, i totes muntades sobre marbres nous i juxtaposicions addicionant-hi els ambons que es construïren en aquesta ocasió. Entre aquestes plaques en figuren tres, treballades diferentment, amb una corda de tres fils que s'entrellaça com un teixit amb les interseccions perforades, dintre un bellíssim marc en relleu, les quals podrien ésser les peces que haurien format l'altar del segle VI, del temps de Joan II, en l'altra basílica (40).

Tal com vénen muntats els cancells d'aquestes dues clausures, si s'examina bé la part superior, sobretot de la línia de tanca davant del santuari, es remarca en distàncies proporcionals l'existència d'uns forats que indiquen que sobre d'elles anirien cimentades i agafades amb plom fos algunes columnetes. Giovenale n'ha deduït, per la part davant del presbiteri, que hi hauria una manera de *pèrgola* o sigui una vertadera sèrie de columnes suportant senzillament un arcaïon per tota l'amplada de la basílica (41). Si hi fou, almenys des del segle XV ja no existeix, perquè cap autor parla que l'hagi vista ni en la clausura del santuari, ni en la façana de la *schola*, que sempre mancà de la coronisa (42).

(39) Fragments i altres marbres iguals, que daten també del segle VI, s'han trobat a Santa Maria in Cosmedin, a Sants Cosme i Damià i a Sant Pere. El pont nomentà, devastat per Totila i reconstruït per Narsés en 565, tingué semblants elements decoratius.—MAZZANTI, *La scultura ornamentale romana nei bassi tempi* en *Archivio Storico dell'Arte*, sèrie II, any II, 1896, pp. 33-57 i 161-187.

(40) Altres elements d'aquest altar ens són coneguts, com dues de les columnes del cibori utilitzades en el monument del card. Venerio (1479) i l'epistil superior que fa de socalada en el mur esquerre de la *schola*.

(41) *La basilica di S. Maria in Cosmedin*. Roma, 1927, p. 180, n. 2. Si aquest fet sembla positiu i més cert en la basílica de Santa Maria in Cosmedin, a Sant Clement manquen més proves, sobretot des de la muntura de la *schola* en el segle XII, car no sabem tampoc com podien haver anat muntats els cancells quan es construïren per la basílica del segle VI, i si els vestigis que avui resten fossin més llunyans. En temps de RONDININI (íd., p. 296) a cada banda s'elevaven *quinque cereostatae sive ferrei loculi pro facibus et cereis accommodati*, els quals ell estimava, *quos olim plures fuisse posita ibidem indicant foramina*.

(42) Es molt curiós que RONDININI (p. 293) ha llegit un díctic, *longobardico character*, que, en altre indret (p. 266), diu que *rudis illius aevi quo vixit Anastasius sapiunt antiquitatem*, redactat així:

n) ELS AMBONS

A cada costat de la clausura de la *schola* i avançant el seu cos cap a l'exterior s'aixequen els dos ambons, que gairebé tothom sempre ha cregut de l'època dels cancells i provinents per tant de la vella basílica. De Fleury ja nota com els seus marbres, motllures i estil no permeten una confusió semblant i els retracen a l'època de la reconstrucció de la basílica en 1128 (43). De fet, si s'examina la seva factura es remarca de seguida com varen ésser combinats amb els cancells, reaprofitant alguns elements d'aquests, cosa que no hauria succeït si els fossin contemporanis, perquè aleshores fins i tot els marbres que els componen serien de la mateixa qualitat i cisellats amb línies semblants. Aquests ambons són de marbre llis. El de l'Evangeli consta d'una tribuna ornada de pilastres a la qual es puja per dues escaletes de set esglaons, una contra l'altra, i al davant té un petit banc. El de l'Epístola presenta la forma carrada com la caixa superior de la cadira episcopal, surmuntat per quatre poms; de dintre emergeix un faristol de cara a l'altar obert sobre una pilastra; al davant té una única escala d'accés a la dreta de la qual hi ha un segon faristol girat de cara al poble i suportat per tres columnetes recolzades damunt dels cancells i per una quarta que s'aixeca des de terra.

La construcció d'aquests ambons seguí de poques anyades la factura dels que encara avui figuren en la basílica de Santa Maria in Cosmedin, acabats en l'any 1123, amb els quals són tan semblants, si bé aquests són tractats amb una art més acurada (44).

o) EL CANELOBRE DEL CIRI PASQUAL

En el petit angle, entrant a l'esquerra, de l'escala de l'ambó de l'Evangeli sobresurt damunt els cancells el canelobre per al ciri pasqual, constituït per una columna en espiral de marbre decorada amb mosaics cosmatescos. Giove-

*Hac iacet ecclesia Clemens sanctissimus aequor
quem diu celavit hunc ego corde precor.*

el qual el va veure *in fronte maioris ingresus de la schola summo loco seorsim* i en altre indret (p. 266) el descriu *in prima septi fronte*. També DE BURGO (*Hibernia dominicana*, 1762, p. 397) el descriu en el mateix lloc. Això podria fer creure a un arquitrav posat sobre columnes en la façana de la *schola*, on aniria aquell dístic, però aquest no es veu enlloc en els gravats que va donar de la basílica (tav. II) i de la *schola* (tav. IV) reproduïts de l'obra del CIAMPINI, *Vetera Monimenta* (Roma, 1690, tav. VIII. i tav. XI). Anteriorment encara MARTINELLI (*Roma ex ethnica sacra*, Roma, 1583, p. 91), qui veié aquell dístic, el descriu incís *in circulo marmoris rotundo* que era emplaçat *sub porticu prope portam majorem in pariete*.

(43) ROHAULT DE FLEURY, *La messe: ambons et ciboires*, p. 39, pl. CLXXXXIX i CC.

(44) GIOVENALE, *La basilica di S. Maria in Cosmedin*, p. 177, prengué erròniament la data de consagració de la basílica de Sant Clement en 1118, i per això els fa anteriors a la seva. Altres ambons coneixem d'aquestes èpoques que conserven l'estil que perdurà en els segles XII i XIII com a Sant Elia vora Nepi, a Sant Pietro d'Abbe, a Sant Llorenç extramurs i els desapareguts de la basílica de Sant Pancràs recordats per CIAMPINI (*Vet. Mon.*, figs. 3 i 4, tav. XIII) els quals duïen la data de construcció del 1249.

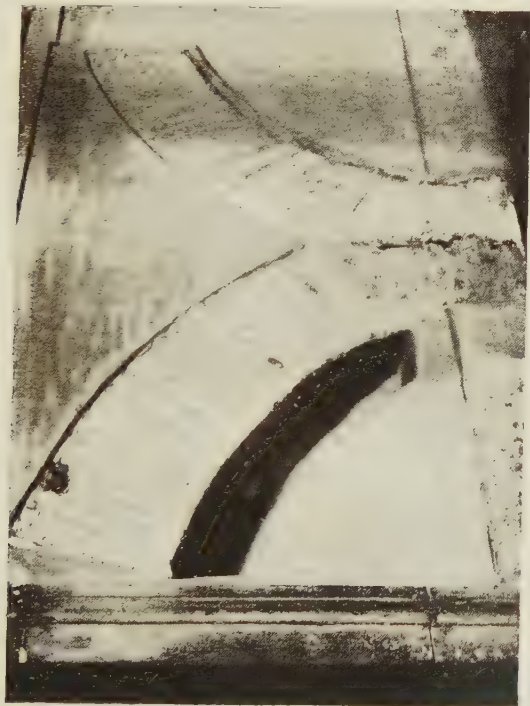

Fig. 5. — Dues arcades descobertes del mur de la nau central de la basílica soterrada. Aquest mur fou aprofitat, tot sencer, per tancar la nau dreta de la basílica del s. xii. Aquelles es veuen actualment sortint del paviment i trencades per la porta de la sagristia.

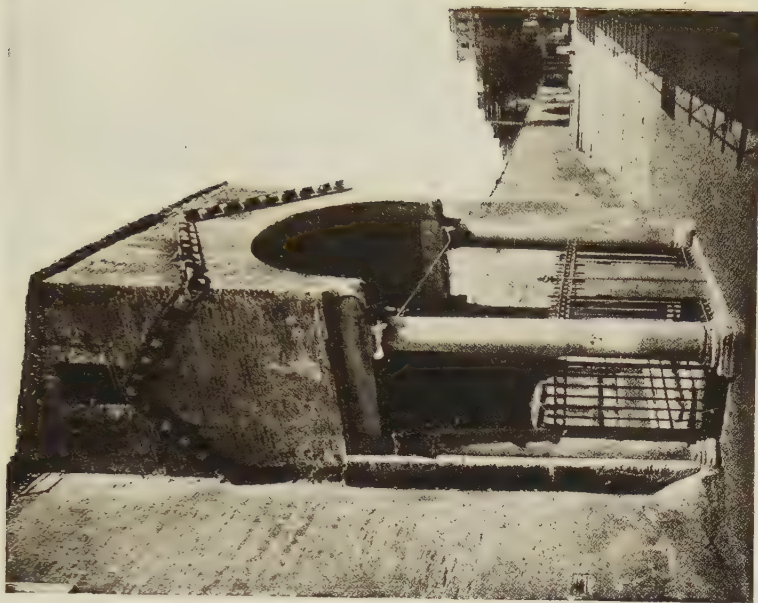

Foto. Anderson

Fig. 6

Fig. 6. — El *Proturon* del segle xii en el seu estat actual.

Fig. 7. — L'atri de la basilica en l'estat actual.

Foto. Anderson

Fig. 8. — Exterior de la construcció. La caixa de la nau dreta ve amagada per la capella de SS. Ciril i Metodi i per un petit edifici que hi està adossat.

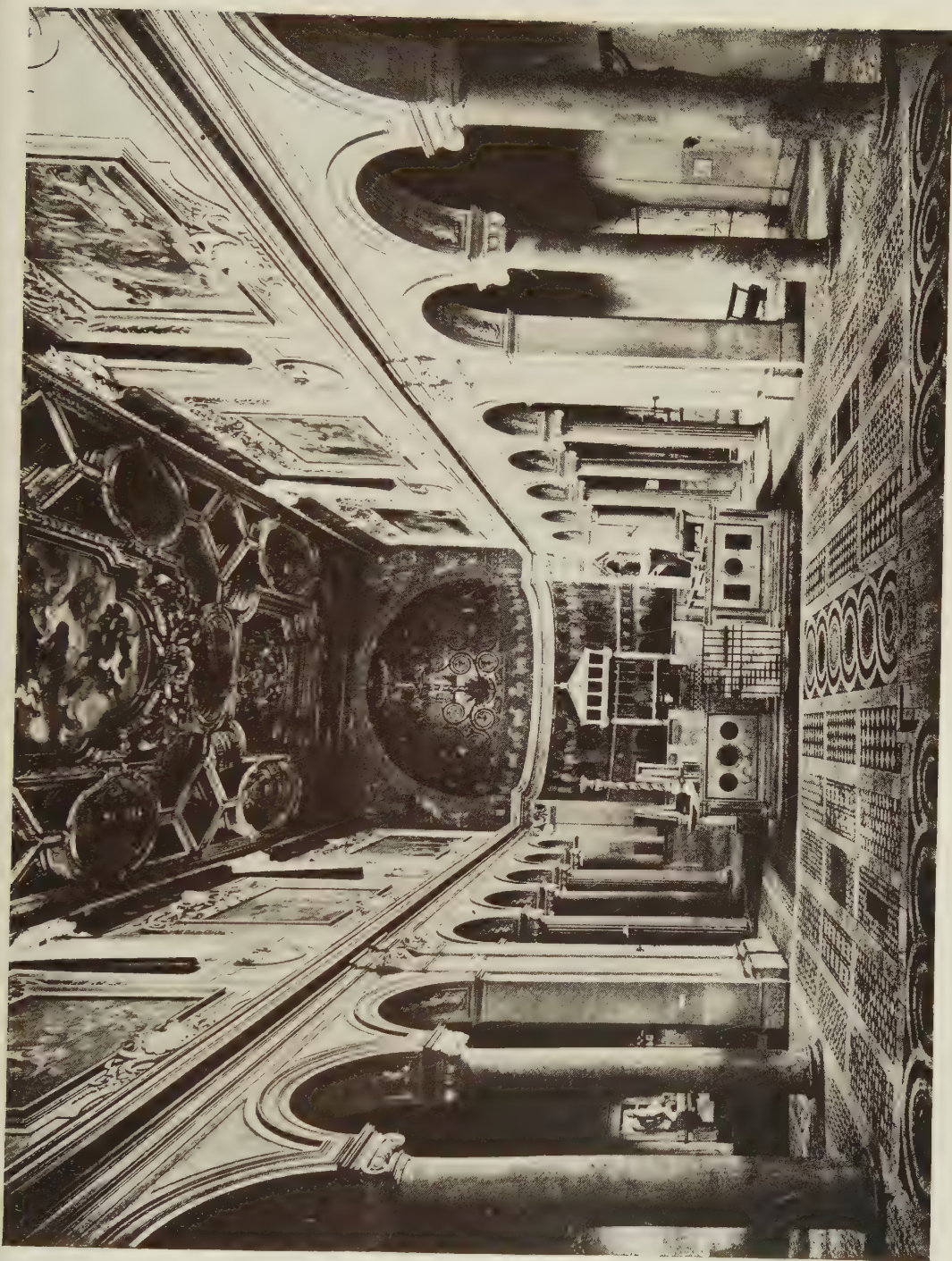

Fig. 9. — Interior de la basilica en el seu estat actual després de les reformes de Clement XI.

Foto. Anderson

Fig. 10. — Interior de la basilica en el s. XII, amb l'obertura dels primitius finestrals i sense els estucs de Clement XI.

Fig. 12

Fig. 12. — Gravat publicat per Solinori, anterior a les reformes de Clement XI, que dóna el campanar primitiu i el prospecte de la façana.

Fig. 13. — Façana de Clement XI i mur lateral de la nau central amb les finestres i restes del primitiu campanar en el començ de la nau dreta.

Fig. 13

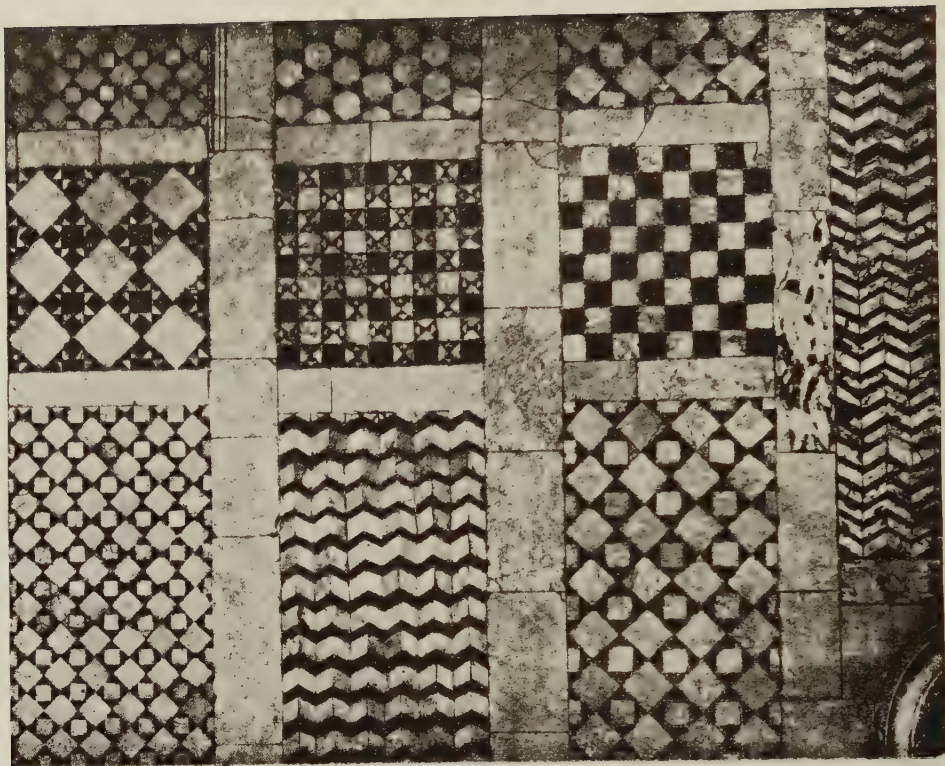

Fig. 16. — Mosàic del paviment del segle XII,
corresponent a la nau lateral.

Fotos. Anderson

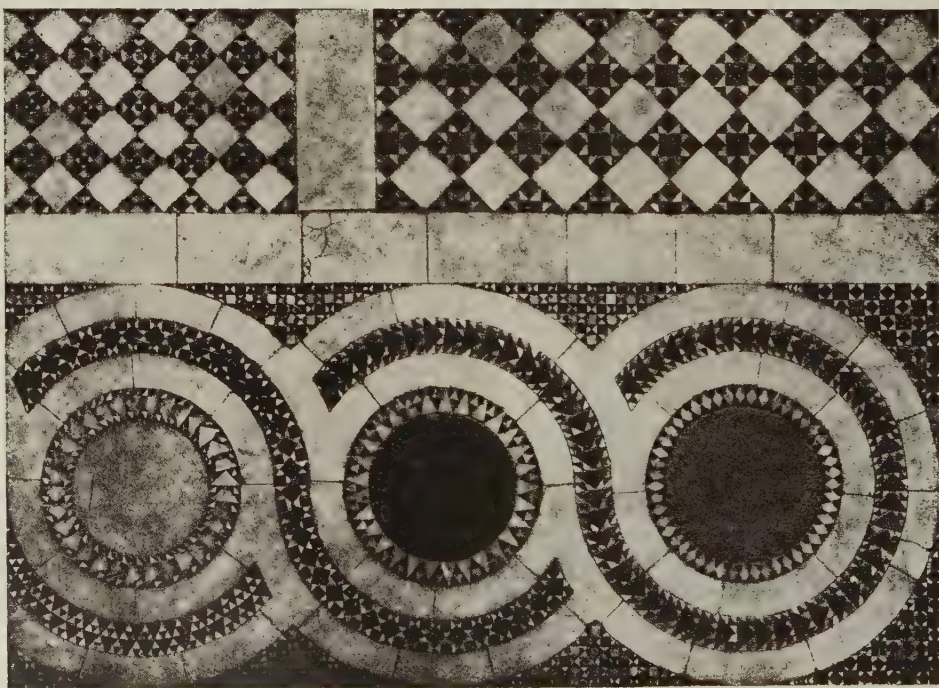

Fig. 17. — Mosàic del paviment del segle XII,
corresponent a la nau central.

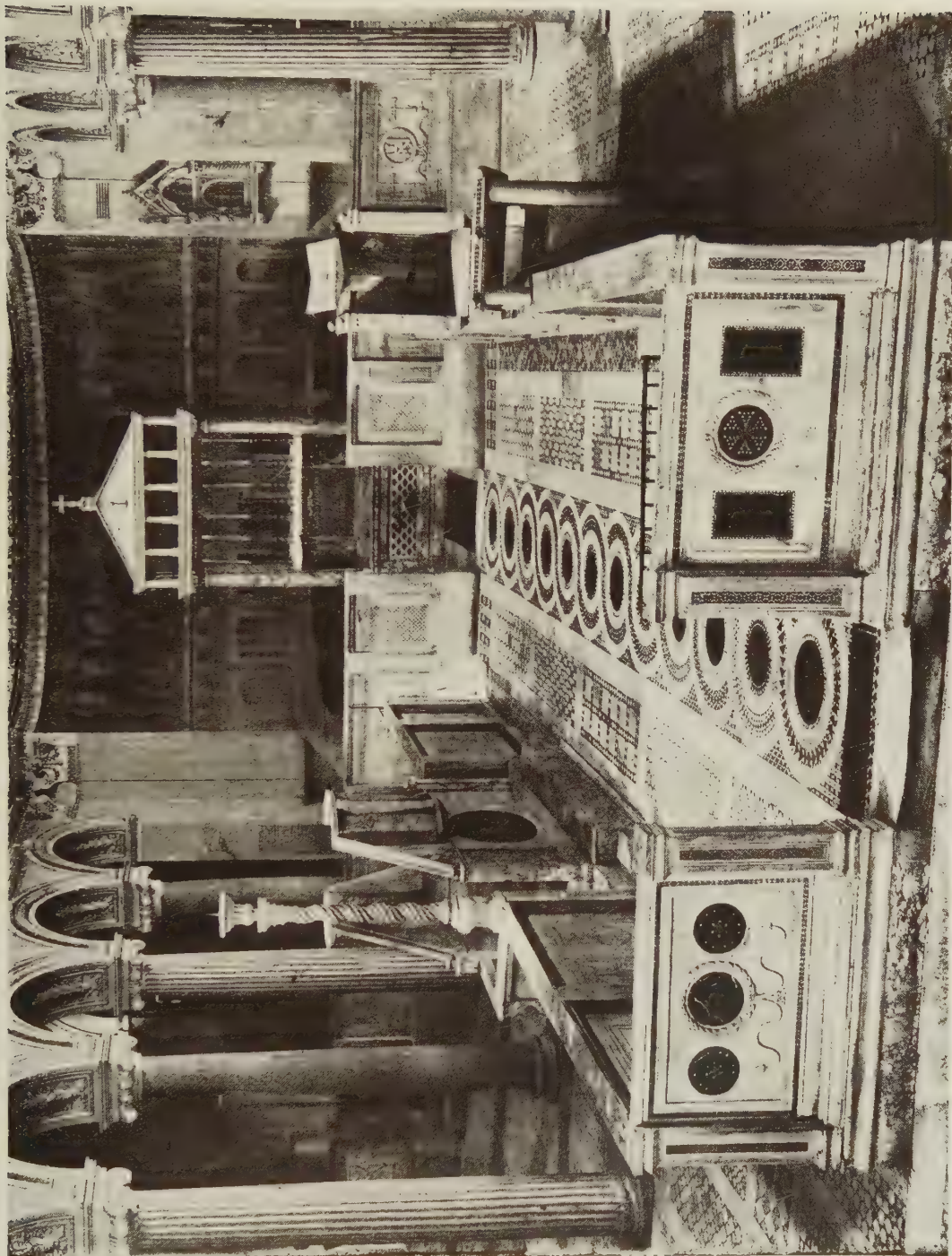

Fig. 18. — La schola cantorum i l'altar.

Foto. Anderson

Foto. Anderson

Fig. 20. — La cadira episcopal del segle XII i la decoració de la part baixa de l'absis.

Fig. 22. — El campanar del s. XVIII i la façana actual de Clement XI.

nale creu que es tracta d'una adjunció feta posteriorment, perquè els canelobres pasquals d'aquest temps eren molt més alts i sorgien de terra (45). Podria ésser que aquest fos contemporani del tabernacle eucarístic, tractat per un semblant estil, que figura en el front lateral dret de l'absis, el qual fou posat en la nostra basílica pel cardenal titular Jaume Tomàs Caietà Anagni, nebot de Bonifaci VIII, en l'any 1299, segons resa la inscripció que figura en la mateixa paret al seu damunt (46).

II. - LES REFORMES I RESTAURACIONS

Des del segle XII fins als nostres dies la basílica ha sofert algunes transformacions que no afectaren mai el conjunt de l'edifici, sinó solament alguns detalls com els canvis de les encavallades, la clausura dels vells finestrals que foren substituïts per altres; la restauració de l'atri enrunat i l'erecció d'un nou campanar; la construcció de les quatre capelles al fons i a cada cap de les dues naus laterals, i en general les successives decoracions de l'interior.

Es poden assenyalar tres èpoques de reformes: la primera a principis del segle XV, la segona a finals del segle XVI i la tercera a començos del segle XVIII. Entremig d'aquests espais de temps es verificaren petites modificacions, fins a arribar a la segona meitat del segle passat en què es donaren els últims retocs, deixant-nos l'edifici tal com el veiem.

1. L'ETAPA DEL SEGLE XV

a) RESTAURACIÓ DE LA COBERTA

La primera reparació escaiguda demostra que a principis del segle XV la basílica estaria força malmenada sobretot en la seva teulada que demanava

(45) GIOVENALE, *id.*, *id.*, p. 186. Efectivament els exemples que se'n coneixen confirmen la datació. Demés el nostre canelobre és tractat amb un estil, divers del tot, que millor encau a una època tardana.

(46) Aquest tabernacle és en forma d'edícula amb sostre a dos vessants damunt de dues columnes que enquadren l'interior amb la portella: va decorat amb mosaics i relleus escultòrics. La inscripció que es llegeix més amunt diu (RONDININI, *l. c.*, p. 266. — FORCELLA, *Iscrizioni*, IV, n. 1245):

*Ex annis Domini prolapsis mille ducentis
Nonagintanovem Jacobus collega Minorum
Hujus basilicae tituli pars cardinis alti
Haec jussit fieri quo plausit Roma nepote
Papa Bonifatius octavus Anagnia proles.*

Bonifaci VIII, en un breu concedint una indulgència a nostra basílica, a 27 de juny de 1295, diu: *Cupientes itaque ut ecclesia sancti Clementis de Urbe, quam consecrandam duximus* (*Les registres de Boniface VIII*, París, 1884, p. 85). No veiem cap relació característica entre aquesta consagració i els monuments que no n'han deixat rastre, llevat d'aquest tabernacle del seu nebot.

una reparació total. Les aigües deurién infiltrar-se en el seu interior i junt amb els llargs decennis escorreguts des de la seva construcció, i en mig de l'abandonament amb què Roma restà abatuda en el cisma d'Avinyó, la decoració interna no seria prou apreciable als ulls dels artistes que amb tant d'afany es dedicaren al redreçament dels monuments de la ciutat, quan els fets tornaren pel camí normal.

Es cert que la teulada fou reparada en aquesta època despullant-la de les primitives encavallades que foren substituïdes per altres de noves: les bigues s'empotraren a la paret, prescindint de les antigues mènsules marmòries del segle XII, i posades en cada cap damunt de mènsules de fusta cisel·lades, fetes a posta (fig. 21). Les rampants foren col·locades en el mateix indret de les primitives, llevat en la nau dreta que tot el sostre del teulat va ésser enlairat gairebé un metre per sobre del lloc de l'anterior. Aleshores foren aixecats els timpans anterior i posterior de la nau central que donaren dues úniques pendents a la coberta externa de la nau central (fig. 8). L'interior fou deixat amb totes les encavallades al descobert sense posar-hi de nou l'enteixinat que de segur hi hagué anteriorment. Ho prova l'existència d'unes pintures d'aquesta època que es troben en els triangles superiors del fons de les dues naus laterals, de motius ornamentals, i d'unes altres en la part interna del timpà sobre l'absis, que figuren una glòria d'àngels.

b) LA DECORACIÓ MURAL

Seguí després la decoració de les parets basilicals. Demés de les restes que acabem de citar, avui les úniques conservades, els tractadistes del segle XVII i XVIII encara en veieren d'altres que descriuen minuciosament. La part millor íntegra es trobava en la paret de la nau dreta que ens descriu amb tota minuciositat un document de reconeixement fet per ordre del Papa Clement XI en l'època de les seves restauracions a principis del segle XVIII, el qual donem a continuació:

PITTURE NEL TITOLO DI S. CLEMENTE RICONOSCIUTE D'ORDINE DELLA SANTITÀ
DI NOSTRO SIGNORE QUESTO dí, 13 MAGGIO 1715.

Nella muraglia che forma l'estensione del lato de tramontana nella nave laterale del titolo di S. Clemente essendo ingombrata tutta la superficie della polvere che impediva di riconoscervi distintamente le pitture, si é fatto ripulire passandovi sopra dei panni e leggermente rippassandovi una spugna bagnata e si é riconosciuto ciò che siegue:

Scendendo dal presbiterio restano nel septo superiore i due monumenti di marmo, l'uno del cardinale Roverella titolare, l'altro del vescovo Brusato suo nipote, fatti in tempo di Sisto quarto. Accanto a questo secondo nel uscire del septo suddetto incominciano la pitture; la prima delle quali restando un poco

Fig. 21. — Interior de la basilica en l'època de Ciampini (*Vet. Mon.*, Roma 1690, tav. VIII) i de Rondinini (*De S. Clemente etc.*, tav. III).

scemada e ingombrata dal sopraposto deposito del vescovo Brusato dà a conoscere che il lavoro delle pitture sia anteriore all'età di Sisto quarto; come più chiaramente ciò palesa il nome del pittore Giuvenale da Orvieto, che secondo il Millino fiorì circa l'anno 1400. Lo avvertì Rondinini alla pag. 313 della descrizione di questo titolo.

La prima pittura che s'incontra è un ovato in cui è rappresentata la SSma. Trinità. Il Padre Eterno in figura di vecchio sedente sostiene il Figlio crocefisso, sopra il cui capo è lo Spirito Santo in forma di colomba; il tutto di maniera secca a nei contorni e nel colorito.

Siegue un'altra pittura in forma quadrilunga che nel mezzo dimostra Christo Sgre. Nostro Crocefisso, con altre figure che appresso dirò. Dal lembo di questo riquadro verso l'altare è un quadrilungo separato, ove è dipinta una santa ornata da diadema rotonda al solito, che nella destra mano tiene un faccioletto e con la sinistra sostiene la proprie vesti veggendosi i piedi nudi. Gli sta avanti inginocchiata una figura tre volte minore di donna con le mani giunte in atto di raccomandarsele orando. La santa è vestita di sola tunica, e attornata al capo e sotto il mento di un velo a guisa di monaca. La supplicante ha là tunica e il manto e sopra-veste, e sul capo porta un pannolino ripiegato, ma non gittato sotto del mento. Al mezzo di questo grande riquadro, a cui serve di lembo l'accennato spartimento della Santa, si vede il Redentore Crocefisso. Una donna vestita da regina ornata di corona reale a fiori e oltre a quella di diadema rotondo proprio de'Santi, sta più vicina d'ogni altro al fianco destro del Redentore raccogliendo in un calice che sostiene il sangue e l'acqua che sgorgono dalla ferita, bene i colori non dimostrino il liquore che uscì del fianco aperto del Salvatore. Dal medesimo lato si vede la Bma. Vergine con altre due Marie. Restano nella parte sinistra della croce S. Giovanni ed un altro santo (tale dimostrato dal diadema rotondo), in abito militare con torace e paludamento, che accenna con l'indice della destra alzata il Crocefisso, quasi dica: Vere Filius Dei erat iste con il centurione appresso S. Math. cap. 27. Sopra il Crocefisso si veggono quattro angeli con ali spiegate.

Sotto il riquadro descritto resta come un secondo piano diviso da cornice dipinta sotto la quale si scorge esservi stato quattro figure di altri tanti santi. Ma essendo caduta e la pittura e la calce, ne restandovi che il vestigio di parte del capo di ciascheduna, non si è potuto risapere quali santi figurino. Non formano tra sì unione di storia, ma ciascheduna figura sta in piedi separatamente per quanto dimostra il sito.

Succede un altro spartimento quadrilatero largo quanto il precedente ma assai più alto di quello, è diviso in due sezioni per marco a guisa dell'antecedente. La sezione superiore spiega quasi un gran riquadro con faldi, e rappresenta la SSma. Trinità in mezzo alle Angeliche Gerarchie. Il Padre Eterno quivi ancora sostiene il Figlio Crocefisso, sopra il di cui capo scorgesi lo Spirito Santo in forma di colomba come nella prima pittura. Dal corpo figurante il Padre esce quantità di raggi che attraversano e illustrano le Gerarchie de' Spiriti beati rappresentate in nove spazi divisi per cerchi concentrici, che attorniano le figure delle tre persone Divine.

1. L'interiore spazio rosso contiene i serafini figurati con capi diadematati ornati di sei ali.

2. L'altro giallo con cartello in cui è scritto *cherobin*. I cherubini dipinti in questo giro sostengono un libro apperto.

3. Un altro giro di color turchino con figura di Spiriti beati rivolta in

modo che i capi stanno nel cerchio esteriore rivoltando tutto il corpo verso il centro e le Divine Persone, tengono ognuno essi una bilancia, come ognuno dei cherubini nel' altro giro sostiene un libro. Il cartello si vede, ma non vi si leggono le lettere.

4. Il seguente giro è rosso con figure d'angeli, ognuna in atto di reggere uno scettro. Nel cartello parimenti sono svaniti i caratteri.

5. Il quinto recinto è verde. Gli spiriti celesti in esso effigiati sostengono ognuno un globo. Nel cartello mancano le lettere.

6. Il resto è rosso nella parte più oscura, e bianco nella chiara. Le figure di questo stanno in atto di benedire. Il cartello è come l'antecedente con i caratteri svaniti.

7. Il settimo è di color giallo più oscuro nell' interiore. Gli Spiriti beati che lo riempino tengono una mano al petto, e con l'altra stendono l'indice in atto di accennare.

8. Nel ottavo di colore ceruleo gli spiriti con tunica bianca e sopravesti verde spandono ambe le braccia. Nel cartello vi si scorge il nome di Arcangeli in lettere longobardi, come l'altro descritto dei cherubini.

9. Del nono il colore è celeste cupo, Gli angeli in manto e tunica bianca volando sostengono un'anima beata per ciascheduno con la destra mano, e con la sinistra le reggono il fianco. La figura dell' anima tiene le mani giunte.

Nello spazio esteriore agli Angeli sono figurati il Sole e la Luna per indicare il cielo materiale.

Sotto a questo negli angoli inferiori del riquadro sono le figure di due profeti (forse Ezechia e Isaia che videro la visione) con cartelli ma senza lettere, e sembrano le figure dei profeti lavoro aggiunto e di maniera alquanto migliore.

Il lembo inferiore dello spazio di questo riquadro d'arquato e nella rivolta dell'arco si vede un cartello dipinto con caratteri di modo longobardo sprimenti quelle parole italiane e latine che riferisce il Sig. Aba. Rondinini alla pag. 313: e da questi si scorge la spiegazione de' simboli attribuiti a ciascheduna Gerarchia nella descritta pittura ciò è

Seraphyn ardenti d'amore, etc. (1)

Sotto all'arco e iscrizione indicata resta un vano murato di fresco, che dimostra avere servito d'ingresso o di passaggio. Le imposte di questo arco sono ornate con figure de' Santi. Nella destra rispetto a colui che la riguarda si vede la immagine di S. Bartolomeo Apostolo e accanto a lui un santo vescovo ornato di mitra e abiti pontificali con pastorale in mano. Nella sinistra benché la pittura è caduta resta il vestigio della figura e dal capo coronato e diadematato si scorge avere rappresentato un Re santo.

Segue un altro spartimento corrispondente in larghezza al precedente ma di

(1) Copiem aquesta inscripció del RONDININI, lloc citat:

Seraphin ardenti d'amore.

Cherubin scientia de Deo.

Throni sedia che Dio le giudica.

Principatus hanno a governare l'universo.

Dominationes hanno a comandare all'altri angeli.

Potestates hanno potenza sopra li dannati dell'inferno.

Virtutes hanno potesta di far miracoli.

Archangeli hanno a dinuntiare li secreti de Deo.

Angeli hanno da guardare e portare le anime in paradiso.

minore altezza e però diviso in due ordini per un arco a guisa del già descritto. Nell'ordine superiore si figura il Mistero dell'Incarnazione del Verbo Divino in questo modo.

Il Padre Eterno stà nel mezzo con le mani espanse. Sotto di Lui due Angeli genuflessi adorano; e lo intorniano i Serafini. A destra di colui che riguarda resta il Verbo Eterno figurato in un bambino con la croce in ispalla dentro un lucido orato, che sembra volare verso la Bma. Vergine, attorniato da Serafini che Lui parimenti corteggiano, e lo Spirito Santo il quale procede in forma di colomba volante parimenti verso la SSma. Vergine. Questa in atto di orare ammantata di bianca veste a fiori d'oro con le mani giunte, avanti di se ha un legile con libri aperti e chiusi a modo de' legivi di coro; e in vicinanza è il suo sedile di legno ornato similmente a modo de' corali. Dall'altra parte l'archangelo Gabrielle genuflesso e ornato da stola bianca riccadata da croci, le annuncia la Incarnazione del Verbo. Lo precedono altri Angeli che uniscono con i Serafini del corteggio del Divin Padre.

Nel ripartimento inferiore sta un vano a guisa d'arco come il precedente murato a fresco senza pittura.

Nell'imposte dell'arco sono figure de'Santi ben conservati. Quella verso l'altare maggiore sinistro rispetto al riguardante rappresenta S. Clemente ornato d'abito pontificale con tiara bianca freggiata d'una sola corona quale usavano i Papi avanti Bonifacio VIII e tiene l'ancora del suo martirio sopra la spalla. Al di Lui fianco sta un Santo vescovo vestito pontificalmente con mitra pastorale, guanti etc. ma senza pallio; e vi si scorgono i caratteri del nome quasi svaniti, ma pure tanto conservati che bastano ad intendere il nome di S. Ignazio nel medesimo carattere longobardo *ignatius*. L'altra imposta verso la porta a destra da quello che la riguarda esprime S. Ambrogio con il flagello, e ornato di tutti li ornamenti pontificali e ancora del Pallio lungo, sino ai piedi, un ripiegato nel braccio con molte piccole croci, quali si dipingono i pallii dopo il XII secolo. Vicino a lui stà S. Antoni Abbate senza il nome ma con tutti i contrasegni di sua professione monastica. Ha la tunnica bianca lo scapulare nero ornato dalla lettera T di color bianco. Sopra ha la melote gittata sulle spalle e il capuccio nero. Dalla cinta pendigli la corona o rosario costumato nel XIII secolo da S. Domenico. Nelle mani ha la croccia usata dagli orientali per apoggiarsi e attribuita da noi agli abbati.

Dopo i due precedenti riquadri resta una sola pittura di S. Clemente dipinta sopra la porta della sacristia. E vestito pontificalmente, coronato della tiara pontificia cinta di una sola corona. Con la sinistra regge l'ancora. Stende la destra sopra il capo del cardinale titolare rappresentato in picciola figura inginocchiato a fianco del Santo in vestito rosso, che probabilmente sarà stato il cardinale che fece dipingere le figure sinora descritte da Giuvenale di Orvieto.

[Cod. Vat. Lat. 9023 fol. 212-215]

Ès difícil de dir si tota aquesta decoració responia a una sola època i a un sol pintor. Tant el Mellini com el Rondinini, i encara més tard De Burgo, llegiren dessota la inscripció de les categories angèliques el següent dístic:

*Si vis pictoris nomen cognoscere lector
De veteri urbe Juvenalis est nomen eius.*

Mellini diu que aquest Juvenal d'Orvieto *come si vede dalla pedrella che egli dipinse in Ara coeli nella capella de' Mancini, dipinse verso l'anno MCCCC di Christo* (2). Per altra part tenim que sobre la porta de la sagristia hi havia la figuració de Sant Clement amb el cardenal titular als seus peus, que seria el qui féu executar la composició i com que la porta de la sagristia fou construïda pel card. Venerio Racanati, mort en l'any 1479, segons es veu pel seu escut en la llinda, és molt possible que aquella composició almenys fos més tardana i d'aquesta època, essent les altres anteriors.

La paret de la nau esquerra degué ésser igualment decorada amb pintures de les quals Mellini diu que *poco se ne può scorgere* (3). En canvi ningú no ens ha descrit les que decoraven les dues pilastres en mig de les columnades (4). També la nau central fou ornamentada *in più ordini di pitture. fatte l'anno MCCCCXI come si legge vicino alla porta a mano sinistra entrando tra il primo e secondo ordine, e tra queste pitture si vede a mano destra la figura di S. Francesco et a mano sinistra la figura et il nome di chi fece fare esse pitture, che fu tale Salli de Celano, ma di queste figure pochi vestigi vi restano al presente* (5). Rondinini n'ha descrit algunes més, com la Nativitat de Jesús entre Maria i Sant Josep, a la dreta de la nau; i la Verge Maria entre Sant Sebastià i Sant Roc, a l'esquerra, la qual posteriorment havia estat retocada (6). Mellini en un altre indret ha recordat encara que a Sant Clement es veien pintures d'un mestre Rinaldi que pintava a principis del segle xv (7).

c) DATA DE LES TRANSFORMACIONS

La restauració de la teulada de la basílica i la decoració subsegüent d'aquesta, s'escauen en una mateixa època. Deuen ésser l'obra del cardenal Gabriel Condulmer posat de titular a la basílica a 12 de maig de 1408 i elegit papa amb el nom d'Eugeni IV a 3 de març de 1431. Seria ell qui atorgaria la basílica als frares de *S. Ambròs ad nemus* fundats a Milà en 1431

(2) MELLINI, *l. c.*, fol. 19. — RONDININI, *id. id.*, p. 313. — DE BURGO, *Hibernia Dominicana*, p. 402. Sembla que a Araceli hi hauria pintat en 1441 (Cf. FORCELLA, *Iscrizioni*, I, p. 136).

(3) MELLINI, *l. c.*, fol. 19 v.

(4) Tots els tres autors al·ludits diuen que eren decorades amb imatges antiquíssimes. Igualment digué CIAMPINI en *Vet. Mon., loc. cit.*

(5) MELLINI, *l. c.*, fol. 18. — La inscripció SALLI DE CELANO HOC OPVS FECIT fou vista del SUÀREZ (*Cod. Vat. lat.*, 9140, f. 127).

(6) RONDININI, *De S. Clemente*, p. 286. A aquesta reforma pertoca la inscripció que ell llegí, i que potser seria del temps del cardenal Laureo:

TRANSITE AD ME OMNES
QVI CONCVPISCITIS ME
ECCL. XXIV

(7) MELLINI, *Descrittioni delle chiese di Roma* (*Cod. Barb. lat.*, 4318, fol. 229), en el capítol relatiu a la basílica dels IV Coronats, on es veien altres frescos d'aquest pintor.

i que ell reuní en una congregació en 1441 (8). En podria ésser una prova un passatge del document damunt citat que descriu les pintures de la paret de la nau dreta. El seu autor veié en la zona inferior dos arcs murats posteriorment: en les impostes d'un d'ells hi havia figurat Sant Clement i Sant Ignasi d'Antioquia d'una banda i Sant Ambròs i Sant Antoni Abat de l'altra. Quan la pintura hi fou feta els arcs eren oberts i donaven a dos espais al costat de la sagristia, on certament hi hagué almenys una capella que fou començada de destruir quan s'emmurallà l'ingrés i acabà de desaparèixer recentment, segons testimonis fidedignes, en engrandir-se la sagristia actual: han quedat restes de les antigues pintures avui trasplantades en altres parets del mateix lloc (9). La figuració, doncs, de Sant Ambròs i de Sant Antoni abat, titulars de la congregació, junt amb la de Sant Clement i de Sant Ignasi, venerats en la basílica, flanquejant la nova capella, construïda segurament per utilitat monàstica, poden indicar-nos ja la presència de tals frares, recentment fundats i possessors de la basílica de Sant Clement, en temps d'Eugeni IV.

d) LA CAPELLA DE SANTA CATERINA

Una altra obra coetània fou l'erecció de la capella de Santa Caterina, en el cap de la nau esquerra vora l'ingrés, la qual és deguda al cardenal Branda di Castiglione, segons es veu pel seu escut que figura un griu rampant en el centre de l'arc. Aleshores degué ésser cegada aquella porta lateral; igualment ho fou el primer intercolumni; es construï una volta a creuera, i un gran arc d'ametlla, tancat per una reixa de ferro, li donà l'ingrés de cara a la nau lateral. Tot el conjunt fou decorat per Masolino que el cardenal, protector seu, féu venir a Roma vers l'any 1420, segons ha cregut Venturi (10). En

(8) Vegeu RONDININI, *De S. Clemente*, pp. 276 i 355. Aquest autor conta que l'any 1434 el Papa adjudicà a Sant Clement la *sancti Pastoris de Urbe ecclesiam in Via majori positam*, segons un diploma papal que Lubinio diu haver vist en l'arxiu de Sant Pancràs.

Abans de la possessió d'aquests frares de Sant Ambròs en aquest temps, no sembla que hi hagués hagut altra comunitat monàstica: la basílica seria servida pels clergues seculars. A principis del segle XII *Cencius Comenarius*, esdevingut Papa amb el nom d'Honorius III, parlant de la processó de lletanies que en el dia de Sant Marc anava a aquesta basílica des de Sant Joan del Laterà, diu que: *quum dominus papa venerit cum processione ad ecclesiam sancti Clementis, ibi quiescit in lecto superposito tapeto et herbis circumquaque positis, quae tamen fiunt a clericis ejusdem ecclesiae sancti Clementis* (RONDININI, pp. 259 i 276). El catàleg d'esglésies, escrit vora el 1320, recorda: *Ecclesia sancti Clementis titulus presbiteri cardinalis habet VI clericos* (Cod. Taurin. lat. A. 381. — Cf. HUELSEN, *Le chiese di Roma nel medioevo*. Roma, 1927, p. 33. A la fi del segle XII trobem els seus clergues en litigi amb els canonges de Sant Joan ante portam Latinam (CRESCIMBENI, *Ist. di S. Giovanni*, pp. 191 i ss.). A mitjans del segle XIV trobem que són erigits en canònica (Cf. GALLETTI, *Cod. Vat. lat.*, 8018, I, fol. 99).

(9) Una és un fresc del qual sols resta la part superior d'una Madona asseguda en un ric cadiral; l'altra és un bust d'una segona Madona amb el Nen.

(10) *Storia dell'arte italiana*. Milano, 1911, vol. VII, part I, pp. 82 i ss. — Tots els autors antics les havien atribuïdes al Masaccio i sobre d'elles hi ha una publicació monumental: G. DELL'ARMI, *La pitture di Masaccio esistenti in Roma nella basilica di S. Cle-*

la paret del fons es desenrotlla una gran composició del Calvari, en les dels costats, escenes de la història de Santa Caterina d'Alexandria i de la vida de Sant Ambròs; en les llunetes de la volta els Evangelistes i Doctors de l'Església; en el sotarc els Apòstols, i en la paret del damunt l'Anunciació: finalment en el pilar extern de l'entrada una gran figura de Sant Cristòfol amb el Nen Jesús a l'espatlla.

e) LA CAPELLA DE SANT JOAN BAPTISTA

En aquest temps degué ésser també construïda la volta a creuera, que encara avui es conserva damunt l'enteixinat de Clement XI, al fons de la nau dreta. Segurament aleshores es deuria habilitar aquell indret com a capella, potser col·locant senzillament en un altar, sense esbotzar encara la paret del fons, la imatge escultòrica de Sant Joan Baptista, que alguns creuen sigui una obra de l'artista Simone Ghini del segle xv. En 1476 morí el cardenal titular Bartomeu Roverella i el magnífic monument funerari, construït segons sembla per Andreu Bregno i Joan Dalmata, fou col·locat precisament en la paret sota aquella volta que mai no rebé cap decoració (11). Poc després s'erigí al costat el monument funerari, per Capponi, al bisbe Brusato, nebot del Roverella (12). En aquestes ocasions la capella podria haver estat ampliada en el sentit d'haver-hi fet l'altar més endarrera mitjançant la construcció d'un segon cos a volta, decorat amb enteixinat de terra cuita de motius florals, i acabat per un absis amb finestres, tal com el veié Rondinini, qui reconeixia en els vidres l'escut dels Roverella, que avui no hi és pas (13).

Un altre cardenal titular constructor fou Jaume Venerio Racanati, mort en 1479. D'ell és l'escut sobre la porta actual de la sagristia i l'esplèndid monument funerari que s'aixeca en el pla del presbiteri adossat a la paret de la nau esquerra (14), el qual fou construït aprofitant dues de les columnes del cimbori del segle vi que figuraven en l'altar de la basílica soterrada.

2. L'ETAPA DEL SEGLE XVI

a) REFORMES DE L'ATRI

La segona època de reformes comença amb les obres del cardenal titular dominicà Joan Alvarez de Toledo en 1558. En aquest temps l'atri deuria

mente colle teste lucidate da C. Labruzzi. Roma, 1830, in fol. — Vegeu també: WICKHOFF, *Die Fresken der Katharinenkapelle in S. Clemente zu Rom. Ein Beitrag zu ihrer Datierung*, *Zeitschr. für bild. Kunst*, 1889, XXIV, 11.

(11) RONDININI, *ibid.*, p. 311. — FORCELLA, *Iscrizioni*, IV, n. 1248.

(12) RONDININI, *id. id.*, p. 312. — FORCELLA, *Iscrizioni*, IV, 1250.

(13) RONDININI, *id. id.*, p. 268.

(14) RONDININI, *id. id.*, p. 316. — FORCELLA, *Iscrizioni*, IV, n. 1249.

estar bastant malmès (fig. 3); un segle més tard gairebé no restava cap vestigi del pòrtic esquerra. El cardenal hi degué posar la mà sistematitzant-lo, deixant només intacte el pòrtic dreta, refent el d'entrada, prescindint de l'esquerra i reconstruint el de la façana de la basílica. Aquest presentà des d'aleshores una volta a creuera i tingué sobre afegit un altre cos d'edifici (fig. 10), en el qual va deixar el seu escut (15).

b) EL COR DE FUSTA I LA PORTA LATERAL

Alguns decennis més tard el cardenal Vicents Laureo s'ocupà de l'interior de la basílica, erigint al fons de la nau central sobre la porta d'ingrés, un gran cadafal de fusta, rudament treballat i pitjor decorat, que agafà tota l'amplada de la nau i fou destinat a Cor monàstic per a la recitació del breviari. Al mateix temps obrí una porta lateral en la basílica en el mur de la nau esquerra, davant del tercer intercolumni comptant des de l'altar (figura 3), la qual decorà amb el seu escut, igualment com el Cor, junt amb les armes de Sixte V (16). Això, doncs, tingué lloc abans de l'any 1590 en què morí aquest papa, faltant dos anys més tard el cardenal que trobà la seva sepultura en mig de la nau central (17).

c) OBERTURA DE NOUS FINESTRALS

Hem d'adscriure a aquest període la clausura de les primitives finestres, que fins ara havien romàs intactes, i l'obertura dels tres grans finestrals rectangulars per banda que encara subsisteixen ampliat. Molts han cregut que havien estat obra posterior de Clement XI en 1715, però Ciampini, que havia vist la basílica anteriorment a aquesta data, ja en els demostra en el gravat (fig. 21) que ens dóna del seu interior (18). Ço que no és clar és si després d'aquestes sis grans obertures laterals es deixaren algunes de les primitives finestres intercalades entre elles, tal com podria fer pensar aquell disseny, encara que Rondinini, també anterior a Clement XI, diu que eren totes clausurades.

També es degueren murar els arcs laterals de la paret de la nau dreta, sota les pintures, que l'autor de la seva descripció en 1715, ens ha dit que eren tapiats de fresc.

(15) MELLINI, *l. c.*, fol. 15 v. — RONDININI, *id. id.*, p. 268.

(16) MELLINI, *l. c.*, fol. 16 v. — RONDININI, *id. id.*, p. 269.

(17) RONDININI, *id. id.*, pp. 323 i 287. Tres anys més tard hi fou sebollit el seu nebot al davant. — Cf. FORCELLA, *Iscrizioni*, IV, ns. 1255 i 1256. El propi elogi funerari ja era desaparegut en temps de Rondinini, però es conserva el text. — *Id.*, *id. id.*, XIII, n. 1032.

(18) *Vet. Mon.*, tav. VIII, reproduïda per RONDININI, tav. II.

d) DECORACIÓ DE L'ALTAR

No seria improbable d'admetre en aquest període unes pintures que decoraren l'antic altar, si ens atenim al caràcter de la seva composició i del lloc. Eren dues figures en peu pintades a l'oli, una a cada banda de la *fenestella confessionis*, representant els màrtirs dels quals es veneraven les relíquies en l'altar. Una era la de Sant Clement esclorida per aquest díctic:

*Impius insano te mersit in aequore Cesar
His positis aris nunc pia Roma colit.*

L'altra era la de Sant Ignasi d'Antioquia, igualment amb un díctic:

*Vicinum tibi probra tulit numerosa theatrum
Hic tibi delatus probra rependit honos.*

La mesa de l'altar anava coberta per un palli que oferia, de cara al poble, la representació del martiri de Sant Ignasi (19).

e) ERECCIÓ DEL NOU CAMPANAR

Una altra vicissitud digna d'ésser remarcada com escaiguda durant els principis del segle XVII, encara que no es puguin assenyalar amb més precisió les circumstàncies, fou la desaparició del campanar primitiu i l'erecció del nou, no en el lloc mateix que s'aixecava aquell, en el punt d'intersecció del pòrtic de la façana amb el pòrtic de l'esquerra, on es veu actualment (figura 22). És una construcció senzilla en forma de torre, damunt de la qual s'alça una manera de cimbori sobre quatre arcuacions, que dona a la cambra de les campanes (20). En ell apareix un escut amb una àncora que sovint trobem repetit dintre el convent i que no designa altra cosa que la dominació possessiva dels frares de Sant Ambrós *ad Nemus*.

f) L'ALTAR DE LA NATIVITAT DE LA VERGE

El fons de la nau esquerra vora l'altar que fins en aquests temps havia romàs intacte, llevat de la sepultura del cardenal Enric Allosio, mort en 1450, posada en el paviment vora la pilastra (21) i del monument del cardenal Ve-

(19) MELLINI, *l. c.*, fol. 16 v - 17. — RONDININI, *id. id.*, p. 299.

(20) L'estil d'aquesta construcció ens acostava més aviat cap a l'època d'Urbà VIII. És molt anàloga la semblança amb els dos campanars bessons, anomenats *orecchie d'asino* del Bernini, que aquest proposà a la façana del *Pantheon*, on foren alçats en 1630 i hi perduraren fins a finals del segle passat. — Cf. EROLI, *Il Pantheon di Agrippa in Roma*. Narni, 1895, p. 268.

(21) La seva figura en relleu està cisellada en el marbre sepulcral del paviment. La inscripció va en una altra placa de marbre que ja RONDININI (p. 306) transcriví que era posada en la paret del pilar. — FORCELLA, *Iscrizioni*, IV, n. 1247.

nerio del 1479 a l'altra costat, fou ara transformat en una capella mitjançant l'ampliació del fons i la construcció d'un absis poligonal. Fou l'obra del milanès Rufinello, segons resava la inscripció del seu sepulcre en el centre de la capella erigida en 1617 i dedicada a la Nativitat de la Verge (22). Un segle més tard aquesta capella vingué dedicada a la Verge del Roser, com avui es veu, però encara hi han conservades les disposicions i pintures fetes posar per Rufinello, llevat el quadre a l'oli de l'altar, figurant la Nativitat de la Verge de Giovanni da S. Giovanni, segons veié el Mellini (23). Hi han, però, les columnes de marbre que l'enquadraven, el fresc superior presentant una glòria d'àngels i els quadros de Sant Carles Borromeu i de Sant Francesc, als costats del vestíbul, atribuïts als deixebles del Caraccio; demés dels profetes Isaïas i Jeremias, a cada banda sobre l'arc d'ingrés.

g) ELS POSSESSORS DE LA BASÍLICA

Els frares de Sant Ambròs *ad Nemus*, que des del temps d'Eugeni IV posseïen la basílica, en aquest temps en sortiren per extinció. El catàleg d'esglésies del 1420 anomena la nostra *Tit(ulus) et Monast(erium) Ambrosianum S. Clementis* (24). El catàleg del 1566 la classifica: *Sto. Clemente: Monasterio di Frati* (25). Però cinc anys abans trobem que en la tassa de Pius IV en 1561 s'anomena *S. Clemente et Pancratio* (26), denominació que surt encara anteriorment en el testament del cardenal Roverella, mort en 1479, dient: *Ecclesiae S. Clementis et Pancratii de Urbe* (27). Això demostra que els frares de Sant Ambròs tindrien alguna relació amb un monestir de Sant Pancràs. Certament que aquest no era el que fundà el Papa Joan III (561-574)

(22) Deia la inscripció (RONDININI, *id.*, p. 270. — FORCELLA, *Iscrizioni*, XIII, n. 1033):
D. O. M.

*Johannes Angelus Rufinellus Mediolanensis
sacellum a fundamentis exstructum
Sanctae Virginis Nativitati dicavit
Sepulturae locum ibi
posterisque suis delegit
anno MDCXVII.*

— DE BURCO (*Hibernia Dominicana*, p. 403) conta que, a l'any 1732, aquesta làpida fou capgirada en el mateix lloc, escrivint-hi en el dors:

*Hic jacent
mortales exuviae
fratrum
Sanctissimi Rosarii.*

(23) *L. c.*, fol. 19 v. — Segurament no era el quadre en tela figurant la Verge amb l'Infant, Sant Joan Baptista i àngels que avui dia està adossat al pilar d'aquesta capella. — VEGU: NOLAN, *The basilica S. Clemente*, 3.ª edició, 1925, p. 37.

(24) PANVINIUS, *Cod. Vat.* 6780, fols. 14 i ss. — HUELSEN, *Le chiese di Roma nel medioevo*, p. 70.

(25) HUELSEN, *id. id.*, p. 97.

(26) HUELSEN, *id. id.*, p. 89.

(27) Arxiu del Laterà, arm. IV, plec IV, n. 41. — Cf. ADINOLFI, *Roma nell'età di mezzo*. Roma, 1881, p. 316.

als voltants del Laterà, perquè des del segle VIII ja no se'n sap res més (28), sinó que era l'altre que hi havia en la basílica de Via Aurèlia en la tomba del sant màrtir (29). Els nostres frares el deurien regentar ja molt aviat després de la seva possessió de Sant Clement, anant des d'aleshores units moralment ambdós monestirs. Quan Urbà VIII extingí la congregació de Sant Ambrós *ad Nemus*, aquests passaren juntament a mans de cardenals comendataris (30). La data d'aquesta extinció l'hem de posar entre l'any 1644, en què morí el papa, i l'any 1640, en què encara trobem que en la basílica de Sant Clement se'ls fa una fundació de dues misses setmanals (31).

Fins a l'any 1667 la nostra basílica amb el monestir estigué desproveïda de comunitat. En aquella data, a 30 de maig, el Papa Innocenci X, essent comendatari el cardenal Maidalchino, la va concedir perpètuament als frares predicadors de la comunitat dominicana de Sant Sixte i que avui regenten els dominics irlandesos (32).

h) L'ALTAR DEL ROSER

La nova comunitat s'hi instal·là de bonhora i no féu altres canviaments en la basílica, llevat de l'erecció d'un altar a Nostra Senyora del Roser i d'un altre a Sant Domènec. L'altar del Roser fou emplaçat en la nau esquerra, adossat en el mateix indret on es troba l'ingrés actual (fig. 3); era protegit per un enteixinat de tota l'amplada de la nau i inscrit en l'espai d'un intercolumni (33); constava d'una sola mesa per l'altar i al damunt tindria la pintura de la Verge titular, atribuïda al Sassoferrato, que avui es venera en el de la capella de Santa Caterina (34).

i) L'ALTAR DE SANT DOMÈNEC

Fou erigit en el fons de la nau dreta vora l'entrada, en la cambra que formava l'antiga caixa del primitiu campanar ja abatut: constà d'un senzill altar amb una pintura del titular feta pel Soriano, i anava tancat amb una

(28) KEHR, *Italia Pontificia*, vol. I, p. 32.

(29) KEHR, *ibidem*, p. 176.

(30) RONDININI, *De S. Clement...*, p. 271. Aleshores l'arxiu de Sant Clement degué passar a Sant Pancràs i allà es va perdre amb el d'aquell monestir en els esdeveniments de l'any 1849 (KEHR, *I. P.*, vol. I, p. 177).

(31) Així consta en una inscripció conservada en la sagristia (Cf. FORCELLA, *Iscrizioni*, IV, n. 1258). Cinc anys abans s'havien fundat també dues misses setmanals, segons atesta un altre marbre en el mateix indret. — Cf. FORCELLA, *id. id.*, XIII, n. 1034.

(32) La làpida commemorativa fou llegida per RONDININI (*l. c.*, p. 271) sobre la porta interior del convent. — FORCELLA, *Iscrizioni*, XIII, n. 1035.

(33) RONDININI, *De S. Clemente...*, p. 317.

(34) En temps de Mellini en aquest altar de Santa Caterina es veia una pintura a l'oli figurant la Verge Maria entre Sant Clement i Santa Caterina (*id.*, fol. 19 v) que avui és desapareguda.

reixa de ferro (35). Alguns autors diuen que anteriorment hi hagué un altar dedicat a la Santa Creu (36). Hi degué ésser construït després que es prescindí del campanar, si no és que fos emplaçat davant de la seva caixa quan aquell encara servia.

3. LES REFORMES DE CLEMENT XI

La restauració més uniforme segons la moda del temps que va donar a la nostra basílica la fisonomia actual, va ésser portada a cap pel Papa Clement XI, mentre era titular el cardenal Tomàs Maria Ferrario, dominicà, pels volts de l'any 1715, segons commemorà la inscripció posada sobre la porta d'ingrés en l'interior de l'edifici:

ANTIQUISSIMAM HANC ECCLESIAM
QVAE PENE SOLA AEVI DAMNIS INVICTA
PRISCARVM VRBIS BASILICARVM
FORMAM ADHVC SERVAT
EO IPSO IN LOCO AEDIFICATAM
AC IN TITVLVM S. R. E. PRESB. CARD. ERECTAM
VBI S. CLEMENTIS PAPAE ET MART. PATERNA DOMVS
FVISSE CREDITVR
A SANCTO GREGORIO MAGNO
GEMINIS HIC HABITIS HOMILIIS
ET SACRA QVADRAGESIMALE STATIONE
CONDECORATAM
CLEMENS XI PONT. MAX.
IPSO ANNIVERSARIAE CELEBRITATIS
EIVSDEM S. CLEMENTIS DIE
AD CATHOLICAE ECCLESIAE REGIMEN ASSVMPTVS
IN ARGVMENTVM PRAECIPUI IN EVM CVLTVS
INSTAVRAVIT ORNAVITQVE
ANNO SALVTIS MDCCXV. PONTIF. XV

Les guies de monuments d'aquelles èpoques (37) recorden que la restauració fou executada segons disseny de l'arquitecte Carles Esteve Fontana, amb desig exprés del Papa de conservar tot allò que tenia regust d'antiguitat: *praepoliens simul concinnansque quae sacram inibi redolebant antiqui-*

(35) MELLINI, l. c., fol. 19. — RONDININI, id id., p. 315.

(36) DE BURGO, *Hibernia Dominicana*, pp. 403 i 405.

(37) *Roma antica e moderna*. Roma, 1765, vol. II, p. 394.

tatem ea accurate servata (38). Això ens indueix a veure com abans de la restauració hauria precedit l'informe tècnic d'una comissió oficial, nomenada a aquest efecte, que hauria dictaminat quines eren les parts que es devien respectar i quines altres es devien restituir i reformar (39). En part n'és una prova el document sobre les velles pintures de la paret de la nau dreta, les quals foren deixades en son lloc després d'ésser retocades (40).

a) RESTAURACIÓ DE L'ATRI

En aquesta gran restauració (fig. 4) fou restituït el vell atri que mancava del pòrtic esquerre: es transformà el cos superior del pòrtic de l'ingrés que restà habilitat com a biblioteca del convent (41) dins una sala espaiosa i il·luminada per una sèrie de finestres quadrangulars. La façana de la basílica fou avançada fins a sobre la columnada mitjançant l'enlairament de la seva paret amb un gran finestral al centre i acabada per un timpà i relligada lateralment amb els dos murs de la nau central prolongats, en la part superior dels quals s'aprofitaren els elements de la primitiva coronisa (figura 22). Les altres parts externes de la basílica foren deixades intactes.

b) ELS RETOCS DE LA BASÍLICA

En l'interior es féu desaparèixer el cadafal del Cor que el cardenal Laureo havia construït sobre la porta, de la mateixa manera que es prescindí del cos superior del pòrtic de la façana, afegit pel cardenal Alvarez de Toledo (42). El cor monàstic fou instal·lat dintre la caixa de la nova façana, fora de la nau central i immediatament damunt del pòrtic, il·luminat pel gran finestral central i per dos altres de laterals, i comunicat amb l'interior de l'església mitjançant una llotja damunt de la porta.

Els capitells de les columnades foren coberts de guix i emmotllats tots en un estil únic (fig. 9); amb aplicacions en relleu també de guix es posaren garlandes en els sotars i frisos per les parets, proveint de marcs amb espes-

(38) DE BURGO, *Hibernia Dominicana*, 1762, p. 409.

(39) Així almenys es verificà la restauració que el mateix Papa efectuà en l'església de *S. Maria in Monticelli* després d'un informe tècnic fet el 24 de gener de 1716 (PISELLI CIUCCIOLI, *Notizie storiche della chiesa parrocchiale di S. Maria in Monticelli di Roma*. Montefiascone, 1719, p. 17).

(40) DE BURGO, *l. c.*, p. 402. En commemoració de les obres el Papa féu gravar una medalla que dóna al revers l'aspecte de la basílica, incisa per H. Hamerani (X. BARBIER, *Œuvres*, III, p. 425). La reproduïx NOLAN, *l. c.*, n. 73.

(41) DE BURGO, *l. c.*, p. 394. Ja des del temps de la ruïna de l'atri, el nivell exterior del carrer havia pujat bastant, fins a amagar els esglaons de la porta del *protyron*. Segurament que, quan Sixte V construï l'actual nau lateral, el terreny s'uniformisà i es féu aleshores la porta lateral que baixa a la basílica per uns quants esglaons. El desenterrament de la graonada del *protyron* amb la sistematització de la plaça del davant no tingué lloc fins el segle passat.

(42) DE BURGO, *l. c.*, pp. 395 i ss.

ses motllures les altes parets de la nau central que foren destinades a rebre noves composicions decoratives al fresc, entre els sis grans finestrals anteriors. Foren reforçades les encavallades i els sostres interns de cada nau es cobriren amb un enteixinat feixuc de motllures sobresortides, decorades segons el gust del temps. Aleshores deuria ésser obert aquell ull de bou en el timpà sobre l'absis, per airejar les golfes.

El paviment, que es trobava força malmenat i que era trencat en diversos indrets per distintes sepultures, fou restaurat *ex integro* (43). Així mateix es retocaren les pintures al fresc que es conservaven en la paret de la nau dreta; en els dos pilars centrals i en la capella de Santa Caterina (44); també la decoració de l'absis en el seu mosaic i en la pintura de l'hemicicle, on s'afegí solament una de nova en la seva zona inferior corresponent al respatllet del banc presbiterial amb una composició en grisalla d'emblemes enquadrats (figs. 14 i 20).

c) LES NOVES PINTURES

Les grans escenes figurades que s'executaren al fresc en els requadros de la nau central i en el centre de l'enteixinat ens són sumàriament descrites en un full manuscrit (45). A cada costat de la Llotja del Cor, sobre l'ingrés, hi ha les figures de Sant Ciril i Sant Metodi, pintades per Pietro Rasina. Segueixen quatre composicions entre els tres finestrals del mur de la nau central a la dreta, relatives a Sant Clement: La velació de Flàvia Domitilla de Pietro da Pietri; L'aparició de l'Anyell, de Sebastià Conca (1676-1764); El martiri del Sant i la translació de ses despulles a la nostra basílica, de Giovanni Odazzi (1663-1731). En el mur esquerre, començant per la porta: La mort de Sant Servulus, de Tomàs Chiari (1654-1729) i tres escenes relatives a Sant Ignasi d'Antioquia: El màrtir davant del tirà, de Piastrini; L'abraçada amb Sant Policarp, de Jaume Triglia; El martiri en l'amfiteatre, de Pierleone Chezzi (1674-1755). En el centre de l'enteixinat de la nau central, es desenrotlla l'apoteosi de Sant Clement, pintada pel Chiari; en el centre de la nau dreta, l'apoteosi de Sant Servulus, pel Rasina, i en el de l'altra nau, la coronació de la Mare de Déu, pel mateix artista.

d) EL NOU ALTAR DEL ROSER I LA PORTA LATERAL

Amb aquestes reformes es féu desaparèixer l'altar, que els dominics dedicaren a la Verge del Roser, adossat al mur lateral de la nau esquerra. En el seu lloc fou construïda la porta actual (fig. 4), després d'haver emparedat la

(43) DE BURGO, *l. c.*, pp. 396 i ss.

(44) CECCONI, *Roma sacra e moderna riordinata*. Roma, 1725, p. 79.

(45) Es troba inclòs en el *Cod. Vat. Lat.* 8635, fols. 45-45 v., i va intitulat *Nota dell'i pittori che hanno dipinto nella chiesa di S. Clemente papa e martire*.

que hi havia més amunt (fig. 3) construïda pel Cardenal Laureo (46). El nou ingrés lateral porta l'escut del papa reconstructor i la inscripció forana:

CLEMENS PONT. MAX.
RESTAURAVIT ET ORNAVIT
ANNO MDCC XIX
PONT. SVI XIX

L'altar del Roser fou establert al fons de la mateixa nau en el lloc ocupat per l'altar dedicat a la Nativitat de la Verge; no calgué més que canviar el quadro representant el titular i el primitiu fou substituït per una pintura en tela figurant la Verge del Roser entre Sant Domènec i Santa Caterina, executada per Sebastià Conca. En la cartela sota la glòria angèlica de la volta del fons s'inscriví:

BEATISSIMAE
VIRGINI MARIAE
SS. ROSARII REGINAE
DICATVM
A. D.
M D C C X V

e) MILLORAMENTS EN L'ALTAR DE SANT DOMÈNEC

També es decorà més ricament l'altar de vora l'ingrés en la nau lateral dreta que era dedicat a Sant Domènec. Fou una empresa especial del cardenal titular Ferrario qui en suprimí la reixa de ferro i substituï l'antic altar senzill per un altre de marbre. Amb aquest material revestí tota la capella, precedida d'una balustrada i féu decorar al fresc les parets. La humitat degué malmetre aviat la decoració i el papa dominicà Benet XIII, en 1726 féu obrir una *fossam a latere sacelli ad scalam usque qua in cenobium ascenditur parte coopertam extruxit ad precavendam imposterum humiditatem* (47). Aleshores féu executar una nova decoració amb tres grans pintures relatives a Sant Domènec que va pintar Sebastià Conca.

f) RENOVACIÓ DE L'ALTAR MAJOR

Durant aquest any també fou renovat l'altar major, però solament la mesa sota el cibori i la caixa de la confessió del dessota junt amb el frontispici. La nova mesa de l'altar fou ricament muntada amb marbres variats igualment com

(46) DE BURGO, *l. c.*, p. 409.

(47) DE BURGO, *l. c.*, p. 409.

la façana de la confessió: és difícil de dir si aleshores es tragué la placa primitiva de marbre amb la finestra enmig, substituint-la per la transenna actual, ja que d'aquella no se'n sap res més i aquesta transenna, perforada i tancada, té l'aire de l'últim capgirament operat en 1868. Amb la renovació foren trobades les relíquies que s'hi contenien des de l'erecció primera i amb elles la placa de marbre amb la inscripció cabalística de la qual solament interpretaren amb bona voluntat: *Flavius Clemens martyr hic feliciter est tumulatus* (48). A base d'ella foren posades les inscripcions commemoratives en lletres de bronzo: en mig del frontispici de l'altar de cara al poble (49)

FLAVIVS CLEMENS
MARTYR
HIC
FELICITER
EST TVMVLATVS

Al dessota en el frontispici de la confessió (50):

IN HAC ECCLESIA
REQVIESCVNT
CORPORA SANCTORVM
CLEMENTIS PAPAE
ET
IGNATII EPISCOPI
ET MARTYRVN

Al costat de l'evangeli de l'altar:

SEDENTE
BENEDICTO
XIII
PONTIFICE
MAXIMO
PONTIFICATVS
ANNO
III

Al costat de l'epístola:

ANNIBAL
CARDINALIS
SANCTI
CLEMENTIS
POSVIT
ANNO
SALVTIS
MDCCXXVI

(48) DE VITRY, *Titi Flavii Clementis viri consularis et martyris tumulus illustratus*: Urbini, 1727.

(49) Recentment no sabem amb quin criteri, han estat modificades les dues primeres ratlles d'aquesta inscripció que ara diuen:

SANCTVS CLEMENS
PAPA ET MARTYR

(50) DE BURGO, l. c., p. 410. — Actualment, després del 1868, aquesta diu. *Hic requiescunt corpora SS. Clementis papae et Ignatii epis. | et martyrum*, en dues línies, una damunt i l'altra sota la transenna, ço que demostra que aquesta hi fou introduïda en la darrera reforma, i que abans amb l'altra inscripció la confessió era closa.

En l'epistil de l'altar, en la banda del celebrant, es commemorà la data de la consagració, escaiguda a 23 de juny de 1727.

BENEDICTVS XIII PONT · MAX · ORD · PRED ·
ALTARE HOC CONSECRAVIT DIE XXIII IVNII MDCCXXVII

El cardenal constructor fou el titular Annibal Albani, nebot de Clement XI, i és el qui clogué l'època de les grans reformes.

h) ALTRES CANVIAMENTS

Posteriorment, només ens cal esmentar que l'altar de la capella de Santa Caterina fou canviat per un de nou i senzill a expenses del Cardenal Naro, titular, en l'any 1819, que fou sebollit en ella (51); i demés que l'altar de Sant Joan Baptista degué sofrir alguna alteració quan devingué la tomba del noble Frederic Ambròs Ramsden l'escut del qual avui s'admira en les vidrieres de les dues finestres (52).

Només hem de lamentar que la basílica perdés en el decurs del segle següent la major part de les pintures primitives que els artistes barrocs de Clement XI ens saberen conservar. L'obrer maldestre que donà un colorit de calç a totes les parets, ens privà per sempre més d'aquests tresors iconogràfics, dels quals es coneixia el nom dels autors.

g) L'EXCAVACIÓ DE LA PRIMITIVA BASÍLICA SOTERRADA

Quan en 1857 el dominicà P. Mullooly va descobrir la basílica soterrada varen començar aviat les excavacions que duraren llargues anyades sense que per res es malmetés la basílica superior, el paviment de la qual s'hagué d'anar posant sobre grans voltes fetes a posta damunt del buit inferior que des d'aleshores es sistematitzà i deixà obert. Solament en sofriren les tombes i sepulcres existents de les quals per moltes es deixaren les inscripcions en el lloc, trans-

(51) Així ho atesta la inscripció en l'epistil davanter de l'altar:

BENEDICTVS · NARO · S · R · E · PRESB · CARD · A · MDCCCXVIII

i una altra a la seva esquena:

DEO MAXIMO ET VERO
IN · HONOREM · B · CATHARINAE · V · ET · M
BENEDICTVS · NARO
S · R · E · TIT · S · CLEMENTIS · PRESB · CARD
HOC · ALTARE
AEDIFICANDVM · S · P · CVRAVIT
A · R · S · MDCCCXIX

L'epitafi del cardenal es troba adosat a la paret del fons, tallant un tros de la pintura de la Crucifixió.

(52) La làpida sepulcral, en mig de la capella, dona la data del 1859. Un mausoleu li fou dedicat adossat al mur de la nau dreta.

portant solament les despulles al paviment de l'edifici desenterrat (53). Naturalment que la confessió dessota l'altar tornà a ésser oberta (54), però les relíquies hi foren reposades dintre una caixa de metall amb la inscripció que segueix:

SALVO BEATISSIMO D. N. PIO IX P.
ET IVSSV EIVS
C. CARD. PATRIZI EP. PORT. ET S. RVF.
RELIQUIAS IN THECA ANTIQVA
DIE VII IVNII A. D. MDCCCLXVI
SVB ALTARI MAIORI REPERTA
ITERVM IN HAC THECA DEPOSVIT
DIE XXIX IAN. A. D. MDCCCLXVIII

La restauració es commemorarà en la vorera d'enfront de l'altar amb aquesta altra inscripció:

RAEDIFICATVM · ITERVM · CONSECRAVIT · FR · PH · M · GVI-
DI · ORD · PRAED · S · R · E · TIT · S · SIXTI · PRAESB · CARD ·
ARCHIEP · BONONIENSIS · DIE · XXX · IAN · MDCCCLXVIII ·

i) LA CAPELLA DE SANTS CIRIL I METODI

Alguns anys després, en 1882, per desig de Lleó XIII, fou construïda una capella a la memòria de Sant Ciril i Sant Metodi. Aquesta fou emplaçada en la nau dreta i fora de la basílica, esbotzant amb un gran arc el mur lateral, l'únic que es conserva sencer de la basílica soterrada, precisament en l'indret on per tants segles es veieren les decoracions pintades en el 1400. La capella té una forma quadrangular amb un absis a la testa i coberta per una llanterna: consta d'un sol altar, va tancada per una reixa de ferro i és

(53) Demés dels sepulcres i monuments funeraris que hem esmentat, cal anotar: La de Crescentius, entre la segona i tercera columna, entrant a la nau dreta (RONDININI, p. 288; FORCELLA, IV, 1244). La del bisbe Esteve de Caraia (1444) que es veia en la capella de Santa Caterina (RONDININI, p. 319; FORCELLA, XII, 1030). La del cardenal Ghinuccio (1541) l'epitafi del qual és adossat en la paret vora la sagristia (RONDININI, p. 314; FORCELLA, IV, 1247). La d'Isabel Crescia (1562) entre la sexta i sèptima columna, vora l'absis de la nau esquerra (FORCELLA, IV, 1253). L'epitafi del cardenal Capisucco (1569) adossat abans del cancell, en la capella de Santa Caterina (RONDININI, p. 318; FORCELLA, IV, 1254). La de Pere Antoni Salvato (1628), abans en el pilar d'aquella nau (FORCELLA, IV, 1257). La del cardenal Canali (1835) en el centre de la capella del Roser (FORCELLA, IV, 1263). El monument fet per l'escultor Teodor Forliveri, en 1874, al comte de Barterot en la nau esquerra en el lloc de la primitiva porta de Sixte V.—Encara cal citar, existents en l'atri, l'epitafi del prevere Romanus (RONDININI, p. 281; FORCELLA, IV, 1243) i en un altre, en un sarcòfag trobat a l'hort, del segle XIII (FORCELLA, IV, 1246).

(54) MULLOOLY, *Saint Clement pope and martyr and his basilica in Rome*. Rome, 1869, pp. 305 i ss.

tota decorada amb socalades i paviment de marbre i pintada amb escenes relatives als Sants per l'artista Nobili en 1886, segons es llegeix en la seva firma (55).

La basílica tal com avui es contempla imposa per la seva estructura conjunta i per la seva integritat, conservada a través de tants canviaments. Encara que hem de regraciar als barroquistes del segle XVIII que no ens la mutilessin, com succeí en tantes altres obres verificades en diverses esglésies de Roma, de totes maneres el bon gust hi troba sobers tots els carregaments de guixos estucats que alteren sa fesomia. Si ella pogués ésser reinstaurada al seu esplendor arquitectònic primitiu amb la façana convenient i amb els antics finestrals oberts, que no seria crear-hi res de nou perquè són elements que posseeix i només es tracta de llevar-li vestits postissos, el seu efecte seria sorprenent i la tornaria a la realitat de tots els materials vivents amb què la bastiren els arquitectes del Cardenal Anastasi en els primordis del segle dotzè, quan a Roma es desvetllaven les arts constructives i decoratives en un vertader moviment de retorn a l'antiguitat a través la ideologia medieval.

EDUARD JUNYENT, Prev.

Roma, desembre de 1929.

(55) Dues inscripcions foren pintades en sengles carteles en els tímpanos laterals que commemoren l'erecció:

ANNO MDCCCLXXXVI
SACELLVM CYRILLI ET METHODI
QVORVM DOCTRINA ET LABORIBVS
GENTES SLAVICAE OMNES
CHRISTIANAM SAPIENTIAM AGNOVERE
MVNIFICENTIA LEONIS XIII · P · M
EXSTRVCTVM ET ORNATVM
CVR · DOMINICO BARTOLINO · CARD · TIT · MARCIANO

IOSEPHVS GEORGIVS STROSSMAYER
EPISCOPVS BOSNIENS · ET SYRMIENS ·
SPLENDIDISSIMVS ORDO
CANONICOR · DIAKOVANIENS ·
ET SODALES ILLYRICI A S · HYERON ·
PECVNIAM IN OPERIS PARTEM
SVA VOLVNTATE CONTVLERVNT

NOTES D'ARXIUS

I. — DE L'ARXIU ARXIDIOCESÀ DE TARRAGONA

1. — *Antifonari del segle x*

Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, Armari dels *Còdexs*. N.º 1: — Fragment. Relligadura provisional, 12 fulls de pergami. 240 × 160 mm.

Aquest còdex ha estat refet a base de les cobertes dels antics manuals notariais d'Alcover. Hi manca el començament i l'acabament, i encara hi ha solució de continuïtat entre uns fulls i altres.

Comença a l'ofici del diumenge de Rams: *Super me... Sinagoga popu-
lorum circumdederunt me... In Laudes. A. Dominus deus auxiliator meus...*
i continua fins a les *Laudes* del dimecres sant. Segueix a les *Laudes* de Pas-
qua i després del temps pasqual conté els oficis següents: *In vigilia pluri-
morum sanctorum* (fol. 6), *In sanctorum solemnitate* (fol. 6), *Kalend. Mai*
[*In natale*] *Philipi et Iacobi apostolorum* (fol. 7), *Inventio sancte Crucis*
(fol. 7. v.), *In Rogationes* (fol. 8. v.), *In vigilia Ascensionis* (fol. 8. v.), *In*
vigilia Pentecosten (fol. 9. v.), [*Natale Sti. Joannis Bte.*] (fol. 11). *In natale*
Sanctorum Johannis et Pauli (fol. 12.), *In vigilia Beati Petri Apostoli*
(folio 12. v.).

El caràcter de lletra és el de la minúscula carolíngia amb barroeres i il·luminacions de plata i vermelló.

La notació musical està estudiant-la Mossèn Higiní Anglès.

2. — *Dialèctica de "Petrus Hispanus" segle XIII*

Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. Armari dels *Còdexs*. N.º 2. Relligat amb posts de fusta, recobertes de luda blanca. 50 fulls de vitela, a dues columnes. 205 × 140 mm.

Es procedent de la Comunitat de Preveres de Valls. L'estat de conser-

vació en general és bo, llevat dels primers fulls els quals estan quelcom tocats pels corcs.

Comença: *Incipiunt tractatus magistri Petri Ispani*. La caplletra del text és il·luminada amb la representació d'un personatge assegut en actitud d'explicar. El primer paràgraf del text diu: *Dialectica est ars artium ad omnium methodorum principia uiam habens*. Acaba el llibre, sense l'explícit, amb aquests mots: *Si autem aliquis in istis uoluerit esse peritus oportet eum frequenter exercitari in huiusmodis sillogismis*.

A la segona i quarta plana hi ha un bell dibuix policromat per a demostrar gràficament la diferència entre les proporcions contràries, contradictòries, etc. Les notes marginals són abundoses als primers fulls i escasses als darrers.

Totes les caplletres són policromades amb blau i vermelló i encara les majúscules són il·luminades amb els mateixos colors.

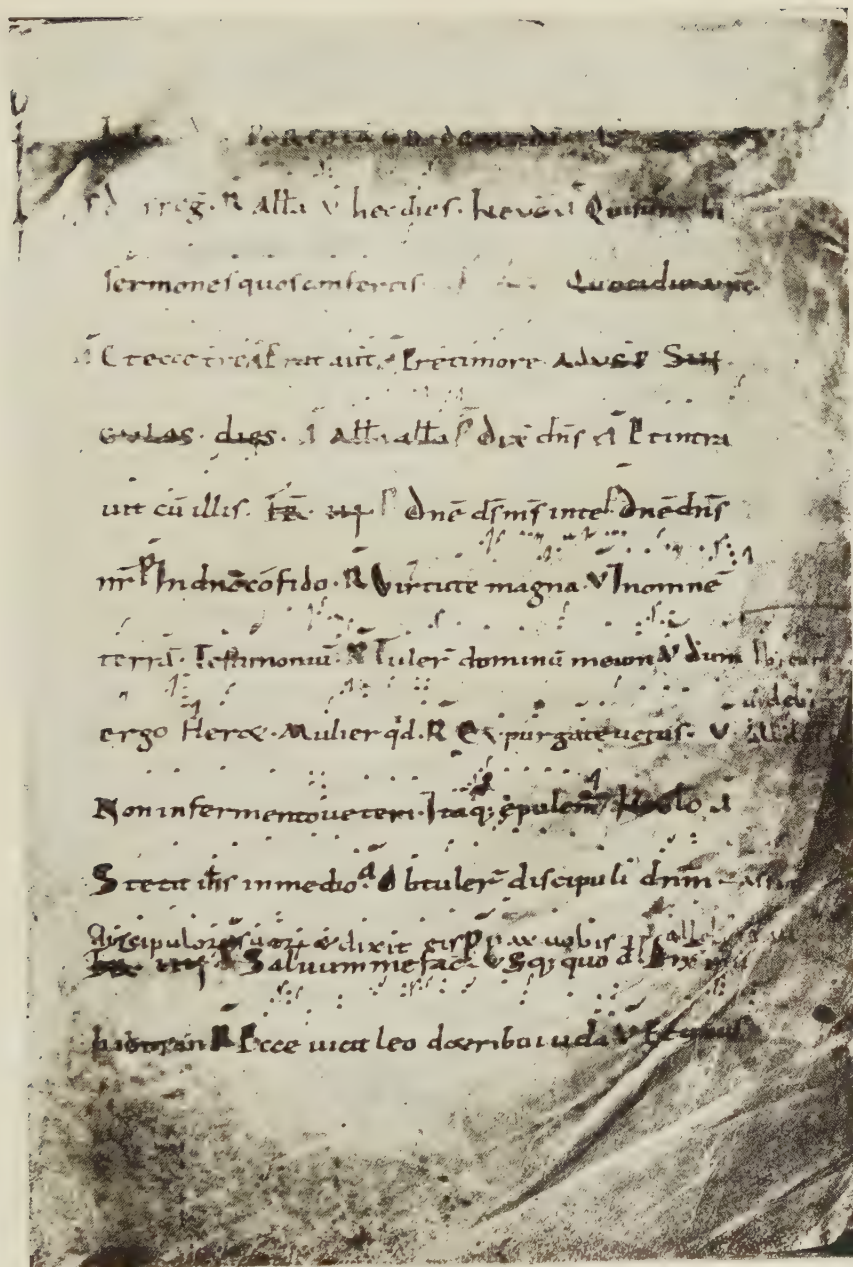
S. CAPDEVILA, Prev.

II. — DE L'ARXIU PARTICULAR DE MOSSÈN SERRA I VILARÓ

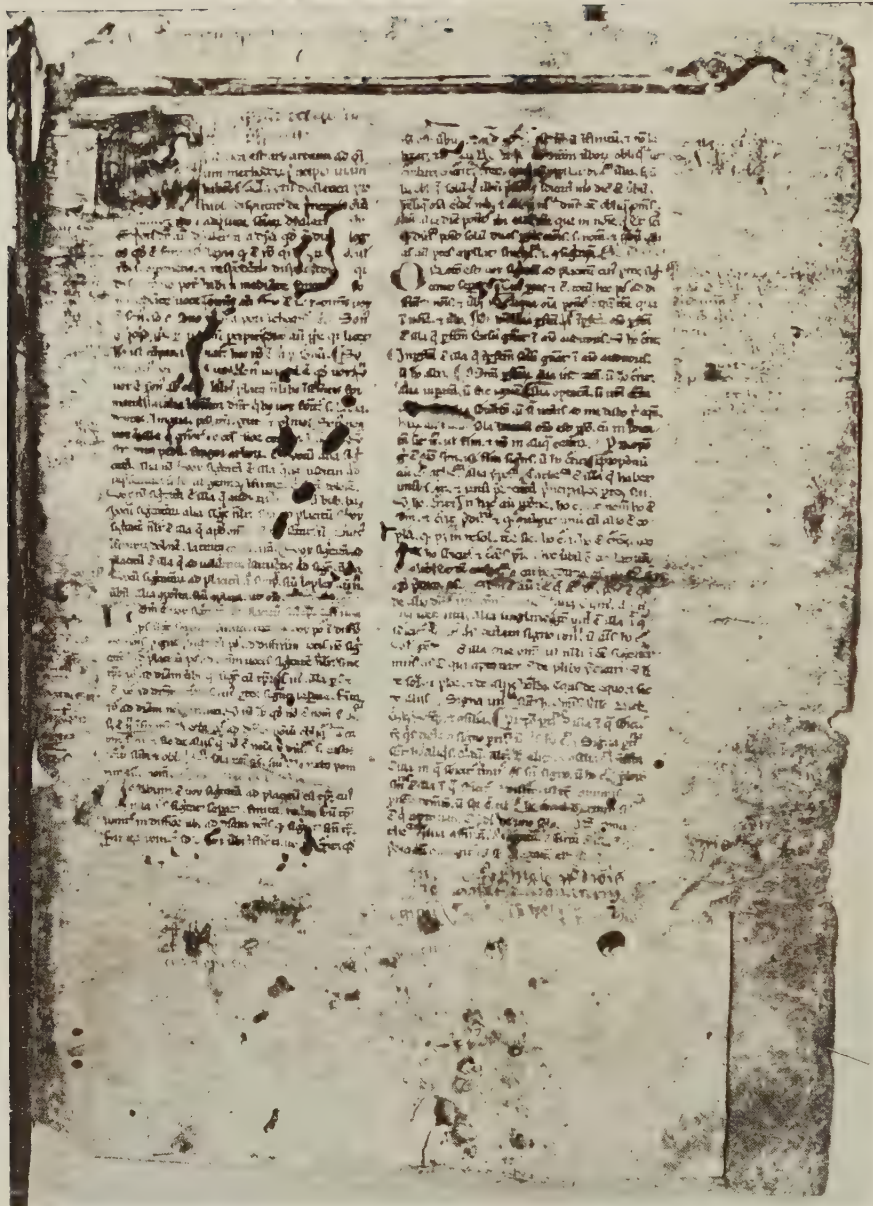
1. — *Missal de la Col·legiata de Sant Vicens de Cardona*

Pel Concordat de 1851 fou suprimida la secular i molt insigne Col·legiata de Sant Vicens Màrtir de la vila de Cardona. Els qui tenien drets adquirits en esglésies suprimides podien ocupar les vacants de la mateixa categoria en altres esglésies. A Cardona romanien quatre canonges: Muntaner, Vilaprinyó i dos Sala. Tots quatre pogueren ésser reposats a la Col·legiata de Solsona, i com si haguessin estat reposats corporativament, s'emportaren, sense dret de cap mena, totes les relíquies i preciositats que el temple de Sant Vicens guardava. La Catedral de Solsona posseeix encara les millors, i altres que, és de creure, estimarien de poc preu se les quedaren, particularment, els quatre esmentats canonges. Jo he vist coses en cases de descendents de les famílies seves que amb cap dret podien haver-se-les apropiat.

Aquest camí faria el missal que motiva aquestes ratlles, seguint els destins dels béns del canonge Vilaprinyó. La casa dels descendents de la família del canonge En Gaspar Vilaprinyó és al carrer de les Rodes, número 2, de la vila de Cardona, coneguda amb el renom de "cal Endolcet". En ella guardaven els mobles d'aquest canonge, dels quals fa una trentena d'anys

Antifonari del segle x (v. pàg. 295)

Dialectica de Petrus Hispanus (v. pàg. 295)

Hereticis os mure. ad buccas non nomen duntaxat mure
da ex mure. ab omibz uariis. nequimus cogitatione
be ut ex amant mure dicit. s. p. p. lo tuo que eleganti

Communicantes et memores inuicem in p[re]s[en]tia
eius glorie sic in quibusdam manibus p[re]sentibus deo
nostris illi ip[s]i et et beate apostolos ac marcos
nos et deus Pauli et Thome et Iacob et Petrus

romanien alguns llibres que estaven a la venda, al preu que els era possible, essent ja quasi establert el d'un ral per volum. Quan vaig arribar-hi ja faria 44 anys del traspàs del canonge, i havien espigolat a la seva biblioteca molts dels capellans que havien passat per Cardona. Llançat al sòl, entre un munt de paperam, hi havia un llibre del qual penjaven pellingots per totes bandes, de la pell que havia recobert les posts de les seves cobertes. Era el missal la notícia del qual anem a donar. Actualment està rellegat de nou i les mateixes posts estan ocultes sota la nova pell de la rellegadura.

Conté 45 fulls, que amiden 24 cms. d'alt per 18 d'ample; i el text, de 16 a 17 × 11 a 11'5. Són rubricats els títols de les misses i els de les parts divisòria d'elles al començament de cada missa i ha una caplletra més treballada. Les caplletres i les majúscules alternen en blau i vermell. Altres majúscules inferiors són tacades de groc. Però en començar el prefaci hi ha dues inicials, que reproduïx la figura de la làmina adjunta, que són les de majors pretensions de tot el llibre, junt amb la del començament de la missa *In nativitate Domini*. La T del *Te agitur* és heràldica, contenint un escut en losange partit de Pinós i de Cardona. Les armes de la casa de Pinós consisteixen en una pinya de sinople en camp d'or; i les de la casa de Cardona, en un casc d'or en camp de gules. Aquestes armes són les de la donadora del missal, Na Francesquina de Pinós, i les del seu marit, N'Huc de Cardona.

Aquest missal té una senzilla foliació amb caràcter de lletra del segle XVI, que comença pel foli II. Probablement el foli I és el full enganxat a la post de la coberta, la qual cosa demostra que la rellegadura amb la qual el trobarem no era la primera. El marge de la part superior no guarda les proporcions dels altres i àdhuc la T del *Te agitur* descrita, és una mica retallada, de la qual cosa hom dedueix que en la segona rellegadura fou tallat el marge superior. La foliació, del VIII salta al XII. Com que el full VIII és en blanc i el text segueix bé, suposo que els fulls X i XI serien en blanc i suprimits en fer la segona rellegadura. Segueix la foliació fins al full XXXXVIII, i tenia altres tres fulls, que hom veu retallats arran de la lligadura i altre full sense foliació, enganxat a la post, en el qual, demés d'altres notes de temps posteriors, hom llegeix: "*Finito libro = Et Jhesum benedictum = Dominus tecum = qum nobis.*"

El que havem dit fins ací és suficient per a comprendre que aquest missal era de la Col·legiata de Sant Vicens de Cardona; però, a més, el tenim ben documentat amb la dedicatòria que emplena la primera pàgina del llibre, o sigui del full II de l'antiga foliació. Diu així:

"En nom de nostre senyor ihu | xpist. E de la humil mare sua | verge Sancta Maria. E dels glo- | riosos sant Joan bbe. e sant Iohan | euange-
liste e de tota la Cort celestial. |

"Aquest libre Missal fonh fet per mana- | ment de la molt noble se-
nyora Dona | Francesquina de Cardona, muller quondam | del molt noble
Senyor don Ugo De Car | dona Senyor de la baronia de Belpuig de An | gle-
sola, lo qual missal feu fer per a la ca- | pela dels dits sants Johan bbe. e
evangle, en | la sglesia de Cardona, instituida per lo dit | senyor don Ugo,
perque la dita Senyora | devotament pregue a tots los preveres qui | en
aquest missal celebraran misses que sien | remembrats de la anima del
Senyor don Ugo e de la Senyora dona Ffrancesquina | com Deus la age
apellada d'aquesta present vida, | lo qual missal fonch acabat la vigilia | de
Nadal anno dñi. M.º.cccº.xiiº."

Qui eren aquests senyors donants? Huc de Cardona era el fill segon de l'últim vescomte i primer comte de Cardona, Huc Ramon Folc, i de dona Beatriu, filla de Pere de Luna i de dona Elfa d'Exerica. Huc de Cardona, fill, heretà del seu pare la baronia de Bellpuig d'Anglesola (1). Era filla de Bernat Galceran de Pinós, alias de Fonollet, vescomte d'Illa i de Canet i senyor de les baronies de Pinós, Mataplana, Portella i Vall de Toses.

A aquesta data comença la gran devoció dels senyors de Cardona a Sant Joan, emprant, els seus hereus, el nom de Joan fins a quatre generacions. Ja abans, la vescomtessa dona Blanca d'Aragó i Empúries, primera muller del vescomte de Cardona Huc II, i filla de l'infant d'Aragó En Ramon Berenguer, de qui fou pare el rei En Jaume II, en el seu últim testament, de 7 de les calendes d'octubre de 1371, elegí la seva sepultura al peu de l'altar de Sant Joan en l'església de Sant Vicens. L'espòs d'aquesta vescomtessa i sogre de la donadora del missal, Huc II de Cardona, en el seu testament de 27 de juny de 1375, disposa ésser sebollit a l'església de Sant Vicens i funda tres benifets sota la invocació de Sant Joan Baptista (2). Aquesta devoció ens demostra que la capella de Sant Joan en l'església de Cardona era un dels altars del bell temple romànic del castell de Cardona.

En 1394, Fra Galceran Canudas, monjo de Serrateix, feia un missal per a l'església de Sant Esteve de Bagà (3). La proximitat del monestir de Serrateix a Cardona, el tractar-se d'un mateix temps i de viles tan relacionades, fa sospitar si el dit monjo podria ésser l'autor del missal regalat per dona Francesquina.

(1) BERNARDO JOSEPH LLOBET. *Declaración del árbol de la genealogia, y descendencia... de los Duques de Cardona*. Barcelona, 1665, p. 37; i J. BALLARÓ i J. SERRA. *Historia de Cardona*, p. 100. En 1393, foren celebrades a Cardona les noces de Francesquina de Pinós amb Huc de Cardona a les quals assistiren quatre prohoms de Bagà, amb macips i juglars (SERRA VILARÓ. *Baronies de Pinós i Mataplana*. Vol. I, p. 218).

(2) ORTIZ DE ZÁRATE Y ARAOZ. *Resumen de los Señores de la Excma. Casa de Cardona, que fueron sepultados en la Iglesia de Sⁿ. Vicente Martir del Castillo de Cardona, y de las donaciones q^{de}. respectivamente. hicieron á ella, segun consta de varios documentos*. Manuscrit que es guarda al Museu Arqueològic de Solsona.

(3) Arx. de Bagà, Man. CXV, fol. 9.

El contingut del missal és com segueix:

Fol. 1 r., la dedicatòria ja transcrita.

Fol. 1 v.-5 r., l'ordo de la missa que, abreujat, transcrivim després.

Fol. 5 v., el prefaci.

Fol. 6-12, *Te igitur* i tot el canon.

Fol. 12-22, Misses pròpies de festivitats i sants: Nadal, Sant Joan ev., Aparició del Senyor, Purificació, Anunciació, Pasqua, Ascensió, Pentecostès, Trinitat, Corpus Christi, Nat. de Sant Joan, Assumpció, Nat. de la Verge, Sants Àngels, Tots Sants, in hon. Sancte Crucis. Quasi totes comprenen: *oracio, leccio ad...*, evangeli, *offerenda*, prefaci, *infra accionem, communio, postcommunio*.

Fol. 23-48, Misses de comú i votives: *in hon. S. Marie V., de omnibus sanctis**, *pro pace, ad gratiam S. Spiritus postulandam**, *pro sanitate**, *pro amico**, *in hon. apostolorum, unius martiris, plur. martirum, unius confessoris, virginis, pro presenti defuncto, pro sacerdotibus**, *pro uno defuncto**, *pro patre et matre**, *pro femina defuncta**, *pro fratribus et amicis**. En les assenyalades amb * només hi ha les tres oracions.

[fol. 1 v] In nomine patris et filii et sps. sti. Amen.

Incipit ordo ad celebrandum missas. Et primo antequam se induat sacerdos dicat hos salmos: Quam dilecta. Benedixisti. Iudica me dne. Apropinquet. Credidi. Deinde induat se et dicat hanc orationem. Ad amictum: Pone dne. galeam salutis in capite meo ad expugnandas et superandas diabolicas fraudes et omnium inimicorum meorum seviciam superandam. p. Christum. Ad albam tunicam: Indue me dne. vestimento salutis tunica iusticie et indumento leticie circunda me, p. Christum Do. Ad cingulum: Precinge me dne. cingulo fidei et virtute castitatis lumbos mei corporis excita et extingue in eis humorem libidinis ut maneat in eis tenor tocius castitatis p. Ch. Ad manipulum: Valeam precor dne. manipulum portare mente flebili cum exultacione defferendo ut cum iustis portionem accipiam. p. Chm. Ad stolam: Redde michi obsecro dne. stolam immortalitatis quam perdi in prevaricatione primi parentis et q... cum hoc ornamento accedere cupio... ut cum eo letari merear in perpetuum p. Chrm. Ad casulam dicat hymnum: Veni creator sps. Et cum magna reverencia ante altare incipiat confessionem.

Sancti sps. adsit nobis gracia. Amen. Et introibo ad altare Dei. Ad deum qui lettificat iuventutem meam. Confitemini dno. quoniam bonus. Quoniam in seculum misericordia eius. *Sequitur totus cursus. Iudica me deus et discerne. Dicatur totus psalmus cum Gloria Patri.* Dignare dne. die isto sine peccato nos custodire. Ego peccator confiteor omnipotenti deo etc. Misereatur vestri etc. Indulgentiam et remissionem etc. Adjutorium nrm. Qui fecit. Sit nomen dni. bn. Ex hoc. Benedicamus dno. Deo gracias. Penitencia pro peccatis meis. Pater nr. Et tria ave Maria. *Et incontinenti procedat et o(b)sculetur altari dicens unam de oracionibus infra scriptis: Aufer a nobis dne. cunctas iniquitates nras. ut ad sancta sanctorum mereamur puris mentibus introire. Oracio: Suscipe confessio-*

nem meam, unica spes salutis mee. dne. deus, quia gula, ebrietate, fornicatione, tristitia, sompnolencia, ira, invidia, malicia, [h]odio, vana gloria, levitate ac superbia preditus sum et omni cogitatione, locutione, accione atque omnibus sensibus extinctis; qui iustificas impios et resuscitas mortuos vivifica me et resuscita, dne. deus meus. Qui vi.

Oracio sci. Ambrosii: Deus qui de indignis dignos facis...

Gloria... Credo...

Oracio a diachono dicenda antequam dicat evangelium. Munda cor... *Deinde petat benedictionem*. Iube, dompne, benedicere. *Respondeat presbyter*. Dominus sit in corde tuo et in labiis tuis ad annunciandum scm. evangelium Iesu Christi dni. nri.

Ad extensionem corporalium: In tuo conspectu quesumus, dne., hec munera nostra tibi sint placita ut nos semper tibi placere valeamus p. chrm. *Ad mixtum*. Ex latere dni. nri. Iesu Christi sanguis et aqua exisse perhibetur et ideo pariter comiscemus ut omnipotens deus utrumque ad medelam animarum nostrarum sanctificare dignetur. p. Christum.

Ad hostiam ponendam. Grata sit tibi, dne., hec oblatio quam tibi offerimus pro nostris delictis et ecclesia tua sancta catholica p. Christum.

Ad calicem: Offerimus t. d. c. salutis perpetue deprecantes c. t. ut ante c. d. m. tue cum odore s. ascendat. P.

Post oblacionem superpositam. Suscipe, dne. sancte pater o. e. deus, hanc oblationis hostiam quam e. i. et peccator tibi deo meo vivo et vero humiliter offero et mittere dignare scum. angelum tuum de celis qui sua amixtione sanctificet hoc munus tibi oblatum. *Sequitur incontinenti*: Dextera dei patris benedicat hec dona su✠a. In nomine p. et f. et sps. s. a. *Post hec eat. sacerdos ad ablucendum manus et dicat sic*: Lavabo inter... *Deinde reverenter humiliet se sacerdos ante altare et dicat*: In spiritu h. et a. s., dne, a te et s. f. s. n. ut a te suscipiatur hodie et placeat t., d. d. *Deinde stet sacerdos versa facie ad populum et dicat*: Obsecro vos, fratres et sorores, orate pro me ad deum ut meum pariter ac vestrum sacrificium placabile fiat ei. *Respondeat populus*. Suscipiat deus s. d. m. t... Amen. *Benediccio post omnes sacras*: Veni s. o. deus benedic hoc s. tibi preparatum. *Et sequitur*: Descendat qs. dne. sps. tuus scs. super hoc altare qui hec munera tue magestati oblata ✠ benedicendo benedicat ✠ et sanctificando sanctificat ✠ et sumentium corda dignanter emundet. Per dnm...

2. — Un fragment visigòtic dels "Morals" de Sant Gregori el Gran

Aquest full fou trobat a la parròquia de La Selva, en el terme de la qual hi havia el cenobi de Sant Pere de Grau d'Escales, les ruïnes del qual hom pot veure a la drete del riu Aiguadosa, afluent del Cardoner, raó per la qual hom suposa que procediria d'aquest lloc. La més antiga dada que en tenim és de l'any 960, en què el bisbe d'Urgell Wisadus erigeix aquesta església de canonges en monestir de l'ordre de Sant Benet (4).

(4) VILLANUEVA, *Viage literario*, vol. XII, p. 30, i SERRA VILARÓ, *Senyoriu de la vescomtal família Miró*, p. 67.

a

Ipsos uero amicos nominat, quos superius ancillas uocat; ipsos etiam negotiatores appellat, quos amicos dixerat. Sancti etenim predicatorum prius ancile sunt per formidinem, post amici per fidem, ad extremum quoque negotiatores per actionem.

Ipsis quippe infirmantibus dicitur:

“Noli timere, pusille grex, quia complacuit patri uestro dare uobis regnum.” Ipsis rursum conualescentibus dicitur: “uos autem dixi amicos quia omnia quecumque audiui a patre meo nota feci uobis.” Ipsi ad extremum in negotii operatione pergentibus iubetur: “Euntes in mundum uniuersum, predicate euangelium omni creature.”

In predicatione quippe fidei quasi quoddam negotium geritur, dum uerbum datur et fidei ab auditoribus sumitur.

Quasi quoddam negotium faciunt qui predicationem prorogant et apostolis fidem reportant. Fidem impartiunt et eorum sanctam protinus uitam sumunt. Si enim iustorum predicatione negotium non fuisset, profecto psalmista non diceret: “Sumite psalmum et date timphanum.” In timphano etenim corium siccatur ut sonet, quid est ergo dicere: “sumite psalmum et date timphanum”, nisi accipite spiritale canticum cordis et reddite temporalem macerationem corporis? Si superna predicatione negotium non fuisset, nequaquam sub typo fortis mulieris Salomon de sancta ecclesia diceret: “Sindonem fecit et uendidit, et cingulum tradidit cananeo.” Quid enim signatur linteum sindonis nisi subtilis intextio sancte predicationis? In qua molliter quiescit quia mens in illa fidelium spe superna refouetur. Unde et Petro animalia in linteum demonstrantur, quia peccatorum anime misericorditer adgregate in blanda fidei quiete continentur. Hanc ergo sindonem ecclesia fecit et uendidit, quia fidem quam credendo texerat loquendo dedit

b

et ab infidelibus uitam recte conuersionis accepit. Que et cananeo cingulum tradidit, quia per uigorem demonstrate iustitie fluxa opera gentilitatis adstrinxit, ut hoc quod precipitur uiuendo teneatur: “Sint lumbi uestri precincti.” Predicatores ergo suos dominus querendo ancillas inuenit; permutando amicos facit, ditando negotiatores exhibet. Qui enim prius mundi minas infirmi timuerant, post ad cognoscenda diuina consilia ascendunt. Ditati autem uirtutibus usque ad exercendum fidei negotium perducuntur ut Leuitan istius membra increpando atque suadendo tanto seuerius incidant, quanto et amici facti amoris ueritatis semetipsos uerius copulant atque ab eo peccantium animas tanto celerius subtrahant, quanto negotiatores idonei effecti in semetipsis amplissimas apotecas uirtutum monstrant. Quia enim per predicationem dei ualde laudabiliter a Leuitan isto res possessa diuiditur, ueritatis uox per prophetam pollicetur dicens: “Et si separaberis pretiosum a uili, quasi os meum eris.”

Pretio quippe a uili separat qui humanas mentes a reprobis antiqui hostis imitatione disiungit.

Recte os dei dicitur quia per eum procul dubio eloquia diuina formantur. sequitur: “NUMQUID IMPLEBIS sagenas pelle eius aut gurgustium piscium capite illius.” Quid per sagenas uel gurgustium piscium nisi ecclesie fidelium que unam catholicam faciunt designantur?

Unde in euangelio scriptum est:

“Simile est regnum celorum sagene misse in mari ex omni genere piscium congreganti.” Regnum celorum scilicet uocatur ecclesia, cuius dum mores dominus ad superna subleuat, iam hec ipsa in domino per celestem conuersionem

a 13 operationem M 8 nolite M.N 20 praerogant M 21 apostolis: a populis M 37 linteum: per linteum M. —
b 10-11 prius mundi inv. M 11 timuerunt M 25 isto: s supra 27 separaueris M 35 aut: et M 39 Ecclesiam add. M
39 designatur M 42 mare M

c

d

1 nat. Que recte etiam *sagene misse*
 in mari comparatur, ex *omni* genere piscium
 congreganti, quia missa in hoc gentili-
 tatis *seculum* nullum respuit; sed malos
 5 cum bonis, *superbis* cum humilibus, iracundos
 cum mitibus et fatuos cum sapientibus
 cepit. In pelle uero Leuiatan istius,
 stultos *eius* corporis; in capite autem
 prudentes accipimus; uel certe pelle,
 10 que est exterius, subditi ad hec extrema
 seruiantes, capite autem prepositi
 designantur. Et bene *dominus*, seruato
 hordine has sagenas uel gurgustium
 piscium, id est eglesiam suam, et uota
 15 fidelium prius se pelle eius et post modum
 capite asserit impleturum, quia, sicut
 superius diximus, prius elegit infirma
 ut post confunderet fortia. Elegit
 quippe stulta mundi ut confunderet
 20 sapientes. Prius namque collegit
 indoctos et postmodum filosofos.
 Et non per oratores docuit piscatores,
 sed *mira* potentia per piscatores subegit
 oratores. Dicit ergo: "Numquid
 25 implebis sagenas pelle eius aut
 gurgustium piscium capite illius."
 Subaudis, ut ego, qui intra eglesiam
 fidelium prius quasi pellem diaboli
 extremos atque infimos colligo, et post
 30 modum caput illius, id est prudentes,
 mihi aduersarios subdo. sequitur:
 PONES SUPER EUM MANUM TUAM. Id est. ut ego,
 Qui forti illum potentia reprimens,
 non plus quan expediat seuire *permitto*,
 35 *eiusque* seuitiam quantum permisero in
 electorum meorum utilitate retorqueo.
 Uel certe manum super eum ponere est uirtutis
 potestate superare. Beato ergo Iob
 per interrogationem dicitur: "pones super
 40 eum manum tuam?" Ac si aperte diceretur:
 "Numquid uirtute illum propria reprimis?
 unde et abte mox subditur:
 "MEMENTO BELLI NEC ULTRA ADDAS LOQUI."
 Alta dispensatio iudiciorum dei idcirco
 45 sepe bene merentes famulos uel minis
 impetit, uel *flagellis* premit, uel quibusdam

super impositis oneribus grauat, uel laboriosis
 occupationibus implicat. quia *mira* poten-
 tia preuidet. Quod si quieti ac liberi
 in tranquillitate *persisterent*, tenta-
 tiones ferre aduersarii non ualentes,
 mentis prostrati uulneribus iacerent.
 Dum ergo eos foras tolerandis flagellis
 uel oneribus occupat, a suscipientis intus
 tentationum iaculis occultat.

Moris quippe medicinalis est, ut sepe feruorem
 uiscerum in pruriginem cutis trahat,
 et plerumque inde interius curat, unde exterius
 sauciat. Ita nonnumquam diuine
 dispensationis medicamine agitur ut
 exterioribus doloribus internum uulnus
 adimatur et flagellorum sectionibus
 repellatur ea que occupare mentem poterat
 interior putredo uitiorum. Et tamen
 sepe dum patentes culpas sibi conscii
 homines non sunt et, aut doloribus
 cruciantur, aut doloribus deprimuntur,
 contra iustum atque omnipotentem iudicem
 in querella prosiliunt, scilicet minus
 intuentes contra quam fortem aduersa-
 rium bellum gerunt. Cuius si intolerabiles
 uires sollicitate attenderent, nequaquam
 de his que exterius tolerant murmura-
 rent. Sed ideo uidentur nobis hec grauia,
 quia bella occulti aduersarii nolumus
 pensare grauiora. A quibus plerumque bellis,
 ut diximus, dum flagellamur, defendimur;
 dum adfigimur, occultamur.

Cum enim nostra prius quam resurrectionis
 incorruptione solidetur, si nullo merore
 afficitur, in tentationibus effrenatur.

Quis autem nesciat quod multo sit melius
 ardere flamma febrium quam igne
 uitiorum? Et tamen quum febre
 corripimur, quia uitiorum estum qui
 occupare nos poterat neglegimus considerare,
 de percussione murmuramus. Quis nescit
 quod multo sit melius duris in seruitio
 hominibus subici, quam blandientibus
 demoniacis spiritibus subdi? El tamen quum
 alto dei iudicio iugo humane condicionis
 atterimur, in querella prosilimus

c 2 mare M 36 utilitatem M 38 ergo: igitur M 42 reprimes M. — d 7 foris M 8 suscipiendis M 19 patetis
 culpa M 12-20 conscii homines inv. M 20 et om. M 21 laboribus M 23 querellam M 24 quem M 29 aduersari M
 36 sit melius inv. M 40 considerare negleximus M 42 sit melius inv. M 44 demoniacis M 46 querellam M

El full, en bon pergamí, amida $36'5 \times 27$ cm. El text, a dues columnes de 46 ratlles. Serví molt de temps de cobertes d'un manual d'actes de la ja esmentada parròquia, per ço la cara del *verso*, que anava a l'exterior, la lletra està més malmesa, especialment en les ratlles del llom, alguna de les quals quasi fóra il·legible de no ésser un text conegut. En el marge inferior d'aquesta cara es llegeix amb lletra del segle XVII: "*Manual dels actes presos per mi Magí Font, rector de la Selva de 8 de març 1626 fins al 31 de desembre de 1633...*"

La lletra, com es pot veure en l'adjunt gravat, és visigòtica pura i segurament del segle IX, puix presenta totes les característiques que els autors assenyalen per aquesta època, especialment la no distinció de "ti" seguit o no de vocal, la "b" oberta i l'acabament del pals alts (5). La distinció gràfica de "e" i "ae" per mitjà d'una "e" amb un tret a sota no és constant, només la trobem algunes vegades. (Vegeu la transcripció del text).

El text correspon al llibre XXIII, cap. 17-19 de la tan coneguda obra *Moralium libri, sive expositio in librum b. Iob* de Sant Gregori (Migne, PL. 76, 694-697).

No existint una edició crítica moderna d'aquesta obra, pot tenir un cert interès la transcripció d'aquest fragment d'un manuscrit tan antic. Fem notar al peu de les columnes les lliçons diferents segons el text de Migne (M), prescindint però de les molt nombroses degudes a l'ortografia uniformista d'aquest darrer, mentre que el manuscrit dona l'antiga (scribunt, abbe, adfligimur, &). Podríem remarcar especialment les grafies *adstrixit* 5 *b*, *uibendo* 6b i sobre tot la tan constant i repetida "*eglesia*".

Feta una ràpida comparació d'aquest text amb el del manuscrit Vit. 14-2 de la Biblioteca Nacional de Madrid, també visigòtic, si bé del segle X (6), la concordança és quasi absoluta en totes les lliçons diferents de les de Migne, així com en les ortogràfiques. No hi ha, però la grafia popular "*eglesia*" sinó *ecclesia* i a la ratlla 6 a dona, com Migne, la lliçó "*nolite*".

J. SERRA I VILARÓ, Prev.

(5) Citem només l'obra més recent: MILLARES, A., *Paleografía española*, Barcelona, 1929, I, 82, 142-143. El P. Garcia Villada, qui veié un moment aquest full, manifestà el mateix parer.

(6) Aquest manuscrit és de l'any 945. Vegeu: DOMÍNGUEZ BORDONA, J., *Exposición de códices miniados españoles*, Madrid, 1929, p. 17, 18, 171 i lám. 3, 4.

III. — DE L'ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ

Perduts entre els folis del manuscrit (1) de Sant Cugat m. 33 (del segle XIV) hi ha dos retalls de paper amb una lletra i notes del mateix segle referents a un monjo, Miquel Ros, d'aquell monestir. Potser fou el copista de l'esmentat manuscrit o almenys el féu servir molt.

En el primer paper hi ha aquesta curta lletra en el recto:

Jhs

Mosen de molta reverencia. Jo he trames aqui los ciris dels fasos e lo ciri pasquall, es tot cera nova. So restat ab fra Caplana que lo que restara, fet lo servici, que li sie donat, que ell ho pendra en compte de la cera aura de haver per lo mes de maig fer me'n pler. Jo us ne prech que ny vullau venre e, servit que age, me vulla fer pesar lo que restara a dar ho a dit fra Caplana a son compte; avent vos hi com en semblant cosa jo faria per vos, comanant me a vos. De Barchna. a viii d'abrii.

A qui ordenar podeu prest

Johan Fluvian

En el revers hi ha l'adreça:

A fra Ros sie dada dins | lo monestir de sent Cugat

i a un costat les següents notes que serien la resposta:

...a restat	}	
[del] ciri pasquall		
son xii ll. de		xii ll.
cera		
e lo rafus son		
xii ll. e miga		xiii ll. e miga

En l'altre paper hi ha aqueix memorial per a quan el susdit monjo vagi a Barcelona; és incomplet, puix fou retallat el paper:

Racort per quan Deu vulla que frare | Miquell Ros vage a Barchna.

Primo que tracte ab lo Rnt. abbat vulla desfer los candeles aixi com esta de primer. per acabar de pagar lo retaula.

Item que, venint lo cas, que tingua pratica, vulla tractar ab la religio vulla fer hun libre de totes les servituts se an a fer en lo monestir, axi en l'espirtual com en lo temporall, de aquesta manera que per els y sia alegida huna persona qui vagi carreg ansems ab lo abbat e covent.

Item que vagi a parlar ab en Fluvia per a posar-li en raho vulla tornar lo sey al modo estava en dies...

J. V.

(1) Vegeu sobre aquest manuscrit: GARCÍA VILLADA, Z., *Formularios de las Bibliotecas y Archivos de Barcelona* en Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans (1911-192) pp. 551-552.

IV. — DE L'ARXIU DE LA CATEDRAL DE LLEIDA

Carta d'arres del rei Alfons el Bâtallador amb la reina Donya Urraca

Entre els pergamins de l'Arxiu d'Ager, vinguts al de la Seu de Lleida en la segona meitat del segle passat, s'hi troba el signat amb el n.º 2084 de la catalogació feta per l'abat del monestir premonstratense de Bellpuig de les Avel·lanes P. Jaume Caresmar. Aquest document interessantíssim, inèdit i poc menys que desconegut, és la carta d'arres del rei Alfons el Batallador amb la reina de Castella Donya Urraca, vídua del comte Don Ramon, Senyor de Galícia i fill del primer Guillem, comte de Borgonya, del qual tingué un fill anomenat Alfons.

Ja en vida del rei de Castella Don Alfons, pare de Donya Urraca, s'havia tractat d'emmaridar aquesta amb el Batallador; el matrimoni, però, no va realitzar-se fins a la mort d'aquell, segons havia assegurat l'historiador Muño Alfonso i confirma plenament la carta d'arres que transcrivim, feta després del casament, com ho palesen el títol d'emperador de tota l'Espanya que pren el rei d'Aragó i que és el mateix que havia emprat el seu sogre, i l'expressió de *domno et viro meo*, que li diu Donya Urraca.

El document porta la data "Era M.C.X.VII", però la "X" té una cueta o *rasquillo*, com diuen els historiadors aragonesos, que val per XXXX. Per consegüent la lectura exacta és de 1147, que correspon a l'any 1109, i és precisament el que els cronistes assenyalen al matrimoni d'ambdós reis (Zurita, lib. I, c. 37). És una mala lectura, doncs, la de "Era 1154" que dóna l'esmentat catàleg del P. Caresmar.

Aquest document escrit en pergamí, de 243 × 375 mm. i amb lletra visigòtica, està un xic ratat i per això hem posat entre claudators les paraules que avui han desaparegut i que havem pres de la còpia que en dóna el *Compendi de tots los Instruments antics i moderns ques' troban en lo Arxiu de la molt insigne Iglesia Colegial de Sant Pere de Ager. Transumptats de orde del M. Ill.^{re} Sor Dr D.ⁿ Fran.^{co} Esteva, arxipreste de ella en lo any M.DCC.LXVI* que avui és el ms. 941 (n.º 2084) de la Biblioteca de Catalunya. No havem cregut necessari fer remarcar les poques variants d'aquesta còpia.

Sub Christi nomine et indiuidue sancte Trinitatis Patris, et Filii, et Spiritus Sancti [Amen. Hec est] carta donacionis quam facio ego Adefonsus, Dei gracia tocius Yspanie Imperator, ad uos regina domna Urraka mea coniuge. Placuit michi liben[ti animo et] spontaneam uoluntatem, et dono uobis propter uestras arras illo castello de Stella cum illa mea dominicatura, excepto illud quod ibi tenet Lope Garceiz per me et per ipsum que ibi tenet, iuret uobis inde fidelitatem et deueniat inde uestro homine de boca et de manus. Similiter uero dono uobis Infersos et uno castello qualem uobis placuerit. Et dono uobis Exela cum suis terminis et suis directaticis. Adhuc autem uobis dono Osca et Monte Aragon cum illas meas dominicaturas que ibi ad eos pertinent. Et dono uobis illo castello de Bespen cum illa mea dominicatura. Et Barbastro cum tota illa mea dominicatura. Et dono uobis Iaca cum totas illas dominicaturas, que ad Iacam pertinent. Dono

etiam uobis adhuc in arras totas illas meas dominicaturas, que ego habeo in illos alteros castellos, et in alios homines, qui honorem tenent hodie per me uel in antea inde tenuerint, quod totos iurent uobis fidelitatem et deueniant uestros homines de boca et manus. Et super hoc totum facio uobis conuenio, ut si Deus omnipotens filium ex uobis michi dederit, et postea de me desueuerit, et uos michi superuixeritis, quod uos et filio meo habeatis totam meam terram quam hodie habeo, uel in antea adquirere potuero cum Dei adiutorio, siue heremum quam populatum. Quod si filium ex uobis non habuero et uos me superuixeritis, quod ad uos remaneat tota illa mea terra, et ut eam habeatis ingenuam et liberam ad uestram propriam hereditatem, perfacere inde totam uestram uoluntatem de post meis diebus. Et hoc totum supra scriptum in tali conuenio illud uobis dono, ut uos michi teneatis ad honorem quomodo bonam feminam debet facere ad suum bonum seniore. Et si uos quesieritis partire de me sine mea uoluntate, quod totos illos homines de uestra terra et de illa mea se partiant de uobis, et ut totos michi attendant cum totas illas honores que tenuerint, et ut seruiant ad me cum fide et ueritate sine inganno.

Et ego Urraka regina conuenio ad uos regem domnum Adefonsum, domno et uiro meo, quod ego uobis faciam iurare totos illos meos homines, que per me et per uos teneant honores, et ut totos deueniant uestros homines, et uobis iurent fidelitatem super totos homines de hoc seculo, et ut illos per fidem sine ullo inganno sedeant uestros et quod uobis donent potestatem unoquoque ex eis de illas honores que tenuerint qua hora uos illam ei demandaueritis. Et si aliquis ex illis hoc facere non quesierit, ego quod uobis adiuuem contra illum cum toto meo potere per bonam fidem sine inganno, et postea quod uos inde faciatis de illo totam uestram uoluntatem.

In Dei nomine et eius gracia. Hec est carta donacionis quam facio ego Urraka Dei gracia regina filia Adefonsi Imperatoris uobis regi domno Adefonso domno et uiro meo. Placuit michi libenti animo ac spontaneam uoluntatem et dono uobis tota illa mea terra que fuit de rege domno Adefonso meo patre siue heremum quam populatum, quam hodie habeo uel in antea adquirere potero cum Dei adiutorio. Et si Deus omnipotens filium ex uobis michi dederit, et uos postea michi superuixeritis, quod mea illa terra remaneat ad uos et ad illo uestro filio que de me habueritis. Quod si ex uobis filium non habuero, similiter remaneat ad uos totam meam terram et habeatis eam ad uestram propriam hereditatem perfacere inde totam uestram uoluntatem in uestra uita. Et post uestris diebus quod totam remaneat ad meo filio. Et totas illas dominicaturas que michi laxauit pater meus quod ego hodie habeo et in antea adquirere potero, et totas illas alteras honores que per me et per uos tenent alios homines, quod totum sit uestrum proprium perfacere totam uestram uoluntatem.

Et hoc totum supra scriptum tali conuenio illud uobis facio, quod uos me teneatis ad honorem sicut bonus uir debet tenere suam bonam uxorem, et ut non me dimitatis pro parentesco, neque pro excommunicatione, neque pro nulla alia causa. Et si uos ad honorem non me tenueritis quomodo bonus homo debet tenere suam bonam uxorem, ego quod me inde rancarem (?) ad uos et ad illos meos homines et ad illos uestros, et postea quod totos illos meos homines de mea terra et de illa uestra se torment ad me et seruiant ad me et non [ad uos], donec uos illud michi inderecetis. Quod si ergo uos me laxaueritis, quod totos illos homines de uestra terra et de illa mea attendant ad me cum totas illas honores, et seruiant ad me cum fide et ueritate, [sine ullo in]ganno, et illo conuenio supra

scripto que uobis feci quod sedeat postea solutum. Et si ego Urraka regina me separevero de uobis ex toto sine uestra uoluntate per laxamento, quod totos illos [homines de] mea terra et de illa uestra adtendant ad uos cum illas honores que tenerint, et se partiant totos de me de toto in toto, et seruiant ad uos per fidem sine inganno.

Facta carta pacti huius Era M.º C.º X.^m VII. In mense decembris.

JOAN B. ALTISENT, Prev.

GEOLOGIA

DETERMINACIÓ DE L'EDAT DE LA TERRA

En tractar d'escollir matèria per a un treball d'ANALECTA, hem cregut que havíem de decidir-nos per quelcom conforme amb les nostres aficions i estudis, i que despertés ensems l'interès dels nostres lectors. No sabem si ens haurem equivocat; però la *determinació de l'edat de la Terra* és assumpte que interessa tothom sense distinció; perquè, ¿qui no desitja conèixer l'antiguitat del terreny que el sustenta i de les muntanyes que limiten l'horitzó on ens trobem? I l'interès d'aquest tema es fa encara més gran, si es té present que durant aquests últims anys, s'han descobert nous mètodes per a arribar a aquesta determinació, els quals, segons es vagin perfeccionant, contribuiran tal volta a desxifrar en gran part l'enigma, treient-nos de l'estat de dubtes i indecisions en què encara romanem. Qüestió és aquesta que Déu Nostre Senyor en els seus inescrutables designis ha deixat a la disputa dels homes.

Després d'aquestes breus paraules d'introducció, entrem ja resolts per unes regions on tantes sorpreses i tanta varietat d'opinions hem de trobar. No serà possible certament esgotar la matèria. Són tants els autors que d'això han escrit! I encara, dels mètodes que s'adquiriran, no podrem ni tan sols presentar una exposició un xic detallada; sinó que en molts casos haurem d'acontermentar-nos amb lleugeres insinuacions. Malgrat això, una excepció farem en exposar els mètodes radiactius, per ésser més moderns i despertar naturalment més gran interès.

Per a major clarícia dividirem aquest treball en quatre parts: en la primera exposarem la història de la formació de la Terra; en la segona els procediments no radiactius per a la determinació de l'edat de la Terra; en la tercera els procediments radiactius, i en la quarta els ensenyaments del Gènesi comparats amb els de la ciència.

I. — HISTÒRIA DE LA FORMACIÓ DE LA TERRA

La Terra no ens l'hem d'imaginar, segons la concepció antiga, com modelada *immediatament* per les mans creadores de Déu, tal com ara la contemplem; amb la gran varietat de muntanyes i de valls, de mars i de rius; amb

la verda tapisseria de vegetals coronats de flors i de fruits, segons l'època de l'any; amb la multitud in comptable d'animals de les més variades formes, dimensions i maneres de viure; amb l'home finalment dotat d'intel·ligència, i per tant capaç de progrés per a transformar i embellir nostre Planeta en la proporció que tots admirem: no. Déu Nostre Senyor, segons tots els indicis, després del *fiat* de la creació de la matèria, deixà a les forces naturals desenrotllar-se lliurement, reservant-se tan sols l'acció creadora per a suplir la impotència d'aquestes forces, com sembla ho féu en la producció de les primeres plantes i dels primers animals i, sobretot, de l'home, segons ho testifiquen a una la fe i la raó natural.

Aquest desenrotllament espontani de la naturalesa, conegut modernament amb el nom d'evolució, es deixa entreveure ja en les Sagrades Escripures; però principalment s'ha deduït llegint en el gran llibre de la mateixa naturalesa, obert a totes hores a la consideració dels homes reflexius: a la *Geologia*, a aquesta moderna ciència que per la seva etimologia i pel seu objecte és la *ciència de la Terra*, es deu d'una manera especial l'haver-se pogut arribar a desxifrar no pocs dels enigmes que inclou, i a llegir amb relativa seguretat en aquest meravellós llibre damunt el qual ens movem i que anomenem *Terra*.

Passem ja a reproduir amb quatre pinzellades les fases per les quals ha passat la Terra, segons es dedueix de les investigacions dels geòlegs, amb l'objecte de facilitar la comprensió de les xifres referents a l'edat de la mateixa Terra i la successió dels principals esdeveniments que en ella s'han desenrotllat.

Per això traslladem-nos uns instants a aquells llunyans temps, quan nostre Planeta figurava encara com astre incandescent, difonent pels espais torrencials de llum i de calor, o sigui, quan encara es trobava en la fase dita *estel·lar*, i sorprenem-lo precisament en les darreries de l'extinció, quan els seus materials es trobaven en estat més o menys pastós, formant un magma líquid incandescent rodejat d'un dens embolcall de vapors que, segons càlculs, gravitaven sobre l'esmentat magma a la pressió de 300 atmosferes.

Com era natural, en la superfície de la massa pastosa suraven els materials més lleugers, o sigui, la sílice i els òxids de potasi, sodi, calci i alumini, els quals, per mútua combinació, engendraren els silicats dobles respectius, és a dir, els feldespats corresponents, quedant en llibertat l'excés de sílice. Essent precisament aquests materials dels més refractaris, en conseqüència degueren ésser també dels primers a solidificar-se i cristallitzar, primerament en forma d'escòries flotants, a les quals després s'ajuntarien els òxids de magnesi i de ferro provinents de l'interior del magma en les commocions que llavors tindrien lloc; la qual cosa determinà l'aparició dels minerals coneguts amb els noms de miques, piroxens i anfíbols. Segons aquesta hipòtesi, avui dia la més corrent, la primitiva crosta terrestre que encara perdura en

les profunditats del globus, es troba composta de roques molt semblants al granit per l'abundor del quars, de feldespat i de miques.

A aquesta primera consolidació del magma degueren succeir-se gegantines erupcions, determinades per les grans marees del magma intern: la cristallització d'aquests magmas eruptius donà lloc a les roques granítiques, assequibles ja a la nostra observació directa, puix en moltes encontrades arriben! fins a la superfície terrestre.

Fins ara hem assistit a la formació de les roques ígnies o cristallines. Mes heus ací, que a proporció que augmentava el gruix de la crosta terrestre, anava ensems disminuint la influència de la calor interna en l'embolcall gasós de l'exterior, fins arribar un moment en què el successiu refredament, per mor de trobar-se l'atmosfera carregada d'anhídrid carbònic i de vapor aquós, determinà la condensació d'aquest vapor en forma de pluges torrencials, al principi amb la immediata revaporació de les aigües caigudes, per efecte de l'elevada temperatura que encara hi havia en la terra ferma. Aquests oceans primitius, d'aigües gairebé bullents, subjectes com es trobaven a una pressió atmosfèrica enorme, determinarien la formació de les roques dites gnesis i de les pissarres cristallines, mentre continuaven encara les erupcions de matèries granítiques. Com és fàcil d'endevinar, durant aquest període, era completament impossible la vida sobre la terra, i, per aquesta manca d'éssers vivents, el temps en què es realitzaren els esmentats fenòmens s'anomena era azoica, és dir, mancada de vida, i els terrenys formats llavors es coneixen sota el nom de *terrenys primitius* o *arcaics*.

Però, avançant el temps, la crosta sòlida assolí considerable gruixària, fins al punt de no permetre que es deixés sentir la influència de la calor interna en la superfície exterior. La vida es féu llavors possible i l'Omnipotent crià les plantes, les quals fixant el carboni de l'anhídrid carbònic i deixant oxigen lliure prepararen l'aire per a la vida animal. Des d'aquest moment donaren varietat i formosor a la terra nombrosíssims animals, aquàtics tots ells al principi, i terrestres després, en gran nombre: això s'esdevingué en finalitzar aquesta era coneguda amb els noms de *primària* o *paleozoica*. Quatre subdivisions, anomenades períodes, comprèn l'era primària i són, per ordre cronològic, el càmbric, devònic i permo-carbònic. Pels vestigis que romanen de l'era primària, com ara són els fòssils i diversos estrats o capes de terreny formats llavors, podem reconstruir l'aspecte de la terra durant aquell temps, per cert ben diferent de l'aspecte actual; els mars cobrien gairebé tot el globus, i a la terra ferma es desenrotllaren, cap a la fi, els arbres i arbustos amb una frondositat sobre tota ponderació exuberant, puix que de llavors procedeixen les nombroses i potents capes de carbó de pedra, que modernament ha anat l'home desenterrant, amb l'objecte de procurar-se la força necessària per a moure els navilis, les locomotrius i la maquinària d'un nom-

bre in comptable de fàbriques escampades arreu del món, així com també li serveix per a produir gasos abundants per il·luminar les ciutats i per a multiplicar les indústries químiques, especialment les de matèries colorants.

Mes de sobte un canvi pregon de règim s'esdevingué al nostre Planeta, i des de llavors començà l'era dita *secundària* o *mesozoica*, amb la clàssica subdivisió en els tres *períodes triàsic, juràsic i cretàsic*. Durant aquesta era la vegetació perdé gran part del seu antic vigor; i, al contrari, els animals experimentaren notabilíssim desenrotllament, particularment els rèptils, com ara són els *ichtyosaurus* i *plesiosaurus*, espècies de llargardaixos de 20 i fins a 30 metres de llargària: el visitant roman fortament sorprès en contemplar en els museus els ossos fòssils de tan gegantins animals.

Encara un altre canvi de règim, degut a elevacions del terreny que donaren lloc a la formació de grans carenes de muntanyes, inicià l'era *terciària* o *neozoica*, subdividida en els *períodes eocènic, oligocènic, miocènic i pliocènic*. En el transcurs d'aquesta era desaparegueren els gran rèptils; però tot i amb això es multiplicaren les diverses espècies de mamífers, mentre la flora i la fauna s'atansaven cada vegada més a l'aspecte que presenten en l'actualitat.

Un esdeveniment del més alt relleu, la sobtada aparició de l'home per creació, ha mogut els geòlegs a introduir l'última era anomenada *quaternària*, amb les subdivisions de *quaternari antic* i *quaternari modern*, en la qual els animals i les plantes no es diferenciaven gens dels actuals, i en la qual, a més, com caràcter distintiu pot aduir-se la periòdica invasió dels glaços en els països temperats, fenomen aquest conegut en Geologia amb la denominació de *períodes glacials*.

Amb això hem fet desfilar breument tots els terrenys que integren la crosta sòlida del Planeta, en la gruixària assequible a la nostra observació científica. Per consegüent, qualsevol tros de terra que descobrim, una muntanya, una vall, pertanyerà necessàriament a algun dels terrenys esmentats, ja sigui que els seus materials constitutius s'hagin solidificat en aquell temps, ja sigui que arrabassats per les aigües s'hagin dipositat llavors en el fons d'algun llac o de la mar.

Això posat, buscar l'edat d'un terreny equival a esbrinar els anys transcorreguts en què els seus materials sortiren de l'interior del globus o foren dipositats per les aigües en el fons d'algun llac o de la mar, fins els nostres dies. La idea de determinar l'edat de la terra en el sentit esmentat sortí tan espontàniament amb els moderns progressos de les ciències, que tantost la ciència dita Geologia assolí cert desenrotllament els seus més il·lustres cultivadors es preocuparen ben aviat d'aquest difícil problema, deduint l'antiguitat de la Terra dels mateixos fenòmens que en ella s'estudien: Smith en 1794, Cuvier en 1811, Lyell en 1850, Lord Kelvin en 1862 i Dana en 1875 imaginaren mètodes i fins i tot avançaren xifres, com pot veure's encara en

llurs obres genials; però, precedint-los tots en antiguitat, sobresurt l'astrònom Halley, qui en 1713 tractà ja de determinar l'edat dels oceans deduint-la de la quantitat de sal que en ells està continguda.

I, en arribar a aquest punt, bo serà avançar el que el P. Lluís Rodés, S. J., actual director de l'Observatori de l'Ebre, deixà consignat en la magistral obra d'Astronomia intitulada *El Firmamento*: "Abans de tot hem de manifestar, diu el P. Rodés, en tractar de l'edat de la Terra, la nostra íntima persuasió de què qualsevol resposta que, en nom de la ciència es pretengui donar actualment a aquestes qüestions, serà diferent de la que es donà fa uns lustres i de la que es donarà en el temps venidor; aquí no caben sinó conjetures, més o menys discrepants entre elles, segons que la raó doni major o menor primacia a determinades classes de fenòmens."

Moltíssims són els mètodes ideats fins al present per a determinar l'edat de la Terra; que, per a major clarícia, dividirem en dos grans grups: en el primer s'inclouran els *mètodes no radiactius* i en el segon els *radiactius*.

II. — PROCEDIMENTS NO RADIACTIUS

Quatre mètodes no radiactius han estat proposats i són geològics, físics, astronòmics i biològics, que per aquest mateix ordre exposarem tot seguit.

a) *Mètodes geològics*. — Comencen, doncs, pels mètodes geològics, dels quals uns es refereixen a l'edat dels estrats terrestres i els altres a l'antiguitat dels mars.

Els mètodes geològics referents als *estrats terrestres* es fonamenten en els més variats fenòmens de la Geologia dinàmica, com són la denudació dels massissos muntanyosos, l'erosió de les costes i dels rius, la dissolució química o alteració meteòrica de les roques, la sedimentació marina i fluvial de les valls, deltes i llacs, l'acumulació de la turba, la formació de les estalagmites i estalagmites en les coves, l'avançament o retrocés dels glaciars, el creixement de les illes de coral, l'acumulació dels jaciments salins, l'enfonsament o elevació de les costes, etc., etc.; puix són tants i tan variats aquests fenòmens, que, per poc que ens deturéssim a cadascun d'ells, ens fariem interminables.

Com ja es deixa veure de primer antuvi per llur sola enumeració, molts dels esmentats fenòmens únicament poden proporcionar dades locals o referents tan sols a una determinada antigor. Tot i amb això, del conjunt de tots ells, comparant-los entre si, n'han deduïdes els geòlegs dades preciosíssimes, que les han aplicades a tota la Terra. Clàssiques són les xifres que presentaren Dana en 1875 i Lapparent en 1907: a l'*era primària* atribueix Dana la durada de 36 milions d'anys i Lapparent de 60 milions; a l'*era secundària* Dana li

dóna 9 milions d'anys i Lapparent 15 milions; a l'era terciària Dana li assigna 3 milions i Lapparent 5 milions.

Per aquesta estadística es veu que Lapparent va trobar valors molt més altes, o sigui, 80 milions d'anys pel conjunt de les tres eres; mentre que Dana solament hi trobà 48 milions. Però la durada relativa de les tres eres segueix essent la mateixa en els dos autors, és a dir, que l'era primària durà dotze vegades més que la terciària i la secundària tres vegades més que la mateixa terciària.

Interessants són per demés les raons en què Lapparent fonamenta els seus càlculs. Segons aquest autor, la denudació mitja anual per a tota la Terra, tant la mecànica com la química, és d'uns 17 quilòmetres cúbics, que a la densitat de 2'5 pesarien 42.000 milions de tones. Ara bé; aquesta velocitat de denudació produeix cada milió d'anys uns 50 metres de gruix en el dipòsit sedimentari, suposant-lo repartit uniformement per tota la Terra. D'on dedueix Lapparent que, essent de 40 a 50 quilòmetres el gruix total dels sediments, s'hauran necessitat de 75 a 80 milions d'anys per a llur formació.

Els resultats d'altres geòlegs s'aparten freqüentment no poc d'aquestes xifres. N'adduirem alguns per mostra:

S. Haughton en 1880	dóna	130 milions d'anys per a les tres eres				
H. H. Hutchitson en 1892	»	600	»	»	»	»
C. D. Walcott en 1893.	»	70	»	»	»	»
Mellard Read en 1893.	»	65	»	»	»	»
M'Gee en 1893	»	6000	»	»	»	»
C. D. Walcott en 1900.	»	44	»	»	»	»
A. Geikie en 1903	»	100	»	»	»	»
W. J. Sollas en 1909	»	33	»	»	»	»
H. N. Russel en 1921	»	8000	»	»	»	»

De tots aquests autors el qui atribueix menor antigor a la Terra és Sollas (33 milions) i el qui n'hi atribueix més és Russel (8.000 milions): la diferència no deixa d'ésser verament enorme. Tinguem-ho, doncs, ben present per a les conseqüències que al final tindrem de treure.

El mètode referent a l'edat dels oceans es fonamenta en la determinació del temps necessari per arribar a acumular-se dintre de l'aigua dels mars la quantitat actual de sals sòdiques, especialment clorur o sal de cuina, que s'hi troba. Aquest mètode, perquè tingui alguna valor, suposa que totes aquestes sals provenen de les que contínuament hi aporten en dissolució els rius en embocar a la mar; i, a més, parteix de la base que dites sals romanen per a sempre més en els oceans, donat que no s'evaporen, encara que ho facin sense interrupció les aigües per mor de la calor.

Encara que, segons havem dit, la idea d'aquest procediment es deu a Halley en 1715, no obstant fins els temps moderns no s'arribà a conclusions acceptables, distingint-se principalment en aquests estudis el químic irlandès Joly, el qual orientà en aquest sentit els seus treballs allà pels anys de 1899 a 1900. La quantitat de sals sòdiques arrossegades pels rius a la mar s'evalua en uns 150 milions de tones a l'any; i tenint en compte que la quantitat de sal marina arriba a la xifra exorbitant de 10 mil milions de tones, l'esmentat Joly deduí que l'antiguitat dels oceans puja a 98 milions d'anys.

Posteriorment els geòlegs han rectificat un xic aquesta xifra i així ens trobem amb els resultats següents: Jeffreys els assigna 80 milions d'anys; W. J. Sollas, en 1909, de 80 a 150 milions; J. F. Becker, en 1910, de 50 a 70 milions; F. W. Clarke, en 1920, 89 milions; i últimament, T. C. Chamberlin, en 1922, 100 milions d'anys.

No hem d'amagar quant perillosos i exposats a error poden ésser aquests càlculs, en intentar mesurar tan enormes duracions de temps amb un rellotge la marxa del qual es coneix des de fa relativament pocs anys. Tots aquests mètodes suposen evidentment un règim climatològic semblant a l'actual, essent així que de les cent probabilitats, les noranta nou estan en favor d'un règimen variable, segons els diferents períodes de la història del nostre Planeta, però sempre molt distint, del que ens proporciona la història de la humanitat.

T. C. Chamberlin, que abans hem ja esmentat, en un interessant estudi sobre l'edat de la Terra, exposa llargament les correccions que creu deuriem introduir-se en els càlculs, que prenen com a fonament els actuals transports de sediments i sals sòdiques fets pels rius; i, entre aquests factors, addueix com molt importants els tres següents: *factor altura*, *factor extensió* i *factor home*. Efectivament el relleu terrestre modifica enormement els fenòmens de denudació i de transport, resultant tant més intensos quant més pronunciats siguin els relleus. En segon lloc l'extensió de les terres fermes és factor de la més alta transcendència, ja que, en igualtat de les altres circumstàncies, a major extensió correspondrà també major superfície exposada a sofrir el treball no interromput de les aigües. Per últim, l'home ha tingut no poca part en dits fenòmens, puix que amb la tala dels boscos, amb el cultiu dels camps i amb les diferents obres d'enginyeria, altera no poc l'acció demolidora de les aigües. Pretendre, doncs, mesurar el què passà a la Terra abans de la creació de l'home pel que ara succeeix, és exposar-se evidentment a falsejar les dades de la història del nostre Planeta.

b) *Mètodes físics*. — I passem ja ara a fer la revista dels mètodes físics que també es refereixen a dues classes de fenòmens: primer, al temps que degué transcórrer des de la formació per refredament d'una capa sòlida en la Terra, suficient per a la vida dels animals i de les plantes; i segon, a la

valor de l'escurçament del radi terrestre deduït dels plegaments de la crosta. Però també aquests dos procediments han de suposar dades sumament incertes, com són la temperatura de la Terra en l'estat igni, la temperatura actual en el seu interior, la calor específica de la massa del globus, etc., etc. Per això les xifres que, basant-se en aquests mètodes donen els geofísics, no poden admetre's sense molta reserva.

Com a comprovació del que acabem de dir, bastarà esmentar els càlculs de l'astrònom Poisson. Aquest autor, per a determinar l'edat de la Terra, fa dues hipòtesis i de cada una d'elles treu xifres ben diferents: "Suposant, diu, que la temperatura del globus fos de 3000° en el moment en què la crosta sòlida es començà a formar, es trobaria que des de llavors haurien d'haver passat uns 108 milions d'anys. Si s'admet, però, que la temperatura original de la Terra era solament de 1500° , temperatura més que suficient per a fondre totes les roques conegudes, llavors el temps transcorregut des del començament de la solidificació fins a nosaltres no seria més que de 27 milions d'anys, o sia, la quarta part.

Els resultats fundats en el refredament terrestre, a més dels esmentats, són els següents: Lord Kelvin en 1862 donà 100 milions d'anys; Davison, G. H. Darwin i M. Reade en 1893 donaren també 100 milions d'anys; C. King 1893 donà 10 milions; Lord Kelvin, abans esmentat, rectificà en 1899 la xifra de 100 milions d'anys i baixà a 10 milions; C. F. Besker en 1910 donà 60 milions, i el mateix any J. Koenisberger donà 30 milions d'anys.

Els resultats deduïts de l'escurçament del radi terrestre són bastant més elevats i es deuen principalment a Rudzki, el qual en 1895 atribuïa a la Terra una antiguitat de 200 milions d'anys i en 1901 l'estenia a 500 milions. Geodèsics hi ha que, no sense gran arbitrarietat, asseguren que el radi terrestre ha disminuït cosa d'un centímetre a conseqüència del refredament i que aquesta contracció correspon a una pèrdua de 300° de temperatura. Ara bé, per a realitzar-se aquest fenomen calculen que s'hauran necessitat uns 2000 milions d'anys.

c) *Mètodes astronòmics*. — No hem volgut deixar, encara que no sigui més que a títol de curiositat, els mètodes astronòmics, ideats per a calcular l'edat de la Terra, no menys incerts que els anteriors. Ens limitarem a indicar-ne tres dels més principals, el de Mayer Eymer, el de Darwin i el d'Emili Belot.

El *mètode* de Mayer Eymer, proposat en 1884, s'anomena *precessional*. Aquest mètode es fonamenta en la hipòtesi que, a conseqüència de la precessió dels equinoccis, els dos hemisferis de la Terra, boreal i austral, travessen successivament cada 21.000 anys una fase de mars elevades i una altra fase de mars en descens, per quedar desplaçat el centre de gravetat de la Terra, com

a conseqüència de l'acumulació de glaços i neus en l'hemisferi més fred. La invasió o retrocés de les aigües, segons l'autor d'aquesta hipòtesi, assoleix una amplitud que oscil·la amb l'excentricitat de l'òrbita terrestre, o sigui, que el desnivell solament arriba a 200 metres en èpoques de mínima excentricitat i fins a 1.000 metres en èpoques de màxima.

Meyer aplica aquests principis a l'era terciària, principalment, que divideix en 15 etapes, subdividida cadascuna en dos períodes, comprenent tot el conjunt d'aquestes etapes uns 350.000 anys. Aquests valors, com se veu, difereixen força de les de *Dana* (3 milions d'anys), que en general són considerades ja com massa baixes; per això *Lapparent*, en fer la crítica d'aquesta xifra, posa en dubte la bondat del procediment, adduint la impossibilitat de què fenòmens tan complexos, com els de l'era terciària, hagin pogut desenrotllar-se en un espai de temps que, segons la majoria dels autors, seria ja insuficient per a l'època glacial.

Darwin, a qui segueixen molts dels astrònoms moderns, fundant-se en el moviment actual de la Lluna i en l'influx d'aquest astre sobre la Terra per al fenomen de les marees, suposa que el nostre satèl·lit es despreguà en altre temps del nostre Planeta. Quan? *Darwin* calcula que fa 56.800.000 anys la Lluna es trobava distant de la Terra 15'6 radis terrestres i que 10.000 anys enrera la distància era solament de 9 radis terrestres. Per consegüent la separació esdevindria fa uns 58 milions d'anys, i a comptar d'aquella data haurien tingut lloc a la Terra la seva completa solidificació i la formació dels oceans i terrenys sedimentaris. Però, ¿abans de despendre's la Lluna, hauria transcorregut molt de temps des que la Terra es trobava con astre independent, separada del Sol? A aquesta pregunta respon *Jeffreys* assegurant que la Lluna es va formar uns 10.000 anys després d'haver-se separat la Terra del Sol i quan s'iniciava la seva solidificació.

Ja és hora de fixar la nostra atenció en les idees revolucionàries, científicament parlant, del savi francès *Emili Belot*, qui des de 1905 començà a publicar en diferents revistes les seves genials concepcions, fins a fer-les cristallitzar en 1911 en les seves obres mestres *Essai de Cosmologie tourbillonnaire* i *L'origine des formes de la Terre et des Planètes*.

Belot assigna primitivament a la Terra quatre satèl·lits, el més distant dels quals seria la Lluna, que a conseqüència de la seva massa relativament important, va impedir als altres tres, especialment al terç, de condensar-se en masses úniques; per la qual cosa aquests tres primers satèl·lits degueren ésser anells d'asteroides. No existint actualment sinó la Lluna, els restants satèl·lits caurien en la regió equatorial de la Terra en distintes èpoques, que dependrien de llurs distàncies relatives. Les pressions equatorials causades per la precipitació de cada u dels dits satèl·lits donaren lloc a un esforç orogonètic, o de producció de muntanyes, amb intervals relatius que dependrien de la

distància dels mateixos satèl·lits i que coincidirien amb les èpoques geològiques en què es formaren les principals carenes de muntanyes. El primer satèl·lit, distant de la superfície de la Terra 2'2 radis terrestres, determinà les *carenes caledonianes*, és a dir, d'Escòcia, Suècia i Noruega, del període silúric; el segon satèl·lit, distant 7'7 radis terrestres produí en el període permo-carbònic les *carenes* dites *hercinianes*, que a Europa constitueixen les sèries de muntanyes que, des de l'Estret de Gibraltar arriben fins a l'Oceà Glacial Àrtic, entre les quals mereixen especial menció la carena Ibèrica, els Cárpat i els Monts Urals. El terç satèl·lit, distant 23'6 radis terrestres, determinà durant l'era terciària els *aixecaments* anomenats *alpins*, que tenen com a representants més caracteritzats els Pireneus, els Alps i l'Himalaya.

Segons el pensament de Belot, la durada relativa del silúric al carbònic fou de 5'5 i la del carbònic al terciari, de 15'9; la qual cosa significa que la durada dels períodes geològics s'allarga conforme disten menys de nosaltres. Amb això s'aparta Belot del parer unànim dels restants geòlegs, així com també dissenteix aquest autor en estudiar l'era primària o azoica, que divideix en tres períodes: nebulós, igni i diluvià. En el primer període, de curta durada, potser d'alguns mesos solament, els materials de la Terra es trobarien a temperatura superior a 3000°, en estat de vapor lluminós. El període igni el fa començar Belot quan la temperatura baixà ja notablement per sota dels 3000° i quan una part de les substàncies vaporitzades anaren condensant-se i formant un nucli líquid, que augmentaria de diàmetre a costa de l'atmosfera circumdant: la durada d'aquest període fou probablement de pocs anys. El període diluvià, caracteritzat per l'arribada d'aigua al nucli baixà a 364°, temperatura crítica de l'aigua; la durada total d'aquest període, en què Belot fa acabar l'era arcaica, no excediria d'alguns milers d'anys, fins que la temperatura mitja arribà a uns 70°, temperatura en què la vida comença sota la forma vegetal (algues dels geysers) i per coagular-se les albúmines no pot sobrepassar-se sense defallir les cèl·lules animals.

El propi Belot resumeix al final de les seves obres les diferències essencials entre la seva teoria i la dels restants geòlegs. Diu així referint-se a les nocions enterament noves, que surten dels seus principis i les condensa en dues: o sigui, "la dels punts de referència, són les seves paraules, per evaluar la durada de les èpoques geològiques mitjançant la distància primitiva dels satèl·lits de la Terra, i la de l'edat relativa d'era primària, en la qual el gruix dels sediments és obra no del temps, sinó del treball formidable i relativament curt dels corrents oceànics. Així, doncs, segueix dient, l'oposició de mètode és completa entre l'escola geològica actual i la nova Geologia. La primera pren per fi el problema geogènic, que la segona té la lògica de pendre per principi, on es troba desprovist de la complexitat dels fenòmens vitals, dels glaciers, etc. La nova Geologia, acaba dient Belot, no té de fer integracions

aventurades; ho deriva tot de les propietats físiques i mecàniques dels fluids (nebulós, atmosfèric, aquós, igni), que segurament subsisteixen els mateixos en totes les èpoques, la qual cosa li permet arribar d'un salt fins a l'origen."

Així s'expressa l'autor de la Cosmogonia giroscòpica. Però no tots els científics parlen amb tanta lloança d'aquesta teoria, com el propi Belot, i el mateix crec que esdevindrà amb la generalitat dels nostres lectors. Poincaré, en la seva notable obra sobre les hipòtesis cosmogòniques, malgrat d'abstenir-se de formular dificultats contra la hipòtesi de Belot, parla amb termes que molt bé deixen traspuar la seva disconformitat en certs punts.

d) *Mètodes biològics.* — Amb el que acabem de dir es posa punt final als mètodes astronòmics, per a dir quatre paraules tanmateix sobre els mètodes biològics. El fonament d'aquests mètodes és l'evolució de les espècies, mitjançant la qual es dedueix el temps necessari perquè els éssers vivents assolissin el desenrotllament amb què han anat apareixent durant el curs de les edats geològiques.

En aquest sentit han efectuat alguns assaigs Lyell, Mathew, Wedekind, Darwin, Dacqué i altres; però, com parteixen d'un fonament tan discutible i tan aeri, fins en el cas que fos vertader, no és de meravellar que els resultats hagin estat fins ara gairebé nuls. Així, per exemple, Lyell prengué per a cronòmetre la velocitat de modificació dels molluscs després de l'aparició de la vida sobre la Terra, i trobà per aquest mitjà 40 milions d'anys; i com que, segons el mateix autor, el període azoic precedent comptaria una durada almenys igual, d'aquí que Lyell atribueixi a la Terra una antiguitat de 80 milions d'anys. Darwin també tractà de resoldre aquest problema en el seu llibre sobre l'origen de les espècies, encara que ací es portà més com a filòsof que com a naturalista, treient-ne la conseqüència que la marxa del cronòmetre havia variat segons les èpoques i, per tant, que era impossible deduir-ne cap indicació aproximada sobre l'edat de la Terra, per l'evolució de les espècies.

Un dels autors que recentment, o sigui l'any 1922, s'ha ocupat de la determinació de l'edat de la Terra pel mètode biològic ha estat el geòleg americà J. M. Clarke, el qual confessa també palesament que no pot arribar-se a cap conclusió numèrica, i la raó que ell dóna és perquè l'evolució es presenta molt més ràpida en unes espècies que en altres. I així addueix l'exemple de quelques espècies que han subsistit sense alteració a través de diverses edats geològiques, i a aquestes espècies les anomena Clarke *tipus immortals*; altres espècies, en canvi, evolucionaren amb tanta celeritat que aquesta ràpida transformació ha merescut el qualificatiu d'*evolució explosiva*. Malgrat això, no deixa de cridar l'atenció en aquest autor el que s'arrisqui a assegurar que l'edat de la Terra per aquest procediment es trobarà ésser molt supe-

rior a la que dedueixen els geòlegs fundant-se en els procediments geològics.

Perquè es vegi el poc fonament de les anteriors assercions bastarà exposar el cas que el mateix Clarke explica llargament en la seva dissertació sobre l'edat de la Terra. Pondera aquest famós autor com ja en el terreny càmbric existiren animals de gran complicació orgànica, entre els quals esmenta el crustaci *Burgessia* i el trilobites *Neolenus*, dient que en punt a complicació aquests animals es diferencien respecte dels tipus primitius d'organització senzilla molt més que no els mamífers del quaternari respecte dels esmentats crustaci i tribolites del càmbric. D'on Clarke dedueix lògicament, que degué transcórrer molt més temps de la primera producció dels animals al càmbric que no del càmbric al quaternari.

III. — PROCEDIMENTS RADIACTIUS

Abans de tot cal exposar breument algunes nocions de radiactivitat que serviran no poc per a la millor comprensió d'aquests procediments.

a) *Nocions de radiactivitat.* — S'anomena *radiactivitat* el fenomen pel quals certs cossos exhalen uns raigs invisibles en ells mateixos, dotats de propietats excepcionals, com són el travessar els cossos opacs, impressionar les plaques fotogràfiques, determinar la fosforescència de certes substàncies, etcètera. Els elements primàriament i fonamentalment radiactius són l'urani i el tori. Aquests dos últims, per emissió d'unes *partícules* anomenades *alfa*, que són nuclis d'heli, i de *partícules beta* o electrons, van transformant-se en altres elements, anomenats també radiactius, fins a parar en el radi G, que és una espècie de plom, el qual ja no experimenta ulterior desintegració.

Es coneix amb el nom de *constant radiactiva* la fracció de massa total, actual, que es transforma per segon i sol representar-se per la lletra grega λ . Així la constant radiactiva de l'emanació de radi val $1/481.250$: la qual cosa significa que, en cada segon, es transforma una quantitat d'emanació equivalent a la 481.250^{ena} part de l'emanació existent en aquell mateix temps. Es diu *vida mitja* d'un element radiactiu la inversa de la constant radiactiva, que es representa per Θ i equival a $1/\lambda$. Segons això, la vida mitja de l'emanació de radi serà de 481.250 segons, és a dir, cinc dies i mig pròximament. *Període de transformació* és el temps que necessita una quantitat determinada de substància radiactiva per a reduir-se a la meitat. Es representa per la lletra T i no coincideix amb la vida mitja, sinó que aquesta és 1'443 vegades superior al període de transformació. La fórmula que relaciona les dues constants és:

$$\Theta = 1'443 \ T$$

Així la vida mitja del radi és de 2.240 anys; la vida mitja de l'emanació de radi és, com acabem de dir, 5'55 dies i el període de transformació d'aquesta mateixa emanació és de 3'85 dies.

Quan un cos radiactiu es queda fix en un lloc i cap dels productes que d'ell deriven desapareix, resulta que, a proporció que aquell minva, augmenta ensems la producció de cossos formats, els quals, si són també radiactius, desapareixen de la mateixa manera; però s'arriba a un moment en què les quantitats d'elements que s'eliminen queden exactament compensades pels nous productes que es van produint, i en aquest cas es té el que se'n diu *equilibri radiactiu*. Els cossos, la massa dels quals experimentaran variacions definitives seran els primitius, que sense parar aniran disminuint, i els terminals que pel contrari aniran augmentant.

A Strutt es deu el càlcul exacte de la quantitat anyal de gas heli que produeix un gram del mineral *uranita*, que és un òxid d'urani. A aquest fi, es dissol en aigua una quantitat determinada de sal d'urani, i, després d'haver eliminat de la solució totes les traces d'heli, la deixà Strutt durant algun temps en un recipient tancat, i a l'últim amidà amb gran exactitud el volum de l'heli format, i trobà que, a cada gram d'uranita, corresponien 107 mil·lionèsimes de centímetre cúbic d'heli, quantitat vertaderament exígua.

Més difícil es fa la indagació del Radi G o plom produït, tenint en compte les escasses quantitats que se n'originen en un període de temps curt. No obstant, pels càlculs, es dedueix que un gram d'uranita produeix a l'any 121 bilionèsimes de gram de plom.

b) *Mètode de l'heli i del plom.* — I vinguem ja a les explicacions d'aquestes curioses propietats dels cossos radiactius a la determinació de l'edat de la Terra. Donat el que precedeix, es comprendrà sense dificultat quan fàcil sigui, teòricament parlant, la determinació de l'edat dels minerals d'urani i de tori, que sempre van acompanyats d'heli i de plom; ja que, a major quantitat d'heli i de plom, en igualtat d'urani i de tori, senyal que han passat més anys des de llur formació.

Seguint un procés matemàtic, per cert no molt complicat, es ve a parar a dues fórmules que donen immediatament els anys del mineral. Les fórmules adoptades pels minerals uranífers es redueixen a dues: la que es fonamenta en la proporció d'heli és la següent:

$$x = \frac{\frac{He}{U}}{10.7 \times 10^{-8}} \text{ anys}$$

i la que parteix de la proporció de plom és aquesta altra :

$$x' = \frac{Pb}{U} \times 10^{-10} \text{ anys}$$

En aquestes fórmules x i x' representen els anys del mineral calculats per l'heli i pel plom respectivament: He indica el nombre de centímetres cúbics de gas heli; Pb , els grams de plom, i U la quantitat d'urani present.

Efectuant les operacions resulta :

$$x = \frac{He}{U} \times 9'3 \text{ milions d'anys}$$

$$x' = \frac{Pb}{U} \times 8.200 \text{ milions d'anys}$$

Si es busca aquesta edat per la quantitat d'heli que inclou el mineral, n'hi ha prou amb buscar la relació de l'heli a l'urani i multiplicar-la per 9'3; el número resultant donarà els milions d'anys. Si es pretén trobar aquesta edat per la quantitat de plom, es busca la relació del plom a l'urani i es multiplica per 8.200; el número resultant d'aquesta multiplicació donarà també els milions d'anys del mineral. De la relació de l'heli a l'urani. $\frac{He}{U}$ se'n diu *coeficient d'heli*, i la relació de plom a l'urani $\frac{Pb}{U}$ s'anomena *coeficient de plom*.

Per a l'exactitud dels càlculs són necessàries les següents condicions:

1.ª *Que la velocitat de transformació obeeixi a una llei immutable.* Aquesta immutabilitat s'ha observat, en efecte, sempre que han estat estudiades les substàncies radiactives; de forma que fins ara no s'ha aconseguit alterar-la, ni tan sols utilitzant els agents físics més poderosos, dels que actualment disposem; la qual cosa és una garantia de seguretat, que manca completament en les determinacions fundades en els fenòmens geològics, on sempre cap el dubte de si en altres temps es realitzaren amb la mateixa velocitat que ara. Tot i això, no hem d'ocultar certs dubtes que últimament s'han suscitat sobre la constància en la desintegració dels elements radiactius; puix sembla haver-se observat una petita acceleració de l'activitat a temperatures elevades, que desapareix amb el refredament. No obstant, aquests experiments demanen ulterior comprovació i, donat encara que fossin vertaders, l'influx en la justesa de les determinacions seria molt petit.

Un altre factor hi ha que certament fa disminuir en la naturalesa les quantitats d'heli i de plom formats en la unitat de temps, i és la constant dis-

minució de la massa d'urani i de tori per raó de la mateixa desintegració; puix la velocitat de transformació de l'urani i del tori és, a cada instant, proporcional a la massa d'urani i de tori no transformats; i, com que aquests cossos en el curs de la desintegració disminueixen, d'aquí que han de disminuir també les quantitats de productes residuals. Emperò, com la disminució de l'urani i del tori és molt lenta, per a períodes curts, pot prescindir-se d'aquesta disminució de massa, ja que la quantitat de producte no format sols es redueix a la meitat després de transcorreguts molts centenars de milions d'anys.

2.ª *Que el plom i l'heli siguin efectivament radiactius.* De l'heli quasi no pot dubtar-se que provingui de la desintegració d'elements radiactius, donat que aquestes determinacions, com després veurem, es practiquen en roques d'origen igni, que, en solidificar-se no pogueren incloure sinó quantitats insignificants de gas heli; el mateix succeeix amb el plom. Tot i amb això, una interessant propietat d'aquest metall, que és de procedència radiactiva, ha donat la clau per assabentar-nos de la bondat dels càlculs, i és el seu pes atòmic.

En efecte: el plom ordinari té de pes atòmic 207'2 i el plom provinent de l'urani, 206. Per consegüent, per als càlculs, serà necessari tenir en compte solament la proporció de plom de pes atòmic 206 i prescindir del restant, si n'hi hagués. No obstant, cal evitar la presència de molta quantitat de plom no radiactiu, perquè dificulta la separació dels dos i consegüentment els càlculs. I així, gairebé no pot comprovar-se l'antiguitat de la pecblenda de molts filons metalífers, perquè el plom isòtrop, produït pel mineral es troba com diluït en una gran massa de plom del filó.

3.ª *Que el plom i l'heli, suposant-los d'origen radiactiu, no deguin llur origen a transformacions distintes de les considerades.* Aquesta condició es posa, perquè no solament l'urani pot produir plom i heli, sinó també el tori. D'on se segueix que, abans de tot, deurà investigar-se si junt amb el mineral d'urani existeix algun mineral de tori, ja que la velocitat de transformació d'aquest es diferencia de la de l'urani; en aquest cas haurien d'introduir-se les correccions convenients; puix que un gram de torita, que és mineral de tori, produeix el mateix heli que 0'203 grams d'uranita, mineral d'urani. I la complicació augmenta extraordinàriament quan es troben plegats l'urani i el tori, pel fet que el plom del tori té de pes atòmic 208, o sigui, quasi una unitat més que el del plom ordinari.

4.ª *Que ni el plom ni l'heli ni els productes radiactius hagin estat eliminats en part de la roca objecte d'estudi.* L'heli, donat el seu caràcter gasós, és el que es troba més exposat a experimentar pèrdues per entremig de les esquerdes de les roques; per això s'han d'escollir minerals molt resistents a les accions de l'atmosfera o de les aigües, i, entre tots ells, s'ha trobat

ésser el més apte el zircon o anhídrid zircònic-silícic. Que el zircon retengui l'heli molt millor que no altres cossos, ho demostra el fet de trobar-se sempre en dit mineral una més gran proporció d'aquest gas que no en els minerals del costat. De totes maneres, com mai hom podrà estar del tot cert de no haver-se escapat gens d'heli en el transcurs del temps, aquest procediment donarà tan sols *valors mínimes*.

També el plom es troba exposat a pèrdues, especialment per l'acció de l'aigua; d'aquí que per a aquestes determinacions s'hauran d'escollir roques de gran resistència i que pel mateix aspecte llur d'inalterabilitat ofereixin suficients garanties de no haver experimentat cap canvi.

5.ª *Que els minerals uranífers siguin del mateix temps que la roca on es troben.* Per manca d'aquesta condició han degut excloure's les roques calisses i, en general, totes les roques sedimentàries, les quals per altra part semblarien les més indicades per a servir de base a una bona cronologia, donada llur riquesa en fòssils: la gran varietat de resultats obtinguts quan s'han volgut utilitzar per aquestes determinacions les roques sedimentàries, han fet desistir de continuar servint-se'n. Però, a més, es veu que així devia succeir, puix la Geologia ensenya que els minerals encastats en les roques sedimentàries es formaren, per regla general, en època anterior a la de la mateixa roca sedimentària.

Per totes aquestes raons ha estat necessari aprofitar-se de roques d'origen igni, i entre els molts minerals que les formen, el zircon sota altres respectes s'ha vist ésser especialment apte per aquestes determinacions. En efecte: els minerals d'urani i de tori, a conseqüència de llur poca solubilitat en el magma de les roques en fusió, haurien estat els primers productes que es dipositaren i al voltant dels cristalls d'aquests cossos degueren concentrar-se els cristalls de zircon, la densitat dels quals és així mateix elevada.

c) *Mètode dels halos policroics.*—Passem ja a l'estudi del segon mètode radiactiu, que és el dels halos policroics, mètode sumament interessant i el més recent de tots, per la qual cosa l'exposarem un xic llargament.

Policroisme o *pleocroisme*, en Mineralogia, és la propietat que ofereixen alguns cristalls de presentar per transparència colors diferents, segons la direcció en què se'ls observa. El fenomen dels halos policroics o pleocroics és un especte particular de policroisme i consisteix en la particularitat que ofereixen certs minerals de colors, especialment algunes miques i la cordierita (1) mirats al microscopi, de presentar taques fosques de forma circular.

(1) La *cordierita* és un silicat aluminic-ferrós-magnèsic d'aspecte hexagonal, encara que cristallitza en el sistema ròmbic. És notable en aquest mineral el marcat policroisme; puix, segons un eix òptic presenta color blau intens, mentre que si se l'observa en altra direcció, normal a la primera, el color és groguenc bru. És mineral de certa valor en joieria.

En el centre de cadascuna d'aquestes taques s'ha comprovat sempre l'existència d'alguna inclusió de zircon o d'altres minerals radífers o torífers, entre altres l'apatit i l'allanita (1).

El fenomen dels halos policroics era conegut de feia molt temps; però no podia donar-se'n una explicació satisfactòria, fins que Strutt, en les seves investigacions dels cossos radiactius, trobà que tant el zircon com l'apatit i l'allanita dels halos pleocroics eren fortament radiactius. D'aquí es deduí que aquests halos eren efecte de la radiactivitat del petit cristall que els servia de nucli. Els esmentats halos pleocroics solen presentar fins a set anells concèntrics, els més exteriors dels quals, com després s'ha comprovat, són deguts al radi C i els més interns a l'urani o tori.

Es descobrí la procedència radioactiva dels halos pel següent procés: se sabia que els raigs dels cossos radiactius, entre altres accions químiques, tornaven de color de viola o bru el vidre, la porcellana, l'esmalt i actuaven sobre les plaques fotogràfiques impressionant-les. ¿Per què, doncs, no devien obrar d'una manera semblant sobre la mica? Experiències fetes per Joly i Rutherford comprovaren la veritat d'aquestes prediccions i fins i tot s'obtingueren mesures bastant exactes d'halos pleocroics artificials per a fundar-hi un nou mètode de determinació de l'edat dels minerals. Les experiències es practicaren amb una mica bruna del Comtat de Carlow a Anglaterra, en la qual els halos eren deguts a elements radiactius de la família de l'urani.

Abans de tot es determinà experimentalment el nombre de partícules alfa necessàries per a produir determinades taques sobre la mica. A aquest fi es recobria la mica amb una placa de plom que la defensés de les radiacions i en la qual solament es deixava una petita obertura, sobre la qual i verticalment es col·locava un tub capil·lar amb una quantitat coneguda d'emanació de radi; tot el conjunt es tancava dintre d'una campana, on després es practicava el buit. Transcorregut cert temps, es desmuntava el dispositiu, i sempre pogué comprovar-se la presència en la mica d'una taca d'aspecte semblant al dels halos pleocroics naturals. Per la quantitat d'emanació esmerçada i pel temps durant el qual actuava sobre la mica es deduïa amb gran exactitud el nombre de partícules alfa utilitzades en aquesta operació.

Independentment es determinava, mitjançant el microscopi, el diàmetre del nucli, al voltant del qual es trobava l'halo natural; per aquí es calculava la massa, i de la proporció d'urani d'altres cristalls més grans de zircon de la mateixa roca, es deduïa la quantitat d'urani continguda en el nucli. Aquest mètode indirecte es feia aquí del tot indispensable en atenció a la petitesa dels nuclis.

(1) L'allanita és un silicat complex d'Al, Ce, Di, La, Y, Er i Fe que es presenta en masses circulars o compactes del sistema monoclínic i de color groc o vermellós amb brillantor de reina.

Amb aquests preliminars es comparava, sota el microscopi, un halo natural amb tota la sèrie de taques artificials obtingudes, segons el procés indicat, fins a topar-ne una, l'opacitat de la qual respongués de la manera més exacta amb la de l'halo natural. El conjunt d'aquestes dades preliminars proporcionava el fonament suficient per a deduir pel càlcul l'edat de la mica. El nombre de partícules alfa que degueren actuar sobre la mica durant el transcurs del temps, es deduïa amb força aproximació prenent com tipus de comparació les esmerçades en la producció de la taca artificial, i d'aquest mateix nombre de partícules es deduïa la massa d'urani que degué desintegrar-se des de la formació del mineral. Coneixent, doncs, la massa primitiva d'urani i la massa actual, per una senzilla fórmula es dedueixen els anys transcorreguts des de la seva inclusió en la roca.

La teoria de les transformacions radiactives ofereix la següent equació:

$$\frac{M'}{M + M'} = e^{-\frac{t}{T}}$$

en la qual M representa la massa d'urani desintegrada, M' la massa d'urani existent en el moment de l'observació, e la base dels logaritmes naturals, T el període de transformació de l'urani, i t el temps esmerçat en la formació de l'halo.

Totes les quantitats poden determinar-se experimentalment, llevat de t la qual sense gran dificultat pot treure's de l'equació.

d) *Valors trobades.* — Es desitjarà ja conèixer els resultats obtinguts pels mètodes radiactius fins ara exposats.

La idea de la determinació de l'edat dels terrenys per radiactivitat sembla que es degué a Rutherford, encara que la pràctica de la determinació és obra principalment de Strutt. Els càlculs han estat executats quasi exclusivament amb minerals de zircon, encastats en roques les més diverses per llur composició i antiguitat; però al mateix temps en roques, de l'edat relativa de les quals no pogué dubtar-se per llurs relacions amb l'estratigrafia circumdant, i així estengué Etrutt els seus assaigs als granits dels Monts Urals i del Colorado en els Estats Units, pertanyents al paleozoic; a la sienita juràsica de Noruega; a les laves miocèniques d'Auvèrnia a França; a les laves pliocèniques de Nova Zelanda; a les laves pleistocèniques d'Eiffel a Alemanya i a les roques quaternàries del Vesubi, fixant-se principalment en l'heli que les esmentades roques contenien.

En canvi B. B. Boltwood treballà en el coeficient de plom. Per aquest fi utilitzà el mineral pecblenda, que es troba en una roca feldespatíca del terreny carbonífer de Gladstonbury, en els Estats Units, i la pecblenda també d'un granit silúric de Branchville en els Estats Units i en certes roques eruptives de Moss i Arendal a Noruega, pertanyents al terreny azoic (període arqueuse).

Resumirem primer, segons ho porta Hobes, els resultats fins ara assolits pel mitjà de la radiactivitat, servint-se de l'heli i del plom de les roques radiactives.

TERRENYS	MÈTODE DE L'HELI	MÈTODE DEL PLOM
<i>Azoic.</i>	710 milions d'anys	1400-1600 milions d'anys
<i>Silúric</i>	209 » »	410 » »
<i>Devònic.</i>	146 » »	370 » »
<i>Permo-carbònic</i>	145 » »	340 » »
<i>Cretaci</i>	50 » »	
<i>Eocènic</i>	30 » »	
<i>Oligocènic</i>	8 » »	
<i>Miocènic</i>	6 » »	
<i>Pliocènic</i>	2'5 » »	

Existeix a Moss (Noruega) el mineral broegerita (1) encastat en roques del terreny precàmbric. El plom d'aquest mineral, segons determinacions de Hönigschmied i de F. St. Horovitz, es va trobar que era tot ells de pes atòmic 206'06 i que la raó del plom a l'uranita era de 1 a 3. Prenent, doncs, el plom com d'origen exclusivament radiactiu, s'ha trobat la xifra de 925 milions d'anys per l'edat del mineral.

Barrell atribueix a l'era primària, deduint-ho de la radiactivitat, de 360 a 540 milions d'anys; a l'era secundària, de 150 a 180 milions; i a l'era terciària, de 55 a 65 milions d'anys.

Els resultats obtinguts pel mètode dels halos pleocroics es deuen a Rutherford i a Joly: aquests autors en 1910 avançaren valors que oscil·laven entre 50 i 470 milions d'anys. Recentment, en 1922, Joly fa oscil·lar l'edat de la Terra entre 150 i 200 milions d'anys.

Quina valor cal atribuir a totes aquestes determinacions? Examinem-ho. Generalment, en totes les valors trobades, es nota una gran coincidència entre les edats obtingudes pels diferents terrenys i llur ordre de successió, segons quedà establert des d'un principi en Geologia. Com era ja de preveure, per uns mateixos terrenys l'edat resultà un xic més forta quan s'utilitzà el coeficient de plom en lloc del de l'heli; puix hi ha menys probabilitat d'haver-se perdut plom que no heli, en els transcurso dels temps.

(1) És la *broegerita* una varietat d'uraninita molt rica en tori, que es troba a diferents llocs de Noruega.

Lord Rayleigh assegura haver trobat sempre, parlant en general, l'antiguitat dels terrenys superior en una tercera part, quan s'evalua pel plom sobre la mateixa antiguitat evaluada per l'heli. Aquesta discrepància constitueix més bé, segons havem dit, una brillant confirmació de la bondat del procediment.

En la taula d'Holmes, en mig d'aquesta concordança entre les edats i els sistemes geològics, s'atribueix a tots els terrenys una major antiguitat que la que fins el present es deduïa de la generalitat dels mètodes no radiactius. Qui té la raó? Impossible es fa d'esbrinar-ho. Mirat en ell, el mètode de la radiactivitat sembla que hauria d'ésser el més exacte; tot i això, són amb freqüència tan anormals les xifres trobades, que a no pocs els ha fet dubtar de la justesa dels procediments. Boltwood en 1907 obtingué 280 milions d'anys per una torianita de Ceylan, fundant-se en el coeficient d'heli, i per la mateixa torianita, utilitzant el coeficient de plom, arribà a la valor de 2.200 milions d'anys. G. F. Becker en 1908 examinant l'edat dels minerals d'un mateix jaciment, arribà a valors que oscil·laven entre 1.671 i 11.470 milions d'anys. Els exemples podrien multiplicar-se.

En el mètode dels halos pleocroics les anomalies són també freqüents. Joly dóna compte d'una d'aquestes anomalies en un treball seu que aparegué a la revista anglesa *Nature* de l'any 122. En una de les seves investigacions s'ocupà d'una mica pertanyent al terreny primitiu (arquense) d'Ytterby, en la qual es veïen petits halos esfèrics, incolors, amb una partícula central opaca en molts d'ells. Les aparences òptiques feien creure que en aquestes esferes l'índex de reflexió de la mica havia augmentat. Joly atribueix aquests halos a un origen radiactiu, i creu, a més, que la substància degué experimentar l'acció d'una temperatura de 700°, que destruiria els halos primitius; més tard, en reaparèixer les condicions favorables de temperatura, es reproduirien els halos. L'esmentat autor sospita que l'element radiactiu que provocà aquests halos no seria cap membre de la família de l'urani, sinó un altre element desconegut fins ara, amb una velocitat de desintegració milions de vegades inferior a la de l'urani. Si aquestes sospites de Joly fossin vertaderes, serien inútils tots els esforços per a trobar l'estat de la Terra pels halos policroics.

Altres anomalies observades també pel mateix Joly en els halos pleocroics l'han fet dubtar de la constància dels fenòmens radiactius, fins al punt de creure que la corba d'ionització de la família de l'urani durant l'època devònica no degué ésser la mateixa que l'actual; la qual cosa, d'ésser veritat, introduiria greus errors en les evaluacions fundades en els mètodes radiactius. L'edat d'un terreny, calculada segons els minerals d'urani, la trobà Joly quatre vegades superior a l'edat calculada pels minerals de tori. A aquests els conceptua, en llur desintegració, molt més constants que no els mine-

als d'urani, i sobre d'ells, per consegüent, proclama que cal practicar els càlculs d'ací endavant.

IV. — ELS ENSENYAMENTS DEL GÈNESI COMPARATS AMB ELS DE LA CIÈNCIA

Quedaria incomplet aquest treball, si abans d'acabar-lo no el relacionéssim amb el Gènesi, donat el caràcter apologetic dels ANALECTA. No podrà tractar-se aquest punt amb l'amplitud que es mereixeria, puix resulta un xic secundari dintre del marc d'aquest escrit, de caràcter principalment científic; direm, doncs, solament el que calgui per a orientar els nostres lectors.

En veure que aquí es tracta aquest punt acut preguntar: ¿no es troben ja l'edat de la Terra i l'antiguitat de l'home declarades taxativament en la Sagrada Escriptura? Així ho cregueren molts en altres temps; però un estudi més pregon del text sagrat, valorat amb l'autoritat pontifícia, ha fet comprendre que de la Bíblia res de cert no es podia deduir respecte d'aquest punt.

Efectivament; abans de tot cal distingir en el Gènesi tres coses referents a la creació: 1.ª, la producció de la matèria; 2.ª, la formació del món, i 3.ª, la creació del primer home. Doncs bé, de cap d'aquestes tres coses no ens dóna l'Escriptura la data exacta, com ho veurem tot seguit. Així és, que, per aquesta part, es deixa als científics una molt ampla llibertat d'opinar.

La data que trobem en el Martirologi romà que atribueix la creació del món a uns 5.000 anys abans de Jesucrist, es féu així. S'han pres les edats dels patriarques que se'ns donen en els capítols 5 a l'11 del Gènesi, sumant-los de manera que solament es tinguin en compte els anys en què no hagin viscut simultàniament. Però sobre això mateix hi hauria molt a dir; perquè en les llistes del Gènesi cal distingir entre la sèrie de patriarques pertanyents al tronc principal, des d'Adam fins a Abraham, de les sèries que es refereixen a les branques secundàries. Dos són els troncs principals: el del capítol VI, on s'anomenen els patriarques des d'Adam fins a Noè passant per Set, i el del capítol XI on la genealogia és continuada de Noè, per Sem, fins a Abraham. La Vulgata llatina segueix el text hebreu dels masoretas, i d'Adam fins al diluvi, en el capítol VI, resulten 1.656 anys; en la traducció grega dels setanta, els anys de la mateixa època arriben a 2.256; i últimament en el text hebreu dels samaritans es troben solament 1.307 anys. Diferències semblants poden apreciar-se en la llista del capítol XI; així el text masorètic posa des del diluvi fins a Abraham, 367 anys; la versió dels Setanta, 1.247; i el text hebreu dels samaritans, 1.017 anys.

Com es veu, el número resultant no és de cap manera segur, per aquesta falta de concòrdia entre els diferents textos; i la indecisió augmenta encara

tenint en compte que enlloc no consta que les generacions fins Abraham siguin completes; ans bé sembla tot el contrari, o sigui, que en falten moltes.

Pel que fins ara hem indicat, el punt de depart de la cronologia bíblica no és la creació del món, sinó la creació de l'home; per la qual cosa diuen Baguez i Vigouroux que en el Martirologi seria més exacte dir de l'era de la creació d'Adam, que no pas de l'era de la creació del món.

Passant ja a la formació del món, sabudes són de tots les moltes interpretacions donades pels catòlics respecte de la significació que cal donar als dies genesiàcs. En poques paraules es pot dir que la narració del primer capítol del Gènesi és popular, no científica, com es desprèn palesament de la finalitat de l'Escriptor sagrat, que no fou precisament fer ciència, sinó ensenyar les veritats per a la salvació. I així, en nostre cas: *a)* no descriu científicament la constitució íntima de la matèria; *b)* l'ordre de la formació del món no és complet, puix falten moltes coses; *c)* ni segueix l'ordre estrictament cronològic; i per últim *d)* addueix locucions antropològiques, com quan diu que Déu parla.

D'aquí és que entre els catòlics, des dels Sants Pares, existeixin moltes interpretacions per a explicar els dies genesiàcs, agrupant-se els parers en tres grans grups, que formen les conegudes interpretacions, anomenades, respectivament, literal, allegòrica i concordista. Pocs són en l'actualitat els autors que es decantin pel costat de les dues interpretacions primeres; la immensa majoria s'inclina per la interpretació concordista, segons la qual, res no ens diuen les Sagrades Escriptures respecte de la durada dels dies de la creació, donat que els períodes de temps no tinguin tampoc durada definitiva. El document eclesiàstic referent a aquest punt sortí de la Comissió bíblica pontificia i està concebut en els següents termes. Es preguntà a la Santa Seu si en la denominació de sis dies, de què es parla en el capítol primer del Gènesi, la paraula *dia* podia entendre's en el sentit propi de dia natural o en l'impropi d'algun espai de temps, i si sobre aquesta qüestió és permès als exegetes de disputar lliurement. Doncs bé, l'esmentada Comissió contestà en el sentit afirmatiu, o sigui, que, pel que fa al dogma, es pot defensar qualsevol de les dues opinions. Respecte de l'antiguitat del gènere humà, no existeix, que sapiguem, cap document pontifici que assenyali cap límit d'anys a la creació dels nostres primers Pares; sinó que la Santa Seu deixa als autors catòlics llibertat per exposar sobre això llurs respectives opinions.

Per últim, cal remarcar que tampoc no dona l'Escriptura Santa cap dada referent a la creació pròpiament dita, ans bé del context es dedueix que degué transcórrer una durada molt llarga de temps entre la creació de la matèria i la distinció d'ella, com ja ho assenyala Sant Tomàs quan digué: "*Melius videtur dicendum quod creatio fuerit ante omnem diem.*"

En una paraula; la qüestió sobre la durada del món ha de donar-se per insoluble si es vol fonamentar en la Sagrada Escriptura. Però, prenent per guia la ciència, s'arriba a algunes conclusions probables? De totes les dades esmentades en aquest treball els nostres lectors hauran pogut fer-se càrrec de quant imperfectes i imprecisos són encara els nostres coneixements sobre l'edat de la Terra; revelen, sí, l'esforç humà per a servir-se en aquest punt dels nous avançaments de la ciència; però encara deu esperar-se molt més temps, si és que alguna vegada arriba, abans d'assolir resultats definitius.

Per això el gran geòleg De Launay, en la seva notable obra *Science géologique* s'expressa en aquests termes: "En l'estat actual de la ciència ens trobem completament impotents, en aquest respecte, per a obtenir resultats dignes de consideració. Sols crec que podrà avançar-se en aquest camí, amb probabilitat d'èxit, el dia en què s'arribin a establir bé les lleis que regulen els canvis de clima i els moviments generals de la crosta terrestre o dels mars, si és que es demostra l'existència d'una relació entre els dos fenòmens i una causa astronòmica. En aquest ordre d'idees, on les temptatives de reduir a càlcul són sempre prematures, hi ha certes manifestacions geològiques essencials, per les quals no es veu la possibilitat d'arribar a feliç terme. Quan una barra metàl·lica es torç per un esforç massa violent, quan un fil es trenca per excés de tracció, quan un líquid animat de moviment de rotació se surt del vas, quan una caldera de vapor fa explosió, ens trobem en presència de fenòmens, que no són deguts certament a la casualitat (puix aquesta paraula *casualitat* sol ésser la traducció simbòlica de la nostra ignorància), ja que pot comprendre's perfectament llur causa, però sempre serà impossible calcular per aquí la seva durada anterior. Doncs bé; un gran nombre de fenòmens geològics pertanyen evidentment a aquest gènere; ells han hagut de produir-se, com l'explosió d'un volcà o el desprendiment de terres, en un moment en què cap teoria mecànica la podia exactament preveure. Fins que no s'arribi a quelcom efectiu en aquest ordre d'idees, ens haurem d'acontentar amb el coneixement de l'ordre de successió dels períodes geològics, sense pretendre apreciar llur durada." Fins aquí De Launay.

Hamard, en una nota de la traducció de l'obra anglesa de Gerald Molloy sobre la Geologia i la Revelació, diu així, després d'exposar els càlculs dels diferents autors per a determinar l'edat de la Terra: "De tot el que havem dit es pot afirmar que la Terra és extraordinàriament antiga i quan se sondeja en la munió de fenòmens de què ha estat teatre, després que la vida hi ha fet la primera aparició fins els nostres dies, es veu que s'hi han d'acumular milions d'anys per a mesurar la seva edat. L'Astronomia ens havia donat a co-nèixer que les obres de Déu eren immenses en l'espai; la Geologia ens les mostra com immenses en el temps" (1).

(1) *Géologie et Révélation*, trad. per HAMARD, nota del trad., 2.ª ed., pàg. 69. París.

Arribats ja al terme d'aquesta excursió a través de la història del nostre Planeta, sens dubte que la impressió dominant en els nostres lectors serà d'escepticisme. Vertaderament no n'hi ha per menys. ¿Què pensariem, si no, en veure, per exemple, que antiquaris eminents discrepen enormement en la valoració d'un objecte artístic; si uns el creguessin, posem per cas, del segle XIII, altres del segle IX, altres del segle primer de la nostra era i algú, tal volta, de dos segles abans de la vinguda de Jesucrist? ¿No és veritat que no sabríem a qui creure i ens quedariem sense formular cap judici?

Tot i amb això, pel que havem dit en la segona i tercera part d'aquest treball, sens dubte que una idea quedarà flotant en el pensament de tots els lectors i és la idea de la gran durada de la Terra, que no s'ha de comptar per milers, sinó per milions d'anys. Contempla l'home tota la vida, anys i més anys, el paisatge de la regió que el va veure néixer i el troba sempre inalterable; el compara amb les dades de la història, i veu que la situació dels punts que en ella s'esmenten és també idèntica. A Califòrnia, per exemple, es troben arbres que, pel nombre d'anells de llurs troncs, es dedueix que porten una vida de més de 5.000 anys; i aquella terra que els sustenta ha romàs sense canvi notable durant aquest tan llarg espai de temps. A Espanya s'han descobert nombroses coves prehistòriques amb pintures de molts milers d'anys d'antiguitat, sense la més petita alteració dels terrenys on dites coves es troben excavades; ¿quants anys no hauran estat necessaris per a la formació de les mateixes muntanyes, amb tantes capes de terrenys, essent així que és tan tènue el gruix de sediments que els rius porten anyalment al mar?

Ens plau acabar amb les paraules que el Rvd. P. Lluís Rodés, actual Director de l'Observatori de l'Ebre, acaba aquesta mateixa matèria en la gran obra seva d'Astronomia que s'intitula *El Firmamento*. Diu així: "Com a síntesi del nostre parer, podem afirmar que, mirant cap enrera en la durada de la Terra, veiem els milions d'anys amb tota distinció, els centenars de milions un xic indefinits i els milers de milions del tot confusos."

IGNASI PUIG, S. J.

Subdirector de l'Observatori de l'Ebre

RECENSIONS

RECENSIONS

ANDOMENICO SARTORI. — *La visione beatifica. La dottrina e la controversia nella storia*. Torino-Roma, casa Editrice Marietti, 1927, 178 pp.

Són molt de lloar les obres que, com la present de Sartori, tenen per fi l'alta vulgarització dels dogmes de la nostra fe, i tant de bo que entre nosaltres trobés ressò una empresa semblant.

L'obra està dividida en dues grans seccions, de les quals la primera tracta de la doctrina referent a la visió beatífica, i la segona, de les controvèrsies que sobre aquest dogma, en altres temps, els teòlegs sostingueren. Comença l'obra per una presentació dels diversos noms emprats en l'Escriptura i la tradició, per tal de denotar aquest estat de curulla felicitat, que constitueix, per l'home que ha arribat a l'eternitat, la possessió del fi sobrenatural. Aquest estat l'assoleix l'home per la visió beatífica. Segueix un estudi de la impossibilitat de les forces de la criatura per a obtenir-la, i de llur possibilitat, mitjançant l'elevació de la criatura per l'Omnipotència de Déu. És clar que la sola raó humana no pot dar una demostració de la possibilitat sobrenatural de la visió beatífica per motius intrínsecs, perquè es tracta d'un misteri en tot el rigor de la paraula. Amb tot i això, la possibilitat de la visió intuïtiva pot ésser l'objecte d'una demostració racional de conveniència, i encara pertany a la raó la tasca de demostrar negativament la possibilitat d'aquesta visió, en eliminar del seu concepte tota contradicció.

Hem de confessar sincerament que tot aquest capítol de la possibilitat de la visió beatífica ens sembla que és un dels més deficients de tota l'obra. Posat el cas que ja d'antic ha estat una qüestió tan debatuda, discussió que aquests darrers anys s'ha reproduït amb una intensitat tan vistent, la que fa referència a la manera com entenia Sant Tomàs aquest desig natural de veure Déu, sembla que calia que es fes menció d'aquesta controvèrsia, o bé per tal de dar-nos l'autor el seu parer, o si més no per exhibir sumàriament una qüestió que cau de ple en un tractat sobre la visió beatífica.

No dariem, però, un judici prou exacte d'aquest capítol, si no fèiem constar que àdhuc ací hem d'agrair a Sartori que, en una nota, hagi corregit unes dades falses, que donà A. Michel en l'article *Intuitive vision* del *Dict. de Théol. Cathol.*, en considerar els teòlegs Vázquez, Suárez i Molina, com a seguidors de l'estranya opinió de Ripalda, sobre la possibilitat d'ésser creats substancialment sobrenaturals, als qui per tant fóra simplement natural la visió beatífica. Com prova molt bé l'autor de l'obra que examinem, aquesta suposició de Michel no té cap fonament (p. 13).

Abans de demostrar el fet de la visió beatífica dels benaventurats, Sartori ens palesa que aquesta visió és un acte de la intel·ligència, perquè no pot pas ésser una operació ni dels sentits, ni de la imaginació, per la raó que Déu és invisible, de

faisó que no pot ésser percebut per potències orgàniques, com ho manifesten a bastament nombrosos testimonis de l'Escriptura i de la Tradició. Ací l'autor dóna un esbós de la doctrina dels heretges antropomorfites. Amb tot, remarcarem que també en aquest capítol esperàvem un estudi més extens de la natura de la visió beatífica, i en particular del *lumen gloriæ* necessari per a l'efectivitat d'aquesta visió. Manifestant Sartori defuig, en aquesta primera secció, tot allò que podria fer-lo endinsar en controvèrsies teològiques. Es veritat que després dedica el capítol sisè a traçar una sistematització científica de la doctrina de Sant Tomàs, que sens dubte serà de molt profit per als lectors que ignorin la lluminosa exposició de l'Àngel de les Escoles. Creiem, però, que pocs dels seus lectors es daran per convençuts d'aquelles paraules de l'epíleg, amb què clou Sartori la primera secció: "I Dottori che lo seguirono [a Sant Tomàs] non fecero altro che o ripetere i suoi concetti o deturparli con elucubrazioni trascendentali inutili per una retta sistemazione della verità tradizionale". (p. 58).

En l'exposició del dogma és on més ha reeixit l'autor d'aquest llibre. L'argument d'Escriptura i de Tradició amb què exposa la veritat de la visió beatífica, en els capítols següents d'aquesta secció ens satisfan del tot. I encara més l'argument de Tradició amplament desenrotllat, que no pas el d'Escriptura. Creiem una distracció de Sartori, la d'atribuir dues vegades (p. 25 i 42), els escrits anomenats en altres temps "areopagites" a Dionís l'Areopagita. Hom podrà no estar d'acord amb el P. J. Stiglmayr, S. J., qui n'assenyala com autor el patriarca monofisita Sever d'Antioquia (*Scholastik*, 1928, p. 1-27; 161-189). Ningú, però, creu ja avui que aquestes obres fossin compostes pel filòsof convertit per Sant Pau Dionís l'Areopagita.

La segona secció de l'obra de Sartori és tota històrica. El primer capítol exposa la gènesi històrica del Mil·lenarisme, no solament de l'herètic de Cerint, sinó àdhuc de l'altre que nasqué d'una interpretació massa realista d'alguns llocs d'Isaïas i de l'Apocalipsi. En aquests darrers temps, algun que altre escriptor sembla que s'hagi proposat la tasca d'instaurar la defensa d'aquest Mil·lenarisme. L'autor —creiem que amb raó—, el qualifica de "un parto fantastico di menti agitate dal desiderio della beatitudine" (p. 75).

Els sis restants capítols d'aquesta segona secció, els consagra Sartori a una exposició detallada de la famosa controvèrsia promoguda pel Papa Joan XXII entorn de la visió beatífica. No deixa de sorprendre que en una obra, que presenta el dogma de la visió beatífica, s'esmerci més de la meitat del seu contingut a l'exposició d'aquesta qüestió històrica. Hom no pot negar que hi ha estat acuradament tractada. Joan XXII va creure un temps i predicà en l'església d'Avinyó que les ànimes dels fidels, encara que haguessin satisfet en el Purgatori les penes degudes pels seus pecats, no podien veure la glòria de Déu i la divinitat de Jesucrist, fins el dia del judici final. Es amb tot ben palès que sempre procedí com a doctor privat, exposant una opinió que creia la més probable. Un cop, però, fou oberta, una ampla controvèrsia teològica, i aparegué evident que la Tradició de l'Església contradiu aquesta doctrina, no solament retractà el que havia dit, sinó que fins i tot es preparava a definir la verdadera doctrina de l'Església, la qual cosa no pogué realitzar perquè la mort li ho impedí, però ho portà a cap el seu successor Benet XII. És, doncs, fals, com alguns enemics de la infal·libilitat pontifícia digueren, que Joan XXII definís o ensenyés a tota l'Església una doctrina errònia. Sartori ha sabut presentar totes les clàries d'aquest punt històric que els enemics de l'Església catòlica volgueren enfosquir.

Recomanem de tot cor aquesta obra als nostres lectors. Els doctes hi trobaran abundor de documents per a la tesi que vindica la veritat d'aquest dogma, i els altres es complauran llegint una bella exposició de la doctrina de la visió beatífica.

MANUEL QUERA, S. J.

MANUEL ALONSO, S. J. — *El Sacrificio Eucarístico de la última cena del Señor, según el Concilio Tridentino*. Editorial "Razón y Fe", Madrid. Un voluminoso tomo en 4.º mayor de XXII-544 págs. Precio del ejemplar: 25 ptas.

Obra importantíssima, diu l'anunci editorial, i no és pas reclam purament, com no és tampoc cap exageració la clàusula següent, primera de la circular anunciant el llibre: "El objeto de la presente obra podría decirse que en la actualidad es la cuestión candente de la Teología sacramentaria". És tracta de la realitat, és a dir, de l'existència del sacrifici eucarístic en l'última cena, i l'autor estudia la qüestió a la llum de la doctrina del Concili Tridentí, exposada en la sessió 22, capítol I. I aquest punt central del problema, contingut en les paraules de la doctrina i definició conciliar, el presenta l'autor per tots els caires, amb tots els antecedents i conseqüents, deixant podríem dir esgotada la matèria i triomfant, segons sembla, la tesi proposada, de la qual són com una fórmula sintètica les dues frases que serveixen de lema i guió pel llibre: "Etsi semel se ipsum in ara crucis morte intercedente Deo Patri oblaturus erat...; tamen... in coena novissima... obtulit (Concil.. Trid. sess. 22. cap. I)". Christus Dominus ex summo amore seipsum pro nobis obtulit: 1. In Cruce... 2. In coena incruente (P. Canisio "Can 37" fol. 49a). Presentada la qüestió tal com l'ofereixen aquests dos textos triats per l'autor, sembla que ja no hi havia d'haver lloc a controvèrsia; mes la controvèrsia existeix i ben viva, i alguns teòlegs moderns, moderníssims, sembla que no veuen tan clara la duplicitat de sacrifici i propugnen la unitat absoluta. S'ha de veure els aclariments i defensa que faran segurament de les seves posicions teològiques els autors impugnants. L'obra del professor de Comillas és de les que fa llegir-se i discutir-se: convida a l'examen i a la reflexió, i si venia una discussió serena entre els especialitzats en aquest punt tan difícil de la teologia sacramentària, i s'arribava a la determinació, a la fixació de la doctrina, n'haurien gran profit els afectats als bons estudis i transcendiria la influència de la fixesa i claredat doctrinal a la deguda formació catequística i a la vida espiritual del poble cristià. És clar que ja en tenen prou la teologia catequística i la teologia ascètica i mística, per a subministrar nodriment substancial a les ànimes senzilles i a les més complicades de major penetració d'intelligència i més gran capacitat d'amor i ja en tenen prou, sabent que la Victima de la Missa és la del Calvari i recordant que, com ja deia Sant Ireneu, el gran debelador del gnosticisme heretical i pare de la teologia catòlica, Nostre Senyor Jesucrist "novi testamenti novam docuit oblationem quam ecclesia ab apostolis accipiens in universo mundo offert Deo"; assaborint — sense que mai pugui gustar-ne totes les delícies —, i aprofundint — sense deixar exhaurida mai la seva plenitud —, aquestes dues clàusules de la doctrina conciliar formulada abans dels canons que la resumeixen, en la sessió XXII: "Quoniam in divino hoc sacrificio, quod in Missa peragitur, idem ille Christus continetur et incruenter immolatur, qui in ara crucis semel se ipsum obtulit, sacrificium

istud vere propiciatorium est... huius... oblatione placatus Dominus gratiam et dona poenitentiae concedens, crimina et peccata etiam ingentia dimittit”.

L'obra del professor de Comillas és d'una erudició de primera mà i tan extensa que seran pocs, ben pocs, els documents editats o inèdits relatius al Concili que no hagi estudiat o cotejat directament. Altra qualitat ben notable és la probitat científica, és a dir, l'amor a la veritat que sap prescindir del partidisme i, per consegüent, de la visió limitada que imposa tot esperit de corporació o d'escola.

Encara que no contingués el llibre tanta substància doctrinal, com suposa l'aclaració de les definicions del Concili relatives a la Santa Missa, i la inacabable filera d'autoritats de Sants Pares i de teòlegs pretridentins, contemporanis i posteriors a les tasques conciliars, seria ja una obra de preu inestimable perquè resulta una mena d'història interna, encara que cenyida al punt central de la tesi, d'aquella assemblea tan respectable i verament augusta, a la qual no lleven res de respectabilitat i grandesa, les misèries humanes que treien sovint el cap en discussions privades o públiques, com alguna que refereix l'autor i que, indubtablement hauria fet millor de no retreure-la, com ha insinuat un crític en una revista espanyola.

Hem dit —i ens plau repetir ara—, que és una obra de gran modernitat per bé que faci venir a la memòria els temps vells dels grans infolis. La Història de la Teologia l'apuntarà entre les obres de primer rengle dels temps moderns.

M. SERRA I ESTURÍ

LEHU, LÉONARD, O. P. — *La raison règle de la moralité d'après Saint Thomas*. Paris, Librairie Lecoffre. J. Gabalda et Fils, éditeurs, 1930.

El P. Lehu, O. P., qui l'any 1925 en una nota de *Revue Thomiste* impugnava el P. Cathrein, S. J., per una altra nota que aquest havia publicat a *Gregorianum*, sobre el sentit en què segons Sant Tomàs la raó és regla dels actes humans, ara les emprèn contra el P. Elter, S. J., per un altre article d'aquest, en la mateixa revista *Gregorianum*, sobre la norma d'honestedat segons la ment de Sant Tomàs. Ara, però, el P. Lehu ha cregut que calia respondre en tot un llibre al susdit article, amb tanta més de raó que ací els seus trets van també contra Dom Lottin. Es tracta d'escatir el sentit autèntic de la frase tantes vegades repetida per Sant Tomàs, que la raó recta és la regla de la moralitat. Tant Elter com Lehu admeten que la raó recta és la regla pròxima dels actes humans, i que la natura “nude sumpta” no és pas regla, sinó solament fonament de la regla moral. Ambdós, però, dissenteixen en dos punts. El P. Elter sosté que “la raó recta segons Sant Tomàs no és la primera regla o mesura de l'honestedat inclosa en l'ordre creat, de fàisó que si bé és una regla pròxima, que regula i mesura immediatament l'acte de la voluntat humana, tot amb tot li cal ésser mesurada formalment per una altra mesura pertinent a l'ordre de les causes segones. Aquesta mesura o regla que amida la raó pràctica de l'home, no és altra que la natura” (*Gregorianum* [1927] 343). El P. Lehu no hi passa per tot això, i encara menys per una altra afirmació del P. Elter, ço és, que la regla de la moralitat és la natura “complete spectata”, car ell creu que una tal natura “est chose inexistante en philosophie” (*La raison*, etc., p. 239).

No ens escauria bé a nosaltres de pretendre fer d'àrbitre en aquesta con-

trovèrsia, i fallar a favor d'aquell qui té més probabilitats d'acostar-se a la veritat, més que més tractant-se d'una qüestió tan discutida, i en la qual s'han defensat parers tan diversos. Es per això que a penes ens sabem avenir que el P. Lehu vulgui pendre la representació dels tomistes, com si ell hagués dat palesament l'única interpretació legítima. I encara menys ens sabem avenir que blasmi d'errònia la sentència de Suárez, que identifica la raó recta amb la consciència (*La raison*, etc., p. 208). Cal no oblidar aquelles paraules de Joan de Sant Tomàs: "Rationem esse regulam voluntatis in confesso est apud omnes... Sed non facile explicatur quid nomine rationis intelligatur, et quo modo illa sit mensura voluntatis (*Cursus Theologicus*. In I^{am} II^{ae} D. XI, a. 2, n.º 18).

No volem negar que el P. Lehu és un poiemista formidable, que es presenta a la controvèrsia molt ben documentat de textos de Sant Tomàs. Quan davalla, però, d'aquest pla superior ens fa l'efecte de vegades que recula moltes passes enrera, fins a canviar l'aspecte de la seva obra. Es per això que judiquem sincerament que, en una altra edició, faria un gran bé a la seva obra, si suprimia la plana que dedica a parlar del probabilisme (pp. 210-211). Diu ací que el probabilisme ha vingut a arreconar les regles de la prudència cristiana: "Le probabilisme a changé tout cela, la prudence n'est plus nécessaire, qui probabiliter agit, prudenter agit" (1). Francament una afirmació com aquesta podrà tenir una explicació prou albiradora en un pamflet, com és ara les *Provinciales* de Pascal; resta, però, del tot fora de lloc en obres de la seriositat pròpia de l'obra que estudiem.

Finalment creiem del cas fer avinent al P. Lehu que del temps de Sant Tomàs ençà ha avançat un xic la crítica històrica, de guisa que si el Sant Doctor atribueix certes obres a Dionís l'Areopagita, convé evitar d'incórrer en aquesta errada, i encara més de caure en la temptació de canonitzar aquest autor desconegut anomenant-lo Sant Dionís.

MANUEL QUERA, S. J.

L. BRIDET. — *La Théorie de la connaissance dans la Philosophie de Malebranche*. I vol. en 8.º, 367 pàgs. Marcel Rivière, París, 1929 (Bibliothèque de Philosophie, XIV).

La evocación de la figura del célebre oratoriano en medio de la preocupación y estudio universal que al problema del conocimiento se dedica, no puede ser más oportuna e instructiva.

El idealismo geométrico a que le conducía su espíritu de sistematización racional de las relaciones matemáticas entre las ideas y las cosas, le cerraba el camino para incardinar lógicamente a su sistema toda afirmación sobre la realidad de las cosas: la misma existencia del alma queda fuera del terreno de las ideas y Malebranche forcejea para darnos una satisfacción de porqué Dios ha rehusado proporcionar a nuestro entendimiento una idea aun débil de nuestra alma.

El abismo entre la idea y la realidad M., no hace más que agrandarlo al profundizar en la idea de la extensión inteligible: resultado de haber llevado hasta sus últimas consecuencias la doctrina cartesiana de la distinción metafísica irreducible del alma y cuerpo.

(1) Noti's el to despectiu del subratllat.

Si los ejemplos son siempre instructivos, nada más necesario modernamente que presentarnos la gran figura de Malebranche (tan hermosa y documentadamente como lo hace el Dr. Bridet) y seguir paso a paso el desarrollo de su pensamiento potente, para ver a dónde conduce un idealismo exagerado, para notar las inquietudes intelectuales que le asaltaban ante las nociones innegables de realidad, singularidad, materia, finitud: para darnos cuenta finalmente que por muy seductor que se presente un idealismo de tipo matemático, transcendental o lógico, siempre padecerá de dos defectos claramente visibles en M.: la imposibilidad de dar definiciones y aclaraciones precisas de los conceptos abstractos supremos y la imposibilidad mayor aún de incardinar lógicamente al sistema científico las nociones de realidad, finitud, individualidad...

La exposición que del sistema de M., nos presenta el Dr. Bridet es luminosa, ordenada, eligiendo acertadamente los textos, más salientes, descubriéndonos la evolución y desarrollo de su pensamiento, haciendo discretas llamadas en los puntos más característicos y originales de sus teorías.

Está dividida la obra en diez capítulos. En el 1.º, estudia las doctrinas de M., sobre los sentidos; en el 2.º, la imaginación; en el 3.º, las diferencias entre el conocer y el sentir. El 4.º se ocupa de la teoría del entendimiento puro. El 5.º, es particularmente interesante por estudiarse en él la idea de infinitud, el modo como entendía M., las pruebas de la existencia de Dios, la intuición de Dios, base de las mismas, la unión del pensamiento al infinito, la iluminación de los espíritus por el Verbo divino... En el capítulo 6.º nos ofrece el Dr. Bridet una exposición detallada y precisa de la evolución del sentido de "idea" en M., de sus propiedades, relaciones con las teorías platónica y agustiniana. Los capítulos 7.º y 8.º resultan muy interesantes por desarrollarse en ellos el conocimiento de los cuerpos, la naturaleza de la extensión inteligible: una acertada disposición de los materiales, permite seguir paso a paso la evolución del pensamiento de Malebranche en este punto. Finalmente, el capítulo 10º estudia el conocimiento del alma.

Una copiosa y ordenada bibliografía avalora el libro, por cuya publicación damos mil plácemes al autor y al director de la biblioteca.

DAVID GARCÍA, C. M. F.
Prof. en el Colegio de Filosofía
de Solsona (Lérida)

S. MOREAU-RENDU. — *L'idée de bonté naturelle chez J. J. Rousseau*. Paris, Librairie Marcel Rivière, 31, rue Jacob, 1929. (*Bibliothèque de Philosophie*. Directeur: E. Peillaube, XIII).

La celebritat assolida pel nom de J. J. Rousseau, com a pensador d'idees originals i iniciador de novetats i revoltes, i la importància que li ha estat concedida, sobretot en el camp dels heterodoxos, ha motivat entre els escriptors catòlics de llengua francesa, un estudi més acurat, una revisió, de les idees fonamentals del famós escriptor ginebrí del segle XVIII.

A aquesta tendència crítica obeeix el llibre que ara comentem. El seu autor emprèn l'estudi de l'ideari de Rousseau, sempre al voltant de la idea, mare de tot el pensament i de tota l'actuació de l'autor de la teoria del contracte social: *la idea de la bonesa natural de l'home*. Així ho expressa ben clarament el títol mateix del llibre.

L'obra es divideix en tres parts principals. En la primera s'estudien, d'antuvi, les circumstàncies exteriors i històriques que preparen le rousseauisme, i després les que tingueren una influència més immediata en la formació de la personalitat intel·lectual i ètica de Rousseau.

La segona part és un recorregut de les obres de Rousseau, en particular de la més famosa, *Émile*, en recerca i comentari dels textos, on s'expressa la idea bàsica de l'ideari de Rousseau.

En la tercera part es fa la crítica d'aquesta idea fonamental de tot el rousseauisme, confrontant-la amb la doctrina catòlica del pecat original, remarcant-ne la lògica interna, malgrat certes contradiccions, i constatant-ne l'èxit assolit, la influència enorme, en gairebé tots els ordres de la vida humana, i també les oposicions que se li aixecaren.

Hi ha encara una quarta part breu i accessòria, que conté un resum de les idees exposades en el llibre, i unes notes interessants de Cronologia i Bibliografia de Rousseau.

Es tracta d'un treball fet a consciència. Un estudi acuradíssim de les obres de Rousseau, una erudició bibliogràfica de gran amplitud i de primera mà, un ideari teològic, precís i sòlid, una vigorosa filosofia de la història, un criteri desapassionat, sincer i sempre objectiu; heus ací les qualitats més manifestes d'aquest llibre.

El resultat és la condemna de l'ideari de Rousseau, amb sentència inapel·lable. El seu fonament és una equivocació essencial i les seves conseqüències lògiques són perverses, tant en l'ordre social, com en l'individual. Si l'instint de conservació de la natura humana no les hagués deturades, haurien causat la subversió més esglaiadora.

És, a més, una idea mancada d'originalitat i sense cap consistència filosòfica; és filla, més aviat que de meditacions filosòfiques profundes i obstinades, de la impressionabilitat i del sensibilitisme de l'autor.

Cal, però, reconèixer a la influència de Rousseau alguns mèrits ben positius. Sobretot, en el terreny de la Pedagogia (prenem el mot en tota la seva amplitud), ha fet un bé innegable en induir els educadors a l'estudi de les condicions naturals de l'infant, per tal d'acomodar-s'hi. Aquesta tendència dominant en la Pedagogia moderna, potser amb un xic d'exageració i de menyspreu injust de la Pedagogia antiga, es deu, si no totalment, almenys en part important, a la influència de les idees de Rousseau. Però els panegeristes del pensador ginebrí han exagerat la nota en proclamar-lo, com Claparède, el *Copèrnic de la Pedagogia*. El que hi ha de bo i fecund en l'ideari i en els procediments pedagògics de Rousseau, no és propi de la seva concepció filosòfica de l'ésser humà, és més aviat l'expressió del seny natural (la perennis philosophia) i d'un cert sentit d'amorosa comprensió de l'home. La idea d'adaptar el mestre i els procediments educatius a la condició de l'infant (i no al revés), que alguns pedagogs moderns es pensen que és original i exclusiva de Rousseau, és una idea antiquíssima. Tots els temps han tingut homes insignes que l'han practicada i que l'han professada.

Una observació semblant podríem fer quant a la famosa teoria sociològica del *contracte social*, que tanta anomenada ha produït al seu autor. I, de pas, remarcuem que hauríem desitjat en el llibre que comentem, una major insistència sobre aquest punt tan important. La teoria del *contracte social* és filosòficament fluixa, i seria, i ho ha estat en part, realment, catastròfica en les seves conseqüències lògiques. Tanmateix, però, hom li ha de reconèixer el mèrit d'haver influït positivament en desvetllar l'esperit de la democràcia moderna. I aquesta, malgrat algunes des-

viacions lamentables, és reconeguda generalment i acceptada com un progrés sobre l'autocràcia i l'absolutisme d'altres temps.

Doncs, bé: tot el que hi ha de noblement humà i sanament democràtic, en la teoria rousseuniana del *contracte social*, ho trobareu exposat amb més seny, i raonat i discutit amb més lògica, en els escrits dels grans teòlegs catòlics dels segles XVI i XVII.

JOAN B. MANYÀ, Prev.

GARCÍA VILLADA, Z., S. J. — *Historia eclesiástica de España*. Tomo I. *El cristianismo durante la dominación romana*. Madrid, Comp. Ibero-Americana de Publicaciones, 1929, 2 vols. de 396 y 378 pàgs.

Ja era hora de què Espanya tingués una història eclesiàstica que, si bé no fos encara una obra definitiva, sintetitzés almenys en forma crítica moderna els treballs dels investigadors de tots els temps i aprofités en el possible, donat l'estat actual d'organització dels nostres arxius, una part, la més assequible, de la riquíssima documentació inèdita que aquests estojen.

El P. García Villada, prou conegut per les seves publicacions patristiques i històriques, fa vint-i-cinc anys que està especialment dedicat a aquesta nobilíssima tasca, reunint la millor bibliografia, recorrent els arxius i biblioteques hispàniques i les més importants de l'estranger. L'aparició del primer tom, en dos volums, de la seva obra tan esperada ha satisfet plenament els desigs dels conreadors de la nostra història.

És cert que en aquest primer tom que avarca només el període romà la tasca era particularment difícil i de poc lluïment. És tan fosca encara la història dels quatre primers segles de l'Església hispànica i tan endarrerida la investigació arqueològica que hi podria, potser, portar un xic de llum que no és fàcil seguir el fil, trobar el nexa que lligui i unifiqui els principals fets coneguts! Per això en aquests dos volums hi trobem, més aviat, un recull d'excel·lents monografies sobre temes importants, però deslligats entre si: *La tradició sobre Sant Jaume*, *La vinguda de Sant Pau*, *La missió dels set varons apostòlics*, *Les persecucions*, *El concili d'Elvira* i *Sant Pacià*. Heus ací els capítols més llargs del primer volum. Resulta descoratjador de constatar que entre els tres primers, referents a una mateixa època, no s'hagi pogut arribar a trobar el més petit punt de contacte i no pas per culpa del docte historiador, qui ha esgotat tots els recursos per aclarir aquelles tradicions venerables.

La disposició i mètode emprats en els volums mereix els majors elogis: crítica serena, referències bibliogràfiques triades i no massa abundoses, gràfics històrics de gran format i claríssims, il·lustracions en general ben escollides i sovint inèdites, bons índexs, presentació tipogràfica digna sense arribar a luxosa.

El P. García Villada, tot i fer sempre història crítica en el bon i precís sentit de la paraula, ha volgut adaptar-la a un amplíssim cercle de lectors. Tota persona de mitjana cultura la fullejarà amb fruïció, sense que es faci enutjosa per als intel·ligents. Aquest desig, però, d'aixamplar el cercle de lectors, haurà potser, al nostre entendre, fet donar una extensió excessiva al desenrotllament d'algunes matèries. Dedicar un centenar de pàgines a la tradició, tan venerable com se vulla, de la vinguda de Sant Jaume a Espanya ens sembla desproporcionat si atenem a les magres conclusions a què prudentment arriba l'autor:

"La predicción de Santiago en España está atestiguada por argumentos de los cuales los más antiguos, no tan claros, se remontan al siglo IV, y los enteramente seguros, al VII.

La tradición escrita referente a la Virgen del Pilar se inicia en los documentos del siglo IX... Del siglo IX son también los primeros testimonios que hablan... de su sepulcro en Compostela."

Ès sens dubte per la mateixa causa la de voler adaptar-se al més gran nombre de lectors que l'autor en la transcripció tan freqüent i oportuna de textos antics doni quasi sempre només la traducció espanyola i no el text original, com en molts casos hauríem preferit.

Entre les coses particularment remarcables d'aquests dos volums, gosariem anotar l'estudi literari dels pocs escriptors antics originaris d'Espanya i sobretot l'exposició ordenada i completa de les seves doctrines: Sant Pacià, Osius, Gregori d'Elvira, Priscillià, Prudenci, Eterà hi són estudiats com es mereixen potser per primera vegada; les seves doctrines minuciosament examinades i gloriósament enaltides. De Priscillià i Prudenci se'n dona, a més, en els apèndixs una interessantíssima bibliografia amb uns 60 números per a cada un.

També ens ha plagut extraordinàriament, donades les nostres aficions, el darrer capítol (vol. II, pàgs. 297-354) dedicat als *Monumentos arqueológicos y primeras manifestaciones del arte romano-cristiano*, una bella síntesi ben il·lustrada que pot reportar inapreciables serveis, si tenim en compte que ens manquen estudis de conjunt sobre tant interessant tema.

En canvi potser el P. Garcia Villada es podia haver estalviat d'escriure una bona part del capítol referent a les catacumbes de Roma, en tractar de Sant Damas; puix, essent aquest un punt accessori en una història de l'Església espanyola, i havent l'autor hagut de fiar-se de referències alienes, no és estrany que se li escapés alguna inexactitud com en la descripció de la cripta sepulcral, identificada per Wilpert, com la del papa espanyol. Ni és exacta la suposada situació dels sepulcres de la mare i germana del papa als costats de la cripta (1) ni és just en dir, si bé d'una manera vaga, que la inscripció sepulcral de Laurentia, la mare de Damas, gravada en la calç, fou trobada dins aquella cripta, puix fou trobada en una galeria veïna (2).

Aquestes minúcies, que fem aquí notar, no poden fer minvar en el més mínim la valor excepcional de l'obra del savi jesuïta, la qual no deuria mancar en cap biblioteca eclesiàstica privada o pública.

Esperem amb delit l'aparició dels pròxims volums dedicats a l'edat mitjana, sobre la qual les fonts ja són abundoses i en la qual l'autor es trobarà en major grau amb matèria de la seva especialitat i reconeguda competència.

J. V.

(1) Diu G. V., vol. II, pàg. 250: "Cuando apareció la cripta... aparecieron un arco-solio en el ábside y dos excavaciones en las paredes laterales, que habían contenido dos sepulcros. Estos parecen haber sido los de la madre y hermana." Però Wilpert en els llocs citats per G. V. suposa, i és cosa essencial per la seva teoria, que Irene estava enterrada en el sepulcre de l'absis, i Laurentia en una *forma* en terra al mig de la cripta.

(2) S'ha de tenir en compte que Marucchi nega que aquesta cripta fos la sepulcral del nostre papa, precisament perquè el bloc amb l'esmentada inscripció de Laurentia fou trobada en la galeria prop d'un lucernari. Si hagués estat trobat dintre la cripta, com dona a entendre G. V., la hipòtesi de Wilpert seria inatacable.

Spanische Forschungen der Görresgesellschaft, publicats per K. BEYERLE, H. FINKE i G. SCHREIBER. Primera sèrie: *Gessammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, vol. II, Münster in W., Aschendorffschen Verlagsb., 1930, 4.º, 402 pàgs. i 12 làmines.

La meritíssima Görresgesellschaft, aquest formidable organisme de la ciència catòlica alemanya, des de fa uns anys dedica especial atenció a la història de la cultura hispànica, seguint en això la inspiració i l'exemple del seu honorable president Dr. Finke, el savi tan conegut a casa nostra per haver passat una temporada quasi tots els anys, des del 1900, a la nostra ciutat, poant en el nostre Arxiu de la Corona d'Aragó els materials de les seves obres més importants.

En 1928 sortí el primer volum d'aquesta miscel·lània d'estudis referents a Espanya amb una dotzena de treballs. El segon volum, sortit suara, en conté disset no menys importants i variats, tres firmats per autors espanyols i els altres per autors germànics.

No seria possible donar aquí una recensió ben merescuda de tots aquests treballs; ens contentarem de fer remarcar els més lligats amb la història eclesiàstica de la nostra província.

Entre els treballs d'autors hispànics, Sánchez-Albornoz presenta una nova i seriosa teoria sobre la redacció original de la Crònica d'Alfons III de Castella (1). La crònica és obra personal del rei tal com ja defensa el P. Garcia Villada contra Barrau-Dihigo, però la redacció primitiva no és l'editada per Flórez i modernament per l'esmentat pare jesuïta, sinó la que ens dóna el famós manuscrit de Roda, com ja indicà Gómez Moreno.

El treball del P. Leturia (2) pel seu tema i per la seva extensió és sens dubte un dels més importants dels volum i no deuria ésser desconegut dels que s'interessen per la història de les Missions. Exposar la gènesi i el sentit del *Regio Vicariato de Indias* que ens explica la gran diferència d'actuació de la *Propaganda Fide* des de la seva fundació en les terres d'Àfrica, Àsia i Canadà d'una part i en les de l'Amèrica espanyola de l'altra, heus ací el problema que resol el P. Leturia amb abundosa documentació tot fent al mateix temps la història de l'evangelització de l'Amèrica.

En una curta nota (3) que li fou demanada a darrera hora per a que la llengua catalana estés representada en aquest volum, Valls i Taberner remarca sobre la llegenda d'Otger Cataló, ingènuament acceptada pels antics historiadors de Catalunya, que el prestigi d'una raça vigorosa, la majestat de l'Imperi i l'atracció misteriosa de la llunyania del país germànic serien elements suggestius de la susdita llegenda.

El primer dels treballs alemanys, el del P. Streicher, tracta de la qüestió, que el Sr. Ulloa ha fet apassionant a Catalunya, de la pàtria de Colom (4). El Pare

(1) *La redacción original de la Crónica de Alfonso III*, pàgs. 47-66.

(2) *El regio Vicariato de Indias y los comienzos de la Congregación de Propaganda Fide*, pàgs. 133-177.

(3) *El sentit alemany de la llegenda d'Otger Cataló*, pàgs. 397-399.

(4) *Die Heimat des Kolumbus*, pàgs. 1-24.

Streicher, ja en el volum primer d'aquesta col·lecció, publicà un notable article sobre els autògrafs del gran descobridor i tenint en compte que, com a alemany i neutral, està ben disposat a no cercar altra cosa que la veritat històrica, el seu parer ha de tenir gran autoritat en aquest assumpte. Certament que la seva presentació d'una sèrie de testimoniatges clars, precisos i contemporanis en favor de Colom genovès faran impressió en tots els que estiguin ben disposats a acceptar els resultats de la ciència, sense prejudicis. Algunes revistes espanyoles (com *Investigación y Progreso*) donaren ja per endavant un resum d'aquest estudi; però cal llegir-lo íntegre per jutjar de la seva valor.

És d'agrair al Dr. L. Wohleb, de Friburg, la interessant nota sobre el nostre bisbe Sant Pacià (5), tan oblidat en la nostra renaixença cultural. Wohleb exposa i fa remarcar la importància de la doctrina sobre la penitència de Sant Pacià i extreu de les seves lletres, especialment de la tercera, els fragments (uns 37) que ens revelen la doctrina del seu enemic Sempronian.

El professor de la Universitat de Bonn, Dr. Neuss, autor del fascicle sobre les il·lustracions de les bíblies catalanes, s'ha dedicat els darrers anys amb paciència de benedictí a l'estudi minuciós de tots els còdexs coneguts (uns 27) del famós Apocalipsi del beat de Lièbana. Mentre s'està imprimint aqueix documentat estudi, les conclusions del qual seran d'un gran interès per a aclarir l'origen de l'art medieval hispànic, Neuss ens en dóna aquí un capítol sobre el poc conegut manuscrit de Torí (6), de procedència catalana com ho prova el seu text. De retop aquest manuscrit prova que també fou escrit a Catalunya l'Apocalipsi de Girona per l'estret parentiu de les miniatures d'ambdós manuscrits.

El jove Dr. J. Vincke, col·laborador dels nostres *Analecta*, qui ha esmerçat dos anys regirant el nostre arxiu de la plaça del Rei preparant una obra cabdal per a la nostra història medieval *Estat i Església a Espanya durant l'Edat Mitjana* (a punt de sortir el primer volum), esbrina en unes pàgines riques de notícies (7) quina fou la causa de la divisió de la metropolitana de Tarragona en dos arquebisbats l'any 1318, revelant-nos les mires interessades de Jaume II i de l'arquebisbe Ximenes de Luna ben diferents però convergents amb les més nobles del papa Joan XXII.

La Sra. Schlüter-Hermkes, qui ja en 1919 havia dedicat la seva tesi doctoral a la *Filosofia fundamental* del nostre gran Balmes, escateix aquí la valor de l'obra filosòfica del nostre pensador comparant-la amb la dels filòsofs europeus del seu temps (8). Amb raó es dol que no fos Balmes qui introduís la filosofia alemanya a Espanya, sinó Sanz del Río, qui ens portà la de Krause ja desacreditada al seu país.

Recurrent pacientment tot l'opus balmesià reconeix el valor mundial de la seva filosofia ja que, tot i no essent la nostra península terra de filòsofs, ha passat les seves fronteres com la de Lull, Vives i Suàrez, únics autors que han

(5) *Bischof Pacianus von Barcelona und sein Gegner, der Novatianer Sympronianus*, pàgs. 25-35.

(6) *Eine katalanische Bilderhandschrift in Turin*, pàgs. 36-46.

(7) *Die Errichtung des Erzbistums Saragossa*, pàgs. 114-132.

(8) *Die Philosophie des Jaime Balmes und ihr Zusammenhang mit der übrigen europäischen Philosophie*, pàgs. 229-275.

gaudit d'aquest honor. Si bé, en començar, la Dra. Hermkes ens dóna una excellent bibliografia sobre Balmes, és llàstima que no conegués algunes de les darreres publicacions aparegudes aquí, com la de Bonilla San Martín, *Historia de la Filosofía*; les del P. Florí, *Compendio de Lógica fundamentado en los escritos de D. J. Balmes* (Madrid, 1928) i *De valore critico secundum doctrinam J. Balmes* (ANALECTA SACRA TARRACONENSIA, 5, 1929, 103-128) que li hagueren fet veure millor la valor de l'exposició del problema crític en Balmes i el coneixement que aquest tenia del sistema kantian i que no és prou justificada la tara d'autodidacte, en sentit pejoratiu, que ella li aplica.

Entre els treballs que hem d'esmentar encara més breument són remarcables el de P. Wagner, professor de la Universitat catòlica de Suïssa, sobre la salmòdia de l'antiga litúrgia hispana (9) i especialment sobre la tria i ordenació dels textos que serviren pels càntics, les quals acusen una forta influència jueva; el d'A. Allgeier sobre els elements africans en l'antic salteri espanyol (10) i l'acuradíssima edició de *Los libros de los Macabeos* (11), versió castellana inèdita, del segle XIV, conservada en el ms. I-j-6 de l'Escorial, que publica Th. Heinnerman, valent-se de la còpia deixada per L. Wiese, mort l'any passat.

Acaben de donar varietat a aquest recull els treballs sobre temes ben especials, com el del Dr. Sudholt sobre metges medievals hispànics (12); els dos del franciscà O. Maas sobre missioners espanyols del segle XVII a la Xina (13) i sobre la disposició de l'Arxiu d'Índies (14); el de Froberger sobre el romanticisme a Espanya (15); la nota de l'historiador de l'art P. Beda Kleinschmidt (16) i les de Mons. Schreiber qui en l'anterior volum donà un extens treball sobre les relacions culturals entre Espanya i Alemanya, i en aquest hi posa com un apèndix referent a l'organització i protecció dels catòlics alemanys residents al nostre país (17).

Acabem felicitant coralment la Görresgesellschaft per la nobilíssima empresa de dedicar periòdicament, i Déu faci que sigui tots els anys, un volum així, que, donat l'immens material amagat de la nostra cultura passada i les poques publicacions nostrades referents a ella, ve a omplir un buit i servirà d'estímul als nostres investigadors. Felicitem també la casa Aschendorff, de Münster de Westfàlia, per l'esplèndida i acurada presentació tipogràfica del volum.

J. M. i J. V.

(9) *Untersuchungen zu den Gesangstexten und zur responsorischen Psalmodie der altspanischen Liturgie*, pàgs. 67-113.

(10) *Das afrikanische Element im altspanischen Psalter*, pàgs. 196-228.

(11) *Los libros de los Macabeos*, pàgs. 300-360.

(12) *Von spanische Medizin im Mittelalter*, pàgs. 178-184.

(13) *Zum Konflikt der spanischen Missionare mit den französischen Bischöfen in der chinesischen Mission des 17. Jahrhunderts*, pàgs. 185-195.

(14) *Das Indiasarchiv in Sevilla*, pàgs. 361-377.

(15) *Das Entstehen und der Aufstieg der spanischen Romantik*, pàgs. 276-299.

(16) *San Francisco und das Purgatorium*, pàgs. 400-402.

(17) *Kulturelle und seelsorgliche Deutschumpflege in Spanien*, pàgs. 377-398.

WILPERT, GIUSEPPE. *I sarcofagi cristiani antichi*. Roma, Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, 1929, in fol. Testo, XVI-194 pp. Tavole X, 158 pp.

El Instituto Pontificio de Arqueología Cristiana fundado por el pontífice reinante Pío XI en recuerdo perenne de su jubileo sacerdotal, ha iniciado la serie de sus publicaciones con los dos primeros grandes volúmenes de Monseñor José Wilpert "I sarcofagi cristiani antichi".

La parte publicada, como queda indicado, va dividida en un volumen de texto y otro de láminas y contiene los tres primeros libros de la obra completa, y tres apéndices. Se abre el lib. I con el precepto del Señor "Docete omnes gentes, baptizantes eos" y por lo mismo estudia todos los sarcófagos que ofrecen escenas de la catequesis cristiana: a saber, las representaciones del bautismo, y, en primer lugar, las "simbólicas", como la del pescador con el anzuelo o con la red, y la de los ciervos en la fuente, y después las representaciones "reales", esto es, el bautismo del catecúmeno y el de Jesús. Siguen luego los monumentos ciertos o dudosos con la escena de la catequesis del diácono San Felipe, para venir a la "Missio Apostolorum" de los ciclos cristológicos; ya sea la "Missio" aislada ya la "Missio" de los apóstoles con alusión al triunfo de Cristo sobre la muerte. El último capítulo de este libro está dedicado a "Cristo fonte de la dottrina cristiana" con representaciones de Cristo, o solo o rodeado del colegio apostólico.

El libro II está del todo dedicado al Buen Pastor: Comienza con una serie de notas preliminares sobre esta representación, esto es, con un examen de las escenas pastoriles tomadas del arte clásico, el origen cristiano de la figura del Buen Pastor con la oveja sobre los hombros; las varias representaciones de esta figura y el significado de la oveja llevada en hombros. En el capítulo segundo se estudian las estatuas del Buen Pastor, griegas y romanas, mientras que en el tercero se trata de las varias representaciones del Buen Pastor en los sarcófagos: el Buen Pastor con la oveja y la Orante; la "intercessio" del Buen Pastor; el Buen Pastor con la oveja a cuestras frente al "leo rugiens" y al "draco devorans"; el Buen Pastor con las imágenes de los difuntos; con los "genios" de la muerte; el Buen Pastor solo; Cristo príncipe de los pastores, los pastores que guardan la grey y el Buen Pastor que acaricia la oveja ya en el Paraíso.

En cambio el libro tercero va dedicado enteramente a San Pedro, a su magisterio, a su apostolado. Empieza con el examen de las escenas relativas al milagro de la "fuente" y al bautismo de Cornelio, así representado en la forma más común o con indicación de la asistencia divina. Continúa con el estudio de la primera prisión de Pedro, ya aislada, ya yuxtapuesta al bautismo de Cornelio; después Pedro llevado a la cárcel y Pedro libertado. Viene luego la escena de la triple negación unida a las escenas precedentes del bautismo de Cornelio y de la primera prisión, al "confirma fratres" o también a la presencia de los "fratres confirmandi". Llenan otro capítulo las representaciones de Pedro como pastor; Pedro apacentando el rebaño, encontrando la oveja perdida, o con la cabra al hombro. Pedro con la oveja en el manto llevándola al redil. Pedro, pescador con el anzuelo o con la red. Pedro acompañando a la cananea a besar la mano del Señor, a veces representada esta escena junto a la resurrección de Lázaro. Por fin, también se examinan otras representaciones más raras de Pedro; en el lavatorio de los pies, en la tempestad, salvado de las olas, en la resurrección de Tabita, en el castigo de Ananías y Záfira. Termina el libro con los últimos acontecimientos de su vida, esto es, su última prisión o solo o acompañado de Pablo;

los dos apóstoles ante Nerón; Pedro llevado al martirio, y los privilegios del príncipe de los apóstoles a saber, Pedro fundamento de la Iglesia y fundador de la de Roma, Pedro recibiendo del Señor las llaves o el volumen de la ley, la "Cathedra Petri".

El primer apéndice, con observaciones generales sobre los retratos de los difuntos en el arte funeraria, tiene especial importancia por la manera como son estudiados estos retratos, pues las particularidades del peinado y del vestido dan indicios preciosos para la datación harto difícil de este género de relieves. Examinanse en él un precioso sarcófago que se encuentra aún *in situ* en el hipogeo cerca de la basílica de Domitilla, otro llamado de los dos hermanos del Museo Laterano, el de Adelfia de Siracusa, la cubierta del de la basílica de San Ambrosio de Milán y algunos fragmentos conservados en el Museo nacional de Roma.

El segundo apéndice trata del significado simbólico del sacro Palio y el tercero de la escena de la prisión de un sucesor de Pedro, el papa Sixto, enseñando en cátedra.

Los sarcófagos examinados provienen de todo el mundo romano donde había penetrado la doctrina cristiana y hoy se hallan dispersos en mil lugares. Además también son utilizadas las copias o noticias de los que ya han sido destruidos. Empresa ésta verdaderamente gigante que emprendió el autor con la misma preparación metódica que le permitió escribir sus ya célebres obras sobre las pinturas de las Catacumbas y las pinturas y mosaicos de las basílicas romanas. Así este primer tomo es el fruto de doce años de intenso trabajo, que han hecho más difícil la dispersión de los innumerables fragmentos, las defectuosas copias existentes y las dificultades de toda suerte encontradas en la búsqueda, en los viajes en las investigaciones, dificultades vencidas siempre con indomable tenacidad. Coronamiento de una tal empresa ha sido la munificencia del papa Pío XI espléndido protector y Mecenaz de los estudios sobre la antigüedad cristiana.

El segundo tomo de esta grande obra contendrá las escenas del A. T., las de Cristo, excepto las bautismales ya estudiadas en el primero, y además los monumentos de que se ha tenido noticia últimamente o que han sido descubiertos con posterioridad. Este segundo tomo también dará, además de las escenas sacadas de los apócrifos, una introducción general en que se examinarán todas las cuestiones relativas a la cronología, talleres de escultores, etc.

El incansable autor tiene, pues, la intención de dar al mundo científico un verdadero "Corpus sarcophagorum christianorum". Pero no podrá llegar a conseguir tal objetivo sin ser ayudado de sus colegas no sólo de Italia, Francia, España y Africa, sino también de los residentes en Alemania, Inglaterra y América, a donde fueron a parar algunos de los sarcófagos cristianos.

Para España una tal colaboración ha sido felizmente iniciada especialmente por los Dres. Vives y Junyent, quienes fueron discípulos del mismo Wilpert en el ya mencionado Instituto de Arqueología Cristiana.

Son varios los sarcófagos españoles estudiados en este primer volumen; dos muy bellos de Barcelona con escenas relativas a la primera prisión de Pedro; en el uno es bien manifiesto el gesto de sorpresa del apóstol (lám. XIC, 7), en el otro, a cinco compartimentos, se ve en el centro la representación de Susana en medio de los dos viejos y, a la derecha, la curación del ciego (lám. XC, 3).

Una serie de importantes sarcófagos han venido a luz en las excavaciones de la necrópolis cristiana de Tarragona, descubierta al abrir los fundamentos de la gran fábrica de tabacos. Uno de los mejor conservados presenta en el centro un doctor que *praelegit*, el cual lleva sobre la frente un extraño bucle de cabellos

tiosos: frente a él un joven imberbe y detrás dos Ermes, el uno masculino y el otro femenino. En los ángulos están las estatuas sobre pedestales de los dos difuntos. ¿Se trata de una escena pagana, cristiana o herética?

Otro sarcófago de Tarragona, casi íntegro, está reproducido en la lámina XXXVI, 3. Permite admirar, en el centro, a Cristo doctor y en los ángulos a dos mujeres orantes, madre e hija. Un tercer sarcófago, descubierto en 1926, tiene cinco compartimentos, con los príncipes de los apóstoles en los dos de los ángulos (lám. XXXVI, 2).

De Madrid se reproducen tres sarcófagos. Uno, de la Academia de la Historia a siete compartimentos, con escenas de Cristo docente entre los apóstoles, los milagros de la fuente y del ciego, el bautismo del Jordán y el sacrificio de Abraham (lám. XI, I). Los otros dos son del Museo arqueológico (láms. CIX, 4, 5; CLVIII, 2).

Otro muy hermoso de Zaragoza va reproducido en la lám. CLVIII, 1.

Los de Gerona forman un grupo importante. De la iglesia de San Félix son: el de strigiles ondulantes con la orante en la pequeña mandorla central y con el Buen Pastor en los dos ángulos (pág. 80); el que representa a la izquierda la prisión de San Pedro y en el centro la difunta entre las figuras de dicho apóstol y quizá la de San Juan (lám. XC, 1); otro (lám. CXII, 2), que nos da también la escena de la primera prisión de Pedro junto a la del bautismo de Cornelio: y otro, que estuvo pintado al óleo, da la escena del anuncio de la negación de Pedro a la cual no siguen inmediatamente las del bautismo de Cornelio y de la primera prisión del apóstol, sino entre aquélla y éstas interpuesta entre la curación del paralítico. Finalmente, son también de Gerona el sarcófago de la lámina CLVIII 3, y otro, descubierto en Ampurias en 1846, muy destrozado, pero interesante por la rara representación debajo del busto del difunto, de Silene visitando a Endimión; la del Buen Pastor entre las personificaciones de las cuatro estaciones. En la cubierta de este sarcófago vemos la cartela anepígrafe sostenida por dos *putti* alados, en el centro entre escenas de vendimia y de la recolección de aceitunas.

El sarcófago de Covarrubias, que no podía ser olvidado, y sirve ahora de sepulcro de doña Sancha de Navarra, mujer de Fernán González, tiene en el centro la imagen *clipeata* de dos cónyuges de familia senatorial y en los ángulos una escena pastoril en la cual Wilpert quiere ver a Pedro guardando la grey (lám. CXVIII, 2).

Uno de Córdoba, que sirve de fuente en casa de un farmacéutico, contiene la escena de la primera prisión de Pedro junto a la del bautismo de Cornelio y a la del anuncio de la negación (lám. CIX, 6).

El de Berja (Almería) tiene la orante entre dos santos en el centro, la resurrección de Lázaro en un ángulo y los dos apóstoles ante Nerón en el otro.

Por fin, el autor utilizó también el fragmento empotrado en la Puerta del Sol de Toledo (fig. 68), y el célebre disco argenteo de Teodosio, conservado en Madrid (fig. 182). Wilpert recorre en la majestuosa escena del emperador entregando al magistrado el volumen que contiene los plenos poderes, el tipo que sirvió para componer la escena de Cristo consignando la ley a San Pedro.

España estará también representada dignamente en el segundo tomo con los sarcófagos de Ecija, Cádiz, Astorga, Layos, Burgos, etc., y los descubiertos en Tarragona durante la publicación de este primer tomo, los cuales han derramado no poca luz sobre algunas hipótesis del autor.

ENRIQUE JOSI

Roma, 18-VI-1930.

CRONICA DE LA BIBLIOTECA BALMES

CRÒNICA DE LA BIBLIOTECA BALMES

El nou casal

Avancen les obres, no tant com voldríem, però amb activitat prou confortadora i amb belles promeses del que serà el nou casal. En el carrer de Montsió, la gran façana de cinquanta metres és acabada. La del carrer de Duran i Bas arriba gairebé al primer pis.

Dins l'edifici són acabades les peces següents: En la planta baixa la sala d'enquadrernacions, ja en actiu servei, que amida 25×14 metres; i un magatzem de major extensió.

En el primer pis tenim el gran saló de conferències, de 25×14 metres, la capella de 22×15 , i un vestibul comú a les dues peces de 14×3 m.

En el segon pis, que és el destinat a biblioteca, tenim una sala de 40×14 metres i una altra de 10×6 . Entre totes dues fan una mica més de la meitat de la futura biblioteca.

El tercer pis, destinat principalment a sales de treball per les diferents seccions de la biblioteca, redaccions de revistes, etc., tenim ja construïda una sala de proporcions iguals a la de la biblioteca. És remarcable la lluminositat, la quietud i la independència d'aquests dos pisos destinats a l'estudi.

Dalt de tot hi ha un terrat molt espaiós sobrepassat encara per la torre de l'escala i per les claraboies de la biblioteca i de la capella.

Es feta també l'escala de comunicació entre tots els pisos, ampla i lluminosa baldament no sigui la principal del casal.

Les moltes bastides, que per fora i per dins s'alcen encara aquí i allí destorben de donar les vistes gràfiques que voldríem; però, així i tot, les presents donaran alguna impressió del què serà el nou casal.

Vulgui Déu que la pròxima festa patronal de la Mare de Déu de Montserrat puguem ja celebrar-la a casa nostra en la nostra capella, i renovar les memorables conferències anyals en el nou saló. Ara només tenim fetes les parets, que esperen ésser lluides i decorades, i, per tant, demanen la caritat necessària per a tan grans despeses.

Abans d'acabar aquesta nota hem de donar compte d'una troballa artística feta en ensorrar l'antic casal. Teníem ben ullats els diferents elements arquitectònics que saltaven a la vista o sortien de trasantó per conservar-los i refer-los oportunament en la nova edificació, però no podíem mai presumir l'existència de pintures murals de què volem donar una nota suficient per cridar l'atenció dels intel·ligents.

Ensorrant les parets que formaven la sala d'honor de la noble casa, sota un arrebuçat relativament modern, que feia caure el picot, apuntaren alguns indicis de pintura. Fet l'escrostonament amb tota diligència, aparegué la tàpia pintada per tot el voltant, extraordinàriament malmesa per les moltes noves ober-

tures fetes en diferents èpoques, i pel picat conscient que s'havia fet en la capa pintada perquè s'hi agafés millor el morter del nou arrebussat. No es veia peça sencera, però tanmateix fou possible obirar molt estimables fragments.

La pintura era feta copiant tapisseries o teixits, per donar la impressió d'una sala empaliada. Cada peça tenia dos metres d'amplada, i repetia quatre motius decoratius alternats. L'interès principal era conservar en el possible aquests motius decoratius que feien la mostra de cada tapís. (Vegeu làmina adjunt).

Fou cridat el tècnic més expert per arrencar pintures murals, qui, després d'aquesta primera feina delicada, ha fet també la segona de tornar-les a transportar per a la seva definitiva conservació. Ultra del gran interès artístic que tenen aquestes pintures, cal remarcar-ne un altre d'històric, perquè, segons el parer dels homes més entesos, són les úniques de caràcter civil d'una època tan llunyanana fins ara conegudes.

Noves adquisicions per a la Biblioteca

No fóra possible de donar aquí les llistes de tots els llibres entrats a la Biblioteca, però no volem deixar de fer esment d'algunes obres que, a més d'ésser molt importants, no es trobaran potser en cap més altra Biblioteca de Barcelona. Són la col·lecció sencera de la important revista "La Civiltà Cattolica" anys 1850-1900, uns 200 volums que completen els que ja teníem dels anys 1901-1930; uns 25 volums de la col·lecció "Studi e Testi" publicats per la Biblioteca Vaticana, i la monumental obra en dos volums fol. de Mons. Wilpert "I Sarcophagi Cristiani".

A les llargues llistes anteriors de revistes (vegeu vol. V, pp. 378-379) cal afegir-hi les següents: *Archivo Agustiniiano*, *La Ilustración del Clero*, *Revista Eclesiástica*, *Vida Eclesiástica y Estudios Bíblicos*, de Madrid; *Boletín de la Academia Gallega*, de La Coruña; *Revista del Centro de Estudios Extremeños*, de Badajoz; *The Catholic Historical Review*, de Washington; *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner Ordens* i *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Abteilung*, de Munic.

Els nostres pensionats

Amb tota felicitat Mossèn Eduard Junyent ha acabat la seva carrera arqueològica en l'Institut Pontifici d'Arqueologia Cristiana a Roma.

Durant el curs proppassat va continuar a Roma les investigacions entorn dels primitius llocs de culte cristià dintre la ciutat eterna, estudiant principalment el caràcter originari i la manera pràctica com es resolgueren els edificis destinats al culte en els llocs on s'establiren els "Títols". Foren objecte especial d'estudi els de Sants Joan i Pau i el de Santa Anastàsia. Aquests materials donaren un ample estudi d'investigació completament nova desenrotllat en la tesi "Títol de Sant Clement" que va presentar per la làurea a l'Institut Pontifici d'Arqueologia Cristiana. L'acte del sosteniment de la tesi, després de l'examen i discussió dels professors, va tenir lloc en el saló de sessions del propi Institut el dia 27 de març d'enguany, on després de la relatoria de Mons. Kirsch, president, i de sostenir la discussió pública, fou proclamat *Doctor et Magister* en Arqueologia Cristiana. Era el primer títol que donava l'Institut des de la seva fundació.

EL NOU CASAL DE LA BIBLIOTECA BALMES

I. Façana del carrer de Montsió. — II. Les obres vistes des de l'antic casal.
III. Els finestrals del saló d'actes. — IV. La biblioteca a l'exterior.

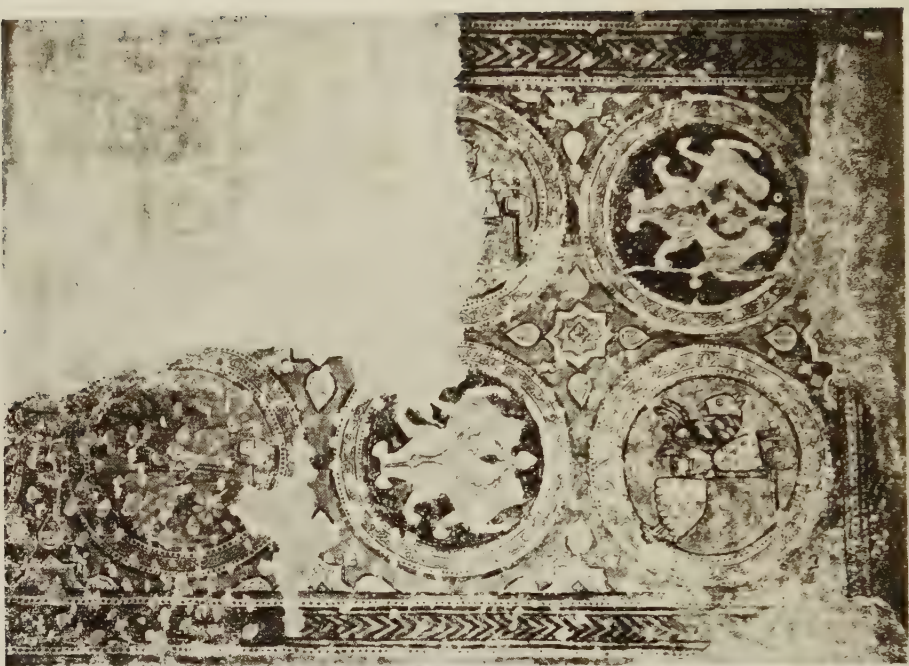
Interior del saló d'actes

Interior de la capella

i. L'entrada al carrer de Montsió. — ii. Pisos damunt de la capella.
 iii. El finestral de la capella. — iv. Interior de la capella.

PINTURES MURALS ANTIGUES

Dues mostres de les pintures murals del segle XV, descobertes en demolar el casal antic, i que foren arrencades i arreglades per a la seva definitiva conservació.

Aquesta tesi voluminosa i profusament il·lustrada serà publicada pròximament en la col·lecció d'estudis d'investigació que edita el susdit Institut.

Dels materials recollits per aquest treball i davant de tants problemes que s'imposen en el coneixement de l'organització de la primitiva església de Roma abans de Constantí (els quals vénen exposats en línies generals en la tesi) preposa ara Mossèn Junyent una obra més completa, amb la col·laboració del col·lega francès Rev. René Vielliard, d'especial documentació literària i monumental, recollida com un *Corpus*, sobre els orígens i desenrotllaments dels primitius centres litúrgics romans, que hi vindran estudiats fins a l'època carolíngia.

El jove Antolí Tomàs, després d'acabar a Luvaina els cursos de filosofia, ha començat la teologia a la Universitat de Friburg de Suïssa.

També han estat subvencionades diverses missions d'estudi, la principal de les quals és la que amb ocasió del Congrés Eucarístic de Cartago i del Centenari de Sant Agustí, acaben de fer el nostre bibliotecari Dr. Josep Vives i Mossèn Eduard Junyent al nord d'Àfrica, per tal d'estudiar les excavacions cristianes d'aquella regió tan emparentada arqueològicament amb les nostres terres. Visitaran, entre altres, les ruïnes monumentals de les ciutats romanes: Timgad, Lambèse, Hipona, Thougga, Thuburbo majus i Cartago, i els riquíssims museus d'Alger, Tunis, Cartago i Souse. Una important col·lecció de fotografies, especialment de les basíliques i baptisteris d'aquelles regions entrarà, com a fruit del susdit viatge, a l'arxiu fotogràfic de la nostra biblioteca. En aquesta tasca els Drs. Vives i Junyent foren ajudats no poc pels companys de viatge Reverend Serra i Vilaró, director de les excavacions de la necròpolis cristiana de Tarragona i pel Sr. Blasi i Vallespinosa, distingit soci del Centre Excursionista de Catalunya.

Estudis de Sagrada Escripura (Amics de la Bíblia)

El curs de primavera de l'any 1929, de deu lliçons, sobre l'Evangeli de Sant Joan, obtingué vistosos fruits. Entre els concurrents se suscità la idea de fer una excursió col·lectiva a la ciutat de Tarragona per a visitar les Bíblies il·luminades del Seminari, la capella de Sant Pau, la necròpolis cristiana i altres monuments de la metròpoli.

Per l'octubre del mateix any es començà un curs de llengua hebraica, que desvetllà molt d'interès. Encara en despertà més el curs sobre la llei de Moisès, exposada en els llibres de l'Exode, Levític, Nombres i Deuteronomi. Tot i seguint el text bíblic es tingué cura de fer ressortir l'acció de Déu i de fer veure els elements creadors de la característica psicologia jueva.

Per a difondre ideologia bíblica amb més abast que en els cursos d'estudis, per la primavera del corrent any de 1930 es començaren a donar conferències o lliçons públiques sobre aquests temes: *Cal difondre la Bíblia* (el 23 d'abril), *Els Fets dels Apòstols* (26 abril), *Les edicions manuals de la Bíblia* (30 abril). Les moltes inscripcions d'oients hagudes són una prova de l'interès que han desvetllat.

Tots aquests cursos i lliçons han anat a càrrec del Rev. Josep Casanelles.

A més el dia 2 de maig el senyor Josep Pratdesaba, astrònom, donà una lliçó pública sobre el tema: *Un viatge pel cel*, com una primera introducció a l'estudi de l'astronomia, vinculada amb tants de problemes bíblics.

Oficina Romànica

En el curs de 1929 a 1930, l'Oficina Romànica ha seguit normalment les tasques dels cursos passats.

Cada dues o tres setmanes hi ha hagut reunió reglamentària del Comitè Directiu, on s'han llegit les respostes del Secretari de Redacció, P. Josep Calveras, S. J., a les *Consultes de llenguatge*, que després de les vacances d'estiu han seguit publicant-se cada quinze dies a CATALUNYA SOCIAL. Ja passen d'una quarantena, a hores d'ara, i faran una bona col·lecció que es donarà properament a l'estampa en edicions populars i econòmiques.

Pel mes de novembre de 1929 ingressà en el Comitè Directiu, com a representant del llenguatge balear, En Francesc de Borja Moll, un dels primers col·laboradors de l'Anuari.

Degut a les dificultats de composició tipogràfica d'un dels treballs, l'*Anuari de l'Oficina Romànica*, corresponent a 1929 no s'ha posat a la venda fins a les darreries d'abril. Entre els treballs que publica, cal esmentar la continuació del *Suplement català* al Diccionari romànic etimològic de W. Meyer-Lübke, obra d'En Francesc de B. Moll, i un recull de formes de la conjugació catalana, fet de Mn. Antoni M.ª Alcover, que en 25 anys ha resseguit personalment Catalunya, València, Balears, Rosselló i la ciutat d'Alguer i a 150 pobles ha replegat amb totes les variants fonètiques les formes vives de 75 verbs, els més irregulars. El treball de catalogació, sistematització i presentació tipogràfica, de manera que sigui fàcil veure tot d'una les formes diferents i les variants fonètiques, amb tots els pobles on són vives, representats per numerets, és obra pacientíssima d'En Francesc de Borja Moll. Resulta tot plegat un gran esforç, que ens donarà pel català allò que no té segurament cap més llengua romànica, un registre complet de la *flexió verbal*, viva actualment en tot el seu domini lingüístic. En l'*Anuari* de 1929 s'hi publiquen 20 verbs, i la resta fins a 75 es donarà en els *Anuaris* vinents. Un tiratge separat farà possible tenir després en un sol volum, tot aquest treball meritíssim, que pot ésser fonament d'estudis molt interessants sobre l'evolució històrica de la conjugació catalana.

Una novetat de l'*Anuari* de 1929, és la "Bibliografia de llengua i literatura catalana", obra del Dr. Josep Vives, Prev., bibliotecari de la Biblioteca Balmes, la qual dóna el títol i un breu resum del contingut de les obres, articles i recensions publicades els anys 1928 i 1929 sobre llengua i literatura catalana, amb un total de 92 números. Seguirà ampliada en els *Anuaris* vinents.

S'ha publicat el segon volum de l'*Epistolari Llorente*, que porta les lletres rebudes dels escriptors i artistes levantins per Teodor Llorente, des de 1901 a 1911, any de la seva mort. Es tanca en la lletra 765. L'ordre cronològic i l'abundor de notes, que no deixen sense una declaració breu i oportuna cap dels fets alludits, fan d'aquests dos volums una veritable història del renaixement literari català. En premsa hi ha un volum d'unes 350 lletres de castellans al mateix Teodor Llorente, que posen en gran relleu la seva personalitat en la literatura castellana i el concepte i les amistats que sabé guanyar-se de part d'allà, al mateix temps que sobresortia i era estimadíssim entre nosaltres. Però l'èxit en gran serà la publicació d'unes 600 lletres del mateix Llorente, que, amb constància i paciència, trucant a moltes portes, ben sovint sense resultat, i d'allà on millors esperances hi havia, i copiant amb tota escrupolositat, quan les famílies o les bi-

biblioteques públiques ens han posat a mans els originals, a hores d'ara tenim ja recollides i faran ben bé dos volums més. Clourà la col·lecció d'aquests cinc volums un índex completíssim dels noms, obres i fets, alludits en unes 1700 lletres. Això facilitarà el treball dels historiadors del nostre renaixement, que vulguin aprofitar la rica deu d'informació d'aquest *Epistolari*.

Properament sortirà el volum tercer del *Breviari crític* de Manuel de Montoliu, que comprèn els anys 1927 i 1928. En preparació hi ha també una obreta que esperem serà molt ben rebuda, perquè de temps se'n sent la necessitat, un *Resum d'Història de la literatura catalana*. És el fruit de molts anys de lectura, on amb una divisió ben encertada d'èpoques i matèries es donen els materials abundantament i resumida. Ha revisat tota la redacció del text En Manuel de Montoliu. L'autor és En Manuel Garcia Silvestre.

Darrerament cal registrar que de l'enquesta sobre les formes dels pronoms personals a Catalunya, València i Balears, han tornat a l'Oficina Romànica uns 180 interrogatoris contestats, que donen informació directa de 157 pobles. El contingut més gros de respostes l'han donat els seminaris de Barcelona, Tarragona, Solsona, Lleida, Seu d'Urgell, València, Palma de Mallorca, Eivissa i Girona, i el col·legi del Col·lell. Persones particulars i algun altre col·legi han fet la resta. D'aquí estant agraïm a tots la bona voluntat i el treball que suposa omplir les planes ben nodrides dels interrogatoris. Amb aquests materials, després del treball llarg i de molta paciència d'interpretar formes, classificar-les i sintetitzar-ne els resultats, esperem tenir un estudi fonamental de tot el sistema dels pronoms personals catalans, que sigui peu segur per les gramàtiques catalanes de demà.

Curset d'apologètica

Igual que el curs passat, s'ha tingut a la "Biblioteca Balmes", en forma de converses amb el P. Josep Calveras, S. J., el curset d'apologètica, els diumenges a la tarda. Han donat matèria els capítols del llibret d'En Balmes *La religión demostrada*, referents a la missió divina de Jesucrist i fundació de l'Església, així com també alguns capítols de la *Tradició catalana* del Dr. Torras i Bages. El curset s'ha tancat amb una excursió col·lectiva dels joves que hi venien a la ciutat de Vich.

BIBLIOGRAFIA HISPÀNICA
DE
CIENCIES HISTORICO-ECLESIASTIQUES

ANY 1929

BIBLIOGRAFIA HISPANICA DE CIENCIES HISTORICO-ECLESIASTIQUES

Any 1929

Dirigida i redactada pel

R. DR. JOSEP VIVES, Prev.

Bibliotecari de la BIBLIOTECA BALMES

Col·laboradors: R. DR. JOSEP CASANELLES, de l'«Obra del Sant Evangeli»
R. DR. JOSEP PLA I ADELL
R. P. MANUEL QUERA, S. J.
R. DR. JOSEP RIUS, de la Biblioteca Vaticana
R. DR. FELIU TRESERRA, professor del Seminari de Vich

Aquesta bibliografia vol ressenyar:

- A) Tots els treballs (llibres, fulletons i articles de revista) publicats a Espanya i que reuneixin aquestes tres condicions: *tema religiós o eclesiàstic, científics o d'investigació de fons històric.*
- B) Els principals treballs publicats a l'estranger que reuneixin les esmentades condicions i a més siguin de temes hispànics.

Per això en general havem exclòs d'aquesta bibliografia els treballs de divulgació, encara que siguin importants, així com també els purament especulatius o pràctics (Apologètica viva, Sociologia, Moral, etc.).

INDICACIONS

Els noms dels autors van davant de tot. Segueix el títol del treball en *cursiva* i després el nom de la revista en la qual està publicat (amb indicació del volum, any i pàgines), tot entre [...]; o bé el lloc de l'edició, any i pàgines, si es tracta de llibres.

En paràgraf a part segueix, el més sovint, el resum del treball, de caràcter objectiu i no pas crític.

| ex: serveix per indicar que nosaltres no havem vist el treball original, sinó que la notícia està presa de la revista que segueix (1).

| indica que segueix una revista que conté una *cita* o *recensió* del treball.

Totes les notícies bibliogràfiques que donen un resum porten al costat del número d'ordre, abreujat el nom del redactor que ha fet el susdit resum.

(1) En aquest cas, com es comprèn, ens havem d'accontentar amb reproduir les indicacions bibliogràfiques, no sempre completes, com desitjariem, sinó tal com les trobem en les cites. Vegeu a la fi la llista de les revistes citades.

SUMARI

	<u>Pàgs</u>
AUTORS	207*
Abenházam. — Adreth. — Aeteria. — Sant Agustí. — Agustín de la Cruz. — Albert Magne. — Algazel. — Alonso de Madrid. — Alonso Montero. — A. de Santa Cruz. — Alonso de Zamora. — Sant Anselm. — Antonio Agustín. — Arias Montano. — A. Arqués. — Arxiprest de Hita. — Arxiprest de Talavera. — Balmes. — Bàñez. — Sant Basili. — Berceo. — Camoens. — Carbonell. — C. de Castillejo. — Comellas. — Covarrubias. — Sant Damas. — Erasme. — Eiximenis. — Feijóo. — Sant Francesc de Borja. — Gracián. — Gregorio de Valencia. — Grocio. — Hervás y Panduro. — Sant Ignasi. — Sant Isidor. — Juan de los Angeles. — Sant Joan de la Creu. — Llobet Benet. — Sant Llorenç de Brindis. — Lope Fernández. — Lope de Vega. — Lorenzo de Villavicencio. — Lluís de Blois. — Luis de Granada. — Luis de León. — Lull. — Matías de Paz. — Molina. — Oliva. — Oliver. — Pere de Cardona. — Perpinyà. — Priscillià. — Prudenci. — Sant Ramon de Penyafort. — Ribot. — Rivadeneyra. — Rodríguez. — Rubió. — Saavedra Fajardo. — Sabunde. — Sixillat. — Sòcrates. — Soto. — Suárez. — Fra Teodoríc. — Santa Teresa. — Sant Tomàs. — Tomàs de Lemos. — Tomàs G. de Mendoza. — Tomàs de York. — Valdés. — Vaseus. — Sant Vicens Ferrer. — Vitòria. — Lluís Vives. — Anònims, grups. Núms. 1384-1606.	
TREBALL DE BIBLIOTEQUES I ARXIUS.	239*
Bibliografies. — Incunables, velles edicions. — Manuscrits. — Documents. Núms. 1607-1653.	
HISTÒRIA ECLESIASTICA	245*
General i d'Espanya. — Bisbats, bisbes. — Catedrals, esglésies, capelles. — Missions. — Ordres religiosos. — Agustinians. — Benedictins. — Cistercencs. — Franciscans. — Altres ordres. — Ordres militars. — Universitats, collegis. — Hospitals, confraries. — Pelegrinatges. — Història civil. — Vària. Núms. 1654-1800.	
ARQUEOLOGIA, ART (segles I-XIII).	264*
Romana. — Aràbic. — Mossaràbic, visigòtic. — Romànic. Núms. 1801-1824.	
ARQUEOLOGIA, ART (segles XIV-XIX)	268*
General.—Ciutats, monuments.—Escultura.—Pintura.—Vària. Núms. 1825-1906.	
LITÚRGIA, HAGIOGRAFIA	278*
Mossaràbiga. — Vària. — Folklore. — Música. — Culte de la Verge. — Culte i vides de sants. Núms. 1907-1965	
TEOLOGIA, FILOSOFIA, DRET, BÍBLICA, SUPLEMENT. Núms. 1966-2073.	284*

AUTORS

Abenházam

Asín Palacios, M., *La teología dogmática del cordobés Abenházam* [Rev. Eccles. I (1929) 113-120; 141-157].

[1384

Adreth

Mallofré, R., *Rabí Salomó ben Adreth de Barcelona* [Criter. 5 (1929) 46-55].

Ens és donada una bella nota biogràfica d'aquest il·lustre jueu del call de Barcelona, nascut pels volts del 1235. Prengué part en les discussions amb Ramon Martí i fulminà l'excomunió de la seva sinagoga contra les doctrines de Maimònides. De les seves *Responsa* se'n conserven fins a 3.000 d'impresses que s'estenen a tota mena de coneixements i eren molt apreciades dels seus contemporanis i deixebles. D'aquestes *Responsa* el rabí doctor Epstein, de Londres, n'ha donat un espigoleig que retrata bellament els costums dels jueus medievals catalans, segons es veu en les notícies aquí traslladades i que fan referència al govern i administració de la comunitat jueva, a l'administració de justícia, a la gestió econòmica d'ella, a l'escola i caixes de beneficència i societats funeràries. Són ben remarcables les notícies sobre el valor i la significació de l'excomunió judaica i sobre els costums matrimonials. [Treserra 1385

Aeteria

Bludau, A., *Die Pilgerreise der Aeteria*. Paderborn, 1927, VII-294 p. | ex: Gnomon (Bibliog. Beilage) 4 (1928) 1. [1386

Sant Agustí

Fabo del C. de María, *La juventud de San Agustín, según la crítica moderna*. Madrid, 1929, 48 + 448 págs.

Trata en dos partes de la formación intelectual y de la formación moral de San Agustín. Recapitula la cuestión iniciada por Harnack de la supuesta contradicción entre los *Diálogos* y las *Confesiones* de San Agustín, defendiendo la teoría tradicional de la sinceridad de las *Confesiones* y de la conversión del gran doctor. Combate las inculpaciones exageradas de que ha sido objeto la conducta moral del santo, antes de su conversión. [V. 1387

La Ciudad de Dios. Traducción de D. José Cayetano Díaz de Beyral. Madrid, Apostolado de la Prensa, 1929, XIV + 1192 págs., 15 ptas.

Edición manual de la traducción de Díaz de Beyral, revisada y adaptada a la lengua moderna por varios Padres de la Compañía de Jesús. Discretas notas aclaratorias y con las citas bíblicas y profanas. [V. 1388

Confessions, traducció de R. Llates. Vol. I, 128 págs. Vol. II, 170 págs. Vol. III, 140 págs. Barcelona, Ed. Barcino, 1927 i 1929. [1389

Confesiones, trad. del P. F. Mier. Madrid, Apostolado de la Prensa, 1929, 784 págs, 3'50 ptas.

Edición manual hecha con motivo del centenario del gran doctor. Lleva las notas más precisas y un importante índice analítico. [V. 1390

Fueyo, A. del, *Sermones de S. Agustín*. Tomo V. *Sermones de Tempore*. Traducción y notas. Madrid, 1928, 4.º, 324 págs. [1391]

Nebreda, E., *Introductio Divi Augustini ad Sacram Scripturam*. Caput II. *De erroribus circa Sacram Scripturam deque eorum utilitate ad illam intimius perscrutandam* [Rev. Esp. Est. Bíblicos 4 (1929) 45-64; 285-332]. Continúa. [1392]

Vega, A. C., *Antecedentes histórico-genésicos de la filosofía de San Agustín* [Rel. y Cult. 7 (1929) 73-92; 368-390; 8 (1929) 371-397].

La filosofía del gran doctor africano está fuertemente influida y condicionada por su pasado científico. Importa pues conocer, siquiera sea en líneas generales, los antecedentes histórico-genésicos del mismo. Rasgos de religiosidad infantil que recibió San Agustín de su madre. La enseñanza de Santa Mónica penetró hondamente en el alma de su hijo, y fué clara, precisa y extensa cuanto era posible en tan tierna edad. A la enseñanza materna sucedió la literaria. Las primeras letras: Tagaste. Juntamente con su poca aplicación de entonces, lamentó después Agustín la dureza y crueldad de sus maestros. Enseñanzas que sacó. Los primeros pasos literarios: Madaura. En ella empezó Agustín el estudio de la Gramática. Corrupción y preocupaciones de los gramáticos de aquel tiempo. Progresos de San Agustín; ruína de su fe. Los últimos estudios: Cartago. Cursa la Retórica y la Elocuencia en esta Roma africana, rebotante de obscenidades. Primera revelación del genio filosófico de San Agustín; su transformación con la lectura del *Hortensio* de Cicerón. Abraza el maquinismo: motivos impulsores. Su celo por la propagación del maniqueísmo. Doctrinas maniqueas. El pensamiento filosófico de San Agustín en

esta época. Primeras desilusiones acerca del maniqueísmo. Su abandono definitivo; se entrega a la duda académica.

[Quera 1393]

Soy, M., *La filosofía de la historia de Sant Agustí* [Criter. 5 (1929) 56-75; 205-212].

Sant Agustí es troba en la cruïlla de dues edats: l'antiga i la mitjana, i volgué traspasar a aquesta i a les que seguíssin tota la substància cultural d'aquella, garbellant-la i cristianitzant-la. No lamentà la invasió dels bàrbars ni la consegüent caiguda de Roma que ell tingué per justa. El mestratge de Sant Agustí és perdurable sobretot per la seva obra *La Ciutat de Déu*. La teoria que introdueix per interpretar la història, dividint els homes en bons i dolents segons les dues ciutats, és justa però no és cap fórmula matemàtica universal. El que fa, i per cert amb molta equanimitat, és l'història del pensament humà.

[Treserra 1394]

Capánaga, V., *En torno a la filosofía agustiniana. La teología de la acción* [Rel. y Cult. 5 (1929) 161-170; 6 (1929) 5-13; 7 (1929) 161-171].

A la luz de la doctrina de San Agustín es llevado el lector a la región de las sombras del alma. Distingüense dos zonas en el mundo de nuestros deseos. Explicase la frase de San Agustín: "Señor, nos has hecho para ti, y nuestro corazón no reposa hasta descansar en ti." Esta inquietud humana que busca su aire natal en lo infinito tiene valor demostrativo de la existencia de Dios. De dos modos se manifiesta la influencia de Dios sobre las criaturas racionales: uno inmediato y otro mediante las causas segundas. Estúdiase el engranaje de éstas, por medio de las cuales Dios se interna en la conciencia, para agitarla según sus destinos, conservando su libertad y la jerarquía de valores de los objetos. Pasando a la in-

fluencia immediata de Dios en las creaturas, se expone el consabido principio agustiniano: Dios es el principio de todo cuanto existe, el sol de todas las inteligencias y el Sumo Bien que solicita e inflama en su deseo todas las voluntades. [Quera 1395]

Solenni, G. V. M. de, *An interesting parallelism* (Entre la descripción de la batalla de Covadonga en la Crónica General de Alfonso X y la Ciudad de Dios de Sant Agustín) [Hispania California 11 (1928) 42]. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 316. [1396]

Burgos, V., *Hacia el XV Centenario de la muerte de San Agustín* [Rel. y Cult. 6 (1929) 161-177]. [1397]

Agustín de la Cruz

Ramos, F., *La espiritualidad católica en la poesía de Fr. Agustín de la Cruz*, Nação Portuguesa, t. I. | ex: Univer-sidad 6 (1929) 1123. [1398]

Albert Magne

Albers, H., *La mediación universal de la Santísima Virgen según el Beato Alberto Magno* [La Vida Sobrenatural 18 (1929) 249-264; 312-325; 370-77]. Continúa. [1399]

Algazel

Asín y Palacios, M., *El justo medio en la creencia* (Ictisad). *Compendio de la teología dogmática de Algazel*. Traducción española, 4.º, XV-560 págs., 1929, Instituto de Valencia de Don Juan. Madrid.

En sentir de Asín, interpónese Algazel, así como otros grandes filósofos musulmanes, entre la ciencia griega y la escolástica sistematizada. Su original concepción de la teología islámica sobre bases helénicas logró un alcance extraordinario en la mentalidad cristiana filosófico-teológica de la Edad Media. | ex: Razón y Fe 88 (1929) 287-288. [V. 1400]

Nau, F., *De quelques sources arabes de la Scolastique* [Rev. de Philosophie 29 (1929) 424-430].

Notes sobre aquest tema, suggerides per la publicació del llibre de Algazel, *Ictisad*, publicat per Asín. [V. 1401]

Alonso de Madrid

Guillaume, P., *Un précurseur de la Réforme catholique. Alonso de Madrid: "Arte para servir a Dios"* [Rev. d'Hist. Éccles. 25 (1929) 260-274].

Es tracta d'un estudi de l'obra cabdal del P. Alonso de Madrid, franciscà. Precedit de breus paraules referents a la vida quasi desconeguda del seu autor i a altres obres d'ell, conté un anàlisi de l'*Arte para servir a Dios*, publicat en 1521, estudiant tot seguit la seva difusió: edicions de l'original i traduccions. Parla de la correcció d'estil i notes que hi féu Ambrosi de Morales, la qual no aprova. Acaba parlant de la seva oportunitat i influència.

[Pla 1402]

Alonso Montero

Saz, A. del, *José Vicente Alonso Montero* (1774-1841) [Anales de la Fac. de Fil. y Letras de Granada 5 (1929) 45-69].

Notas biográficas y bibliográficas. Entre sus obras hay: *Paráfrasis del himno "Te Deum"*, *La vida y pasión de Cristo* y *Elogio de la Filosofía*. De esta última se da un resumen.

[V. 1403]

A. de Santa Cruz

Sánchez Alonso, B., *La "Crónica de los Reyes Católicos" de Alonso de Santa Cruz* [Rev. de Fil. Esp. 16 (1929) 35-50].

Esta crónica, aun inédita, se halla en una copia de 1652, conservada en el Museo Británico (Additional Ms. 20816). Examen de la obra y de las fuentes utilizadas por Santa Cruz. [V. 1404]

Alonso de Zamora

Marroquín, J. M., *Discurso pronunciado en la sesión celebrada para glorificar la memoria del historiador dominico Fray Alonso de Zamora*. Bogotá, 1929, 4.º, 16 págs.

En posar el retrat del P. Zamora al saló de l'Acadèmia de la Història de Colòmbia, el president d'aquella, doctor Marroquín, teixí una corona biogràfica en honor de l'historiador de la província de Sant Antoni del nou reialme de Granada, el dominic Fra Alfons de Zamora (segle XVII). La primera edició de la seva història s'estampà a Barcelona el 1701. [Rius 1405]

Sant Anselm

Isard, X., *La teodicea de Sant Anselm* [Paraula Cristiana 10 (1929) 100-113].

Precedit d'una mirada general a la vida i producció científica de Sant Anselm, és un estudi de la teodicea, o millor encara, de l'argument *a priori* del sant arquebisbe de Cantorbery i monjo de Sant Benet. Fa la història d'ell i porta la impugnació que en féu Gaunilon, monjo de Marmotiers amb la contraimpugnació del sant. Altre impugnador fou Sant Tomàs, encara que amb tot respecte, potser per reverència a l'autor. Refuta altres interpretacions que l'ontològica que alguns escriptors han volgut donar-li. Acaba parlant dels qui han acceptat aquest argument i de les controvèrsies suscidades. [Pla 1406]

Antonio Agustín

Gómez Piñán, T., *Antonio Agustín. Su significación en la ciencia española* [Anuario de la Hist. del Derecho Español 5 (1928) 346-388].

Antonio Agustín puede ser considerado como el fundador de la Escuela histórica del Derecho Canónico. Su obra permanece aún ignorada y a su significación no se le ha concedido la debida importancia. *Notas biográficas.*

El espíritu innovador de A. Agustín. Su formación humanista. La influencia de Alciato. La reconstitución histórica del Derecho romano y la aplicación a su estudio de los métodos filológicos. La autoridad literaria de A. A. La obra canónica de A. A. [V. 1407]

Arias Montano

Conde, P. J., *Arias Montano y el origen del lenguaje* [Rev. Cent. Est. Extrem. 3 (1929) 93-104].

Según el P. Ceferino González, Arias creía que: "La lengua absolutamente primitiva, y que para Arias Montano es la hebrea, fué revelada por Dios al hombre; las demás reconocen su origen humano, siquiera se distingan por su perfección y sean de las más cultas." Conde precisa el pensamiento de Arias, algo diferente, sobre el particular. [V. 1408]

Rodríguez Moñino, A. R., *La Biblioteca de Benito Arias Montano*. Noticias y documentos para su reconstitución (1748-1598) [Rev. Centro Est. Extrem. 2 (1928) 555-594].

Con algunas notas de introducción, publica: I-II. Dos catálogos hechos por el mismo Arias, uno en 1548 y contiene 128 obras. Covarsi las identifica en las notas. Otro de 1553 con 101 libros. Ambos en el Archivo de Sevilla. — III. Memorias de libros de Flandes y sus precios (Archivo del Instituto del Conde de Valencia de Don Juan). Dentro una carta de Arias a Obando, fechada en Amberes (23 dic. 1569). — IV. Carta latina de Arias a Portocarrero (código k. III, 8 de El Escorial). — V. *Libros que Arias Montano dejó a la librería de San Lorenzo y se trajeron de Sevilla*. Son libros bíblicos, algunos griegos y arábigos. — VI. Otras aportaciones. [V. 1409]

A. Arqués

Vázquez, G., *El maestro Fray Agustín Arqués y Jover* (1734-1808) [Arch. Esp. de Arte y Arq. 5 (1929) 122-124].

Fué un mercedario valenciano, investigador a la moderna, natural de Cocentaina. Notas biográficas. La característica del P. Arqués es su sed insaciable de documentos. Copió o extractó archivos enteros con exactitud hasta la nimiedad. Nota especial sobre su obra *Co-lección de pintores*, etc. [V. 1410]

Arxiprest de Hita

Aguado, J. M., *Glosario sobre Juan Ruiz, poeta castellano del siglo XIV*. Madrid, Espasa-Calpe, 1929, 4.º, 637.

Una parte (págs 117 y siguientes) es un *Discurso sobre Juan Ruiz, su obra e influencias de la misma*. | Cfr. Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 68-74.

[V. 1411]

Bertini, G. M., *Saggio sul libro del "Buen Amor" dell'Arciprete de Hita. L'unità del Poema*. Torino, 1928, 4.º, 21. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 323. [1412]

Arxiprest de Talavera

Krause, A., *Further remarks on the "Archpriest of Talavera"* [Bull. of Spanish Studies 6 (1929) 57-60].

Bell (cfr. n. 757) havia cridat l'atenció que en el passatge de l'Arxiprest en el qual els homes estan classificats en quatre tipus, en el del quart es retratava el mateix Arxiprest. Krause reforça aquesta hipòtesi examinant altres obres. [V. 1413]

Balmes

Balmes, J., *El criterio* (Bib. de Filósofos Españoles dirigida por E. Ovejero). Madrid, 1929, XXII-239 pág., 8.º [1414]

Florí, M., *De valore sensus communis secundum doctrinam Iacobi Balmes in problemate critico solvendo*. Barcelona-Sarrià, 1926, 30 págs. [1415]

Florí, M., *De problemate critico secundum doctrinam Iacobi Balmes* [Analecta Sac. Tarrac. 5 (1929) 103-128].

Ampliació de l'estudi del número anterior. Exposició de la teoria de Balmes basada en el "sensus communis" i de les dificultats oposades pels sistemes moderns. [V. 1416]

Francés y Alonso, L., *El poder temporal de los Papas en Balmes*. Discurso leído por su autor, el día 9 de julio de 1929, en la sesión conmemorativa dedicada a Balmes. Vich, 1929, 8.º, 30 p. | ex: Razón y Fe 88 (1929) 299. [1417]

Ruiz Manent, J. M., *Balmes, la libertad y la constitución*. Madrid, 1929, 160 páginas.

Reune y examina diversos textos de las obras de Balmes referentes a los temas indicados. [V. 1418]

Figuereido, F. de, *Reminiscencias portuguesas em Balmes* [Rev. de Historia 16-17 (1927-1928) 174-149].

Examinant la nova edició de les obres de Balmes, hi troba referències a Portugal, especialment amb ocasió de parlar d'Anglaterra a la qual era contrari com a bon espanyol. Articles publicats per Balmes amb motiu de la guerra civil portuguesa. Referències a Camoens. [V. 1419]

Báñez

Beltrán de Heredia, V., *Vindicando la memoria del maestro Fray Domingo Báñez* [Ciencia Tomista 40 (1929) 312-322].

Defiende el proceder de Báñez y de los dominicos para que aquél obtuviera la cátedra de prima de Salamanca contra algunas acusaciones lanzadas especialmente en un artículo de *Religión y Cultura* por el P. Vela. Resume las informaciones y probanzas que sirvieron de fundamento al memorial presentado en aquella ocasión por el P. Lazcano. [V. 1420]

Beltrán de Heredia, V., *Valor doctrinal de las "Lecturas" del P. Báñez* [Ciencia Tomista 39 (1929) 60-81].

La generació següent al gran mestre Fra Francesc de Vitòria no es va cuidar de conservar el gran dipòsit de doctrina que aquests mestres deixaren en llurs papers. L'autor es disposa a refer en el possible aquest treball que serví a Báñez per a confeccionar els seus comentaris a la *Summa*. El costum de dictar va prevaler definitivament a Salamanca vers el 1566, a fi de facilitar la concreció clara de les explicacions del professor. El P. Báñez, tot i sentint-se innovador, va retre homenatge a aquest costum acadèmic. El seu dictat era, segons sembla, molt remirat i es servia del seu comentari en el dictar les conclusions i els "notabilia" amb el fi de lograr una major precisió de fórmules. La primera mostra de les seves *Lecturas* data de 1571-1572; ja s'hi veu l'expositor general i profund, encara que estem molt lluny del teòleg consumat que tretze anys més tard havia de revelar-se amb els dos volums de comentaris a la *Summa*. [Treserra 1421]

Sant Basili

Witkowski, Sr., *De codicibus S. Basilii Magni hispaniensibus* [Bull. Intern. de l'Acad. Polonaise des Sciences et des Lettres. Classe de Phil. (1928) n.º 1-3, I-II, 33-35 pàgs.]. (Resum de la lectura feta en la sessió de 12 març.)

L'autor veié a la Biblioteca de Salamanca una epístola que, segons el catàleg de Graux et Martin, seria una epístola inèdita de Sant Gregori Naziancè en la qual blasma a Olímpios que els regals que li havia enviat havien allunyat d'ell la pobresa. Però aquesta carta és ja coneguda de Sant Basili (Migne n.º 4). En la segona part passa revista als ms. espanyols de Sant Basili. La major part, 43, són a l'Escorial (segles x-xvi), la meitat contenen homilies i són els més importants. Els de les biblioteques de Madrid tenen poc valor, puix que són del segle xvi. Només un de la Bib. Nac., del segle xiii,

amb obres ascètiques, val la pena. De valor mediocre els dos ms. de Toledo. Després collaciona els ms. més antics de l'Escorial. En dedueix que els catàlegs de Miller no són prou precisos.

[V. 1422]

Berceo

Berceo, *Cuatro poemas de... (Milagros de la Iglesia Robada y de Teófilo y Vidas de Sta. Oria y de San Millán)*. Madrid, Ed. Hernando, 1928, 4.º, 107 pàgs. | ex: Revista de Filol. Esp. 16 (1929) 323. [1423]

Camoens

Santos, M. G. dos, *Camões e os Jesuítas* [Broteria 9 (1929) 288-310].

Camoens no mostrà en els seus escrits animositat contra els jesuïtes, com creuen alguns autors. Anàlisi dels diferents textos aduïts, especialment de *Os Lusíadas*. [V. 1424]

Carbonell

Rubió, J., *Els clàssics a la Biblioteca de Pere Miquel Carbonell, fins a l'any 1484* [Miscel·lània Crexells, 1929, 205-222].

Notes bio-bibliogràfiques sobre aquest humanista barroer i transcripció d'un inventari (52 números) de llibres, quasi tots clàssics, que amb dificultat es pot llegir, per estar la pàgina cancel·lada amb tinta negra, en un ms. de Carbonell de l'arxiu de la catedral de Girona.

[V. 1425]

C. de Castillejo

Castillejo, C. de, *Obras. — IV. Obras morales y de devoción* (conclusión). *Fragmentos de "La Constanza"*. Carta dedicatoria. Edición y notas de J. Domínguez Bordona. Madrid, ediciones de "La Lectura", 1928, 8.º, 243 pàgs. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 99. [1426]

Comellas

Martí Albanell, F., *Textos i documents. Anton Comellas. La Universitat de Solsona* [Criterion 16 (1929) 92-94].

Anton Comellas nasqué a Berga el 16 de gener de 1832, estudià a Vich i s'ordenà a Solsona on fou professor del Seminari. Escriví tres obres importants impreses a Barcelona els anys 1869, 1880 i 1883. Morí el 23 de juliol de 1884 a Berga. Hi són transcrites les notes del seu baptisme i del seu òbit. Text del *Lumen Domus* del convent de dominics de Santa Catarina de Barcelona on es parla de l'establiment a Solsona, per butlla del papa Pau V, del Col·legi de Sant Miquel i Sant Gabriel que més tard, en 1620, esdevingué Universitat i va subsistir fins al decret de Felip V del 1717. [Treserra 1427]

Covarrubias

González Palencia, A., *Datos biográficos del licenciado Sebastián de Covarrubias y Horozco* [Miscelánea Conquense, Cuenca (1929) 32-133].

Primera biografia bien documentada del insigne autor del *Tesoro de la lengua castellana*, canónigo de Cuenca, en donde residíó 34 años hasta que murió en 1613. En apéndices se publican: 1. El largo testamento de Covarrubias con las numerosas mandas y fundaciones. — 2. Extracto de cuentas de la hacienda que quedó por muerte de Covarrubias. — 3. Inventario y memorial de la plata y ornamentos... al servicio de la capilla. [V. 1428]

Sant Damas

Caspar, E., *Kleine Beitrage zur älteren Papstgeschichte: V. Der prozess des Papstes Damasus* [Zeitsch. f. Kirchengeschichte 47 (1928) 178-202]. [1429]

Silli, A., *Una contrastata elezione papale nel secolo IV* (S. Damaso a. 336) [Scuola Cattolica 57 (1929) 161-182].

Exposició de les incidències de la tornada del papa Liberí a Roma i de l'elecció del papa Damas. Creu que aquest era prevere en ésser elegit. Interpretació d'algunes inscripcions. [V. 1430]

Erasmus

Bataillon, M., *Les sources espagnoles de l'Opus Epistolarum Erasmi* [Bull. Hispanique 31 (1929) 181-203].

Comentaris a la publicació de l'*Opus* pel que fa referència a Espanya. Vicisituds de la correspondència d'Erasmus, especialment amb el secretari imperial Alonso de Valdés i amb Joan de Vergara, secretari de l'arquebisbe de Toledo. Recerques que caldria fer per a retreure la d'aquest darrer. [V. 1431]

Eiximenis

Eiximenis, F., *El terç del Crestià*. Vol. I, a cura dels Pares Martí de Barcelona i Norbert d'Ordal. Barcelona, 1929, 320 pàgs. (Els Nostres Clàssics, Col·lecció B.).

Breu introducció sobre la data en què fou escrit (1384) aquest llarg tractat (4.060 capítols), el caràcter, fonts, manuscrits, edicions. Edició del text en bona part inèdit (cap. 1-109), seguint el del ms. de la Biblioteca Universitària de Barcelona que és el més antic (de 1389) entre els dotze manuscrits existents i l'únic complet. En pocs casos dóna les lliçons del ms. de la Bib. de Catalunya. [V. 1432]

Eiximenis, F., *Doctrina compendiosa*. Text i anotació pel P. Martí de Barcelona, O. M. Cap. Barcelona, 1929 (Els Nostres Clàssics, XXIV). [1433]

Bohigas, P., *Idees d'Eiximenis sobre la cultura antiga* [Miscel·lània Crexells (1929) 77-82].

Eiximenis no es trobava en la situació d'aquells escriptors que, sota una aparença medieval, encobrien una mentalitat renaixentista. Posant-se enfront de les idees noves que en la seva època, a Catalunya, havien guanyat ja alguns dels millors esperits, Eiximenis fa poques concessions a la cultura laica. En aquest punt hi ha perfecte acord entre les seves idees i la seva obra. [V. 1434]

Feijóo

Feijóo, *Cartas eruditas* (Clásicos Castellanos 85). Selección, prólogo y notas, por Agustín Millares Carlo. Madrid, Ed. de "La Lectura", 1928, 8.º, 270 p. | ex: Razón y Fe 87 (1929) 209. [1435]

Sant Francesc de Borja

March, J. M., *Nueva documentación inédita de San Francisco de Borja* [Est. Ecles. 8 (1929) 82-96].

Este artículo es la conclusión de otros dos publicados por el P. March en la misma revista el año anterior (1928), págs. 237-247; 536-542. En ellos proponía que la documentación histórica referente a San Francisco de Borja, publicada en *Monumenta Historica S. I. Borgiana*, se completase con otra nueva, que podría sacarse principalmente del archivo de Osasuna y del general de Simancas. Y, como para dar una muestra de lo que encontró inesperadamente en este último archivo, reproducía un documento de San Francisco de Borja, que se refiere a su actuación cuando la emperatriz le hizo su caballero y a doña Leonor, su esposa, la nombró su camarera mayor; y luego comenzaba la publicación de cartas inéditas, unas del santo y otras de doña Leonor. Esta publicación, que dió entonces a conocer, sale en su mayor parte en el presente artículo. Finalmente nos habla el P. March de dos cartas más de San Francisco de Borja, dirigidas a don Juan de Zúñiga, que encontró mientras se ocupaba en la ordenación de nuestro archivo del Palau.

[Quera 1436]

Baumgarten, P. M., *Francisco de Borja Plan einer Bibelaugabe vom Jahre 1563* [Bib. Zeitschrift 18 (1929) 301-307].

D'uns quants documents dels *Mon. Hist. S. J.* (Epistolae Nadal II, 299, 626, 660 i III, 531, 532, 676, 677, 680, 682) en treu les dades sobre el projecte

de Sant Francesc de Borja de fer una edició manual de la Bíblia. Aquest volia que "se imprimiese una biblia con la edición aprobada por la yglesia, y a la margen respondiese por sus números la glosa interlineal, y lo que más pareciere de la ordinaria y de la interpretación de los autores graves y que hiziese toda ella menos uolume que la de Roberto Stefano". L'havia d'imprimir a Roma el Tramesino. Les glosses de Sant Mateu les feia Manuel de Sa. Devien alguns teòlegs posar-hi les cites de les autoritats aduïdes. Obres i notícies sobre M. de Sa. [V. 1437]

Gracián

Lacoste, M., *Les sources de l'"Oraculo Manual" dans l'œuvre de Baltasar de Gracian et quelques aperçus touchant l'"Atento"* [Bull. Hispanique 31 (1929) 93-101].

Concordàncies entre les màximes de l'*Oraculo* i les altres obres de Gracián "el Héroe" y "el Discreto". Segurament també una bona part de l'*Atento*, no retrobat, fou inclosa en l'*Oraculo*.

[V. 1438]

Gregorio de Valencia

Hentrich, W., *War Gregor von Valencia Prämonist?* [Scholastik 4 (1929) 91-106].

Després de notar la importància que té Gregori de València per a la història del molinisme, el P. Hentrich dóna compte del treball recentment publicat, i que havia presentat abans a la Facultat filosòfica de Munic. Nous documents d'arxiu que no pogué aprofitar en aquella dissertació confirmen la seva conclusió. Aquest treball malda per explicar tot el procés d'evolució de Gregori, fins que professà palesament el molinisme en les *Congregationes de Auxiliis*. Divideix en períodes l'activitat docent de València, prenent com a punt de divisió l'any 1589 de l'aparició de la *Concordia* de Molina. Comença per analitzar el comentari a Sant To-

màs, que publicà València en 1591-92, on juntament amb solucions que no procedeixen del molinisme, en presenta d'altres que més aviat li repugnen, en sems que defensa un sistema independent, que Hentrich anomena *valencianismus*. Ni en la *Disputatio* de Dilinga (1574), ni en la d'Ingolstad (1576), ni en el dictamen sobre les tesis de Lessius, de la primavera de 1588, ni en les esmenes que introduí en les *Controversies* de Belarmí (1586-1593), es pot provar que València fos molinista. El Pare Hentrich després de publicat el seu opuscle, en el qual demostrava que abans de l'aparició de la *Concordia* de Molina, Gregori no fou molinista, pogué trobar un manuscrit seu de 1586, en l'arxiu públic de Munic, referent a un dictamen de la comissió jesuítica d'estudis de Dilinga sobre el projecte de *Ratio studiorum*, que confirma l'anterior resultat. A continuació exposa les etapes de l'evolució molinista de València. Del comentari a Sant Tomàs, imprès en 1591, comparat amb un altre comentari a la primera pàgina, de 1579, que es troba manuscrit a la Biblioteca pública d'Eichstatt, arriba a la conclusió que València inserí el molinisme com un additament al seu llibre i a la seva concepció del valencianisme, adés impulsat per la prescripció del nou ordre d'estudis de la Companyia, adés persuadit d'aquest sistema, després d'un estudi de la *Concordia* de Molina. [Quera 1439

bre les fonts que empra i d'un esbós de la vida de Gregori, Hentrich exposa en el primer capítol la dificultat del problema de la conciliació del concurs de Déu amb la llibertat humana, i la tasca que es proposa desenrotllar. ¿Què hem de pensar del premolinisme de València? Els capítols segon i tercer examinen la doctrina d'aquest teòleg en els seus *Commentarii* apareguts gairebé tres anys després de la *Concordia* de Molina. Hentrich demostra com València segueix un sistema peculiar seu, que hom pot nomenar "valencianismus", mentre que el molinisme solament apareix en la solució a una dificultat, la qual cosa indica que es tracta d'una afegidura d'última hora. L'evolució de la doctrina de València, fins que arribà a la forma que prengué en els comentaris, és l'objecte dels quatre capítols següents. En el capítol vuitè destria Hentrich la part original de València de la que aprengué de Molina, i exposa les causes del fet d'aquest canvi de Gregori vers el molinisme. Vénen després una exposició històrica del "valencianismus" i els apèndixs. | Cf.: Z. f. Kath. Theol. 53 (1929) 442; Divus Thomas de Piac. 32 (1929) 481; Est. Franc. 41 (1929) 532; Razón y Fe 88 (1929) 399; Rev. Thom. 34 (1929) 435; Rech. Scien. Rel. 19 (1929) 549; Est. Ecl. 8 (1929) 418; Rev. Scien. Phil. et Theol. 18 (1929) 762; Cien. Tom. 40 (1929) 362; Rev. d'Hist. Ecclés. 25 (1929) 336. [Quera 1439 a

Hentrich, W., *Gregor von Valencia und der Molinismus. Ein Beitrag zur Geschichte des Prämolinismus mit Benützung ungedruckter Quellen* (Philosophie und Grenzwissenschaften. II Bd. 4 tt. 5 Heft). Innsbruck, Fel. Rauch, 1928, VIII + 169 pàg.

Aquest opuscle, que promet una altra obra més extensa sobre el mateix objecte, desfa la falsedat, corrent fins avui, del "premolinisme" de Gregori de València, S. J. Després d'un estudi so-

Grocio

Larequi, J., *¿Grocio, fundador del Derecho natural?* [Razón y Fe 87 (1929) 525-538].

Admiración exagerada que algunos, principalmente anglo-sajones, profesan a Grocio, considerándole como Padre del Derecho internacional. Son más de lo que algunos creen los puntos de contacto entre las obras de Grocio y el tratado *De legibus* publicado por Suárez en 1612. Es una falsedad atribuir a

Grocio la paternidad del Derecho natural. Sin razón se le imputa el haber laicizado dicho Derecho o haberle librado de la teología o la metafísica. Su afirmación singular y rara fué la de que los principios fundamentales del Derecho natural tienen fuerza para imponerse al hombre, aun prescindiendo de la existencia y la voluntad divinas, fundándose únicamente en el instinto de sociabilidad, esencial a la naturaleza humana. Dificultades de esta teoría. Parece que con esto Grocio únicamente se propuso señalar al Derecho natural un fundamento accesorio e inmediato, que fuera apoyo del principal, la voluntad divina. [Quera 1440]

Hervás y Panduro

González Palencia, A., *Nuevas noticias bibliográficas del abate Hervás y Panduro* [Miscelánea Conquense Cuenca (1929) 199-296].

Ya publicada la primera parte de este trabajo en 1928 (Cfr. n.º 948). Noticias sobre las obras de este ex-jesuita que se sacan de la censura de que fueron objeto: *Historia de la vida del hombre* (1787), *Análisis filosófico-teológico de la caridad* (1792), *Catálogo de las lenguas de las naciones conocidas* (1799). Habían sido primitivamente publicadas en italiano. Fragmentos de estas obras y de la defensa que de ellas hizo Hervás. [V. 1441]

Sant Ignasi

Swinstead, A. E. H., *The autobiography of St. Ignatius* [The Month 154 (1929) 52-57].

Notes critiques i històriques sobre l'autobiografia de Sant Ignasi seguint l'edició de E. Thibaut, *Le récit du pèlerin* (Museum Lesianum, 1924).

[V. 1442]

March, J., *San Ignacio de Loyola y el Beato Ramón Llull. Semejanzas doctrinales* [Manresa 2 (1926) 333-350].

Comparación de textos de San Ignacio y del B. Lull referente al *principio y fundamento* y a la *oración mental*. De ella se puede deducir: 1. Que al querer estudiar los elementos contenidos en los *Ejercicios* no puede prescindirse de las doctrinas de Lull. — 2. Que algunos de los principios capitales y métodos de San Ignacio fueron ya indicados por el mismo beato. — 3. La espiritualidad de Lull tiene muchos puntos de semejanza con la ignaciana. [V. 1443]

Bernard, H., *Essai historique sur les exercices de Saint Ignace depuis la conversion* (152). Louvain. | ex: The Cath. Hist. Review 7 (1927) 340. [1444]

Albers, P., *El R. P. Roothaan y los Ejercicios espirituales de San Ignacio* [Manresa 5 (1929) 348-372].

¡Cuánto debe y cuánta importancia ha dado siempre la Compañía de Jesús a los Ejercicios de San Ignacio! Estima que desde un principio hizo el P. Roothaan del libro de los Ejercicios, especialmente del texto español. Olvido en que tenían a este libro los comentarios de los Ejercicios usados entonces. Magnífica encíclica del P. Roothaan, ya general de la Compañía, *Sobre el estudio y uso de los Ejercicios espirituales de nuestro Santo Padre*. Eco saludable que produjo. Origen de la *Versio prima* y de la *Vulgata*, traducciones latinas del texto original castellano. Versión latina del P. Roothaan con notas. Su aprobación por los censores. Intento del Padre Jennessaux de publicar una edición cuádruple del texto. Corrección del texto castellano a base del autógrafo. Tratado del P. Roothaan sobre la manera de meditar. Sus primeras ediciones. Se narra cómo dicho Padre, con palabras y obras, guió y movió a otros a seguir el camino por él trazado para dar los Ejercicios espirituales. Importancia que daba a las instrucciones. Su fidelidad al texto de San Ignacio.

[Quera 1445]

Ignazio di Loyola, San, *Esercizi Spirituali preceduti dalla sua autobiografia*. Prefazione di G. Papini, con cronologia e bibliografia. Firenze, 1928, XXXII-200 págs. | ex: Rev. d'Ascét. et de Myst. 10 (1929) 331. [1446]

Ambruzzi, A., *The Spiritual Exercises of Saint Ignatius with a Commentary*. St. Aloysius College Mengalore, 1927, VIII + 214 págs.

Un excellent comentari del llibre dels Exercicis, més aviat sintètic que analític. Seguint al peu de la lletra el text de Sant Ignasi, l'autor exposa el pla dels Exercicis espirituals, el fi de cadascuna de les setmanes i de cada exercici, i la substància de les diverses regles i avisos dictats pel sant. Finit el comentari segueixen tres apèndixs. El primer tracta de la contemplació ignasiana, la qual tendeix transformar l'exercitant en Crist. El segon, que versa sobre el col·loqui, és una altra defensa de l'oració de Sant Ignasi contra l'acusació d'aridesa. Finalment, el tercer s'ocupa de la direcció espiritual, tal com s'ensenya en el llibre dels Exercicis.

[Quera 1447]

Cavallera, F., *La retraite d'après les Exercices* [Rev. d'Asc. et Myst. 10 (1929) 290-322].

Lliçó donada a la *Semaine des Exercices*, el 2 d'abril de 1929, sobre aquest tema d'actualitat. Hi és examinada i combatuda la teoria de Brémond.

[V. 1448]

Vogels, J., *Geestelijke zieleleiding von St. Ignatius van Loyola*. Voorhout, 1928, 8.º, 348 págs. | ex: Ephem. Theol. Lov. 6 (1929) 182. [1449]

Sladeczek, F., *Defensa de los Ejercicios de San Ignacio por el P. Suárez* [Manresa 5 (1929) 159-183].

Se narra la ocasión en que Suárez compuso los cuatro tomos sobre la virtud de la Religión, en los cuales consa-

gró tres capítulos a los Ejercicios de San Ignacio, o sean los cap. 5, 6 y 7 del libro noveno del tratado sobre la Compañía de Jesús, contenido en el último tomo. En el cap. 5 justifica Suárez el nombre de Ejercicios espirituales, y defiende la doctrina de este libro refutando doce diversas objeciones dirigidas contra ella. El cap. 6 da un juicio sobre el libro de los Ejercicios como obra de conjunto, y el cap. 7 trata del uso de los Ejercicios en la Compañía de Jesús, y de la manera de darlos a personas seglares. El P. Sladeczek apunta los principios dogmáticos a cuya luz Suárez juzga y justifica los Ejercicios de San Ignacio. Se prueba la utilidad de las reglas y consejos para la vida espiritual, y se examina el alcance y conexión de las cuatro semanas de los Ejercicios ignacianos. Se solventa la dificultad objetada a los tres grados de perfección propuestos en la meditación de *Dos banderas*, y a la tercera manera de humildad. Estudio que hace Suárez de las reglas que da San Ignacio para el conocimiento de espíritus. Muestra cuán sin fundamento se ha objetado contra los Ejercicios que disponen poco para la vida unitiva. La práctica de éstos en la Compañía de Jesús se funda en que la contemplación debe ser el alma de todo apostolado salutarífico.

[Quera 1450]

Tejada, J. M. S. de, *El Beato Claudio de la Colombière y los Ejercicios de San Ignacio. A propósito de un libro* [Manresa 5 (1929) 245-254].

El Beato La Colombière, el director espiritual prometido por el Sagrado Corazón a Santa Margarita M.ª de Alacoque. Esbozo de la vida del Beato. Ejercicios de la tercera probación. Voto admirable y heroico que emitió en la segunda semana. Interrumpe la tercera probación, hace el 2 de febrero su profesión solemne, y pasa de Superior a Paray-le-Monial, cuando Santa Marga-

rita experimentaba la mayor crisis de su vida. Conságrase el Beato fervorosamente al Sagrado Corazón, juntamente con su dirigida. Comienza a ser el primer divulgador de la devoción al Sagrado Corazón de Jesús. Famoso *Diario del retiro*, del P. de la Colombière, publicado dos años después de su muerte. El Beato La Colombière maestro en dar Ejercicios: preciosos *Documentos* que, al hacerlos bajo su conducta, les dió a los Hermanos Escolares de Lyon. *El Retiro espiritual* en castellano.

[Quera 1451]

Wild, K., I. *Das Exerzitienbuch des hl. Ignatius von Loyola. Anleitung zu seinem Verständnis und Gebrauch für Priester und Laien.*—II. *Wie mache ich gute Exerzitien?* Leutesdorf am Rhein, 1927-1928, 8.º, 300 i 112 pàgs. | ex: Manresa 5 (1929) 398-400. [1452]

Bleienstein, H., *Eine Synopse zum Exerzitienbuch des hl. Ignatius* [Z. f. Asc. u. Mystik 4 (1929) 77]. [1453]

Brémond, M., *Saint Ignace et les Exercices* [Vie Spirituelle (1929) 1-47; 73-111]. | ex: Rev. Sciences Phil. et Théol. XVIII (1929) 769. [1454]

Brémond, M., *Notes sur les Exercices de Saint Ignace* [Vie Spirituelle (1929) 147-190]. | ex: Rev. Sciences Phil et Théol. XVIII (1929) 769. [1455]

Chastonay, P. von, *Henri Brémond Auffassung der Ignatianischen Exerzitien* [Z. f. Asc. u. Mystik 4 (1929) 252-263]. [1456]

Codina, A., *El espíritu de amor en los Ejercicios de San Ignacio* [Manresa 5 (1929) 26-37].

Es falso que los Ejercicios más sirven para convertir pecadores que para hacer adelantar en perfección. Para que el lector sienta el espíritu de los Ejercicios de San Ignacio, el P. Codina le hace entrever algo del espíritu del mis-

mo santo, ya desde los principios de su conversión, en su convalecencia, en su ida a Montserrat y en su viaje a Jerusalén. Este mismo espíritu de amor y caridad que el Espíritu Santo escribe e imprime en los corazones, resplandece admirablemente en las Constituciones de la Compañía de Jesús. El P. Codina va recorriendo luego las cuatro semanas del libro de los Ejercicios, haciendo resaltar cómo en ellas predomina el espíritu de amor. Se detiene en particular en la primera semana, en la cual el temor evoluciona insensiblemente, hasta convertirse, al final de las mismas meditaciones que lo excitan, en ardentísimo amor. Por prevalecer en las cuatro semanas el espíritu de amor, viene tan a propósito después de ellas la contemplación para alcanzar amor.

[Quera 1457]

The Spiritual Exercises of St. Ignatius, literally translated from the original Spanish by a Benedictine of Stanbrook. Edited by the Rev. C. Lattey, S. J. London, 1928, 11, 5 X 18 cm., 163 pàgs.

Es el llibre dels Exercicis de Sant Ignasi traduït de l'original castellà. L'autor de la traducció és el mateix editor P. Lattey, jesuïta, per bé que no ho digui explícitament. Precedeix la versió una detallada descripció de la Santa Cova, a més d'uns mots de presentació del llibre. | ex: Manresa 5 (1929) 216.

[Quera 1458]

Hernández, E., *Los Ejercicios espirituales de Verronio* [Manresa 5 (1929) 184-205; 268-280; 373-388].

El año 1925 el P. Braunsberger dió noticia de unas notas en latín, que había tomado Sebastián Werro o Verroño, durante los Ejercicios, hechos en 1588 bajo la dirección de San Pedro Canisio en Friburgo de Suiza, su ciudad natal, luego en el Colegio Romano de la Compañía en 1590, y la tercera

vez, vuelto a su patria en 1596, nuevamente, a lo que parece, dirigido por San Pedro Canisio. El P. Drütschel sacó recientemente una copia de estas notas, que reproduce la revista *Manresa*, sin más modificaciones que las resultantes de descifrar las innumerables abreviaturas del original. Antes el P. Hernández presenta una breve biografía de Verronio, sacada de distintos documentos publicados por el P. Braunsberger en el tomo VIII de la obra *Beati Petri Canisii, S. J. Epistolae et Acta*, y luego describe el manuscrito de Verronio, descubierto en 1919 por Braunsberger en la biblioteca pública del cantón y universidad de Friburgo, cuya importancia se ve al considerar que son las únicas notas personales que se conservan de tantos como hicieron los Ejercicios en el siglo xvi. [Quera 1459]

Sant Isidor

Séjourné, P., *Saint Isidore de Séville. Son rôle dans l'Histoire du Droit Canonique*. París, G. Beauchesne, editor, 1929, 4.º, 535 pàgs.

Llarg i documentat estudi premiat per la Universitat de Strasbourg, dividit en quatre parts: 1. L'activitat literària de Sant Isidor en matèria de Dret Canònic. — 2. La seva activitat legislativa en el concili II de Sevilla i en el IV de Toledo. — 3. La seva activitat canònica en la codificació de la *Hispana*. — 4. La influència pòstuma. En el punt tercer tan discutit disminueix el més possible la part d'iniciativa del gran compilador admetent, però, que la col·lecció *Hispana* "a une couleur isidorienne très prononcée". Com a introducció, en tres capítols, dona unes notes històriques sobre la biografia del sant, la seva biblioteca i la seva bibliografia.

[V. 1460]

Riaza, R., *La versión castellana del libro V de las "Etimologías" de San Isidoro*. Transcripción y nota prelimi-

nar. [Rev. de Ciencias Jur. y Sociales 12 (1929) 133-166].

Esta versión castellana se conserva en el manuscrito de El Escorial b. I. 13, fol. 116-131. Procede de la iglesia catedral de Cuenca y fué ofrecido a Felipe II para la biblioteca de San Lorenzo en enero de 1580. La letra es del siglo xiv. Trata de materias jurídicas.

[V. 1461]

Juan de los Angeles

Domínguez Berrueta, J., *Fray Juan de los Angeles*. Madrid, Ed. Voluntad, 1927. | ex: Bull. of Spanish Studies 6 (1929) 24. [1462]

Sant Joan de la Creu

Saverio di Santa Teresa, *San Giovanni della Croce dottore della Chiesa*. Milano, 1929, 8.º, 360 pàgs. | ex: Rev. Asc. et Myst. 10 (1929) 436. [1463]

Goodier, A., *The selfportrait of St. John of the Cross* [The Month 154 (1929) 1-9].

Article inspirat en el llibre de Hoormaert *L'ame ardente de Saint Jean de la Croix*. Una biografia completa de Sant Joan no ha estat mai adequadament escrita en el seu propi país. Això es deu a la dificultat que presenten les contradiccions que semblen descobrir-se entre la doctrina i la vida del sant.

[V. 1464]

Juan de la Cruz, *Sus mejores versos*. Madrid, 1929, 8.º, 79 pàgs. (Los poetas n.º 30). | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 332. [1465]

Crisógono de Jesús Sacramentado, *San Juan de la Cruz. Su obra científica y su obra literaria*. Madrid, 1929, 2 vol. | ex: Rel. y Cult. 9 (1930) 292-95.

[1466]

Juan de la Cruz, San, *Poesías escogidas*. Madrid, Imp. Clásica Española, 1927, 16.º, 64 pàgs. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 107. [1467]

Bruno de Jésus-Marie, Fr., *Le docteur de los mártires* [Rech. de Science Relig. 19 (1929) 406-447].

Fesomia mística de Sant Joan de la Creu. Punts de contacte i diferenciació de la seva doctrina mística amb la dels místics alarbs, els místics del Nord i els "iluminados" espanyols. Aquest article forma el capítol XVII de l'obra en premsa *Saint Jean de la Croix*.

[V. 1468]

Juan de la Cruz, *Homenaje de devoción y amor a San Juan de la Cruz*. Crónica y conferencias místicas del segundo centenario de su canonización, celebrado en Segovia en octubre de 1927. Segovia, 1928. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 330.

[1469]

Philippe, A., *Le point central de la doctrine de St. Jean de la Croix*. París, 1928, 86 pàgs. | ex: Rev. Asc. Myst. 10 (1929) 436.

[1470]

Castro Albarrán, A. de, *El espiritualismo en la mística de San Juan de la Cruz*. Salamanca, Est. Tip. de Calatrava, 1929, 8.º, 24 pàgs. | ex: Razón y Fe 87 (1929) 593.

[1471]

Dalbiez, R., *Une récente interpretation de St. Jean de la Croix* [Vie Spirituelle (1928) 1-28; 49-79].

Degage les presupposés metaphysiques de M. Baruzi: la contemplation a une finalité de pure connaissance amoral et religieuse: elle est œuvre des sens et de l'imagination, non de l'intelligence. Le passif de la contemplation se ramène a l'inconscient: il n'y a pas de donné révélé. | ex: Rev. des Scienc. Phil. Théol. 18 (1929) 192.

[1472]

Eugenio de San José, *El desposorio espiritual en la mística de San Juan de la Cruz* [Mens. de Sta. Teresa 7 (1929) 309-320].

En unos pasajes de los escritos del santo parece que sitúa el desposorio en la *vía iluminativa*; en otros, lo sitúa en

la *vía unitiva*. Estudio y comparación de estos textos. [V. 1473]

Alcofer, A., *Die Bedeutung der Mystik des hl. Johannes vom Kreuz für den Priester und Seelsorger* [Theol. und Glaube 21 (1929) 728-741].

Importància del coneixement de la teologia mística àdhuc per a tots els sacerdots dedicats a la vida parroquial.

[V. 1474]

Hoornaert, R., *L'âme ardente de St. Jean de la Croix*. Bruges, 156 pàgs.

Sant Joan no fou l'asceta horrible que ens pinten generalment els autors, sinó que tenia una ànima extremadament tendra i delicada que, sota la influència de l'Esperit Sant, devingué un ample braser encès de l'ardor de la caritat. | ex: Collectanea Mechlinensia 18 (1929) 360-361.

[V. 1475]

Llobet Benet

Nicolau d'Olwer, Ll., *Escriptors llatins de Catalunya: Llobet Benet, abat d'Arles* (1004) [Est. Univ. Catalans 14 (1929) 70-75].

Publica un *Sermo Lupinus Arulensis abbatis in die Transfigurationis Domini* del ms. llatí 5078 de la Bib. Nat. de París. Aquest abat era desconegut de la *Gallia Christiana* i de Monsalvatje en la seva obra sobre el monestir d'Arles. D'ell diu un altre doc. d'Urgell de l'any 1004: "omni scientia literari pleniter instructo abbati Arulensis cenobio" (1).

[V. 1476]

Sant Llorenç de Brindis

Ermengol de Sarrià, Fra, *Un nou representant de l'escola franciscana: Sant Llorenç de Brindis* [Est. Franciscans 41 (1929) 217-222; 489-501].

Exposició de la doctrina de l'Encar-

(1) Es interessant el testimoni de la celebració solemne de la festa de la Transfiguració a principis del segle XI. Cfr. el n.º 1315 d'aquesta BIBLIOGRAFIA.

nació en la qual es veu clarament que Sant Llorenç seguí l'opinió d'Escot.

[V. 1477]

Lope Fernández

P. Lope Fernández, *Espejo del alma. Tratado breve de penitencia. Libro de las tribulaciones*. Con prólogo del P. M. Cerezal. El Escorial, 1928, 300 págs. (Biblioteca clásica agustiniana, vol. I).

El P. Lope fué lector de teología de la Orden de San Agustín en el primer cuarto del siglo xv. A más de las tres obras que aquí se publican escribió *El libro de confesión*, no conservado. Del primero, el más importante, dice Pérez Bayer "libro repleto de excelente doctrina". El P. Cerezal examina en el prólogo estas obras. Al fin del tomo va un glosario de las voces más anticuadas.

[V. 1478]

Lope de Vega

Romero-Navarro, M., *Lope y su defensa de la pureza de la lengua y estilo poético* [Rev. Hispanique 77 (1929) 287-381].

Examen de las obras de Lope de Vega anotando los pasajes sobre el estilo y su aversión al *cultismo*. [V. 1479]

Millé Giménez, J., *Lope de Vega alumno de los jesuitas y no de los teatinos* [Rev. Hispanique 72 (1928) 241-255]. [1480]

Lorenzo de Villavicencio

García de Castro, R. G., *El maestro Fray Lorenzo de Villavicencio* [Rev. Esp. Est. Bíblicos 4 (1929) 217-232].

Nació en Jerez de la Frontera, profesó en la Orden de San Agustín en 1539 y se especializó en el estudio de las lenguas bíblicas. Enviado a Flandes por Felipe II se doctoró en Lovaina. Notas sobre sus obras *De recto formando Theologiae studio, libri quatuor, De interpretatione Scripturarum populari libri III*. [V. 1481]

Lluís de Blois

Lluís de Blois, *Opuscles ascètics. Espill de l'ànima. Institució espiritual. Espill dels monjos*. Versió catalana pels monjos de Montserrat (Biblioteca Monàstica, 8). Mont., 1928, 8.º XXXVIII-313. [1482]

Luis de Granada

Luis de Granada, *Guía de pecadores*. Edic., prólogo y notas de M. Martínez Burgos. Madrid, 1929, 304 págs. (Clásicos Castellanos, 97). [1483]

Llaneza, M., *Bibliografía del V. P. M. Fr. Luis de Granada, de la Orden de Predicadores*. Tomos I, II, III, IV. Salamanca, 1926, 1927, 1928, 1929, 4.º, XII-406; 316; 302; XLVII-340 págs. [1484]

Luis de León

Zarco Cuevas, J., *Bibliografía de Fray Luis de León* [Rev. Esp. de Est. Bíblicos 28-29 (1928) 281-413].

Abarca 550 papeletas bibliográficas de los escritos del maestro y la noticia de los libros y estudios que tratan de su vida y carácter, de sus doctrinas y méritos literarios. Va subdividida en seis capítulos: obras latinas, castellanas en prosa, poesías, manuscritos (n.ºs 345-404), estudios y libros sobre Fray Luis (n.ºs 405-522) y miscelánea (n.ºs 523-550). [V. 1485]

Zarco Cuevas, J., *El verdadero retrato de Fray Luis de León* [Rev. Esp. de Est. Bíblicos 28-29 (1928) 1-7].

Examinadas las nueve estampas-retratos que se conservan en la Bib. Nacional de Madrid (según la descripción del catálogo de Barcia) cree que el verdadero sería el de Pacheco, suegro de Velázquez. [V. 1486]

Vélez, P. M., *Algunas observaciones al libro de Aubrey F. G. Bell sobre Fray Luis de León* [Rel. y Cultura 5 (1929) 59-75 y continúa en varios números].

Examen detenido de la obra de Bell. Cfr. n.º 101. [V. 1487]

Ríos Felipe, R., *Fray Luis de León. El poeta bíblico* [Rev. Esp. de Est. Bíb. 28-29 (1928) 179-208].

Esboza estos temas: El traductor bíblico; versiones bíblicas en verso castellano; características de las versiones rimadas y su valor literario; el exégeta; el poeta bíblico en sus composiciones originales y en sus traducciones en prosa; discípulos de Fray Luis. [V. 1488]

Revilla, M., *Fray Luis de León y los estudios bíblicos en el siglo XVI* (reedición de la conferencia publicada en *Religión y Cultura*, notablemente aumentada y corregida) [Rev. Esp. de Est. Bíb. 28-29 (1928) 25-81]. Cfr. n.º 848. [1489]

Santos Olivera, B., *Fr. Luis de León y el Eclesiastés* [Rev. Esp. de Est. Bíb. 28-29 (1928) 109-1115].

Valor de la exposición latina, incompleta, de Fray Luis sobre *El Eclesiastés*. [V. 1490]

Hoepfl, H., *Fray Luis de León y la Vulgata* [Rev. Esp. de Est. Bíb. 28-29 (1928) 219-30].

Breu exposició de la controvèrsia sobre el valor del text de la Vulgata després de la definició del Concili Tridentí, especialment a Espanya. La sentència de Fra Lluís de León, en el fons, era la veritable. [V. 1491]

Ibáñez, D., *La versión del libro de Job de Fray Luis de León* [Rev. Esp. de Est. Bíb. 28-29 (1928) 209-217].

Esta versión es una mezcla del texto hebreo y de la Vulgata. Si no siguió siempre aquél sería sin duda para evitarse los disgustos que le causaron otras versiones sobre todo la del *Cantar de los cantares*. Esto se advierte sobre todo si se compara la versión literal en prosa con los tercetos que van al final de cada capítulo. En éstos retiró la primera

versión, más acomodada al original hebreo, para acercarse a la de San Jerónimo. [V. 1492]

Diego, S., *Cronología de los comentarios de Fray Luis de León* [Rev. Esp. de Est. Bíb. 28-29 (1928) 85-91].

Los primeros comentarios fueron los del *Salmo 26* (compuestos en la cárcel) entre 1572 y 1577 y los del *Cantar de los cantares* en 1572. Ambos ya fueron editados en 1580. Siguieron los del *Eclesiastés*, *Ad Thessalonicenses*, *Abdías* y *Salmos 57 y 67*, *Cántico de Moisés*, etc. Entre los comentarios en castellano también fué el primero el del *Cantar de los cantares*, elaborado ya en 1561-62. [V. 1493]

García de Castro, R. G., *El comentario de Fray Luis de León a la Ep. 2.ª "Ad Thessalonicenses"* [Rev. Esp. de Est. Bíb. 28-29 (1928) 139-47].

Unidad del comentario; su valor ascético; escrupulosidad y erudición bíblica; claridad y elegancia del maestro. El copista del ms. de Salamanca escribió con razón al final: "no pudo leer más de hasta aquí que harto lo sentimos todos." [V. 1494]

Arconada, M., *El "Cantar de los cantares" y Fray Luis de León* [Rev. Esp. de Est. Bíb. 28-29 (1928) 117-137].

Valor de la traducción e interpretación del gran agustino. Defensa del verdadero misticismo del maestro. [V. 1495]

Diego, S., *Fr. Luis de León y Francisco de Ribera en el comentario de Abdías* [Est. Ecles. 8 (1929) 5-22].

La explanación de Fray Luis de León sobre el poeta Abdías, editada en 1589, tiene un matiz marcadamente polémico. Su antagonista no era otro que Francisco Ribera, quien dos años antes imprimió una obra sobre los Profetas Menores. El punto principal de divergencia era que Ribera explanaba todo el

vaticinio de Abdías en sentido literal, de Edón propio y, sobre esto, algunos pasajes en sentido espiritual de la Iglesia; en tanto que Luis de León negaba que la profecía se pudiese exponer de los edomitas propios, contendiendo que versaba sobre los idumeos metafóricos o enemigos de Dios. [V. 1496]

López, J. M., *Fray Luis de León, teólogo* [Arch. Agust. 31 (1929) 469-474].

Discurs llegit en una vetllada celebrada en el col·legi agustinian de València de Don Juan el 15 de juliol de 1928.

[Rius 1497]

Llobera, J., *Proyecto de una edición crítica de las poesías originales de Fray Luis de León* [Religión y Cultura 5 (1929) 90-102; sigue en varios números. Cfr. n.º 854]. [1498]

Fray Luis de León, *Poesías*. Prólogo de Santos Fernández. Segunda edición. Madrid, 1928, 8.º, 209 págs. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 99. [1499]

Llobera, J., *La forma horaciana del maestro Fray Luis de León* [Razón y Fe 86 (1929) 49-62].

Se trata de estudiar en este artículo el "horacianismo" del excelso vate agustino. La forma horaciana, según Menéndez y Pelayo, se resume en la sobriedad maravillosa, en la rapidez de la idea y concisión de la frase, en la tersura y nitidez en los accidentes, en la calma y serenidad soberana en el espíritu del artista. El P. Llobera aduce el testimonio de una serie de autores para probar de un modo general el horacianismo de Fray Luis. Recorre luego los caracteres singulares de la forma horaciana, y todos ellos los ve en el vate salmantino, quien hasta cierto punto superó al venusino, de forma que, entre el lírico latino y el lírico español, el articulista da la palma a este último.

[Quera 1500]

Llobera, J., *Fray Luis de León en sus poesías con anotaciones del Sr. Menéndez y Pelayo* [Razón y Fe 88 (1929) 55-69].

Es un breve comentario a las anotaciones de Menéndez y Pelayo a la traducción que nos dejó Fray Luis de León de las églogas y geórgicas de Virgilio. El P. Llobera hace notar en este artículo las muchas incorrecciones que afean la edición luisiana de Merino, y las inexactitudes en que, casi siempre por causa de ella, incurrió Menéndez y Pelayo en sus anotaciones o apostillas, recientemente publicadas por la Real Academia Española.

[Quera 1501]

González Palencia, A., *Fray Luis de León en la poesía castellana* [Miscelánea Conquense Cuenca (1929) 1-30].

Conferencia. División y clasificación de las poesías de Fray Luis. Sus caracteres esenciales. La poesía castellana en los tiempos de Fray Luis. [V. 1502]

Castrillo y Aguado, T., *La "Inmensa cítara"* [Rev. Esp. de Est. Bíb. 28-29 (1928) 171-178].

Excelencia de la *Oda a Salinas* especialmente de la estrofa "Ve como el gran Maestro | a aquesta inmensa cítara aplicado". Fray Luis se inspiró para esta estrofa principalmente en los libros sagrados, aun sin negar la influencia de Platón y otros autores.

[V. 1503]

García de Castro, R. G., *Los nombres de Cristo* [Rev. Esp. de Est. Bíb. 28-29 (1928) 93-107].

Valor de esta obra. Impugnación de las acusaciones de que ha sido objeto.

[V. 1504]

Fray Luis de León, *La perfecta casada*. Madrid, 1928, 8.º, 200 págs. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 99. [1505]

Alaejos, A., *En torno a "La perfecta*

casada" [Rev. Esp. de Est. Bib. 28-29 (1928) 149-169].

Anotaciones a esta obra de Fray Luis referentes especialmente al llamado "feminismo". [V. 1506]

Rodríguez, C., *Entre dos Luises* [Rel. y Cultura 5 (1929) 238-255; 6 (1929) 14-31; 178-197].

Los dos Luises son los poetas Fray Luis de León y Luis de Góngora: dos símbolos contrarios de poesía, dos soluciones extremas al conflicto que hoy apasiona los ánimos acerca de la poesía pura. Antes de señalar la posición de los dos Luises en este respecto, se expone lo que por tal poesía entienden los críticos. Elementos puros e impuros de la poesía: los primeros se reducen a la inspiración, que mal confunden algunos con un juego de palabras. La razón nada tiene que ver con la poesía. Humanamente nada hay tan parecido como la inspiración del poeta y el éxtasis del místico, en el cual tampoco tiene entrada la razón. Místicos, poetas y artistas nos enseñan la distinción entre la zona profunda y la superficial del alma. Unos y otros, al par que hombres inspirados, son creadores, mas en esto se separan. Atisbando por entre versos y palabras de los dos Luises, se averigua lo que hubieran pensado de la poesía pura. Contrarios son los caminos de ambos. No hay en las *Soledades* de Góngora ni una lección de poesía pura, ni una lección creadora; al revés de lo que resalta del examen de las obras de Fray Luis de León. [Quera 1507]

Dominguez Berrueta, J., *Paralelo entre Fray Luis de León y San Juan de la Cruz* [Rev. Esp. de Est. Bib. 28-29 (1928) 251-265].

Comparación entre la mística de los dos poetas. San Juan de la Cruz vino al mundo para encarnar musicalmente la mística española; Fray Luis ve la poesía como cosa divina "manjar de los

dioses", suspira por la patria, canta con el espíritu mirando al cielo pero con los pies "aherrojados en la tierra".

[V. 1508]

Fernández de Castro, E. F., *Fray Cipriano de la Huerga, maestro de Fray Luis de León* [Rev. Esp. de Est. Bib. 28-29 (1928) 267-278].

Notas biográficas (1515-1560) y bibliográficas sobre este cisterciense, que ejerció, el que más, un notable influjo en el espíritu y obras de Fray Luis.

[V. 1509]

F. F., *Fr. Luis de León e D. Sebastião* [Rev. de Historia 16 (1927-1928) 154-155].

A l'oda *Del mundo y su vanidad*, de Fra Lluís de León, hi ha una estrofa referent a la batalla de Alcacer-Kibir: "La grave desventura | del lusitano...".

[V. 1510]

Castejón, J. G. de, *Fr. Luis de León y Menéndez y Pelayo* [Rel. y Cult. 7 (1929) 279-281].

Son unas notas sobre el aprecio que de Fray Luis de León hacía Menéndez y Pelayo, compuestas a raíz de haber publicado la Real Academia Española, en 1928, los dos tomos titulados *Poesías de Fray Luis de León con anotaciones inéditas de don Marcelino Menéndez y Pelayo*. [Quera 1511]

Lull

Rogent, E., y Duran, E., *Bibliografia de les impressions lullianes*. Proemi, addicions i índex de R. d'Alòs-Moner. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1927, 8.º, XVI-406 pàgs.

Dóna la descripció bibliogràfica detallada de 415 edicions lullianes, amb una *addenda* de 15 més, començant per la més antiga de Venècia (1840) *Ars Generalis ultima* i acabant amb la *Biblioteca de Escriutores Baleares* de 1868. Excellents índexs de noms. [V. 1512]

Allison Peers, E., *Ramon Lull. A biography*. London, 1929, XVIII-454 pàgs.

Biografia del beat mallorquí. Lull ha estat acusat de rodamon com Francesc Xavier, de racionalista com Sant Tomàs, de alquimista, però tot i el seu mètode no es pot negar que fou un home de Déu. Tingué l'ambició missionària, es dedicà incesantment al treball i també a la mística i a l'oració i per això meresqué ésser objecte d'una devoció que ara torna a renàixer. En 1847 Pius IX aprovà el seu ofici i missa per a Mallorca; Pius X, en 1905, confirmà el seu culte; alguns esperen que serà canonitzat. Al fi important bibliografia amb 244 números. [V. 1513]

Ramon Lull, *Blanquerna, maestro de la perfección cristiana en los estados de matrimonio, religión, prelación, apostólico, señorío y vida cremítica*, traducido fielmente en lengua castellana. Prólogo de E. Ovejero. Madrid, 1929, 2 vols., 258 y 288 pàgs. (Biblioteca de Filósofos Españoles). [1514]

Galmés, S., *Pergamí de la família Seguí de Gebelli* [Bol. Soc. Arqueol. Luliana (1929) 195-96].

Transcripció d'aquest pergamí que és una segona translació dels codicils de Ramon Lull, datada a 4 de gener 1345 i degudament autoritzada per notari. Porta al dors la següent inscripció: "N. 17. Codicils de Ramon Lull que feu als 13 de Mars 1327 en poder de Guillem Auli nott. en els quals fa menció de Ramon y Gueraldo Lull son hereu, fills seus, 1327." [Pla 1515]

Lull, R., *Proverbis de Ramon. Mil proverbis. Proverbis d'ensenyament*. (Obres de R. Lull, vol. XIV). Mallorca, 1928, 8.º major, XVIII + 403 pàgs.

Edició crítica. Només es coneix un manuscrit per cada col·lecció de proverbis: el de Munic (ms. 603) Hisp.-Cat. 59; un de Mallorca, del segle XIV, i el

de Milà (ms. D 465 inf.) de la segona meitat del segle XVI. [V. 1516]

Lull, R., *The tree of love*. Translated with an introductory essay by E. Allison Peers. London, S. P. C. K., 1926. | ex: Rev. de Filol. Esp. 15 (1929) 321. [1517]

Fajarnés, E., *Sobre la impresión de las obras de R. Lulio, en Maguncia, del compilador de las mismas doctor Salzinger* (1726, 1728, 1736) [Rev. de Menorca 24 (1929) 168-171].

Una carta del 1726 dels protectors de la causa pia del doctor il·luminat als regidors de Palma perquè donin les gràcies i enviïn una relíquia al Rev. Salzinger i al Comte palatí del Rin per haver enviat un llibre de la ciència infosa de Lull editat per ells. Altre document perquè s'enviïn 200 pesos a cinc franciscans que han passat a Magúncia per aprendre la ciència infosa. Altres dues cartes de gràcies semblants a la primera. [V. 1518]

Ottaviano, C., *Ricerche luliane* [Est. Univ. Catalans 14 (1929) 1-13].

Examinant curiosament els manuscrits de l'Ambrosiana en trobà 51 amb obres autèntiques o espúries de Lull (Obrador només n'havia vist 22, cfr. Anuari IEC 1908). El treball complet formarà un volum de la "Collection d'Études de Phil. Medievale" i tractarà de 96 obres de Lull de les quals 60 són inèdites i tres del tot desconegudes en llatí. En publica dues de curtes, *De agentia majore* i *De adventu Mesiae*, i a més el text crític del *Liber de modo applicandi novam logicam ad scientiam juris et medicinam*. [V. 1519]

Ottaviano, C., *Otto opere sconosciute di Raimundo Lullo* [Rivista di Cultura 16 (1929) 214-24; 289-96].

L'autor publica, treient-les del manuscrit 259 Sup. de l'Ambrosiana de Milà, les següents obres del doctor il·luminat:

De bono et malo, De inventione maiore, De duodecim syllogismis concludentibus duos actus finales, unum intrinsecum, alium extrinsecum, De exemplo unissimae unitatis et volissimae voluntatis, De potestate divinarum rationum, De nominibus divinarum personarum, De esse Dei, i deixa per a una altra ocasió, per massa llarga, *De modo convertendi infideles*. A més de les set susdites obretes publica: *Liber de probatione quod in Deo sint tres personae et non plures neque pauciores* i *Improbationes errorum Averrois in libro praecedenti implicatae*. . . [Rius 1520]

Allison Peers, E., *L'actualité de Ramon Lull* [Revue de Catalogne 1 (1929) 8-15].

Traducció d'un capítol de *Studies of the Spanish Mystics*, I, pp. 4-7, del mateix autor. [V. 1521]

Altaner, B., *Glaubenswang und Glaubensfreiheit in der Missionstheorie des R. Lullus* [Hist. Jahrbuch 48 (1928) 586-610].

Lull, ben informat de la cultura i religió mahometana, cregué, contràriament als polemistes del seu temps, en la bona fe dels no catòlics i per això s'esforçà a exposar amb admirable objectivitat els seus arguments. Creia, però, que el no catòlic podia ésser portat al catolicisme per raons lògicament concloents i només refusables per obstinació. Creia equivocada la teoria de la força, ineficaç pedagògicament. Volia el sistema seguit al començament de l'Església: la predicació lliure per homes sants ben disposats al martiri. En la pràctica hagué de cedir no poc al mètode contrari.

[V. 1522]

Fajarnés, E., *La mata escrita, junto a la cueva del beato R. Lulio, en el Monte de Randa* (1786) [Rev. de Menorca 24 (1929) 98-104].

Transcribe varios documentos del archivo municipal de Palma referentes a

prodigios acontecidos a fines del siglo XVIII en el paraje citado. [V. 1523]

Matías de Paz

Beltrán de Heredia, *El P. Matías de Paz, O. P.*, y su tratado "*De dominio regum Hispaniae super indos*" [Ciencia Tomista 40 (1929) 172-190].

Heus ací els principis del P. Paz: 1. No és lícit l'atac als infidels sols per dominar o enriquir-se; però ho serà si és el zel de la fe qui així ho dicta. Donada per evident la primera part fonamenta la segona en el regnat temporal sobre el món sencer del qual, diu erròniament, gaudeix el Papa com a successor de Crist; es podrà, doncs, en nom del Papa, arrabassar al príncep infidel el seu domini, si continua en la infidelitat. — 2. Si l'evangelització no ha precedit a la conquesta, poden els infidels defensar-se, puix que no intenten allunyar Crist sinó els invasors del país. — 3. El domini dels conqueridors sobre els infidels que fins a aquests és útil, una volta convertits a fi de conservar-se en la fe, ha d'ésser sostingut en nom del Papa, no pas com damunt d'éssers esclaus, sinó damunt d'homes lliures. Encara que aplica algun principi erroni, demostra no obstant un profund coneixement de la realitat. Paz pregona a ple pulmó la llibertat dels nous pobles, amb la qual cosa es fa digne precursor de l'immortal Vitòria. [Treserra 1524]

Molina

Neveut, E., *Le molinisme* [Divus Thomas, Piacenza 32 (1929) 459-463].

Examen i crítica de l'article de M. E. Vansteenbergh, publicat al *Dict. de Théol. Cath.*, fasc. 88, col. 2094-2187. [V. 1525]

Oliva

El tractat d'Analogia de Fra Josep Oliva [Criterion 5 (1929) 229-233]. Continúa. Cfr. n.º 877. [1526]

Oliver

Bernat Oliver, *Exercitatori de la pena a Déu*. Text i anotació per Pere Bohigas (Col·lecció "Els Nostres Clàssics"). Barcelona, Ed. Barcino, 1929, 292 pàgs. [V. 1527]

Pere de Cardona

Valls Taberner, F., *Le juriste catalan Pierre de Cardona, cardinal de l'église romaine sous Alexandre III* [Mélanges Paul Fournier, Paris, 1929, pages 743-46].

Notes biogràfiques que poden deduir-se de la comparació d'algunes publicacions modernes. P. de Cardona era segurament un membre de la gran família catalana del seu nom, canonge de Vic, professor de Dret al sur de França (Montpellier), on conegué Alexandre III, qui el nomenà, després, cardenal. Morí abans del 1185. Fou autor d'un *Epítome* llatí de la Constitució grega del Codi de Justinia VI, 4, 4, i potser també d'un *Ordo Iudicarius*, editat per Kunstman. [V. 1528]

Perpinyà

Cantó Blasco, F., *El Rdo. P. Pedro Juan Perpinyà* [Cultura Valenciana 4 (1929) 65-81].

Apunts biogràfics i pedagògics d'aquest humanista valencià nascut a Elx l'any 1550. Ingressà a la Companyia de Jesús i ensenyà a València mateix, passant després a Lisboa, Coimbra, Roma, Lió i finalment a París on morí jove de 36 anys. [Pla 1529]

Priscil·lià

García Villada, Z., *La causa de la muerte de Prisciliano y sus compañeros* [Razón y Fe 86 (1929) 500-508].

El crim en que se fundó la sentència de pena capital impuesta a Prisciliano y sus compañeros en el tribunal del emperador, no fué el de herejía sino el de "maleficio". Los cargos restantes fueron únicamente circunstancias agravantes. Qué se entendía por "malefi-

cio". Si bien se da como causa de la condena el que Prisciliano y sus compañeros eran "maniqueos", la acusación persistente de "magia" debió motivar la pena capital. Se prueba que los cuatro puntos en que se fundaba la sentencia contra el obispo de Avila y sus compañeros, se reducen todos al crimen capital de "maleficio" o "magia". Por muy odioso que aparezca el proceder de los itacianos contra ellos, estos herejes fueron condenados justamente según la costumbre de los tribunales públicos. Esto no obstante, en frases patéticas nos ha transmitido Sulpicio Severo los esfuerzos realizados por San Martín para impedir el proceso civil y la condenación de los reos. San Ambrosio, obispo de Milán, consideraba también a Prisciliano y sus secuaces como verdaderos herejes, pero se opuso también con toda energía a los excesos de los itacianos. [Quera 1530]

Prudenci

Brakman, C., *Die gedichten van Prudentius*. Luden, 1926, 8.º, 268 pàgs. | ex: Bibl. Phil. Classica 54 (1927) n.º 2216. [1531]

Sant Ramon de Penyafort

Valls i Taberner, F., *Diplomatari de Sant Ramon de Penyafort* [Anac. Sac. Tarrac. 5 (1929) 249-304].

Aplec de 36 documents referents a Sant Ramon de Penyafort, continuació dels publicats en *Raymundiana*, o sigui del període següent a l'any de la seva dimissió de la dignitat de Mestre general dels Predicadors (anys 1242-1247), exceptats els dos primers dels anys 1218 i 1223, desconeguts pels compiladors de *Raymundiana*. D'aquests documents onze eren inèdits. Conclou amb l'índex onomàstic. [V. 1532]

Teetaert, A., *Summa de matrimonio Sancti Raymundi de Penyafort* [Jus Pontificium 9 (1929) 54-61].

Entre les nombroses *Summae confessorum* la més cèlebre al segle XIII fou la *Summa casuum* de Sant Ramon. El manuscrit més antic d'aquesta *Summa*, segons *Raymundiana*, era el ms. 370 de la Bib. de l'Arsenal de París, potser de l'any 1342. Certament és d'aquest any un altre ms., el 20-3-17 de la Bib. Prov. de Barcelona. Hi consta la data. La *Summa* fou sens dubte escrita en aquesta ciutat. Constava de tres parts i hi fou afegida la quarta o *Summa de matrimonio*; és, però, probable que aquesta originàriament no formava part d'aquella. Ho prova el pròleg de la *Summa casuum*, puix entre les matèries a tractar no es parla per res del matrimoni. La *Summa de matrimonio* té un altre pròleg i el mateix sant diu: "specialem de matrimonio subieci tractatum."

[V. 1533]

Ribot

Ribot, Ph., *De magistro Philippo Ribot* [An. Ord. Carm. 6 (1929) 468-472].

Era fill de Girona, potser de Perelada. Definidor general de l'Orde a Bruges en 1379; Provincial des de 1385. Notícies bibliogràfiques: *De heresi et de infidelium incredulitate et de horum crimine iudice* que es troba en el ms. 583 (segle XIV) de la Bib. de Catalunya.

[V. 1534]

Rivadeneira

Rivadeneira, P. de, *Obras escogidas*. Madrid, Editorial Hernando, 1927, 4.º, XXIII + 609 pàgs. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 330.

[1535]

Rodríguez

Alphonsus Rodríguez, *Practice of perfection and christian virtues*. Trad. directament del castellà a l'anglès per J. Rickaby, S. J., Roehampton, Manresa Press, 1929, vol. I: XXVIII-878 i vol. II: XVI-688 pàgs.

[1536]

Thurston, H., *The new Rodríguez* [The Month 254 (1929) 420-428].

Comenta la nova edició anglesa de

Rickaby i fa remarcar la teoria de Rodríguez sobre l'oració que representa l'espiritualitat dels jesuïtes, responnent als atacs de què ha estat objecte per part de Brémond. Dóna també les portades de dues impressions de St. Omers de 1627 de la mateixa obra traduïda per primera vegada a l'anglès. [V. 1537]

Stracke, A., *Rodríguez in de Nederlanden* [Ons geestlike ert 3 (1929) 229-244]. | ex: Rev. Asc. Myst. 10 (1929) 436. [1538]

Rubió

Rubert, C., *Fray Guillermo Rubió, O. F. M. Doctrinas filosóficas* [Arch. Iber.-Amer. 32 (1929) 145-181].

El P. Alfons de Villasanta, en prologar les obres de Rubió notà les influències escotistes que hi ha en aquest autor medieval. Els autors que el citen després repeteixen el mateix. Algun lleugerament insinua les de Ockam i Walter Chatton. El P. Rubert nota que serà difícil estudiar la significació filosòfica d'un autor que només té estampats uns comentaris als quatre llibres de les Sentències. Observa demés que no tractarà aquí de les fonts originàries que han plasmat el pensament del P. Rubió. I després d'estudiar el mètode que segueix el franciscà medieval, autors antics i medievals que cita — preferentment Scot — i els que adopta sense citar — especialment Ockam — comença a fixar les idees de Rubió referents a la possibilitat del coneixement de Déu i a la doctrina que sustenta sobre la ciència, la fe i la teologia.

[Rius 1539]

Saavedra Fajardo

Saavedra Fajardo, *Idea de un príncipe político cristiano representada en cien empresas*, III (Clásicos Castellanos, 87). Edición y notas de Vicente García de Diego. Madrid, Ed. de "La Lectura", 1928, 8.º, 282 pàgs. | ex: Razón y Fe 87 (1929) 209. [1540]

Sabunde

Coppin, J., *Montaigne, traducteur de Raymond Sebon* (Sabunde). Lille, H. Morel, 1925. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 81. [1541]

Sixillat

Sixillat, Th., *Magistri Thomae Sixillat O. Carm. quaestio de Conc. Imm. B. M. V.* [Anal. Ord. Carm. 6 (1929) 464-465].

Es troba aquesta qüestió en el manuscrit 477 de la Bib. de Catalunya (s. xv). [V. 1542]

Sòcrates

Serra i Hunter, J., *Sòcrates i la metafísica* [Miscel. Crexells, 1929, 223-229].

Sòcrates no és sols el fundador de la ciència moral i el primer inspirador de la Lògica, sinó el precursor de la Metafísica, tant platònica com aristotèlica. Examen de la ideologia socràtica.

[V. 1543]

Soto

Ribelles Barrachina, F. de P., *El libro primero "De justitia et jure" de Fray Domingo de Soto comparado con la "Summa" de Santo Tomás y el tratado "De legibus" de Suárez* [Acad. Calasan. 38 (1929) 129-133; 183-187]. [1544]

Suárez

Larequi, J., *El P. Suárez y la sociedad internacional* [Razón y Fe 86 (1929) 12-27].

Remate grandioso con que Suárez coronó la construcción de su filosofía del derecho internacional. Principios que condujeron a Suárez a su concepción de la sociedad internacional: 1. El de la sociabilidad e interdependencia; doble elemento de la idea de sociedad perfecta en opinión de Suárez: la soberanía y la autosuficiencia. — 2. El de la correlatividad o coexistencia necesaria de las dos ideas de sociedad y ley. Opinión

unánime de los internacionalistas respecto al valor jurídico encerrado en la concepción suareciana de la sociedad internacional. Misión providencial de los teólogos españoles Vitoria y Suárez, que recogieron y renovaron la idea universalista de la unidad del género humano. Dicha unidad cuasi-política y moral concebida por Suárez reconoce explícitamente la necesidad de la existencia de los diversos reinos y naciones. Al Estado organizado lo declara miembro de la sociedad humana. El derecho de gentes es en su sistema como la clave de esa inmensa estructura social. Los modernos apenas nada añadieron a la concepción de Suárez. [Quera 1545]

Larequi, J., *El Derecho en la sociedad internacional según el P. Suárez* [Razón y Fe 86 (1929) 385-405].

Sin fundamento opinó Bonilla que para Suárez el Derecho de gentes es esencialmente positivo. Por el contrario, asienta el doctor eximio que las relaciones internacionales deben regirse ante todo por los principios del Derecho natural. Fama que algunos atribuyen inmerecidamente a Grocio. Se estudian los caracteres que Suárez asigna al Derecho de gentes. Sus principios, según él, han de ser pocos y muy próximos al Derecho natural: constituyen algo en íntima armonía y conformidad con la naturaleza humana y como una deducción lógica del Derecho natural. El Derecho de gentes es para Suárez, de acuerdo con los autores modernos, ante todo un derecho esencialmente consuetudinario. A continuación estudia el P. Larequi, en la teoría magistral de Suárez, la universalidad del Derecho de gentes, en relación con la existencia de otros derechos internacionales de carácter continental. Finalmente se hace cargo el articulista de algunas objeciones propuestas contra la concepción suareciana de la sociedad internacional.

[Quera 1546]

Rommen, H., *Die Staatslere des Franz Suárez*, S. J. Gladbach, 1926, 383 pàgs. | ex: Theol. Quartalschrift 109 (1928) 346. [1547]

Larequi, J., *Influencia suareciana en la filosofía de Grocio* [Razón y Fe 88 (1929) 226-242].

Se estudia en este artículo la influencia del tratado *De legibus* de Suárez en la concepción filosófica del Derecho de gentes dada por Grocio. Éste en sus primeras obras presenta la misma confusión de otros autores en dicho concepto. En una hoja adicional del manuscrito *De jure praedae*, y sobre todo en su edición de 1625, sigue a Suárez. Coincidencias y divergencias de ambos. La deficiencia del sistema grociano radica en la concepción de la sociedad internacional manifestamente inferior a la de Suárez, quien sustituyó la idea de una comunidad del género humano por una verdadera sociedad de Estados, idea que sólo fugazmente brilló en la mente del autor *De jure belli*. Son apuntadas las causas por qué Grocio, a pesar de haberse aprovechado tanto del tratado *De legibus*, lo cita tan pocas veces. Estas parecen estribar en la animadversión en que cayó entonces Suárez en las cortes de Francia e Inglaterra, y en el carácter tan adulador de soberanos, y en especial del de Francia, propio de Grocio. [Quera 1548]

Domínguez, D., *¿Es censurable el eclecticismo suareciano?* [Est. Ecles. 8 (1929) 471-486].

Defiende a Suárez contra las imputaciones de R. Marcone (*Historia Philosophiae*, Romae, 1913-14) de que Suárez incurre más de una vez en el escolismo y de que es ecléctico, prevaricando del tomismo. El eclecticismo de Suárez reconoce y emplea dos fuentes de investigación: la objetividad o verdad del problema o asunto filosófico en primer término y después, como estímulo y medio de conocer la verdad, las sen-

tencias y doctrinas de otros filósofos. (Continúa). [V. 1549]

Conze, E., *Der Begriff der Metaphysik bei Franziskus Suárez*. Leipzig, 1928, 8.º, 72 pàgs.

Aquest opuscle, de minsa aparença i curull d'idees, es proposa la tasca de situar en el conjunt general de l'evolució dels conceptes filosòfics, una obra mestra i d'un abast històric considerable: les *Disputationes metaphysicae* del P. Suárez. En les tres parts de la seva exposició, estudia Conze l'objecte de la metafísica segons Suárez, el rol d'aquella vers les ciències i la forma literària de les *Disputationes metaphysicae*. Conze examina les dues definicions que de la metafísica donà Suárez com a equivalents, i les relacions entre el seu pla general i el d'Aristòtil, bo i remarcant el progrés. Respecte a les ciències, li correspon a la metafísica el lloc de reina, car tracta dels principis que aquelles pressuposen, intervé en les definicions fonamentals i fins a cert punt estableix llur classificació. L'*habitus principiorum* dels antics és posat en el seu punt. La metafísica ve també en ajut de la teologia, per tal d'aclarir i defensar els misteris de la fe i subministrar els *Preambula fidei*. Tot seguit Conze fa ressaltar com les *Quaestiones* — gènere d'exposició començat poc abans de Suárez — foren un intermedi entre els antics *Comentarii* i els tractats sistemàtics, dels quals l'obra de Suárez fou el tipus més perfecte. Per via de conclusió són comparades les concepcions de la metafísica que donaren Suárez i Wolff. | Cfr.: Z. f. Kath. Theol. 53 (1929) 431; Rev. Thom. 12 (1929) 523-528; Div. Thomas 32 (1929) 312-314; Rev. des Scien. Phil. et Théol. 18 (1929) 762. [Quera 1550]

Fra Teodoric

Karl, L., *Theodoric der Katalane und seine Chirurgie* [Zeitsch. f. rom. Philologie 49 (1929) 236-272].

Teodoric sembla fou d'origen català i protegit pel bisbe de València Andreu d'Albalate (1248). Entrà en l'Orde dels Predicadors, fundada llavors, i passà a estudiar medicina a l'escola italiana de Salern. Notes biogràfiques; edicions de la seva obra de cirurgia; traduccions nombroses; manuscrits catalans, francesos, italians, castellans, alemanys, anglesos i hebreus. Transcripció d'alguns fragments en llatí i en català. [V. 1551

Santa Teresa

Teresa de Jesús, Santa, *Su vida*. Tomos I y II. Madrid, Ed. Espasa-Calpe, 16.º, 1927, 233-239. | ex: Rev. de Filol. Esp. 15 (1928) 330. [1552

Gabriel de Jesús, Fr., *Vida gráfica de Santa Teresa de Jesús*. Vol. I. Madrid, Ed. Voluntad, 1929. Vol. I, XVI-486 pàgs.

Abundante ilustración gráfica con comentarios de la biografía de Santa Teresa. Después de la introducción, dedicada a la raza, describe la ciudad natal; el solar, linaje y familia; primeros años; lecturas, relaciones con los agustinos de Santa María; su juventud hasta el año 1334. [V. 1553

Cunninghame Graham, S., *Santa Teresa*. Madrid, 1927, 4.º, 788 pàgs. | ex: Rev. de Filol. Esp. 15 (1928) 330. [1554

Carrozi, D. M., *L'abecedario spirituale usato da Santa Teresa di Gesù composto dal Rev. P. Francesco d'Osuna dell'ordine dei Minori*. Traduzione italiana per... Torino, Marietti, 1928, XX-78 pàgs. | Cfr.: Anal. Ord. Carm. 4 (1929) 86. [1555

Eusebio del Niño Jesús, *Santa Teresa y el espiritismo*. Primera parte: *Mediunidad teresiana*. Burgos, 1929, 22 + 456 pàgs. 10 ptas.

Contra la obra *Santa Teresa, medium* de José Blanco Coris. [V. 1556

Risco, A., *Los dos primeros jesuitas que trataron con Santa Teresa* [La Estrella del Mar 10 (1929) 601-602; 635-636; 669-71; 711-12].

Fueron el P. Diego de Cetina, quien fué el primer confesor de la santa y el que hizo la mudanza definitiva y eficaz de Santa Teresa en 1554 ó 1557, y San Francisco de Borja. [V. 1557

Sant Tomàs

Tascón, T., *Caridad, amistad y beatitud, según Santo Tomás. Reflexiones sobre la doctrina expuesta* [Rev. Clero Leonés 4 (1929) 98-104; 195-199; 316-321].

Es proposa l'autor fer conèixer en tot el seu valor i propietat la definició que de la caritat dóna Sant Tomàs: Amistat entre Déu i l'home fonamentada en la comunicació de la beatitud divina; lamentant-se de què molts moralistes moderns l'oblidin. Mira d'aclarir, segons el pensar d'Aristòtil i Sant Tomàs, el que vol dir "comunicació" i deixant el primer qui, mancat de la fe, no va poder trobar aquesta comunicació entre Déu i les creatures (*Etic.* capítols 7, 4 i 5), segueix Sant Tomàs qui la troba en la comunicació de la beatitud (2.ª 2.ªe, q. 23, a. 1). Com corollaris de ço exposat acaba amb diverses reflexions-observacions. [Pla 1558

Teixidor, L., *Una cuestión lexicográfica. El uso de la palabra, justicia original, en Santo Tomás de Aquino* [Est. Ecles. 8 (1929) 23-41].

Este trabajo es la segunda parte de otro publicado en esta misma revista en 1927, pp. 337-376. Allí se decía que en la q. 5 *De malo* hablaba Santo Tomás de la justicia original como de un auxilio, en virtud del cual, si la voluntad permanecía sujeta a Dios, las fuerzas inferiores se sujetaban a la razón y el cuerpo al alma. Aquí se estudia en primer lugar el *Compendium Theologiae*, y se ve que para el Doctor Angélico la

justicia original era la misma sujeción de la voluntad a Dios, la cual, como justicia e inocencia sobrenatural, incluía la gracia. Pasa luego el P. Teixidor a examinar el significado de la palabra justicia original en las explicaciones que del pecado de origen da Santo Tomás en la *Summa Theologica*. Finalmente sintetiza el autor su trabajo en la conclusión, donde establece primero las verdades que según Santo Tomás se incluyen en la afirmación de la justicia original, en las cuales y en su trabazón convienen todos los teólogos católicos, y segundo, la tesis que defiende el autor contra el P. Kors, de que Santo Tomás entendía por rectitud propia de la justicia original la de la gracia santificante.

[Quera 1559]

Torres López, M., *La doctrina de Santo Tomás sobre la guerra justa y sus influencias en la de Francisco de Vitoria* [Anal. de la Facultad de Fil. y Letras de la Universidad de Granada (1929) 7-28].

Conferencia. Comparación entre las doctrinas de los dos grandes dominicos sobre la guerra.

[V. 1560]

Sánchez, M., *La distinción entre el entendimiento agente y el posible según Santo Tomás* [Cienc. Tomista 39 (1929) 207-214].

En la cuestión escolástica de si el entendimiento agente se distingue o no del posible, se intenta probar aquí que Santo Tomás admitió la distinción real de ambos, al revés de lo que afirman algunos autores. Dos partes distintas abraza este artículo. En la primera se aduce una larga serie de textos, en los cuales parece afirmar claramente el Doctor Angélico la distinción real, entitativa, como de re a re, entre el entendimiento agente y el posible. En la segunda parte se demuestra que a idéntica conclusión llevan los principios de Santo Tomás, acerca de la especificación de las

potencias del alma y sobre la potencia y el acto.

[Quera 1561]

Manyà, J. B., *El talent i l'organisme segons la doctrina de Sant Tomàs* [Criterion 5 (1929) 143-157].

De les dues tendències que es reparteixen el camp de l'espiritualisme cristià, la platònica agustiniana dissocia l'ànima, i per tant la intel·ligència, de l'organisme, molt més que l'aristotèlica tomística. Sant Tomàs ensenya la desigualtat substancial de les ànimes com a resultat de la desigualtat de complexió corporal en els diversos homes. A la pregunta de si una cosa pot ésser entesa per un home millor que per un altre, Sant Tomàs respon afirmativament i ho justifica amb dues proves: una metafísica i psicològica l'altra. La primera es refereix al grau de perfecció inicial de les intel·ligències fixat per la complexió corporal com a condició prèvia en l'acte d'ésser infosa al cos. La segona té aplicació constant durant tota la vida car la perfecció de la complexió corporal afavoreix la percepció intel·lectual tot el temps de la vida present. Els dos perns de l'argument tomista són: l'ànima s'adapta a l'organisme com la forma a la matèria; la intel·ligència és una potència natural emergent de l'ànima i commensurada segons ella.

[Treserra 1562]

Tomás de Lemos

Rodríguez Cabrero, J., *El gran teólogo Fr. Tomás de Lemos* (1550-1629) [Bol. Real Ac. Gallega 24 (1929) 1-17].

Notas sobre la actuación de este célebre dominico en las Congregaciones papales de *Auxilium* y sobre sus escritos.

[V. 1563]

Tomás G. de Mendoza

Monjas, M., *Autobiografía del licenciado Tomás G. de Mendoza* (1585-1638). Madrid, Ed. Voluntad, 1928, 392 págs.

Dóna a conèixer un manuscrit de les

religioses agustines de Màlaga d'aquest quasi desconegut místic del segle XVI. | ex: Estrella del Mar 10 (1929) 206.

[1564]

Tomàs de York

Treserra, F., *Entorn del "Sapientiale" de Tomàs de York* [Criterion 5 (1929) 5-45; 158-180].

Aquesta magna obra de la filosofia medieval contemporània de la joventut de Sant Tomàs és descrita en aquests articles segons es troba en els tres còdexs únics coneguts que la contenen, dos de la Biblioteca Vaticana, el Vat. lat. 4301 i el Vat. lat. 6771 i un de la Biblioteca Nacional de Firenze, el cod. Conov. sepp. A 6437. El mètode de Tomàs de York presenta un caràcter predominant compilatori semblant a l'obra d'Albert Magne, però amb criteri eclèctic i d'una forma que l'emparenta amb el mètode seguit per Pere Lombard en les Sentències. La vida i escrits de Fra Tomàs de York, doctor a Oxford el 1253, hi són escatits segons totes les dades fins ara descobertes. Les fonts del *Sapientiale* són importants pel nombre i per l'exactitud amb què hi són incorporades dins l'obra amb profusió de cites escrupuloses i marquen ja l'agustinisme especial de l'autor per la preponderància de l'obra i les doctrines de Salomó ben Gabirol (anomenat Avencebrol) interpretades, però, en sentit cristià.

[1565]

Treserra, F., *De doctrinis metaphysicis Fratris Thomae de Eboraco, O. F. M.* [Anal. Sac. Tarrac. 5 (1929) 33-102].

Algunes de les doctrines cabdals contingudes en el *Sapientiale* de Fra Tomàs de York, obra força important de la filosofia del segle XIII i fins ara més que inèdita gairebé desconeguda, hi són exposades amb detenció. Les doctrines són de metafísica general principalment sobre els components o principis de l'ésser. Tomàs de York defensa la teoria agustiniana de la universalitat de la ma-

tèria convertint aquesta i la forma en constitutius de tot ésser creat. La unió de l'una amb l'altra és feta per una causa externa (Déu) segons el pla de la repartició de les formes proporcionades a les diverses matèries seguint una escala descendent fins arribar a la matèria primera. En algunes nocions de metafísica que divideixen els éssers (*a se* i *ab alio*, *perfecte* i *imperfecte*, etc.) es nota la gran influència dels metafísics àrabs. La direcció metafísica de Tomàs de York apareix oposada a la de Sant Tomàs i d'Albert Magne, més fidel a Avencebrol que no pas Alexandre d'Hales, menys aristotèlica que la de Joan de la Rochelle i menys agustiniana que la de Sant Bonaventura.

[1566]

Valdés

Alfonso de Valdés. I. *Diálogo de las cosas ocurridas en Roma*. Ed. por F. García. Madrid, Edic. de La Lectura, 1928, 235 pàgs. | ex: Rel. y Cultura 6 (1929) 266-268.

[1567]

Vaseus

Roersch, A., *Un historien belge oublié: Johannes Vaseus* [Bull. de la Classe des Lettres. Acad. Royale de Belgique 15 (1929) 164-185].

Notes biogràfiques d'aquest belga, nat a Bruges en 1511 o 1512; portat pel fill de Colom, Ferran, a la Bib. Colombiana de Sevilla; professor després a Salamanca i a Coimbra; autor d'una *Chronica Hispaniae* i d'altres tractats, alguns dels quals resten sens dubte inèdits a les biblioteques hispàniques. Morí a Salamanca en 1561. A. Huarte havia cridat l'atenció sobre aquest humanista en *RABM* el 1920.

[V. 1568]

Sant Vicens Ferrer

Sanchis Sivera, J., *Un códice de sermones de San Vicente Ferrer en Aviñón* [Anal. del Centr. de Cult. Valenciana 2 (1929) 35-53].

Es un vol. de 296 folios en papel conservado en el Museo Calvet. En el tejuelo se lee: "Sermons et opuscles de Saint Vincient Ferrier et de Hugo de Saint Cher." El copista fué Fray A. de Anglade que oyó los sermones y los trasladaba al latín, si bien varias veces pone palabras en valenciano y aragonés. Este manuscrito fué sin duda aprovechado para la edición incunable de 1490. Transcribe los temas de los sermones que son siempre en lengua vulgar a más del texto bíblico. Hay unos 130 sermones. [V. 1569]

Bataller Madramany, A., *St. Vicens Ferrer en la Universitat d'Agullent* [Cult. Valenciana, núm. almanac (1929) 44-48].

Sant Vicens Ferrer predicà a Agullent i, segons la tradició, deixà sa imatge impressa en els taulons del llit en el qual va dormir. Com a record, canonitzat ja, fou nomenat patró i se li dedicà una capella. L'any 1600 una terrible epidèmia semblava que havia de destruir tot el poble, quan miraculosament trobaren guariment en l'oli de la llàntia de la capella de Sant Vicens. Encara avui dia s'acompleix el vot del poble, llavors fet, de visitar solemniament cada any l'ermita en agraïment. [Pla 1570]

Vitòria

Urbano, L., *La Sociedad de las Naciones y los principios tomistas del maestro Fray Francisco de Vitoria* [Ciencia Tomista 39 (1929) 348-369].

Mereix grans lloances la Societat de les Nacions jutjada segons les doctrines de Sant Tomàs i de Vitòria en els escrits dels quals hom hi trobaria per al seu regiment sàvies advertències. A Ginebra els pobles s'han tractat i el tracte engendra amor i l'amor, pau. El règim de publicitat i la igualtat entre les nacions fan també simpàtic aquest organisme. Certament, per ara, la So-

cietat de les Nacions no impedeix les guerres però les dificulta.

[Treserra 1571]

Beuve-Méry, H., *La théorie des pouvoirs publics d'après Fr. de Vitoria et ses rapports avec le droit contemporain*. París, 1928, gr. in-8, 115 pàgs. | ex: Rev. des Sciences Phil. et Théol. 18 (1929) 759. [1572]

Lasala, M. de, *El concepto y los principios fundamentales del Derecho de gentes según la doctrina del P. Francisco de Vitoria en el primero de los títulos legítimos de la relación "De Indis"* [Universidad 5 (1928) 379-406].

Según la doctrina de Vitoria, la sociedad internacional es en ella una institución del derecho natural, exigida por el mismo fin del Estado, que es el bien común. El Estado es una persona moral, esencialmente sociable, como el hombre; en el orden interior es "libre", pero no propiamente "soberano", sino independiente. Los Estados no pueden dejar de aceptar el camino que conduce al logro del ideal a que responde la sociedad internacional; no pueden escoger entre la cooperación y el aislamiento, entre su pretendida soberanía ilimitada o la comunidad internacional: *non licet uni regno nolle teneri iure gentium; est enim latum totius orbis autoritate*.

[V. 1573]

Menéndez-Reigada, I. G., *El sistema ético-jurídico de Vitoria sobre el Derecho de gentes* [Cienc. Tomista 39 (1929) 307-330].

El dret internacional, segons Vitòria, dimana del dret natural que ens empeny al respecte i amor vers els nostres germans sense excepcions, però es cristallitza en el Dret de gentes del qual forma part. Aquest, en quant expressa el comú sentir de la humanitat, obliga *sub peccato*, car sense ell restaria mutilat el dret natural. El més admirable de Vitòria és la manera de traduir el punt

de vista ètic en punt de vista jurídic El Dret de gentes és un pacte universal, una llei. El subjecte de l'autoritat supranacional és la raó col·lectiva del món sencer, però el subjecte capaç de formular autoritativament aquesta llei, i que encara no existeix, ja el veslluma Vitòria i declara obligatòria per tot el món la seva acceptació si de cas és proposat per la majoria dels pobles.

[Treserra 1574]

Lluís Vives

Alventosa, J., *Gregorio Mayans y su "Opera omnia" de Luis Vives* [Cultura Valenciana 4 (1929) 38-41; 81-83].

Nota sobre l'edició feta l'any 1782 de les obres de Vives per Gregori Mayans, enaltint la preparació d'aquest. Es curiós el manuscrit que copia, original de Mayans, amb un seguit de normes i regles per a reeixir-ne.

[Pla 1575]

Beneyto Pérez, J., *Las obras de Vives en Italia* [Cult. Valenciana 4 (1929) 42-45].

Llista de les edicions d'obres de Vives escampades per les biblioteques italianes i que l'autor divideix en tres sèries: versions italianes, edicions llatines i edicions alemanyes.

[Pla 1576]

Gómez-Ferrer Martí, P., *Luis Vives y la organización científica del trabajo* [Cultura Valenciana 4 (1929) Annales, 25-36].

Es un resum de la lliçó segona donada a la Càtedra Lluís Vives de la Universitat de València. Després d'analitzar les literatures hebrea, grega i romana sobre el mateix assumpte, fa un estudi de l'obra de Lluís Vives *De subventionem pauperum*. Acaba amb el capítol: *Continuadors de Vives*.

[Pla 1577]

Bonilla San Martín, A., *Luis Vives y la filosofía del Renacimiento*: I. *El hombre y la época*. — II. *Las doctrinas*. — III. *Notas, apéndices, bibliografía*. Madrid, 1929, tres tomos.

[1578]

Alventosa, J., *Una edición de la "Introducción a la sabiduría" de Luis Vives, por D. Gregorio Mayans y Siscar* [Cultura Valenciana 4 (1929) Annales, 115-122].

Edició de Mayans de València (1765) reproduciendo la traducción castellana de Astudillo (1551). Algunas cartas inéditas de Mayans escritas con motivo de esta edición.

[V. 1579]

Lauzuriga, F. X., *Tratado de Luis Vives sobre las causas de la decadencia de las artes* [Cult. Valenciana 4 (1929) Annales, 123-130].

Lección dada el 15 de abril de 1929 en la "Cátedra Luis Vives".

[V. 1580]

Anònims

Morin, G., *Pages inédites de deux pseudo-Jérômes des environs de l'an 400*. I. *Deux lettres mystiques d'une ascète espagnole* [Rev. Ben. 40 (1928) 289-318].

Es tracta de dos fragments del manuscrit 190 de Sant Gall descrits sumàriament per Scherer en *Verzeichnis der Handschriften* d'aquella biblioteca, pàgines 50-66. Són dues lletres entre dues dames probablement, la primera ja publicada per Caspari. No són jeronimianes, però tenen interès. Una particularitat les porta cap a Espanya. Es recomana que tres setmanes abans de Nadal hom es retiri a solitud per a jejunar i pregar. És una pràctica del cànon 4 del de Saragossa del 380-381. Hi ha que situar aquesta correspondència als Pireneus pels volts de l'any 400. Tenen un estil semblant al de Bacchiarius qui podria haver estat el secretari d'una de les dames. Dóna el text de les dues lletres, la segona inèdita. — II. *Portion inédite de l'apocryphe hieronymien "De septem ordinibus ecclesiae"*. Publicat el *De septem*, etc., en Migne, 30, 148-162 es troba incomplet en totes les edicions. Morin el completa. La carta és d'una regió on repugnava l'observança roma-

na del dejuni del dissabte. El major nombre de partidaris rigoristes del dejuni es trobava al nord d'Espanya. Sant Isidor usa aquest fragment.

[Casanelles 1581]

Moldenhauer, G., *Die Legende von Barlaam und Josaphat auf der iberischen Halbinsel*. Halle, 1929, 186 + 6 + 348 pàgs.

En la primera part (pp. 1-186) estudia la literatura hispànica derivada de la llegenda de Barlaam dedicant el capítol V a Portugal i el VI a Catalunya. En la segona part (pp. 1-348) quatre texts castellans i tres de catalans, en edició crítica, de vegades a diverses columnes i sempre amb les variants al peu de la pàgina, i són: 1. *Libro de la vida de Barlan e del rrey de India* (pàgines 1-240) segons el ms. 2. G. 5, de la Biblioteca de la Casa Reial i ms. 18017 de la Bib. Nac. de Madrid. — 2. *Historia de los soldados de Cristo Barlaam y Josafat* (només la taula dels capítols). — 3. *La historia del abad Barlaam*, ms. Bib. Nac. 12689 (pp. 250-271). — 4. *Fragmentes del Espejo de los legos* a tres columnes (pp. 271-279). — 5. *Vida de Barlan*, ms. del Museu episcopal de Vic (pp. 279-319). — 6. *Historia de Sent Barlaam e de Sent Josaphat*, ms. 113 de l'Arx. de la Corona d'Aragó. — 7. Principi i final de *Vida de Barlaam*, segons un *Flos Sanctorum* de 1494 i segons el Ms. París, Bib. Nat. Mss. fr. 9759. [V. 1582]

García Gómez, E., *Un texto árabe occidental de la leyenda de Alejandro, según el manuscrito árabe XXVII de la Biblioteca de la junta para la ampliación de estudios*. Edición, traducción española y estudio preliminar. Instituto de Valencia de Don Juan, 1929, 4.º, CLXII-108-72 pàgs. | ex: Razón y Fe 88 (1929) 191. [1583]

Nikl, A. R., *Aljamiado literature. El Rrekontamiento del Rey Alesandro*

[Rev. Hispanique 77 (1929) 321-381].

Estudi lingüístic de la forma de transcripció d'aquest text amb influència aragonesa. Introducció general sobre la literatura aljamiada: mossàrabs, mudèixars, moriscs. [V. 1584]

Gillet, J. E., *Danza del santísimo nacimiento, a 16th century play*. Pub. M. L. A., XLIII, 3. | ex: The modern Language Review (1929) 117. [1585]

Sturdevant, W., *The Misterio de los Reyes Magos*. París, Presses Universitaires, 1928. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 326. [1586]

Sangorrin, D., *El santo Grial en Aragón* [Aragón (1927-1929), publicado en cortos capítulos en varios números de esta revista]. [1587]

Ivars, A., *Text de la versió valenciana de les lletres d'Alexandre el Gran al rei Didimo* [Anal. Centro Cult. Valenciana 2 (1929) 153-168].

Aquesta traducció, que es troba en el ms. 7811 de la Bib. Nac. de Madrid (mitjans del segle XIV) segueix la llatina de Vicens de Beauvais. [V. 1588]

F. F., *Una esquecida escriptora mística* [Rev. de Historia 15 (1927-1928) 227-228].

En un rar llibre portuguès, no registrat en cap història de la literatura portuguesa, hi ha una biografia anònima i els escrits d'una carmelita portuguesa del segle XVIII. Era filla dels comtes de Tarouca. [1589]

Grups

Ehrle, F., *Los manuscritos vaticanos de los teólogos salmantinos del siglo XVI* [Est. Ecl. 8 (1929) 145-172; 289-331; 433-455].

Artículos aparecidos durante los años 1884 y 1885 en la revista *Der Katholik* de Maguncia, y traducidos ahora, y a la vez revisados y corregidos con dili-

gencia por el P. March. Su Emma. el cardenal Ehrle concibió la idea de estos artículos a raíz de haber encontrado por aquel tiempo, en la Biblioteca Vaticana, cerca de cincuenta códices de comentarios manuscritos de la *Summa* de Santo Tomás y de los *Libros de las Sentencias*, procedentes de la celebrada Escuela de los teólogos de Salamanca. El cardenal Ehrle nos hace ver la importancia de dicha escuela del siglo xvi, cuya influencia fué más directa y duradera que lo había sido en los tiempos pasados la de Santo Tomás y la de la escuela franciscana.. Nos describe el movimiento de cátedras de su Facultad de Teología en el siglo xvi y el origen de los manuscritos vaticanos. A continuación vemos desfilar los distintos maestros en amplia descripción de su vida y de sus respectivos manuscritos, desde Francisco de Vitoria, considerado como el padre tanto de la Escuela de Salamanca como, en general, de la nueva escolástica, hasta el duodécimo maestro Pedro Hernández o Fernández, dejando para ulteriores artículos la conclusión de esta serie hasta Báñez.

[Quera 1590]

Pérez Goyena, A., *La escuela agustiniana* [Arch. Agus. 31 (1929) 188-260].

Reproducció d'aquest capítol d'una sèrie d'articles apareguts en *Razón y Fe* sota el títol *Escuelas teológicas españolas*. En les notes de la redacció de *Archivo* es corregeixen algunes idees.

[Rius 1591]

Castro, A., *Santa Teresa y otros ensayos*. Santander, Edic. de "Historia Nueva", 1929, 8.º, 278 pàgs.

Recull d'estudis originals: *La mística y humana feminidad de Teresa la Santa, Algo de Edad Media, Los mozárabes, Herejías provenzales, Recordando a Erasmo, Gracián y España* i altres. | ex: Bull. Hispan. 32 (1930) 81-82].

[V. 1592]

Antuñía, M. M., *La corte literaria de Alháquem II en Córdoba. Carácter de Alháquem* [Rel. y Cult. 5 (1929) 25-43; 171-188; 347-369].

Ressenya l'autor l'estat en què es trobava el reialme musulmà en temps d'Abderraman III, activitats en què deixava intervenir el seu fill Alháquem, mestres que tingué aquest quan era príncep (entre altres a Abuyahya Zacarias Benjattab Alcalabí, cadí de Tudela, i el tradicionalista aragonès Zàbit Bencàsım), caràcter i fesomia moral i relacions amb els doctes. Descriu les ciències i la literatura de l'època, floreixents degut a la protecció que dispensà als savis del seu temps.

[Rius 1593]

Monasterio, I., *Místicos agustinos españoles*. Vol. I. Ed. Agustiniiana, Real Monasterio de El Escorial, 1929, 8.º, XII-460 pàgs.

[1594]

Beardsley, W. A., *Use of Adjectives by the Spanish Mystics* [Hispania 2 (1928) 29-41]. | ex: Rev. Asc. Myst. 10 (1929) 222.

[1595]

Pfandl, L., *Franziskanische Mystik des 16. Jahrhunderts in Spanien* [Z. f. Rom. Phil. 47 (1927) 302-315].

La filosofia de l'amor de Déu dona al segle xvi els més bells fruits a Espanya, segons Menéndez y Pelayo: "son frailes menores españoles los que escriben los libros más clásicos y bellos acerca del amor de Dios." Pfandl en cerca la raó, i estudia la personalitat i obres de Francisco de Osuna (1497-1542), Pedro de Alcántara (1499-1562), Diego de Estella (1524-78), Juan de los Angeles (1536-1609) en relació amb la mística.

[V. 1596]

Hoornaert, R., *Mystiques du Nord et mystiques espagnols* [Revue Générale, Août, 1928]. | ex: Rev. Asc. Myst. 10 (1929) 222.

[1597]

Almela i Vives, F., *Pomell de bibliò-*

filis valencians [Bol. Soc. Cast. Cultura 10 (1929) 175-202].

Notes biogràfiques sobre una vintena de bibliòfils de València, entre ells el bisbe de Segorbe, Joan B. Pérez (1537-1579); l'agustinià Melcior Aracil (1552-1601); el sacerdot Jeroni Martínez (segle XVII); el degà d'Alacant, Manuel Martí; Pérez Bayer, el fundador de la Bib. Universitària de València; Salvà i altres. [V. 1598]

Gudemann, A., *Historia de la antigua literatura latino-cristiana*. Traducida y ampliada por el P. Galindo Romeo. Barcelona, Ed. Labor, 1928, 8.º 148 págs. y 16 láms. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 85. [1599]

Bellpuig, T., *Els Sants Pares en català* [Par. Cristiana 10 (1929) 388-419].

Notes sobre la vida, apostolat, martiri i obres de Sant Cebrià. [V. 1600]

González Palencia, A., *Historia de la literatura árabe-española*. Barcelona, Edit. Labor, 1928, 356 págs. [1601]

González Llubera, I., *Notas sobre la literatura hispano-judaica* [Bull. of Spanish Studies 6 (1929) 4-9].

Notes sobre esta literatura en la época de su mayor florecimiento (s. X-XV). La literatura hebrea en España fué fruto de madurez, más aun, de decadencia. A partir de la segunda mitad del s. XIII existe un importante sector de la judería española que decididamente labora por la asimilación al cristianismo.

[V. 1602]

Mouriño, J., *La literatura medioeval en Galicia*. Prólogo del P. Bruno Ibeas (Bib. de Estudios Gallegos, vol. II), 8.º 1929, 260 págs. á [1603]

Pfandl, L., *Spanische national Literatur, Blütezeit*. Friburg, Herder, 1929, XIV-620 págs.

Història de la literatura espanyola en el temps del seu esplendor (1550-1700).

Fins ara només s'havia parlat del barroc en l'art a Espanya. L'autor vol, per primera vegada, cercar d'aclarir el barroc en els fonaments ètics socials, polítics i religiosos. [V. 1604]

Pons, J. S., *La littérature catalane en Roussillon au XVII et au XVIII siècle*. Paris-Toulouse, 1929, 22+ 400 pàgs.

El llibre II (pp. 77-174) està dedicat a *Les mystiques roussillonnais*, analitzant l'obra literària de Pere Nicolau (1630), H. Ciuro (1612-1674), F. Marès (1666) i Lluís Guilla, deixeble de Sant Francesc de Sales (1695). El llibre III (pp. 197-225) és un estudi dels *Goigs* (vide n.º). En el llibre IV, dedicat a teatre, hi ha un capítol (pàgines 269-295) pel teatre religiós.

[V. 1605]

Hatzfeld, H., *La expresión de "lo santo" en el lenguaje poético del romanticismo español* [Anuari Rom. Ling. Lit. 2 (1929) 271-338].

Examina las obras de los poetas del período romántico en dos grupos: A) Poetas centralmente religiosos: el Padre Arolas, G. Gómez de Avellaneda, Zorrilla, José Heriberto García de Quevedo, Espronceda, A. García Gutiérrez, N. Pastor Díaz, Ventura de la Vega, Abigail Lozano y Rafael María Baralt. — B) Poetas periféricamente religiosos: Lista, García de Tassara, Esteban Echevarría, Duque de Rivas, Enrique Gil Carrasco, Campoamor, Hartzenbusch, R. J. Bustamante, Eusebio Caro, Gabriel de la C. Valdés y Hermógenes de Irisari. He aquí algunas de las conclusiones: En el romanticismo español, en el terreno de la poesía religiosa nos hemos encontrado en primera línea con una continuación de la perífrasis clásica. Esta poesía conoce pocas y limitadas formas de metáforas de lo santo. La representación de lo santo está fuertemente caracterizada por el fino método del *reflejo*, particularmente por el

reflejo de la naturaleza. La estilística religiosa de los románticos españoles consiste esencialmente en una continuación de las formas perifrásticas del neoclasicismo francés-italiano españolizado. Estas formas están animadas por reminiscencias de las metáforas de los

místicos españoles y alcanzan su más alto valor transcendental por medio del reflejo de Dios-naturaleza en el sentido del romanticismo francés y germano, aunque también en este punto tiene buena parte el pasado místico nacional.

[V. 1606]

TREBALL DE BIBLIOTHEQUES I ARXIUS

Ballester, R., *Las fuentes narrativas de la historia de España durante la edad moderna*. Fasc. I: *Los Reyes Católicos, Carlos I, Felipe II*. Valladolid, 1927, 208 págs.

Se examinan las fuentes ya impresas ya manuscritas referentes a esta época. De cada autor se dan algunas notas biográficas y se estudian la génesis y el valor histórico de cada una de sus obras. No tiene índice de autores ni de materias. [V. 1607]

Millares, A., *Paleografía española*. Barcelona, Edit. Labor, 1927. Vol. I, 360 págs. y varias láminas. — Vol. II, 87 láminas de facsímiles seguidas de la transcripción.

Ensayo de una historia de la escritura en España desde el siglo VIII al XVII. [V. 1608]

García Villada, Z., *La vida de los escritores españoles medievales*. Madrid, Blonn, 1926, 20 págs.

Descripció dels escriptors medievals a base de les il·lustracions d'alguns antics manuscrits i de les frases amb què els escriptors s'esplaiaven quan havien acabat la seva obra. És una conferència donada al Centre Alemany de Madrid. [Rius 1609]

Vindel, F., *Catálogo descriptivo de "ex-libris" hispano-americanos* (1588-1900) con notas y 403 facsímiles. Prólogo de F. Boix y Merino. Madrid,

1929, 144 págs. + 120 hojas de facsímiles y 10 págs. de índices.

Breve descripción y reproducción en grabados de 686 *ex-libris*. [V. 1610]

Serra i Vilaró, J., *L'arxiu de Bagà: Les filigranes* [Anal. Sac. Tarrac. 5 (1929) 207-243].

Notes sobre el contingut del susdit arxiu i reproducció d'unes 250 filigranes, disposades per ordre dels motius iconogràfics i amb les referències de les respectives dates. La major part són dels segles XIV-XV i algunes dels segles XVI-XVII. [V. 1611]

Vindel, F., *Manual gráfico descriptivo del bibliófilo hispano-americano* (1475-1850) con un prólogo de P. Sáinz Rodríguez. Tomos I y II (A-CH). Madrid, 1930, dos tomos con 762 facsímiles. [1612]

Incunables velles edicions

Ureña, R. de, *Los incunables jurídicos en España* [Bol. R. Acad. Historia 95 (1928) 1-46].

Consideraciones sobre las ediciones incunables de las grandes colecciones jurídicas de Castilla, Aragón y Valencia al tiempo de la unión. Actividad científica del doctor Díaz Montalbo en estas ediciones; sus trabajos doctrinales. Facsímiles de las ediciones: *Libro de leyes* (1484), *Glosas de Montalbo sobre El ordenamiento de Alcalá* (1472?), *Fueros y observancias del reino de Aragón*

(1476-77), *Constituciones de Catalunya* (1495), *Fueros de Valencia* (1482) y *Formularium* (Valencia, 1499?).

[V. 1613]

Vindel, P., *Catálogo de una colección de cien obras raras procedentes de la biblioteca del Excmo. Sr. Marqués de Laurencin*, con una introducción de F. Boix. Madrid, 1927, 116 págs.

Facsimiles de un centenar de obras raras, impresas los siglos XV-XVII, de carácter literario e histórico en su casi totalidad. Entre las religiosas hay la *Historia de San Vitores*, de A. Gutiérrez, incunable de 1485 de Burgos, y una *Traslación del Santísimo Sacramento* a la iglesia de Lerma en 1618.

[V. 1614]

Font de Rubinat, P., *Dos llibres interessants* [Rev. del Centre de Lect. de Reus 9 (1928) 202-208].

Notes bibliogràfiques sobre dos llibres, el *De pace et treuga: et de sono emisso*, de Jaume Callís, i l'altre, *Extravagatorium Curiarum*, del mateix Callís, impressos ambdós a Barcelona el 1518 per Pere Posa, prev., qui fou el primer impressor natural de Catalunya (tres làmines).

[V. 1615]

Gabriel de San Antonio, *Relación de los sucesos del reino de la Cambodja*. Madrid, V. Suárez, ed., 1929, 8.º, VIII + 84 págs.

Es una edició en facsimil de la de 1604, raríssima, ja que només se'n coneixen un exemplar a la Bib. Nac. de Madrid i un altre a la Bib. de París, preparada per Antoni Graiño qui la prologa.

[Rius 1616]

Schurhammer, G., *Duas impressões portuguesas desconhecidas* (século XVI) [Broteria 9 (1929) 243-246].

Es troben en el breviari de St. Francesc Xavier. La primera part d'aquest breviari fou impressa a París en 1543; la segona, sense any, serà del mateix

impressor. La tercera i quarta, les més importants, foren impresses a Portugal. La tercera porta aquest explícit: EXPLICIUNT OFFICIA SUFFRAGIA A | POSTOLORUM ET SANCTORUM SEPTEM FRATRUM MI | NORUM ET SANCTE MARIE DE ANGELIS... IMPRESSA ULIXBONE APUD LODO | VICUM ROTHORIGIUM TIP. ANNO DOM. MCXLI DIE VERO V. MENSIS APRILIS. La quarta part, "Officia quatuor beate virginis Ma | rie, sabbatis totius | anni dicenda", és del mateix tipògraf i de l'any 1546.

[V. 1617]

Arxiver del Monestir, La "Regula Sancti Benedicti", estampada a Montserrat al 1499 [Cat. Monastica 2 (1929) 385-405].

Característiques d'aquest incunable ja prou conegut. Transcripció d'un acròstic "monachus sic exponitur per etimologiam" i d'una "brevis compilatio sancte regule P. n. b. Benedicti" en dístics. Text adoptat que divergeix en alguns indrets del *Textus receptus*. Llista de variants que ofereix comparat amb l'edició de Roma de 1901 *Ex officina typ. Forzanii et socii*. Hipòtesi per a explicar aquest text.

[V. 1618]

Rius Serra, J., *La llibreria d'un rec-tor de Sovelles* [Script., Ripoll (1929) i 12 pp. en tirada a part].

L'autor publica l'inventari o catàleg de la llibreria del Rev. Joan Grandolí, mort en 1653, identificant la majoria dels 87 números de què constava, entre els quals hi havia dos incunables.

[V. 1619]

Manuscripts

Arco, R. del, *Archivos históricos del Alto Aragón* [Universidad 6 (1929) 335-362; 485-533].

Archivo catedralicio de Huesca con unos 5.000 pergaminos de los cuales 50 serán del siglo XI y 260 del XII. Notas con grabados de los más importantes: pergaminos de los Concilios de Jaca de

1068 y de 1083; códices, especialmente litúrgicos; ediciones antiguas de misales y breviarios. — Archivo parroquial de San Pedro el Viejo, de Huesca, con unos 125 pergaminos procedentes de Montearagón y un capitulario del siglo XIII. — Archivo de la real basílica de San Lorenzo, con el rollo de la Cofradía de San Lorenzo (4 metros de longitud) del siglo XIII. — Archivo de la iglesia parroquial de Santo Domingo y San Martín con documentos de cofradías, siglos XIV-XVIII. — Archivo municipal de Huesca, con unos 2.000 pergaminos y un millar de documentos sueltos en papel, siglos XI-XVII, algunos del siglo XI en letra visigótica. Lista de asuntos de 70 legajos que ofrecen datos importantes. Cortas noticias de los archivos de la Universidad, de la Mitra, de la Diputación y de Protocolos. Archivos de Jaca: Archivo municipal con fondos de distintas procedencias. — Archivo de la catedral, reproducción de varias miniaturas del siglo XI. Índice de libros y documentos más importantes.

[V. 1620]

González Palencia, A., *El Archivo General de Indias* [RABM 50 (1929) 1-3].

Breves notas sobre la ordenación actual del importante archivo y de los trabajos de catalogación en fichas que se está llevando a cabo. Distribución de los 33.778 legajos que contiene. [V. 1621]

Magdaleno Redondo, R., *Archivo general de Simancas. Libros de copias de documentos sacados por orden de Felipe II*. Valladolid, 1927, IX-297 págs.

[V. 1622]

Rojo Orcajo, T., *Catálogo descriptivo de los códices que se conservan en la santa iglesia catedral de Burgo de Osma* [Bol. R. Acad. Historia 94 (1929) 655-792]. Continúa.

Historia del Archivo. Reproducción de un catálogo del siglo XIII en el que

constan nueve manuscritos visigóticos. Descripción detallada de 64 códices. El número 1 es un beato del año 1086. De él da el autor una descripción muy minuciosa. Muy importante es también el breviario romano del siglo XV, n.º 2 del catálogo. Once láminas. [1623]

Artigas, M., *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca* [Bol. Bib. Menéndez y Pelayo 11 (1929) 87-96].

Manuscritos números 303 a 343. Continúa. [1624]

Whitehill, W. M., *A Beatus fragment at Santo Domingo de Silos* [Speculum 4 (1929) 107-105].

Full d'un altre manuscrit del *Beatus* examinat i fotografiat per l'autor. Hi ha el capítol *Incipit storia de animas occisorum in lib. iiii.* amb la corresponent miniatura. El manuscrit transcriu amb un mateix nexa el *ti*, ja davant de vocal, ja davant de consonant: *veritatis*, *locutio*. Per això seria de la desena centúria segons l'autor i segons Lowe.

[V. 1625]

García Villada, Z., *Otro nuevo códice visigodo* [Rev. Filol. Española (1928) 181].

Es el ms. 6126 de la Bib. Nac. Contiene un epistolario con cartas de San Jerónimo, San Gregorio Magno, San San León Papa y San Agustín. Una nota del siglo XIV hace pensar que proviene del monasterio de San Martín de la Cogolla. La escritura es visigótica pura con las características propias de la letra de la segunda mitad del siglo X.

[V. 1626]

Rojo, T., *La biblioteca del arzobispo don Rodrigo Jiménez de Rada y los manuscritos de Santa María de la Huerta* [Rev. Eclesiástica 1 (1929) 196-219].

Publica el catálogo descriptivo de los manuscritos de Sta. María de la Huerta conservados en Soria. Son 34 manuscritos. [V. 1627]

Galindo Romeo, P., *La biblioteca de Benedicto XIII (Don Pedro de Luna)* Zaragoza, 1929, 4.º, 124 págs.

En la història de la biblioteca dels papes d'Avinyó, l'Emm. cardenal Ehrle trobà a finals del segle passat el present catàleg a la Bib. Nac. de Madrid, al qual al·ludí en el primer volum de la seva *Biblioteca*. L'any 1913, en l'homenatge a Anton de Waal, en va anunciar la publicació en el volum segon de la *Biblioteca* esmentada. Ara el Rev. Galindo, aprofitant l'avinentesa que li donava l'haver de tenir la lliçó inaugural de la Universitat de Saragossa, el publica. Constava la biblioteca de 1.582 títols. Abans remarca els manuscrits que es troben a la Bib. de Catalunya (números 229, 233, 235) comparant-los amb el de París, publicat per Faucon; anota les mans d'Alpartil en el manuscrit de Madrid, els fervors bibliogràfics del papa Luna i els manuscrits més importants de la seva biblioteca. [Rius 1628

Zarco Cuevas, J., *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca de El Escorial*, t. III. San Lorenzo de El Escorial, 1929. | ex: Arch. Iber.-Amer. 31 (1929) 144]. [1629

Blanco, P., *Los manuscritos hebreos de la biblioteca de El Escorial* [Bol. R. Acad. Historia 95 (1929) 477-520].

Quiere hacer constar, hasta donde le sea posible, la procedencia de los códices hebreos, reseñando los intentos de catalogación que de dichos códices ha habido hasta el presente. Transcripción de algunos de estos intentos de catalogación. [V. 1630

Whitehill, W. M., y Pérez de Urbel, J., *Los manuscritos del Real Monasterio de Santo Domingo de Silos* [Bol. R. Acad. Hist. 95 (1929) 521-601].

Descripción muy detallada del contenido de los 42 manuscritos que se conservan en aquel monasterio, con 11 láminas de reproducciones de los no publicados. [V. 1631

Lévy-Provençal, E., *Les manuscrits arabes de l'Escorial décrits d'après les notes de Harwig Derembourg revues et mises a jour*. Chalon-sur-Saône, 1928, 8.º, XI + 330 págs. | ex: Ciencia Tomista 39 (1929) 267. [1632

Figueres, G., *Alguns manuscrits llatins de la regla de Sant Benet* [Cat. Monastica 2 (1929) 253-257].

Cinc recensions bibliogràfiques, de les quals una inèdita, i cinc referències de manuscrits de la regla de Sant Benet. [V. 1633

Documents

Torres y Lanzas, P., *Catálogo de los documentos relativos a las Islas Filipinas existentes en el Archivo de Indias de Sevilla*. Tomo IV (1595-1602), precedido de una *Historia general de Filipinas desde el restablecimiento de la audiencia hasta la llegada a las Islas del gobernador P. de Acuña*, por P. Pastells. Barcelona, 1928, CCLXV-189 p. | ex: Rev. Hist. Ecl. 25 (1929) 311. [1634

Torre Revello, J., *Documentos referentes a la Argentina en la Biblioteca Nacional y en el Depósito Hidrográfico de Madrid*. Buenos Aires, Imp. de la Universidad, 1929. | ex: Arch. Iber.-Amer. 16 (1929) 418. [1635

Costa, L., *Arquivo da confraria de Santo Elói do Porto* [O Instituto 6 (1929) 594-602].

Notas biográficas del obispo Nicolás Monteiro (1581-1672). Documento en el que autoriza a los orfebres para hacer sus fiestas en la capilla de San Nicolás mandada construir por él. [V. 1636

Rassow, P., *Die Urkunden Kaiser Alfons VII von Spanien* [Archiv für Urkundenforschung 10 (1928) 327-468].

Dóna els registres d'uns 300 documents de l'emperador Alfons VII de 1116-1157 (pp. 415-468). En una llarga

introducció (pp. 327-414) estudia la cancelleria d'aquell emperador (persones, diplomàcia, cronologia, etc.). Acompanyen l'estudi cinc làmines dobles, reproduïnt documents. [V. 1637]

Alfonso X, *Alfonso the Tenth King of Castilla a Privilegio rodado with his lead seal Aguilar de Campo 8 March 1255*. New York, 1928, 16.º, 32 pàgs. y una lámina. (Hispanic Notes & Monographs). | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 91. [1638]

Z., *Sobre la servitud de les esglésies de Sant Llorenç i Sta. Agnès del Munt* [But. Club Pirenenc 3 (1929) 145-146].

Notes d'un document de l'any 1637 amb inventari d'alguns objectes de l'església. [V. 1639]

Serrano, L., *Cartulario de San Vicente de Oviedo (781-1200)*. Madrid, Centro de Estudios Históricos, 1929, 63 + 336 pàgs.

El autor tuvo conocimiento, en 1925, de la existencia de la colección de documentos del monasterio de San Vicente que se guarda en el monasterio de benedictinas de San Pelayo de la misma ciudad. El fondo histórico consta de dos mil cuatro pergaminos cuya fecha se extiende desde 781 hasta fines del s. xv. Publica 342 documentos, casi todos íntegros, y pocos posteriores al siglo XII. En la introducción, el historial del monasterio de San Vicente. Los documentos van acompañados de muy pocas notas, pero al fin hay unos índices de personas y geográfico. [V. 1640]

Santos Coco, F., *Documentos del archivo-catedral de Badajoz* [Rev. Cent. Est. Extrem. 3 (1929) 259-263, 3 lám.].

Carta del infante Don Sancho confirmando los privilegios de la iglesia (1282); otra, del mismo, en que toma bajo su amparo a las personas eclesiásticas de Badajoz (1284); privilegio, del mismo, donando la dehesa de la Grulla

a don Gil, obispo de Badajoz (1291). Fotogramados de los tres documentos.

[V. 1641]

Novoa, Z., *Documentos históricos* [Arch. Agust. 32 (1929) 431-443].

L'autor publica el testament d'Isabel Ruiz (Madrid, 2 maig 1554), dos reconeixements de censos dels segles XVII i XVIII, gastos fets per posar una creu a Villadiego (1721) i dos poders, l'un del rector del convent de Valladolid (5 setembre 1778) i l'altre, del provincial de Castella (9 juny 1700). [Rius 1642]

Muñoz Capilla, P., *Cartas* [Arch. Agust. 31 (1929) 129-139].

Cartas LXXXVIII-LXXXIX del Pare Muñoz, datades entre [18]37-[18], a diferents persones. En la carta LXXX parla del llibre *Filosofía de la legislación natural* del català doctor Francesc Fabra Soldevila. [Rius 1643]

Sanxo, P. A., *Sobre drets parroquials de la rectoria d'Inca* [Boll. de la Soc. Arq. Luliana 22 (1929) 234-235].

Dos documents de l'Arx. Gen. Hist. de Mallorca — *Llibre de lletres comunes*, de 1337 a 1339, fols. 27 v. i 30 — en el primer dels quals (5-3-1337) es mana al batlle d'Inca que ajudi al rector o vicari d'ella, sempre que aquests li requereixin, a cobrar els drets parroquials de consuetud. El segon, datat dos dies més tard, recorda al batlle que es faci tal com és costum. [Pla 1644]

Macías, M., *Importante documento filológico* [Bol. R. Acad. Esp. 16 (1929) 73-77].

Es la *Escritura otorgada por los condes don Gutierre y doña Ilduara y confirmada por su hijo San Rosendo*, en un pergamino del archivo de la catedral de Orense. Aunque en él consta *era 906* debe ser *era 976* o sea el año 938. Es una donación al monasterio de Celanova. Tiene poca importancia histórica, aparte la signatura del obispo San Rosendo,

pero es muy grande su interés filológico.
[V. 1645]

Guiu, J., *Un document més de la història de Terrassa* [Butll. del Club Pirenenc 3 (1929) 121-122].

Es un document de l'any 1274 i es refereix a un dels alous que posseïa l'església de Santa Maria de Terrassa. Regien la casa canonges regulars de Sant Ruf sota la direcció d'un prior.

[V. 1646]

Galindo, P., *Los documentos de Alfonso V el Batallador* [Aragón 4 (1928) 256-257].

Fotocopia de cinco documentos, originales, de su reinado. [1647]

Serrano y Sanz, M., *Documentos del monasterio de Celanova* (años 975-1164) [Rev. de Cien. Jurídicas y Sociales 12 (1929) 5-47].

El cartulario de Celanova, es, quizá, el más original y curioso de España. Serrano transcribe 24 documentos de los años 975 al 1164: donaciones, ventas, pleitos, etc., referentes al monasterio.

[V. 1648]

Rius, J., *La dècima del bisbat de Barcelona de 1279-80* [Est. Univ. Catalans 14 (1929) 33-69].

Copia de l'Arxiu Vaticà els comptes referents a aquella dècima. Comprèn 879 números. Interessant especialment per a la geografia eclesiàstica de la diòcesi de Barcelona al segle XIII, puix hi consten les parròquies i esglésies no exemptes. Segueix un índex onomàstic i geogràfic.

[V. 1649]

Mas, J., *La visita pastoral a la Seu de Barcelona en 1578* [Est. Univ. Cat. 13 (1929) 420-444; 14 (1929) 95-114].

Minuciosa visita a la catedral de Barcelona feta pel Vicari General i ardiaca de la Seu, Rev. Miquel Malendrich, amb l'inventari de tot el que trobava a les capelles i oficines dels benifets, i disposicions que dictava perquè es proveís el que faltava.

[Rius 1650]

Deztany, Ll., *Dos inventaris poblejans del segle xv* [Est. Univ. Cat. 13 (1928) 403-419].

Es troben en la col·lecció diplomàtica del Sr. Toda. Ambdós foren redactats l'any 1466, l'un a la pròpia casa de Poblet, l'altre a la seva filial de Sant Vicents de València. El primer és una relació de locals i d'objectes pertanyents a l'infermeria del reial monestir que revela una austeritat, per no dir pobresa, adient al caràcter monacal. El de València era d'un convent que servia de casa-hospital i fou muntat sobre un peu de major amplitud pertocant el benestar dels seus habitants. Ofereix l'inventari la relació d'una nodrida col·lecció de peces d'orfebreria artística (creus, calzes, reliquiaries, etc.) seguida d'altres no menys abundoses de missals i llibres de ritual (evangelistes, epistolers, oficials, leccionaris, psaltiris, etc.), de palis i frontals molt rics, vestiments sagrats, superb conjunt de capes, casulles, etc., i els ornaments de la Verge Maria de Betlem.

[V. 1651]

Rius Serra, J., *Un inventario de joyas de Calixto III* [Anal. Sac. Tarrac. 5 (1929) 305-319].

Transcripció d'un inventari en dos redaccions diferents (Reg. Vat. 464 i *Divers. Camm. arm.* xxix, n.º 28) dels objectes que per ordre del papa havien estat venuts o fosos i amb el qual es prova que són molt exagerades les acusacions de Vespasià i altres humanistes contra el papa valencià.

[V. 1652]

Nicolau d'Olwer, Ll., *Les glosaires de Ripoll* [Bulletin du Cange 4 (1929) 137-152].

Continua el treball ja ressenyat (número 963). Notes sobre els glossaris publicats per Llauro (Anal. Sacra Tarrac., 1927-1928), ofegint un glossari XI amb 116 mots, sovint ja usats en aquells glossaris.

[V. 1653]

HISTORIA ECLESIASTICA

General

Göller, E., *Analekten zur Bussgeschichte des 4. Jahrhunderts* [Römische Quartalschrift 36 (1928) 235-298].

El primer capítol (pp. 236-261) està dedicat a la doctrina del Sínode de Elvira sobre la penitència i a la de Sant Pacià sobre la confessió pública.

[V. 1654]

Kehr, P., Rassow, P., Rius, J. i Galindo, P., *Papsturkunden in Spanien. II. Navarra und Aragon.* — 1. *Archivberichte.* — 2. *Urkunden und Regesten* [Abhandl. der Gesellschaft d. Wiss. zu Göttingen, Phil.-Hist. Klasse, Band XXII, 1929, 600 pàgs.].

Com ja havia fet per Catalunya (Cfr. n.º 1025), dóna Kehr en aquest fascicle la historiografia i la descripció dels arxius de Navarra i Aragó (pp. 1-235) i després la transcripció de 234 butlles papals senceres, o en regestes, les ja publicades.

[V. 1655]

Cañizares del Rey, B., *Discurso leído en la Universidad Pontificia de Santiago con motivo de la apertura del curso académico de 1928 a 1929. Estudio de una carta (documento inédito) del papa Alejandro III al arzobispo compostelano D. Martín.* Santiago, Imp. del Seminario C. Central, 1929, 4.º, 30 pàgs. | ex: Razón y Fe 86 (1929) 287. [1656]

Ferrandis, M. y Bordonau, M., *El Concilio de Trento.* Documentos procedentes del Archivo General de Simancas. Tomo I, 1530-1552. Valladolid, 1928, 464 pàgs. (Publicaciones del Archivo Histórico Español, t. I).

Forma el primer volumen de la *Co-lección de documentos inéditos para la Historia de España y de sus Indias*, publicados por la Academia de Estudios

histórico-sociales de Valladolid, que se propone dar a luz otros tomos sobre *La Santa Liga*, *La Armada invencible*, *Le-panto*, *Moriscos*, *Guerras con Francia* y *Empresas de Berbería*, continuando así la tarea que emprendieron ha cerca un siglo Navarrete, Salvá y Sainz de Baranda. Comprende este tomo 211 documentos, referentes a la preparación y al primer Concilio de Trento. Casi todos son cartas o relaciones escritas o recibidas por el emperador Carlos V y su hijo. De la otra parte las escriben o reciben el papa, legados, embajadores, nuncio, obispos españoles asistentes al concilio y teólogos, como Vitoria, Soto, etcétera. Todos los documentos están sacados del Archivo de Simancas, de los fondos del Patronato Real, Estado-Roma y Estado-Alemania. En ellos puede seguirse paso a paso la marcha de aquella asamblea, tan íntimamente relacionada con los demás asuntos de la política universal y la presión continua ejercida por Carlos V para lograr el mayor éxito de la misma. [V. 1657]

Leturia, P., *Al reanudarse la versión de la "Historia de los Papas" del doctor Pastor* [Est. Ecl. 8 (1929) 97-114].

El autor de este artículo trata de marcar las deficiencias de la *Historia de los Papas* de Pastor, en lo referente a la historia eclesiástica de la España del siglo XVI. Falta un estudio directo y sustantivo de la reforma eclesiástica española desde Cisneros hasta Santa Teresa. Sólo desgranadamente se encuentran fragmentos de ese tema. El P. Leturia va recorriendo los pasajes en los cuales se echa de menos un cuadro general de la vida religiosa de España. Esto motiva que en el tormentoso pontificado de Paulo IV sufra la recta apreciación de

los hechos y que ciertas alusiones a la Inquisición estén fuera de tono. Más grave es aún la imposibilidad de entender convenientemente en la obra de Pastor la figura de Felipe II. Debiera haber considerado este autor el regalismo de ese monarca, emanando de la actitud absorbente de los Reyes Católicos, apoyados por el celo reformador de Cisneros, ante la aseglarada curia de Sixto IV y Alejandro VI, regalismo no fomentado por una teología errónea, sino por un juicio exagerado respecto al catolicismo y a la corrupción de la curia del siglo XVI, regalismo finalmente acrecentado por la conciencia personal del rey de ser él, y sólo él, el brazo del Omnipotente para proteger en Europa la verdadera reforma y extender la fe en el Nuevo Mundo. [Quera 1658]

Oto, N. S. de, *La política agraria y de abastecimiento de los papas* [Revista Crítica de Derecho inmobiliario 5 (1929) 55]. | ex: Universidad 6 (1929) 640. [1659]

Leturia, P., *Del patrimonio de San Pedro al Tratado de Letrán*. Madrid, Ed. "Razón y Fe" (Bibl. de Cuestiones Actuales, 4), 1928, 8.º, 269 págs.

Hi estudia la història del poder temporal del Sant Pare, especialment de 1796 ençà. Analitza, manifestant-ne les causes, les diverses vicissituds polítiques que passaren els Estats Pontificis durant el segle anterior i que eren reflex de les orientacions polítiques de les grans potències europees. La documentació sobre aquest particular hi és molt abundosa, extreta de bones fonts, principalment de Bastgen i també Olivart. Dedicar els dos últims capítols a la situació de Roma de 1870 fins a la rectificació i ratificació del Tractat del Laterà, fixant-se detalladament en el temps de la Gran Guerra. [Pla 1660]

Moneva y Puyol, J., *Historia de la Iglesia. Los tres primeros siglos de la*

Iglesia [Universidad 6 (1929) 969-984].

Notas sintéticas especialmente sobre las persecuciones (nota particular sobre los mártires de Zaragoza) y sobre la doctrina cristiana (herejías, disciplina). [V. 1661]

Espanya

García Villada, Z., *Boletín de historia eclesiástica de España* [Est. Ecles. 8 (1929) 61-81]. [1662]

García Villada, Z., *Historia eclesiástica de España*. Madrid, 1929, 2 vols., 396 y 378 págs.

Forman el primer tomo de la proyectada historia crítica y comprenden el período romano. En el primer volumen hay una larga monografía (100 págs.): *La tradición de la Iglesia española sobre Santiago y la Virgen del Pilar y otra: La venida de San Pablo a España*. Acaba con el Concilio de Elvira y San Paciano. El segundo volumen, dedicado casi todo a la patrística, estudia entre otras las grandes figuras de Osio, Prisciliano, Prudencio de una manera muy completa. Un capítulo hay dedicado a *Los monumentos arqueológicos y primitivas manifestaciones del arte romano cristiano*. Abundante y escogida bibliografía, gráficos e ilustraciones.

[V. 1663]

Menéndez Pidal, R., *España, eslabón entre Cristiandad e Islam* [Weschssler. Festschrift (Berliner Beitr. z. Rom. Philologie Bd. 1) (1929) 111-114].

Así como los grandes acontecimientos intelectuales de la antigüedad se deben a los griegos, los grandes sucesos culturales de la Edad Media se deben a los musulmanes, sobre todo desde los siglos VIII al XII. La Cristiandad y el Islam, enfrentados a lo largo de todo el Mediterráneo, no pudieron vivir tan extraños el uno al otro como generalmente se cree. Consideraciones sobre la influencia de Toledo y Sicilia y sobre la religiosidad e intolerancia. [V. 1664]

Reuter, A. E., *Königtum und Episkopat in Portugal im 13. Jahrhundert* [Abhandl. z. mittl. u. neuer. Gesch., Heft 69, Berlin, 1928].

Tema important, puix a Portugal la Corona entaula fortes lluites amb l'episcopat. Els resultats, però, són provisionals. | ex: Neues Archiv. 48 (1929) 271. [V. 1665]

Finke, H., *La política eclesiàstica dels reis d'Aragó* [Rev. Juríd. de Cat. 34 (1929) 493-510].

Traducció de la introducció del volum III de *Acta Aragonensia*. [1666]

Castellano, C. de, *Un complot terrorista en el siglo xv. Los comienzos de la Inquisición aragonesa*. Madrid, Editorial Voluntad, 1927, 8.º, 166 pàgs. (Colección Manuales Hispania). | ex: RHE 25 (1929) 525. [1667]

Bisbats, bisbes

Gavira Martín, J., *Estudios sobre la Iglesia española medioeval. Episcopologios de sedes navarro-aragonesas durante los siglos XI y XII*. Madrid, 1929, 180 pàgines.

Trata de reconstruir, con la mayor aproximación, las listas de prelados y fechas de sus respectivos gobiernos en aquellos siglos, utilizando casi exclusivamente como fuente y dato probatorio los documentos de la época. Después de un capítulo dedicado a las fórmulas y paleografía de los pergaminos (letra visigótica de transición), trata de las diócesis de Huesca con once obispos (de Mancio, 1005-1035, a Ricardo, 1187-1201); de Pamplona, con diez y seis (de Eximeno, 1015, a García, 1205); de Roda, con doce (de Aymerico, 1006-1015, a Guillermo Petri, 1143-1149); de Zaragoza, con seis (de Pedro, 1117-1128, a Raimundo, 1184-1199) y de Tarragona, con cinco. Sigue un apéndice con la transcripción de 20 documentos, otro con índice de nombres y otro con

facsimiles de las firmas de algunos obispos. [V. 1668]

Puig y Puig, S., *Episcopologio de la Sede Barcinonense*. Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929, 548 pàgs.

Historia documentada de la sede barcinonense desde los primeros tiempos del cristianismo hasta el año 1430. Al fin 137 apéndices con la transcripción de textos patrísticos y numerosos documentos, en buena parte inéditos, sacados de los archivos de Barcelona (páginas 325-517). Índice onomástico. [V. 1669]

Sanabre, J., *Los sínodos diocesanos en Barcelona* [Reseña Ecles. 21 (1929) 433-444; 481-488].

Noticias sacadas del archivo de la catedral para los sínodos anteriores al concilio tridentino. La legislación del cardenal de Santa Sabina, Juan Alsin, fué uno de los primeros motivos de la legislación sinodal (1229). El primer sínodo fué celebrado en 1241, reiterando en él las ordinationes del cardenal. Fué celebrado, sede vacante, por cuya razón intervino el arzobispo de Tarragona. Sínodos de 1241, 1243, 1244, 1257, 1290 con transcripción de algunas de sus ordinationes. Sínodos del siglo XIV: de 1306, 1307, 1317, 1318, 1319, 1323, 1339, 1345, 1354 el último de los que se tiene noticia de las anteriores al tridentino. [V. 1670]

Rullan, J., *Noticias para servir a la historia eclesiástica de Mallorca* [Boll. de la Soc. Arq. Luliana 22 (1929) 215-218]. [1671]

Clarenci de Rotterdam, *Un prelat català promotor de l'observança regular a Neerlandia* [Est. Franciscans 41 (1929) 223-231].

Era Jordi d'Ornos, bisbe de Vic, qui en 1439, durant el Concili de Constança, escriví una carta que reproduceix C. de R., a Walram de Moers per tal que

introduís a Gonda l'observança regular del convent de Saint-Omer. [V. 1672

de León. Enumera també alguns privilegis concedits pel rei Ferran.

[Pla 1676

Fernández de Retana, L., *Cisneros y su siglo*. Estudio histórico de la vida y actuación pública del cardenal Fr. Francisco Ximénez de Cisneros. Madrid, 1929, 2 vols., 4.º mayor, 624 y 560 págs.

El autor dice en el primer capítulo: "Me he propuesto presentar, en un conjunto armónico, la historia del cardenal en conexión con su época, utilizando todas las noticias auténticas y colocando en su lugar las dudosas... Los más de los lectores hallarán aquí muchas cosas desconocidas y sorprendentes; los sabios pocas, acaso únicamente aspectos nuevos de los asuntos... En él... procuraremos proyectar alguna luz sobre una época que, injustamente, se ha tachado de oscura." Ilustraciones intercaladas entre el texto. [V. 1673

Domínguez Berrueta, J., *El cardenal Cisneros (La novela de los grandes hombres)*. Madrid, M. Aguilar, 1929, 8.º, 246 págs. | ex: RHE 25 (1929) 340.

[1674

González Palencia, A., *Nuevos datos biográficos de don Gonzalo de Zúñiga, obispo de Jaén* [Bol. Bib. Menéndez y Pelayo 11 (1929) 22-39].

Publica un testamento de don Gonzalo, otorgado en Sevilla el 7 de noviembre de 1456, conservado en el Archivo Nacional, que ofrece algunas noticias desconocidas sobre su biografía y especialmente deshace definitivamente la leyenda de su prisión y muerte en cautiverio, cantada por los romances: "Un día de San Antón...". [V. 1675

Rodríguez, R., *Episcopologio* (de León): *D. Gonzalo Osorio* (1301-1313) [Rev. Clero Leonés 4 (1929) 565-568].

Notes sobre l'actuació pastoral de don Gonzalo Osorio, successor de don Fernando Ruiz, mort en 1301, a la Seu

López, A., *Obispos legionenses del siglo XIV: Fray Alfonso de Argüello, obispo de León* [Rev. Clero Leonés 4 (1929) 33-36; 71-74; 161-163].

Parla de diversos aconteixements de l'època en els quals prengué part aquest Prelat, especialment de les seves relacions amb la família reial. Nomenat per Benet XIII bisbe de Palència, poc sabem dels seus treballs en el govern de la diòcesi i ens parla de la seva obediència al papa Benet XIII fins l'elecció de Martí V a Constança. Abans havia ja estat nomenat bisbe de Sigüenza i ara Martí V, amb la butlla *Quam sit onusta* (Bull. Franc. t. VII, n.º 1415) de 7 de juny de 1419, el féu arquebisbe de Saragossa. Fou canceller i confessor del rei Alfons V. Morí, però, estant renyit amb ell, ignorant-se els motius. L'autor cita diverses opinions, com també les circumstàncies de la seva mort, certament violenta. [Pla 1677

Rincón, J., *Figuras extremeñas. El obispo de Orense en las Cortes de Cádiz* [Rev. Cent. Est. Extr. 3 (1929) 1-25].

Exposición de la conducta del obispo don Pedro de Quevedo y Quintana, presidente de la Regencia de España en 1810 al reunirse las Cortes de Cádiz. Negóse a reconocer su soberanía nacional y, después, a jurar las leyes dictadas por ellas, lo cual dió origen a no pocas vicisitudes. [V. 1678

Erdman, C., *Der Kreuzzugsgedanke im Portugal* [Hist. Zeitsch. 141 (1929) 23-53].

Les empreses descobridores es poden considerar com a continuació immediata de la lluita contra els moros. Però, ¿poden les guerres contra els moros ésser considerades com a croades? Estudi d'aquesta qüestió limitant-la especialment a Portugal. Posició de Portugal

en les croades pròpies. Caràcter de les guerres portugueses contra els moros (1095-1195). Influències de l'exterior. Començ de les ordres cavalleresques. Les guerres contra els moros devenen croades (1195-1250). Les darreres lluites contra els moros. [V. 1679]

Castañeda, V., *Notas biográficas acerca de Fray Prudencio de Sandoval, según los documentos que de él se conservan en el Archivo Histórico Nacional* [Rev. de Ciencias Jurídicas y Sociales 11 (1928) 463-512; 12 (1929) 74-103].

Publica varios documentos originales del Archivo Histórico en el fondo del monasterio de Santa María de Nájera: 1. Su inscripción en el Libro de los Grados e los monjes, el 28 abril de 1569. — 2. Su segundo y último testamento, fechado en Pamplona el 20-III-1620. — 3. Diversas piezas del pleito promovido por el monasterio sobre este testamento y sobre todo una *Relación de los acreedores en los bienes que dejó el obispo*, de 1623; *Índice de los acreedores y la Información en hecho y derecho*. Preceden unas notas biográficas. [V. 1680]

Campos, F., *D. Frei Fortunato de S. Boaventura, mestre da contra-revolução* [Nação Portuguesa 1 (1928) 65-71; 127-140; 242-250; 290-296].

Historia de la actividad política de este arzobispo de Evora después de la revolución de Portugal en 1834. [V. 1681]

Buceta, E., *Fray Ambrosio Monteseino fué obispo de Sarda en Albania* [Rev. Filol. Esp. 16 (1929) 267-271].

En el *Cancionero de diversas obras* de este franciscano poeta, a partir de 1527, se llama a su autor "obispo de Cerdeña". Es una confusión. Fray Ambrosio fué obispo de Sarda o Sappa, en Albania, en 1512. Lo citan Gams y Eubel. Buceta aduce íntegros los testimonios a que hacen referencia las obras de Gams y Eubel. [V. 1682]

Catedrals, esglésies, capelles

Roselló Villalonga, J., *Historia de la catedral de Menorca*. Ciudadela, 1928, 154 págs.

Historial d'aquesta església erigida, en 1287, potser en una *mesquita* i catedral en 1795. Els seus bisbes. Capelles, sepulcres notables i curiositats. [V. 1683]

Córdoba y Oña, S., *Santander, su catedral y sus obispos*. Santander, Aldús, S. A. de Artes Gráficas, 1929, 4.º, 52 p. | ex: Razón y Fe 88 (1929) 402-403. [1684]

Florencio del Niño Jesús, *Las ermitas de las Batuecas* [Mens. de Sta. Teresa (1929) en varios números].

Noticias históricas sobre las numerosas ermitas de aquella región, sacadas en su mayor parte del manuscrito *Libro de las Ermitas*. [V. 1685]

Solà, J., *Història de Sant Salvador de les Espases*. Terrassa, 1929, 130 pàgines, un mapa i abundoses il·lustracions.

Historial de l'ermita fundada pel comte Ramon Borrell. Descripció d'un important retaule del segle xv. Alguns documents en apèndix. [V. 1686]

Otzet Casanovas, Ll., *La Mare de Déu de la Sala*. Igualada, 1928, 78 pàgs. | ex: Butll. Cent. Exc. de Catalunya 38 (1928) 287. [1687]

Ribera Ribó, M. B., *Monografía histórico-descriptiva del Santuari de Madona de Corbera*. Barcelona, 1926, 104 pàgines. | ex: Butll. Cent. Exc. de Catalunya 38 (1928) 320. [1688]

González Palencia, A., *La desaparecida capilla del Crucifijo en la catedral de Cuenca* [Miscel. Conquense, Cuenca (1929) 139-143].

Noticias sobre esta capilla sacadas de dos testamentos del canónigo don Juan Salmerón de los años 1563 y 1569. De

esta capilla quizá se conserva el crucifijo colocado en otro altar. [V. 1689]

González Palencia, A., *La capilla de Juan de León, en Belmonte* [Miscelánea Conquense, Cuenca (1929) 135-138].

Noticias documentales sobre su fundación. La fundó el canónigo Juan de León, de la familia del gran Fray Luis, en 1566 en la iglesia colegial de la villa cuna del divino poeta. Ya en el siglo XVI necesitaba reparación su bóveda, como la necesita ahora urgentemente.

[V. 1690]

Missions

Leturia, P., *Der heilige Stuhl und das spanische Patronat in Amerika* [Hist. Jahrbuch 46 (1926) 14-71].

Història de l'erecció del patronat i vicariat d'Índies. La intervenció del papa i de la Corona espanyola des dels Reis Catòlics fins els Borbons.

[V. 1691]

Mecham, J. Ll., *The origins of "Real Patronato de Indias"* [The Cath. Historical Review 8 (1928) 205-227].

Basat en un llibre a punt de sortir: *Church and State in Latin America*.

[V. 1692]

Leturia, P., *La primera Nunciatura en América y su influencia en las Repúblicas hispano-americanas (1829-1832)* [Razón y Fe 86 (1929) 28-48].

Trátase de exponer, con citas del archivo de la Secretaría de Estado del Vaticano, el hecho de que la transición del régimen político-religioso del Consejo de Indias al de las Nunciaturas se verificó entre 1829 y 1835, en la América española, por el inesperado recodo de la Nunciatura en el Brasil, primera que existió en el continente americano. Conatos de inteligencia entre la Santa Sede y las Repúblicas hispano-americanas. Fracaso de la misión de Mgr. Juan Muzi, en Chile y Argentina, y consecuencias del mismo. Ostini es creado

primer nuncio del Brasil, en 1829, el cual recibió una delegación secreta para las Repúblicas hispano-americanas, sobre todo para Buenos Aires. Contacto de Ostini con las iglesias de estas regiones, principalmente en la Confederación Argentina, Chile y el Uruguay. Es nombrado Ostini nuncio en Viena, y le sustituye en su puesto, en el Brasil, su auditor Fabrini como mero encargado de la Santa Sede, si bien su delegación se extendía a Argentina y Chile, a Uruguay y Paraguay, al alto y bajo Perú. [Quera 1693]

Alcocer Martínez, M., *Fray Diego de Deza y su intervención en el descubrimiento de América*. Valladolid, 1927, 218 págs., con facsímiles. [V. 1694]

Mora Díaz, F., *Cuarto centenario de la entrada de los dominicos en Colombia (1529-1929)*. Bogotá, 1929, 8.º, 44 p.

Per tal de divulgar l'obra dels frares dominics a Colòmbia, des del seu establiment fins avui, l'autor presenta una síntesi de la història d'aquella, enumerant les primeres fundacions, pobles fundats, missioners més celebrats, tant en les lletres com en santedat, part que prengueren en la independència i estat actual de la província dominicana de Colòmbia. [Rius 1695]

Frías, L., *Campaña de Ejercicios en el antiguo reino de Quito, a mediados del siglo XVIII* [Manresa 5 (1929) 225-267].

La mayor parte de este artículo contiene una relación sacada del tomo segundo de una obra que, por lo menos en gran parte, es inédita, titulada *Compendiosa relación de la cristiandad*, etc. (el título es muy largo), cuyo autor es el P. Bernardo Recio. El P. Frías nos describe la vida de este jesuita edificante del tiempo de la extinción de la Compañía de Jesús por Clemente XIV. Sigue la transcripción del capítulo undécimo del tomo segundo de la obra men-

cionada, que habla de los Ejercicios dados por el P. Recio en algunas de las diversas partes del obispado de Quito por orden del señor obispo, don Juan Nieto Polo del Aguila. Añádense luego otras noticias de ministerios espirituales en casas y colegios de la Compañía, en la provincia de Quito, desde aquel tiempo hasta su expulsión en 1767. Están sacadas de otra memoria inédita, escrita igualmente por uno de los Padres desterrados, Juan de Velasco, y de otra del P. Ramón Viescas, que la compuso en su destierro de Italia, uno de cuyos capítulos dice: *De los santos Ejercicios de San Ignacio que se daban en tiempo de Cuaresma en la capital*.

[Quera 1696]

Pérez Gómez, J., *El primer agustino que arribó a las playas americanas* [Arch. Agust. 31 (1929) 5-24].

És el P. Vicens Requexada, natural de Saragossa, qui acompanyà a Fredermann en l'expedició i població de Venezuela l'any 1536. Fou el primer rector de Tunja on féu, en 1575, el testament que l'autor publica, copiat del *Repertorio Boyacense* per En Lluís Albert Castellancs.

[Rius 1697]

Maas, O., *Documentos sobre las misiones del Nuevo Méjico* [Arch. Iber.-Amer. 16 (1929) 76-108; 226-250; 365-385].

Continua l'autor publicant documents sobre les missions del Nou Mèxic de la segona part del seu treball (1683-1686) i comença una nova sèrie de la tercera part, referent al restauració de les missions (1693-1696). La documentació es refereix a diversos afers i és treta de l'Arxiu d'Índies de Sevilla. [Rius 1698]

Ortega, P. A., *Las primeras maestras y sus colegios-escuelas de niñas en Méjico* [Arch. Iber.-Amer. 16 (1929) 259-276; 365-387].

Paral·lelament a la fundació de col·legis de nens, se'n varen establir d'altres

per a nenes, la història dels quals no és gaire coneguda. S'exposen aquí les tres primeres expedicions de mestresses (1530, 1534 i 1535) que passaren d'Espanya a Mèxic, de religiosos franciscans la primera i la tercera, i de seglars la segona, organitzada, però, per un franciscà. L'autor en documenta les tres expedicions, publicant les cèdules reials que les autoritza i subsidis que se'ls concedeixen, inventaris del seu equipatge, viatge, arribada, construcció d'escoles, assistència mèdica, ensenyament, etc.

[Rius 1699]

Lummis, C. F., *The spanish pioneers and the California missions*. Nova edició augmentada (pub. per J. C. Cebrian). Chicago, 1929, 8.º, 343 pàgs. i 23 llms.

| ex: Rev. Filol. Esp. 16 (1929) 309.

[1700]

Martín, A. R., *Las misiones españolas en California* [Arquitectura 11 (1929)]

Nada hay tan perfecto como la organización y emplazamiento de las misiones españolas en California. Tiene lugar en la época de Carlos III. El plano de los emplazamientos de las antiguas misiones marca la estructura topográfica de las poblaciones vitales. Muchas son hoy ruinas venerables. Reproducción de 21 grabados de los edificios conservados, enteros o en ruínas.

[V. 1701]

Sanahuja, P., *Missioners i figures missioneres de la Catalunya franciscana* [Paraula Cristiana 10 (1929) 114-131].

És una estadística dels missioners que ha produït la província seràfica de Catalunya i que, escampats arreu del món, en especial a les Amèriques, han predicat la doctrina de Jesucrist regant-la alguns amb la seva sang. Segueixen unes notes biogràfiques de les figures més rellevants dels missioners franciscans de Catalunya, començant des del segle XIV fins al XIX. Els temps en què aquestes són més abundoses són les darreries del

segle XVIII i a principis i els dos últims terços del XIX. [Pla 1702

Pérez, L., *Labor patriótica de los franciscanos españoles en el Extremo Oriente, particularmente en Filipinas, en las obras de colonización, beneficencia y cultura, y en defensa del dominio patrio* [Arch. Iber.-Amer. 32 (1929) 5-29; 182-212; 289-341].

És un treball premiat en el *Certamen ibero-americano conmemorativo del VII Centenario (1226-1926) de la muerte de San Francisco*. El divideix en quatre paràgrafs: colonització, etc., del títol, estudiant la missió interna en el que es refereix a Filipines, Moluques i Cèlebes i la missió solament externa a Xina, Japó i Indoxina. En l'últim paràgraf acaba l'any 1764 després del lliurament de Manila a les autoritats espanyoles fet pels anglesos, deixant a part per altres historiadors la ressenya històrica de l'última sublevació general amb la cooperació dels Estats Units. [Rius 1703

Pérez, L., *Carta del P. Pablo de Jesús a Gregorio XIII, en que le da cuenta de la llegada de los franciscanos a Manila, de las idolatrias y costumbres de los filipinos y chinos y del fruto que empezaban a cosechar* [Arch. Iber.-Amer. 31 (1929) 253-259].

L'autor reproduceix aquesta carta, il·lustrant-la, publicada ja en una revista de difícil consulta, discutint-ne la data de 1578, que creu deu ésser de 1580.

[Rius 1704

Pérez, L., *Constituciones de la apostólica provincia de San Gregorio* [Arch. Iber.-Amer. 31 (1929) 339-364].

Els franciscans de la custòdia de Sant Gregori en arribar a Filipines, el 1578, conservaven les ordinacions i constitucions de la província de Sant Pere d'Alcàntara d'on procedien. A climes nous i a noves necessitats, en formaren de noves. L'autor enumera les que tingueren pròpies des de 1608, descriu les im-

presses del 1635 a 1870 i publica, per ésser raríssimes, les editades en 1635, ordenades en 1621. [Rius 1705

Schurhammer, G., *Die Disputationen des P. Cosme de Torres, S. J., mit den Buddhisten in Yamaguchi im Jahre 1551* ("Mitteilungen" der Deutschen Gesellschaft für Natur und völkerkunde Ostasiens. Band XXIV Teil A) 4.º, 1929, X-114 pàgs. | ex: Razón y Fe 89 (1929) 93. [1706

Fabo del C. de M., *Vida del Ilustrísimo P. Nicolás Casas, obispo de Casanare*. Barcelona, Edit. Lib. Religiosa, 1927, 4.º, VIII-355 pàgs. | ex: Razón y Fe 87 (1929) 493-494. [1707

Pérez, L., *Relaciones diplomáticas entre España y el Japón* [Arch. Iber.-Amer. 31 (1929) 76-114].

Havent publicat Cristòfol Ariza Torres en *Datos históricos sobre don Rodrigo de Vivero y el general Sebastián Vizcaíno* (Madrid, 1926) alguns documents relacionats amb el beat Lluís Sotelo, l'autor els reproduceix aquí més exactament perquè completen els que el mateix P. Pérez havia ja publicat en *AIA*, afirmant de passada que el primer espanyol que entaulà relacions diplomàtiques amb el Japó fou Gómez Pérez Damaríñas i el qui primer representà Espanya fou Sant Pere Baptista

[Rius 1708

Pérez, L., *Fray Gerónimo de Jesús, restaurador de las misiones del Japón. Sus cartas y relaciones* [Arch. Franc. Historicum 22 (1929) 139-162].

Termina de publicar los documentos XIII-XXIII. [1709

Cuetos, P. J., *El Rvmo. P. Elías Suárez primer pro-viceario apostólico de Hunan Septentrional (China)* [Arch. Agustiniano 32 (1929) 5-18; 161-176].

Notas biográficas sobre este misionero agustino (1852-1880). [V. 1710

Calixte de Geispolsheim, *Estat i progrés de les missions de l'Ordre caputxina* [Est. Franc. 41 (1929) 327-377].

És una extensa nota comparada, per anys, de les missions caputxines arreu del món. Porta a més del nombre de missioners i auxiliars, les escoles i altres obres establertes i dirigides pels mateixos. Acaba cada relació particular amb la secció *Fruit i treball evangèlic*, resum de l'obra dels missioners. Generalment una nota històrica i geogràfica precedeix les relacions particulars de cada missió.

[Pla 1711

Ordres religiosos

Bordoy-Torrents, P. M., *Les grans expansions del monaquisme en la vida secular* (continuació) [Paraula Cristiana 10 (1929) 12-22; 208-218].

Continuant l'autor la sèrie de treballs publicats ja amb aquest mateix títol, estudia la personalitat i obra de Sant Felip Neri, després de descriure l'ambient espiritual del seu temps. Estudia també Sant Domènec de Guzman i la seva Ordre, parlant després del Terç Ordre de Predicadors, sintetitza la seva regla, donant-nos la llista dels sants dels quals ha estat mare. Acaba dient quelcom de la devoció de l'aigua de Sant Domènec. tradició barcelonina.

[Pla 1712

Arbolea, L., *El monacato en Oriente, Italia y Francia. Los monasterios agustinos Agaunense y Jaurense* [Arch. Agust. 31 (1929) 161-176; 321-339].

L'autor parla de l'origen del monacat que neix a l'Orient, de la difusió a Itàlia per Sant Atanasi, perseguit pels arrians, i a França per Sant Martí de Tours, resumint després els orígens i regla dels monestirs Agaunense i Jaurense.

[Rius 1713

Ramon i Arrufat, A., *Els terapeutes. Una pàgina del monaquisme primitiu* [Miscel·lània Crexells (1929) 41-46].

Notes sobre aquests ascetes citats en

un tractat atribuït a Filó, *De vita contemplativa*. Aquests ascetes no tenen cap probabilitat d'ésser cristians, sinó jueus, i la manera d'ésser dels terapeutes, malgrat alguns trets afins al cristianisme, té més de semblança amb altres institucions similars de l'Orient.

[V. 1714

Agustinians

Fabo del C. de Maria, *Bibliografía del P. Fray Santiago Matute del Santo Cristo, de la tercera Orden, agustino recoleto*. Imp., lib. y enc. de Viuda de N. Aramburu, 1928. | ex: Arch. Agust. 31 (1929) 458-459.

[1715

F. H. S., *Documentos curiosos. Copia de la bula de fundación del convento de Ntra. Sra. del Toro, Orden de Padres Agustinos Calzados en la isla de Menorca, expedida por la Santidad de Clemente VIII, a 19 de agosto de 1592* [Rev. de Menorca 24 (1929) 77-85].

Sacada del archivo municipal de Mahón. Asuntos religiosos.

[1716

Orrio, D., *Datos generales para la historia del convento de San Pedro de Rivas, de la Orden de San Agustín* (Pamplona) [Arch. Agust. 31 (1929) 291-298; 437-449].

Traducció castellana de 17 documents existents al susdit monestir, des de 1247; dubta de l'autenticitat dels anteriors. En apèndix el regest de dues butlles d'Innocenci IV, l'una i l'altra d'Urbà IV (1242-1262) comunicades pel P. Saturní López, referents al mateix convent i trets desl registres vaticans.

[Rius 1717

Arbolea, L., *El título de la Orden, su antigua exención de los obispos y otros asuntos menores* [Arch. Agust. 32 (1929) 93-97].

L'autor sosté l'opinió de què els agustinians en el segle x s'anomenaven ermitans de St. Agustí i que eren exemptes de la jurisdicció de l'Ordinari. La

redacció, en notes, rectifica algunes idees de l'autor i dubta d'altres afirmacions del mateix P. Arboleya. [Rius 1718]

Pérez Gómez, J., *Datos complementarios sobre el P. Fray Vicente de Requesada* [Arch. Agust. 31 (1929) 108-112].

Quatre documents referents al P. Requesada sobre la reclamació que fa el P. Lluís Pròspero Pinto dels béns que li deixà en morir, i altres agustinians i la subhasta dels béns del mateix Fra Vicens, feta a Tauja el 13 de novembre de 1575. [Rius 1719]

Revuelta, J., *Relación histórica del convento e iglesia de las MM. Agustinas de Medina del Campo* [Arch. Agust. 32 (1929) 18-32].

Fundació i dotació del convent, en 1551, per Roderic de Dueñas i la seva esposa Catarina, i confirmació de la fundació per Felip II (7 setembre 1555). [Rius 1720]

Vélez, P. M., *El P. Jaime Jordán, el Torelli español* [Arch. Agust. 32 (1929) 235-261; 392-430].

Estudi del P. Jordan i de la seva obra *Historia de la Provincia de la Corona de Aragón de la S. Orden de Ermitaños de nuestro P. S. Agustín*, continuador del P. Andreu de Sant Nicolau, començant des de Sant Agustí fins al segle XII (cap. I-V), desfent el P. Vélez algunes de les falsedats del P. Jordan. [Rius 1721]

Vélez, P. M., *El P. Andrés de San Nicolás, sus continuadores y apologistas* [Arch. Agust. 31 (1929) 56-107; 222-272; 382-411; 32 (1929) 98-141].

És la continuació (§ II-VI) del mateix treball del P. Vélez del 1928, ço es, la història de la reforma agustiniana coneguda amb el nom de *Recoleta*, seguint al P. Andreu de Sant Nicolau, començada en temps de Felip II, ampliant-la notablement amb notícies inèdites. [Rius 1722]

González, A., *Breves apuntes históricos del colegio de La Vid* [Arch. Agust. 32 (1929) 33-48].

Primera part de la història, ço és, fundació d'aquest monestir premonstratense pel venerable Domènec, fill del comte Gómez González de Candespina i Na Urraca de Castella, el 1124, primer a Montsacre, i entre 1145-1152 al lloc actual, privilegis reials i particulars, i probable educació de Sant Domènec de Guzman en el referit monestir. [Rius 1723]

Gil Prieto, J., *El antiguo monasterio agustiniano de Salamanca y La Flecha*. El Escorial, 1928, 160 pàgs.

Historial de este monasterio en el que habitó Fray Luis de León. Cfr. n.º 865. | ex: Rel. y Cult. 6 (1929) 297-298]. [V. 1724]

Novoa, Z., *Conventos agustinianos de León* [Arch. Agust. 31 (1929) 282-290; 412-236; 32 (1929) 262-285].

Rectificaciones i ampliacions de la història del Santuari de la Mare de Déu de Gràcia (Ponferrada del Bierzo) publicada per Silvestre Losada Carracedo en el llibre *Santuarios marianos del Bierzo* i al final publica l'autor un índex de 790 documents dels segles XVI-XVIII que conserva l'arxiu del convent de Sant Agustí de Ponferrada. [Rius 1725]

Benedictins

Ramon y Arrufat, A., *Missió de Sant Benet envers la societat* [Par. Cristiana 9 (1929) 388-397].

Dóna una mirada a l'estat en què quedà tota Europa, en enrunar-se l'Imperi de Roma, estudiant-ne les causes. L'Església procurà salvar tot el possible implantant en els nous pobles idees, igualment noves per a ells, sobre l'autoritat, la família, el treball. Sant Benet, diu l'autor, no tenia una missió diferent de la de l'Església i per això les seves armes no seran altres que les de

la seva Mare: l'Evangeli resumit en la santa regla. Serà, doncs, el fill amant, el legionari conqueridor, el sentinella vigilant, en un mot, l'home de l'Església. Aquest treball és part d'un llibre del mateix autor sobre Sant Benet.

[Pla 1726]

Fernández, C., *Monasterio de Liébana. Catálogo de documentos históricos de Santa María de Piasca* [Rev. Clero Leonés 4 (1929) 305-308; 397-398].

Comprèn documents diversos referents a Santa Maria de Piasca, essent el més antic de 1459; altres que fan referència al curat de Pedrozo, al de San Andrés, al de Cambarco i finalment al de Pesaguero, trancant, en general, de les relacions entre aquests curats i el monestir.

[Pla 1727]

Tejera, L. de la, *El monasterio de San Juan de la Peña* [Bol. Soc. Esp. Exc. 37 (1929) 31-59].

Entretenimiento histórico-geográfico con algo de arqueología. [V. 1728]

Alcocer, R., *Santo Domingo de Silos*. Valladolid, Casa Social Católica, 1926, 456 págs. | ex: Rev. Ben. 40 (1928) 285. [1729]

Serrano, L., *El real monasterio de Santo Domingo de Silos (Burgos). Su historia y tesoro artístico*. Burgos, Hijos de S. Rodríguez, 1926, 8.º, 196 págs. 36 ilustraciones. | ex: Rev. Ben. 40 (1928) 285. [1730]

Milne, K., *Montserrat and its associations* [The Placidian 5, 107-122]. | ex: Bibliographia Benedictina, 1928, XIII. [1731]

Tobella, A., *La Congregació claustral Tarraconense i les diverses recapitulacions de les seves Constitucions provincials* [Cat. Monastica 2 (1929) 111-251].

Transcriu (pp. 150-251) les recapitulacions de les Constitucions de l'esmen-

tada Congregació de l'abat Pere Busquet de Sant Cugat de l'any 1361 (text llatí a pàg. pars) segons un manuscrit d'aquest segle de Sant Pere de les Puelles de Barcelona i la traducció catalana d'En Benet Dezcoll feta en 1482 (a pàg. impars). En el proemi (pp. 111-149) dóna un resum cronològic de les diverses recapitulacions d'aquella Congregació claustral, que fou l'única que durant sis segles adoptà amb continuïtat els principis reformadors del quart Concili del Laterà. [V. 1732]

Augé, R., *La butlla de Clement VIII per a la reforma de la Congregació claustral Tarraconense* [Cat. Monastica 2 (1929) 259-383].

Historial dels esdeveniments que precediren i seguiren la butlla *Sacer et religiosus monachorum status* de 1592. Crisi de la Claustral Tarraconense, visites apostòliques dels anys 1566 i 1582, intervenció del rei Felip II. Resistència dels claustrals a acceptar la butlla i modificacions que hi feren introduir. Transcripció de la butlla (pp. 315-358) i de tretze documents referents a la implantació de la reforma. [V. 1733]

Solà i Estruch, M., *El monestir de Sant Llorenç del Munt* [Butll. Centre Exc. de Sabadell 2 (1928) 24-30].

Notes històriques sobre aquest monestir benedictí, fundat, sembla, al segle IX però amb documents dels anys 947 i 1004. El darrer abat morí en 1608. [V. 1734]

Cistercencs

Correia, V., *Uma descripção quinhenista do mosteiro de Alcoçaba* [O Instituto 6 (1929) 529-549].

Transcribe *La Historia del religiosísimo y real monasterio de Alcouaça de la Orden de San Bernardo por Fray Hieronimo Roman de la orden de San Agustín y su chronista* que se encuentra en el ms. 686 de la colección Pomal de la Bib. Nacional de Lisboa, escrito hacia fines del siglo XVI. [V. 1735]

Vieira Natividade, J., *O mosteiro de Alcobça*. Porto, Marques Abreu, ed., 1929, 48 pàgs., 40 fotogr. | ex: Brotéria 8 (1929) 387. [1736]

Martinell, C., *El monestir de Santes Creus*. Barcelona, Ed. Barcino, 1929, 280 pàgs., amb ilustracions.

Ressenya històrica i descripció del monestir i de les seves dependències, especialment des del punt de vista monumental. Nombroses plantes, alçats i gravats. [V. 1737]

Guitert, J., *Les presons de Santes Creus* [Rev. del Centre de Lectura 10 (1929) 41-45].

El monestir de Santes Creus tenia, com tots els qui exercien jurisdicció sobre els vassalls, les seves presons. Semblants a totes elles en la seva construcció, l'autor es fixa en les inscripcions murals fetes pels presos i en una pintura al fresc, que reproduïx fotografada. Copia i interpreta les inscripcions. La pintura és la crucifixió. [Pla 1738]

Toda, E., *El volum V de la "Història de Poblet"* del P. Jaume Finestres [Rev. del Centre de Lectura 10 (1929) 141-146].

Després de fer notar la pobresa de la història escrita sobre Poblet, fins de la mateixa del P. Finestres que fou redactada solament en ordre al plet de prioritat amb Santes Creus, parla del V volum de la mateixa i explica el retard en la seva publicació degut més aviat a l'oposició que devia trobar al monestir que no pas per llicència de Madrid, com vol fer creure una lletra fingida inserida als primers fulls. Aquesta mateixa oposició explica el que es conservin tan pocs exemplars d'aquest volum — onze, segons l'autor — i aqueixa raresa d'exemplars fa comprendre el preu a que s'han pagat algunes col·leccions dels cinc volums. Es parla fins de prop de 5.000 pessetes. [Pla 1739]

Guitert, J., *Real monasterio de Poblet*. Barcelona, 1929, 3.ª ed., 360 pàgs. y 105 pàgs. de láminas.

Historia documentada del monasterio. Descripción (pp. 1-103) de los edificios y dependencias anejas (palacio real, murallas, etc.) y prioratos dependientes. Notas históricas (pp. 105-352) de las diversas épocas. Visitas reales. Abundantes ilustraciones y documentos.

[V. 1740]

Palomer, J., *La decadència de Poblet*. (Segona part de *Estampes de Poblet*). Barcelona, 1929, 310 pàgs. [1741]

Salas, X. de, *Damià Forment i el monestir de Poblet* [Est. Univ. Catalans 13 (1928) 445-484].

Examen del plet sostingut entre Forment i l'abat de Poblet per qüestió del retaule d'aquest monestir, a base principalment del procés que es guarda a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid. Estudi del retaule i de l'artista. En apèndix alguns documents, entre ells el de contracte de l'obra en abril de 1527.

[Rius 1742]

Franciscans

Ivars, P. A., *Cronistas franciscanos de la provincia de Valencia* [Arch. Iber.-Amer. 16 (1929) 387-402].

Continua l'autor el tema començat el 1927 i, abans d'estudiar la personalitat i obres del cronista P. Llorens Guardiola (1644), desenrotlla el tema del cultiu de la història franciscana a Espanya, des de 1579 a 1655, per tal de reconstruir l'ambient històric en què escrivia el quart cronista franciscà de València.

[Rius 1743]

López, A., *Notas de bibliografía franciscana* [Arch. Iber.-Amer. 32 (1929) 30-75].

L'autor segueix descrivint obres de franciscans desconegudes o solament mencionades en altres bibliografies. Remarquem l'obra del P. Isidre Fèlix de

Espinosa, *Chronica Apostolica*, etc., en la qual parla de la vida dels PP. Miquel Fontcuberta, Francesc Casañas de Jesús Maria, Pere Sitjar i Antoni Perera; així com de les edicions del llibre del P. Antoni del Castillo, *El devoto peregrino y Viaje a Tierra Santa*, estampades a Tarragona, per Magí Canals, el 1759; a Vich, per Josep Tolosa, el 1768; a Barcelona, per la Vidua i fill de Sierra, el 1850; i dues de Barcelona, sense data, per Antoni Arroque. [Rius 1744

López, A., *Notas de bibliografía franciscana* [Arch. Iber.-Amer. 32 (1929) 342-364].

Encara que no descriu cap llibre del qual sigui autor un franciscà de la nostra província eclesiàstica, volem, però, notar dues edicions del llibre del P. Manuel Rodríguez, *Explicación de la bula*, estampades a Palerm en 1621 i 1622, les quals no conegué En Toda, *Bibliografía espanyola a Itàlia*. L'advertència que fa el mateix P. Rodríguez de què no reconeix les edicions furtives que a la fi del segle XVI es feien, a Aragó i Catalunya, del seu llibre *Suma de casos de consciència*; i els llibres següents del P. Andreu Martín: *El cielo abierto*, Barcelona, Tip. Catòlica, 1878; *Devotísimo novenario que a la Inmaculada...*, Barcelona, Pere Batlle, sense data, i Tipografia Catòlica, 1873; *Novenas de la Anunciación*, Barcelona, Josep Forgas, 1857; *Sagrado Novenario...*, San José, Lleida, Imp. de Carrues, 1873; *Novena de San Francisco*, Barcelona, Tip. Catòlica, 1882, i València, Vidua d'Agustí Laborda, 1806; *Los Cinco Domingos*, València, J. Ortega, 1893. [Rius 1745

Rodríguez, P. S., *Oradores franciscanos españoles del siglo XVII* [Arch. Iber.-Amer. 31 (1929) 115-124; 251-265].

No podent encara fer-se un estudi de conjunt de la història de l'eloqüència sagrada espanyola, l'autor es proposa

estudiar com ha contribuït a la formació, apogeu i decadència de la mateixa oratòria l'Ordre franciscana. I per començar estudia al P. Agustí Carrion, de Toledo, i al P. Antoni de Castella, descrivint les obres que coneix i transcrivint fragments dels seus sermons per tal de saborejar-ne el gust. Després no es limita a descriure les obres del Pares Jordi Antonio Riojano i Joan de San Diego, sinó que a més publica alguns fragments dels sermons d'aquests dos oradors del segle XVII per comprovar les notes i qualitats que l'autor els atribueix. [Rius 1746

López, A., *Confesores de la familia real de Castilla* [Arch. Iber.-Amer. 31 (1929) 5-75].

La generalitat dels historiadors deien que els confessors dels reis de Castella eren dominicans; el P. Getino no generalitza tant, però poc se'n falta. El P. López enumera els confessors reials franciscans, des de Ferran III fins a finals del segle XV, documentalment, contradint algunes atribucions que féu l'esmentat pare dominicà, i provant, al revés, que pertanyien a l'Ordre dels fraimenors. [Rius 1747

López, A., *Confesores de la familia real de Aragón* [Arch. Iber.-Amer. 31 (1929) 145-240; 289-337].

Segueix documentalment els confessors reials dels nostres reis fins a Joan II. No podem resistir la temptació de copiar aquí els noms dels confessors de què parla. Són: De Pere II (1276-1285): Fra Pere Sacosta, de Daroca, i el guardià de Vilafranca del Penedès; de la infanta Na Constança: el P. Romeu Ortiz de Sentia; de l'infant Pere d'Aragó, fill de Jaume II: el Pare Ramon Sarrià; d'Alfons IV (1327-1335), Fra Arnau de Canals; de la reina Na Lionor: el P. Joan de Montfort; de Pere el Cerimoniós: Fra Sanç López de Ayerbe, Fra Joan d'Aragó, Fra Pere

de Cima, Fra Joan Fornells; de la reina Llionor de Sicília: Fra Arnau Batlle i Fra Nicolau de Termens; de la reina Sibília de Forcià: Fra Arnau Peregrí; del rei Joan I: Fra Eximenis, Fra Francesc Rafart i Fra Tomàs d'Olzina; de la reina Violant: Fra Nicolau Sacosta; de Martí l'Humà: Fra Francesc de Burriana, Fra Miquel de Quintana, Fra Francesc Reguer, Fra Joan de Taust i Fra Joan Eximeno; de Na Margarida de Prades: Fra Vicens Fuster; de Ferran I: Fra Alfons de Argüello; d'Alfons V: Fra Antoni de Fanno, Fra Felip de Berbegal, Fra Joan Bombisi de Lucca; de la reina Maria: Fra Caldès, i de Joan II: Fra Francesc de Sòria.

[Rius 1748]

López, A., *Confesores de la familia real de Mallorca y Navarra* [Arch. Iber.-Amer. 32 (1929) 213-225].

Cita a Fra Pere, bisbe de Rapolla († 1316), Fra Guillem, bisbe de Scala, i Fra Felip Aguerio, confessors de Na Sanxa, reina de Sicília; a Fra Simeó, confés de l'infant Ferran de Mallorca; a Fra Pere Deça, confés de Na Llionor, esposa de Carles III; a Fra Pere de San Martín, confés de Carles el Dolent; a Fra Pere de Veraiz, confés de Na Blanca, reina de Navarra; a Fra Daniel de Velprat, confés del príncep de Viana, i un desconegut que sap era el confés de N'Agnès de Navarra, comtessa de Foix. Aquests cinc navarresos. Com a suplement afegeix als anteriors estudis a Fra Joan de Balbàs, confés de Pere el Cruel, i a Fra Joan Dardel, bisbe de Tortiboli (1383-1394), confés de Lleó V, rei d'Armènia. [Rius 1749]

Lejarza, F. de, *Fragmentarias efemérides de un curioso franciscano* (1672-1716) [Arch. Iber.-Amer. 32 (1929) 109-115].

Cinc fulls del ms. 3885 de la Biblioteca Nac. de Madrid, fragments d'un diari d'autor desconegut, contenint notes necrològiques de franciscans de Sant

Francesc de Madrid i alguna notícia d'història política. En notes il·lustra els personatges de què tracta el necrologi. [Rius 1750]

Felder de Lucerne, H., *Les études dans l'Ordre des Capucins au premier siècle de son histoire* [Est. Franciscans 41 (1929) 202-216]. [1751]

Ocerín-Jáuregui, A., *Historia de la Orden tercera de la seráfica provincia de Cantabria*. Zarauz, Ed. Vasca, 1928, 8.º, 70 págs. [ex: Antonianum 4 (1929) 255]. [1752]

Martins, F., *A Orden III e a casa do fundador do convento de S. Francisco de Vinhais* [Instituto Coimbra 7 (1929) 35-49].

El convent fou fundat en 1740. Notes sobre la construcció. [V. 1753]

Samuel d'Algaida, *Nous documents sobre l'infant Fra Felip de Mallorca* [Est. Franciscans 41 (1929) 86-94].

Transcripció de cinc documents de l'Arxiu Hist. de Palma, expedits pel susdit infant, tutor del rei de Mallorca. [V. 1754]

F. H. S., *Documentos curiosos. Fundación de los capuchinos de Mallorca* [Rev. de Menorca 24 (1929) 149-150].

Cartas del lugarteniente y memorial de los jurados. [V. 1755]

Oleza y de España, J., *Llibre de antiguitats de la iglesia del Real Convent de Sant Francesch de la ciutat de Mallorca*. (Copia de un manuscrito del donado Ramón Calafat, año 1785, aumentado con varias notas y 5 apéndices). Palma de Mallorca, Imp. Guasp, 1928, 150 páginas, con varias lám. fuera de texto. [ex: Arch. Iber.-Amer. 16 (1929) 273-274]. [1756]

Altres Ordres

Vela, G. de S., *Documentos y notas referentes a la provincia de Castilla y*

a la Congregación de San Pablo, *primer ermitaño* [Arch. Agust. 31 (1929) 113-128; 274-281].

La mort del P. Gregori de Santiago Vela deixà sense publicar documents i cartes copiades pel mateix P. Vela de diferents arxius. La redacció d'*Arch. Agust.* publica ara algunes de dites notes, sobretot els capítols de la província de Castella, de 1533 a 1579, de la Congregació de Sant Pau, primer ermità, de 1555 a 1567. [Rius 1757]

Goodier, A., *Christendom debt to St. Dominic* [The Month 153 (1929) 385 i següents].

Encara no s'ha escrit aquest capítol de la Història: el de valorar el deute d'Europa i del cristianisme envers Sant Domènec i els seus fills en un període de crisi tremenda. En el s. XII s'agombolaren contra l'Església dificultats de tots els ordres, les mateixes que tres segles més tard donaren origen al protestantisme. Si el segle XIII fou un segle gloriós per a l'Església es deu en bona part a aquell sant i a la seva Orde.

[V. 1758]

Tello Jiménez, J., *Monasterio de Santa María del Parral* (Segovia). Madrid, 1929, 110 pàgs., ilustrado. | ex: Rev. Filol. Esp. 16 (1929) 311. [1759]

Recalde, J. de, *Les jésuites sous Aquaviva*. (Fasc. II de *Notes documentaires sur la Compagnie de Jésus*). París, 1927, 8.º, 308 pàgs.

La canonisation de Saint Ignace. La Compagnie et les illuminés d'Espagne. Condamnation de Suárez. La crise du Généralat. "Imago primi saeculi". | ex: Theol. Literaturzeitung 53 (1928) 301-303. [V. 1760]

Huguet, R., *Por los archivos. Convento de Alguaire* [Esperanza 13 (1929) 206].

Publica un interrogatori per a concedir l'hàbit de Sant Joan en el convent

de monges d'Alguaire l'any 1693, extret d'un arxiu particular de Lleida.

[V. 1761]

Florencio del Niño Jesús, *El P. José de Jesús María Quiroga* (1562-1629) [Mens. de Santa Teresa 7 (1929) 306-308].

Noticias biográficas sobre este carmelita que fué el primero que obtuvo en la Orden patente de historiador general, en 1597.

[V. 1762]

Paradela, B., *Los visitadores de la Congregación de la Misión y directores de las Hijas de la Caridad en España*. (Apuntes biográficos). Tomo primero. Madrid, Imp. del Asilo de Huérfanos, 1928, 478 pàgs.

Se da la biografía documentada de los visitadores: P. V. Ferrer (1721-1789), autor también de varias obras, F. Nualart (1728-1790), R. Pi (1725-1796) y otros seis visitadores, el último de los cuales, el P. Gros, murió en 1844. Siguen 14 apéndices documentales. La documentación está sacada principalmente de algunos manuscritos de la Biblioteca Provincial Universitaria de Barcelona.

[V. 1763]

Clausells Iglesias, M., *Los conventos de Badajoz. Algunas noticias referentes al de los trinitarios* [Rev. Cent. Est. Extremeños 3 (1929) 363-378].

Parece ya que fué fundado en 1274. Su protector fué doña Mayor Gutiérrez, madre de Alfonso Godínez, ministro del rey Sancho IV. Datos sobre los religiosos de más relieve. El convento fué destruido por los ingleses en 1812 y suprimido en 1820.

[V. 1764]

Cardús, S., *Monestir de Santa Magdalena de Puigbarral* [Butll. del Club Pirenenc 3 (1929) 9-10].

Era un monestir de monges de Santa Maria Magdalena de l'Orde de Sant Ruf ja existent en 1348. Transcriu un document referent al monestir de l'any 1480.

[V. 1765]

Dubarat, V., *Un procès entre l'évêché de Bayonne et le monastère de Roncevaux au XIV siècle*. Bayonne. | ex: Bibliographia Benedictina (1928) xv.

[1766]

Rousseau, F., *La famille de Clausel de Coussergues et la Trappe de Sainte Suzanne en Aragon* [Rev. des Questions Historiques 56 (1928) 375-388]. | ex: Est. Franciscans 41 (1929) 108. [1767]

Toda, E., *Los conventos de Reus y su destrucción en 1835* [Rev. del Centre de Lectura 10 (1929) 163-175; segueix en diversos números].

Aprofitant la narració feta per un ex-claustrat, a la qual hi afegeix noves dades, i basant-se en un treball d'ell mateix publicat l'any 1884 a *Il·lustració Catalana*, l'autor estudia els fets tràgics de la nit del 22 de juliol de 1835. Precedeix un estudi dels antecedents que a judici de l'autor enemistaren la Comunitat de Sant Francesc amb el poble de Reus, segueix la història i descripció del convent i ses confraries, i tot seguit la narració dels fets i crims d'aquella nit. Dedicat capítol a part a les víctimes. Analitza l'acció de l'autoritat local i dedica dos capítols, un per a narrar les vicissituds dels frares exclaustrats, i altre, intitolat *Les desferres*, en el qual conta el que succeí amb els objectes salvats i els diversos usos a què fou destinat l'edifici. Altres tres capítols (XII-XIV) van dedicats al Col·legi de Sant Joan.

[Pla 1768]

Ordres militars

Revilla Vielva, R., *Ordenes militares de Santiago, Alcántara, Calatrava y Montesa*. Madrid, 1927, 4.º, 70 pàgs. | ex: Razón y Fe 86 (1929) 95. [1769]

Ribas de Pina, M., *La nobleza mallorquina en la Orden de Malta* [Boll. de la Soc. Arq. Luliana 22 (1929) 218-223 i en números següents].

Estudi genealògic-històric de la no-

ble família mallorquina dels Cotoner, servint-se, a més dels treballs i documents ja publicats, d'altres pertanyents als arxius de la susdita família, acabant amb un resum dels mèrits i honors principals dels Cotoner des de la seva arribada a Mallorca ençà. [Pla 1770]

Almunia, J. L., *Don Ramón de Perellós, caballero de San Juan* (discurso). Dos láminas [Anales C. Cultura Valenciana 2 (1929) 5-23].

Notas biográficas sobre el Gran Maestro Perellós (1697-1720). [V. 1771]

Pero Pérez, *La encomienda de Calatrava* [Rev. Centro Est. Extremeños 3 (1929) 405-413; continúa]. [1772]

Universitats, col·legis

Razquin Fabregat, F., *La tradició catalana a la Universitat de Cervera*. Cervera, Obradors d'"Arts Gràfiques Salat", 1927, 8.º, 46 pàgs.

Vegeu el títol dels capítols: Preliminars. La Companyia de Jesús. Escola literària. Escola filosòfica. Escola jurídica. Influència de les escoles cerverines en el Renaixement català. [V. 1773]

Alonso Bárcena, F., *La Facultad de Teología y los intereses de la Universidad* [Razón y Fe 87 (1929) 445-454].

El P. Alonso, en otro artículo de este mismo tomo, *La Teología y la Universidad*, había expuesto el primer resultado de la campaña en favor del restablecimiento de los estudios teológicos en las universidades de España. Ahora presenta los motivos por los cuales cree debe introducirse la Facultad de Teología en la Universidad: 1.º Lo exige el amor a la tradición y el espíritu de gratitud de las universidades con la Facultad de Teología. 2.º Exige la restauración de la teología, la esencia de la Universidad. 3.º La teología y el destino de la Universidad, que es como el molde en que han de completarse su formación los hombres más influyentes de

la vida social. 4.º La Facultad de Teología complemento y ornato necesario de la Universidad. [Quera 1774

Beltrán de Heredia, V., *La Facultad de Teología en la Universidad de Santiago* [Ciencia Tomista 39 (1929) 145-173; 289-306; 40 (1929) 5-22].

Don Alonso de Fonseca fundó, aunque sin verla terminada, la Universidad de Santiago. En estos tres artículos se estudia la historia de su Facultad de Teología. El primero y el segundo dan a conocer la legislación primitiva y constitución de la Facultad, y catedráticos que hubo en ella durante el primer siglo (1555-1660). Se enseñaba la *Summa* de Santo Tomás en dos cátedras de Prima y de Vísperas. A continuación van sucediéndose los catedráticos, que ocuparon estas cátedras, la ocasión y vicisitudes de su encumbramiento, y las obras, en su mayor parte inéditas, que de ellos se conservan. El tercer artículo, de tono batallador y punzante, describe la institución de nuevas cátedras de Teología en la Universidad por las Ordenes religiosas (1660-1771). A saber: Cátedra de Prima de Santo Tomás, propiedad de los benedictinos. Cátedras de teología moral. Desavenencias surgidas entre la Universidad y los dominicos por una parte y los jesuitas por otra. Cátedras de los franciscanos. La alternativa entre tomistas y suaristas. [Quera 1775

Bandín Hermo, M., *Los arzobispos y la Universidad de Santiago* (notas históricas). Santiago, Tip. Suc. de Paredes, 1928. | ex: Arch. Iber.-Amer. 16 (1929) 287. [1776

Bun y Soria, J., *La Universidad del siglo XVIII* [Aragón 5 (1929) n. 46]. | ex: Universidad 6 (1929) 647. [1777

Alvarez de la Rivera, S., *Libro de recepciones del Colegio de San Pelayo de Salamanca*. Manuscrito inédito. (Bi-

blioteca histórico-genealógica asturiana, vol. III). Santiago de Chile, 1928, 4.º, 324 págs.

El colegio fué fundado para los estudiantes asturianos por el arzobispo don Fernando de Valdés, en 1566, haciéndole después otras varias donaciones. El libro que se publica comprende 286 reseñas biográficas de colegiales, llegando hasta el año 1833, comenzando por la del fundador. Como apéndices van el *Libro de matrícula* para los años 1586-1699 (pp. 195-272), la lista de *Documentos referentes al colegio*, que se conservaban en su archivo (siglos XVII-XIX), la lista de algunos expedientes de *Pruebas de hidalguía* y el *Interrogatorio a cuyo tenor debían declarar los testigos en las pruebas de nobleza de los colegiales de San Pelayo*. [V. 1778

Puyol, J., *El Colegio de Santa Cruz y los Colegios mayores* [Bol. R. Acad. Esp. 94 (1929) 807-827].

Notas sacadas del ms. 26 (de la Acad. de la Historia) referentes al colegio de Valladolid. Biografía de algunos alumnos, especialmente sobre Diego Sarmiento y Valladares. Cargos que ocuparon después los alumnos. Organización del colegio. [V. 1779

Arriaga, G. de, *Historia del Colegio de San Gregorio de Valladolid*, editada, corregida y aumentada por el P. Manuel María Hoyos, O. P. Valladolid, Tip. Cuesta, 1928. | ex: Arch. Iber.-Amer. 16 (1929) 287. [1780

Hospitals, confraries

Villamil, E. F., *La iglesia del Hospital Real de la Corte o del Buen Suceso* [Rev. Arch. Bib. Museos 49 (1928) 385-417].

El Hospital Real fué creado por los Reyes Católicos con objeto de seguir a la corte a cuantas partes fuese, y por esto sin edificio propio. La bula de fundación fué concedida en tiempo de Car-

los V (1529). Historia de la iglesia. Descripción de los retablos, imágenes y pinturas. Obras de plata. [V. 1781]

Frei Jorge de S. Paulo, *Historia da Rainha D. Leonor e da fundação do Hospital das Caldas*.

Es una historia escrita en 1656 en un manuscrito que se conserva en el hospital citado. Hay un prólogo de F. Correia. | ex: Nação Portuguesa 2 (1929) 93. [V. 1782]

Kreisler, L., *Notas y noticias sobre la capilla de la Congregación del Cristo de San Ginés* [Rev. Bib. Arch. Mus. Madrid 6 (1929) 333-352].

Historial de la Congregación, fundada en 1651, si bien la imagen era mucho más antigua, quizá del siglo XIV. Notas sobre la capilla, los retablos, las pinturas, imágenes y otras alhajas, obras todas del siglo XVII y siguientes. Siguen 11 documentos como apéndice.

[V. 1783]

Capdevila, S., *El Gremio de los labradores*. Semana Santa de Tarragona (1929) 21-38.

Historial documentat de la confraria del Gremi, que ja existia al segle XIV en l'església de Santa Magdalena, erigida en 1154.

[V. 1784]

Pelegrinatges

Cardús, S., *Dels antics pelegrinatges a Montserrat* [Butll. del Club Pirenenc 3 (1929) 144-145].

Transcriu d'un paper solt de l'arxiu parroquial de Mura un document de l'any 1500 sobre la processó de Mura a Montserrat.

[V. 1785]

García Villada, Z., *El camino de Santiago* [Razón y Fe 88 (1929) 14-36].

El sepulcro del Apóstol Santiago, descubierto milagrosamente en 814, alcanzó la celebridad en el mundo, ante todo por las *Narraciones épicas* y los *Cantares de gesta*. Carlomagno y los

Pares de Francia, primeros peregrinos de Santiago. El camino de Santiago en los *Cantares de gesta*, tanto españoles como franceses. El famoso *Libro de los milagros de Santiago* que, en el s. XII, el peregrino francés Aimerico Picaud regaló a la catedral del Apóstol, y conserva en sus archivos el Cabildo compostelano. Número y calidad de los romeros; descripción de romerías. Peregrinación de almas en pena. Itinerarios; descripción de las peregrinaciones por el *Camino francés*. Los romeros en Compostela: *Pórtico de la Gloria*; tierro espectáculo de aquel final de peregrinación.

[Quera 1786]

Història civil

Rodríguez, R., *¿Cuándo se apoderó de León, Almanzor?* [Rev. Clero Leonés 4 (1929) 225-232].

Després de breus paraules sobre les guerres civils i invasions d'Almanzor durant els regnats de Ramiro III i Vermudo II, passa l'autor a l'objecte principal que és determinar la data de la conquesta de León pel dit Almanzor. No està conforme amb la de 983 que donen Conde i altres ni en la de 995 a 997 que proposa el P. Risco en la seva *Historia de la ciudad y corte de León*. Defensa la de 988, seguint al cronista alarb Ibn-Jaldun. Ho comprova amb diverses escriptures anteriors al 995 i que ja parlen de la destrucció de León com de cosa passada i entre elles té valor especial una escriptura de venta feta pel monestir de Sant Pere d'Es-lonza a Oveco Telliz i a sa muller Eura-ra, datada a 25 de novembre de 988. (Becerro I del Monasterio de Sahagún, fol 49 v).

[Pla 1787]

Rodríguez, R., *León después de la irrupción de Almanzor* [Rev. Clero Leonés 4 (1929) 375-381].

L'autor es proposa fer veure que no fou total la destrucció de León per Almanzor, com sembla volen suposar tes-

timonis contemporanis, valent-se de testimonis indirectes; concedint, però, que foren saquejades les esglésies com també els monestirs i moltes cases particulars. Parla de les contradiccions i confusions que hi ha sobre la translació de les relíquies dels sants, i de les despulls dels reis, a Oviedo sense donar cap solució. [Pla 1788]

Garnelo, B., *Los orientales en Galicia* [Rel. y Cult. 6 (1929) 363-385; 7 (1929) 53-72; 8 (1929) 29-39].

El fet de què la dominació musulmana durà poc a Galícia porta l'autor a buscar els antecedents de Galícia abans de la dominació romana. A manca de monuments ressegueix llistes de noms que puguin recordar la influència fenícia, els textos que proven els contactes de Grècia amb Galícia, els quals vol confirmar atribuint origen grec a noms galaics; la influència oriental que demostren les doctrines de Priscil·lià; el culte donat a sants orientals en l'edat mitjana; les relíquies apòcrifes orientals; el contacte amb els imperials bizantins i la gran cura dels monjos en fer les esglésies segons l'estil bizantí. [Rius 1789]

Azevedo, L. G. de, *Suposta conquista de Elvas em 1226* [Brotéria 8 (1929) 286-288].

Lucas de Tuy nega que Elvas fos presa pels portuguesos en 1226 contra el que afirmen alguns documents del temps. Aquests documents porten la data errada. [V. 1790]

Coll i Alentorn, M., *El "Libre de les Nobleses dels Reys"* [Est. Univ. Cat. 13 (1928) 485-524].

Es troba en un sol manuscrit del segle xv, el n.º 487 de la Biblioteca de Catalunya. Anàlisi d'aquesta poc estudiada crònica o enfilall de cròniques i fragments d'altres obres de caràcter semblant. [V. 1791]

Roca, J. M., *Joan I d'Aragó*. Barcelona, 1929, 472 pàgs. (Memorias de la

Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, tomo XI).

Exposa llargament la personalitat de Joan I com a home (educació, costums, aficions, etc.) basant-se exclusivament en els documents dels Arxius de la Corona d'Aragó i del Patrimoni Reial. Un important capítol va dedicat a *Joan I i les supersticions*. [V. 1792]

Sobiranes de Catalunya (Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, t. X). Barcelona, 1928, 484 pàgs.

Monografies documentals, premiades per l'Acadèmia, sobre les reines: Sibília de Fortià, quarta esposa de Pere III el Cerimoniós (pp. 9-212), per Josep M.ª Roca; reina Maria, muller d'Alfons el Magnànim (pp. 213-348), per Ferran Soldevila, i reina Elionor de Sicília, segona esposa del Rei Cerimoniós, per la doctora Ulla Deibel (pp. 349-452). Segueix (pp. 453-480) una taula de noms propis de tot el volum. [V. 1793]

Bertrand, L., *Philippe II a l'Escourial*. París, 12.º, 287 pàgs. | ex: Le Correspondant 3 (1929) 294-295. [1794]

Constance, M., *Spanische rule in the Netherlands under Philip II*. I. *The Netherlands from Caesar to Charles V* [The cath. hist. Review 8 (1928) 365-420]. [V. 1795]

Vària

Schwiekenek, A., *Spanien: Einblick in seine Kultur der Vergangenheit und Gegenwart; Spaniens Beziehungen zu Deutschland*. Deuts. Illustrierte Rundschau (1929) 1. | ex: Razón y Fe 88 (1929) 398-399. [1796]

Pfandl, L., *Cultura y costumbres del pueblo español de los siglos XVI y XVII. Introducción al siglo de oro*. Primera edición española, traducida directamente del alemán, con prólogo del

P. Félix García, agustino. Barcelona, Edit. Araluce, 23, 14, 5, XXX-378 pàgs. | ex: Rel. y Cult. 8 (1929) 130-131.

[1797]

Nicolau d'Olwer, Ll., *Dades sobre l'ensenyament a Catalunya a l'època romana* [Miscel·lània Crexells (1929) 131-139].

Referències a gramàtics i rectors de la província tarraconense en les inscripcions i autors antics.

[V. 1798]

Baer, F., *Die Juden in christlichen Spanien: I. Aragonien und Navarra*. Berlin, 1929, XXVIII-1176 pàgs.

En la introducció dona notícia de l'estat dels estudis hebreus a Espanya, de la bibliografia, del seu mètode, arxius i fonts investigats. Segueixen els *Documents* i *Regestes*, aquesta forma pels documents ja publicats. El primer

document és de l'any 876-877 i el segon de l'any 1000. Inclou 11 documents del segle XI, 48 del XII i els demés fins al número 606 dels segles XIII-XV a més de 21 documents afegits en apèndix. Indexs importants de persones jueves en caràcters llatins i en hebreus, de noms cristians, de noms de lloc, de matèries i d'autors.

[V. 1799]

Aguiar Cardoso, *Terra de Santa Maria* [Instituto 6 (1929) 383-413; 7 (1929) 50-78; 174-191; continua].

Terra de Santa Maria o *Civitas Sancta Mariae* designà sempre el territori al sud del Duero que té per capital Vila de Feira i no, com altres volen, un territori més vast. Oport, en canvi, portava el nom *Civitas Virginis portucalensis*. Segells i documents des de darrers del segle X. Transcripció dels més importants.

[V. 1800]

ARQUEOLOGIA, ART (segles I-XIII)

Romana

Mélida, J. R., *Arqueología Española*. Barcelona, Colección Labor, 1929, 418 pàgines y 16 láminas dobles.

Manual general de arqueología española, con abundantes grabados intercalados en el texto, abarcando las épocas prehistórica, protohistórica y romana. La última parte (pp. 392-407) va dedicada a las antigüedades romano-cristianas entre las que se da noticia detallada de la basílica romano-cristiana de Mérida.

[V. 1801]

Mélida, J. R. y Macías, M., *Excavaciones de Mérida* (Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, Memoria n.º 98), 35 pàgs., varios grabados, una planta general y 31 láminas. Madrid, 1929.

Completando anteriores *Memorias* se da noticia de las excavaciones llevadas

a cabo en 1926-1927 sobre: el circo; columbarios, el de los Voconios, con interesantes pinturas; las termas; esculturas, una quizá de la diosa lusitana Atetina-Proserpina. Curiosa una construcción, a modo de caja rectangular, que serviría de sepultura con la particularidad que la lápida de mármol que la cubre está horadada y con un tubo de barro en el hueco. Recuérdense las tumbas de Africa con agujeros para que la libación llegara al difunto. Se encontraron también algunos sarcófagos sin adornos y fragmentos arquitectónicos visigodos.

[V. 1802]

Junyent, E., *Els primitius orígens i desenrotllament del títol de Sant Clement de Roma* [Anal. Sacra Tarrac. 5 (1929) 321-340].

Revisió dels treballs anteriorment publicats sobre la basílica i nova hipòtesi

sobre la formació de la basílica basada en l'estudi minuciós de les construccions i en el descobriment fet per l'autor d'una gran sala subterrània existent sota la primitiva basílica coneguda fins ara.

[V. 1803]

Vives, J., *Filocaliana* [Anal. Sacra Tarrac. 5 (1929) 245-248].

I. Testimoni de Bosio (*Roma sotterranea*, p. 27) que confirma l'afirmació feta per l'autor de què una part del marbre *Cingebant latices* no és l'original. II. Sospita que tampoc sigui l'original el marbre de Sant Sebastià amb la inscripció de Sant Eutiqui.

[V. 1804]

Serra Ràfols, J. de C., *Forma Conventus Tarraconensis*. I. *Baetulo-Blanda*. Barcelona (Memòries de l'Institut d'Estudis Catalans, Secció històrico-arqueològica, vol. I, fasc. 4), 1928, 74 pàgines i 53 figs.

Inventari de les restes romanes de la regió de la costa lleuantina Badalona-Blanes. No hi ha monuments cristians.

[V. 1805]

Rodríguez, R., *Lápidas romanas y celto-romanas* [Rev. Clero Leonés 4 (1929) 104-108].

Transcripció i interpretació de quatre làpides, dues ex-vots i dues funeràries, trobades les dues primeres en fer obres al Seminari Conciliar de León i a una casa particular de la mateixa ciutat, i les altres dues al palau dels Prado de Renedo de Valdetuéjar i que per cert no figuren al *Catálogo monumental de España*, i això que fou visitat aquest palau pel senyor Gómez-Moreno. Estudia també la procedència d'aquelles i diu de la primera que fou dipositada al Museu Provincial, no essent així amb les altres.

[Pla 1806]

Castillo, A. del, *Una nueva ara romana* [Bol. Real Acad. Gall. 24 (1929) 18-22].

Sostenia esta ara la piedra del altar de la iglesia románica de Meirás (Ayuntamiento de Sada) que fué derribada en 1909. Lleva la inscripció COSOV | DAVIN | AGO | Q. V. C. | EX VOTO, que parece debería leerse: [*Deo*] *Coso Udaviniago Quintus vir clarissimus ex voto*. Dos grabados.

[V. 1807]

Serra Vilaró, J., *Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona*. Memoria (n.º 104) de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades. Madrid, 1929, 150 pàgs., 78 lám. y un plano.

Relació metòdica i documentada de les excavacions dels anys 1927-1928 (Cfr. n.º 1203). S'hi descriuen, classificats en 17 grups, quasi un miler de sepulcres, dels quals se'n dona el tall en gravats intercallats entre el text i la fotografia en les làmines; cada un porta el número corresponent en el paper transparent que cobreix les susdites làmines. Descripció a part de les criptes, túmuls, basílica, etc. Capítol sobre els materials emprats en les construccions. Transcripció i fotografia de 127 inscripcions, en bona part cristianes. Monedes trobades en les construccions que serveixen per a determinar la cronologia dels monuments, totes dels segles III i IV. Índexs epigràfics. Planta general de grans dimensions (1'20 m.) de tota la necrópolis.

[V. 1808]

Serra i Vilaró, J., *El dogma de la Resurrecció en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona* [Semana Santa de Tarragona (1929) 67-71].

Descripció d'algunes inscripcions, relleus i *graffitis* trobats a l'esmentada necrópolis que fan referència a la Resurrecció.

[V. 1808 a]

Carbonell, A., *Notas sueltas sobre hallazgos arqueológicos efectuados en la provincia de Córdoba* [Bol. Real Acad. de Córdoba 7 (1928) 133-138].

Reproduce las fotografías de varios objetos: una lucerna y tres inscripciones cristianas. La primera, datada de mediados del siglo VII, tiene la fórmula *in pace*. La segunda, mucho más antigua, quizá del siglo IV o V, con la fórmula *vixit annos plus minus L recessit in pace...* La tercera es un fragmento ilegible. [V. 1809]

Castillo, A. del, *Dos inscripciones del siglo X* [Bol. Real Acad. Gallega 24 (1929) 257-260].

Se encuentran en dos lápidas halladas en 1926, al deshacer la iglesia de San Cristóbal de Enfesta, y habían sido empleadas como materiales de construcción en la iglesia románica allí existente. La primera, completa, dice:

HIC REQVIES(c)iT FAMVLVS
[D(e)I SISNANDVS
PRES(b)iteR QVI
[obiit VIII] ID(u)S MAR(cia)S
[ERA DCCCCLXLIII A

En la otra sólo se lee:

OBIIT FAMV(lus)

y es sin duda también del siglo X.

[V. 1810]

Castillo, A. del, *Inscripciones medievales que se conservan en el patio de San Clemente, de Santiago* [Bol. Real Acad. Gallega 24 (1929) 145-163].

Reproduce y estudia la epigrafía de 13 inscripciones de los siglos XI-XV. Cinco de ellas son del siglo XI. Todas son sepulcrales. [V. 1811]

Correia, V., *Inscrições do claustro do Silêncio em Alcoçaba* [Instituto 7 (1929) 322-341].

Transcriu un capítol, *Dos partes que formam o grande Mosteiro de Alcoçaba*, de l'obra en bona part inèdita de Fra Manuel de Figueiredo, *Historia corográfica de Alcoçaba*. Hi ha una sèrie d'inscripcions sepulcrales del segle XIV.

[V. 1812]

Aràbic

Gutiérrez Moreno, P., *La capilla sevillana de la Quinta Angustia* [Arch. Esp. Art. Arq. 5 (1929) 233-246].

Historial desde el punto de vista arquitectónico de esta interesante capilla que en un principio debió estar aneja a la iglesia gótico-mudéjar del antiguo convento de San Pablo de Sevilla. Reconstruida en 1706 y restaurada en 1896 quedó del todo desfigurada. En 1917 han sido descubiertos sus primitivos elementos moriscos. Tiene tres cúpulas con lacerías siendo muy importante, por su decoración pictórica, una de ellas, la del medio. Acompañan la descripción ocho láminas y varios grabados. [V. 1813]

Castejón, R., *Interior de la Mezquita de Córdoba en tiempos del Califato* [Bol. R. Acad. Córdoba 19 (1927) 369-379]. | ex: Rev. de Filol. Esp. 16 (1929) 82. [1814]

Hernández, F., *Arte musulmán. La techumbre de la gran Mezquita de Córdoba* [Arch. Esp. Arte Arq. 4 (1928) 191-226, 14 láminas y 97 figs.].

Estudio de la disposición y ornamentación de los tableros y vigas de esta techumbre que son, sin duda, los del siglo X. [V. 1815]

Mossaràbic, visigòtic

Orueta, R. de, *La ermita de Quintanilla de las Viñas, en el campo de la antigua Lara. Estudio de su escultura* [Arch. Esp. Arte Arq. 4 (1928) 169-178 y 7 láminas].

El monumento descubierto en 1927 es de tiempos visigodos, probablemente del siglo VII y no del X como supone Porter (*Romanische Plastik in Spanien*, pp. 38, 40 y 41). Lo indican los detalles de la construcción y sobre todo la decoración más rica que la de San Pedro de la Nave. El autor, comparando esta ornamentación con la de otros monumentos visigóticos, hace un esbozo de

los caracteres que tuvo la ornamentación visigoda. Son muy interesantes algunos relieves con figuras en el arco triunfal. Quizá representan el Salvador, la Virgen y dos apóstoles. Es seguro que la que hay en el lugar más importante, sobre el arco, representa a Cristo con el nimbo crucífero y en acción de bendecir. Esto está en pugna con la teoría que supone la primitiva Iglesia española muy iconoclasta. Muy curiosas las figuras del sol y la luna dentro de círculos que llevan unos ángeles. Quizá son residuos supersticiosos de religiones precristianas. [V. 1816]

Filgueira Valverde, X., *A eirexa prerománica de Francelos*. Santiago de Compostela "Seminario de Estudos Galegos. Sección de Arqueología", 1929. | ex: Universidad 6 (1929) 291. [1817]

Castillo, A. del, *Una ventanita prerománica* [Bol. Real Acad. Gallega 24 (1929) 33-36].

Es una doble ventanita de arcos de herradura que se ve aun en la moderna sacristía de la iglesia con nave románica de Santa María de Viana del Bollo (Orense). Presenta los caracteres típicos del mozárabe a partir de la primera mitad del siglo IX. Dos gradabos.

[V. 1818]

Romànic

Kingsley Porter, A., *La iglesia de Nuestra Señora de Igúacel y otras manifestaciones del arte románico en España* [Universidad 6 (1929) 145-171].

Traducción del artículo publicado en *Burlington Magazine* (1928). Es un monumento del siglo XI, como lo prueban las inscripciones datadas del año 1072.

[V. 1819]

Castillo, A. del, *Iglesias antiguas de Galicia. San Juan del Cachón* [Bol. R. Acad. Gallega 24 (1929) 81-91].

Habían hablado de ella Yepes, Flórez, Masdeu y Sobreira, y de ellos copió Hübner la inscripción n.º 238. Gómez

Moreno también la cita en sus *Iglesias mozárabes* (p. 93), pero todos de una manera vaga. Se halla cerca del famoso monasterio de San Esteban de Ribas. Consta de una sola nave rectangular (5'35 × 4 m.) con un reducido baptisterio agregado al muro de la derecha. Una puerta adintelada, donde se conserva la inscripción del siglo X, sirve de único ingreso. Rodea a esta iglesia un atrio corto y reducido. La inscripción, en tres líneas, dice:

CVM DEI ADMINICLO

FRANKILA ABBA(S) CONDIDIT

ERA DCCCCLVI A [OPVS

El autor cree que esta inscripción no pertenece al edificio, que es de otra época. Notas sobre el abad Franquila.

[V. 1820]

Folch i Torres, J., *Una "Majestat" románica* [Gasetta de les Arts 1 (1928) diciembre 1-2].

Es una imatge, ara al Museu de Barcelona, bellament policromada la qual cosa fa pensar que tindria per model una obra d'orfebreria. Procedeix de la col·lecció Batlló i és de les més interessants escultures romàniques catalanes.

[V. 1821]

Orueta, R. de, *Una obra maestra de la escultura del siglo XIII en la capilla mayor de la catedral toledana* [Arch. Esp. de Arte y Arq. 5 (1929) 129-136, 6 láminas].

Es la figura de un rey que se encuentra en el pilar de la epístola de la capilla mayor y es la mejor escultura de aquel siglo que guarda dicha catedral. Parece representar a Sancho el Bravo (1295). Notas históricas sobre la construcción de la capilla. No podría precisarse la nacionalidad del maestro que probablemente sería español. Quizá sea la figura-retrato más antigua en España.

[V. 1822]

Soler i March, A., *Un antependi inè-*

dit i una antiquíssima advocació catalana (3 làmines) [Ciutat 3 (1929) 131-133].

Aquest antipendi, eixit d'una església de la comarca lleidatana, el trobà Soler a casa d'un drapaire. Hi ha quatre escenes del martiri de Sant Iscle i Santa Victòria de Còrdova. En el centre la sola figura de Santa Victòria. L'autor fa remarcar la devoció que per aquests dos sants hi havia a Catalunya, com ho proven les nombroses capelles a ells dedicades, donant algunes dades històriques sobre la de Montserrat i la de prop

Manresa, de la qual tenim notícies del segle x. [V. 1823]

E. T., *Nuevos descubrimientos de pinturas murales en Castilla* [Arte Español 10 (1929) 494-495].

Notas sobre los descubrimientos en Maderuela, provincia de Segovia, del siglo XIII (*Adán y Eva, Caín y Abel, Reyes Magos, Lavado de los pies del Señor por la Magdalena y Varios santos Padres*). Fresco del siglo XIII de Tumbilla del Agua, provincia de Segovia.

[V. 1824]

ARQUEOLOGIA, ART (segles XIV-XIX)

General

Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, *Catálogo monumental de España*. Inventario general de los monumentos históricos y artísticos de la nación:

Provincia de Alava, por C. de Castro. Madrid, 1915, 1 vol. de 234 págs. y 95 láminas.

Provincia de Cáceres, por J. R. Mérida. Madrid, 1924, 2 vol. de texto, 318 y 416 págs., y 1 vol. con 284 láminas.

Provincia de Badajoz, por J. R. Mérida. Madrid, 1925-26, 2 vol. de texto, 470 y 488 págs., y 1 vol. con 334 láminas y un mapa monumental.

Provincia de León, por M. Gómez-Moreno. Madrid, 1925-26, 1 vol. de texto, 586 págs., y 1 vol. de láminas con 622 fotograbados y un mapa monumental.

Provincia de Zamora, por M. Gómez-Moreno. Madrid, 1927, 1 vol. de texto, 380 págs., y 1 vol. de láminas con 356 figuras y un mapa monumental.

En estos volúmenes se da noticia documentada de todos los monumentos importantes existentes en las respectivas provincias y pertenecientes a las distin-

tas épocas desde la prehistórica. Son dignas de mención especial en esta bibliografía las antigüedades cristianas de Mérida, los códices de León y los tapices de Zamora, de todo lo cual se dan abundantes ilustraciones. No lo son menos las pequeñas iglesias o fragmentos monumentales visigóticos, mozárabes y románicos que se describen en casi todos los volúmenes. [V. 1825]

Kehrer, H., *Spanische kunst von Greco his Goya*. Munchen, 1926. | ex: Arch. Esp. Arte Arq. 4 (1928) 247-249].

[1826]

Rius Serra, J., *Subsidios para la historia de nuestra cultura* [Arch. Esp. Arte Arq. 5 (1929) 87-106; 247-273].

Importante colección de 117 documentos con referencias a las letras y a las artes, de los siglos VIII al XVI, transcritos íntegros o tan sólo en fragmentos referentes al tema, tomados de los pergaminos conservados en el Archivo Histórico Nacional, para la primera serie (núms. 1-59, siglos VIII-XIII) y también de algunos otros fondos para los de los restantes siglos. [V. 1827]

Llabrés, G., *Colegio de pintores y de escultores de Palma*. Reglamento de 1651 [Boll. Soc. Arq. Luliana 22 (1929) 271-274]. [1828]

Carriazo, J. de M., *Correspondencia de don Antonio Ponz con el conde del Aguila* [Arch. Esp. Arte Arq. 5 (1929) 157-183].

Dan noticias sobre varias obras artísticas. Veintiún documentos. [1829]

Mayer, A. L., *El estilo gótico en España*. Madrid, Espasa-Calpe, 1929, 310 páginas, 155 figuras.

Traducción española de F. Villaverde. No se trata, como el título indica, solamente del gótico español, sino de manifestaciones de la vida del gótico en España. Se estudian creaciones que fueron producidas en suelo español no solamente por artistas españoles, sino también por alemanes, franceses y flamencos y aun por italianos en la época del gótico. [V. 1830]

Ciutats, monuments

Macías Liáñez, M., *Mérida monumental y artística* (Bosquejo para su estudio). Segunda edición, 1929. | ex: Rev. Cent. Est. Extrem. 3 (1929) 134-135. [1831]

González Simancas, M., *Toledo. Sus monumentos y arte ornamental*. Madrid, 1929, 270 págs., 305 ilustraciones y un plano. [1832]

Soler i Palet, *Egara. Tarrasa*. Terrassa, 1928, 180 pàgs.

En aquesta miscel·lània hi ha dos capítols interessants per a la nostra bibliografia: *El retaule dels Sants Metges* (pp. 101-105) i *De les pintures murals romàniques i especialment de les recentment descobertes* (pp. 114-130) així com diverses notes arqueològiques. [1833]

Doménech y Montaner, L., *Historia y arquitectura del monasterio de Poblet*.

Barcelona, Montaner y Simón, 1925, 4.º, 372 pàgs. i nombrosos gravats.

Fundació, emplaçament, organització general i conventual del monestir (pàgines 1-162). Les construccions (pàgines 163-365). [V. 1834]

Castañeda, V., *Descripción del sacro convento y castillo de Calatrava la Nueva y de su iglesia, capillas y enterramientos* [Bol. R. Acad. de la Historia 92 (1928) 402-443].

Transcripción de una memoria histórica conservada en un manuscrito del siglo XVII de la Biblioteca del Consejo de las Ordenes de Santiago, Calatrava, Alcántara y Montesa. [1835]

Luengo, J. M., *Monumentos religiosos leoneses. Iglesias de Nuestra Señora de Vizbayo y del Cristo de Santa Marina*. León, 1929, 102 págs., 4 láminas. | ex: Bib. Gen. Hisp.-Amer. 7 (1929) 979. [1836]

Blasi i Vallespinosa, F., *Guia descriptiva dels monestirs de Poblet i Santes Creus*. Barcelona, 1928, 90 pàgs. [1837]

Martinell, C., *Els primitius claustres de Santes Creus i de Poblet* [Arts i Bells Oficis 2 (1929) 21-28].

Els claustres primitius dels dos monestirs, bastits al segle XII quasi de les mateixes proporcions dels actuals del segle XIV, tingueren voltes d'aresta, la qual cosa llavors era una novetat a Catalunya, on existien els de volta de canó i els de coberta de fusta. Encara en queden algunes restes. Tenen significació històrico-arquitectònica perquè amb ells queda acomplerta l'evolució constructiva i documentalment justificada l'aparició dels ojius en els nostres claustres. Dos gravats i algunes plantes. [V. 1838]

Matamoros, J., *La catedral de Tortosa. Historia de su construcción* [La Zuda 16 (1928) 179-182; 17 (1929) 2-5].

Notes històriques. La primera pedra

fou posada en 1347 essent bisbe Bernard d'Oliver. Passaren 412 anys en ésser acabada. Publica un contracte del bisbe i Capítol amb el lapicida Bernat Dolguayre perquè fos el mestre de les obres. [V. 1839]

Segura, E., *Castillos de Extremadura* [Rev. Cent. Est. Extrem. 3 (1929) 149-198, 7 láminas].

Historia de los castillos de Axagala, Albuquerque y Piedrabuena, de la Orden de Alcántara. [V. 1840]

Garnelo y Alda, J., *Ermita de San Antonio de la Florida y panteón de Goya*. Madrid, 1928, 3 hojas + VIII reproducciones fotográficas. | ex: Bib. Gen. Hisp.-Amer. 7 (1929) 940. [1841]

González Palencia, C., *La capilla de don Alvaro de Luna en la catedral de Toledo* [Arch. Esp. Arte Arq. 5 (1929) 109-122].

Transcripción de cuatro largos documentos (años 1440-1488) referentes a la construcción de esta capilla encontrados en el legajo 1734 (fondo de Osuna) del Archivo Histórico Nacional: Concesión del sitio para la capilla; donación por doña Juana de Pimentel de varios objetos "ornamentos de seda e oro, e cosas de plata syguientes"; tratado para hacer el retablo, y traslado de otra dotación. [V. 1842]

San Román F. de B., *La capilla de San Pedro de la catedral de Toledo. Datos artísticos* [Arch. Esp. Arte Arq. 4 (1928) 227-235].

Noticias sacadas del *Libro de cuentas de la capilla de San Pedro. Año 1477 et sequentibus* y otro pliego de cuentas del año 1440. [V. 1843]

Gutiérrez Moreno, P., *La cúpula del maestro Vicente Acero para la nueva catedral de Cádiz* [Arch. Esp. Arte Arq. 4 (1928) 183-186 con 9 láminas dobles].

Descripción acompañada de los planos de la cúpula ideada por Acero en

1725 con la serie de desacertadas modificaciones que sufrió hasta el engendro de la cúpula actual. [V. 1844]

Busquets, E., *La Casa de l'Ardiaca* (Extret de la revista mensual del "Foment de les Arts Decoratives", febrer de 1928) 7 pàgs.

Historial del magnífico palau fundat pel canonge Desplà, a primers del segle xvi, en el qual ara hi ha instal·lat l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. [V. 1845]

Comandante García Rey, *El sepulcro del cardenal Cisneros, en Alcalá de Henares, y los documentos de los artifices* [Arte Español 10 (1929) 483-486].

Documentos encontrados en Toledo. Contrato de 1518 con Dominico Alejandro, quien murió aquel mismo año, y testamento de Bartolomé Ordóñez, que fué el continuador del monumento. [V. 1846]

Terán, M. y Camps, E., *La reja del sepulcro de Cisneros* [Arch. Esp. Arte Arq. 5 (1929) 107-108 y 22 figuras].

Reproducción en láminas del conjunto y detalles de esta magnífica reja en bronce, obra de Nicolás de Vergara, padre e hijo. Se comenzó en 1564. [V. 1847]

García y Bellido, A., *Estudios del barroco español. Avances para una monografía de los Churriguera* [Arch. Esp. Arte Arq. 5 (1929) 21-86 y 12 láms.].

Noticias sobre don José de Churriguera († 1725) e índice provisional de sus obras arquitectónicas. La columna salomónica en España. Retablos de Churriguera. Noticias sobre otros miembros de esta familia, su abuelo José Rates, hermanos Manuel y Miguel, e hijos Matías, Jerónimo y Nicolás. Apéndice con 25 documentos. [V. 1848]

Gabriel Navarro, J., *Arquitectura hispano-colonial americana. Curiosa ordenación arquitectónica en el claustro del*

convento de San Agustín de la ciudad de Quito [Arch. Esp. Arte Arq. 4 (1928) 179-182 y dos láminas].

El autor hace notar especialmente dos novedades: una columna panzuda que llegó a ser característica de toda la arquitectura colonial sudamericana y el intercolumnio alternado con arcos de mayor y menor tensión a la manera árabe. Una y otro se encuentran en el claustro citado. El convento fué fundado en 1573 y acabado a mediados del siglo XVII. La columna panzuda tuvo su origen en el claustro de San Francisco de la misma ciudad en el siglo XVI.

[V. 1849]

Eugenio de Valencia, *Fray Domingo de Petrés* [Cult. Valenciana 3 (1928) 149-153].

Notes biogràfiques del llec caputxí Fra Domènec de Petrés, el qual, destinat a Bogotà l'any 1791, fou autor de diversos projectes arquitectònics, entre ells la Catedral, l'Observatori, l'Aqüeducte, etc. Copia la inscripció que acompanya el seu retrat, col·locat entre els dels arquebisbes bogotans. [Pla 1850]

Correia, V., *Da fabrica que falece á cidade de Lisboa por Francisco de Olanda* (1571). Edició preparada per A. Cortés (1918) [Arch. Esp. Art. Arq. 5 (1929) 209-224].

Aquesta obra sobre antiguitats de Portugal ja havia estat publicada en 1879, segons un autògraf inèdit de 1571, però sense els dibuixos que devien acompanyar el text i que ara es publiquen en 18 làmines. S'hi tracta d'una església de Sant Sebastià, de la capella del Sagrament i de la custòdia. [V. 1851]

Escultura

Sarthou Carreras, C., *La iconografía mariana en España* [Bol. Soc. Esp. Exc. 37 (1929) 60-72; 112-132].

Estudia la iconografia mariana en estos dos capítols: 1. Las antiguas imágenes de la Virgen como patrona de Es-

paña. — 2. La Virgen María como patrona de las capitales de España. El estudio va acompanyado de 13 láminas con la reproducció fotogràfica de 68 imàgenes. [V. 1852]

Saralegui, L. de, *El retablo de Gabriel Martí* [Bol. Soc. Cast. Cultura 10 (1929) 80-84].

No havia estat publicat. Representa els màrtirs Sant Valeri i Sant Vicens. El contracte es va firmar en 1417 i anava destinat a l'església de Sant Vicens de la plaça de l'Almoína de València.

[V. 1853]

Duran i Sanpere, A., *El retaule dels blanquers* [Arts i Bells Oficis 2 (1929) 193-212].

Contribució documental a la història d'aquest famós retaule, donat a conèixer en 1902 per Sampere i Miquel, provinent de l'església de Sant Martí el Vell de Barcelona. En 1452 es fa el contracte per l'obra de la fusta amb l'imaginaire Macià Bonafé. Al mateix any el contracte per la pintura amb Lluís Dalmau. Però en 1463 es fa nou contracte amb el pintor Jaume Huguet. Reproducció d'aquests documents. A més, cinc gravats de les pintures i un altre de la planta del retaule. [V. 1854]

Capdevila, S., *La catedral de Tarra-gona i el retaule de l'altar major* [Rev. Centre de Lectura 10 (1929) 137-140].

Historial del valuós retaule en alabastre amb sis escenes de Santa Tecla com a motiu principal. L'obra fou encomanada el 8 de març de 1426 a l'escultor Pere Johan, qui era fill de Jordi Johan, també escultor, alabat per Pere III. Eren ciutadans de Barcelona. Pere Johan encara treballava en el retaule en 1436. En 1447 el pintor Valentí Montoliu prometia daurar i policromar algunes imatges. [V. 1855]

Duran i Sanpere, A., *La Pietat del portal de la Seu de Barcelona* [Vida

Cristiana 16 (1929) 323-333, 4 gravats].

Aquest relleu és molt semblant de tècnica amb un retaule de *Tots els Sants* existents a una capella del claustre. Ambdós porten un escut que seria del canonge Berenguer Vila qui, segons un contracte de 1489, encarregava la pintura del retaule a Arnau Camargo, pintor de Burgos. L'escultor, segons el susdit contracte, era un mestre Miquel, qui no pot ésser altre que el mestre alemany Miquel Luchner, el qual treballava a Barcelona aquells anys. [V. 1856]

Camps y Cazorla, E., *Una obra inédita del siglo XVI: El retablo de la iglesia parroquial de Santa Cruz, en Cerdeñosa (Avila)* [Arch. Esp. de Arte y Arq. 5 (1929) 145-155, 5 láms.].

Notas históricas sobre la iglesia. El retablo ocupa por completo el testero de la capilla mayor. Es de tres cuerpos, algo deteriorado por adiciones posteriores. Representa la historia de Cristo: Anunciación, Nacimiento, Crucifixión, la Piedad. Todos de talla. Hay un cuerpo superior pintado. Documentación: Los entalladores serían Pedro de Salamanca y Blas Hernández (pagos de 1532-1535). Los pintores Jerónimo de Avila y Toribio González (1574-1576). Notas sobre estos artistas. [V. 1857]

Agapito y Revilla, J., *El escultor en piedra Miguel de Espinosa en Ríoseco y otras partes* [Bol. Mus. Prov. de Valladolid (1929) 21-32].

Espinosa nace de 1510 a 1513. En 1537 labra los retablos de piedra de San Francisco, de Medina de Ríoseco, y poco después trabaja en los adornos del claustro de San Zoil de Carrión. En 1541, asociado con otros artistas, hace obras en Palencia y después en Aranda, Ríoseco, Santiago. Descripción de estas y otras obras, acompañada de siete láminas. [V. 1858]

Perdreau, *Los grandes imagineros: Juan Sánchez Barba, Juan Pascual de*

Mena, Pedro de Mena y Medrano, Alonso de Mena, Angel Monasterio, Gregorio Hernández, Luis Salvador Carmona [Gaceta de Bellas Artes, Madrid, 20 (1929) núms. 351 a 358]. | ex: Universidad 6 (1929) 304-305. [1859]

M. T., *Una troballa important* [Vida Cristiana 16 (1929) 155-157].

Es tracta d'un grup escultòric en pedra descobert a l'església parroquial de la Santíssima Trinitat de Vilafranca del Penedès. Amida 31 cm. d'alçada. Representa el Pare Etern assegut i sostinent amb les mans Crist crucificat. Entre la barba del Pare i el cim de la Creu hi ha el colom símbol de l'Esperit Sant. Serà dels segles XVI-XVII. Artísticament no és gaire interessant, però des del punt de vista de la iconografia cristiana ho és molt, puix les representacions de la Santíssima Trinitat en grups escultòrics són rares i discutides. [V. 1860]

Lozano, J. M., *Salzillo en la provincia de Albacete* [Bol. Com. Prov. Mon. Albacete 1 (1929) 51-58].

Relación de las obras de este escultor existentes en la citada provincia. Dos láminas con un *San Pedro*, de Alcarraz, y *La Dolorosa*, de Hellín. [V. 1861]

Agapito y Revilla, J., *Las cofradías y los pasos de Semana Santa en Valladolid* [Bol. Mus. Prov. de Valladolid (1929) 9-20].

Segunda adición y corrección a un libro sobre el mismo tema. [V. 1862]

Cardús, S., *El retaule barroc de Rubí, obra de Francesc i Jaume Rubió de Moyà* [Butll. Club Pirenenc 3 (1929) 157].

Notes documentals sobre aquest retaule contractat el 28 de febrer de 1599 amb l'honorable Francesc i Jaume Rubió, pare i fill, "imaginayres o scultors de la vila de Moyà". [V. 1863]

Agapito y Revilla, J., *Sillería de San Benito el Real de Valladolid* [Bol. Mus. Prov. B. A. Valladolid 1 (1925-1926) 25-43; 69-82]. | ex: Rev. Ben. 40 (1928) 285. [1864]

S. C., *El escultor Vergaz* [Arch. Esp. Arte Arq. 4 (1928) 244-245]. [1865]

Sánchez Jiménez, J., *La cruz de término del Museo de Albacete*. Publ. de la Com. de Mon. de Albacete, I, 8.º, 1927, 18 págs. | ex: Razón y Fe 87 (1929) 594. [1866]

Pintura

Fourteenth Century painting in the kingdom of Aragon beyond the sea. New York (The Hispanic Society of America) 1929, 8.º, 35 págs., 10 láms. | ex: Rev. Filol. Esp. 16 (1929) 311. [1867]

Angulo Iñiguez, D., *Pinturas de la primera mitad del siglo XV, de Burgo de Osma, hoy en el Museo del Louvre* [Arch. Esp. Arte Arq. 5 (1929) 285-286].

Son los números 28053 y 28054 fotografiadas por Giraudon. Se daban como procedentes de Soria. Angulo las cree de Burgo de Osma, como se ve comparándolas con otras dos que aun allí existen y que formarían parte de un mismo retablo. [V. 1868]

Fajarnés, E., *Documentos curiosos. Sobre una pintura de R. Lull que había en el monasterio de Poblet (1777)* [Rev. de Menorca 24 (1929)].

Documento del Archivo Mun. de Palma en el cual el Consejo, Justicia y Regimiento de esta ciudad envían una embajada a Poblet para que se informen si la indicada pintura, que sería del siglo xv, podía servir de argumento para el proceso de beatificación de Lull. [V. 1869]

Sutrà Viñas, J., *Tres retaules de*

l'Empordà [Vida Cristiana 16 (1929) 242-250].

Són l'altar de l'Assumpta de Santa Maria de Castelló d'Empúries amb tres taules representant la crucifixió i escenes de la vida de Jesús i de la Verge, el retaule del Natzarè de la mateixa església amb dues esplèndides taules del taller dels Borrassà, i el de la Mare de Déu de la Llet a l'església de Sant Esteve de Canapost. [V. 1870]

Hugelshofer, W., *Eine Gruppe valencianischer Gemälde um 1400* [Zeitschrift für Bildende Kunst, Leipzig, 62 (1928-1929) 139-144]. | ex: Est. Franciscans 41 (1929) 98. [1871]

Soler i March, A., *Mateu Ortoneda, pintor de Tarragona* [Gaseta de les Arts 2 (1929) 79-99, 27 gravats].

Descripció de les obres d'aquest pintor de començaments del segle xv. Documentació dels contractes. [V. 1872]

S. C., *Tablas de Fernando Gallego en Zamora y Salamanca* [Arch. Esp. Arte Arq. 5 (1929) 279-283].

Diez y seis tablas del retablo de la capilla del cardenal Juan de Mella (1456-1467), reproducidas en tres láminas; el tríptico de la catedral nueva de Salamanca (láminas iv-vii) y otros varios cuadros de la catedral de esta ciudad (láms. ix-xvii). [V. 1873]

Lafuente Ferrari, E., *Las tablas de Sopetrán* [Bol. Soc. Esp. Exc. 37 (1929) 89-111, 4 láminas].

Preceden unas noticias sobre la historia de este monasterio benedictino del cual las noticias ciertas comienzan en 1372. Hoy está en ruinas y en una ermita vecina se conservan cuatro preciosas tablas que se publican. Quizá son de autor flamenco y de la segunda mitad del siglo xv. [V. 1874]

Folch i Torres, J., *Una taula de mestre Garcia de Benabarre* [Gaseta de les Arts 2 (1929) 28-30, 7 gravats].

Publica per primera vegada aquesta taula, entrada al Museu de Barcelona, pintada per mestre Garcia en 1476, com consta en una inscripció. [V. 1875]

Folch i Torres, J., *Una taula d'Antonello de Messina a la col·lecció Cambó* [Gaseta de les Arts 2 (1929) 104-107, una làmina].

Descoberta per Venturi en 1924 aquesta taula, que tenia un col·leccionista de Milà, ha estat adquirida pel Sr. Cambó. Representa el bust d'un sant monjo que formava part del retaule de l'església de Sant Cassià de Venècia, pintat en 1476-1477. [V. 1876]

Alvarez Cabanas, A., *La "Crucifixión" de Roger van der Weyden* [Rel. y Cult. 6 (1929) 90-101].

Notas sobre el cuadro del Museo del Prado de Madrid y sobre el arte de Van der Weyden. [V. 1877]

Duran i Sanpere, A., *Un retaule de Sant Sever exiliat i repatriat* [Vida Cristiana 16 (1929) 383-389; 419-427].

Aquest retaule estigué molt de temps a Olesa de Bonesvalls i provenia de l'hospital d'eclesiàstics del carrer de la Palla de Barcelona Contracte de 1531 entre alguns preveres administradors de l'hospital i els artistes Pere Núñez i Enric Fernàndez. Descripció del retaule. A la catedral de Barcelona hi havia un retaule més antic, ara perdut, del mateix assumpte que ens descriu Bruniquer; descripció que hom podia suposar es referia al trobat a Olesa. El contracte que publica l'autor desfà aquesta hipòtesi. [V. 1878]

Oleza y de España, J. de, *Don Jaime de Oleza y Calvó, pintor mallorquín del siglo XVI* [Boll. Soc. Arq. Luliana, 22 (1929) 225-234].

Aqueix pintor nasqué en 1552. Posseint una quantiosa fortuna es dedicà, però, a la poesia i a la pintura. L'autor publica una clàusula testamentària de

Oleza en la qual es parla del propòsit que ell tenia de fundar una Acadèmia de pintura; un inventari dels béns hereditats pel seu fill (1596) i uns *Encants* dels béns d'aquest en els quals es citen moltes obres pictòriques de Oleza.

[V. 1879]

Comandante García Rey, *Estancias del pintor Pedro Orrente en Toledo* [Arte Español 10 (1929) 430-435].

Notas y transcripción de nueve documentos con datos desconocidos acerca la vida y obras de este pintor del siglo XVII. [V. 1880]

Angulo Iñíguez, D., *Un cuadro de Roelas en el Museo de Bilbao* [Arch. Esp. Arte Arq. 5 (1929) 275-277].

Es un cuadro muy apaisado (0'50 × 1'47) y representa la *Predicación de un santo*, no identificado; formaría parte de un retablo del siglo XVII pintado a orillas del Guadalquivir. Es de propiedad particular. [V. 1881]

Agapito y Revilla, J., *Los lienzos de Bartolomé de Cárdenas procedentes del convento de Belén de Valladolid* [Bol. Mus. Prov. de Valladolid (1928) 245-250]. [V. 1882]

Covarsi, A., *Extremadura artística. Sobre algunos pintores poco conocidos* [Rev. Centro Est. Extrem. 2 (1928) 529-544, 3 láminas].

Noticias sobre Juan Labrador (1531-1600), colaborador de Morales; Pedro de Rubiales, muerto en Roma el 1582; Lorenzo de Quirós, muerto en Sevilla el 1789; Esteban Márquez (1650-1720) del cual reproduce tres cuadros que imitan el estilo de Murillo; José de Mera (1672-1734); Hidalgo González y otros. [V. 1883]

Preboste (criado del Greco) in the *Collection of the Hispanic Society of America: The Virgin with the Crystal Dish* (atribuït). New York, 1928, 16.º,

V + 7 págs. | ex: Rev. de Filol. Esp.
16 (1929) 312. [1884]

Sánchez Cantón, E. J., *Bocetos y dibujos de Tiepolo* [Arch. Esp. Arte Arq. 5 (1929) 137-143, 13 figs.].

Entre estos bocetos hay una *Santa Tecla* para la ciudad de Este; *La huida a Egipto* y *El entierro de Cristo*, en Portugal; *El ángel Gabriel*, pintado en Madrid y conservado en Stuttgart.

[V. 1885]

Berjano Escobar, D., *El pintor don Juan Carreño de Miranda* (1614-1685). *Su vida y sus obras*. Madrid, 1926, 175 páginas + 4 hojas, 52 láms. [1886]

Covarsi, A., *Extremadura artística. Las pinturas murales del convento de Santa Ana* [Rev. Cent. Est. Extrem. 3 (1929) 211-225, 15 figuras].

Estas pinturas murales se hallan en la galería inferior del claustro de dicho convento y fueron ejecutadas en 1759-1760 por Mures: *Cristo de la Salud*, *María J. de Agreda*, *San Diego de Alcalá*, *La Inmaculada*, *San José*, *San Narciso*, *San Luis* (obispo de Tolosa), *San Rafael*, *El milagro de San Antonio*, *La Virgen del Carmen con San Francisco*, *Santa Catalina de Bolonia*. Quince láminas. •[V. 1887]

Covarsi, A., *Extremadura artística. Pintores badajocenses del siglo XVIII. Los Estrada y los Mures* [Rev. Cent. Est. Extrem. 3 (1929) 49-62].

Notas sobre la biografía y obras de los hermanos Juan e Ignacio Estrada (1717-1790) y de los hijos de Mures *el Viejo*, Alonso Javier (1711), Francisco (1728) y Manuel (1734). [V. 1888]

X., *Un cuadro desconocido de Zurbarán* [Estrella del Mar 10 (1929) 167-168, un grabado].

Es una *Sagrada Familia*. No se conocía en ninguna parte una *Sagrada Familia* de Zurbarán. Reproducción del

cuadro, que no dice el autor dónde se halla conservado. [V. 1889]

González Martí, M., *Las pinturas de Ribalta en Andilla* [Cult. Valenciana 3 (1928) 157-169].

Comença amb les notes històriques sobre la villa i el seu artístic temple.

[V. 1890]

Tavera, A. Q., *Retrato de Clemente XII en la Universidad de Salamanca* [Rev. Arch. Bib. de Museos 50 (1929) 73-77].

Para explicar la existencia de este cuadro en la Universidad de Salamanca (estuvo en la capilla y ahora está en la Biblioteca; en una cartela se ve escrito: *Santissimo Domin. Clementi XII per Joannem Matheo clericorum Regul. Minorum Prepositum Generalem*) buscó el autor documentación encontrando una *Carta de la Universidad de Salamanca a la Santidad de Clemente XII, escrita por el doctor don Manuel Peralbo del Corral, catedrático de Prima de la Universidad y opositor a las cátedras de Leyes*, fechada en junio de 1739, que comenta. De ella se deduce que la causa de haber la Universidad dedicado aquel retrato al Papa, fué por haber éste concedido "el beneficio simple de Marchena y Paradas, de la diócesis de Sevilla".

[V. 1891]

S. C., *Nuevos datos sobre maestro Nicolás Francés* [Arch. Esp. Arte Arq. 4 (1928) 243-244]. [V. 1892]

Vària

Vidres

Artiñano, M., *Un cuenco de vidrio visigodo* [Arte Español 10 (1929) 478-480].

Es un cuenco de traza semiesférica, ligeramente aplanado en el fondo, de 95 mm. de altura y un diámetro máximo de 137 mm. Pasta ligeramente verdosa. Es del siglo v. Fué encontrado hace poco en una sepultura del pueblo

de Garromán, provincia de Jaén. Reproducción en una lámina, al lado de otros objetos parecidos, pero románicos, de Colonia, Aisne y Châlons. [V. 1893]

Gudiol, J., *La pintura sota vidre* [Arts i Bells Oficis 1 (1928) 209-214].

Descripció de dos tríptics de Tortosa per a relíquies. El primer té 72 caselles amb altres tantes plaques de vidre pintades amb iconografia de la Verge i de la Passió. L'altre té 15 vidres ornats d'imatgeria de sants i santes. Semblen de la segona meitat del segle XIV. Gravats. [V. 1894]

Esmalts

Huici, S. y Juaristi, V., *El santuario de San Miguel de Excelsis (Navarra) y su retablo esmaltado*. Madrid, Espasa-Calpe, ed., 1929, fol., 186 págs.

Consideraciones generales sobre el arte románico en Navarra, historia del santuario de San Miguel fundado, según la tradición, en 714, pero con documento fehaciente del año 1027. Descripción de la iglesia, en la cual no hay restos visigóticos. Resumen de la historia de la esmaltería en cuanto se refiere a frontales o altares de la Edad Media, con capítulo especial sobre los esmaltes españoles (pp. 58-98) y particularmente los de Navarra. Estudio del importante retablo esmaltado de San Miguel y su comparación con los más importantes. Abundantísimas y espléndidas ilustraciones de los retablos y de sus detalles (98 figuras). El retablo es obra de Limoges y probablemente de principios del siglo XIII. Es la obra más importante de este género que se conserva en España. Resumen en alemán y francés al final del tomo. [V. 1895]

Miniatures

Angulo Iñíguez, D., *Miniaturas del segundo cuarto del siglo XV* (Biblia romanceada I. I. 3 de la Bib. de El Es-

corial) [Arch. Esp. Arte Arq. 5 (1929) 225-232].

Reproducción en 8 láminas (14 grabados) de las miniaturas de esta Biblia cuyo texto fué ya publicado, que pueden atribuirse a un mismo autor de la escuela sevillana, probablemente Pedro de Toledo. Índice de los asuntos. [V. 1896]

Domínguez Bordona, J., *Exposición de códices miniados españoles. Catálogo*. Madrid (Sociedad Española de Amigos del Arte), 1929, VI + 230 páginas, 85 láminas. Intercaladas en el texto 8 láminas en color y 82 fototipias.

Espléndido historial de la miniatura hispánica. En la introducción (168 páginas) se estudian los períodos visigótico, mozárabe, catalán anterior al siglo XII, románico, gótico y períodos posteriores en Aragón y Castilla hasta incluir el renacentista. Ilustración escogida y abundante. Sigue el catálogo (197 fichas) de la exposición de códices celebrada por dicha Sociedad en 1924 con noticias bibliográficas limitadas, por lo general, al aspecto artístico, a reproducciones gráficas o a estudios especiales en los que el lector pueda hallar una bibliografía completa de cada manuscrito. Hay representadas las principales bibliotecas de España. Índice de manuscritos, de ilustraciones e índice general alfabético. [V. 1897]

Tapisseries

Cabré y Aguiló, J., *El retablo bordado de don Pedro de Montoya, obispo de Osma* [Arch. Esp. Arte y Arq. 5 (1929) 1-20, 8 láminas].

Es un retablo o paramento de altar, bordado de realce, con sedas de colores, plata y oro; perteneció a la catedral de Burgo de Osma y se conserva en parte hoy en el "Art Institut" de Chicago. Notas históricas sobre el retablo y sobre el obispo don Pedro de Montoya

(1454-1475). Su afición al arte y a las letras. Reproducción del retablo y de algunos códices (breviario, missal, *Summa* de Santo Tomás) del obispo. El retablo probablemente era de filiación artística aragonesa. [V. 1898]

Albareda, Hnos., *Los tapices de San Pablo* [Aragón 5 (1929) 10-12]. | ex: Universidad 6 (1929) 305. [1899]

Marín Sancho, *Algunas consideraciones acerca de la indumentaria en los tapices de los siglos XV y XVI* [Aragón 5 (1929) 12-18 con 8 grabados]. [1900]

Galindo Romeo, P., *Los "Panyos de Raz" del Cabildo Cesaraugustano* [Aragón 5 (1929) 9-10]. [1901]

Monedes

García, A., *Los denarios consulares de la biblioteca escurialense* [Rel. y Cult. 5 (1929) 76-89; 6 (1929) 47-53].

L'Escorial tenia antigament una col·lecció de monedes que les vicissituds dels temps han reduït força. L'autor descriu els denaris consulars romans que actualment guarda, ordenant-los alfabèticament per famílies. La primera es *Claudia* i l'última *Vibia*. Descriu primer la família a la qual pertanyien, les figures de l'anvers i del revers i copia les lletres abreujades de la llegenda.

[Rius 1902]

García de la Fuente, A., *La moneda emeritense* [Rev. Cent. Est. Extrem. 3 (1929) 27-47, 3 láminas].

Notas generales de numismática romana y descripción de algunas monedas

romanas y visigóticas que se conservan en el Real Colegio de Valladolid de los PP. Agustinos, acuñadas en Mérida.

[V. 1903]

Mateu i Llopis, F., *Una prova d'encuny de moneda àràbiga, trobada a Murvedre* [Bol. Soc. Cast. Cult. 10 (1929) 212-220].

La moneda de coure és de Hixem II, de primeries del segle XI. Transcripció i estudi de la part de la llegenda, encara desxifrabla.

[V. 1904]

Segells

Sagarra, F. de, *Antics segells dels arquebisbes de Tarragona* [Anal. Sacra Tarrac. 5 (1929) 191-206].

Després d'una introducció sobre els antics segells episcopals en general, passa a descriure 42 segells dels arquebisbes de Tarragona amb notes històriques sobre els personatges. El primer és de l'arquebisbe Aspàrec, del primer terç del segle XIII, i el darrer, de l'arquebisbe Cortada, de l'any 1761. Tots van produïts en 4 làmines.

[V. 1905]

Orfebreria

S. C., *La corona de la Virgen del Sagrario de la catedral de Toledo* [Arch. Esp. Arte Arq. 4 (1928) 245-246].

En el ms. Eg. 1881 del Museo Británico, fol. 113, se conserva una nota de 1684, sacada por A. Pérez de Montalbán sobre lo que costó esta corona, hecha por dos artistas en diferentes tiempos: Hernando de Carrión (1549-1556) y Alejandro de Montoya (1584-1586).

[V. 1906]

LITURGIA, HAGIOGRAFIA

Cirera Prat, E., *Razón de la liturgia católica*. Barcelona, Luis Gili, ed., 1929, 8.º, 827 págs.

Especie de manual litúrgico en el que se explican histórico-mística y teológicamente lo que son: el templo, el altar, vasos y vestiduras litúrgicas, libros litúrgicos, sacramentos y sacramentales, etcétera. [V. 1907]

Coelho, A., *Curso de liturgia romana*. Vol. I. *Liturgia fundamental*. Braga, 1926, XVI + 315 págs. | ex: Eph. Liturgicae 3 (1929) 76. [1908]

Glaue, P., *Zur Geschichte der Taufe in Spanien* [Sitzungsb. der Heidelberger Akad. der Wiss. Phil. hist. Klasse (1927-1928) 2 Abhandlung].

Sobre la història del baptisme a Espanya reuneix aquí Glaue les notícies fins l'any 711, les disposicions conciliars i les referències dels escriptors. El baptisme era administrat tant als nens com als adults el dia de Pasqua o de la Pentacosta. Glaue creu que al principi l'Església batejava només en nom de Crist. | ex: Est. Eccl. 8 (1929) 63. [V. 1909]

Ferreres, J. B., *Historia del misal romano*. Barcelona, E. Subirana, 1929, 4.º, CXXIV-426 págs.

Valiéndose principalmente de materiales de los archivos y bibliotecas públicas de las provincias eclesiásticas de Tarragona y Valencia, estudia el origen del misal romano (sacramentarios, antifonarios, epistolarios, etc.), misal plenario el misal de Curia. Muy importante para el investigador la descripción detallada de los manuscritos litúrgicos de los archivos de las citadas provincias eclesiásticas que se da en la introducción (pp. XVIII-CXIX). [V. 1910]

Romero Otazo, F., *El penitencial silense*. Discurso. Madrid, 1928, 122 págs. | ex: Est. Ecl. 8 (1929) 67-68. [1911]

Mossarabiga

Prado, G., *Manual de liturgia hispano-visigótica o mozárabe*. Madrid, Ed. Voluntad, 1927, 8.º, 320 págs.

En la primera parte da un bosquejo histórico de este rito, nociones sobre sus formas literarias, sobre los monumentos, mobiliarios y ornamentos litúrgicos. En la segunda, trata de la misa; de los sacramentos, en la tercera, y de la oración litúrgica en la cuarta (divinos oficios, año litúrgico, santoral, liturgia funeraria y canto mozárabe). Algunos grabados y transcripciones de textos enriquecen el volumen. [V. 1912]

Rojo, C. y Prado, G., *El canto mozárabe*. Diputación Provincial de Barcelona, 1929, 4.º, 160 págs.

Después de una breve noticia sobre la historia del rito mozárabe, anota los manuscritos conocidos con música mozárabe. Sigue la exposición de dicho canto en la antigüedad (notación, clave, ritmo, etc.) y después de la reforma de Cisneros. Transcripción de aquellos trozos musicales de los cuales es conocida la melodía, referentes especialmente al rito funerario. Varios facsímiles. [V. 1913]

Prado, G., *El antifonario mozárabe de León y la ciencia litúrgica* [Ephem. Liturgicae 43 (1929) 530-540].

Alguns comentaris litúrgics a l'edició del P. Serrano d'aquest important antifonari, de la primera meitat del segle x, segons l'autor. En copia el ritus de la iniciació cristiana segons les interessants rúbriques del manuscrit. [V. 1914]

Whitehill, W. M., *A Mozarabic Psalter from Santo Domingo de Silos* [Speculum 4 (1929) 461-468].

Aquest manuscrit es troba a la Biblioteca Smith-Lesouef a Nogent-sur-Marne (Seine). Dividit en dues parts de diferent tamany, de 110 i 124 fulls. Ha d'ésser no posterior al 1089 i en llettra visigòtica minúscula la primera part; la segona també sembla del segle XI. Comparació amb altres psaltiris mossàrabs. Tres làmines amb miniatures.

[V. 1915]

Vària

Heiming, O., *Kennt man nach Eucheria zu ihrer Zeith in Jerusalem das Pfingstfasten?* [Jahrbuch f. Liturgiewissens. 6 (1926) 236-237].

Holl havia interpretat un passatge d'Eucheria (ed. Geyer, p. 95) com si a Jerusalem es dejunés tota la setmana després de Pentecostès. Heiming creu que no és així i que el passatge sols fa referència al dilluns.

[V. 1916]

Alameda, S., *La piedad antigua* [Vida Sobrenatural 18 (1929) 400-409].

[1917]

Rojo, A., *Santa Gertrudis y el año litúrgico* [Vida Sobrenatural 17 (1929) 47-55; sigue en varios números]. [1918]

Nicolau d'Olwer, Ll., *Notes lexicographiques* [Bull. du Cange 3 (1927) 145-148].

IRUNCULO de l'himne mossàrab de Sant Vicens no és un mot ibèric, com cregué Gilson, sinó una mala grafia per *in eculeo*. MASTRATOS i MATRATOS, del *Missale Mozarabicum*, semblen males lectures de *matracis*, matraca, mot derivat de l'àrab.

[V. 1919]

Jampy, M., *La confraria del Santissim Sagrament a Vinçà del Conflent* [Par. Cristiana 10 (1929) 23-36].

Fou fundada en 1627. Podien ésser confreres tots els habitants majors, homes i dones. En 1673 hi havia 84 con-

freres i, en 1737, 249 confreres. El propòsit de la Confraria era promoure el culte del Santissim Sagrament, embellir el seu altar, fer-hi cremar sempre llànties amb oli de caritat, festivar cada tercer diumenge de mes, etc. Notícies sobre la festa del *Corpus*, les quaranta hores, Dijous Sant. Entrades per a cobrir les despeses.

[V. 1920]

Pons, J. S., *La transmission des Goigs* [Rev. de Catalogne 1 (1929) 92-100].

Tres símbols apareixen en els himnes catalans que guarden un valor essencial i mític: la llum, la rosa, la font. Explicació d'aquestes idees en els *Goigs* de la Verge.

[V. 1921]

Carrascosa, J., *Exequias del príncipe don Carlos y de Isabel de Valois, en Alcarraz* [Bol. Com. Prov. Mon. Albacete 1 (1928) n.º 2, pp. 30-39].

Documentos referentes a la noticia de la muerte del príncipe y a los funerales celebrados en agosto de 1568.

[V 1922]

F. H. S., *Confraternidad de centuriones para la parroquia de Nuestra Señora del Rosario de la villa de San Carlos en la isla de Menorca, reedificada en 1827* [Rev. de Menorca 24 (1929) 172-189; 190-198].

Publica unas ordenanzas y el "reglamento ceremonial a que deberan sujetarse todos los que sirvan de centuriones" en aquella iglesia.

[V. 1923]

Abizanda Broto, M., *El Corpus Christi en Zaragoza* [Aragón, Zaragoza, 44 (1929)].

Notas históricas sobre la festividad del Corpus en algunos años. [V. 1924]

Blanco Pérez, J., *Las empaladas de la Seo, principalmente la del Corpus* [Aragón 5 (1929) 4].

Nota sobre esta costumbre de adornar con tapices los muros de la iglesia de Zaragoza en las principales fiestas.

[V. 1925]

Sanz Egaña, C., *Matanza por el rito judío* [Rev. Bib. Arch. Mus. Madrid 6 (1929) 75-82].

En el fuero viejo de Madrid de 1202 (Alfonso VIII) hay este precepto: "Todo carnícero qui carne de iudeo tri-fa, uel aliqua carne de iudei uendierit, pectat xii. m.^o. Et si non habuerit istos m.^o seat inforcato." No habiendo el autor encontrado textos antiguos sobre el particular recurre a noticias modernas sobre las prácticas de los carniceros judíos en las diferentes comunidades hebreas. La matanza para el abasto público en el pueblo hebreo constituye un precepto religioso sometido a varias prescripciones: lugar puro, no en faz a un animal impuro; luz clara; hecha por un autorizado con diploma (cargó religioso); la res derribada en el suelo; degüello con cuchillo bien cortante y limpio; de un solo golpe, etc. Los judíos creían que la sangre era el asiento del alma. [V. 1926]

Folklore

Amades, J., *Costums populars de Barcelona* [Butll. Cent. Exc. Catalunya 39 (1929) 18-43; 58-83; 106-117; 144-159; 183-192].

Notes folklòriques seguint les festes del Calendari. Moltes són de caràcter religiós. [V. 1927]

Llord, P., *Coses de Reus. Els Gegants i la Mulassa* [Rev. Centre Lectura 10 (1929) 149-151].

Cita una cédula reial, sense la data, que diu treta d'una fulla impresa a Madrid l'any 1780, prohibint que en avant ni gegants ni danses de cap mena acompanyin les processons, per raó d'irreverències comeses en la processó del *Corpus* a Madrid. Diu que aquestes i altres comparses poden ésser restes de les més solemnes que havien acompanyat la processó del *Corpus* en segles anteriors. L'any 1803 es feren construir les tres parelles de gegants, encara exis-

tents, mancant la quarta potser per economia. També creu que es construí llavors la Mulassa. Parla d'alguns fets i ocasions en els quals es féu especial ús del Drac, Gegants i Nanos, a Reus.

[Pla 1928]

Beneyto Pérez, J., *Festes oblidades. Les llàgrimes de Sta. Marta* [Cult. Valenciana, núm. almanac (1929) 40-43].

Es refereix a les festes que fa alguns anys se celebraven a Villajoyosa, província d'Alacant, en memòria d'un fet miraculós succeït l'any 1653. D'aquest fet se'n conserva una acta notarial a l'arxiu municipal de Villajoyosa; més pròpiament, còpia notarial de l'acta.

[Pla 1929]

Amades, J., *Éssers fantàstics* [Butll. de Dialect. Catalana 15 (1929) 1-80].

Recull folklòric de les creences i supersticions populars referents a la bruixa, el follet, el diable, etc. Oracions per a lliurar-se de la seva influència malastrega. [V. 1930]

Amades, J., *De la llegenda popular. El diable arquitecte* [Rev. Cent. Lectura 10 (1929) 46-57].

Dóna les tres diverses variants de la llegenda del Pont del Diable de Martorell, molt semblants a les del de Gironella, Sarrià de Ter, Coret. Conta també, com exclusiva del de Martorell, la llegenda del cavaller del castell de Sant Jaume. Porta també la de la catedral de Girona i la de la Font del Diable al llogarret de Durro a la vall de Bohí. Acaba dient que aquestes creences no són patrimoni de la nostra terra sinó concepció universal, fent notar que a tot arreu el dimoni surt enganyat.

[Pla 1931]

Música

Goñi, B., *La música sagrada a la luz del Angélico* [Rev. Eclesiástica 1 (1929) 187-199].

Intenta mostrar el paralelisme entre

lo que dice Pío XI (Const. de 20 diciembre 1928: *Divini cultus*) y lo que enseña el Aquinatense acerca de estos puntos: Razón del canto litúrgico; cualidades; los instrumentos; participación del pueblo; la música y la predicación; normas prácticas. [V. 1932]

Baldelló, F., *Elements gregorians dins la cançó popular catalana* (Obra del Cançoner Popular de Catalunya). Materials, vol. II (1928) 345-404.

Introducció sobre l'origen de la música gregoriana i de la popular, decantant-se a creure que aquesta mereix bé aquest nom pel seu origen. Comparació de les melodies gregorianes seguint els vuit *modos* amb nombrosos tonades de les cançons populars catalanes que recorden melodies litúrgiques. [V. 1933]

Anglès, H., *Musici organici Johannis Cabanilles* (1644-1712) *opera omnia*. Barcelona, Bib. de Catalunya, 1927, CIV-184 pàgs.

Datos biográficos sobre este organista de la catedral de Valencia, con algunas notas curiosas sobre la descripción en 1510 de un órgano. Transcripción del documento. Fuentes o descripción de 13 manuscritos (Bib. de Catalunya, Orfeó Català, Montserrat, Nacional de Madrid i del Baró von Vietinghoff). Edición de 25 *tientos* de Cabanilles.

[V. 1934]

Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, vol. III. Barcelona, 1929, 496 pàgs. en 4.º major.

Publica quatre memòries de les missions de recerca de cançons i músiques populars recollides pels col·laboradors del Cançoner en 1924. Es dona la transcripció del text i de música d'una pila de cançons de caràcter religiosos.

[V. 1935]

Arnaudas Larrodé, M., *Colección de cantos populares de la provincia de Teruel*, prologada por el M. I. Sr. Dr. D.

José Arters, Pbro. Excm. Dip. Prov. de Terol, Saragossa, 1927. | ex: Rev. Mus. Cat. 26 (1929) 387-392. [V. 1936]

Ripollés, V., *Les cançons i "villanescas" espirituals de Franciscò Guerrero* [Rev. Mus. Cat. 26 (1929) 1-4; 59-65; 91-95].

Edició de Venècia de 1589 conservada al Col·legi de Corpus Christi de València. Notícia i estudi de les cançons. [V. 1937]

Ripollés, V., *Fragmentos del Epistolario de Pedrell* [Bol. Soc. Cast. Cult. 10 (1929) 323-331].

Publica la música de las canciones religiosas núms. 105 y 76 del *Cancionero de la Colombina* de autores desconocidos. La primera, *Ay Santa María, valedme, Señora, esperanza mía*, ya consta en el *Cancionero de Palacio*, pero no concuerdan ni melódica ni armónicamente. La segunda, de melodía popular y tinte ascético, podría servir en actos de penitencia. "Amar y sentir, llorar y gemir, amar su excelencia e tomar su cruz, pedir su clemencia, de vicios huir."

[V. 1938]

Culte de la Verge

Sánchez Gosalbo, A., *Antecedents d'una devoció. Madona Sta. Maria dels Angels* [Cult. Valenciana, núm. almanac (1929) 33-37].

Notes històriques sobre la devoció a la Mare de Déu al Maestrat, començant al 1233, que poden ésser precedents de la troballa de la Verge dels Angels en 1580. [V. 1939]

Giménez, J. M., *La Mare de Déu de l'Estrela, de Gilet* [Cult. Valenciana, núm. almanac (1929) 58-62].

Nota sobre la devoció existent al poble de Gilet (València) a la Mare de Déu de l'Estrela que es venera en un quadro procedent de la cartoixa de Val de Crist. Conta com anà a parar aquella imatge a Gilet i la devoció, que po-

àriem anomenar de visita domiciliària, d'aquella. Acaba copiant algunes de les còpies que s'acostumen cantar i goigs.

[Pla 1940]

Guiu, J., *El Roser de Sabadell* [Iuventus 8 (1929) 17-19].

La confraria del Roser fou instituïda a la parròquia de Sant Feliu de Sabadell, en 1586, per mossèn Esteve Morral, rector de Rubí, qui tres anys més tard era nomenat rector de Sant Feliu. Ell pagà un altar-retaula amb els quinze misteris i una bella imatge. En l'altra parròquia de Sant Vicens hi fundà la confraria Fra Miquel Pujalt en 1583. Arribà a inscriure més de 400 membres.

[V. 1941]

Pérez, N., *Los dogmas marianos en nuestra poesía popular* [Estrella del Mar 10 (1929) 734-735].

Saetas y coplas populares. [V. 1942]

J. S. E., *La Virgen Santísima en el poema del Cid. "La Virgen gloriosa" y "Mio Cid de Vivar"* [Estrella del Mar 10 (1929) 9-11].

Pasajes del poema referentes a la Virgen, despedida, votos, etc. [V. 1943]

Pérez, N., *Peregrinación al Puig de Enesa. V. Milagros. VI. Decadencias del santuario* [Estr. del Mar 10 (1929) 44-45; 92-93. Cfr. n.º 523; continúa].

[1944]

Culte i vides de sants

Riber, Ll., *Any Cristià*, vol. I. Barcelona, Ed. Barcino, 1929, 304 pàgs.

Comprèn les vides dels sants de l'I al 23 de gener. Un sant cada dia triat entre el martirologi. Precedeix el text del martirologi romà, traduït al català.

[V. 1945]

Múnera, J., *Dos santas españolas* [Rev. Ecles. 21 (1929) 5-13].

Observaciones a un artículo del P. Moretus en *Rev. des Questions Hist.* t. 89, 85-119. Moretus dice que Santa Eulalia de Barcelona no se halla en un

calendario español, publicado por F. de Pisa, que se atribuye al siglo VIII. Pero aquella santa se halla en dicho calendario en la edición de Venecia, 1749, página 78, del P. Pinius. Comparación de las varias ediciones de este calendario (las de Pinius, Ponsich y Camps, Lesley y Férotin). [V. 1946]

Múnera, J., *La cantilena de Santa Eulàlia* [Paraula Cristiana 5 (1929) 235-238].

Aquesta cantilena és un altre document que confirma la troballa de les relíquies de Santa Eulàlia, l'any 877, i inspirà la *sequentia* de la santa. Potser ambdues són del mateix autor. Transcripció i traducció catalana de la cantilena. [V. 1947]

Ramon i Arrufat, A., *Sant Benet. Vida i obra del gran Patriarca* (Biblioteca Monastica, vol. IX). Monestir de Montserrat, 1929. | ex: Par. Cristiana 5 (1929) 544. [1948]

Jecker, *Die Heimat des hl. Pirmin des Apostels der Alemannen*. Münster im W., Aschendorffsche Verl., 1927, 8.º, 192 pàgs.

Creu que era visigod i provenia d'Espanya o del sud de França. Ho dona a entendre la seva obra *Scarapsus* i el mateix nom Pirminius. Cfr. el n.º 1020 sobre el mateix tema. | ex: Theol. Literaturzeitung 53 (1928) 464-465.

[V. 1949]

Lehman, P., *Dicta Pirminii* [Studien u. Mitt. z. Gesch. Ben-Ordens 16 (1929) 45-51].

Examina els darrers treballs publicats per Jecker (Cfr. núm. anterior) sobre la pàtria i els escrits de Pirminius. Si bé està conforme amb Jecker, observa que algunes abreviatures dels manuscrits (nsi = nostri, usi = uestri), etc., que, segons Jecker són de tipus hispànic, es troben també en altres manuscrits. Creu que l'edició de Jecker no estava prou preparada, puix hi havia al-

tres manuscrits a consultar. Ell en descriu dos de nous comparant les variants. Altres observacions sobre les fonts de les obres de Pirminius. [V. 1950]

Becker, A., *Woher kam der hlg. Pirminius?* [Pfälzisches Museum (1928) 133-136]. | ex: Bibliographia Benedictina, 1928, VI. [V. 1951]

Kebler, F., *Pirminius und seine Persönlichkeit*. Palatina, 1928, 82 ss. | ex: Bibliog Benedictina 16 (1929) VI. [1952]

Plattard, J., *Santa Joana d'Arc, àn-gel de la pau* [Par. Cristiana 10 (1929) 6-11].

Afirma l'autor que Santa Joana "no guerrejava per guerregar sinó per obtenir la pau, una pau que no concebia sense el reconeixement dels drets del rei de França sobre el seu reialme, és a dir sense la justícia". Cita a aquest fi l'article publicat per Mr. Hanotaux a la *Revue des Deux-Mondes* (1 de març de 1929) recolzant aquesta interpretació de la seva missió sobre dues lletres d'ella, adreçades l'una als anglesos i l'altra a llur aliat, el duc de Borgonya. Obligada a guerregar ho fa humanament i cristiana. [Pla 1953]

Coloma, J. R., *Vida de San Fernando*. Madrid, Ed. Voluntad, 1928. | ex: Ciencia Tomista 39 (1299) 279-280. [1954]

Sarasola, P. L. de, *San Francisco de Asís*. Madrid, Ed. Espasa-Calpe, 8.º, CVIII + 608 pàgs.

Biografia documentada del santo de Asís. Una larga introducció (108 pàgines) va dedicada a las fuentes históricas, examinándose en ella los opúsculos de San Francisco, las leyendas de las diversas épocas, los documentos diplomáticos, los testimonios contemporáneos y las crónicas. Siguen aún las fuentes biográficas de Santa Clara de Asís y el texto de *La regla primitiva de la Fraternidad de Penitencia*. La biogra-

fía, en estilo ameno, va acompañada de abundantes notas. Dos láminas con los autógrafos de la *Bendición y Alabanzas a Dios* de San Francisco. [V. 1955]

Eble, Frank J., *St. Francis Xavier, the apostle of India and Japan*. Herder Company, 1928, VII + 321 pàgs.

Adaptació de l'alemany de G. Schurhammer. | ex: The Cath. Hist. Review 8 (1928) 616. [1956]

Variedades. San Estanislao y los Ejercicios [Manresa 5 (1929) 92-93].

Esta nota es un resumen de otra, publicada por la revista *Manresa*, de Goz-zano, con motivo del centenario de la canonización de San Estanislao de Kostka. De los diez capítulos de manuscritos que en Roma se conservan del santo, dos o quizá tres tienen relación con los Ejercicios. Estos son aquí descritos. El primero se refiere a unos Ejercicios que hizo al entrar en el noviciado; el segundo tiene por título *Puntos de la Pasión*. Parece que ambos se los debió dictar a San Estanislao su connovicio Claudio Aquaviva, el futuro Padre General de la Compañía de Jesús. El tercer manuscrito contiene unas ideas en latín sobre la humildad. [Quera 1957]

Ivars, A., *El beato Nicolás Factor en las Descalzas Reales de Madrid*. Valencia, 1926, 17 pàgs.

Reproduceix i ilustra unes pintures sobre el beat († 1583) existents en l'esmentat convent. | ex: Antonianum 4 (1929) 482. [1958]

Un sacerdote, *Vida del beato Juan de Avila, apóstol de Andalucía*. Madrid, Edit. Voluntad, 1928, 8.º, 136 pàgs.

De les tres vides del beat, la del P. Granada, la del Llic. Lluís Muñoz i la del Rev. Josep Fernàndez, ha triat sobretot la segona per escriure aquesta obreta, amb el fi de divulgar el coneixement de la vida de l'apòstol d'Andalusia i promoure la canonització del

beat Avila. Al final hi ha la novena en honor del mateix beat, escrita pel P. Alfons Torres, S. J. [Rius 1959]

Chaugy, F. M. de, *Santa Juana Francisca Frémiot de Chantal, su vida y sus obras*. Memorias sobre la vida y virtudes de Santa Juana Frémiot de Chantal. Trad. por las religiosas del primer monasterio de la Visitación de Santa María de Madrid. Madrid, 1929, 3 tomos en 4.º; I, 536 p.; II, 688 p.; III, 568 p. | ex: Rel. y Cult. 7 (1929).

[1960]

Carreras, J. R., *El beato Francisco Gil de Federich, académico* [La Zuda 17 (1929) 17-19].

Nascut a Tortosa en 1702 i mort al Tonquín en 1745, fou beatificat per Pius X. Breus notes biogràfiques.

[V. 1961]

Pons, J., *Vida y virtudes de la Reverendísima Madre Anita Soler de Santa Sabina*. Barcelona, Casulleras, 1926, 8.º, VIII + 439 págs. | ex: An. Bolandiana 46 (1928) 483.

[1962]

Pérez, L., *Aclaraciones sobre la patria de San Martín de la Ascensión, mártir del Japón* [Arch. Iber.-Amer. 31 (1929) 241-242].

La de si Sant Martí de l'Ascensió, franciscà, martiritzat al Japó el s. xvi era fill de Vergara o de Beasain, és una qüestió ja vella. De nou s'ha renovat ara, i una conferència que el P. Pé-

rez donà a Vergara, provant que era vergarès amb testimonis coetanis, ocasionà una *Réplica* dels beasaindarresos. L'autor s'aferma en les seves conclusions i desfà tots els arguments dels autors de la *Réplica*. [Rius 1963]

Jampy, M., *Les reliques de Saint Galderic a Barcelona* [Paraula Cristiana 9 (1929) 148-132].

Aquest treball, que és el capítol VII de l'obra *Saint Gauderique et son culte en Roussillon*, després de donar referències de les guerres del Rosselló a mitjans del segle xvii, amb totes les seves calamitats, diu com els frares del Canigó, tement per llurs estimades relíquies de Sant Galderic, les enviaren a Barcelona. Fetes les paus, llavors començaren els treballs per a recuperar-les i no ho aconseguiren totalment fins el juliol de 1665, ço és, onze anys després d'absència i tres després de signada la pau. [Pla 1964]

Casanovas, I., *L'ànima de Santa Teresa de Jesús Infant*. Barcelona, Foment de Pietat, 1929, 346 pàgs.

Biografia de la santa de Lisieux especialment com ja indica el títol de la seva vida espiritual i sobrenatural, ordenant i lligant les narracions autobiogràfiques de la *Història d'una ànima* amb els fets i dites que consten principalment en el recull *Novissima verba*, del qual se'n transcriuen abundosos fragments. [V. 1965]

TEOLOGIA

Cuervo, M., *Boletín de Teología*: I. Obras de introducción. II. Obras generales de texto. III. Monografías [Cien- cia Tomista 40 (1929) 343-378]. [1966]

Pérez Goyena, A., *Le mouvement théologique en Espagne* [Nouv. Rev. Théol. 56 (1929) 703-713]. [1967]

Puig de la Bellacasa, *Boletín de teología especulativa: La esencia del sacrificio de la misa* [Est. Ecles. 8 (1929) 363-380]. [1968]

Zubizarreta, V., *Theologia dogmatico-scholastica ad mentem S. Thomae Aquinatis*. Bilbao, 1925-1928, 4 vols. | ex:

Divus Thomas 7 (1929) 250-252. [1969

Berjón, A., *Theologia archeologica, sive catholicum dogma ex antiquis, Catacumbarum praecipue, monumentis vindicatum*. Tractatus preliminaris: *De protoevangelio*. Madrid, 1929, illustrat amb 123 làmines. [1970

Eloirriaga, A. M., *Punto de partida y germen de la evolución del dogma católico* [Est. Ecles. 8 (1929) 42-60; 487-514].

Estos dos artículos, de estilo a veces redundante y lenguaje no siempre claro, son continuación de otros publicados años anteriores en la misma revista. El primer artículo desarrolla dos tesis: 1.ª La doctrina del virtual inclusivo no está formalmente contenida, ni siquiera vagamente, en el dato revelado, de que se deduce con extricto raciocinio. 2.ª El virtual inclusivo está de tal modo contenido en el dato revelado, que, según el lenguaje común, para ser una locución formal de Dios, y dogma de fe, basta que los hombres por discurso descubran esta inclusión en el dato revelado, y se la adjudiquen, según la fuerza del lenguaje humano, a que Dios sin duda se ha ajustado. El segundo artículo, dirigido en cierta manera al P. Marín Solá, pretende aprovechar los buenos elementos de la teoría evolutiva del dogma por éste publicada, desechar otros menos sólidos e introducir otros nuevos para dar lo que él llama *teoría tradicional*. Recapitulando el P. Eloirriaga señala sus puntos de convergencia y de divergencia con dicho padre dominico. Reconstruye las tres fases de la evolución homogénea del dogma católico. Y, finalmente, da su explicación al pasaje del Doctor Angélico contenido en a. 8, q. 14 *De veritate*, y procura ponerle en consonancia con las declaraciones del Concilio Vaticano, después de recorrer las interpretaciones

que, de este lugar de Santo Tomás, han dado diversos autores.

[Quera 1971

Teixidor, A., *De ratione formali amicitiae Dei in homine iusto non ad solum habitum caritatis reducenda, sed per gratiam sanctificantem maxime explicanda* [Anal. Sacra Tarrac. 5 (1929) 3-32].

De la doctrina de Sant Tomàs, suposada la distinció real entre la gràcia santificant i la caritat, se'n segueix que la raó principal de l'amistat de Déu en l'home just és la gràcia santificant o habitual en primer lloc, però també la virtut habitual de la caritat, de cap manera la sola caritat com alguns intenten, sinó que la quintaessència de l'amistat de Déu és la gràcia santificant. Cal notar que Sant Tomàs no tracta mai aquesta qüestió *expressis verbis*. Altres teòlegs moderns no defugen pas el que l'autor del present treball defensa. Mantres vegades Sant Tomàs deixa entendre clarament que el fonament principal de l'amistat divina és la gràcia santificant per la qual som fets participants de la naturalesa divina. [Treserra 1972

Colunga, A., *La vida de un dogma* [Ciencia Tomista 40 (1929) 289-311].

Vida d'un dogma de fe és la matèria de la seva història. La vida del dogma de la Immaculada Concepció de Maria en el primer període de la seva història és l'aclariment progressiu de les idees de puresa i pecat original i de redempció per Jesucrist. Poant tots els Pares de l'Església en els coneguts textos bíblics ja des dels primers temps varen subratllar l'estreta unió del Crist i la seva Mare en l'obra de la redempció. Des del Concili d'Efès fou gran l'impuls que es donà a la doctrina mariològica, però la poesia i oratòria occidentals molt influïren en el desenrotllament del dogma de la Immaculada per obra principalment de Sant Anselm, qui

digué més i millor que tota l'eloqüència bizantina. La coherència d'aquest dogma amb els de la justificació i del pecat original, base necessària i prèvia per a la definició, fou l'obra de la teologia llatina. [Treserra 1973]

Segarra, F., *De identitate corporis mortalis et corporis resurgentis*. Madrid, Edit. "Razón y Fe", 1929, 278 pàgs. [1974]

Teixidor, L., *Del concurso inmediato de Dios en todas las acciones y efectos de sus criaturas* [Est. Ecles. 8 (1929) 332-362].

El P. Teixidor en dos articles de esta misma revista, publicados el año pasado (1929), pp. 5-23, 146-160, había desarrollado ampliamente el argumento de Escritura con que se prueba la tesis del concurso inmediato de Dios en todas las acciones y efectos de las criaturas. En este nuevo artículo expone el argumento de tradición, aduciendo 34 testimonios, de los cuales algunos habían sido ya expuestos al proponer el argumento de Escritura. Se ve que los Santos Padres explanaban la tesis de la divina Providencia, usando locuciones que importan claramente el concurso inmediato de Dios. Esto explica que esta sentencia, con raras excepciones, fuese ya general en la Edad Media entre los teólogos, que la presentaban claramente, considerando la opuesta como errónea. Concluye el P. Teixidor haciendo resaltar que tal es también la sentencia del pueblo fiel, como se infiere al leerla tan llanamente expuesta en el áureo libro de los Ejercicios espirituales, de uso corriente en la Iglesia, y también en el Catecismo del Concilio de Trento, llamado Catecismo de los Párrocos. [Quera 1975]

Quera, M., *Alrededor de los orígenes del atricionismo* [Est. Ecles. 8 (1929) 193-210].

Considerando como atricionismo el sistema teológico, que tiene por dolor suficiente para recibir el sacramento de la Penitencia, el de atrición, nos esforzamos en este artículo para demostrar que Santo Tomás fué quien comenzó a dirigir el atricionismo por los verdaderos cauces. El arrepentimiento de los pecados necesarios para obtener de Dios el perdón de ellos, se llamó en un principio compunción, más adelante contrición, y después de San Anselmo comenzó a distinguirse ésta de la atrición, que en general era considerada como un dolor imperfecto de los pecados, y como un paso o camino hacia la verdadera contrición. Distintas opiniones de los teólogos medievales sobre el momento en que se obtiene la justificación y sobre el efecto propio del sacramento de la Penitencia. Llegan a convenir en que el pecador ha de pasar de atrito a contrito, pero discrepan en si en el sacramento de la Penitencia se verifica esto por intercesión del sacerdote en la absolución o bien *vi Sacramenti*. Esta última sentencia, iniciada por Hugo de Santo Caro, fué brillantemente expuesta por Santo Tomás, quien encauzó por los verdaderos derroteros la doctrina del atricionismo. [Quera 1976]

Alonso, M., *El Sacrificio Eucarístico de la última Cena del Señor según el Concilio Tridentino*. Madrid, Ed. "Razón y Fe", 4.º mayor, XXII-544 pàgs.

Estudia la famosa cuestión de la esencia del sacrificio de la misa según doctrina sentada en la sesión 22, cap. I del Concilio Tridentino, pasando revista a las diversas teorías de los autores. Análisis documentado y profundo.

[V. 1977]

Cuervo, M., *El deseo natural de ver a Dios y los fundamentos de la apologetica inmanentista* [Ciencia Tomista 39 (1929) 5-36]. [1978]

FILOSOFIA

Cachero, R. y Sadoc Lerga, *Boletín de Metafísica* [Cien. Tomista 40 (1929) 61-81]. [1979]

Barbado, M., *Boletín de Psicología* [Ciencia Tomista 39 (1929) 215-233; 270-394]. [1980]

Urbano, L., *Boletín de Filosofía de las Ciencias Físicas* [Ciencia Tomista 40 (1929) 207-248]. [1981]

Tusquets, J., *La metafísica neoscolástica* [Criterion 5 (1929) 298-312]. [1982]

García, D., *Algunas consideraciones sobre el problema epistemológico* [Anal. Sacra Tarrac. 5 (1929) 129-185]. [1983]

Xibert, B., *Una falsa concepció del realisme moderat* [Est. Franc. 40 (1928) 366-380].

El fet actual dins l'escolàstica de trobar-se espargides sovint idees respecte del problema dels universals que és la clau de tota la metafísica que de tan realistes provoquen reaccions d'ordre nominalístic revestit de la faisó moderna de Locke, invita l'autor a rememorar el segon decenni del segle XIV en què la reacció contra el realisme massa extremat de les idees escotistes provocà unes explicacions del problema dels universals que obriren el camí del nominalisme d'Ockham. Enric d'Harcley, Petrus de Palude, Hervaus Watalis, Durand de Sant Porcià i Pere d'Auriol desviaren la vertadera concepció del realisme moderat aristotèlic i tomista emprant molts textos de l'Estagirita que afermen que res no hi ha enfora de l'intel·lecte que no sigui singular. L'arrel de la desviació i la constatació necessària avui dia per afermar el verita-

der realisme moderat està en la confusió entre conceptes estrictament universals, base de les ciències i conceptes confosos, noves elaboracions de les percepcions singulars. [Treserra 1984]

Rafael de Mataró, *Immortalitat de l'ànima humana* [Est. Franciscans 41 (1929) 433-446]. [1985]

Tusquets, J., *El teosofismo*. Prólogo del P. Miguel de Esplugues, O. M. C. Versión de Benedicto Torralba. Barcelona, E. Subirana, 1928, 8.º, 260 págs. [1986]

Bertran i Güell, J., *Documents per a la història de la filosofia catalana* [Criterion 5 (1929) 449-460].

Amb aquest títol, i com a subtítol *Influència del sistema combinatori de Ramon Lull sobre la filosofia cartesiana*, ha volgut l'autor fer veure amb Menéndez i Pelayo la unitat entre el símbol i el simbolitzat en el sistema lul·lià, com element essencial a la seva lògica metafísica i algebraica; amb Mn. Bové, que l'*Art* de Lull és una exposició de les doctrines, al mateix temps que un sistema per a posar-lo en pràctica en l'especialitat dels problemes que es presenten creient, d'acord amb el pensament de Wundt, que els elements lul·lians poden trobar-se en el curs de l'obra cartesiana. [1987]

Xirau, J., *Notes sobre la "reminiscència" platònica i l'innisme cartesà* [Miscel·lània Crexells (1929) 231-243]. [1988]

Barbado, P. M., *Introducción a la psicología experimental*. Madrid, Edit. Voluntad, 712 págs. | ex: Ciencia Tomista 39 (1929) 415-417. [1989]

- Román, E., *De freudismo*. Discurso. Barcelona, 1929, 30 págs. [1990] *históricos sobre la filosofía en la Orden Carmelitana*. Burgos, Tip. del Monte Carmelo, 1928, 8.º, 50 págs. | ex: Est. Ecles. 8 (1929) IV. [1991]
- Marcelo del Niño Jesús. *Apuntes*

DRET

- Alonso, S., *Boletín de Derecho Canónico* [Ciencia Tomista 40 (1929) 378-391]. [1992]
- Fuster, F., *Boletín canónico: Exposición y discusión de los principales puntos de Derecho Canónico tratados en la prensa técnica* (Alcance del concepto de impotencia) [Est. Ecles. 8 (1929) 531-555]. [1993]
- Torres, M., *El origen del sistema de "Iglesias propias"* [Anuario de Hist. del Derecho Español 5 (1928) 83-217].
- Estudia detalladamente la teoría de Ulrico Stutz sobre el origen de aquella institución. En la pág. 212 dice: "Hemos expuesto cómo en las "villae" romanas se fundan iglesias, a partir del siglo IV principalmente; hemos visto igualmente que estas iglesias quedan en propiedad de los fundadores, aun laicos; hemos examinado igualmente que el papa y los obispos se esfuerzan no para que esa propiedad desaparezca, sino para evitar que se rompa con ella la unidad de la diócesis; hemos afirmado igualmente que es el régimen señorial, con su concepto de la propiedad, el que da lugar tanto a la propiedad de las iglesias en los primeros tiempos de la libertad religiosa, cuanto al desarrollo y evolución de la institución, hasta llegar a la iglesia propia medioeval en su propio sentido. Al hablar por consiguiente de origen de iglesias propias, lo esencial es determinar cuál es el camino que conduce desde la propiedad originaria a la independización que la iglesia propia supone. Nosotros afirmamos que este proceso está íntimamente ligado con el general de ruptura de la diócesis por independización de los monasterios. Los propietarios de iglesias — en sentido romano-cristiano anterior al medioeval — imbuídos de los principios de la propiedad señorial, acuden para lograr independencia para sus iglesias al modelo de los monasterios, ya que éstos la tenían, rompiendo el concepto episcopal de la diócesis." [V. 1994]
- Baumgarten, P. M., *Hispanica. I. Spanische Beiträge zur Emendatio Decreti Gratiani. II et III. Einführung des Breviarium Pianum von 1568 in Spanien. Einführung des Gregorianisch des Kalenders in Spanien* (Untersuch. z. Gesch. u. Kult. d. 16 u. 17 Jahr. Heft. 3. 4). Krumbach, 1927, 76 i 68 págs.
- En la primera part dóna notícies i biografies dels col·laboradors hispànics en la correcció del decret de Gracià, Miquel Thomasio († 1578), Antoni Agustín i Garcia de Loaysa Giron († 1599). En la segona parla de les dificultats que trobà a Espanya la introducció del calendari gregorià i en la tercera de la història de la reforma del calendari gregorià. | ex: Deutsche Literaturzeitung 409 (1928) 2015-2016. [V. 1995]
- Ferreres, J. B., *Notas sobre el jubileo y la bula de la Santa Cruzada Española* [Est. Ecles. 8 (1929) 229-240].
- I. *Notas sobre el jubileo*. Diferencias entre el jubileo mayor y el menor. Condiciones para ganar el jubileo concedido por Pío XI por el quincuagésimo año de su ordenación sacerdotal: a) en Roma; b) fuera de la diócesis de Roma. Se explica lo que implica cada una de

estas condiciones. Facultades que concede dicho jubileo e indulgencias que otorga II. *Notas sobre la bula de Cruzada de España*. Privilegios abrogados por inútiles. Qué concede sobre el antiguo el indulto referente al ayuno y abstinencia. Qué puntualiza el indulto relativo a la confesión y conmutación de votos. Observación sobre la dispensa de irregularidades. Facultad nueva que se concede al comisario de dispensar del impedimento de *pública honestedad*. Reforma acertada de la nueva bula de difuntos. [Quera 1996]

Zaidyn, P., *Bulario castrense*. Madrid, 1925-1928, 840 págs.

Colección de breves y rescriptos pontificios de la jurisdicción eclesiástica castrense de España, en que se expresan los privilegios concedidos a los militares de mar y tierra, y los derechos y obligaciones de los tenientes vicarios y capellanes desde el punto de vista jurisdiccional. En la primera parte se expone el derecho antiguo emanado de los Breves de Inocencio X y Clemente XII. La segunda (desde la pág. 47) empieza con los Breves de Clemente XIII (1762, 1764 y 1768). [V. 1997]

Chávarri, J. M., *Derecho Diocesano. Estudios de Derecho, Concordato español, Provincial de la Archidiócesis de Zaragoza, Sinodal y Extrasinodal de la Diócesis de Pamplona*. Pamplona, 1929, 4.º, XVII-707 págs. | ex: Razón y Fe 88 (1929) 413. [1998]

Jaffe, E. i Finke, H., *La dispensa de matrimonio falsificada para el rey Sancho IV y María de Molina* [Anuario Hist. Der. Español 4 (1927) 298-318].

Estudio histórico y diplomático de esta famosa dispensa concedida, a lo que se decía, por Nicolás IV en 25 de marzo de 1492 y declarada falsa o sospechosa por su sucesor Bonifacio VIII. La falsificación tuvo lugar durante los dos años de "sede vacante". No se co-

noce el documento original falsificado, pero sí la copia, que se transcribe, de los registros de Bonifacio VIII.

[V. 1999]

Tarré, J., *Sur les origines arlesiennes de la collection canonique, dite "Hispana"*. Mélanges P. Fournier, 1929, 705-724.

A Arles, o en la seva regió, foren redactades als segles VI-VII diverses colleccions canòniques que formaren nna collecció especialment acurada, que comprenia: els concilis d'Orient segons l'antiga versió italiana; els concilis africans segons un ordre diferent del de Denis; els concilis francs, sobretot meridionals, i per fi les Decretals segons el fons de Denis. Al mateix temps hi foren adjuntats els concilis de Tarragona perquè eren obra de l'església provençal i, un xic més tard, els II i III concilis de Toledo, un text antic del d'Elvira i altres de Toledo, Sevilla i Braga. Posada en nou ordre cronològic formà la que podríem anomenar *Collecció arlesiano-visigòtica*. [V. 2000]

Holtzmann, W., *Beiträge zu den Dekretalsammlungen des 12 Jh.* [Zs. R. G., Kan. Abt. 16 (1927) 37-115].

Descriu la collecció canònica del manuscrit 144 de la Bib. Capitular de Tortosa i el manuscrit 30 de la de Luxemburg. Anàlisi, taules comparatives, índexs dels *initia* i de les fonts. En el de Tortosa hi ha lletres d'Alexandre III no conegudes en altres colleccions. Anàlisi d'una collecció del British Museum (ms. 490 Arundet) molt emparentada amb la de Tortosa. | ex: Neues Archiv 48 (1929) 261. [V. 2001]

Valls i Taberner, F., *Estudis d'història jurídica catalana*. Barcelona, 1929, 160 págs.

Miscel·lània d'estudis jurídics entre els quals és especialment interessant per a la ciència eclesiàstica el titulat *Les colleccions canòniques a Catalunya du-*

rant l'època comtal (anys 872-1162), pàgines 70-83. L'autor clou així el treball: "La persistència de la tradició de la legislació canònica visigòtica; les naturals influències, per les relacions polítiques i de veïnatge, del corrent jurídic eclesiàstic de França (especialment del Migdia) i tal volta de la regió septentrional d'Espanya; i l'activitat pròpia en l'elaboració de col·leccions canòniques, amb utilització d'elements diversos. Aquestes són les conclusions que es poden treure del seu examen." [V. 2002]

Cots y Gorchs, J., *Consuetudines Dioecesis Gerundensis*. Estudio y transcripción según los manuscritos del siglo xv. Barcelona, Casulleras, 1929, 204 pàgs.

Se dan de estas *Usantiae et consuetudines civitatis et dioecesis Gerundensis* dos textos. El primero, según el manuscrito latino 4670 A de la Bib. Nat. de París confrontándolo con otros de Madrid y El Escorial, y el segundo según el ms. e-11-13 de El Escorial. Estudio jurídico de este texto, precedido del estudio de las *Consuetudines* de Gerona en general. [V. 2003]

Ermini, G., *La libertà comunale nello stato della Chiesa da Innocenzo III all'Albornoz (1198-1367)*. I. *L'amministrazione della giustizia*. Roma, 1927, 4.º, 122 pàgs.

En aquesta segona part del seu estudi l'autor estudia la llibertat comunal de l'estat de l'Església, determinant els límits de les facultats jurisdiccionals dels comuns restringides per la superior autoritat de l'Església. En cada capítol hi ha les fases o evolució perquè passa la jurisdicció fins a les constitucions que va donar Gil Albornoz, cardenal de Toledo. [Rius 2004]

Mans Puigarnau, M., *Las clases serviles bajo la monarquía visigoda...* Barcelona, 1928, 160 pàgs. | ex: Rev. Jur. de Catalunya 35 (1929) 70. [2005]

Recasens, L., *Estudios de filosofía del Derecho. Contribución a la historia de la Filosofía jurídica, de la Patrística y de la Escolástica (con especial consideración de la obra de Francisco Suárez)* [Rev. Ciencias Jurídicas 10 (1927) 206-279; 401-489]. [2006]

López Ortiz, J., *Los juriscultos en la curia musulmana* [Rel. y Cult. 6 (1929) 399-408].

Després de descriure la figura de l'alfaquí, ànima de la cúria musulmana, passa l'autor a estudiar el desenvolupament de la doctrina processal islàmica. [Rius 2007]

López Ortiz, J., *La curia hispano-musulmana* [Rel. y Cult. 6 (1929) 66-81].

Havent vist l'autor un llibre sobre *Jurisprudència i procediments musulmans* en el qual hi ha, a dues columnes, les fórmules del codi i la correspondència en francès, li ha fet comprendre la supervivència del Dret espanyol incorporat al musulmà en tants anys de convivència a la nostra península. [Rius 2008]

Alfonso X, *Las siete partidas*. New York, The Spanic Society of America, 1928, 16.º, 18 pàgs. | ex: Rev. Filol. Esp. 16 (1929) 322. [2009]

Valls i Taberner, F., *L'autor de la "Lex Baiuvariorum" (segle VIII) era potser originari de la nostra terra?* [Paraula Cristiana 9 (1929) 31-34].

La nova edició feta pel professor Beyerle de la llei dels bavaresos va precedida d'un estudi en el qual, entre altres temes, és tractat el del probable autor d'aquella. Valls i Taberner, seguint també J. A. Rubió, resumeix el que diu Beyerle respecte la possibilitat de què sigui de la nostra terra l'autor de la llei i conta el succeït amb manuscrits visigòtics — en particular l'*Orationale* conservat amb el número 89 a la Biblioteca Capitular de Verona — els quals

anaren fora de la nostra terra, degut a la invasió aràbiga que féu emigrar a tanta gent, i entre aquests bé hi podia ésser el qui escriví la dita llei. Ho confirma amb l'opinió, ben extesa avui, de què Pirmin, missioner franc dels pobles germànics, nasqué en territori de dret visigòtic i que se suposa relacionat amb l'autor de *Lex Baiuvariorum*. Certament, per altra part, aquesta llei porta influències visigòtiques. Hi ha, però, molt a estudiar encara. [Pla 2010]

Valls i Taberner, F., *El consolat de Perellós* [Paraula Cristiana 10 (1929) 137-139].

L'objecte d'aquest article és la pragmàtica publicada el primer de setembre de 1697 pel Gran Mestre de Malta, el català Ramon de Perellós i Rocafull. N'esmenta els antecedents i diu que a mig segle XIX era encara aquesta pragmàtica coneguda amb el nom de *Consolat de Perellós* com un dels elements constitutius del Dret comercial maltès. Acaba amb un índex d'aquest famós document que porta un origen remot català i fou una de les darreres manifestacions de la jurisprudència catalana influïnt i beneficiant el "comerç d'una de les illes de la nostra mar Mediterrània". [Pla 2011]

Riaza, R., *El Derecho romano y el Derecho nacional de Castilla durante el siglo XVIII* [Rev. Cien. Jur. Sociales 12 (1929) 104-128].

Estudia la reacció contra el empleo del Derecho romano en España en aquel siglo, iniciada eficazmente por Felipe V en 1713, disponiendo que se aplicaran las Partidas, Recopilación y demás leyes del Reino y no las romanas. [V. 2012]

Urteaga Horacio, H. y Romero Carlos, A., *Fundación española del Cusco*

y *Ordenanzas para su gobierno*. Lima, 1926, CXXXIII + 242 págs. | ex: Razón y Fe 86 (1929) 95. [2013]

Fernández Prida, J., *Influencia de los tratadistas españoles en la formación de la ciencia del Derecho Internacional Público* [Bol. Univ. de Madrid 1 (1929) n.º 3]. | ex: Universidad 6 (1929) 467. [2014]

García Santillán, J. C., *Legislación sobre indios del Río de la Plata en el siglo XVI*. Madrid, Bibl. Hisp.-Amer., 1928, 4.º, 464 págs.

Los temas básicos son: la libertad de los indios; condiciones para guerrear con ellos legalmente; las *encomiendas*; sistema de tributos; derecho de propiedad; instrucción; moralidad; religión, y lo que hoy llamamos *cuestión social*. Abundantísimos documentos. | ex: Razón y Fe 86 (1929) 181. [V. 2015]

Pérez, B., *En pos de la paz*. Lima, 1928, 8.º, 144 págs.

Normas ético-jurídicas que, según Santo Tomás de Aquino y sus principales comentadores, deben regular la duración, ejercicio y terminación de la guerra. Trabajo premiado en el Certamen de Córdoba (España) de 1925. | ex: Razón y Fe 88 (1929) 93-94. [V. 2016]

Brown Scott, J., *El origen español del Derecho internacional moderno*. Valladolid, Universidad, 1928, XXV + 245 págs. | ex: Rev. Scien. Théol. Phil. 18 (1929) 11. [2017]

Revello, J. T., *Francisco Javier Alvarez de Luna y su fracasado proyecto del nuevo código hispánico católico fernandino* [Bol. Int. Inv. Históricas, Buenos Aires, 7 (1928) 18-29]. | ex: RHE 25 (1929) n.º 2786. [2018]

BÍBLICA

Colunga, A., *Boletín de Sagrada Escritura* [Ciencia Tomista 39 (1929) 82-102]. [2019]

La Sagrada Biblia. Vol. III. *Levític, Nombres, Deuteronomi*. Versió dels textos originals i notes del Dr. C. Cardó, P. Antoni M. de Barcelona, Dr. J. Millàs, Barcelona, Ed. Alpha, 1929, 8.º, 276 pàgs.

— — Vol. XIII. *Actes dels Apòstols*, text revisat., traducció, introducció i notes del Dr. C. Cardó i P. Antoni M. de Barcelona. — *Lletra als romans*, traducció del Dr. C. Montserrat, notes del Dr. A. M. Ribó, Barcelona, 1929, 126 pàgs. dobles. [2020]

La Bíblia. Versió dels textos originals i comentari pels monjos de Montserrat. Vol. XX. *Epístoles de Sant Pau als romans i als corintis*, per Dom Salvador Obiols. Monestir de Montserrat, 1928, 4.º, 332 pàgs. [2021]

Foment de Pietat, *El Nou Testament*. Vol. II. *Les cartes de Sant Pau apòstol, Les cartes catòliques, L'Apocalipsi*. Barcelona, 1929, XXXII + 385 + 385 + 25 pàgs.

Text llatí de la Vulgata amb copioses referències en les notes als altres llibres de la Bíblia, als llibres litúrgics, al catecisme romà i als Sants Pares, i text català en les pàgines pars amb notes aclaratòries al text. Breu introducció a cada un dels llibres. [2022]

Torres, A., *La Sagrada Biblia*, texto latino y versión castellana del Ilmo. Sr. D. Félix Amat, con numerosos grabados y comentarios de L. Cl. Fillion, sacerdote de San Sulpicio, traducidos del francés por los Congregantes de Nuestra Señora del Pilar y San Francisco

de Borja de esta corte, bajo la dirección del R. P. Alfonso Torres, S. J. — *Nuevo Testamento*. Vol. I. *Los Cuatro Evangelios*. Madrid, Edit. Voluntad, 1928, 8.º, 869 pàgs. [2023]

Galdós, R., *La Biblia de la casa de Alba. Excerpta. El libro de Rut*. Introducció, observaciones y notas. 1928, 4.º, 69 pàgs. [2024]

Ríos, R., *Los salmos graduales* [Rev. Esp. Est. Bíblicos 4 (1929) 95-112].

Traducció, con algunas notas, de los salmos 119-133. [2025]

Ibáñez, D., *Salmo 119* (Vulgata 118) [Rev. Esp. Est. Bib. 4 (1929) 333-352].

Traducció, notas críticas y comentario breve de este salmo. [2025 a]

Ríos, R., *El cántico nuevo* [Rev. Esp. Est. Bíblicos 4 (1929) 265-284].

Salmos 23, 45, 46, 92, 94, 95-99, 116, 145-150 cuyo tema, casi uniforme en todos ellos, podriase compendiar en estas palabras: *Jahvé reina: cantadle Aleluya; alabad al Señor*. Traducció. [2026]

Revilla, M., *Notas para la historia de las antiguas versiones castellanas de la Biblia* [Est. Bíblicos 1 (1929) 28-38]. [2027]

Bruyne, D. de, *Les plus anciens prologues des Évangiles* [Rev. Ben. 40 (1928) 193-214].

Examina alguns manuscrits de Madrid, de León i de Toledo. A Espanya els pròlegs dels Evangelis són molt extesos, se'ls troba a Sevilla, a l'abadia de San Millán (León) i en altres llocs. Alguns manuscrits italians i francesos els han manllevat a la tradició hispànica. Les interpolacions provenen de la

influència del *De viribus inl.* de Sant Jeroni sobretot a Espanya. Un bon crític creu que el *Toletanus* dona el text primitiu. [Casanelles 2028]

Bover, J., *Origen del Pentateuco Turonense* [Bíblica 9 (1928) 461-462].

Els treballs de Dom Quentin han donat excepcional importància al Pentateuc *Turonensis*. Per a esbrinar el seu origen hom estudia les pintures que recorden el nord d'Àfrica; però el tipus del còdex és de tradició hispànica. Pogué ésser copiat per monjos dels vinguts al segle VI del nord de l'Àfrica o per deixebles seus, als quals fa referència Sant Ildefons. El *Turonensis* representa per això la més antiga tradició de la Vulgata a Espanya. [Casanelles 2029]

Übach, Dom B., *Com cal traduir en català el mot "Habha" hebreu?* [Par. Cristiana 9 (1929) 145-147]. [2030]

Herranz, A., *El profetismo en Israel* [Rev. Esp. Est. Bíblicos 4 (1929) 113-144; 233-264]. Continúa. Cfr. n. [2031]

Herranz, A., *El profeta Malaquías y los sacerdotes de la antigua y nueva ley* [Rev. Eclesiástica 1 (1929) 128-142; 158-170]. [2032]

Fernández y Fernández, J., *El suplante individual en el antiguo Israel* [Est. Bíblicos 1 (1929) 68-82; 121-127]. [2033]

Thomas de Villanova, *De familia Veteris Foederis* [Est. Franciscans 41 (1929) 11-34].

Anàlisi dels textos que dispersadament es troben en els llibres de l'antiga Llei respecte la família: elements constitutius, fills, naixença, nom, primogenitura, circumcisió, educació, successió hereditària i serfs. [Casanelles 2034]

Antoni M.ª de Barcelona, *La legislació social del Pentateuc* [Est. Franciscans 41 (1929) 145-154]. [2035]

Murillo, L., *El problema sinóptico* [Est. Ecles. 8 (1929) 173-192. Continuació]. [2036]

López, E., *El principio de la solidaridad y la teología de la redención, según San Pablo* [Rev. Clero Leonés 4 (1929) 431-437; 493-497]. [2037]

Suárez, P. E., *Mesianismo integral* [Ciencia Tomista 39 (1929) 174-187]. [2038]

Murillo, L., "Emmanuel". *El vaticinio* (Is. 7-14, 16). *Aclaraciones. Dificultades. La exégesis judía* [Rev. Esp. Est. Bíblicos 4 (1929) 65-94]. [2039]

Fernández y Fernández, J., *Comentario crítico-exegético de los principales textos del A. T. en que se prueba la realeza de Cristo* [Rev. Esp. Est. Bíblicos 4 (1929) 19-44]. [2040]

Bover, J. M., "Quod nascetur (ex te) sanctum vocabitur Filius Dei" (Lc. I, 35) [Est. Ecles. 8 (1929) 381-393]. [2041]

Amorós, L., *Nova Era. "Corredemptrix"* [Est. Franciscans 414 (1929) 184-201]. [2042]

Góñi, B., *La lectura de la Biblia en lengua vulgar* [Rev. Esp. Est. Bíblicos 28-29 (1928) 231-250].

Doctrina de Fray Luis sobre la utilidad de la lectura de la Biblia en lengua vulgar y sobre los daños que por causas especiales puede ocasionar, expuesta en la primera página de *Los nombres de Cristo*. [2043]

Bover, J. M., *El consulado de los Géminis y el año de la Pasión* [Est. Ecles. 8 (1929) 456-470].

Aduce y conserva los testimonios de las *Chronica minora sacc. IV, V, VI, VII*, publicadas por Mommsen en MGH, en las que se debe hallar con-

signada la tradició primitiva. La antigüedad, el arraigo, la extensió y continuïtat, la índole primitiva de la tradició relativa a los Géminos son un testimoni plenament fidedigne de que el diví Redentor morí en el consellat (efectiu o nominal) de L. Rubellio y C. Fufio Gémino, o sea el any 29 ó 30. Hacia el any 30 convergen todos los indicios. [2044]

Vanhumbecck, P., *En busca de luga-*

res bíblicas. IV. *Cafargamala* [Rev. Esp. Est. Bíblicas 4 (1929) 353].

Reune por orden cronològic los textos que pueden ayudar a resolver esta cuestión, sin pronunciarse en favor o en contra de las hipótesis admitidas.

[2045]

J. M.ª R., Publicacions "Bíblia de Montserrat", Sèrie B, n.º 4. *Getsemaní*. Monestir de Montserrat, 1929, 32 pàgines amb il·lustracions. [2046]

SUPLEMENT

Marín Ocete, A., *Una obra poco conocida de Alonso de Palencia* [Anal. Facultad Fil. y Letras Univ. Granada (1929) 95-111].

Es una epístola dirigida por el cronista Alonso de Palencia (1423-1492) al obispo de Astorga, don Juan Ruiz de Medina, sobre la guerra de Granada. Fué escrita en enero de 1492. [V. 2047]

Martí de Barcelona, P., *Fra Antoni Andreu, O. M., "Doctor Dulcifluus"* [Criterion 5 (1929) 321-346].

Constatada la personalitat catalana de Fra A. Andreu i els seus estudis a París sota el mestratge de Duns Escot, l'autor fa relació de les obres d'aquest franciscà, nat a darrerries del segle XIII, inventariant-ne els manuscrits i les edicions. Aquestes obres les classifica en autèntiques i dubtoses. Entre les primeres hi posa: *In XII libros metaphysicae Aristotelis expositio, Commentaria in artem veterem Aristotelis, Tractatus de syllogismo demonstrativo et topico, Tria principia rerum naturalium*. Entre les dubtoses hi compta: *Commentarium in VIII lib. physicorum Aristotelis, Quaestiones de anima, Compendiosum principium in libros sententiarum, Sermones, Comm. in reliquos logicae lib. sive in novam logicam i Quaestiones ordinariae o quodlibetales*. [Pla 2048]

Florí, M., *Compendio de Lógica fundamentado en los escritos de Balmes*. Madrid, 1928. [2049]

Marden, C. C., *Berceo. Veintitrés milagros*. Nuevo manuscrito de la Real Academia Española. Edición de... Madrid, 1929, 102 págs. (Rev. de Filol. Española, anejo 8). [2050]

Calderón de la Barca, *Autos sacramentales*. Prólogo, edición y notas de A. Valbuena Prat. Madrid, Ed. de "La Lectura", 2 vols., 1926, I; 1927, II, 8.º, 265 y l LXXX + 250 págs. | ex: Rev. Filol. Esp. 15 (1928) 79-81. [2051]

Sosa, E. de, *Los autos sacramentales* [Instituto, Madrid, 1 (1928) núms. 3 y 4]. | ex: Universidad 6 (1929) 125. [2052]

Rossi, R., *Dante e la Spagna*. Milà, 1929, 264 pàgs.

Les notícies sobre Espanya, sobre els seus herois i sants, sobre els seus reis i sobre les conseqüències de llur política per a la Itàlia són tals en la *Divina Commedia* i en les *Opere Minori*, que constitueixen la prova més convincent del coneixement i de l'interès del Dant per les coses espanyoles. L'autor estudia aquest tema, documentant les notícies precises i minucioses de l'Alighieri

sobre la península ibèrica, precedint a aquest estudi una recapitulació general de la història espanyola en relació amb la italiana. Els darrers capítols tracten dels còdexs dantescos d'Espanya, dels *Imitatori e cultori di Dante*, i, com apèndix, de *Il Centenario dantesco del 1921 in Catalogna*. [V. 2053]

Sánchez Pérez, J. A., *San Isidoro, arzobispo de Sevilla, y su cultura matemática* (con bibliografía general de San Isidoro). Madrid, 1929, 4.º, 20 pàgs. (Publ. por "Revista Matemática Hispano-Americana"). | ex: Rev. Filol. Esp. 16 (1929) 310. [V. 2054]

Silverio de Santa Terra, *Obras de San Juan de la Cruz*. Editadas y anotadas por... Burgos, El Monte Carmelo, 1929. Tomo I. *Preliminares*, 460 pàgs.

Biografía del santo (pp. 7-113), historia y análisis de su obra literaria (páginas 114-245). Siguen 11 apéndices. Notas sobre el retrato de San Juan de la Cruz. Varias láminas con reproducciones de originales del santo y portadas de las ediciones de sus obras de 1618 y 1630. [V. 2055]

Tratado de oración, escrito en 1587 por el V. P. Juan de Jesús María (Aravalles), carmelita descalzo, discípulo del glorioso doctor místico San Juan de la Cruz, sacado ahora a luz por un religioso de la misma Orden. Toledo, 1926, 216 pàgs. | ex: Anal. Ord. Carmelitarum 6 (1929) 335-336. [2056]

Cerezal, M., *Vida y escritos del padre Lope Fernández* [Arch. Agustiniiano 31 (1929) 36-54; 209-221; 366-381; 32 (1929) 70-92; 208-234].

L'autor publica el llibre segon, que és *El espejo del alma*; tot el *Tratado breve de Penitencia e de las señales por do se conoce cuando es verdadera* i vuit capítols del *Libro de las tribulaciones*. [Rius 2057]

Xiberta, B., *Fra Francesc Martí, carmelita de Barcelona, i el dogma de la Immaculada* [Paraula Cristiana 5 (1929) 420-428].

Precedit de les dades biogràfiques de Fra Francesc Martí i d'altres referents a les disputes sobre la Concepció Immaculada de Maria a finals del s. XIV, conté un estudi i reducció de la doctrina *Virginis Mariae* d'aquest autor carna del *Compendium veritatis conceptionis*. L'autor assenyala l'existència d'un manuscrit incomplet, encara que contenint el més essencial, a la Biblioteca Vaticana, fons Ottobonià, ms. llatí, n.º 707 (fols. 92 r-122 r, paper, s. XV), fins ara desconegut, de dit *Compendium*. [Pla 2058]

Tomàs Villanova a Zeil, P., *Doctrina doctoris Seraphici de contritione* [Est. Franciscans 41 (1929) 306-326. [2059]

Farinelli, A., *Italia e Spagna* Torino, Fratelli Bocca, 1929, 8.º, vol. I, 442 pàgines; vol. II, 462 pàgs. (Letterature moderne, vols. XX, XXI).

Vol. I. *Petrarca in Ispagna*. *Boccaccio in Ispagna*. *L'umanesimo italo-ispagno e la Biblioteca del Santillana*. Vol. II. *Rapporti culturali e letterari nei primi secoli*. *Gli araganesi a Napoli*. *Ispanesimo nel '500*. *Rinascimento e Decadenza*. *Tasso in Ispagna*. *La Spagna, il Conti e altri italiani ispanisti del '700*. *Spagna contemporanea vista da un ispanista d'Italia*. [V. 2060]

Bartolomé, L., *Fr. Gerardo de Odón, Ministro General de la Orden Franciscana* (1329-1342). Disertación histórica-crítica. Murcia, 1928. | ex: Arch. Iber.-Amer. 32 (1929) 143. [2061]

Vigil, F., *Notas biográficas de Fray José del Monte Carmelo Azevedo y Pola* (P. Cadete). Covadonga, 1928, 294 páginas, 13 figuras. | ex: Anal. Ord. Carm. 4 (1929) 84-85. [2062]

Sanchis Sivera, J., *Mons. Juan B. Vives* [Cult. Valenciana 4 (1929) 155-159].

Notas sobre Mons. Vives, arcediano de Alcira, protonotario apostólico, quien residió mucho tiempo en Roma y echó allí los primeros fundamentos del Colegio de Propaganda Fide. Murió novagenario en 1632. [V. 2063]

Alòs-Moner, R. de, *Contribució a la biografia de Lorenzo Valla* [Miscellània Crexells (1929) 1-8].

Publica dos privilegis d'Alfons el Magnànim en favor de Valla. El rei, havent conquerit Benevent, demanà al Concili de Basilea en nomenés arquebisbe Fra Domènec della Lagonesa, abat de Sant Bartomeu de Caudio i que l'abadia aquesta fos per Valla; entretant amb el privilegi ja li concedí l'administració dels béns (any 1441). Amb l'altre privilegi de 1444 el rei fa pagar a Valla unes subvencions. [V. 2064]

Solar y Taboada, A. del, *El canónigo Blázquez Prieto* (1765-1845). Apuntes de su vida. Badajoz, 1929, 8.º, VI + 42 págs. | ex: Rev. Cent. Est. Extrem. 3 (1929) 135. [2065]

Albareda, A., *Textos catalans de la regla de Sant Benet* [Cat. Monastica 2 (1929) 8-109].

Descripcions i referències de tretze versions catalanes procedents dels monestirs de Ripoll, Sant Pere de les Puel·les, Santa Clara de Barcelona, Sant Pere de Rodas, Sant Daniel de Girona. Transcripció de curts fragments d'aquestes versions per a mostrar que són independents. Transcripció del text sencer de la del manuscrit 164 de Ripoll (segle XIV) i de la del monestir de Santa Clara, a dues columnes. [V. 2066]

Colección de mil cuatrocientas cuarenta litografías (iconográficas, heráldi-

cas, tipográficas, históricas, etc.) existentes en los obradores de la imprenta y librería de Guasp. Palma de Mallorca, 1929, vol. I, 100 hojas in folio, con 249 grabados (la mayor parte de asuntos religiosos). [2067]

Busquets, E., *El gravat al boix* [Arts i Bells Oficis 2 (1929) 133-155].

Historial del gravat al boix especialment a Catalunya. En uns inventaris de Vich, de primeries del segle XV, sembla que es citen els primers. Abundosos i escollits gravats. [V. 2068]

Cagigas, I. de las, *Libro Verde de Aragón. Documentos aragoneses.* Madrid, Comp. Ibero-Americana, 1929, 8.º, 161 págs.

Genealogías de conversos de principios del siglo XV, nombres que usaron siendo judíos, etc., sacados del *Libro Verde de Aragón*, que está en la Inquisición de Zaragoza y escribió Gonzalo de Guías. [V. 2069]

Palomer, J., *L'esperit de Sant Francesc i el convent d'Arenys* [Est. Franciscans 41 (1929) 502-511].

Notes històriques sobre el convent d'Arenys fundat el 1618. [2070]

Kleinschmidt, B., *San Francisco y el arte* [Est. Franciscans 41 (1929) 67-80].

Contesta o les dues preguntes: Què ha fet Francesc en favor de l'art? Què ha fet l'art en favor de Francesc? [2071]

Gálvez, C., *Una tradición sevillana sobre el autorretrato de Roelas* [Arch. Esp. Arte Arq. 4 (1928) 187-190].

En un cuadro existente en la iglesia de los jesuitas de Sevilla, atribuido con razón a Roelas, con la Santísima Trinidad, la Inmaculada y un grupo de santos, hay entre éstos una figura que se creyó representaba a San Ignacio o a San Cayetano. En una correspondencia

del conde del Aguila se afirma que esta figura era el autorretrato de Roelas.

[V. 2072

Huarte, A., *Una inscripción perdida*
[Rev. Bib. Arch. Mus. Madrid 6 (1929)
90-91].

Es la inscripción que se puso en la primera piedra para la proyectada construcción del templo de la Almudena de Madrid en 1623. Está copiada en el manuscrito 9249 de la Bib. Nacional.

[V. 2073

LLISTA D'AUTORS MODERNS

- Abizanda Broto, M. 1924
 Agapito, J. 1858. 1882. 1862. 1864
 Aguado, J. M. 1411
 Aguiar Cardoso, 1800
 Alaejos, A. 1506
 Alameda, S. 1917
 Albareda, A. 2066
 Albareda, Hnos., 1899
 Albers, P. 1445. 1399
 Alcocer, R. 1729
 Alcocer Martinez, M. 1694
 Alcofer, A. 1474
 Almela, F. 1598
 Almunia, J. L. 1771
 Alonso, M. 1977
 Alonso, S. 1992
 Alonso Bárcena, F. 1774
 Alós, R. d' 2064
 Altaner, B. 1522
 Alvarez Cabanas, A. 1877
 Alvarez de la Riera, S. 1778
 Alventosa, 1575. 1579
 Amades, J. 1927. 1930. 1931
 Ambruzzi, A. 1447
 Amorós, L. 2042
 Anglés, H. 1934
 Angulo Iñiguez, D. 1868. 1881. 1896
 Antoni M. de Barcelona, 2020. 2035
 Antuña, M. 1593
 Arboleya, L. 1713. 1718
 Arco, R. del, 1620
 Arconada, M. 1495
 Arnaudas, M. 1936
 Arriaga, G. de 1780
 Arters, J. 1936
 Asín, M. 1384. 1400
 Artigas, M. 1624
 Artiñano, M. 1893
 Augé, R. 1733
 Azevedo, L. 1790
 Baer, F. 1799
 Baldelló, F. 1933
 Ballester, R. 1607
 Bandín, M. 1776
 Barbado, M. 1980. 1989
 Bartolomé, L. 2061
 Bataillon, M. 1431
 Bataller, A. 1570
 Baumgarten, P. M. 1437. 1995
 Beardsley, W. A. 1595
 Becker, A. 1951
 Bellpuig, T. 1600
 Beltrán de Heredia, V. 1420. 1421. 1524. 1775
 Beneyto, J. 1929
 Berjano, D. 1886
 Berjón, A. 1970
 Bernard, H. 1444
 Bertini, G. M. 1412
 Bertrand, L. 1794
 Bertran, J. 1987
 Beuve-Méry, H. 1572
 Blanco, P. 1630
 Blanco Pérez, J. 1925
 Blasi, F. 1837
 Bleinstein, H. 1453
 Bludau, A. 1386
 Bohigas, P. 1434. 1527
 Bonilla, A. 1578
 Bordonau, M. 1657
 Bordoy, P. M. 1712
 Bover, J. 2029. 2041. 2044
 Brakman, C. 1531
 Brémond, M. 1454. 1455
 Brown Scott, J. 2017
 Bruno de J. M. 1468
 Bruyne, D. de, 2028
 Buceta, E. 1682
 Burgos, V. 1397
 Busquets, E. 1845. 2068
 Bun, J. 1777
 Cabré, J. 1898
 Cachero, R. 1979
 Cagigas, I. de las, 2069
 Galixte de Geispolsheim, 1711
 Campos, F. 1681
 Camps, E. 1857
 Cantó, F. 1529
 Cañizares, B. 1656
 Capánaga, V. 1395
 Capdevila, S. 1784. 1855
 Carbonell, A. 1809
 Cardó, C. 2020
 Cardoso, J.
 Cardús, S. 1765. 1785. 1863
 Carrascosa, J. 1922
 Carreras, J. R. 1961
 Carriazo, J. 1829
 Carrozi, D. M. 1555
 Casanovas, T. 1965
 Gaspar, E. 1429
 Castañeda, V. 1680. 1835
 Castejón, J. G. de, 1511
 Castejón, R. 1814
 Castellano, C. de, 1667
 Castillejo, C. de, 1426
 Castillo, A. del, 1807. 1810. 1811. 1818. 1820
 Castrillo, T. 1503
 Castro, A. 1592
 Castro, C. de, 1825
 Castro Albarrán, A. de, 1471
 Cavallera, F. 1448
 Cerezal, M. 2057
 Chastonay, P. von, 1456
 Chaugy, F. M. de, 1960
 Chávarri, J. M. 1998
 Cirera, E. 1907
 Clarenci de Rotterdam, 1672
 Clausells, M. 1764
 Codina, A. 1457.
 Coelho, A. 1908
 Coll, M. 1791
 Coloma, J. R. 1954
 Colunga, A. 1973. 2019
 Comandante García Rey, 1846. 1880
 Conde, P. J. 1408
 Constance, M. 1795
 Conze, E. 1550
 Coppin, J. 1541
 Córdoba, S. 1684
 Correira, V. 1735. 1812. 1851
 Cortés, A. 1851
 Costa, L. 1636
 Cots, J. 2003
 Covarsi, A. 1883. 1887. 1888
 Crisógono de J. S. 1466
 Cuervo, M. 1966. 1978
 Cuetos, P. J. 1710
 Cunningham, S. 1554

- Dalbiez, R. 1472
 Deztany, Ll. 1651
 Díaz, J. C. 1388
 Diego, S. 1493. 1496
 Doménech, L. 1834
 Domínguez, D. 1549
 Domínguez Berrueta, J. 1462. 1508. 1674
 Domínguez Bordona, J. 1426. 1897
 Dubarat, V. 1766
 Durán, E. 1512
 Duran i Sampere, A. 1854. 1856. 1878
 E. T. 1824
 Eble, F. J. 1956
 Ehrle, F. 1590
 Elorriaga, A. M. 1971
 Erdman, C. 1679
 Ermengol de Sarriá, 1477
 Ermini, G. 2004
 Eugenio de S. José, 1473
 Eugenio de Valencia, 1850
 Eusebio del Niño Jesús, 1556
 F. F. 1510. 1589
 F. H. S. 1716. 1755. 1923
 Fabo del C. de M. 1387. 1707. 1715
 Fajarnés, E. 1518. 1523. 1869
 Farinelli, A. 2060
 Felder de Lucerne, H. 1751
 Fernández, C. 1727
 Fernández de Castro, E. 1509
 Fernández y Fernández, J. 2033. 2040
 Fernández Prida, J. 2014
 Fernández de Retana, L. 1673
 Ferrandis, M. 1657
 Ferreres, J. B. 1910. 1996
 Figueredo, F. de, 1419
 Figueres, G. 1633
 Filgueira, X. 1817
 Fillion, L. Cl., 2023
 Finke, H. 1666. 1999
 Florencio del N. Jesús, 1685. 1762
 Florí, M. 1415. 1416. 2049
 Folch i Torres, J. 1821. 1875. 1876
 Font de Rubinat, P. 1615
 Francés, L. 1417
 Frias, L. 1696
 Fueyo, A. del, 1391
 Fuster, F. 1993
 Gabriel de Jesús, 1553
 Gabriel de S. Antonio, 1616
 Gabriel Navarro, J. 1849
 Galdós, R. 2024
 Galindo, P. 1599. 1628. 1647. 1655. 1901
 Galmés, S. 1515. 1516
 Gálvez, C. 2072
 García, A. 1902
 García, D. 1983
 García y Bellido, A. 1848
 García de Castro, R. G. 1504. 1481. 1494
 García de la Fuente, A. 1903.
 García Gómez, E. 2015
 García Santillán, J. C. 2015
 García Villada, Z. 1530. 1609. 1626. 1662. 1663. 1786
 Garnelo, B. 1789
 Garnelo y Alda, J. 1841
 Gavira, J. 1668
 Gil Prieto, J. 1724
 Gillet, J. E. 1585
 Giménez, J. M. 1940
 Glaue, P. 1909
 Göller, E. 1654
 Gómez-Ferrer, P. 1577
 Gómez Moreno, M. 1825
 Gómez Piñán, T. 1407
 González, A. 1723
 González Llubera, I. 1602
 González Martí, M. 1890
 González Palencia, A. 1428. 1441. 1502. 1601. 1621. 1675. 1689. 1690. 1842
 González Simancas, M. 1832
 Gofii, B. 1932. 2043
 Goodier, A. 1464. 1758
 Gudemann, A. 1599
 Gudiol, J. 1894
 Guillaume, P. 1402
 Guitert, J. 1738. 1740
 Guiu, J. 1646. 1941
 Gutiérrez, P. 1813. 1844
 Hartzfeld, H. 1606
 Heiming, O. 1916
 Hentrich, W. 1439. 1439.a
 Hernández, E. 1459
 Hernández, F. 1815
 Herranz, A. 2031. 2032
 Hoepfl, H. 1491
 Holtzmann, W. 2001
 Hoornaert, R. 1475. 1597
 Huarte, A. 2073
 Hugelshofer, W. 1871
 Huguet, R. 1761
 Huici, S. 1895
 Ibáñez, D. 1492. 2025
 Isard, X. 1406
 Ivars, A. 1588. 1743. 1958
 J. M. J. 2046
 J. S. E. 1943
 Jaffe, E. 1999
 Jampy, M. 1920. 1964
 Jecker, 1949
 Jorge de S. Paulo, 1782
 Juaristi, V. 1895
 Junyent, E. 1803
 Karl, L. 1551
 Kebler, F. 1952
 Kehr, P. 1655
 Kehrer, H. 1826
 Kleinschmidt, B. 2071
 Krause, A. 1413
 Kreisler, L. 1783
 Lacoste, M. 1438
 Lafuente, E. 1874
 Larequi, J. 1440. 1545. 1546. 1548
 Lasala, M. de, 1573
 Lattey, C. 1458
 Lauzuriga, F. X. 1580
 Lehman, P. 1950
 Lejarza, F. de, 1750
 Leturia, P. 1658. 1660. 1691. 1693
 Llabrés, G. 1828
 Llana, M. 1484
 Llates, R. 1389
 Llobera, J. 1498. 1500. 1501
 Llord, P. 1928
 López, A. 1677. 1744. 1745. 1747. 1749
 López, E. 2037
 López, J. M. 1497
 López Ortiz, J. 2007. 2008
 Lozano, J. M. 1861
 Luengo, J. M. 1836
 Lummis, C. F. 1700
 M. T. 1860
 Maas, O. 1698
 Macías, M. 1645. 1802
 Macías Liáñez, M. 1802. 1831
 Magdaleno, R. 1622
 Mallofré, R. 1385
 Mans, M. 2005
 Manyá, J. B. 1562
 Marcelo del N. Jesús, 1991
 March, J. 1436. 1443

- Marden, C. 2050
 Marín Ocete, A. 2047
 Marín, S. 1900
 Marroquín, J. M. 1405
 Martí Albanell, F. 1427
 Martí de Barcelona, 1432.
 1433. 2048
 Martín, A. R. 1701
 Martinell, C. 1737. 1738
 Martínez, M. 1483
 Martins, F. 1753
 Mas, J. 1650
 Matamoros, J. 1839
 Mateu, E. 1904
 Mayer, A. L. 1830
 Mecham, J. Ll. 1692
 Mérida, J. R. 1801. 1802.
 1825
 Menéndez Pidal, R. 1664
 Menéndez Reigada, I. G.
 1574
 Mier, F. 1390
 Millares, A. 1435. 1608
 Millé, J. 1480
 Millás, J. 2020
 Milne, K. 1731
 Moldenhauer, G. 1582
 Monasterio, I. 1594
 Moneva, J. 1661
 Monjas, M. 1564
 Montserrat, C. 2020
 Mora, F. 1695
 Morin, G. 1581
 Mouriño, J. 1603
 Múnera, J. 1946. 1947
 Muñoz, P. 1643
 Murillo, L. 2036. 2039
 Nau, F. 1401
 Nebreda, E. 1392
 Neveut, E. 1525
 Nicolau d'Olwer, Ll. 1476.
 1653. 1798. 1919
 Nikl, A. R. 1584
 Norbert d'Ordal, 1432
 Novoa, Z. 1641. 1725
 Ocerín, A. 1752
 Oleza, J. de, 1756. 1879
 Orrio, D. 1717
 Ortega, A. 1699
 Orueta, R. de, 1822
 Oto, N. S. de, 1659
 Ottaviano, C. 1519. 1520
 Otzet, Ll. 1687
 Ovejero, E. 1514
 Palomer, J. 1741. 2070
 Papini, G. 1446
 Paradela, B. 1763
 Pascual, V.
 Peers, E. A. 1513. 1517.
 1521
 Perdreau, 1859
 Pérez, B. 2016
 Pérez, L. 1703-1705. 1708.
 1709. 1963
 Pérez, N. 1942. 1944
 Pérez de Urbel, J. 1631
 Pérez Gómez, J. 1697. 1719
 Pérez Goyena, A. 1591. 1967
 Pero Pérez, 1772
 Pfandl, L. 1596. 1604. 1797
 Philippe, A. 1470
 Plattard, J. 1953
 Pons, J. 1962
 Pons, J. S. 1605. 1921
 Prado, G. 1912. 1914
 Puig de la Bellacasa, J. 1968
 Puig y Puig, S. 1669
 Puyol, J. 1779
 Quera, M. 1976
 Rafael de Mataró, 1985
 Ramón, A. 1714. 1726. 1948
 Ramos, F. 1398
 Rassow, P. 1637. 1655
 Razquin, F. 1773
 Recalde, J. de, 1760
 Recasens, L. 2006
 Reuter, A. E. 1665
 Revelló, J. T. 2018
 Revilla, M. 1489. 2027
 Revilla Vielva, R. 1769
 Revuelta, J. 1720
 Ríaza, R. 1461. 2012
 Ribas, M. 1770
 Ribelles, F. 1544
 Riber, L. 1945
 Ribera, M. B. 1688
 Ribó, A. 2020
 Rickaby, J. 1536
 Rincón, J. 1678
 Ríos, R. 1488. 2025. 2026
 Ripollés, V. 1937. 1938
 Risco, A. 1557
 Rius Serra, J. 1619. 1649.
 1652. 1827
 Roca, J. M. 1792
 Rodríguez, R. 1676. 1787.
 1788. 1806
 Rodríguez, S. 1746
 Rodríguez Cabrero, J. 1563
 Rodríguez Mofino, A. R.
 1409
 Rodríguez, C. 1507
 Roersch, A. 1568
 Rogent, E. 1512
 Rojo, A. 1918
 Rojo, C. 1913
 Rojo Orcajo, T. 1623
 Rojo, T. 1627
 Román, E. 1990
 Romero Carlos, A. 2013
 Romero-Navarro, M. 1479
 Romero Otazo, F. 1911
 Rommen, H. 1547
 Rosselló, J. 1683
 Rossi, R. 2053
 Rousseau, F. 1767
 Rubert, C. 1539
 Rubió, J. 1425
 Ruiz, J. M. 1418
 Rullán, J. 1671
 S. C. 1865. 1873. 1892. 1906
 Sagarra, F. de 1905
 Sáinz, P. 1612
 Salas, X. de, 1742
 Samuel d'Algaida, 1754
 Sanabre, J. 1670
 Sanahuja, P. 1702
 Sánchez, M. 1561
 Sánchez Alonso, B. 1404
 Sánchez Cantón, E. J. 1885
 Sánchez Gozalbo, A. 1939
 Sánchez Jiménez, J. 1866
 Sánchez Pérez, J. A. 2054
 Sanchis Sivera, J. 1569.
 2063
 Sandoval, A. de, 1465
 Sangorrín, D. 1587
 San Román, F. 1843
 Santos, M. G. 1424
 Santos Coco, F. 1641
 Santos Fernández, 1499
 Santos Olivera, B. 1490
 Sanxo, A. 1644
 Sanz, C. 1926
 Saralegui, L. de, 1853
 Sarasola, L. de,
 Sarthou, C. 1852
 Saverio di S. Teresa, 1463
 Saz, A. del, 1403
 Schurhammer, G. 1706. 1617
 Schwienkek, A. 1796
 Segarra, F. 1974
 Sejourné, P. 1460
 Serra i Hunter, J. 1543
 Serra Ráfols, J. 1805
 Serra i Vilaró, J. 1611. 1808.
 1808.a
 Serrano, L. 1640. 1730

- Serrano y Sanz, M. 1648
 Silli, A. 1430
 Silverio de S. Teresa, 2055
 Sladeczek, F. 1450
 Solá, J. 1686
 Solá i Estruch, M. 1734
 Solar, A. del, 2065
 Solenni, G. 1396
 Soler i Palet, 1833
 Soler i March, A. 1823.
 1872
 Sosa, E. de, 2052
 Soy, M. 1394
 Stracke, A. 1538
 Sturdevant, W. 1586
 Suárez, E. 2038
 Sutrà, J. 1870
 Swinstead, E. H. 1442
 Tarré, J. 2000
 Tascón, T. 1558
 Tavera, A. Q. 1891
 Teetaert, A. 1533
 Teixidor, L. 1559. 1972.
 1975
 Tejada, J. 1451
 Tejera, L. de la, 1728
 Tello, J. 1759
 Terán, M. 1847
 Thomas Villanova, 2034.
 2059
 Thurston, H. 1537
 Tobella, A. 1732
 Toda, E. 1739. 1768
 Torre, J. 1635
 Torres, A. 2023
 Torres, M. 1994
 Torres y Lanzas, P. 1634
 Torres López, M. 1560
 Treserra, F. 1565. 1566
 Tusquets, J. 1982. 1986
 Ubach, B. 2030
 Ugarte, E.
 Urbano, L. 1981. 1571
 Ureña, R. de, 1613
 Urteaga, H. 2013
 Valbuena, A. 2051
 Valls i Taberner, F. 1528.
 1532. 2002. 2010. 2011
 Vanhumbeeck, P. 2045
 Vázquez, G. 1410
 Vega, A. C. 1393
 Vela, G. 1757
 Vélez, M. 1487. 1721. 1722
 Vieira, J. 1736
 Vigil, F. 2062
 Vindel, F. 1610. 1612
 Vindel, P. 1614
 Villamil, E. F. 1781
 Vives, J. 1804
 Vogels, J. 1449
 Whitehill, W. M. 1625. 1631.
 1915
 Wild, K. I. 1452
 Witkowski, S. 1422
 X. 1889
 Xiberta, B. 1984. 2058
 Xirau, J. 1988
 Z. 1639
 Zaidyn, P. 1997
 Zarco, J. 1485. 1486. 1629
 Zubizarreta, V. 1969

LLISTA DE REVISTES

- Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philol. — Hist. — Klasse. — Göttingen.
 Academia Calasancia. — Barcelona.
 Analecta Bollandiana. — Bruxelles.
 Anales del Centro de Cultura Valenciana. — Valencia.
 Analecta Sacra Tarraconensis. — Barcelona.
 Analecta Ordinis Carmelitarum. — Roma.
 Anales de la Facultad de Filosofía y Letras. — Universidad de Granada.
 Antonianum. — Roma.
 Anuario de la Historia del Derecho Español. — Madrid.
 Anuari de l'Oficina Romànica de lingüística i literatura. — Barcelona.
 Aragón. — Zaragoza.
 Archiv für Urkundenforschung. — Leipzig.
 Archivo Agustiniiano. — Madrid.
 Archivo Español de Arte y Arqueología. — Madrid.
 Archivo Ibero Americano. — Madrid.
 Archivum franciscanum historicum. — Quaracchi.
 Arquitectura. — Madrid.
 Arte Español. — Madrid.
 Arts i Bells Oficis. — Barcelona.
 Bíblica. — Roma.
 Bibliografía General Española e Hispanoamericana. — Madrid.
 Bibliographia Benedictina. — Munich.
 Biblische Zeitschrift. — Munich.
 Bibliotheca Philologica Classica. — Leipzig.
 Boletín de la Biblioteca Menéndez y Pelayo. — Santander.
 Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Albacete.
 Boletín del Museo Provincial de Bellas Artes. — Valladolid.
 Boletín de la Real Academia de Ciencias, Bellas Letras y Nobles Artes de Córdoba.
 Boletín de la Real Academia Española. — Madrid.
 Boletín de la Real Academia Gallega. — La Coruña.
 Boletín de la Real Academia de la Historia. — Madrid.
 Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura. — Castellón de la Plana.
 Boletín de la Sociedad Española de Excursiones. — Madrid.
 Boletín de la Sociedad de Estudios Vascos. — San Sebastián.
 Boletín de la Universidad de Madrid.
 Boletín del Instituto de Investigaciones Históricas. — Buenos Aires.
 Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana. — Palma de Mallorca.
 El Bon Pastor. — Barcelona.
 Brotéria. — Oporto.
 Bulletin de la Classe des Lettres. Acad. Royale de Belgique. — Bruxelles.
 Bulletin du Cange. — Paris.
 Bulletin Hispanique. — Bordeaux.
 Bulletin Internationale de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Classe de Philosophie. — Varsòvia.
 Bulletin of Spanish Studies. — Liverpool.
 Butlletí del Centre Excursionista de Bages. — Manresa.

- Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya.—
 Barcelona.
 Butlletí de Dialectologia Catalana. — Barcelona.
 Butlletí del Centre Excursionista de Sabadell.
 Butlletí del Club Pirinenc. — Tarrasa.
 Catalònia Monàstica. — Montserrat.
 The Catholic Historical Review. — Washington.
 La Ciencia Tomista. — Salamanca.
 Ciutat. — Manresa.
 Le Correspondant. — París.
 Criterion. — Barcelona.
 Collectanea Mechlinensia. — Malines.
 Cultura Valenciana. — Valencia.
 Deutsche Illustrierte Rundschau. — Leipzig.
 Deutsche Literaturzeitung. — Leipzig.
 Divus Thomas. — Freiburg.
 Divus Thomas. — Piacenza.
 Ephemerides Liturgicae. — Roma.
 Ephemerides Theologicae Lovanienses. — Louvain.
 Esperanza. — Lérida.
 La Estrella del Mar. — Madrid.
 Estudios Bíblicos. — Madrid.
 Estudios Eclesiásticos. — Madrid.
 Estudios Franciscans. — Barcelona.
 Estudis Universitaris Catalans. — Barcelona.
 Gaceta de les Arts. — Barcelona.
 Gaceta de Bellas Artes. — Madrid.
 Gnomon (Bibliog. Beilage).
 Hispania. — California.
 Historisches Jahrbuch. — Munich.
 Historische Zeitschrift. — Berlín.
 El Instituto. — Madrid.
 O Instituto. — Coimbra.
 Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. — Münster i. W.
 Jus Pontificum. — Roma.
 Jativa Turista. — Jativa.
 Juventus. — Barcelona.
 Manresa. — Bilbao.
 Miscelánea Conquense. — Cuenca.
 Miscel·lània Crexells. — Barcelona.
 Mélanges P. Fournier. — París.
 The Modern Language Review. — Londres.
 The Month. — Londres.
 Nouvelle Revue Theologique. — Louvain.
 Obra del Cançoner Popular de Catalunya.—Barcelona.
 Palatina.
 La Paraula Cristiana. — Barcelona.
 Pfälzisches Museum.
 The Placidian.
 Razón y Fe. — Madrid.
 Religión y Cultura. — El Escorial.
 Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos.—Madrid.
 Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo del Ayuntamiento de Madrid.
 Revista del Centre de Lectura de Reus.
 Revista del Centro de Estudios Extremeños.—Badajoz.
 Revista de las Ciencias Jurídicas y Sociales.—Madrid.
 Revista Crítica de Derecho inmobiliario. — Madrid.
 Revista del Clero Leonés. — León.
 Reseña Eclesiástica. — Barcelona.
 Revista Eclesiástica. — Madrid.
 Revista Española de Estudios Bíblicos.—Málaga.
 Revista de Filología Española. — Madrid.
 Revista de Historia. — Lisboa.
 Revista Jurídica de Catalunya. — Barcelona.
 Revista de Menorca. — Mahón.
 Revista Musical Catalana. — Barcelona.
 Revue d'Ascétique et Mystique. — Toulouse.
 Revue Benedictine. — Maredsous.
 Revue de Catalogne. — Marsella.
 La Revue Générale. — Bruxelles.
 Revue Hispanique. — París.
 Revue d'Histoire Ecclésiastique. — Louvain.
 Revue de Philosophie. — París.
 Revue des Questions Historiques. — París.
 Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques. — Kain-París.
 Recherches de science religieuse. — París.
 Revue Thomiste. — París.
 Rivista di Cultura. — Roma.
 Römische Quartalschrift. — Roma.
 Scholastik. — Friburg de Brisgövia.
 Scriptorium. — Ripoll.
 La Scuola Cattolica. — Milan.
 Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Philol.-Hist.-Klasse.—Heidelberg.
 Sitzungsberichte der bayer. Akad. der Wissenschaften. Phil.-philos.-hist.-klasse. — Munich.
 Speculum. — Cambridge (Massachusetts).
 Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens. — Munich.
 Theologische Quartalschrift. — Tübinga.
 Theologie und Glaube. — Paderborn.
 Theologische Literaturzeitung. — Leipzig.
 Universidad. — Zaragoza.
 Vida Cristiana. — Barcelona.
 La Vida Sobrenatural. — Salamanca.
 La Vie Spirituelle. — París.
 Weschssler Festschrift (Berliner Beiträge zu Romanische Philologie). — Berlín.
 Zeitschrift für Ascese und Mystik. — Innsbruck.
 Zeitschrift für Bildende Kunst. — Leipzig.
 Zeitschrift für Kath. Theologie. — Innsbruck.
 Zeitschrift für Kirchengeschichte. — Gotha.
 Zeitschrift für Rechtsgeschichte. — Weimar.
 Zeitschrift für romanische Philologie. — Halle.
 La Zuda. — Tortosa.

Í N D E X

TEOLOGIA, FILOSOFIA

	Pàgs.
ALOISIUS TEIXIDOR. — De doctrina circa reviviscentiam meritorum maxime digna, quae ab omnibus fidelibus cognascatur. . . .	7
JOSÉ M. BOVER. — ¿En qué año de Tiberio murió Jesucristo? . . .	41

HISTÒRIA I ARQUEOLOGIA

JOAN B. MANYÀ. — Qüestions de gnoseologia	61
JOSEP M. MARCH. — La Confraria dels correus a Catalunya. . . .	107
J. VINCKE. — El trasllat de l'arquebisbe Joan d'Aragó de la Seu de Toledo a la de Tarragona.	127
J. VIVES. — Les galeres catalanes pel retorn a Roma de Gregori XI en 1376	131
M. GASPÀR REMIRO. — Una reclamación de Jalme II de Aragón al sultán de Marruecos Abusaid Otman (1323)	187
SANÇ CAPDEVILA. — La "Practica Dictaminis" de Llorens d'Aqui- leia, en un còdex de Tarragona	207
J. RIUS SERRA. — Subsidia biographica Vaticana	231
E. JUNYENT. — La basílica superior del títol de Sant Clement de Roma i les seves reformes successives	251
Notes d'arxius	295

GEOLOGIA

I. PUIG. — Determinació de l'edat de la Terra	311
Recensions	335
Crònica de la Biblioteca Balmes	353
Bibliografia hispànica de ciències històrico-eclesiàstiques	207

AQUEST . SISÈ . VOLUM . DE . ANALECTA . SACRA . TAR-
RACONENSIA . ESTAMPAT . EN . L'OBRADOR . BARCELONÍ
ATENES . A . G . FOU . PUBLICAT . EL . DIA . XXVII . D'ABRIL
DE . M . CM . XXX . DIADA . DE . LA . MARE . DE . DÉU . DE . MONT-
SERRAT . FESTA . PATRONAL . DE . LA . BIBLIOTECA . BALMES

GTU Library

3 2400 00253 2889

Analecta sacra Tarraconensia

v.6
1930

CBPaG

v.6
1930

28140

GRADUATE THEOLOGICAL UNION LIBRARY
BERKELEY, CA 94709

